GEORGE BARIȚ ȘI CONTEMPORANII

III

Coperta: *Victor Feodorov*

GEORGE BARIT
3
SI
CONTEMPORANII SĂI
CONTEMPORANII SĂI

VOL. III

Corespondenţa primită de la

NICOLAE MANIU, GRIGORE MIHALI
IOAN FEKETE-NEGRUŢIU, IOAN ANTONELLI
IOSIF MANY ŞI IOAN RUSU

EDIŢIE DE ŞTEFAN PASCU, IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIŞ, DUMITRU SUCIU, MIRCEA POPA şi GELU NEAMŢU

COORDONATORI: ŞTEFAN PASCU **şi** IOSIF PERVAIN

DOCUMENTE LITERARE

EDITURA MINERVA
BUCUREŞTI — 1976

CORESPONDENȚA LUI BARIȚ, LA AL TREILEA VOLUM

Scrisorile de față se încadrează într-un context de referințe ce privesc îndeaproape o problemă încă spinoasă a culturii și literaturii noastre moderne. în acest răstimp s-a consacrat temeinic noțiunea de Școală ardeleană, perioadă de mare intensitate spirituală și valoroasă creație culturală, ce stă la temelia statornicirii formelor moderne de expresie și de gîndire, spiritualitate izvorîtă din structurile istorice de viață social-politică și culturală a românilor din provinciile intracarpatice. Dimpreună cu totalitatea mijloacelor de exprimare formală și funcțională, Școala ardeleană înseamnă aportul prețios pe care transilvănenii l-au așezat la temeiul culturii, al literaturii naționale la începuturile modernizării sale, integrînd-o în cultura europeană a luminilor.

Corespondența din volumul de față aduce un aport important la clarificarea problemei eredității Școlii ardelene, situația *urmașilor* din secolul al XIX-lea ai marilor corifei. Lucru anevoios, din cauza unei prejudecăți care, purtînd girul junimismului și fiind alimentată de Titu Maiorescu, a prins oarecari rădăcini răstălmăcitoare. S-a crezut și se mai crede că, împreună cu obligația luptei pentru emanciparea socială și națională a românilor din Transilvania, continuatorii din generația anilor 1830 — 1848 au preluat de la vrednicii înaintași și temele și modalitățile concrete de creație literară, care, devenind apoi, și unele și celelalte, mai puțin actuale în veacul cel nou, întreaga generație ar fi alunecat pe panta unei pedanterii lipsite 4 substanța începuturilor. Blajul, în primul rînd, a fost greu incriminat, printr-un lanț de judecăți eronate ce s-au perpetuat mereu, în lipsa temeiului documentar.

împotriva acestei incriminări pledează și mărturiile scrisorilor înmănunchiate aici, trimise lui Bariț de personalități culturale blăjene de la mijlocul secolului al XIX-lea: Nicolae Maniu, Grigore Mihali, Ioan Fekete Negruțiu, Ioan Antonelli, Iosif Many și Ioan Rusu. Corespondența blăjeană nu se limitează, însă, la aceste nume. într-un viitor volum vom publica scrisori primite de Bariț de la Timotei Cipariu, Constantin Papfalvi, Alexandru Sterca Șuluțiu, Simion Mihali-Mihălescu, Ioan Micu Moldovan și alții, oferindu-se astfel o imagine relativ completă a relațiilor pe care marele mentor al vieții spirituale românești din secolul trecut, George Bariț, le-a avut cu dascălii și învățații Blajului. Dar și pînă atunci, pe baza sugestiilor oferite de scrisorile din acest volum, putem îmbogăți judecățile de valoare cu privire la descendența Școlii ardelene. Unii cercetători au intuit încă în urmă cu cîteva decenii un fapt pe care azi îl putem afirma cu certitudine: a existat o a doua fază a Școlii ardelene, o nouă etapă, inaugurată în jurul anului 1830, odată cu deschiderea liceului greco-catolic din Blaj. Exponenții acestei faze se definesc nu prin ceea ce-i aseamănă cu generația de la pragul anului 1800, ci prin trăsăturile proprii de originalitate. Conținutul volumului de față evidențiază aceste trăsături,

prin bogatele date şi informaţii în legătură cu manifestarea concretă a noii generaţii, cu orientarea ei ideologică.

Faţă de atitudinea raţionalistă, iluministă a „bătrînilor", noua pleiadă îşi manifestă înclinaţia către romantism, curent care domina cu putere Europa anilor 1830—1850. în Transilvania, cu centrul principal la Blaj, s-a constituit relativ devreme o grupare de neofiţi ce întrunea majoritatea caracteristicilor curentului. Unele, ca pasiunea pentru istorie şi document (cu corolarul lor judecarea trecutului prin prisma nevoilor prezente) şi orientarea etno-naţională (cu corolarul său necesitatea conştientizării naţionale), se moşteniseră de la generaţia lui Micu şi Şincai, Maior şi Budai Deleanu. Celelalte s-au revărsat din marea matcă romantică a apusului, din surse germane mai ales, dar şi franceze şi italiene, care nuanţau trăsăturile metodei romantice. Din aceste surse, românii transilvăneni au selectat, în funcţie de cerinţele lor naţionale: *dreptul natural* ca fundament politic, *herderianismul* ca metodă de luptă pentru păstrarea fiinţei etnice şi naţionale, *liberalismul politic* — prin Karl Rotteck — atitudine ideologică şi *schillerianismul* ca model de presă literară.

Scrisorile, studiile şi notele din volum oferă suficiente dovezi despre supleţea cu care transilvănenii au evoluat pe aceste coordonate romantice, în ciuda părerii de obşte despre paupertatea peisajului romantic transilvănean. Mişcarea prepaşoptistă de la Blaj din anii 1842—1846 sintetizează criteriile politice extrase din filozofia dreptului natural şi ideologia herderiană, pînă la configurarea unei partide politice de felul celor existente în aceiaşi ani în Ţara Românească şi Moldova. Multe scrisori sînt, de altfel, dovezi ale unităţii de vederi între aceste structuri politice naţionale, care vor asigura platforma revoluţionară de la 1848.

Mai surprinzătoare sînt revelaţiile de ordin literar pe &are le întîlnim în aceste scrisori. Departe de a persista în conduita iluministă, ca nişte întîrziaţi printre lucrări de erudiţie filologică, blăjenii din jurul anului 1840 deschid pîrtia literaturii romantice în Transilvania, iar în unele aspecte în întreaga noastră cultură. E un capitol deficitar al istoriei literare, spre completarea căruia oferim aceste surse noi de referinţă. Ioan Rusu este primul poet de factură romantică prezent în coloanele *Foii literare* a lui Bariţ, mai apoi ale *Foii pentru minte* cu poezii ce nu pot lipsi dintr-o eventuală antologie a poeziei romantice româneşti. Acelaşi Rusu este autorul primelor traduceri masive din Schiller la noi, printr-o frumoasă serie publicată în *Foaie pentru minte...* în anii 1838—1839. Un tînăr elev al Blajului, Nicolae Pauletti, este autorul primei mari culegeri folclorice din cultura românească — datată din 1838 — şi cel care -publică pentru prima dată într-o revistă românească — tot în 1838 — poezii populare în cicluri independente şi masive. Cu Iosif Many, romantismul transilvănean capătă accente noi, prin filiaţia franceză a acestui ciudat, uitat dar remarcabil scriitor român din secolul trecut. Preocupările sale în legătură cu literatura proscrisă a lui Lamennais, cunoscute din surse mai vechi, se completează cu descoperirea faptului că este traducătorul cărţii de mare suflu romantic a lui Lamartine, *Istoria girondinilor.*

Freamătul romantic blăjean traversează spectaculos revoluţia de la 1848 — bogat oglindită în scrisori — pentru a se revărsa în curentul liberalismului politic de după revoluţie. Ioan Fekete Negruţiu şi Ioan Antonelli sînt reprezentanţi de seamă ai acestei orientări politice, care a pregătit condiţiile creerii Partidului Naţional Român în 1869.

Scrisorile din volum au o valoare aparte şi ca modele de literatură epistolară. Oglindă a unor temperamente literare despre care se ştia pînă acum foarte puţin, ele sînt uneori — ca în cazul lui Ioan Rusu — singurele moşteniri de la un scriitor care putea fi una din figurile remarcabile ale scrisului românesc. Literatura epistolară e privită cu ochii interesului în cultura contemporană. Mesajele blăjenilor către Bariţ, ca şi ale celorlalţi contemporani ai săi, sînt permanente surse de meditaţie despre acest gen de literatură.

Cluj-Napoca, 1 decembrie 1975 ŞTEFAN PASCU

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

în *Cuvintul înainte* la primul volum al acestei ediţii, se aproxima corespondenţa lui George Bariţ la „12 volume masive", incluzînd aici, fireşte, atît epistolele trimise cît şi cele primite. Dar vastitatea epistolarului acestui mare călăuzitor de cultură naţională se conturează tot mai pregnant, cu fiecare volum, încît se pare că ediţia va depăşi dimensiunile anunţate. După ceea ce am reuşit să edităm pînă acum, cititorul îşi poate da seama de faptul că/ în final, colecţia va fi o sursă fără precedent de cunoştinţe şi informaţii despre fenomenul de formare a culturii şi literaturii moderne din Transilvania. Chiar şi prin aceste trei volume, Editura Minerva a realizat cea mai mare operă de valorificare a documentului literar transilvănean din întreaga noastră cultură. E un fapt îmbucurător, dar care prilejuieşte şi un gînd despre deficienţa existentă pînă acum în această direcţie, deficienţă ce se reflectă într-o slabă cuprindere în lu^crările de sinteză, a aportului Transilvaniei la edificarea culturii naţionale. Gîndul că acest hiat poate fi umplut, în bună parte, prin editarea epistolarului bariţian e un izvor de energie şi putere în această muncă îndeobşte mai grea şi mai anevoioasă decît se crede. Cu atît mai anevoioasă, cu cît cu fiecare volum scrisorile devin mai interesante, mai inedite, iar aparatul notelor şi comentariilor mai pretenţios.

Acest al treilea volum e un exemplu în sensul amintit. Este primul mănunchi dintr-o bogată corespondenţă primită de Bariţ de la personalităţile culturale din Blajul acelei vremi: Nieolae Mâniu, Grigore Mihali, Ioan Fekete Negruţiu, Ioan Antonelli, Iosif Many şi Ioan Rusu. într-un volum următor vom publica alte scrisori primite din Blaj, de la Timotei Cipariu, Constantin Papfalvi, Alexandru Sterca Şuluţiu, Simion Mihali-Mihălescu, Ioan Micu Moldovan Şi alţii.

Corespondenţa din acest volum are o caracteristică ce a influenţat întreaga metodologie â editării. Dacă, mai mult sau mai puţin, trimiţătorii din primele două volume — Aron Florian, August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, Pavel Vasici, Alexandru Roman şi Atanasie Şandor — s-au bucurat'de o oarecare atenţie din partea cercetătorilor, beneficiind de evocări cu caracter cvasimonografic, corespondenţii de faţă sînt — exclusiv Ioan Rusu — pentru prima dată obiectul unei atenţii ştiinţifice. Faptul a înrîurit mai ales paginile introductive de la începutul fiecărui set de scrisori, care sînt de data aceasta adevărate studii.

Ineditul corespondenţei din volum şi importanţa Blajului, focar cultural şi literar românesc, au impus notelor şi comentariilor un caracter mai extins şi mai complet. Microbiobibliografiile scriitorilor şi oamenilor de cultură evocaţi în note — mult mai numeroşi decît în volumele anterioare! — sînt lucrate în genul articolelor similare de enciclopedie. Ele îşi găsesc rostul în volum prin faptul că personalităţile respective nu sînt cuprinse în dicţionarele en-

ciclopedice ulterioare celui întocmit de Corneliu Diaconovici, devenit astăzi raritate bibliologică. Aceste note, ca şi cele cu caracter consemnativ, au impus apoi indicarea unui număr sporit de titluri de lucrări din epocă, aşa cum notele lămuritoare au reclamat acelaşi lucru în ceea ce priveşte bibliografia generală şi specială asupra epocii. Indicele de materii al volumului este oglinda abundenţei bibliografice care caracterizează acest volum.

După cum s-a anunţat în *Nota* de la volumul al doilea, publicăm şi aici un număr de documente paralele, care întregesc înţelesul scrisorilor. Este vorba mai ales de documente pomenite în textul scrisorilor, dar şi de altele pe care le reclamă demersul notelor şi comentariilor noastre (de exemplu, documentele de la corespondenţa lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. I, nota 3) sau cerinţele studiilor introductive.

Criteriile de transcriere şi coordonare tehnică a ediţiei au rămas cele enunţate la volumul al doilea, pe care le găsim valabile pentru toată corespondenţa lui Bariţ. în principal, atît la transcriere cît şi la paginare, se are în vedere faptul că *fiecare unitate epistolară este un text literar,* care trebuie redat în modul cel mai fidel cu putinţă. După o experienţă de trei volume, credem că am reuşit să redăm exact *felul cum vorbeau* trimiţătorii scrisorilor, depăşind caracterul derutant al diferitelor ortografii în care şi-au exprimat gîndurile.

în lumina acestei redări fidele a graiului scrisorilor, limbajul blăjenilor de la mijlocuîveacului trecut ne apare foarte evoluat, curat, mlădios şi cursiv, întru toate similar limbii literare a epocii respective. Particularităţile dialectale nil sînt prea numeroase. Vizibilă este existenţa lui *e* transilvănean = *e* deschis din maghiară — iar latinismele forţate, despre existenţa cărora mai dăinuie o veche prejudecată, mai ales în legătură cu Blajul, nu sînt numeroase. Există, într-adevăr, un mare număr de neologisme latineşti, neasimilate ulterior, pe care le-am explicat, împreună cu regionalismele, rarităţile lexicale şi arhaismele existente, în glosarul de la sfîrşitul volumului.

Amintim, pe lîngă particularităţile de limbă consemnate în notele la volumele anterioare o serie de aspecte ce le-am păstrat:

formele *Cluş* şi *Blaş* pentru *Cluj* şi *Blaj;*

formele alternante *objept* şi *obiept* pentru *obiect ;*

forma *volieşti* pentru *voieşti;*

formele epocii pentru unele luni ale anului: *iuni, optomvrie, dechemvrie.*

Următoarele particularităţi grafice le-am interpretat astfel:

e din grafii ca *eşi, reflecteruesc, trebue, perdere* l-am transcris *ie,* adică *ieşi, reflecteruiesc, trebuie, pierdere;*

e din grafii etimologizante ca *numer, ureşte* l-am transcris *ă,* adică *număr, urăşte;*

ea în poziţie finală din grafii ca *periferiea, voiea, opiniea, intenţiea, domniea, filosofiea, listea, pretensiea, istorica, împărâţiea, latiniea, patriea, odaea, găzdoaea, ploaea* l-am transcris *a,* deci *periferia, voia, opinia, intenţia, domnia, filosofia, lista, pretenţia, istoria, împărăţia, latinia, .patria, odaia, gâzdoaia, ploaia*

ă din finalul unor grafii ca *cheia, chilia, poliţia* l-ara transcris *e,* deci *cheie, chilie, poliţie ;*

ie din grafia *aliegeri* l-am transcris *e,* deci *alegeri;*

i din grafii ca *stringe, infierbintat, hotăritor* l-am transcris *î,* deci *strînge, infierbintat, hotărîtor;*

e din grafiile *sânetate, ospetărie, reşbunare, respundere* l-am transcris *ă,* deci *sănătate, ospătărie, răzbunare, răspundere.*

ia în poziţia finală din grafii ca *domolia, vorbia* l-am transcris *ea,* deci *domolea, vorbea,*

e din grafia *detorie* l-am transcris *a,* deci *datorie.*

i din *compuneria, denegaria, staria* l-am transcris *e,* deci *compunerea, denegarea, starea.*

i din *viac* l-am transcrie *e,* deci *veac.*

ae din grafia *praevâzut* l-am transcris e, deci *prevăzut.*

ş din grafii ca *nădeşte, mişloc, aşişderea* l-am transcris *j,* deci *nădejde, mijloc, aşijderea ;*

h în grafii ca *marthie, lotherie, mathematică, theologie, rethorică, catholic* n-a fost păstrat, deei *martie, loterie, matematică, teologie, retorică, catolic ;*

s iritervocalic în grafii ca *representant, desbatere, oposiţie, alusie, fusiune, causă, reservat* l-am transcris z, deci *reprezentant, dezbatere, opoziţie, aluzie, fuziune, cauză, rezervat;*

ch din grafia *odichni* l-am transcris *h,* deci *odihni;*

s din grafiile *esamen, esemplu* l-am transcris *x,* deci *examen, exemplu.*

sz din grafia *szolgâbirău* l-am transcris *s,* deci *solgăbirău;*

n din grafiile *dinpotrivă, înbinaţi* l-am transcris *m,* deci *dimpotrivă, îmbinaţi;*

qu din grafiile *quantitate, qualitate, quăta* l-am transcris c, deci *cantitate, calitate, căta ;*

qu din *quast* l-am transcris *cv,* deci *cvasi;*

qui din *requiziţia* l-am transcris *chi,* deci *rechiziţia ;*

que din grafiile *sequestra, paquete* l-am transcris *che,* deci *sechestra, pachete.*

La realizarea acestui volum am beneficiat de ajutorul Bibliotecii Academiei Române din Bucureşti, în persoana istoricului literar Gabriel Ştrempel, director adjunct, şi al Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei. Ilustraţiile s-au realizat cu ajutorul bibliografelor Gabriela Smarandache de la Biblioteca Academiei din Bucureşti şi Elena Mosora de la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj. Tuturor, le aducem pe această cale cele mai vii mulţumiri. Nu mai puţin mulţumim redactorului de carte Iordan Datcu, a cărui contribuţie la redactare a atins valoarea unei adevărate colaborări.

TABEL SINOPTIC AL SCRISORILOR CIN VOLUMUL III

NICOLAE MANItT

Nr. scrisorii	Data			Locul expedierii	Biblioteca (arhiva, revista) în care se găsește originalul scrisorii folosit pentru ediție	Fila sau pagina
	Anul	Luna	Ziua			
1	2	3	4	5	6	7
I	1883	februarie	10	Sibiu	B.A.R., ms. rom. 998	37r + v
II	[1842]	[martie]	?	[Sibiu]	„ „ „ „	59r - 60 v
III	1842	martie	25	Sibiu	„ „ „	42r + v
IV	„	mai	7	„	„ „ „ „	38r - 39v
V	„	„	23	„	„ „ „ „	40r - 41v
VI	„	„	27	„	„ „ „ „	44r — 45r
VII	[1842]	iunie	3	„	„ „ „ „	55r - 56r
VIII	1842	decembrie	5		„ „ „ „	46r — 47v
IX	1843	martie	17		„ „ „ „	48r - 49r
X	„	iunie	21	„	„ „ „ „	50r
XI	„	august	25		„ „ „ „	61r - 62r
XII	„	septembrie	1		„ „ „ „	51r - 52v
XIII	1844	decembrie	23	„	„ „ „ „	53r
XIV	[1845]	?	?	„	„ „ „ „	57r + v
XV	1845	noiembrie	7		„ „ „ „	63r + v
XVI	„	decembrie	21	„	„ „ „ „	54r
XVII	1846	mai	15		„ „ „ „	64r + v
XVIII	„	iunie	18		„ „ „ „	65r
XIX		august	12		„ „ „ „	66r - 67r
XX		octombrie	27	„	„ „ „ „	68r
XXI	„	decembrie	30		„ „ „ „	69r
XXII	1847	martie	7	„		70r
XXIII		noiembrie	1	„	„ „ „ „	71r - 72r
XXIV	„	decembrie	30	„		73r

GRJGORE MIHALI

Nr. scrisorii	Anul	Luna	Ziua	Locul expedierii	Biblioteca	Fila sau pagina
I	1842	iunie	6	Zlatna	B.A.R., ms. rom. 998	195r - 196r
II	„	„	23		„ „ „ „	197r
III	1843	martie	6			198r ~ 199v
IV	„	august	1	„	„ „ „ „	200r - 201v
V		decembrie	24	„	„ „	202r - 202v
VI	1846	februarie	20	„	„ „ „ „	203r - 204v
VII	„	iunie	19/7	„	„ „ „ „	205r ~ 205v
VIII	„	octombrie	30/18		„ „ „ „	210r ~ 211v
IX	[1846]	noiembrie	9	„	„ „ „	212r - 213v
X	1846	decembrie	14	„	„ „ „ „	214r - 215v
XI	1847	februarie	11/23	„	„ „ „ „	207r - 208r
XII		iulie	1	„	„ „	168r - 169r
XIII	„		20		„ „ „ 1004	209r + v
XIV		septembrie	1	„	„ „ „ 998	216r - 217r
XV	1848	iunie	23	„	„ „ „ „	218r + v
XVI		iulie	10/22	„	„ „ „ „	219r + v
XVII		„	16		„ „ „ „	220r + v
XVIII	1850	mai	26/14	„	„ „ „ „	223r - 224r
XIX	„	iulie	18	„	„ „ „	225r - 226v
XX	„	decembrie	29	[Zlatna] i	„ „ „ „	227r - 228v
XXI	1861	aprilie	9	Zlatna	„ „	229r - 230r
XXII	1865	decembrie	4/16	Blaj	„ „ „	231r ~ 233v
XXIII	1866	aprilie	23	„	„ „	234r - 235v

IOAN FEKETE NEGRUȚIU

Nr. scrisorii	Anul	Luna	Ziua	Locul expedierii	Biblioteca	Fila sau pagina
I	[1850]	[ianuarie]	?	[Cluj]	B.A.R., ms. rom. 980	101r - 102v
II	1850	mai	20/8	Cluj	„ „ „ 995	15r - 16v
III	1858	„	3		„ „ „ „	17r - 19r
IV	1860	august	31	„	„ „ „ „	21r
V	1861	mai	19	„	„ „ „ „	23r - 26v
VI	„	iulie	9		„ „ „ „	27r - 28v
VII	„	„	29	„	„ „ „ „	29r - 30v
VIII		august	14		„ „ „ „	31r - 32r
IX	1862	februarie	28	„	„ „ „ „	34r - 34v
X		iunie	„	„	„ „ „ „	36r - 37v
XI		octombrie	26/14	Blaj	„ „ „ „	38r
XII		noiembrie	4		„	40r + v

1						
XIII	1862	noiembrie	10	Blaj	B.A.R., ms. rom. 995	42r - 43r
XIV	„		17			44r — 45v
XV	1863	februarie	3	»		48r - 49v
XVI	[1863]	[martie]	[10?]	[Blaj]	» »	46r — 47v
XVII	1867	ianuarie	17	Blaj		50r - 51r
XVIII	„	mai	6	"		52r - 53v
XIX	1868	iunie	28	»	„ 981	28r - 29v
XX	1873	aprilie	23	»	„ 995	54r — 55v
XXI	„	mai	21	»	» «	56r - 61v
XXII	1874	decembrie	1	»	„ 980	92r - 97v
XXIII	1875	ianuarie	23		„ 995	62r - 63v
XXIV	1880	iunie	17		„ 981	227r - 228v

IOAN ANTONELLI

I	1865	octombrie	12	Făg|raş	B.A.R., ms. rom. 992	38r + v
II	[1865]	[noiembrie]	?	[Făgăraş]		39r + v
III	1865	noiembrie	11	Făgăraş		40r
IV	1866	septembrie	17			41r + v
V	[1866]	[septembrie]	[20]	[Făgăraş]		42r
VI	1866	septembrie	23	Făgăraş		43r — 44r
VII	[1866]	octombrie	20			45r + v
VIII	1867	ianuarie	20			47r + v
IX	[1867]	[aprilie]	?	[Făgăraş]		55v
X	1867	mai	28	Făgăraş		49r + v
XI		august	11			51r + v
XII	1868	mai	26			56r
XIII			29			57r + v
XIV		iulie	8			58r — 59v
XV			14			60r — 61v
XVI			26			62r + v
XVII			31			64r
XVIII		august	18			65r
XIX		decembrie	29			66r + v
XX	1869	ianuarie	9			75r
XXI	[1869]	[ianuarie]	[11/23?]	[Făgăraş]		67r
XXII	1869	ianuarie	19	Făgăraş		73r + v

XXIII	1869	martie	24	Făgăraş	B.A.R., ms., rom. 992	76r — 77r
XXIV			25		››	78r + v
XXV		aprilie	2			80r - 81v
XXVI			18		" "	82r + v
XXVII		august	14			83r + v
XXVIII		septembrie	2			85r
XXIX	1870	martie	8			87r - 88r
XXX		mai	6	»		89r - 90r
XXXI		octombrie	6	»		91r - 92r
XXXII		noiembrie	14			93r + v
XXXIII		decembrie	12	»		95r - 96r
XXXIV			20			97r - 98r
XXXV	[1871]	[februarie]	[21]	»		99r + v
XXXVI	1871	februarie	23	»		101r + v
XXXVII		aprilie	3	»	»	103r — 104v
XXXVIII			8		»	105r
XXXIX		mai	1			107r - 108r
XL		iunie	3			109r + v
XLI			12			111r + v
XLII			23			113r + v
XLIII			27			115r - 116r
XLIV		august	22			117r + v
XLV	1872	iunie	17	»		118r - 119r
XLVI		iulie	„	»		121r - 122r
XLVII		februarie	12			123r + v
XLVIII	1881	septembrie	2	Blaj		125r + v

IOSIF MANY

I	1839	noiembrie	28	[Aiud]	B.A.R., ms.	1r - 2r
II	1840	februarie	15	[Blaj]		36r + v
III	1842	mai	31	Cluj	» » 1004	3r - 4r
IV		octombrie	18	„	998	35r - 36v
V	1844	iulie	29	Sfîntu-Gheorghe		5r
VI	1845	decembrie	11	Sibiu	1004	7r - 8v
VII	1846	ianuarie	9	Blaj	» » 998	98r - 99v
VIII	[1846]	[februarie]	[4]	[Blaj]	» »	27r - 28v
IX	1846	„după Rusale"	?	Blaj	» "	10r + v
X		iunie	23			11r - 12r
XI			26			13r + v

B.A.R. | Blaj | Blaj
iulie | decembrie | martie | iunie | august
septembrie | decembrie | ianuarie | februarie
1846 | 1817

NICOLAE MANIU

(1796— 1865)

În anul 1900 se tipărea la-Blaj, în-'condiţii deo^, *Şematismul veneratului cler al Archidiecesei metropolitane greco-catolice române de ^[j . n . ş{ Făgăraş, pre anul 'Domnului 1900, de la Sînta Unire 200.* Era nu un şematisr^ serviciu, descriptiv, ci un adevărat compendiu istoric al stării parohiilor în cei 200 ^ j ^ j i biserica 'Romei. Un număr fabulos de personalităţi blăjene sînt enumerate t aici, şematis-mul fiind deosebit de valoros mai cu seamă ca izvor de informaţii asupra oamenilor Bla-jului, în două capitole speciale — p. 15-93; 673-782 — sî^t evocate biografiile celebri-tăţilor de la confluenţa celor doua Tîrnave, celebrităţi făr§. ghilimele, începînd cu 'personalităţi copleşitoare ca Inoceriţiu Micu, Grigore Maio^ Alexandru Sterca Şuluţiu •şi terminînd cu cele mai insignifiante figuri de protopopi s^u dăscăluşi blăjeni. Din această listă, însă, lipsesc două grupuri de blăjeni, nu dintre cei neînsemnaţi, ci dimpotrivă. Cei -dinţii trebuiau să figureze în şematism printre marii blăjen} rtat cununa culturii •naţionale peste pragul critic al anului 1800, şi ei sînt: Sam^il Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior. Din al doilea grup fac parte dascăli şi renumiţi oarn i i bisericii, care au făcut ca -Blajul să strălucească încă odată cu putere, între 1830—1843, după letargia în care căzuse rodată cu alungarea corifeilor Şcolii ardelene de către epi i j B Q p t au săvîrşit aceştia, încît să nu li se recunoască meritul de a stş. alături de oamenii de seamă ai Blajului, cu acest prilej jubiliar? Procedeul este regretabil: j Blajul clerical, grupat 1h jurul mitropolitului Victor Mihali de Apşa, mai păstr^ ă chiul duh răzbunător •împotriva celor morţi demult, nu înainte însă de a asigva pentru eternitate nemurirea •Blajului. Nedreptatea este cumplită: pentru că au cutezat a-ridica glasul împotriva celor 'mai retrograzi arhierei din istoria greco-catolicismujui .transilvănean, Ioan Bob şi Ioan 'Lemeni, cei mai mari bărbaţi ai Blajului trebuiau să,fie sortiţi uitării.

Cu ce au „greşit" Micu, Şincai şi Maior împotriva lui B^b e un lucru îndeobşte cunoscut. Dar cei din a doua generaţie? „Păcatul" lor este legat de lebru conflict politic şi admi-nistrativ cu urmaşul lui Bob, episcopul Ioan Lemeni. Bi g fj }j N i Maniu înre-gistrează un, capitol deosebit tocmai în acest moment.

S-a născut la Hăpria din Comitatul Albei Inferioare, l 1796. Clasele gimnaziale.şi liceale le-a urmat la romano-catolici, în Alba Iulia, după c^re a fost trimis la studii teologice in Viena, de unde. se întoarce în 1825. După un scurt stadi de profesorat la Blaj, Nicolae .iManiu e trimis ca paroh şi protopop greco-catolic al Sibiului, slujbă în care va rămîne pînă în 1851. Aici publică, foarte devreme, o carte care îl aşază în rîndul celor mai renumiţi

filologi transilvăneni din prima jumătate a secolului al X1X-lea: *Orthoepia latina, latino-valachica, hungarica, germanica et serbo-valachica,* semnată Nicolaus Maniu Montan. Cartea, surprinzător de' interesantă şi de valoroasă, este astăzi cu desăvîrşire uitată, cu toate că ar merita cea mai deosebită atenţie din partea istoricilor acestei discipline. Noi, cu toată tentaţia spre o astfel de întreprindere, nu vom analiza *Orthoepia* lui Nicolae Maniu, scopul rîndurilor de faţă fiind acela de a facilita înţelegerea problemelor pe care le ridică schimbul epistolar al protopopului din Sibiu cu George Bariţ. Or, acest schimb se desfăşoară mai cu seamă între anii 1842—1846, care corespund unui eveniment de seamă în istoria Transilvaniei: desfăşurarea celei dintîi acţiuni politice de către partida naţională română în formare, partidă care urma să-şi asume răspunderea revoluţiei de la 1848—1849. Nicolae Maniu este unul dintre combatanţii de frunte de la 1842—1846. Din scrisorile lui către Bariţ, pe care le publicăm în cele ce urmează, reiese adîncimea imixtiunii sale în acţiunea de la 1842—1846 precum şi radicalismul poziţiei sale în această acţiune. Apoi, despre cele întîmplate la Blaj în aceşti ani se revine mereu şi în scrisorile lui Grigore Mihali şi Iosif Many din acest volum, lucru care sugerează necesitatea unei elucidări teoretice a momentului, fără de care nu putem înţelege o seamă de idei întîlnite în corespondenţă.

„întîmplările" care au zguduit Blajul anilor 1842—1846 sînt cunoscute îndeobşte sub numele de *proces al episcopului Lemeni cu profesorii.* Termenul, credem, este foarte greşit şi în acelaşi timp dăunător cunoaşterii adevărului, prin faptul că maschează evenimente de reală semnificaţie politică. Din aceste considerente se cuvine a fi reconsiderate total lucrurile petrecute la confluenţa Tîrnavelor în acest răstimp, în lumina unei interpretări care sa le limpezească terminologic şi ideologic.

Primul pas trebuie să-l constituie îndreptarea unei confuzii, a unei „comasări" de evenimente care a îngreunat judecarea limpede a evenimentelor. *Adică, se confundă acţiunea politicâ-naţională din anii 1842—1846,* întreprinsă de partida naţională din Transilvania, cu procesul administrativ şi penal ce s-a desfăşurat în aceeaşi perioadă între reprezentanţii de frunte ai partidei şi episcopul greco-catolic Ioan Lemeni. Cînd, de fapt, procesul nu este altceva decît un reflex secundar al confruntării politice. Pe de altă parte, s-a încetăţenit obiceiul de a pune întreaga desfăşurare a lucrurilor pe seama celor doi protagonişti, Simion Bărnuţiu şi episcopul Lemeni, secondaţi în cel mai fericit caz de cîteva personaje anexe palide. Cînd, de fapt, acţiunea a fost nebănuit de amplă, angrenînd — — după cum vom vedea — nu numai participarea întregii intelectualităţi române transilvănene dar, ca element de opinie, a tuturor românilor din principat. Adăugind la acestea importanţa ideilor promovate la 1842—1846, acţiunea îşi evidenţiază puternic rolul ei în pregătirea revoluţiei din 1848 în Transilvania, asimilîndu-se într-o formă originală, specifică, evenimentelor prepaşoptiste din Ţara Românească şi Moldova, pe care le egalează uneori ca viziune şi amploare, le întrece alteori. Pentru istoria Transilvaniei acţiunea este importantă apoi şi dintr-un alt punct de vedere: se reeditează la un nivel teoretic superior situaţia revoluţionară de la sfîrşitul secolului al XVIIMea (de asemenea confundată cu procesul dintre corifeii Şcolii ardelene şi episcopul Bob), i se sintetizează elementele disparate şi contradictorii şi se finalizează la 3/15 mai 1848.

Acţiunea blâjeană de la 1842—1846 trebuie văzută în ansamblul mişcării de redeşteptare naţională a românilor transilvăneni în deceniile al patrulea şi al cincilea. După 1830, în viaţa principatului se iveşte, brusc şi deosebit de virulent, un fenomen ce urma să-şi lase tristele amprente pe aproape un secol de istorie transilvăneană: naţionalismul şovin maghiar sau *ultramaghiarismul,* cum îl numeau contemporanii.

Ultramaghiarismul, efemer şi de timpuriu contrazis prin mersul istoriei, avea cîteva postulate al căror conţinut lovea cu brutalitate însăşi existenţa naţională a românilor din Transilvania. Teoreticianul curentului în principat, baronul Wesselenyi Mikl6 exprimă limpede, în lucrările sale[1], esenţa acestor postulate. In viziunea lui Wesseteny *emanciparea de sub habsburgi* era strîns legată de *crearea unei „mari Ungarii"* (reconstituire legendarului imperiu al Sfîntului Ştefan), lucru cu neputinţă de realizat fără *deznaţiona zarea celorlalte naţiuni.* Concretizarea politică a teoriei a început, din nefericire, cu ultimu deziderat, pe baza observaţiei — corecte, de altfel — că ungurii sînt prea puţini în propri lor ţară pentru a face faţă acestor mari ambiţii. „Trebuie să scoatem unguri şi din piatr seacă!" —exclamă Wesselenyi[2], iar poetul Vorosmarty îşi acordează lira la aceeaşi ide „Tot omul, om să fie / Şi ungur/Dacă stă pe-acest pămînt şi-l acoperă / Cu ceru-i!

Propaganda ultramaghiară era ascultată în Transilvania cu evlavie, reuşind să cuc rească toţi deputaţii unguri din corpurile legiuitoare, Dieta principatului. Aşa se face c în sesiunea 1834—1835, dar mai cu seamă în aceea din iarna lui 1837—1838, Dieta maghiar de la Cluj deschide discuţia asupra „unirii" Transilvaniei cu Ungaria. Evident, de *nob sine nobis,* căci românii nu aveau nici un reprezentant în adunarea ţării. Episcopii Vasi Moga şi Ioan Lemeni, singurii români din Dietă, reprezentau interesele împăratului, c deputaţi numiţi de acesta *ex offo* (regalişti). La sesiunea din 1837—1838 a participat — c secretar al episcopului Lemeni — şi Simion Bărnuţiu[4]. El, cel dintîi, a intuit pericolul p care îl reprezentau pentru români, ca populaţie majoritară dar lipsită de drepturi politic aceste tentative de desfiinţare a autonomiei principatului. Locul său natal, Crasna, c codrii şi văile minunate ale Silvaniei, cu masivul Meseşului saturat de amintiri a latinităţii noastre, Silvania cu frumoasele ei sate româneşti este alipită Ungariei ca „partiu adnexarum", prin hotărîrea deputaţilor de la Cluj. La orizont se întrezăreau sumbre perspective ale dispariţiei întregii Transilvanii, pe care românii o considerau drept ţar românească.

Intenţiile aristocraţilor maghiari devin şi mai evidente în sesiunea dietală 1841—184 cînd se ia hotărîrea absurdă de a impune şi generaliza limba maghiară ca limbă „diplomatic şi culturală unică şi obligatorie în Transilvania[5]. Proiectul de lege prevede ca în decur de 10 ani limba maghiară să o elimine definitiv pe cea română, pînă şi din biserică şi familie. Se exceptează saşii şi şcoalele lor, pe care legea nu-i afectează.

„Articolul de limbă" din ianuarie 1842 a constituit picătura necesară declanşăr acţiunii revoluţionare de la 1842—1846. în fruntea ei se afla Simion Bărnuţiu, second de colegii ce-i împărtăşeau ideile şi sprijinit de generaţiile de învăţăcei pe care-i formas în spiritul acestor idei.

Riposta românilor are, în mare parte, aspectul unui contraatac ideologic, fără a i s putea însă nega valenţele politice şi sociale. Bărnuţiu simţea că, mai întîi de toate, trebu infirmate temeliile filosofice ale pretenţiilor aristocraţiei maghiare, avîndu-şi izvorul î

[1] *Szozat a magyar es szlâv nemzetiseg ugyeben,* Leipzig, 1823; *Baliteletek,* Bucureşt 1833.

[2] Al. Papiu Ilarian, *Independeţa constituţională a Transilvaniei,* în *Revis Carpaţilor,* II, 1861, 15 iulie, p. 77.

[3] „Minden ember legyen ember
Es magyar
A kit e fold hord s egevel
Betakar"

[4] G. Bogdan-Duică, *Viata si ideile lui Simion Bărnuţiu,* Bucureşti, 192 p. 42—45.

[5] Ioh Lupas, *O lege votată In Dieta transilvană din Cluj la 1842,* în *Studii istoric* V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 232—264.

dreptul istoric, prin argumente filosofice opuse. Pentru prima dată în istoria românilor transilvăneni, noţiunea filosofică devine armă de luptă politică. Printr-o considerabilă derivă de la linia ideologică a Şcolii ardelene (pentru reprezentanţii acesteia filosofia avea doar un sens iluminist, fundamentările politice ale „bătrînilor" fiind rezemate pe concluzii de ordin istoric), partida naţională de la 1842 se lasă influenţată de „suflul veacului", care aducea cu sine ecourile celei mai avansate concepţii filosofice a vremii: *filosofia dreptului* sau *dreptul natural* de esenţa militantă.

Dreptul natural este o preocupare ce străbate gîndirea unor filosofi de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi din secolul al XVIII-lea: Hugo Grotius, John Locke, Samuel Pufendorf, Jean-Jacques Rousseau. Ea şi-a găsit o sinteză modernă la Immanuel Kant, în *Critica raţiunii practice* şi, prin discipolii marelui filosof german, s-arăspîndit în Europa sub forma unei puternice înrîuriri ideologice, numite îndeobşte kantianism sau raţionalism kantian.

Raţionalist kantian, şi încă dintre cei mai de frunte, era şi W. T. Krug, sursa proximă şi preferată a lui Bărnuţiu ca şi a celorlalţi ideologi transilvăneni contemporani cu el[6]. In plus, Krug era un adept al liberalismului politic francez şi german, acesta din urmă sistematizat de Karl Rotteck şi devenit etalonul european al liberalismului. Iată deci cum prin acest important intermediar — aparent modestul Krug — gîndirea transilvăneană se racordează la două curente ideologice, purtătoare ale unor argumente de preţ pentru românii angajaţi în lupta pentru păstrarea fiinţei naţionale.

Bărnuţiu porneşte de la formulările cuprinse în lucrarea lui Krug, *System der praktîschen Philosophie. Erster Theil. Rechtslehre,* Konigsberg, 1817, § 29, unde germanul pomeneşte de un *Recht der Personlichkeit,* avînd trei componente: *Subsistenz, Freiheit* şi *Gleichheit,* în traducere bărnuţiană *jus subsistentiae personalis, jus libertatis personalis, jus aequalitatis.* Gînditorul transilvănean prelucrează totodată aceste noţiuni privind în specie individul, extinzîndu-le la scara naţiunilor, a popoarelor. Nimic mai natural, cîtă vreme naţiunea e suma indivizilor care beneficiază de aceste drepturi imprescriptibile. Apoi formula raţionalistă este aplicată la situaţia *de facto* a românilor transilvăneni, seoţîndu-se în relief contrastul tragic dintre drepturile fireşti ale acestora şi situaţia lor concretă, politică şi socială. Aceasta va fi platforma ideologică principală atît la 1842—1846 cît şi în timpul revoluţiei. I se vor adăuga şi alte meditaţii în legătură cu destinul românilor, cercul sistemului politic pe cale de închegare închizîndu-se abia la 1848. Acestui sistem îi vom spune paşoptism transilvănean.

în momentul cînd Dieta de la Cluj votează articolul de tristă faimă despre limbă, raţionalismul kantian, mai concret conştiinţa drepturilor reclamate de acesta era pentru românii transilvăneni o cunoştinţă veche de mai bine de un deceniu. îl profesase Bărnuţiu de la catedra liceului blăjean iar învăţăceii l-au răspîndit în lungul şi latul principatului. De la Krug la Bărnuţiu, de la acesta la discipolii saî şi, prin ei, în conştiinţa naţiunii, abstracţiunile filosofice prind contururi reale, devenind o stare psiho-socială autohtonă: convingerea că românii trebuie să se ocupe de soarta lor, în sensul unei serioase corectări a acesteia. De aceea, riposta la articolul din ianuarie a venit mai grabnic decît s-ar fi aşteptat cei 283 de deputaţi care l-au votat: în 15 februarie 1842, Consistoriul greco-catolic din Blaj redactează un viguros „protest contra limbei ungureşti", trimis apoi Dietei şi împăratului.

[6] în 1847 A. T. Laurian traduce şi publică la Bucureşti lucrarea cea mai populară a lui Krug: *Manual de filosofie şi de literatură filosofică de W. Traug. Krug. Tradus după a treia ediţiune de A. Treb. Laurian, profesor de filosofie,* tom. I, Bucureşti, 1847.

Protestul este filosofic prin argumente, ideologic prin dezvoltarea acestora şi politic prin destinaţia sa de a para o lovitură ce putea deveni fatală românilor. Articolul[7] — se spune — „periclitează cele mai sfinte *drepturi naturale"* ale românilor, ca de pildă „dreptul de a se folosi de limba maternă în propriile-i afaceri, drept echivalent cu acela al *existenţii personale,* inalienabil şi imprescriptibil". • Argumentaţia bărnuţiană — presupus pe drept cuvînt autorul *de fapt* al protestului[8] — se resimte şi în motivarea că, prin articolul de limbă „nici în ce priveşte binele principelui, al patriei, âl religiei nu se poate vedea nici un folos deosebit", motivare ce ţine de *înţelepciunea etatistică* în viziunea profesorului blăjean. Apoi, cele două noţiuni de filosofie a dreptului se dezvoltă arborescent în sens ideologic şi politic,, dovedind incompatibilitatea prevederilor articolului cu interesele românilor. Se cere ca instrucţiunea să se facă în limba română, căci „nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi şi naţiunea noastră nu putem fi obligaţi printr-o lege care, pentru datinile şi credinţa noastră pregăteşte un pericol şi un obstacol, iar pentru *naţionalitatea* noastră ruină şi peire".

Cît de aproape şîntem de tonul de la 1848! Şi totuşi, culmea nu era încă atinsă: zece zile mai tîrziu, Bărnuţiu încheia redactarea adevăratului protest, de fapt un manifest în toată puterea cuvîntului, al partidei naţionale din Transilvania. Intitulat O *tocmeală de ruşine şi o lege nedreaptă,* protestul este opera lui Bărnuţiu, dar — se simte acest lucru din tonul elaboratului — dascălul vorbea acum în numele întregii naţiuni. Afirmaţia se bazează de asemenea pe faptul că, deşi nepublicat[9], manifestul este. un bun public: în măsură mai mare sau mai mică şi în funcţie de împrejurări ideile de aici le întîlnim la toţi intelectualii români din principat, în fervoarea acelor ani. Observaţie ce conduce la adevărul că avem de-a face cu sinteza unui nivel de conştiinţă românească.

Acest prim stadiu de drept natural cunoscut pînă astăzi în literatura noastră politică are un puternic accent polemic. Bărnuţiu loveşte eficient, cu vigoarea oratorică pe care i-'o vom admira la 2/14 mai 1848. Este, dealtfel, un nucleu timpuriu al viitorului discurs, cel puţin în ceea ce era să fie argumentaţia de drept natural din acesta. Remarcabilă operă literară în acelaşi timp*, protestul bărnuţian de la 25 februarie este aspectul de culme al acţiunii de la 1842—1846. Filosofia dreptului îi permite autorului observaţii temerare cărora — reieşind din logica argumentaţiei — Bărnuţiu le dă calea liberei expresii. Astfeb observînd că articolul unguresc „de limbă" nu se potriveşte cu legea dreptului (aici sînt numite pentru prima dată cele trei laturi ale acestui drept: *jus subsistentiae personalis, jus libertatis personalis, jus aequalitatis personalis)* elogiază „limba care o vorbesc astăzi românii cei din Ungaria, cCşti din Ardeal, românii [adică cei din Ţara Românească — n.ns.] şi moldoromânii atît'de o potrivă cît nici se poate zice că ar fi împărţită în dialecte, *ci e numai una şi aceeaşi, care încheagă pe toţi aceştia cu o legătură dulce frăţească* şi îi uneşte îhtr-o familie care totdeauna cu fală nobile s-au numit pe sine română". Iată, dar, preţioasa idee paşoptistă a unităţii româneşti exprimată limpede cu şase ani mai devreme. Şi iată o mostră de felul cum Bărnuţiu dezvolta, recreea am zice, tezele dreptului natural în direcţia problematicii româneşti. Era firesc, deci, să ajungă şi la consecinţe sociale avansate, descbperind soarta vitregă a românilor transilvăneni apăsaţi de jugul feudalităţii maghiare. Un pasaj antologic: „De au suferit rele vreaun popor din Ardeal, românii chiar au şi gra-

[7] Ediţia cea mai recentă şi mai accesibilă a textului, la G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile...,* anexa VI, p. 209—211.
[8] G. Bogdan-Duică, *Op. cit.,* p. 54.
[9] A apărut abia la 1853 în *Foaie pentru minte...,* nr. 38, p. 285—288; nr. 39, p. 295—298.

duat în şcoala răbdării. Făcut-au drumurile, şi ei au făcut"podurile şi au trebuit să plătească pentru trecere. Lucrat-au cîmpurile şi dealurile domneşti, şi nici mîncare n-au dobîndit". Dar, spune teoreticianul nostru, încheind acest capitol de argumentaţie, „astăzi nu mai poate prinde rădăcini o aşa sistemă teroristică". Cuvintele acestea cu aspect de avertisment deschid o portiţă spre concluzia revoluţiei.

Protestul profesorului blăjean mai combate tentativa de deznaţionalizare din 1842 şi din punct de vedere al *moralităţii* şi al *înţelepciunii de stat,* tot după schema lui Krug. In „veacul cel luminat", se spune, „fieştecare popor e dătoriu a respecta pe alt popor fiecare, şi nu numai a nu-i împiedica înfiinţarea scopurilor sale celor drepte, ci încă a-l şi ajuta". Şi încă o formulare pe care o vom regăsi la 2/14 mai 1848: „Românii au purtat greotăţile ţării, şi le poartă".

Riposta Blajului împotriva articolului incriminat era pe de-a-ntregul în asentimentul românilor transilvăneni, ba se poate afirma chiar că a constituit o sinteză a atitudinii a acestora în faţa pericolului deznaţionalizării forţate. *Gazeta de Transilvania* relata cu amărăciune seacă, la 31 ianuarie 1842 [10], conţinutul articolului. La sfîrşitul lunii februarie sau începutul lui martie, — epistola nu e datată! — Nicolae Maniu, protopopul greco-catolic al Sibiului, îi sesizează lui Bariţ [11] un intens schimb de păreri între Blaj şi Sibiu pe tema „pornirei magyarilor cu limba lor". Demetriu Boer, primul colaborator al lui Bărnuţiu, îi scrie lui Maniu: „De toate drepturile, numai de dreptul de a fi români nu s-au atins încă nime cu mînă pîngăritoare pînă acum". Sibienii, prin pana protopopului, aduc contribuţii" preţioase în discuţie. Limba română trebuie să fie adevărata limbă oficială a principatului.

Din Sălaj, vicarul Alexandru Sterca Şuluţiu îi cere, la 22 martie 1842, episcopului Lemeni să intervină în cauza limbii române [12]. Tonul bunului „foraneu" al Silvaniei e patetic: „întunecarea şi orbirea [deruta — n. ns.] şi mişelătatea ce au adus în cler şi în, toată naţia română introducerea literilor *&i* Iimbei streine în literatura şi bisericile român e în-ai limbă să poată explica, nice lacremi destule să se poată plînge". Episcopul, ce e drept, şi manifestă speranţa „că proiectatul articol nu va zemîsli, cu atît mai puţin va putea naşte fiul de capetele vîntoase întru atîta dorit" [13] dar, după cum se ştie, n-a întreprins nimic pentru a para lovitura perfidă a Dietei clujene.

Cu atît era mai puţin dispus arhiereul să ia în considerare sfatul lui Sterca Şuluţiu din aceeaşi scrisoare: de a se convoca de urgenţă un mare sobor „mixt, religionariu-naţional", adică din reprezentanţii ambelor confesiuni româneşti, al cărui obiect „să nu fie altul decît existenţa, limba şi cultura naţională". Sterca Şuluţiu reclamă un astfel de sobor întrucît instanţele înaintate pînă la acea dată de episcopi — greco-catolic şi ortodox — în interesul românilor transilvăneni n-au fost luate în serioasă considerare de către Dieta principatului sau Curtea vieneză, obiectîndu-se că acestea sînt doar instigări venite din rîndul conducerii clerului, iar nu dorinţe ale românilor în general. în concepţia vicarului Silvaniei, acest mare sobor format din clerici şi mireni (în fapt, un congres naţional) trebuia să dea legitimitate şi putere viitoarelor acţiuni ale reprezentanţilor naţiunii. Episcopul refuză moale şi perfid, motivînd că „între aceste peristazuri, ca să putem dobîndi naţional sinod cu atîtea mai puţin putem spera" [14].

Cu acest dialog contradictoriu între doi mari răspunzători de soarta românilor transilvăneni intrăm în cea de a doua fază a acţiunii prepaşoptiste de la 1842—1846, cea mai lungă şi mai istovitoare: lupta partidei naţionale împotriva elementelor retrograde, pentru reformarea instituţiilor naţionale şi a vieţii sociale româneşti. Axa principală a acestei faze a constituit-o încercarea de a întruni o adunare reprezentativă românească, factor fără de care partida nu putea să-şi aplice programul, vizînd trezirea românilor la conştiinţa naţională şi la o viaţă politică liberal-naţională. Dezideratul adunării reprezentative a fost ingenios mascat sub haina sinodului religios.

Sinod se cerea încă la 15 februarie, de către Consistoriul greco-catolic din Blaj ce protesta împotriva privării românilor de la folosirea limbii materne. E adevărat că, spre deosebire de propunerea lui Sterca Şuluţiu, — care va fi luată în considerare de către partida naţională, în primăvara anului 1848 — aici este vorba doar de un *sinod diecezan,* adică al greco-catolicilor. Pe acest drum, oarecum îngustat, dar singurul posibil în condiţiile date, vor merge Simion Bărnuţiu şi colaboratorii săi apropiaţi, bătrînul prepozit Simion Crainic şi profesoriii Demetriu Boer, Iosif Pop, Arsenie Popovici şi Grigore Moldvai, şi desigur marea majoritate, am putea spune unanimitatea Intelectualităţii şi clerului din dieceză.

Sinteza acestei noi problematici naţionale o face de asemenea Simion Bărnuţiu, în articolul său *Săborul cel mare al Episcopiei Făgăraşului,* publicat în coloanele *Foii pentru minte...,* în ianuarie-februarie 1843 [15]. Autorul îl îndeamnă pe George Bariţ: „Nu te teme a-l tipări, că eu nu m-am temut a-l scrie!" Cu toate că, pe drept cuvînt, avea suficiente motive să se teamă. Căci noul studiu al profesorului blăjean — de asemenea cu caracter politico-juridic—atacă ierarhia bisericească greco-catolică, în egală măsură aservită aristocraţiei ungureşti (cu care episcopul Lemeni se înrudea) şi înstrăinată de esenţa spirituală a poporului prin adîncirea în catolicism, în dauna vechii constituţii bisericeşti orientale.

Mai mult decît în cazul luptei pentru limbă, episodul soborului descinde din ideile cele mai îndrăzneţe ale Şcolii ardelene. Racordate, desigur, la filonul raţionalist-liberal. Chiar de la începutul articolului, Bărnuţiu îi îndeamnă pe români „să cetească cu diadinsul atît *Istoria* lui Petru Maior *despre începutul românilor,* o carte ce nu poate să-i lipsească nici unui român adevărat, cît şi *Istoria bisericii românilor".* Notînd în treacăt amănuntul că cele două opere erau sever interzise de către episcopia blăjeană, încă de pe vremea lui Bob, observăm că deziderатele exprimate în lucrarea bărnuţiană se grupează în jurul necesităţii de a reinstaura sinodul anual, format din clerici şi mireni, adică *soborul cel mare,* cu putere de a decide în problemele majore ale bisericii şi naţiunii. Dar, la 1843, partida liberală. înţelege soborul — după cum am mai spus — ca pe un forum politic românesc adecvat situaţiei momentului. Nicidecum o reeditare a vechilor „săboare" bisericeşti! Dovadă stau sarcinile trasate de Bărnuţiu sinodului şi termenii în care sînt traduse aceste sarcini. Printr-o „lucrare slobodă a tuturor mădularelor bisericii, potrivită cu dreptul cel neînstrăinat al libertăţii conştiinţei", căci „fără drept nu e nădejde de înaintare", sinodul asigură o tocmeală dreaptă care „astfel cugetată, e asiguratoarea vieţii bisericeşti, iar viaţa bisericii se cuprinde în starea de sine sau subsistenţa şi în neatîrnarea sau libertatea bisericească." Libertatea înseamnă aici îngrădirea despotismului de esenţă

[10] *Gazeta de Transilvania,* V, 1842, nr. 8, p. 30.
[11] Vezi scris. II.
[12] Arhivele Statului Blaj, Fond. Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia şi Făgăraş, nr. 430/1842.
[13] C o r i o l a n S u c i u, *Crîmpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj şi episcopul Lemeni (1843—1846),* extras din *Cultura creştină,* Blaj, 1938, p. 11.

[14] *Ibid.,* pag. cit.
[15] Nr. 4, p. 26—29 ; nr. 5, p. 33—37. Cea mai nouă ediţie a studiului lui G. B o g d a n-D u i c ă, *Viaţa şi ideile...,* p. 212—219, anexa VII.

iezuită instaurat la Blaj, iar neatîrnarea — puternic revendicată la 1842—1846 — vizează o neplăcută stare de fapt în virtutea căreia episcopia *greco-catolică* transilvăneană era subordonată primatelui *romano-catolic* de la Strigoniu. înlăturarea acestei tutele primejdioase pentru români a fost un *pium desiderium* al acţiunii blăjene şi, odată fundamentată teoretic de către Bărnuţiu, pe aceleaşi temeiuri ale dreptului natural şi dată publicităţii în articolul său, ea va constitui un bun cîştigat la nivelul conştiinţei naţionale.

Articolul acesta, prin care, după fericita expresie a lui Bogdan-Duică, „fizionomia temperamentului revoluţionar [al lui Bărnuţiu] se dezvăluia încet-încet", nu se limitează însă numai la marile probleme atingătoare de soarta neamului. Ga un derivat al aceluiaşi drept natural, se cer reforme de ordin socialşi cultural, neexprimate pînă la acea dată public: îmbunătăţirea învăţămîntului naţional („Şcoalele noastre cele din Blaj aşteaptă îndreptare, ca să nu rămînă tot silendrîanul cel vechi; pe sate n-avem scoale; acele vreo 300 care le întemeiase Şincai în veacul trecut, acum nici urma nu se mai cunoaşte"), abolirea călugăriei şi celibatului preoţesc, admiterea divorţului pe motive bine întemeiate, administrarea corectă a averilor bisericii etc.

Ideea soborului odată lansată a trezit puternic speranţele românilor transilvăneni. Tuturor le era limpede adevăratul ei conţinut: de a structura o forţă politică naţională care să poată lovi în duşmanul de dinlăuntru, aliatul aristocraţiei, episcopul Lemeni, şi de a forma o partidă unită, puternică, programată pe cerinţele cardinale ale neamului.

Un cronicar mai recent al întâmplărilor de la Blaj din anii 1842—1846, Goriolan Suciu, în *Crîmpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj si episcopul Lemeni (1843—1846)^,* observă că, în anii amintiţi, la Blaj s-au format două partide antagoniste: partida liberal-naţională condusă de Bărnuţiu şi o partidă conservativă grupată în jurul episcopului. Numai că, un studiu strîns al evenimentelor corectează substanţial această afirmaţie. în jurul lui Lemeni nu a existat o partidă, ci o sumă de indivizi numărabili pe degetele unei singure mîini, compromişi în faţa poporului şi urîţi de acesta. înţelegînd prin partidă politică a unei naţiuni acea grupare ce reprezintă interesele acesteia şi se bucură de sufragiul moral al indivizilor naţiunii, înseamnă că la Blaj şi în întreaga Transilvanie a existat o singură partidă politică-naţională, direcţionată ideologic de Simion Bărnuţiu dar amplu reprezentată în toate centrele principatului şi chiar dincolo de hotarele lui, în Ţara Românească şi Moldova. Evenimentele cu aspect de război ideologic din anii amintiţi nu trebuie privite ca o sciziune între fruntaşii românilor, ci ca pe o acţiune continuă pentru drepturile sociale şi naţionale ale românilor, împotriva duşmanilor naţiunii, dintre care făcea parte şi episcopul Lemeni.

Dovezile în acest sens sînt inepuizabile. Toţi protopopii greco-catolici din Transilvania, şi chiar membrii Gonsistoriului, al cărui preşedinte era episcopul, sînt de partea profesorilor, sau pentru sinodalism, după expresia lui Bogdan-Duică [17]. Am văzut mai sus atitudinea lui Al. Sterca Şuluţiu, cel mai radical dintre ei. Nicolae Maniu, protopopul Sibiului, scriindu-i lui Bariţ [18], îl numeşte pe Lemeni „bărbatul durerilor noastre" iar pe

[16] Scriere păgubitoare din două puncte de vedere: acreditează şi „demonstrează" faptul că este vorba de un proces penal între episcop şi nişte profesori calomniatori ai acestuia şi se străduieşte să-l scoată nevinovat pe Lemeni. Nu este locul aici să dovedim contrariul. Observăm doar că Suciu a folosit cu parţialitate mulţimea documentelor şi mărturiilor legate de întîmplările de atunci şi că viitorului cercetător al acestor documente îi este rezervată surpriza de a se convinge singur despre felul cum se poate răstălmăci adevărul, folosindu-se în mod tendenţios datele istorice.

[17] *Op. ci'.,* p. 61.

[18] Scris. XI.

Bărnuţiu „martirul dreptăţii şi a binelui deobşte". Şi el e de părerea că lucrurile se vor îndrepta „numai prin sinod diecezan", care e chemat „a face reforme". Din aceeaşi scrisoare aflăm că pînă şi vicarul Haţegului, Constantin Papfalvi — viitorul acolit al lui Lemeni la 1848 — era în 1843 de partea lui Bărnuţiu în privinţa sinodului. Ioan Dragomir îl îndeamnă la 15/27 octombrie 1844 pe Ştefan Moldvai [19], protopopul Făgăraşului şi unul dintre marii sprijinitori ai lui Bărnuţiu: „Să recurăm de nou pentru dobîndirea sinodului, la Curte, arătînd la ce groaznică prăpastie au dus Lemeni naţia şi clerul". Ştefan Moldvai, la rîridul său, îi scrie lui Ioan Marian, vicarul Rodnei, la 1S/28 august 1844 [20]: „Domnii profesori, cînd noi durmeam şi clerul şi naţia era în primejdie, atunci dînşii, ca nişte adevăraţi fii ai clerului,, nici ostenele nici cheltuielile cruţînd, ne mîntuiră cleru şi naţia de ruşine". La rîndul său, Ioan .Marian îi scrie profesorului Grigore Moldvai [21], unul dintre primii colaboratori ai lui Bărnuţiu: „Acum au ajuns mucu la deget, după ce de 12 ani [de la numirea lui Lemeni ca episcop — n. ns.] tot mai spre rău se pleacă soarta noastră, prin căpeteniile clerului".

De la protopopi, atitudinea este preluată de preoţii satelor şi, evident, împărtăşită poporenilor. La 29 octombrie 1844 parohii celor 21 de sate din Protopopiatul Făgăraşului îi scriu lui Ştefan Moldvai [22], rugîndu-l să înainteze episcopului o seamă de cereri ale lor. Punctul al patrulea al suplicei e antologic: „Fiindcă am ajuns la veacul şi anul luminării, .întru care toate neamurile se silesc a-şi procura mijlociri prin care ar putea înainta în ştiinţă, şi deoarece sfîrşitul [scopul — n. ns.] fără mijloace nu se poate dobîndi, din acestea îndemnuri mişcaţi şi noi, pentru *Historia românilor* pentru 18 exemplare ofereluim preţ, şi să mijloceşti a ni se aduce, precum şi *Historia besericii* a lui Petru Maior a ni se da. Să te sileşti, protestînd, ca acea carte nepreţuită şi una singură lumină a besericii româneşti să nu se mai ţie ascunsă, ci să se dea la lumină". îndemnul lui Bărnuţiu de la începutul articolului *Săborul cel mare...* a cucerit, iată, pe cei.vizaţi. înaintînd Consistcriului de la Blaj cererea imperativă a preoţilor [23], Ştefan Moldvai specifică: *„Historia* lui Petru Maior *pentru începutul românilor* voind fraţii a şi-o cumpăra, împreună se roagă ca şi *Uistoria besericii* noastre, de acelaşi bărbat cu nume nemuritoriu alcătuită, să se sloboadă la vînzare şi închisă să nu se mai ţină".

în faţa acestui suflu lil erai, care a cuprins pînă şi tinerimea studioasă din şcolile Blajului, episcopul Lemeni. hutăreşte să-şi folosească singurele arme pe care le avea: perfidia şi cîrdăşia cu autorităţile maghiare. Bărnuţiu şi colaboratorii lui apropiaţi, prepozitul capitular Simion Crainic şi profesorii Demetriu Boer, Grigore Moldvai şi Iosif Pop sînt tîrîţi într-un proces infam pentru „răzvrătire" şi „calomniere" a „nevinovatului" episcop. Cîţiva protopopi, printre care şi Nicolae Maniu, sînt destituiţi. Elevii simptizanţi ai ideilor bărnuţiene, mai întîi 12 apoi alţi 11, sînt eliminaţi. Asupra vieţii lui Simion Bărnuţiu se comit două atentate,, primul în noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1843, iar al doilea în seara zilei de 21 septembrie a aceluiaşi an [24]. Pînă la urmă, profesorii sînt scoşi din funcţii şi

[19] într-o scrisoare aflată la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fondul Blaj, arhiva personală Ioan Lemeni, nr. 3580.

[20] Fond cit., nr. 3582.

[21] *Ibid.,* nr. 3589.

[22] *Ibid.,* nr. 3578,

[23] *Ibid.,* nr. 3579 .

[24] Coriolan Suciu, în *Crîmpeiele...* sale încearcă să discrediteze aceste episoade, punîndu-le sub semnul îndoielii si ridicolului. Cu toate că aceste atentate *au existat* în realitate.

alungați din Blaj, iar venerabilul prepozit Simion Crainic, sprijinitorul lor, încarcerat în temnița de la Alba Iulia[25]. Disperat, Bărnuțiu înaintează împăratului, în 1846, o „petiție finală", pe care o putem considera actul de încheiere a acțiunii de la 1842—1846[26]. Petiția, un adevărat compendiu al ideilor acreditate în acești ani, n-a fost luată în seamă de către monarh.

Fapt nesemnificativ dealtfel, pentru că izbînda acțiunii a confirmat-o istoria, și nu recunoașterea de către puterea politică a vremii. în fața istoriei, oamenii de la 1842—1846 apar drept niște vizionari, iar ideile lor anticipează în mod uimitor programul consfințit la 3/15 mai 1848 pe Cîmpia Libertății din Blaj. Aproape toate punctele acestuia le găsim, *in nuce,* la 1842—1846: independență națională cu dreptul folosirii limbii române, îmbunătățirea situației sociale a românilor, libertate religioasă, libertatea cugetului și a scrisului ș.a.. Toate acestea se reclamă în numele unui principiu sfînt, pe care Bărnuțiu îl exprimă în cuvinte memorabile: „Să dea fiecare an și fiecare veac viitorului o omenie mai bună și mai înțeleaptă de cum primise de la cel trecut".

Nicolae Maniu, după cîte ne putem da seama din scrisorile care urmează, s-a alăturat cu entuziasm ideilor lui Bărnuțiu. Drept pedeapsă, episcopul îl demite din funcția de protopop al Sibiului, prin decretul nr. 870 din 17 septembrie 1845, în locul lui fiind numit Vasile Kertesz, parohul din Ocna Sibiului. Dintre toți protopopii care au sprijinit acțiunea de la 1842—1846[27], Maniu a stîrnit în mod deosebit ura episcopului Lemeni. Pe bună dreptate, căci, după Bărnuțiu și colaboratorii săi imediați, Demetriu Boer și Grigore Moldvai, Maniu înțelegea cel mai bine implicațiile ideologice adînci ale „întîmplărilor" de la" Blaj. Dintre toți cei care au corespondat cu Bariț pe această temă, — Cipariu, Grigore Mihali, Iosif Many, Ioan Rusu, Nicolae Marcu, Ioan Maiorescu și mulți alții—- Nicolae Maniu este cel mai puțin absorbit de aspectul scandalos, de conflictul administrativ, al celor petrecute la Blaj. Gîndirea sa trece dincolo de aceste incidente, vizînd legăturile adînci, politice și ideologice, ale incidentului. O parte din ideile sale desfășurate în cadrul acțiunii le putem reconstitui pe baza scrisorilor de față. Este, de pildă, autorul unor interesante puncte de vedere în combaterea tendințelor aristocrației maghiare de a suprima limba română. în fața pretențiilor regimului de a întrona limba maghiară ca limbă oficială unică și obligatorie în principat, Maniu aduce un argument neașteptat: „în Ardeal, decît ce magyară, cu mult mai bine ar fi să fie limba rumânească diplomatică, pentru că asta 1° e limba deobște în țară; afară de secui, toți o știu pre bine; orice vei publica și predica în ea, înțelege fieștecare neam; magyarul și sasul se înțeleg rumânește, ba sașii bistrițeni cu cei di pe aicea sasi se înțeleg cu limba rumânească"[28]. Punerea pasajului în circulație

O dovedesc chiar documentele analizate de Suciu, firește răstălmăcit. (A se consulta mai ales partea nepublicată, manuscrisă a lucrării lui C. Suciu, păstrată la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, în fondul Lemeni). Dar, presupunînd că toate mărturiile epuizate de simpatizantul târziu al lui Lemeni nu conving, putem aduce o alta, de necontestat: o scrisoare a profesorului de fizică Nicolae Marcu către Bariț din 10 octombrie 1843 (B.A.R., ms. rom. 1004, f. 39r—40r), în care acest nesimpatizant al'ideilor lui Bărnuțiu scrie negru pe alb ca despre un lucru cert, pe care îl știe toată lumea: „în 21 sept. c.n., seara pe la 9 ceasuri, haiducii curții [episcopale — n. ns.], de prefectul trimiși, a doua oară au cercat să moară pe Bărnuțiu, în mișlocul piațului, pe unde venea de la ^oer".

[25] Vezi analiza amplă a procesului la C o r i o l a n S u c i u, *Op. cit.,* atît partea publicată cît și cea manuscrisă (cf. nota 24).

[26] O copie latină a petiției se află la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, în fondul Lemeni. A fost publicată de către G. B o g d a n-D u i c ă, *Viața și ideile...,* p. 224—237, anexa XII, dar după o copie germană aflătoare la Sibiu.

[27] Vezi scris, lui Maniu nr. XI, nr. 8.

[28] Scris. II.

constituie un adevărat eveniment. în același an, învățatul sas Stephan Ludwig Roth, în a sa Der *Schprachkampf in Siebenbiirgen* (Sibiu, 1842) afirmă cam același lucru: „Nu văd nevoie de a impune o limbă oficială a țării. Căci noi avem deja o limbă a țării. Nu e nici limba germană, nici cea maghiară, ci este limba română! Oricît ne-am suci și ne-am învîrti noi, națiunile reprezentate în Dietă, nu putem schimba nimic. Aceasta e realitatea [• • •] De îndată ce se întâlnesc doi cetățeni de naționalități diferite și nici unul nu cunoaște limba celuilalt, de îndată limba română le slujește ca tălmaci". Similitudinea formulării la Maniu și Roth dovedește că această convingere despre *oficialitatea* istorică a limbii române în Transilvania nu este o invenție a cărturarului sas, ci o veche convingere a românilor, în aceeași scrisoare, el aduce în sprijinul limbii române un argument izvorît din năzuința panromânească a Dacoromaniei, îmbrăcată abil în haină diplomatică: „Noi, ardelenii, sîntem încungiurați, mai mare parte, de Moldova și Valachia, ba și despre celelalte părți tot cu rumâni sîntem încinși, ce stări împregiur foarte comendă diplomația limbei române". își pune întrebarea dacă Austria poate face o astfel de greșeală politică, ce ar altera relațiile imperiului cu principatele extracarpatice. Intuiția lui Maniu se dovedește corectă, căci, într-adevăr, Viena respinge articolul Dietei clujene din ianuarie 1842.

O a doua idee deosebit de valoroasă, care ea singură e deajuns pentru a recomanda atenției epistolele lui Nicolae Maniu, se referă la situația constituțională a națiunii române. După cum am văzut, Bărnuțiu caută argumente pentru emanciparea națională a românilor — concret, la 1842, încadrarea acestora ca națiune constituțională! — în adîncimea dreptului natural. Concluzia bărnuțiană: românii să pretindă dreptul de a fi națiune politică în Transilvania, în virtutea unor prerogative naturale imprescriptibile. Nicolae Maniu se deosebește fundamental de Bărnuțiu în acest sens. Calea cea mai simplă — după el — spre atingerea acestui țel este *dreptul istoric,* adică exact arma pe care o foloseau aristocrații unguri. Problema este schițată în cîteva scrisori, dar un pasaj se reține în mod deosebit: „Eu zic și socotesc ase: noi să stăm pe ce am avut: tot Ardealul, și să nu cerem ce n-am fost, adecă a patra nație [după unguri, sași și secui, — n. ns.] ci să cerem ce am fost: adecă nație în Ardeal, nu *1°, 2°,* 3°. Ci, ungurii nație, rumânii nație, sașii nație, fără deschiliniri carea a cîtelea să fie. Că ase am fost mai nainte, de unde numai *injuria temporum* ne-au scăzut"[29]. Analizînd istoria Transilvaniei de la venirea ungurilor, Maniu constată că românii nu și-au pierdut prerogativele de națiune constituțională: „Prin dietă sau altmintrinea, rumânii, din ceva cauză, nu i-au judecat nime de supuși ungurului și sasului. Pînă în ziua de astăzi, legelnice [legal — n.ns.] rumânii nu sînt supuși, ei îs ca și ceialalți din Ardeal"[30]. Se referă la *Supplex Libellus Valachorum,* arătîndu-și manifest predilecția pentru argumentele de drept istoric. Faptul completează în mod interesant panorama ideologiei politice prepașoptiste la românii transilvăneni. Aceștia nu s-au restrîns, în lupta politică, la arsenalul dreptului natural, chiar dacă spiritul veacului impunea cu pregnanță această concepție. Acum, ca și la 1848 și mai târziu, după 1860, românii vor apela insistent la drepturile lor istorice — ca cea mai mare națiune, și singura genuină, din Transilvania — firul *Supplexului...* continuîndu-se, pe aceleași principii de natură istorică, pînă la *Memorandumul* din 1892. în acest lanț, Maniu este o verigă timpurie și prețioasă. Cu argumente riguroase de drept istoric el combate mai cu seamă — și îl îndeamnă și pe Bariț la aceasta[31] — tendințele de supremație ale patriciatului săsesc din Fundus Regius.

[29] Scris. VII.

[30] Scris. V.

[31] Scris. III, V, VII.

Dar—trebuie notat! —Maniu se situează în această luptă pe principii democratice, de egalitate şi armonie între cetăţenii principatului.

în fine, contribuţii preţioase are Maniu la străduinţa fruntaşilor naţionali de a reforma viaţa spirituală a românilor transilvăneni, în primul rînd de a reaşeza biserica pe principii noi, liberale. Am văzut mai sus coordonatele acestei lupte centrate în jurul marelui sinod diecezan, care trebuia să fie o adevărată reprezentanţă politică românească. Maniu n-a avut timp să filosofeze prea mult pe această temă, fiind implicat în acţiunea propriu-zisă de organizare a partidei naţionale. La 25 august 1843 îl surprindem[32] făcînd legătura cu vicarul Năsăudului, Ioan Marian , „pentru a mişcoli sinod", Două săptămîni mai tîrziu[33] găseşte că e nepotrivită împărţirea românilor în clerici şi mireni, căci „mireni şi clerul aşe-s de îmbinaţi laolaltă, cît suruparea unuia strică întogma şi celuilalt". Astăzi, aserţiunea ui se pare simplă, dar la 1843 această schismă era o piedecă gravă în calea consolidării platformei politice naţionale. Nu puţini au fost clericii transilvăneni, mai ales dintre greco-catolicii Blajului, care puneau interesele confesionale deasupra celor naţionale. Abia revoluţia din 1848—1849 va evidenţia adevăratul ţel unitar, naţional, confesionalismul rămînînd într-un plan secundar, neesenţial. Meritul va fi al fruntaşilor de la 1842—1846, printre care şi Nicolae Maniu, care s-a înrolat cu entuziasm în rîndul primilor tribuni ai revoluţiei. în casa acestuia la Sibiu, s-a pregătit programul Adunării Naţionale de la 3/15 mai 1848, de către fruntaşii paşoptişti transilvăneni: Simion Bărnuţiu, A. T. Laurian, Alexandru Papiu Ilarian, Ioan Buteanu, Nifon Bălăşescu şi alţii.

După revoluţie, merituosul protopop al Sibiului devine rectorul Seminarului teologic din Blaj {1851—1855), econom metropolitan sub Alexandru Sterca Şuluţiu (1855—1862), apoi vicar foraneu al Făgăraşului, pînă la moarte, în 1865. ' *

Corespondenţa lui cu Bariţ încetează, însă, odată cu înăbuşirea mişcării de la 1842—1846, în care s-a manifestat ca un patriot luminat, după cum o dovedesc epistolele ce urmează.

[32] Scris. XI.
[33] Scris. XII.

în Sibii, 10 s.v. febr. [1]838

Mult onorate domnule Baritz!

Parochii din protopopiatul meu venind în emulaţie cu prenumerarea pe *Foaia literală*[1], iar s-au mai arătat o însoţire ce mai vre a prenumăra, . şi au şi poftit a ave un esemplariu din novelele rumâneşti. *Aşedarâ, de acum încolo să trimiţi su[b] coverta mea 7 exemplarie, Le. şepte părechi de novele,* şi la a şeptelea dinceput să se trimită toate numerile. Iar gazetă nemţească, ungurească nu trebuie nicăiri. Ci cei rumâneaseă gazetă[2] •de ar ieşi odată, că mulţi aşteaptă dupe ea!

Domnule redactor! In numele a mai multora te reflecteruiesc — măcar socotesc că vei şti! — cum că partea cea mai mare, doară, a cetitorilor novelelor estora sunt carii nemic latineşte, sau foarte puţin au învăţat. Aşedar îndrăznesc a te pofti ca vorbirea după aceia să se îndrepte, şi sase ţie vorbirea, dialectu cel beserecesc[3], că esta e deobşte cunoscut, şi vorbele, terminile cele dese latineşti, franţozeşti etc. sase lasă afară/că cu vorbe limpede rumâneşti se pot zice. Sau care trebuie -să rămîie, acela să se tîlcuiască. Iar numai atunci să se lase dialect, vorbire străină în *Foaia literală,* cînd scopul, ţinta va fi aceea numai ca să arăţi feliurimi de vorbire, că atunci se dobîndeşte sfîrşitul, scopul. Dar cînd oarecine prin vorbirea sa vre a îndrepta, a învăţa, chipuri frumoase a aduce în mintea omului, atunci nu cu cuvinte nouă, ci cu celea mai de înţeles, adecă cu dialectul beserecesc trebuie vorbit, că în toată rumânia e de înţeles. Că din acea vorbire, cuvîntare, ce nu o înţeleg, nu poci •căpăta nici un op, folos. Asta socoteşte că oricine va lasa-o în loc că altmintrinea cei mai slabi vor căpăta / întărire, şi pentru eştea e mai de lipsă foiţa preţ[uitei] d-niei tale, că cei mai tari le cam ştiu acele şi di pe airea[4].

Insă să nu socoteşti că io vreu să ţii o vorbire de tot pe jos şi nepeptănată, nu, nicidecum nu, fie cît de peptănată, cu flori de tot feliu înfrumuseţată, numai aste să fie rumâneşti, nu fără lipsă scremute latineşti, franţozeşti etc, precum fac vecinii[5], de se geluiesc cocoanele că nu înţeleg. Ba io încă mă mir ce îngălmăcială şi silire pot face ?!

Mai trimit aici, de la nescari patrioţi, în două dărabe, fn. 2. Vestiţfi] în *Foaia Ut.,* de vor avea loc, şi vază.

Insă despre Virgilie bine ar fi de s-ar afla cineva să-1 tipărească [6], şi ce mai lipseşte, încă 4 cărţi, să lase a se întorna.

Poftind tot binele, rîvnă spre lucrarea de mai încolo, rămîni al preţ[uitei] d-niei-tale,

Nicolae Maniu m.p.,
prot. unit al Sibiului [7] /.

[1] Corect: *Foaie literară.* A apărut la Braşov, începînd de la 1 ianuarie 1838, ca o continuare a săptămînalei *Foae de săptămînă din Transilvania.* De la 1 iulie 1838 îşi schimbă titlul în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură.* Scrisoarea lui Maniu este printre primele mărturii care atestă, la abia o lună după apariţie, succesul revistei literare — în formulă nouă, modernizată — a lui Bariţ.

[2] Aluzie la *Gazeta de Transilvania,* care urma să apară. Primul număr al celei mai viabile publicaţii politice din istoria culturii româneşti a văzut lumina tiparului la 12 martie 1838. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* număr jubiliar, anul LXXI, 1908; Iosif Pervain, *Contribuţii la istoria presei româneşti din Transilvania,* în *Studia universitatis Babeş-Bolyai,* IV, 1961, series Philologia, fasc. 2, p. 113—126; VasileNetea, *George Bariţ, Viaţa şi activitatea sa,* Bucureşti, 1966, p. 82—123 ; *130 de ani de la apariţia „Gazetei de Transilvania",* Braşov, 1969.

[3] Adică să nu se îndepărteze de limba şi stilul cărţilor bisericeşti.

[4] Pasajul trădează o preocupare timpurie a lui Nicolae Maniu pentru soarta neologismului în limba română. Totodată, o precoce trasare a drumului pe care trebuie să se evolueze în adoptarea cuvîntului străin: numai cînd vocabularul limbii române nu are termenul corespunzător. Asupra neologismului va reveni, în termeni mai nebuloşi, însă, la 1853, într-un *Adaus la articlul din Foaie, nr. 16, fata 118 ax. despre neologismi* (în *Foaie pentru minte...,* 1853, nr. 26, p. 195—196), polemizînd cu tendinţele latinizante ale lui Bărnuţiu expuse într-un articol anterior *(Neologismul corespondintelui „Telegrafului român",* în *Foaie pentru minte...,* 1853, nr. 16 p. 118—120; nr. 17, p. 125—126, semnat „Mai mulţi spre neologism aplecaţi tineri scriitori"). A se observa intenţia lui Maniu de a dovedi, în această scrisoare, bogăţia limbii române prin sinonime: *scopul-ţinta, a îndrepta-a învăţa, vorbire-cuvîntare, op-folos.*

[5] Se referă la limba şi stilul publicaţiilor din Moldova şi Ţara Românească. Despreræspîndirea acestora în Transilvania vezi şi scrisorile lui Atanasie Şandor către Bariţ, în *George Bariţ şi Contemporanii săi,* II, Bucureşti, 1975, precum si scrisorile lui Grigore Mihali către Bariţ în acest volum, supra.

[6] Preotul Moise Sora Noac din Sătmar (despre care vezi *George Barit si contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 136 şi la B. A. R„ ms. rom. 1000, f. 1—37, corespondenţa lui cu Bariţ, pe care o vom publica într-un volum următor) începuse mai de mult traducerea clasicilor latini, dar nu găsea un „mecenate" care să-1 ajute la tipărirea acestor traduceri.

[7] Maniu era paroh şi administrator al Protopopiatului greco-catolic din Sibiu de la 1826, iar din 1837 protopop „actual", adică definitivat.

II

[începutul lunii martie 1842]

Domnule Bariţ!

Din expresiile domniei-tale din novele, la acee supunere am venit cum că domnia-ta ai vre ca mai di pe multe locuri să-ţi trimită rumânii simţirile şi pornirile lor asupra pornirei magyarilor cu limba lor etc. [1] In cît îmi ajunge periferia mea, acestea îţi pot face cunoscute:

1° Din Blaş, alaltăieri am primit o epistolă de la profesorul Boer [2] cu aceste expresii: „Aicea suntem în mîhnire pentru nedreptatea ce ne gătesc ungurii la naţia noastră. De toate drepturile piliguşit, numai de dreptul de a fi români nu s-au atins încă nime cu mînă pîngăritoare pînă acum [3]. însă suntem şi în neodihnă pentru răspunsul care va să-1 deie împăratul. De bună samă, de este bine informat împăratul despre lucrurile Ardealului, atunci nu este modru să întărească aceea [4]. Deci ştiu că-ţi este lucrul bine cunoscut, pentru aceea nu zic mai multe, numai una: de gerfeşte Austria românimea din Ardeal, trebuie să-şi peardă tot influxul în Moldova şi Ţeara Rum[ânească]. Oare prevede Austria? Şi apoi vrea-va? La estea nu răspund [5]. Numai tare aş vrea a şti: ce zic saşii despre treaba limbei ungureşti? Una să-ţi/mai scriu: 59
de aioia au mers protestaţie pentru limba ungurească la ep[isco]pu, la Cluş [6], să o trimită la Curte [7], în care se zice că limba ungurească nu peste zece ani, da niceodată să nu fie *vehiculum ad culturam* pentru români, ci românii, să rămînă pe lîngă limba rum[ană] şi latineasca."

2° In Sibii, pe la ep[isco]pia neunită răsună că rumânii ar învăţa bucuroşi nu numai ungureşte, nemţeşte, ci şi frînceşte etc, numai să aibă pentru ce. Dară numai pentru aceea a învăţa ungureşte ca să poată unguru a vorbi cu rum[ânu] ungureşte, şi mai mult nu, ce minte cu duh va pofti aceasta?!

3° Ceialalţi rumâni de pe la alte deregătorii zic că bine -ica lătinia să rămînă şi să fie numai o limbă oficioasă, că pînă acum au fost tri: latina, ungara, nemţeasca, ce caută să le ştii pe toate aş6, ca în toate să poţi scrie. Apoi rumânul şi rumâneşte trebuie să ştie. Şi aşe era pre mult 4 limbi. Şi bine ar fi cu limba magyară, dară dînşii s-au lăţit pe tare. Poftind ca rumânul cu rumân să vorbească şi în cele oficioase rumâneşti (şcoală etc), bisericeşti, ungureşte, au pătruns pe rumân cu vătămarea pe la ficaţi (expresia d-niei tale). Şi aşe, atâta repulsie-şi capătă *de* la rumâni! Aşe şi de la saai.

4° Şi eu lîngă ăştia mă alătur, mai făcînd şi aceste contra-idei: limba magyară, cînd va fi de tot cultivată / va fi două: una gram[aticală], 59
alta poporană, aşe cît poporul mai nicedecum nu va pricepe pe cea gram[aticală]. Şi aşe va trăbui să învăţăm două limbi ungureşti.

Limba magyară are foarte puţină sferă, de afară de off[icio]sis şi de ţara ungurească nici un folos nu-i, ba nici în ţară nu, că în Ardeal fieştecare trebuie să ştie rum[âneşte], că limba asta e limba tîrgului. limba magyară e o limbă străină în Europa, care măcar că materialul în ea e tot europenesc, are formă de tot deschilinită de cele europeneşti, şi aşe, învăţînd ungureasca, nu căpătăm nici o uşurinţă spre învăţarea aitor *limbi.'Deni[que]* [8] noi, pe lîngă învăţarea limbei magyare trebuie să mai învăţăm şi altă limbă cultă, din carea să ne putem cîştiga învăţătură dupătimpul de acum. Din ce cauză, limba magyară nu-i vrednică a fi diplomatică. Şi, după cum din ţara ungurească m-am înştiinţat, pe acolo proiectul limbei magyare nu se poate realiza, şi va rămînea tot pe cum au fost mai nainte; ceva, lătinia va mai scade.

In Ardeal, dacă nu limba nemţească, decît ce magyară, cu mult mai bine ar fi să fie limba rumâneasea diplomatică, pentru că asta 1°

e limba deobşte în ţară; afară de secui, toţi o ştiu pre bine; ori ce vei publica şi predica în ea, înţelege fieştecare neam; magyarul cu sasul se înţeleg rumâneşte, ba saşii bistriţeni cu cei di pe aicea sasise înţeleg
60 cu limba rumâneaseă][9]. 2° / Noi.ardelenii sîntem încungiuraţi mai mare parte de Moldova şi Valachia; ba şi despre celelalte părţi tot cu rumâni sîntem încinşi, ce stări împrejur foarte comendă diplomaţia limbei rum[âne][10]. 3° Limba rum[ânească, şi de se va cultiva.de tot dupe porneala începută, mai nemica nu se va abate de la a poporului, ce lucru [e] bun! 4° Ştiind limba rumâneaseă, foarte lesne învăţăm pe cea latinească, italienească, franc[eză] etc, limbi latineşti. Ba, fiind rumâna limbă europeană, are mare asemănare cu nemţeasca şi slăvească, de mai lesne le poate omul învăţa, fiind în Europa *principales linguae* 1° romana, 2° germanica , 3° slayonica. Cea mai mare progenies de oameni e cea romanică latineasca, că sînt 60 milioane suflete. Nemţi mai puţini şi slavi mai puţini. De unde 5°: dacă nici rumâneaseă, eu mai bine aş voi să fie cea slăvească, decît ungurească. 6° Saşii mai gata sînt a suferi să fie limba rumâneaseă diplomatică, decît cea magyară. Aşişderea şi magyarii zic că decît cea nemţiască, mai bine ce rumâneaseă, ce publice în Dietă^s-au zis, aruneînd saşilor că degeaha stau ei. pe limba nemţească,. că aceea nu-i a lor, ci-i limbă străină în patria noastră, aşe precum şi cea latinească ar fi pentru rumâni. Li-au zis: „Limba d-nii voastre, cea săsească, iară n-ar putea fi diplomatică, că nice saşii cu sasi nu se pot înţelege în ea, de se înţeleg cu rum[âna]. . . _ , - ,
60v 5° In 22 s. v. febr. a.c, în Sibii, la fecioru fostului consul / [11]

[1] Atitudinea lui Bariţ faţa de faimosul „articol de limbă" din ianuarie 1842, prin care Dieta maghiară din Cluj înstăpîneşte limba maghiară ca limbă oficială, unică şi exclude *nominal* limba română din toate compartimentele vieţii sociale şi-culturale, s-a evidenţiat mai cu seamă prin articolul de o rară forţă politică, *Românii^ şi maghiarismul* (în *Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 9, p. 65—69 ; nr. 10 ; p. 73—77 ; nr. 11, p. 81—86). Nicolae Maniu, ca unul dintre reprezentanţii de frunte ai partidei* naţionale transilvănene în curs de formare, este deosebit de preocupat de soarta limbii române în,situaţia politică ivită. Această scrisoare şi următoarele aduc noi date despre închegarea'frontului de luptă a românilor în faţa atacului. naţional al aristogeraţiei maghiare.

[2] *Demetriu Boer,* 1812—1871, eminent profesor blăjean din generaţia lui Simion Bărnuţiu şi Timotei Cipariu. S-a născut la Şoroştin, în Comitatul Sibiului, părinţii lui fiind ţărani liberi. Face gimnaziul şi cursul filozofic la Blaj iar teologia la Viena. Reîntors la Blaj, în toamna anului 1840, e numit profesor la clasa de *.retorică,* adică clasa superioarăa gimnaziului. între 1843—1845 funcţionează ca profesor la Seminarul teologic, unde predă istoria bisericească, iar la cursul filosofic al Liceului din Blaj, religia. Implicat în acţiunea politică-naţională condusă de Simion Bărnuţiu între 1842—1846 (vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. IV, n. 4), fiind unul dintre secondanţii de frunte ai lui Bărnuţiu, este scos de la catedră prin sentinţa Conşistorului din'Blaj nr..'186 din 7 martie 1845 şi trimis „in cura animarum" ca preot la Boiul Mare. Refuză parohia şi se înscrie la cursurile de drept ale Liceului academic german din Sibiu, deschizîndu'-şi un nou drum în.viaţă. A murit la 1871 la Aiud, unde funcţionase ca preşedinte al Tribunalului urbarial.

Deşi foarte tînăr, Boer elaborase, la 1841, un *Plan de a scrie limba română cu litere latineşti,* pe care Consistoriul a dispus să-1 tipărească şi să-1 introducă în şcolile Blajului, ca oficial (cf. Nicolae Comşa, *Dascălii Blajului,* în *Anuarul Liceului de băieţi român unit „Sf. Vasile cel Mare" — Blaj, pe anul şcolar 1939/40,* Blaj, 1940, p. 75—76). Poate înţelege oricine cît a pierdut învăţămîntul blăjean şi cultura 'românească prin îndepărtarea lui de la catedră. Demetriu Boer este acela care a avut curajul să ducă la Viena, la împăratul, plîngerile profesorilor şi ale tinerimii şcolare de la Blaj, împotriva episcopului Lemeni şi a nefastului său „sfetnic", canonicul Vasile Raţiu. ; - • .

[3] Pînă la hotărîrea Dietei din ianuarie 1842.

[4] împăratul nu va sancţiona, pînă la urmă, hotărîrea nefastă a Dietei din Cluj, lucru care nu-i împiedică pe aristocraţii maghiari să aplice în continuare prevederile hotărîrii (vezi şi Ioan Lupaş, O *lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842,* în *Studii istorice,* V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 232—264). Atacului sistematic împotriva limbii române îi va pune capăt revoluţia română din Transilvania, la 1848.

[5] Legătură politică interesantă: de comportamentul faţă de românii din Transilvania depinde succesul politic al Austriei pe lîngă Ţara Românească şi Moldova. E unâ din ideile timpurii legate de tendinţa dacoromânească, în acelaşi timp o preţioasă referinţă politică despre relaţiile austro-române înainte de 1848. Chestiunea este puţin cercetată, prin faptul că face parte din compartimentul conspirativ, secret al istoriei. în facilitarea relaţiilor secrete dintre stăpînirea austriaca şi ţările române, se pare că a avut un rol deosebit. George Bariţ, lucru pe care îl vom cerceta amănunţit în volumul VI al acestei colecţii, la corespondenţa trimisă de Bariţ.

[6] Cunoscutul *Protest al Consistoriului din Blaj contra impunerei limbei magiare, înaintat la Dietă în a. 1842...,* despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali,' nr. I, n. 7; nr. IV, n. 4.

[7] Atitudinea lui Lemeni în acest moment critic pentru români a fost una antinaţională. De „frica" aristocraţilor, de fapt din comuniune de interese cu ei, episcopul nu numai că n-a înaintat împăratului petiţia românilor, dar n-a întreprins nimic pentru susţinerea ei măcar la Dieta din Cluj. Vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub coroana ungară,* I, Sibiu, 1902, p. 176.

[8] „Apoi".

[9] Idei similare, exprimate sistematic şi cu un serioasă argumentare politică formulează profesorul sas Stephan Ludwig Roth în lucrarea sa *Der Sprachkampf in Siebenbilrgen,* Sibiu, 1842: „Nu văd nevoia de a impune o limbă oficială a ţării. Căci noi avem deja o limbă a ţării. Nu e nici limba germană, nici cea maghiară, ci este limba română! Oricît ne-am suci şi ne-am învîrti noi, naţiunile reprezentate în Dietă, nu putem schimba nimic. Asta e realitatea. [...] De îndată ce se întîlnesc doi cetăţeni de naţionalităţi diferite şi nici unul nu cunoaşte limba celuilalt, de îndată limba .română le slujeşte ca tălmaci" (apud *Stephan Ludwig Roth. Viaţa şi opera,* Bucureşti, 1966, p. 101). La data trimiterii acestei epistole, cartea lui Roth nu era publicată. Similitudinea formulării la Maniu şi Roth dovedeşte că această convingem despre *oficialitatea* istorică a limbii române în Transilvania nu este o invenţie a cărturarului sas şi nici nu datează din 1842. Noutatea excepţională adusă de scrisoarea lui Maniu e posibilitatea de a presupune — deocamdată! — nu numai că ideea era familiară românilor, ci chiar că provine din mediu românesc. Că, deci, e o convingere românească, preluată de Roth.

[10] Vezi n. 5.

[11] Sfîrşitul scrisorii lipseşte.

III

în Sibii, 25.s. v. marthie [1]842

Domnule redactor !

N-rul al zecelea din *Gazetă* şi *Foaie xm* l-am căpătat. Mă rog, rînduie a mi se trimite. De cetit tot l-am cetit de la domnul Bădilă V

Articlul *Rumânii şi magyarismu*[2] foarte mi-au plăcut, precum şi proclamaţia din *Gazetă,* numai pe unele expresii aş vre a. le înţelege, precum că acuşi avem a sta faţă cu 4—5 mii baionete austriace[3].

Rumânii noştri vorbesc ca să cerem noi a fi a patra naţie în Ardeal. Dară mie nu mi se vede pe cale şi cu duh a cere aşe, ci noi să cerem a fi ce am mai fost înainte de unire[4], nu ce n-am fost, adec|i a patra naţie, că şi aşe se strică sistema unirei. Înainte de unire, în adunările ţării generale se nume „părţile adunate": *Universitas Hungarorum, Valachorum ex Saxonum*[5], precum stă şi în diploma de noblitate [sic] dată familii Herszenyiană. Aşedară, înainte de unirea naţiilor au fost tri naţii: ungurii, rumânii şi saşii, precum astăzi sînt. Nicăiri în legi nu stă vina rumânilor pentru ce ar fi fost ei vrednici a se lepăda de naţionalitate sau a se lăsa de lături.

Diploma andreaua[6] din care saşii îşi deduc / toată puterea lor nu-i întărită cu pecetea, măcar în fruntea ei se scrie că se întăreşte cu două peceţi, şi nici una pe ea! Apoi în acea diplomă nu-i vorbă de sasi, ci de neşte *Equites Teutonici*[7] ce se aşeza atunci în Ţara Bîrsii. Mare suspicie!

Domnul Trebonie[8] de v[r]o tri— 4 săptămîni au fost tot aici în Sibii. Mi-au adus prenumerata gramatică[9]. Lucru de tot fain pentru gramatici! Ar trebui vestită şi recomandată. Historia [10] încă e lucru bun, şi unele nemaiauzite. In 22 s.v. mart. mi-au zis că în 24 s.v. martie porneşte la Blaş. Pentru strădania ce au pus în lucrarea gramaticii şi a historii, afară de mulţămita ce i-am dat-o şi lauda ce i-am făcut-o, l-am cinstit cu 7 Rf. m.c, socotind şi preţul cărţilor In aceşti bani.

Profesorul Rus mi-au scris că peste aşteptare mai mulţi prenumeranţi au căpătat la geografia [11] sa. Pînă acum s-au tipărit *Şematismul*[12]. Acum se va începe a se tipări geografia [13].

Au venit să iasă novele rum[âneşti] din Blaş; numai cu rînduirea censorului mai este încă pedecă[14].

Poftind tot binele şi multă sănătate, rămîi — făcînd complement şi doamnei — al domniei-tale bunvoitoriu patriot,

Nicolae Maniu m.p.,
prot[o]p[o]p unit [15]. /

[Adresă:] Cibinio. Spectabili ac Generoso Domino *Georgio Baritz,* Novelium Valachicorum Coronensium Redactori etc, Domino D-no Golendissimo, a *KronstadL*

[1] *Petru Bâdilă,* protopop neunit al Sibiului, socrul lui Iacob Bologa. A participat la Adunarea Naţională de la 3/15 mai 1848.

[2] Vezi scris, precedentă, n. 1.

[3] A se corobora cu corespondenţa lui Grigore Mihali către Bariţ, nr. III, n. 6, fiind vorba de un document oare va stîrni disputele politice evocate acolo. Proclamaţia lui Bariţ, puţin cunoscută, şi mai puţin utilizată de istorici, este un document excepţional. Ea precizează poziţia românilor în condiţiile conflictului politic izbucnit între „naţiunile" constituţionale din Transilvania,'după votarea legii din ianuarie 1842 privind oficializarea limbii maghiare. Această poziţie trebuie să fie de neutralitate desăvîrşită, românii avînd cu totul alte interese decît oricare dintre cele două „naţiuni". I>e circumstanţă, aşa cum va face adeseori, Barit se ascunde sub lozinca fidelităţii faţă de împăratul austriac. Iată textul integral al proclamaţiei, după *Gazeta de Transilvania,* V, 1842, nr. 11, p. 41—42:

„Cătrâ românii din Transilvania
Fraţilor !

Este de prisos a vă mai arăta aceea ce vedeţi înşivă, cum că cearta linguistico-politică şi neplăcutul rod ai aceiiaşi, adecă răceala şi înstrăinarea duhurilor între naţiile Transilvaniei cele domnitoare, şi anumit între aristocraţia magiară şi săcuime de'o parte, iar de alta.între săsime, pe zi ce merge tot mai creşte. E de prisos a vă îndrepta la cutare sau cutare jurnale patriotice, întru care publiciştii, cum şi respectivele partide varsă fiere şi foarte puţină miere, pentru că care dintre noi este acela caretă nu citească, să nu-şi aibă un jurnal, două, trei, pe masă? Aceea ce voim a vă zice şi ce pornim a vă cere, pentru tot ce aveţi sfînt, este, fraţilor, ca nu cumva vreunulsau unii din noi să cază în ispită a se face de unealtă vreunei partide, nici cu condeiul, nici cu cuvîntul, cu atîta mai puţin cu fapta.

Două ştiri ieşite în această lună, mai întîi în *Vestitoriul Transilvan [*= jurnalul maghiar *Erdelyi Hirado]* din Cluj, republicate şi în foile nemţeşti din Braşov, deşi nu ne putem îndupleca a le crede, ne pricinuiră adîncă turburare dinlontru. Care sînt acelea ştiri? Cum că, cu prilejul reîntoarcerii ex deputaţilor de la Orăştie, pe cînd ungurimea de acolo se gătea a-i primi cu toată pompa, cu muzică şi cu tracte, săsimea, dinprotivă, blestămînd ceasul alegerii acelora, se înieptă a lua contramăsuri, chiar şi silnice,, dacă ar pofti împregiurările. Spre care scop — aşa s-au făcut vestea — aceeaşi săsime,ar fi tras în partea lor şi pe românime, pe care o ar fi însărcinat ca, pe ungurii ieşiţi înaintea ex deputaţilor, să-i întîmpine cu petri şi cu ouă clocite. Pfui ! Iar ceealaltă ştire s-ar cuprinde într-o formă de declaraţie, ce se zice că ar fi sosit la redacţia sus-pomenitei gazete magiare de la Cluj, ieşită din condeiul unui român, plină de mustrări grele asupra saşilor, înşirate de şase sute ani şi pînă astăzi. E de însemnat că publicistul Szentivâny dă acea declaraţie supt numele său; zice însă că, cerîndu-se, redacţia are voie a descoperi chiar numele auctorului aceiaşi. Adecă, cum, fraţilor! Unii din români ar fi atît de puţin pătrunzători în relaţiile politice ale Transilvaniei? Se poate ca noi să fim aşa scurt văzători? Se poate ca să nu cunoaştem cursa în care, astfeli amăgiţi, am putea prea lesne cădea, fără nici o nădejde de scăpare? Se poate ca să nu cunoaştem noi adevăratele noastre interese, cum şi mijlocul de vindecare? Au nu ştim că noi avem a păzi o prea strînsă neutralitate, nici cu unii, nici cu alţii, numai şi numai cu Monarhul? Legea ne-au dat în mînile şi la părinteasca îndurare a Monarhului nostru. Lăsaţi să se încaiere alţii între sine; noi să ştim curat, şi fără a pitula cuiele în sac, cum că avem a sta faţă cu 34 milioane austriaci şi cu trei, patru, cinci sute mii baionete austriace, iar nu cu o mînă de nemeşi, nici cu o naţie ca saşii. Să ţinem aceasta bine în minte! Să fim iubitori de pace şi supuşi la cele mai amărunte împregiurări. Sînteţi asupriţi, năcăjiţi, nu gustăm binecuvînţările constituţiei? Aveţi, însă, două cieruri, doi episcopi, cîţiva bărbaţi cu capete. Aceia, la vreme, vor cunoaşte trebuinţa de a cere, să zicem, voie de soboară preoţeşti, prin care, cu cea mai coaptă sfătuire şi cu tot cumpătul ce se pofteşte în aceste vremi grele, se vor aduce la lumină toate cîte ne lipsesc şi ne trebuiesc. Acestea ca adaos la cele zise în *Foaia pentru minte* s.c.l. şi totdeodată ca nişte expectoraţii stoarse de cătră împregiurări."

[4] Aici este vorba de Unio Trium Nationum de la 1437, care exclude naţiunea română din sistemul politic al Transilvaniei.

[5] „Totalitatea—adunarea generală — a ungurilor, românilor şi saşilor".

[6] Diplomă pe care ar fi dat-o saşilor regele ungur Andrei al II-lea la anul 1224, numită şi *Bula de aur.*

[7] „Cavaleri teutoni". Au fost colonizaţi de către regele Andrei al II-lea în Ţara Bîrsei, pentru a apăra graniţa de atacurile cumanilor. Vezi Bako Gabor, *Cavalerii teutoni in Ţara Bîrsei,* în *Studii,* X, 1957, nr. 1, p. 143—160.

[8] August Treboniu Laurian se întorsese de la studii din Viena (vezi Ilie Popescu Teiuşan şi Vasile Netea, *August Treboniu Laurian,* Bucureşti, 1970, p. 24—36). Din'toamna aceluiaşi an, 1842, avea să fie profesor la Colegiul „Sfîntu Sava" din Bucureşti *(Ibid,* p. 40; vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 89—201).

[9] Gramatica lui Laurian, *Tentamen criticam in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae,* Viena, 1840.

[10] Maniu a văzut, pesemne, manuscrisul viitoarei cărţi a lui Laurian, *Brevis conspectus historiae Romanorum in utraque Dacia de gentium,* Bucureşti, 1846.

[11] Cartea profesorului Ioan Rusu, *Icoana pămîntului,* voi. I—III, Blaj, 1841 — —1843.

[12] Apăruse şematismul Blajului pe 1842: *Schematismus Venerabilis Cleri graeci ritus catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania, proAnno aCkristo Nato MDCCCXLII, ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV. Blasii. Typis Seminarii Diocesani.*

[13] Al treilea volum din *Icona pâmîntului* se va tipări abia în 1843, după moartea prematură a lui Ioan Rusu.

[14] Informaţia lui N. Maniu se referă la demersurile lui Gipariu, conjugate cu ale episcopului Lemeni, de a obţine aprobarea apariţiei unui ziar la Blaj, cu conţinut bisericesc, politic şi literar. Lemeni înainta, la sugestia lui Gipariu, în 13 aprilie 1838, Guberniului un plan amănunţit asupra viitoarei publicaţii: *Planum et scopus Ephemeridum ecclesiastico-politico-literarium valachico idiomate et characteribuş lati.no-slavicis, cura Societatis et Typis Typographiae Blasienâw edend&rum* iscălit, în numele societăţii editoare, de Timotei Gipariu. Numele pi?>tica|iei avea să fie *Nunciul.* Episcopul mai menţiona următoarele: de foaie vor răsjmsde profesorii redactori şi mai cu seamă T. Gipariu, despre ale cărui principii politice sănătoase este pe deplin convins; că cenzorul publicaţiei va fi canonicul Constantin Alutan, recunoscut om de caracter şi împodobit cu multă ştiinţă; că foaia se impune ca o necesitate pentru a stîrni dorul de citit şi a veni în ajutorul preoţimii mizere care, nefiind în stare a-şi cumpăra cărţi, măcar pe această cale să-şi însuşească un oarecare cvantum de cunoştinţe; şi că redactorilor să li se permită a-şi procura publicaţiile din Moldova si Ţara Românească, fiind nevoie de multe ori să le răspundă sau'să le combată. Dar suspiciunile Guberniului şi lipsa unui cenzor care să le inspire încredere celor de sus, tergiversară mult timp rezolvarea problemei. Abia în 4 aprilie 1845 se comunică episcopului rezoluţia Curţii din Viena, prin care se accepta „de nevoie" ca cenzor canonicul Const. Alutan. Insă din cauza gravelor evenimente petrecute la Blaj (diferendul dintre episcop şi capitul pe de o parte şi grupul de profesori,clerici si tineret pe de altă parte), apariţia gazetei fu amînată pînă la 4 ianuarie 1847 cînd văzu lumina tiparului mult dorita publicaţie, care n-avea să se mai numească *Nunciul,* ci *Organul luminării,* transformat, din 4 mai 1848, în *Organul naţional.* Vezi documentele înfiinţării primei publicaţii periodice blăjene la Ioana Botezan, *Contribuţia lui Timotei Ciparlu la dezvoltarea ziaristicii româneşti din Transilvania în preajma anului revoluţionar 1848. Documente inedite,* în *Apulum,* VII, 1969, vo.. 2, p. 95—108.

[15] Cu adnotarea lui Bariţ: „Sib[iu], 1842, mart. 25. Nic. Maniu".

IV

Sibii, 7 s.n. mai [1]842

Domnule Baritz !

Cei ce se iubesc îi trage inima a se şi înţelege laolaltă! Domnia-ta eşti al nostru (al rumânimei), şi ea a d-niei-tale. Cine iubeşte rumânimea şi sporirea ei nu-i modru să nu te iubească, mai deschilinit şi mai mult pentru că ai început, ai făcut şi faci mai mult pentru dînsa. „Iarte-se ei mult, pentru că au iubit mult!", zice I[sus] [Hrisjtos.

Din acest numai punt îţi scriu în urma celorlalte şi aceste, ca ştiindu-le, să te ştii apăra, a lucra, şi a împedeca cele ce sînt spre stricarea comună, prin organul d-tale. D-nul Trebonie în săptămîna mare s-au întors de la Blaş îndărăpt, şi acum e tot în Sibii (mîne la mine pe prînz). In sărbătorile Paştilor fu la ep[isco]pu Moga [1] pe prînz unde, întră mai mulţi, dînd în vorbe şi despre d-ta, au început ep[isco]pu: „Ia, şi ăla tot nimicuri învaţă pe bieţii rumâni pe acolo, că venind un prunc din şcoala lui la mine, l-am întrebat: « Lernnst du deutsch? [2] »; el nu mi-au ştiut răspunde nici «ja » nici « nein »"^ etc. Tot rău de d-ta. Trebonie arătînd că romănii au slobozenie de la împărăţie ca să ridice şcoli mari

rum[âneşti] în Bălgrad, în Haţeg etc.— şi anumit în Haţeg, întră atîta 38
rumânime, e păcat că nu se ridică un gimnaziu /rum[ânesc]— au zis ep[isco]pu: „Ba nu-i nice o lipsă, că-i mai bine pentru rumâni să înveţe pe la streini, că învaţă şi limba străină etc." Treboniu au zis: „Cine învaţă la strein, streineşte se creşte, nu rumâneşte etc, de unde urmează că dacă gată şcolile se neagă de rumâni, prin a căror cheltuiali au învăţat şi se prefac mai cu samă în magyari, carii apoi sînt mai răi decît streinii etc." Ep[isco]pu tot în contră, că nu-i lipsă de şcoli rum[âneşti].

Au gătat ep [isco]pu Moga, încă fiind la Cluş, o lamentaţie mare şi aspră cu totul asupra saşilor, pentru asuprerile şi nedreptăţile ce le fac cu rumânii. Cere a fi religia neunită 5[a] recepta, să aibă popii în scaone dişmele etc. Debăcăluieşte asupra limbii nemţeşti, ca nicidecum să nu se primească nici în scaone de diplomatică, ci la vreme mai bucuros se va primi ce ungurească. Şi, prin un ungur, a prefăcut-o după noua magyară. Toţi prin Cluş ştiu complexul ei. Şi au vrut a o da la Dietă, ca publice să se cetească. Au trimes-o la ep [iscojpu Lemenyi, ca şi dînsul să o suptscrie[3]. Carele au poftit din rigorozitate să mai lase ceva, şi anumit debacaţia asupra limbei nemţeşti şi iară espresiă. că cu vremea mai bucuros se va primi limba magyară de tot să se lase afară, fiindcă blăşenii exprese au protestat asupra limbei magyare. Şi aşe, îndreptată, / ova [38] suptscrie. Au lucrat la netezirea ei, însă acum suptînţeleg că nu vre a o da, din temerea că va mînia deobşte pe sasi şi fiindcă numai saşii mai ţin pe rumâni în neunirea sa. Mîniindu-se saşii, or începe a părtini uniţilor, şi aşe dînsul curînd va ramîne fără ep[isco]pie. Că la co[mi]t[a]turi în anul trecut s-au dat 60 de sate unite.

Eu nu-s bigot unit, barăm aşe mă socotesc io, dară trăsăturile neuniţilor, nedreptăţile, că ce se face, tot pentru bani se face. Şi priceperea aceea a poporului neunit, cum că ei, ca neuniţi, trebuie să-şi ţie vlădică şi popă din pungă, îi grăbeşte, suferind multe persecuţii de la sasi, totuşi a se face uniţi.

Un rumân bătrîn de aici[4], carele mult lucră pentru rumâni, se geluieşte amar zicînd: „Mă tem din semnele ce le văd că ep[isco]pii eştia a noştri nici suplica la anu 1834 făcută, de a se da la Dietă pentru a-şi primi rumânii naţie, n-au dat-o. Pentru aceea acum nici ursia în urma acelia făcută n-o dau, ci numai tîndălesc lucrul. Nici unul nu-i după pofta noastră. Ep[isco]pu Lem[eni], cînd au fost vorba despre ep [iscojpu papistăşesc în Dietă, ca să fie consiliariu, şi-au ridicat rostul: «En is pârtolom,' akarom!»[5] Altul i-au răspuns: «Az olâh piispok magâert beszeljen! »[6], iară cînd se zdrobea capul limbei şi a naţionalităţei rumâneşti n-au voit a striga « Vai!! »[7] Se zice că nici instanţia 39
Capitulului din Blaş asupra limbei / magyare n-ar fi trimes-o la Împărâtul, poate pentru aceea că se zice că nici hotărîrea Dietei despre limba magyară nu s-ar fi trimes la Împăratul, ci însă ar fi tot în Cluş. Magyarii s-au muiat tare cu pretensia limbei lor".

Ep [iscojpu nostru în Săptămîna mare au fost bolnav de fricuri [sic]. Se geluia: „Nu ştiu ce friguri sînt aceste, că stomacul meu e curăţit, nu-i vina de acolo. Mă tem că oi muri, şi după Bob au rămas capitale multe, iară după mine datorii multe, spun că de 30.000 R.f. (m.c.)."

Se geluiese cei tineri învăţaţi că ep[isco]pu nu le părtineşte, fiind ei cu idei dupe timpul de acum, pre slobode. Mai bucuros face'popi tot normalişti. Filosofia[8] vre a o strica din Blaş, su[b] pretext că pre multe cheltuieli se fac, însă nu-i place sporiul ei, că învaţă a nu fi draci etc. Zice .-„Clerul nostru e foarte rău înzestrat, şi de s-or face tot popi susînvăţaţi, nu s-or îndestuli cu starea lor şi or fi'neodihniţi"[9].

Vezi acum, proclamaţia d-tale din *Gazetă* către rumâni cu est înţeles: „nu se teamă rum[anii] din Ardeal, că au doi ep[isco]pi, şi prin dînşii etc."[10], în cît s-ar putea realiza!?

Poftindu-ţi tot binele, şi mai vîrtos ca să fii sănătos, rămîi al domniei-tale bunvoitoriu frate,

Nicolae Maniu.

Apoi ţîp-o în foc! /

[1] Episcopul *Vasile Moga,* 1774—1845, întîiul ierarh român în scaunul vlădicesc al bisericii neunite din Transilvania, după seria de episcopi sîrbi impuşi de mitropolia din Carloviţ, sub a cărei jurisdicţie era. S-a născut în Sebesul-Săsesc, j. Alba. A fost ales episcop în sinodul din 1810 de la Turda şi instalat la Sibiu în 1811. Chiar din primul an al păstoriei sale a dispus inaugurarea unui curs de pregătire de sase luni pentru viitorii preoţi, încredinţînd conducerea acestuia nepotului său Ioan Moga, zis „Teologul", ajutat de alt nepot de soră, Moise Fulea, directorul şcolilor naţionale neunite din Transilvania. Deşi prin actul de învestitură Curtea din Viena i-a făcut o serie de promisiuni pentru ridicarea culturală a credincioşilor săi, aceeaşi Curte nu numai că nu şi-a respectat promisiunile, ci i-a creat o serie de piedeci si nedreptăţi. Toate acţiunile lui: cele două memorii (1837, 1842), primul în cauza românilor din „Fundus Regius" sau „Pămîntul Crăiesc", iar al doilea, pentru admiterea românilor la învăţarea meşteşugurilor, deşi subscrise şi de colegul său, episcopul unit de la Blaj, Ioan Lemeni, n-au avut nici un rezultat. Cu toate bunele sale intenţii, deşi lungă, păstoria lui n-a dus la prea mari realizări. A scris un manual de *Teologie dogmatică* pe care, totuşi, nu l-a tipărit; dar a sprijinit tipărirea manualului de *Teologie morală* a nepotului său, Ioan Moga-Teologul. Moare în octombrie 1845, umbrit, cam pe nedrept, de istoriografia românească din cauza conflictului cu Gheorghe Lazăr.

[2] „înveţi nemţeşte?"

[3] Maniu relatează procesul de redactare a petiţiei din 1842, *Rugămintea celor doi episcopi româneşti, a celui gr. unit Ioan Lemeni'de Eadem şi a celui gr. neunit Vasilie Moga, aşternută Dietei de la 1842, în cauza românilor locuitori pe Pămîntul Crăiesc, numit şi Săsesc,* tipărită de Bariţ la Braşov, în broşură, la 1842, fără a indica pe foaia de titlu locul şi anul. Vezi'despre împrejurările politice ale plămădirii petiţiei, la scrisorile lui Grigore Mihali, în acest volum, nr. II, n. 8.

[4] Credem că acest „rumân bătrîn de aici [adică din Sibiu — n. ns.], carele mult lucră pentru rumâni" este Aron Budai, fratele lui Ioan Budai Deleanu, care la 1842 era secretarul Consistoriului neunit din Sibiu. Aron Budai avea să moară la 1847, în vîrstă de peste 70 de ani.

[5] „Şi eu sînt de această părere".

[6] „Episcopul valah să vorbească pentru sine!". Lemeni şi-a meritat batjocura din partea străinului, ca unul ce ţinea cu străinii, în defavoarea naţiunii sale.

[7] Atitudinea pasivă a lui Lemeni faţă cu „articolul de limbă" din ianuarie 1842. Vezi şi scris. II, n. 7.

[8] Cursul filosofic de doi ani de la Liceul din Blaj.

[9] Ceva din personalitatea bigotă, retrogradă, îmbîcsită a episcopului Lemeni, faţă cu ideologia înaintată, raţionalist-liberală, a partidei naţionale cu care se află în conflict, şi din care făcea parte şi Nicolae Maniu.

[10] Vezi proclamaţia lui Bariţ'în nota 3 la scrisoarea precedentă.

V

în Sibii, 23 s.v.

Domnule redactor şi nepreţuite patriotă!

Din scrisorile d-tale nu sunt învins cum că ai ave amînă
Consistoriului unit din Blaş[1] făcută către ep[isco]pul suu per
noastră, asupra şi în contra limbei magyare. Pentru aceea,
trimit aici închisă, cu ace îmbărbătare despre partea unora c
ca să te faci într-o ureche şi s-o publici, întîi latineşte, apoi î
rumânie[2]. Insă fie voia^ ta, precum te ştii dupe stările împre
totuşi aceasta mult ar face *per latum* rumâniei noastre, să
blăşenii nu-s membruri moarte pentru rumânime. Şi mai vadă
lungul nasului lor.

Mi-ar place cînd în vrun articul ai atinge pe acei magyar
că ei au supus loru-şi pe rumâni cu arma etc, cu această cere
daturi să arete cînd şi cum au supus loru-şi / pe rumâni? Că
nici un dat să fie, de supunere: 1° prin bătăi nu-i, că cu Tu
fost supunere, că românii *propria sponte manum dederunt e*
,in regem elegerunt[3]*:* rumânii şi-au ales lor rigă pe Tuhutun
putere de a-şi alege, — şi act şi-au ales rigă! — acela popor r
2° dupe ace[e]a tot frăţeşte au trăit unii cu alţii întru acee
că în diploma Herszenianilor, de nobitate [sic] dată, stă ex
coadunata erat universitas Hungarorum et V'alachorum[4]; i
jurium[5]; 3° spre apărarea patriei Ardealului şi a Ungariei, pînă
la Mihai Viteazu, vitegiile cele mai mari, şi fără exemplu d
muri, parcă, le-au făcut rumânii; 4° prin dietă sau altmintrine
din ceva cauză, nu i-au judecat nime de supuşi ungurului
5° pînă în ziua de astăzi, legelnice, rumânii nu sînt supuşi;
ceialalţi din Ardeal: nemeşii rumâni (carii numai de legea gre
20.000'suflete) ca şi nemeşii unguri, iobagii rumâni ca şi iob
şi sasi; în săsime iară tot una; aceasta însuşi ei ungurii şi
mărturisit-o cînd au făcut răspuns ad *Supplicem Libellum*
şi nici acum [nu] vor putea altmintrinea a zice ; de unde-i dară
rum[ânilor] de acum îndărăpt?; 6° precum bine ştii, de acol
Mihai Viteazu să facă din Ardeal, România, Moldova un rigat,
ţie, pe furiş l-au omorît, şi au jurat ungurii cu saşii unire l
. exprese, dară tot împotriva rumânilor), de unde din tri naţii n
ce se chema Universitas [H]ungarorum, Valachorum et Sa
ieşit tri: Hungari, Siculi et Saxones[7]; la aceasta au mai adăug
tarea legilor beserecești, de unde au urmat că aristocraţii rumâ
grecească, pentru rigorozitatea mai ales a posturilor s-au m
legi: papistaşi, calvini, unitari; la multe familii rum[âne] s
mele lor: *Offerimus Valacho nostro* ...[8] (familia Nalatzi, Zeil
acum fiind de altă religie nu se mai numără între rumâni;
mai mari familii rumâne prefăcîndu-se în magyari şi sbeguî
rămînînd fără ajutoriu; apoi legea grec[ească] şi limba slăvea
du-i la adîncă necultură, nedeşteptare (cei mai deşteptaţi,
unirea / naţiilor şi recepţia religiilor au apucat deasupra)

injuria temporum[9], nu sabia ungurului au supus pe rumân, în cît îi supus; 7° localitatea rumânilor încă arată că ei n-au fost supuşi, că ei lăcuiesc părțile cele mai de frunte a Ardealului, mijlocu; secuii' în neşte munți seci, adecă s-au aşezat unde i-au lăsat rumânii; sasii-s în dosu munților de către Valachia, de numai cu muncă, gunoire în tot anul, produc bucate.

Am înțeles cum că ep[iscojpu Moga, cosorit de unii-alții iară s-au apucat a lucra instanția sa cătră Dietă asupra saşilor [10], întelegîndu-se pe ascuns jurămînt prot[ojp[ojpii, parochii şi oameni.

^Mulțam pentru răspuns, însă cu expresiile mele nu am voit a te îndatora ca pe lung să-mi răspunzi, că cuprinderea d-tale te excuză înaintea oricui, ci eu numai într-acolo am abătut ca să simpți din ce pornire eu îți scriu, arătîndu-ți şi informîndu-te despre multe. Destul îmi va fi mie cînd batăr cu ceruta pe novelele mele vei însemna că ce ți-am trimis ai primit, însă şi asta numai cînd este vreun lucru mai momentos.

De cumva ai astfel de scrisoare, şi nu-ți va fi de folos, cu prilegiu de aşe, mi-ar păre bine de mi-o ai trimite înapoi.

Poftindu-ți sănătate şi viață îndelungă, rămîi al domniei-tale drept prețuitoriu,

Nicolae Maniu.

N.B. Pe aici sîntem îndestulați cu articolele d-tale despre limbă, naționalitate! Ți-ai cîştigat nume de cel mai învățat rumân şi patriot./

Insă cu magyarii să nu ne pre învrăjbim, că noi tare suntem înăditi cu dînşii şi în sînge [11]. Dară ciuf lor nicidecum să nu ne lăsăm! Mai bine morți! *Potius leo mortuus, qum asinus vivus !*[12] /

1 Adică *Protestul Consistoriului din Blaj....*

2 încrederea lui Maniu în Barit, în ceea ce-l priveşte pe episcop, e puțin naivă Redactorul de la Braşov nu publică protestul blăjenilor, asa cum nu-i va sprijini pe aceştia deloc în lupta cu episcopul. Barit a fost şi a rămas'toată viata poate cel mai fidel simpatizant şi apărător al lui Lemeni. Iar dacă, atunci cînd episcopul a ajuns la ananghie, după revoluția din 1848, nu i-a luat apărarea fățiş, a fost pentru că era convins de inutilitatea întreprinderii. A încercat, însă, să-i ',s'pele" memoria, tîrziu mai cu seamă prin 1880—1881, cînd conducea ziarul *Observatoriul.* Vezi la corespondența lui Ioan Fekete Negruțiu, în acest volum, nr. I, inclusiv notele la scrisoare Barit se pare că i-a fost un fel de nepot lui Lemeni dar, mai ales, i-a fost foarte îndatorat pentru faptul de a-l fi sprijinit să-şi facă un rost la Braşov. Legăturile lui Barit cu Lemeni le vom cerceta amănunțit în volumul VI al acestei colecții.

3 „De bunăvoie s-au predat şi l-au ales pe Tuhutum drept rege". Citat din Anonymus, *Gesta Hungarorum* (vezi Ioan Lupaş, *Lecturi din izvoarele istoriei românilor,* Bucureşti, 1928, p. 40), în care se relatează sfîrşitul domniei voievodului român transilvănean Gelu şi moartea sa, în urma bătăliei date împotriva lui Tuhutum, căpetenia ungurilor, la apa Căpuşului. După cum se ştie, cronicarul Anonymus este un fidel exponent al adevărului istoric, lucru dovedit cu prisosință de investigațiile istorice din ultimele două sute de ani. Acest pasaj a preocupat pe toți istoricii serioşi ai Transilvaniei, începînd cu reprezentanții Şcolii ardelene, căci în cuprinsul lui găsim miezul problemei juridice a aşa-zisei „stăpîniri" a regilor unguri asupra Transilvaniei. încă Şincai spunea (vezi Gh. Şincai, *Hronica românilor,* I, Bucureşti, 1967, p. 265): „Din cuvintele acestea ale Anonymului poți culege că pre românii dm Ardeal, ungurii nu i-au supus cu armele sale, ci ei, 'din bunăvoința lor, s-au supus şi.unit cu ungurii". Budai-Deleanu rezervă acestei probleme o lucrare aparte *Hunsari vi armorum Transilvaniam non occuparunt,* rămasă încă. în manuscris. Pentru prepasoptisti — după cum vedem din această scrisoare— pasajul lui Anonymus e un prilej de redimensionare ă luptei acerbe pe care o purtau împotriva constituției medievale a principatului, fundamentată pe Unio Trium Nationum, sub pretextul „dreptului istoric" al stăpînirii maghiare în Transilvania. Or din Anonymus nu reiese vreo înfrîngere a românilor odată cu incidentul morții lui Gelu, ci pactizarea acestora cu noii veniți şi alegerea lui Tuhutum ca şef al lor. A se reține bine cele două axe ale pasajului: a) nu s-au supus conducătorului principal al triburilor ungureşti, Arpad, ci unei căpetenii colaterale, aflate pe teritoriu transilvănean; b) fără a fi învinşi, după moartea lui Gelu l-au ales — conform tradiției vremii — ca sef al lor (Anonymus: „Au ales din voia lor proprie de domn al lor pe Tuhutum) pe conducătorul de oaste rămas în viață. Interpretată prin prisma dreptului istoric, constatarea lui Anonymus desființează fundamentul juridic al oricărei pretenții politico-teritoriale a regilor unguri asupra Transilvaniei. In al doilea rînd, infirmă temeiurile juridice ale oricărei domnii politice maghiare în Transilvania, alegerea lui Tuhutum drept căpetenie reducîndu-se la ceea ce exegeții dreptului istoric numesc o uniune personală cu persoana conducătorului, eventual numai pe durata vieții acestuia. De altfel, Alexandru Papiu Ilarian releva cu claritate această accepțiune încă în 1851 (vezi *Istoria românilor din Dacia Superioară,* I, Viena, 1851, p. 12): românii. „văzînd moartea domnului lor, şi-au ales sieşi domn pre Tuhutum, *nu supunîndu-se, ci de bună voie, fâcînd unire politică între sine* [s.ns.]". Dacă, mai tîrziu, Transilvania ajunge totuşi sub dominația aspră a feudalității ungureşti şi în orbita politică a regilor unguri', fenomenul depăşeşte cadrul juridico-istonc, găsmdu-si explicația în procesul de adîncire în feudalism şi de eliminare silnică şi treptată a românilor din cadrele constituționale ale țării. Aristocrația străină va încerca să-şi întemeieze juridic noua poziție,'la 1437 mai întîi, printr-un pact politic de esență practică Unio Trium Nationum, iar mai tîrziu, în sec. al XVII-lea, printr-o constituție, formală *Approbatae et Compilatae Constitutiones.* Alături de argumentul copleşitor al continuității, al drepturilor de băştinaşi şi al regenței numerice a românilor în Transilvania, acest argument de drept istoric a fost păstrat de istorici ca un corolar firesc. Vezi Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* I, Cluj, 1972, p. 30-31.

4 „în timp ce era strînsă adunarea generală a ungurilor şi românilor".

5 „Egală îndreptățire".

6 Se referă la critica lui Joseph Karl Eder adusă petiției româneşti din 1791, cu prilejul primei ediții tipărite a acesteia, *Supplex libellus valachorum... cum notis historico criticis,* Cluj,' 1791. Editorul era însuşi Eder.

7 încercare a lui Maniu de a explica evoluția istorică a conjurației aristocrațiilor unguri si sasi împotriva românilor, dintr-o alianță cu caracter social — de reprimare a iobagilor — cum fusese la 1437 spre una cu caracter național — de reprimare a românilor — cum a devenit mai tîrziu.

8 „Dăruim românului nostru ..."

9 „Vitregia vremurilor".

10 Adică *Rugămintea...* (vezi scris, anterioară, n. 3). Din formularea „cosorit [constrîns — n. ns.] de unii — alții" ne putem da seama că nici Maniu, ca majoritatea celor din partida națională, care'atunci îşi avea epicentrul în Blaj, nu vedea cu ochi buni această răfuială cu saşii, pe care o credeau pusă la cale de aristocrații unguri, ca să-i învrăjbească pe români cu saşii (vezi în corespondența lui Grigore Mihali, nr. II, n. 8 si nr. III). Barit, în schimb, a fost un mare sprijinitor al acestei acțiuni.

11 'Se referă la faptul că un număr mare de nobili români se maghiarizaseră pînă la acea dată.

12 Mai bine leu mort decît măgar viu".

VI

în Sibii, 27 s.v. mai [1]842

Domnule Baritz!

Iacă, iară îți mai fac val cu o carte, sau răvăşel!

Acum în zile[le] ăste căpătai epistolă de la fisicul din Cluş, Iacob

Bologa[1], din carea trimit o plasă să o ceteşti, socotind că-ţi va fi interesântă, prieepînd din ea şi cunoscînd pe auctorul artielului în *Magyar Hirado* asupra d-niei-tale, dat su[b] nume de Czâfolat[2], precum şi alte stări împrejur di pe acolo.

Atîta şi eu mă bucur, că puţintică me cheltuială ce am făcut-o an pe novelele diecilor rum[âni] în Cluş trimise[3] şi-au dobîndit sfîrşitul. Bologa ăsta, despre care ţi aduce aminte cum că în Sibii, atît cu învăţătura cît şi cu năravurile, au fost floarea Gimnaziei din Sibii, e fecior cu toate însuşirile bune trupeşti şi sufleteşti dăruit, era gata, din îndemnul directorului Fulea[4] să lase şcoala şi să margă dascăl în Zlagna, fiind neunit (aşa i-i năravul, că de vede vrun fecior neunit, diac bun, vre a-l depărta de la şcoli). Frate-meu, dar mai ales eu, m-am apucat de el, exhortîndu-1 feli şi formă a nu lăsa şcolile, arătîndu-i ce lipsă avem noi
44 de oameni învăţaţi, şi cîte staţii de frunte domneşti îi / aşteaptă! Şi aşe, zic cătră el: „Domnia-ta aşe să înveţi şi să te porţi, ca nu dascăl, ci vlădică să poţi fii" Că temerea asta a lor strică pe mulţi dieci. Pe mulţi feciori, carii din gimnazie era să se lasă, i-am îmbărbătat de au învăţat mai încolo. întreabă pe procuratorul Bran[5], că dînsul încă au fost hotărît ca, numai ca gimnaziste, să se apuce de cursul preoţiei în Sibii, dar numai prin dogenirea mea s-au apucat iară de învăţat. Mare pagubă că în Sibii n-avem procurator statal de rumân. întră aceasta să stăm tare, cît mai mulţi dieci să se ridice la şcolile celi mai mari, şi sfătui şi pe cel cam slab a nu se lăsa pînă nu va găta toate şcolile. Că de aceştia avem mare lipsă, măcar ep[isco]pii noştri nu împing într-acolo. Rumânii noştri au mare rîvnă a zidi beserici mari, frumoase, zugrăvite scump, sfinţii toţi într-auriţi, fruntare săpate cu mare istiţie şi măiestrie. Apoi în uşa fruntariul[ui] cine stă? Un popă îmbrăcat în'bubău şi opinci, uns de pute tot altariul etc. O rătăcire vrednică de gele! Pe icoanele cele oarbe şi mute, pe florile cele fără miros aşe tare şi frumos le
44^ poliesc şi într-aorează, iară pe / icoanele acele ce-i văd, îi aud, care să le fie lumină, care să roagă lui D-zeu pentru ei, pentru florile ce ar trebui să reverse mireasmă creştinească etc. nu vre a cheltui nemica! N-ar strica cîte un articul şi de aceste. Se fac cruci de zid pe cîmp, zugrăvite cu cheltuieli de 5—800 R. fl., care de-abia ţin 10 ani şi-s prăpădite, mai numai stă pomenirea lor. Ce folos ar urma şi vecinică pomenire dacă cu acei bani s-ar face o şcoală ori s-ar învăţa un fecior![6]

De unde vin aceste rătăciri ? De acolo că rumânii noştri nu pe popi, şi pe sfinţi îi poliesc şi într-aorează, şi popii, povaţa lor, rămîn nepoleiţi, adecă întunecaţi. Şi aşe, cînd se spovedesc lor, le dă în canon să facă cruci pe cîmpuri, şi pentru că au mîncat cu lingura ce de dulcjB (din greşeală) în zi de post, i se dă canon să mînce un cot de pămînt etc.

Fie destule, că le ştii ca şi mine! Numai ţi le-am adus aminte, avînd hîrtie goală.

Fii sănătos şi în mulţi ani să fii lumină şi miros românimii, pofteşte al domniei-tale adevărat preţuitoriu,

45 *Nicolae Maniu.* /

[Adresa:] Cibiriio. Spectabili ac Clarissimo Domino *Georgio Baritz, Găzetae de Transylvania* etc. Redactori, Domino Domino Singulariter colendissimo, a *Coronae;* zu *Kronstadt*

[1] în 1842 Iacob Bologa, originar din Marpod, de lîngă Sibiu, era student în primul an de drept la Liceul academic piarist din Cluj (vezi Axente Baneiu, *Studenţii academici din Cluj de acum un veac,* în *Anuarul Institutului de istorie naţională,* IX, 1943—1944, p. 477—498).

[2] Sub semnătura S. Sândor, apare îm jurnalul clujean *Erdelyi Hirado* (1842, nr. 37, p. 222—223; nr. 38, p. 228—229; nr. 39, p. 236) un lung articol intitulat *Czdfolat,* care polemizează cu Bariţ, al cărui ziar, *Gazeta de Transilvania* nu are, după părerea autorului, o atitudine justă faţă de conflictul politic dintre maghiari şi saşi. S. Sândor e acelaşi Alexandru Bohăţef care, dintr-o ambiţie prea mare pentru capacitatea lui, cocheta intens cu aristocraţia maghiară şi ar fi vrut să devină un lider al românilor pe această poziţie. Despre rătăcirile lui, vezi corespondenţa lui Grigore Mihali, în acest volum, nr. III, n. 5 şi 6 precum şi aci infra, scris. VIII* n. 8.

[3] încă din anul şcolar 1840/1841, Nicolae Maniu plătise un abonament la *Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte...,* pe seama studenţilor români de la Liceul academic din Cluj. Se pare că Maniu şi-a repetat gestul şi în anii următori, căci *Gazeta...* (VII, 1844, nr. 65, p. 260) publică doi ani după această scrisoare o *Mulţămită publică* a studenţilor pentru binefacerea protopopului sibian.

[4] *Moise Fulea,* nepot 'de soră a episcopului Vasile Moga, născut în Luduşul Mic, judeţul Sibiu, a fost cel de al patrulea şi ultimul director al şcolilor naţionale neunite din Transilvania, în care calitate a funcţionat de la 1812 pînă la 1830. Ulterior, a fost membru consilier al Consistoriului neunit. Are cîteva scrieri didactice: *Bucoavnă de normă,* Sibiu, 1815; *Cărticica năravurilor bune pentru tineret,* Sibiu, 1819, tradusă după o lucrare a J. Chr. Salzmann şi *Bucoavnă de nume cu slove româneşti şi latineşti,* Sibiu, 1820. După unele surse *(Mitropolia Ardealului,* 1927, nr. 11—12, p. 890—897) ar fi scris şi o lucrare de *Instrucţiişcolare,* netipărită, al cărei manuscris nu se cunoaşte.

[5] *Ioan Bran de Lemeni,* 1811—1901, născut la Zărneşti, dintr-o familie originară din părţile Chioarului. A studiat la Blaj, Sibiu şi Cluj. Primind, la Cluj, diploma de „jurist absolut de Transilvania", s-a aşezat în 1837 la Braşov, ca cel dintîi avocat român din cetatea de sub Tîmpa. A participat la Adunarea Naţională de la 3/15 mai 1848, fiind unul dintre secretarii adunării. A fost apoi membru al delegaţiei trimise de adunare la împăratul, membru al Comitetului Naţional din Sibiu, mai apoi în Comitetul de Pacificaţiune, unde a lucrat intens pentru organizarea insurecţiei militare româneşti de la 1848—1849. A fost prefect al Bîrsei şi Făgăraşului. După revoluţie ocupă diferite funcţii: inspector în Cercul Branului, referent în comisia juridică a Guberniului Transilvaniei, consilier la Tribunalul Suprem al Transilvaniei mai apoi la Curtea de apel din Sibiu. După *Diploma de liberalizare* din 20 octombrie 1860 a fost numit căpitan suprem la Districtului Făgăraş, în care calitate a reuşit să obţină oficializarea limbii române în această parte a Transilvaniei. Pînă în 1865 a mai ajuns la demnitatea de deputat în Dieta de la Sibiu şi membru în Senatul imperial din Viena. Cu realizarea pactului dualist, în 1865, Ioan Bran de Lemeni a fost înlăturat din viaţa politică, la fel ca mulţi alţi patrioţi români ai vremii.

[6] Pasajul indică în Nicolae Maniu un cleric de factură iluministă, cum a fost, dealtfel, şi bunul său prieten Simion Bărnuţiu, pe care l-a găzduit şi întreţinut la studii în Sibiu, după alungarea acestuia din Blaj, în urma înfrîngerii revoltei împotriva episcopului Lemeni.

VII

în Sibii, 3 s.v. iunie [1842][1]

Domnule redactor !

Ce ai poftit de la mine în epistola din 25 mai a.c, c.v. mie scrisă, despre gramatica d-lui Laureani[2], că unde se află de vîndut, iacă, aici

adăugată, o ţidulită de mîna dînsului scrisă trimit, în carea dezvolvat vei afla tot ce ai poftit.

Domnul Laureani luni au fost pe prînz la mine şi ieri, adecă în 2 s.v. iunie, au pornit cătră Bucureşti pe la Turnu Roşu, vrînd a face o călătorie prin Valachia, Moldova, Bucovina şi, din Cernoviţ, ori cătră Lemberg la Viena, ori iară prin Ardeal.

Domnule! Toate pornirile domniei-tale se foarte lovesc cu simţurile mele, numai asta una nu pre: ca *noi să ţinem Ţara Oltului şi Haţegul* [s. ns.] şi *a patra naţiune* [s. ns.]. Eu zic şi socotesc aşe: noi să stampe ce am avut: tot Ardealul, şi să nu cerem ce n-am fost: adecă a patra naţie, ci să cerem ce am fost: adecă naţie în Ardeal, nu 1[a], 2[a], 3[a]. Ci ungurii naţie, rumânii naţie, saşii naţie, fără deschiliniri carea a cîtelea
55 şi fie. / Că aşe am fost mai nainte, de unde numai *injuria temporum*[3] ne-au scăzut[4]. Că oricum ne va primi pe noi naţie, tot sistema de acum se va strica, ce şi ungurii şi saşii vreu a se strica, ce-i şi aproape de stricat.

Dacă magyarii or sta pe porneala ce acum au apucat-o, ca pe rumâni în Fundo Reg[io] să-i facă întru toate asemenea saşilor! Altmintrinea nici n-or scăpa ei de nemţizaţia din Ardeal, ce au buşdit peste magyarism.

. Acum cetii articulul domnului Maiorescu asupra lui M[artin] Scli[nell][5], dat în N° 22, urmarea. Lucru fain de tot, cu stil foarte apropo, numai asta am a-l reflecta unde zice că*rumânii sunt iobagi ca şi ungurii şi ungurii ca şi rum[anii]. De ce n-au pus şi pe sasi, că ei încă sunt iobagi în multe sate, şi încă tocma rumânilor din Blaş. Şi mai demult foarte multe sate săseşti au fost iobagi, dară mereu, mereu trăgîndu-se cătră Fundum Reg[ium], s-au deşertat de sasi şi numai rumânii au rămas în ele. Această a saşilor iobăgire e foarte bună în contra laudei saşilor aceasta, adică ei zic de sine: *Nos quapopulus liber ad majorem libertatem in Transilvaniam venimus !*[6] Şi apoi ca a 4[a] parte au fost
55a iobagi şi sunt pînă astăzi. /

In Sibiiu, un bărbat de duh şi rîvnă, rum[ân], face un tractat asupra *Diplomei lui Andrei* saşilor date[7], prin carele arată că diploma este fals: 1° ăsta e dat Equitibus Teutonicis, carii au venit în Ardeal afară de sasi şi sînt aşezaţi în Ţara Bîrsei, iară nu la toţi saşii; 2° se zice în diplomă: *Accedentes nos hospites Equites Teu[tonici]*[8], dară cu numele deputaţii nu-s puşi în diplomă, ce în toate diplomele se pun şi nu trebuie lăsat afară; 3° în toate diplomele se pune ce cer şi pentru ce, şi apoi, cunoscîndu-se vrednică de adevărată, li se dă după cerere un quantum din cererea lor, ori toată; aici nu se pune instanţia, nici cauza, numai oblu li se dă; 4° în fruntea ei se zice că cu 2 peceţi se va întări, şi nici cu unul nu-i întărită; 5° nici locul nu-i.pus unde s-au dat etc.

Se va da la Dietă ori în novelele ungureşti critizaţia aceasta, auzită *tantum refero*[9].

Poftind tot binele, rămîi al domniei-tale bunvoitoriu patriota,

56 *Nicolae Maniu.j*

[Adresa:] *Cibinio.* Spectabili ac Clarissimo Domino *Geo*
Gazetae de Transylvania etc. Redactori, Domino Domino si
Colendissimo. *Franco. Coronae. Kronstadt*

[1] Datare sigură, pe baza conţinutului.
[2] *Tentamen criticum,* apărută la Viena în 1840. Vezi supra, scris.
[3] „Vitregia vremurilor".
[4] Aceeaşi idee, derivată din dreptul istoric, o întîlnim si supra, în
[5] Se afla în curs de publicare articolul lui Ioan Maiorescu, *Des*
românilor în Ardeal şi deosebit în pămîntul ce se zice Fundus Regius, a
Săsesc, în *Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 21, p. 164—168; nr. 22
nr. 23, p. 177—182; nr. 24, p. 185—189. Lucrarea lui Maiorescu este
polemică împotriva unui articol injurios al lui Martin Schnell, apă
II, 1842, nr. 40—41, p. 178—180, privitor la originea şi continuitatea
Dacia. Vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 295.
[6] „Noi, ca popor liber, venim în Transilvania la libertate si mai
[7] Vezi scris. III, n. 7. Nu ne putem da seama cine era sibianul „de
care se pregătea să înfrunte bazele istorice ale privilegiilor aristocraţiei
[8] „Oaspeţii noştri apropiaţi, cavalerii teutoni".
[9] „Numai din reproducere' orală".

VIII

Sibii, 5 s.v.

Domnule Bariţ!

La cele ce în scrisoarea din 30 s.v. noem. mă întrebi ş
întru aceste următoare răspund:

i[a] După avuta informaţie de multe părţi, adunîndu-
Sibiiului, *bulgermaisterul* [recte: *Burgermeister]*[1] au spus
că vlădicii rumâneşti s-au geluit la Dietă, în oarecîteva punctu
nii nu pot trăi de sasi, „măcar orice aţi cerut, noi v-am da
şi aveţi plată din alodial—casa; aţi căpătat şi, de nu vi de
că vi se va mai da etc."

Atunci au răspuns judele din Bungard[2] că „noi trăim bi
n-avem nemica a ne plînge, nu ştim de instanţia vlădicilor ne
ei de aceea?; ei să facă popi!" Acestuia i-au secundat cel di
că n-au nici un ponoslu asupra saşilor, şi ăstuia cel din G
(carele e unit şi campanator la beser[ică])'că nu ştie nemica
vlădicilor, şi ei n-au dat ca să se geluiască în numele
trăim bine cu saşii" etc. Ceialalţi judeci rumâni au tăcut toţi.
din Mohu[5], jude (unit), au zis cătră cel din Bungard, fiind ap
chitinel: „Ba p...a mî[n]i-ta, mă !"După adunare au mers mulţi
pu Moga de i-au spus cum s-au întîmplat.

Insă după semnele noastre cei tri sînt spionii rumânilo
bungardianul e cu bulgermeisteru în mare nex, e tot pe la el.
mers acasă, l-au înfruntat oamenii. Cel din Sacadate n-au
ci altul, carele vînează deregătorii de la sasi. Iară cel din G
cînd au încăput în deregătoria satului, mai n-au mai venit
Din clopotariu nu s-au ţîpat, ca să nu se facă pismaşiu a

unite, măcar pînă acum n-au făcut nemica, măcar poftit, pentru biserica unită. E în proces cu popa unit. Satul are proces cu satul Cristian[6] despre hotar. El nu vre a mai ține proces asupra sașilor din Cristian. Se zice despre ăsta că în iarna trecută și el au fost înainte la gubernatoru, și cu ăst prilegiu au fost la ep[iscojpu nostru și i-au spus că ce instanție dă pentru rumânii dintră sasi?

De aici, dară, judecăm că aceștia au fost pregătiți a vorbi așe.
46[v] Ceialalți n-au / vorbit în contră, că s-au temut, că ar fi fost tot în persecuție. Să or fi auzit de cei din Sc[aunul] Nocrih[7] carii, știind de lucru ăsta mai înainte, s-au înțeles ce să răspundă? Și apoi în adunare s-au sculat unul mai bătrîn, zicînd: „D[omni]lor! Acesta e un lucru foarte mare, și de om da noi răspuns la el, și de nu va place oamenilor, pe noi ne omoară. Ci să ne dați răgaz să ne înțelegem și cu ceialalți". Li s-au dat răgaz. Și, înțelegîndu-se ei cu ep[iscojpu neufnitj, au dat răspuns că ei știu și sînt încredințați că ce au dat ep[isco]pii au dat spre folosul lor, nu pe stricare, ci ei și stau pe aceea.

Peste o lună i-au țîpat pe toți deregătorii din satele acele rumânești și au pus de regoare tot din cei tineri. Destul că pe cei tri din Sc[aunul] Sibiiului, pe care cum auzi despre ei vorbind, popă, mirean, îi blăstăma toți.

Ep[iscojpu Moga de la toate comunitățile și prot[opo]pii are în scris de a da acel felii de instanție[8]. Ep[iscojpu nostru, nu. Insă aceasta nu pre este de lipsă, că din gelaniile ce merg la dînsul să știe voia tuturor. Numai spionul sașilor, acela va vorbi în contră.

47 Apoi pusul întrebărilor *ex improviso,* și răspunsul iară *ex \ improviso,* ne avînd de la comunități nici o plenipotenție a răspunde la un lucru așe important nu mult plătește! Insă vlădicii au preocupat această facțioasă lucrare a sașilor și au arătat la Dietă că, întră deregătorii satelor, mai numai aceia se pun carii sînt în contra binelui rum[anilorJ și țin cu sașii. Au lucrat comisie ungurească a merge din sat în sat, ca cu socoteală să se cerce învoirea oamenilor. Dară numai de se va socoti de lipsă.

Apoi instanția stă dîn două părți: în numele clerului și a poporului. Să fi întrebat sașii și pe cler, apoi să fi auzit răspuns!

2[o] Prințul Ghica[9] în 22 s.v. noem. a.c. au pornit din Sibii către Viena, Austr[iaJ.

3[o] De la Thiri[10] iastă înștiințare am căpătat ieri în scris: „Diese Bticher sind durch Fuhrmann Tonchs direct an H[errn] Professor Baritz abgegangen und zwar d. 11 novb. 1842. Vielleicht sind die bei Gott oder Nemeth Kronstadt wieder gelegt werden"[11]. La întrebarea că de unde-i cărăușul, astăzi am căpătat: „Er ist von Kronstadt! Sobald er hier eintrifft, werde ich rucksprache nehmen"[12].

Poftind sănătate statornică, rămîi al domniei-tale adevărat prețuitoriu,

Nicolae Maniu

kl' protopop. /

[1] „Primar", Este vorba de primarul Sibiului.
2, 3, 4, 5, 6, 7 Comune în județul Sibiu.

[8] *Rugămintea celor doi episcopi românești...* Vezi scris. IV, n. 3.
[9] *Alexandru Dimitrie Ghica,* domnitor regulamentar al Țării Românești între 1828—1842.
[10] *Thiri, Thierry,* librar sibian de origine franceză.
[11] „Aceste cărți sînt trimise prin cărăușul Tonsch, direct la d-l profesor Bariț, și anume la 11 noiembrie 1842. Se poate, toăși, să fi fost depuse la Gott sau la Nemeth, în Brașov".
[12] „El este din Brașov. îndată ce va sosi aici, voi lua legătura cu dînsul".

IX

în Sibii, 17 s.v. martie [1]843

Domnule Bariț!

Scrisoarea d-tale din 8 mart. a.c. prin carea poftești să-mi dau și io opinia me despre tipărirea instanției știute[1], am primit-o în 10 s.v. mart. a.c, și în ace zi am componat o proclamație în scris către clerul neunit, prin d. Bădilă, și către domnii noștri seculari, prin frate-meu Petru. Intru care proclamație mi-am băgat opinia mea ca nicidecum să nu lăsăm a se da numai în *Foaie,* ci în broșură[2], ca la toți preoții și alți cărturari de prin Fundul Crăiesc să se poată da, și de cumva sașii s-or fi apucat de darea lor, să aștepte pînă va ieși aceea, ca cu o cale să se deie cu refula. Și de nu se va afla carele să plătească toată cheltuiala tipărirei, 2000 exemplare, să facem colecție! Și eu m-am pus cu 5 fl. v.v.

De la cler am căpătat opinia în 13 s.v. mart., ce minteni am împărtășit-o cu mirenii noștri. De unde asară am căpătat în scris, pe larg, de la frate-meu opinia și svătuirea lor, pe ce și eu stau întru toate. Numai 'cîtățiunea exemplarelor nu s-au hotărît. Eu și acum zic că 2000 trebuie tipărite: 500 clerului neunit, atîtea celui unit, atîtea băgate la fieștecare prenumerant la *Gazetă;* 500 de-abia ar ajunge la ceialalți mireni prin săsime. Apoi de unit e mai multe de o mie.

Opiniile, dară, în scris date și căpătate așe în natură ți le trimet, ca mai bine să te învingi și să vezi că mie îmi place mai cu mulți a lucra. Acest duh îl are și Bărnuț, săracu, dar știi: *Szo[l]j igazat, be torik a fejed[3].*

*Ad exemplum** clerului neunit, scrie și la cel unit, că doară va primi, de nu mai multe, 500 exempl.

2. Despre căpătatul cărților iară mi-ai scris, fără stări împrejur. Eu, d-le, mai nainte ți-am fost scris că ce cărți am de a-ți trimite, și am voit ca minteni cum s-or trimite celea de la Thiri să-ți scriu. Dară nește împrejurări m-au silit a se uita lucrul, și cînd era să-ți scriu am căpătat cartea asta d-tale din 8 martie.

Acum, dară, te înștiințez: pe la începutul, parcă, al Păresimilor ți-am trimes prin d-l Bădilă în 2 pachete — venite așe pachetele / din Blaș — 48
parcă în pachetul cu tom. I, dezlegîndu-1 eu, am băgat un exempl. de *Schematismul clerului unit[5].* Intr-un pachet au fost 5 exempl. din *Icoana pâm[întului],* tom. I, într-altu au fost iară 5 exempl. *Icoana păm.* din tom. II. Aceste 2 pachete le-au dat d-nul Bădilă unui brașovean a ți le admanua.

După aceasta, ca la o săptămîna am depus la bolta lui Thiri, spre a ți le trimite, 10 exempl. din *Historia* lui Maior[6], legate și trimise din Blaș de la d-nul Rus, și 50 exemplare din *Icoana pâmîntului,* tom. II, și mai anumit: 6 exempl. pe velină, 12 pe hîrtie mai albă (din care 8 cu copertă vînătă, 4 cu roșie), apoi 32 exempl. pe hîrtie de rînd, care toate ar fi trebuit cu copertă roșie, dară n-am avut numai 9 (și la Arad am trimes io). Depunerea acestor cărți, nepâchetate, la Thiri au fost în 10 s.n. martie a.c. In 22 s.n. mart. trimețînd, capăt de la Thiri răspuns că din 13 s.n. mart. a.c. ți-au trimes cărțile la bolta lui Nemeth[7] în Brașov; N.B., N° 5.

3. Pe d-nul Buhățel[8] fain l-ai duelat, spălat! însă totuși, totuși socotesc eu, — vorbind eu și mai dăunăzi cu el despre intenția lui cu limba magy[ară] și altele — acel al lui articul (l-am cetit și eu în novelele ung[urești]) nu ne strică nemica, ci domolește pe ungurii din Ardeal a nu pofti cît în țara ungurească, ci numai atîta că să fie diplomatică limba lor (pînă ...!) în locul celii latinești, și mai mult nemica. Iară celea asupra d-tale aruncate n-au fost cu temei, și cu stil nu pre potrivit. La ce cu adevărat bărbătește și cu lanț, nex după cele trecute, l-ai răzbătut.

4. Am pus păzitori ca să privegheze despre timpul tipăririei instanției aici la sasi. Și atunci minteni te voi înștiința.

5° Trimisa șcătuică de la doamna d-niei-tale legată cruciș cu sfoară supțire îndoită și dedesupt capetele pecetluite (B.G.) întitulată la d-nul can[onic] Cipariu și mie, am primit-o, și astăzi pedestri și merg 2 oameni 48v din Mohu la / Cluș, prin Blaș, doară oi putea-o trimite prin ei. Și de la d-nul Cipariu doară or duce-o și pînă în Turda.

Iară la nașterea de prunc, domniilor-voastre la amîndoi vă agratulez, poftind ca să aveți după el adevărată părintească bucurie, și la bătrînețe ajutoriu etc.! Iară rumânii să se îmbucure și ajute, de nu mai mult, batăr ca de d-ta!

Fratele în Christos d-nul Iacob Maroșan demult scriindu-mi, mi-au trimes vo 4 exemplare de *Eucharisticon*[9]. Cuviința au poftit ca în scris să-i mulțămesc, ce ca să pot face, tot pe masă l-am ținut, să nu uit, și am gînd a-l pofti să facă un articul în *Foaie* pentru cognomene[10]. Mai ales în Țara Rum[ânească], unde mergînd copiii la școală, n-au porecle și le pun profesorii nește schimoșenii după sate, etc, și acum fața Țării Rum[ânești] acuși e toată în *-seu* mutată. Un negoțătoriu din Sibii/de-l știu io — acum mort — porecla lui, precum rumânii de aici îl nume, era Manole. Greculeții] negoțători îi zice Manolache și aici în Sibii. Cînd scrie el către Țara Rum[ânească] se nume Manolache, către Arad Manuilovics, către Bucovina Manolski. Eu l-am întrebat de ce se poriclește așe ? De ar trăi acum, ar scrie către Țara Rum [ânească] Manolesku, că acum așe-i modi. Porecla cognomen trebuie să fie din nomen substantiv: Coste, Manole, Circa, Vintilă, Lup, Epure, Vulpe, Fasole, Vultur, Maior, iară terminația -separată numai din ce familie este. Iară terminația Murășan, Cămpian, Moldovan arată di pe ce locuri ar fi, dară nu porecla adevărată etc. însă sînt foarte cuprins, de nu-i poci scrie. Mă rog escuză-mă și-i spune mulțămită.

Poftindu-vă sănătate și voie bună, rămîi al domniei-tale adevărat prețuit oriu,

Nicolae Maniu. / 49

[1] Bariț — vezi și nota 10 la scris. V — a ținut foarte mult la protestul românilor din Fundus Regius, formulat de către episcopul Vasile Moga în *Rugămintea celor doi episcopi românești* . .. Faptul se explică, probabil, prin aversiunea împotriva patriciatului săsesc din zona scaunelor, pe care-l vedea acționînd sistematic — mai cu seamă în Brașov — împotriva românilor. Politica de discriminare dusă de Universitatea săsească era, poate, mai antipatică, mai jignitoare, decît aceea de asimilare și deznaționalizare, specifică nobilimii unguresți. Grație interesului manifestat de Bariț care, după cum aflăm, se pregătea să tipărească *Rugămintea...,* acțiunea episcopilor a căpătat în posteritate o faimă mult peste valoarea ei adevărată. Ceea ce aduce nou și interesant această scrisoare este faptul că Bariț se consultă cu fruntașii partidei naționale de ambele confesiuni despre oportunitatea publicării petiției episcopilor. De la aceștia, consultarea merge în jos, către preoți și popor, tipărirea petiției căpătînd astfel atributele unei acțiuni naționale.

[2] *Rugămintea...* nu se va mai tipări în *Foaie pentru minte .. .,* ci numai în broșură.

[3] „Dreptatea umblă cu capul spart".

[4] „După exemplul".

[5] Vezi scris. III, n. 12.

[6] Poate fi vorba în egală măsură de cele două cărți fundamentale ale lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia,* Buda, 1812 sau *Istoria besericei românilor, atît a cestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre,* Buda, 1813. Interzise de episcopul Bob îndată după apariție și, firește, confiscate, cele două cărți zăceau la Blaj, în beciurile Curiei episcopale, de peste trei decenii. Un fapt emoționant vine să completeze acest adevăr demult cunoscut: la 29 octombrie 1844, parohii celor 21 de sate din protopopiatul Fărăgăului îi scriu protopopului Ștefan Moldovan să intervină la Blaj pentru dezlegarea celor două lucrări de anatema care le apăsa de atîta vreme (Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fondul Blaj, dosar acte personale Ioan Lemeni, nr. 3578). Tonul cererii este memorabil: „Fiindcă am ajuns la veacul și anul luminării, întru care toate neamurile se silesc a-și procura mijlociri prin care ar putea înainta în știință, și deoarece sfîrșitul [scopul — n.ns.] fără mijloace nu se poate dobîndi, din acestea îndemnuri mișcați și noi, pentru *Historia românilor,* pentru 18 exemplare, ofereluim preț, și să mijlocești a ni se aduce, precum și *Historia besericii* lui Petru Maior a ni se da. Să te silești, protestînd, ca aceea carte neprețuită și una singură lumină a besericii românești să nu se mai ție ascunsă, ci să se dea la lumină".

[7] *Wilhelm Nemeth,* librar din Brașov.

[8] Alexandru Bohățel, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5. Vezi tot acolo despre polemica lui Bariț cu Bohățel, în coloanele *Gazetei de Transilvania,* respectiv ale ziarului *Erdelyi Hirado,* în legătură cu introducerea oficială a limbii maghiare în Transilvania. Cu puțină vreme în urmă, ziarul clujean publicase articolul lui Bohățel intitulat *Komoly szo a Gazeta de Transilvaniâhoz* (1843, nr. 18, p. 105—106), în care pledează pentru limba maghiară în defavoarea celei românești (scris, lui Grigore Mihali, nr. III, n. 6), în condițiile cînd toată suflarea patriotică românească era ridicată în apărarea limbii naționale. Bariț îi răspunde prin articolul *Răspuns serios la un cuvînt serios (Gazeta de Transilvania,* VI, 1843, nr. 17, p. 66—68), în care reia ideea neutralității românilor, exprimată în proclamația din primăvara anului 1842 (vezi supra, scris. III, n. 3): „Neutralitatea, strînsa noastră maximă, care ne povățuie ca, pînă cînd vor domni în patria noastră inutile acestea frecări politico-limbistice, și care nu prea avem semne că vor să încete curînd, pînă atunci romînimea, ca un popor care, în sine socotit, n-are razim în constituție, să nu atîrne nici la o parte, nici la alta, ci, petrecînd cu încordată luare-aminte tot cursul și toată dezvoltarea ideilor ce ferb între compatrioții noștri, să aștepte de la vreme și, *in ultima instanția,* chiar în sensul constituției, de la Monarhul îndreptarea stărei sale".

[9] Adică, frumoasa ediţie a lui Samuil Micu, *Teologhie dogmatică şi moralicească despre Taina Euharistiei, după învăţătura hunilor credincioşi dascăli întocmită, cu mărturii din Sfînta scriptură, SS Părinţi şi din prădania hisearicii întărită spre învăţătura clerului celui tînăr românesc aşezată şi tipărită. Supt stăpînirea Prea Înălţatului Împărat al romanilor Francisc al doilea, craiul apostolicesc, mare prinţip al Ardealului şi celelalte. Cu hlagoslovenia mâriei-sale prea luminatului şi prea sfinţitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgăraşului. în Blaj la Mitropolie, anul 1802. Cu tiparul seminariului.*

[10] Iacob Mureşanu nu va scrie niciodată un astfel de articol.

X

Sibii, 21 s.v. iulie [1]843

Domnule Barit!

Era să cad mai de tot în desperaţie văzînd că la nici una nu-mi mai răspunzi, că am socotit că te-ai ciumurlit de multele mele scrisori. Insă [cu] scrisoarea d-tale aceasta de pe urmă m-ai reînviat iară a-ţi mai scrie.

Ad \?[um]. Mă bucur dacă le-aţi putut vinde şi n-aţi avut pagubă cu instanţia ep[isco]pilor. Că banii ce sînt gata, şi făgăduinţele noastre ar împlini alte lipse.

Frate-meu cu d-nul Cziriek şi d-na, de v[r]o 10 zile au pornit cătră Italia, în recreaţie. Şi aşe, ce-mi soriseşi am cetit d-lui Miklos Abraham[2] la care sînt cei 14 R. fi. m.c, şi au zis că dacă mai din vreme mi scrie că ce feli de carte va fi aceea, şi mai multe va căpăta, adecă bani spre ajutoriul tipăririi.

Ad *-2*[um]. Am întrebat la Cluş. Au răspuns că cu cicero va tipări coala cu 4 cr. w. şi cu garmond 5—6 cr. w. şi cum că şi cele transito cărţi încă trebuie censurate ca să se poată tipări aici.

Ad *3*[um]. D-nul profesor Boer ieri la 6 ceasuri sara au pornit de aici cătră Viena cu recursul şi alte groaznice informaţii[3]. După cum s-au căpătat de acolo înştiinţare, e foarte bună nădejde de curăţire a diecesului de relele ce-l împresoară[4]. Despre cele ce i-ai scris la Blaş să facă, oi scrie eu acolo şi moi strădui a le împlini.

Ad *4*[um]. Episcopul Moga va merge la Braşeu pe S[întă] Măria Mare. Aşe au spus d-nul director Fulea. Apoi numai *Moral*[5] *se* află de vîndut, că *Dogmatica*[6] e numai în scris. De-i vre aşe, oi trimite *Moralul.* Numai înştiinţează-mă.

Ad *b*[um]. Eu socotesc că nici Şeica[7] nici Blaşul nu din mişcările magyarismului au făcut mişcările întîmplate. Ci Şeica, văzînd că uniţii, togma ca şi neuniţii nu pot dobîndi cererile lor cele drepte, din svatul unor popistaşi au făcut aceea, socotind că aşe or birui. Ungurii aceia sunt rumâniţi şi-s rumâni, de unde socotesc că numai de [a] ajuta rumânului i-au svătuit la aceea, nu din alt îndemn. „Blaşul — au zis un rumân de caracter din Sibii—acolo acum e iadul! Numai din nesuferitele persecuţii a d-lui Ratz[8] s-au scornit, şi slăbiciunea ep[iscoj]pească o au continuat. Insă mulţămită lui D-zeu că s-au întîmplat aşe de s-au legat ei în laţ."

"Clericul Antonie Veştemeari[9]'îţi va spune secreturi b
merge pe săptămîna viitoare la Braşeu.

Adieu!

~ Adevărat preţuitoriu,

Nicola

•* [Adresa:] Spectabiii ac Generoso Domino *Georgio Baritz,* *Ţransylvania* etc. Redactori etc. Domino[4] D-no Co[le]ndissim

[1] *Petru Maniu,* funcţionar la Tezaurariatul Transilvaniei.

[2] Numele maghiarizat al lui *Nicolae Avram Penciu,* avocat romă participant la Adunarea Naţională de lâ 3/15 mai 1848, unde a fost în Comitetul Naţional.

[3] Vezi scris. II, n. 2 şi scrisorile lui Grigore Mihali către Bariţ, împreună cu colegul său Iosif Pop, Demetriu Boer a fost cel destinat să ratului plîngerile profesorilor blăjeni împotriva episcopului Lemeni, în flictului politic din 1842—1846.

[4] Nădejdea lui Maniu este iluzorie. Autorităţile, atît împăratul, tele din Strigoniu şi Guvernul Transilvaniei, îl vor sprijini pe Lemen sfieşte să-i înlăture pe cei mai de seamă profesori blăjeni. Vezi scrisoril Mihali, nr. IV, n. 4.

[5] Probabil manualul *Învăţătură teologicească despre năravurile şi c nilor creştini. Pentru trebuinţa candidaţilor de preoţie neuniţi. Acum întîia cu hlagoslovenia prea sfinţii sale domnului Vasilie Moga, episcopul de leg neunită din Ardeal. Sibii, în Tipografia lui Ioan Bart. 1820.*

[6] *Teologia dogmatică,* singura operă scrisă a lui Vasile Moga, dar părită.

[7] Localitate în jud. Sibiu, unde au avut loc grave neînţelegeri şi saşi.

*[8] *Basiliu Batiu de Nagy Lâk,* 1783—1870, personalitate de seamă ziastice blăjene în secolul al XIX-lea, rector al Institutului teologic Capitulului, mai apoi prepozit de Blaj. S-a născut la Turda, unde a u primare. Cele medii la Aiud şi Blaj iar filosofia şi teologia la Cluj s 1811—1813 funcţionează ca prefect de studii la Seminariul teologic din în acelaşi timp filosofia la liceu. în toamna anului 1814 e trimis preot lă Uioara, iar din 1819 trece ca paroh şi protopop la Turda, unde desfăşo activitate pastorală. Pentru meritele sale, e ales în anul 1824 membru bobian, în care calitate a propus, pe rînd, la liceu şi în seminariu: filo canonic şi istoria bisericească. între 1827—1832, *1834—1839, 1842- rector al Seminarului teologic. în ultimii ani ai rectoratului său, a stîrnit ţumiri între seminarişti şi o parte a profesorilor, în frunte cu Simion mulţumiri care au grăbit declanşarea conflictului notoriu între episco profesori. Vezi scris, lui Grigore Mihali, nr. IV, n. 4; J a k a b El *gharczunk tortenetehez. Visszaemlekezesek* 1S4S—*1849-re,* Budapest, 188 G e o r g e B a r i ţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pre două sute d* I, Sibiu, 1889, p. 627—637 ; G. B o g d a n- D u i c ă, *Viaţa şi idei Bărnuţiu,* Bucureşti, 1924, p. 55—67 ; C o r i o l a n S u c i u, *Crîmp dintre profesorii de la Blaj şi episcopul Lemeni (1843—1846),* extras *creştină,* Blaj, 1939. Cu toate defectele sale omeneşti, contemporane noscut în el un cărturar şi patriot cu alese trăsături. A îndeplinit ani de director al şcolilor greco-catolice din Dieceza Blajului. Şi-a înzestra Turda, cu o frumoasă biserică românească şi cu o clădire pentru şcoa de aici. La moartea sa a lăsat o fundaţie^de 54.000 de coroane aur pentr spirituală a românilor din Transilvania. înaintea morţii, în anul 1868, Ba vîrstă de 85 de ani, a fost judecat şi condamnat, împreună cu alţi fr din cauza *Pronunciamentului de la Blaj* (vezi I o s i f P e r v a i n şi I d r i ş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian,* I, Cluj, 1972,'p. *Istoria bisericească,* Blaj, 1854 şi *Dreptul canonic,* rămas în manuscris

[9] *Anton Veştemean,* 1818—1900, canonic blăjean, originar din Veştem, la sud de Sibiu, din părinţii Iosif Veştemean şi Măria Mărginean. A urmat cursurile primare la şcoala grănicerească din'satul natal, după care, la vîrsta de 14 ani, s-a înscris la gimnaziul romano-catolic din Sibiu, unde a stat timp de 5 ani. Cursul filosofic l-a urmat la Cluj, după a cărui terminare a audiat un semestru la facultatea juridică din acelaşi oraş. A absolvit apoi teologia la Blaj, fiind hirotonisit preot de către episcopul Lemeni la anul 1844, în satul natal Veştem. Din 1852 este protopop greco-catolic al Sibiului iar din 1854 profesor de limba română la gimnaziul romano-catolic. A fost numit canonic „de fundaţiune regească" în 1862, împreună cu Grigore Mihali, Ioan Fekete Negruţiu şi Ilie Vlasa Ţicudi. Pînă la sfîrşitul vieţii a mai îndeplinit funcţiile de secretar'metropolitan şi'rector al Seminarului teologic.

XI

Sibiu, în 25 s.v. august 1843

Domnule Bariţ şi mult preţuite patriotă!

Atît alţii, cît şi eu, pînă acum te-am ţinut om cu energie, întru tot ce [...] spre binele deobşte a românilor, şi aşişderea ne cutrămu[răm] [...] bat în contra tuturor ce ne amelinţa stricarea deobşte[1]: [obscurantismul, imoralitatea, *crassus materialismus*[2], *dissipatio*[3] *[...] [...] rum agendarum animae*[4], despotismul şi persecuţia ap[...] [...] de 8 ani încoace au început în Blaşul nostru pe s[...][...] a să întinde într-atăta, cît în toamna anului trecut [...] nesuferite aşe de bărbaţii cei cu simţire bună spre bine[le] [...] şi anumit profesorii, nemaiputînd suferi surparea b[isericii?] [...] obşte, supuindu-se la toate întîmplările ce or urma asu[pra] [lor] [nu]mai să poată binelui comun a ajuta, au păşit cu ene[rgie] [la] mijloc[5]. în primăvara trecută, şi clerul tînăr[6], însă ăsta [. . .] nemaiputînd suferi persecuţiile şi, crescîndu-le [perse]cuţia în monstră. Ce socoteşti, nu-i monstru cînd la 4 [cea] suri[7] seara le ceteşte ca, pe la 6 ore, atunci sara, nice în dominiul Blaşului să nu se afle. Clericii au insinuat recurs ad Majestatem, şi totuşi dimineaţa, dumineca, la sluşbă, să-şi execheluiască dînşii deliberatul, ţîpîndu-le hainele afară pe fereşti. Incitaţie la tumult sîngeros, ce clericii, cu mare paţienţă, l-au suferit. Profesorii iară s-au pus la mişloc, ca tiranismul să nu-şi arate efecturi mai monstruoase, spre bajocura clerului nostru, şi lucră şi acum cu toată determinaţia spre dezrădăcinarea răului[8].

Acum numele Blaşului este Blăstămdorf, iadul. Acum au sosit vremea care scîrbeşte pre toţi: în locul „bărbatul doririlor", se zice „bărbatul durerilor"[9].

Domnule, eu nu vreau să sugrum, să potolesc pe nime, nice nu vreau aţîţare mai mare a primeşdiei Blaşului (că nice se poate face mai mare de cîtu-i!) ci vreau vindecarea şi alinarea tuturor. în ce întîmplare, omul simţirii, spre binele deobşte cuprins, nu poate fi indiscret, neutral. Cînd totul nu va avea în părţile sale atragere una către alta, acela trebuie să se ri[sipea]scă.

Ca să putem lucra, dară, pe o coardă spre binele de[obşte] trebuie să ne înţelegem [...][10] /

Din acest, dară, îndemn fiind d-nia-ta — înaintea mea — bărbat şi naţionalist mare (însă care slujeşte naţiei numai pentru binele său privat, acela nu-i naţionalist, ci numai mercenariu, sfîrnariu) şi publicistul nostru pînă acum mult preţuit, cu spesele mele trimesei dăunăzi pe acel foarte harnic cleric[11], cu instrucţie ca să te informezi deplin şi despre unele ce, de la alţii, d-nia ta nu o mai poţi căpăta. însă nevrînd a primi informaţiia şi cuvintele inimei d-niei-tale împărtăşite cu dînsul, mi-au dat mie şi altora prilegiu de multe prepusuri sinistre. Ce bine se poate aştepta de la acela carele nice a se informa [nu] sufere ? ?

însă eu dintr-o dată nu mă poci deznădăjdui de tot despre domnia-ta, socotind însă că, de nu-i fi conlucrătoriu cu noi, batăr nu-i fi proditoriu. Dară nici de asta nu ne temem, că deobşte lucrăm, însă totuşi nu vrem nebuneşte a striga în gura mare pe uliţă şi în tîrg. Pentru aceea nu încetez a-ţi mai descoperi planurile noastre şi d-niei-tale mai încolo.

Domnule! Capul nostru, de altmintrinea bărbat foarte harnic, de ni era falâ cu dînsul (numai cuvîntul ce l-au zis în Dietă pentru rumâni asupra saşilor cît plăteşte! ?), şi la ce au ajuns, de din „bărbatul doririlor" îi zic „bărbatul durerilor" !! Cine l-au adus la aceasta ? Ratz[12] şi ceialalţi oameni slabi carii l-au împresurat etc.

Cum şi pe ce cale, doară, s-ar putea acest rău, şi flacăra a se stinge şi vindeca ? ? ? Că suntem de bajocura lumii! Informaţiile cele arătătoare de caracter diavolesc, prin recursuri la Curte făcute, asupra cui cad? Asupra rumânului, judecîndu-1 de *ţex hominum*[13], blăstămat, neharnic de a stăpîni acel puţin ce are, necum să i se de mai mult etc, etc. Precum •mai toţi zic: numai prin sinod diecesan, ca aşe, frăţeşte înţelegîndu-ne, cu o înţelegere răul să se şteargă şi maşina să se îndrepte a lucra iară pe calea cuviincioasă, a se face reforme şi codex a lucrărilor[14]. Spre acest sfîrşit, şi cu înţelegerea mea, vicariul Papfalvi[15] va fi acum pe la Blaş, a svătui cererea de sinod.

La vicariul Marian[16], ieri, am scris ca minteni să facă către ep[isco]pul instanţie, în numele diecesului, de a mişloci sinod. în instanţie să fiu şi eu suptscris, vicariul Şuluţiu[17] şi alţi protopopi mai deaproape lor. Altă instanţie o să facem către împăratul, arătînd că clerul tînăr nu s-au judecat precum or poftit, pe calea formală a judecăţii prin / sinod ori prin *consistorium plenum* (că capitularii n-au putut fi judecători); pentru aceea să ne poruncească sinod diocesan, ca cauza asta atît importatoare, sinodaliter judecîndu-se, să se domolească inimile diecezanilor atît aţîţate. Iară pnrâ atunci, clerul tînăr cel aforizat să-şi continue cursul învăţăturilor. într-aceea să se iscălească din clerul dinafară, părinţii lipsiţilor clerici şi alţi mireni, bărbaţi aleşi ai diecesului nostru.

Acum, dară, vre-ai şi domnia-ta, cu domnii profesori Moroşeni[18] amîndoi, a vă suptscrie, şi cu alţi bărbaţi de socoteală ce or mai fi pe acolo? La aceasta aştept cît mai curînd răspuns rotund.

Au pus păcatele pe d-nul canonic Cipariu de s-au mestecat în cauza aceasta cu Ratz, şi mult s-au compromitat. Au căzut din supunerea cea mare ce o ave clerul într-însul. Şi s-a adevărat că dînsul este un bărbat plin de învăţătură, carele mult ar pute face, numai *qui non nascitur ex se nascitur ex sociis*[19]. Dară se poate îndrepta, dacă s-ar lăsa de calea parţialităţii şi ar ţinea cu binele deobşte. Clericii sunt copiii noştri, nădejdea noastră! Cine-i urăşte pe ei şi4 scandalizeşte, acela nu-i părinte.

D-nul prof. Bărnuţiu, martirul dreptăţii şi a binelui deobşte, e pe la mine, şi ţi se închină cu sănătate.

Poftind tot binele, rămîi al domniei-tale adevărat preţuitoriu,

Nicolae Maniu m.p.,

62 paroch şi prot[o]p[op] unit al Sibiului[20]./

[Adresa:] *Cibinio.* Spectabili ac Clarissimo Domino *Georgio Baritz, Gazetae de Transylvania* etc. Redactori etc. D-no D-no Singulariter Colendissimo. *Franco. Urgens. Coronae*

[1] în august 1843, „procesul" dintre profesorii de la Blaj şi episcopul Lemeni atingea punctul său culminant. în scrisoarea de faţă, care ni-1 arată pe Nicolae Maniu sincer ataşat de partida profesorilor,— de fapt un veritabil nucleu de partidă naţională, care se manifesta atunci pentru prima dată în termeni politici mai concişi — autorul enumără mai cu seamă motivele şi aspectele morale, de relaţii umane, nu arareori frizînd scandalul penal, ale celor întîmplate la confluenţa Tîrnavelor. Am arătat în studiul introductiv că esenţa episodului este una politică. Dar, în paralel, a existat într-adevăr şi un aspect administrativ al conflictului, profesorii încercînd să elimine, dacă nu pe episcopul, cel puţin principalii săi acoliţi, a căror purtare scandaliza nu numai lumea ecleziastică şi şcolară a Blajului, dar întregul oraş ca şi — mai apoi — întreaga Transilvanie. Acest aspect de răfuială administrativă, de proces penal, mai degrabă de proces istoric al faptelor, este bine relatat la Coriolan Suciu, *Crîmpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj şi episcopul Lemeni...* (în vreme ce aspectul politic îi scapă autorului cu desăvîrşire).

[2] „Obscurantismul dens".

[3] „împrăştiere".

[4] „.. • inimilor învrăjmăşite".

[5] Episcopul Lemeni, care în primii ani ai păstoriei sale a jucat un rol merituos în viaţa culturală a Blajului, alunecase după anul 1840 pe panta unei atitudini din ce în ce mai bizare, mai echivoce, în ultima vreme duşmănoase, faţă de mişcarea de idei din Blaj. Episcopul era aservit aristocraţiei maghiare, prin înrudire, relaţii şi comunităţi de interese (vezi scrisorile lui Fekete Negruţiu către Bariţ, scris. I, n. 3; G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* p. 45—51). Toate iniţiativele şi intenţiile profesorilor din Blaj, în sensul întăririi şi exprimării naţionale a românilor se loveau de opoziţia lui Lemeni. Or, cum după 1840 în Transilvania începuse o acută viaţă politică'naţională în rîndul maghiarilor şi saşilor, ca reflex al ideologiei romantice, liberale, ce-şi croia drum în Europa răsăriteană, intelectualitatea română din principat îşi dădea seama că românii nu pot rămîne pasivi, că interesele lor sociale şi politice pot fi grav periclitate dacă nu-şi vor desfăşura şi ei forţele în lupta ideologică stîrnită de „spiritul veacului". La 1843, ţinta politică a partidei naţionale transilvănene era, în continuare, apărarea limbii naţionale. Dar în aceeaşi măsură se urmărea restatornicirea^vechii constituţii bisericeşti, uzurpate de către ultimii doi episcopi, Bob şi Lemeni. în acest sens, de mare însemnătate era restaurarea vechiului sinod tradiţional, compus din preoţi şi mireni, obiectiv în care desluşim, de fapt, intenţii de natură raţionalistă, anticlericală.

[6] „Primăvara trecută", adică primăvara proximă, 1843. Este vorba de celebrul scandal din Joia Paştilor, care a constituit prima manifestare făţişă a nemulţumirii faţă de episcopul Lemeni. Cu o zi înainte, în Miercurea Patimilor, studentul Iosif Grişan de la Seminarul teologic a fost prins mîncînd carne. Ga pedeapsă, episcopul hotărăşte excluderea acestuia de la ceremonialul spălării picioarelor din Joia Paştilor, cînd episcopul, în semn de prea umilită purtare creştinească, trebuia să spele, simbolic, picioarele studenţilor din seminar. Dar studenţii, în semn de protest şi ataşament faţă de colegul lor, „în momentele cînd avea să se prezinte la executarea acelei ceremonii rituale, deneagă cu cerbicie orice ascultare, aduc pe episcop, pe presbiţerii concelebranţi în nespusă confuziune şi provoacă un scandal înfricoşat în biserică" (cf. George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei,* I, Sibiu, 1889, p. 635; G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* p. 61). Cei 12 clerici

cerbicoşi, despre care se va mai vorbi nu doar în cursul „procesului" blăjean, dar mai cu seamă în timpul revoluţiei sînt: Alexandru Baternai (Bătrîneanu), Alexandru Pop, Vasile Puian, Grigore Gherman, Ion Mărginean, Ştefan Pop, Ion Axente (Axente Sever), Petru Brad, Vasile Erdeli, Ion Groze, Constantin Roman (Romanu-Vivu) şi Gavril Man, nepotul lui Nicolae Maniu. La data acestei scrisori, cei 12 studenţi erau eliminaţi din seminar.

[7] Scrisoarea este deteriorată. Ceea ce am pus între [...-] sînt pasaje care lipsesc şi nu se pot reconstitui pe baza contextului.

[8] în apărarea seminariştilor năpăstuiţi s-au ridicat — manifestîndu-şi cu această ocazie, pe faţă, resentimentul faţă de episcop — toţi cărturarii şi feţele bisericeşti mai de seamă din eparhie. După Jakab Elek, *Szabadsdgharczunk tortenetehez, Visszaemlekezesek 1848—1849-re,* Budapest, 1880, p. 35—55 (vezi şi G. Bogdan-Duică, *Op. cit.,* p. 62), în iunie 1843 frontul antilemenian era reprezentat de: 1 prepozit capitular (adică locţiitorul episcopului, vicarul general Simion Crainic), 9 profesori, în frunte cu Simion Bărnuţiu, Demetriu Boer, Grigore Moldvai, Iosif Pop şi Nicolae Marcu, 1 vicar foraneu (Ion Marian de la Năsăud), 7 protopopi şi 4 preoţi (Ioan Maior din Bistriţa, Nicolae Maniu din Sibiu, Pavel Poruţ din Almaşul Mare, Ştefan Moldovan din Pintic, Ioan Dragomir din Băiţa, Timotei Marcian din Ocna j6ejului, Ilie Vlassa Ţicudi din Scaunul Arieşului, Ioan Bochiş din Aghireş, Teofil Alpini din Cut, Nicolae Erdeli din Orlat, Timotei Kelemen din Straja, Iosif Lazar din Ierund, Teodor Pop din Suciul de Sus şi Anton Veştemean din Veştem). Au făcut, de asemenea, cauză comună cu colegii lor de la teologie următorii 11 elevi ai cursului filosofic: Ioan Alpini, Simeon Beldian, Iosif şi Zaheu Hodoş, Ioan Muntean, Teodor Poruţiu, Vasile Salvian, George Vitez, Ştefan Pinciu, Vasile Bochiş şi Petcu Radu.

[9] Aluzie la episcopul Ioan Lemeni, în care îşi puseseră mari speranţe toţi românii, la alegerea lui, în 1831. însuşi Simion Bărnuţiu, fost ani îndelungaţi secretar al episcopului, a spus în gura mare: „Dacă nu va fi ales Lemeni, mă împuşc!" Cum a evoluat Lemeni de la „bărbatul doririlor" la „bărbatul durerilor" româneşti, vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu către Bariţ, nr. I, n. 3. Cf. şi Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* I, Viena, 1851, p. 232; George Bariţ, *Părţi alese-* I, p. 627—639; G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* p. 45—67 ; Coriolan Suciu, *Preambule la procesul lemenian. Luptă ideologică Intre Lemeni si Bărnuţiu,* în *Cultura creştină,* XVIII, 1938, nr. 10—11, p. 640—663; nr. 12, p. 730—745.

[10] Manuscrisul rupt. îndemnul lui Nicolae Maniu, ca şi altele, mult mai dramatice, cum ar fi acela al lui Ioan Maiorescu (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 285—291), nu-1 pot convinge pe Bariţ să ia atitudine în sprijinul partidei naţionale, împotriva episcopului. în această mare acţiune politică naţională, redactorul de la Braşov va păstra o neutralitate desăvîrşită. Aşa cum, şi mai tîrziu, toată viaţa, va rămîne un apărător al acestui prelat de rău nume în istoria românilor transilvăneni, din motive pe care le-am enumerat la scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. I, n. 3. în plus, pe Bariţ îl incomodau aspectele scandaloase ale conflictului de la Blaj, în care vedea, pe bună dreptate, un pericol pentru români de a se expune batjocurii duşmanilor. Din această cauză s-a abţinut şi de la sprijinirea ideilor politice şi naţionale desfăşurate de Bărnuţiu şi tovarăşii săi de luptă, cu toate că, în fond, aceste idei — apărarea limbii naţionale, independenţa bisericii române, democratizarea şi laicizarea ideologică — îi aparţineau în egală măsură şi lui. Mai ales în legătură cu limba, foile lui Bariţ au desfăşurat o adevărată bătălie, deschisă spectaculos, în 1842, cu articolul *Românii şi maghiarismul* (vezi supra, scris. II, n. 1). De aceea, reţinerea lui Bariţ nu poate fi considerată ca o lipsă de unitate de vederi între fruntaşii românilor cu ocazia acţiunii politice din 1842—1846. Căci partida naţională nu acţiona numai la Blaj, ci în întreaga Transilvanie, iar obiectivul de bază nu era înfruntarea episcopului, ci înfruntarea aristocraţiei maghiare.

[11] Anton Veştemean.

[12] Vasile Raţiu, despre care vezi supra, scris. X, n. 8. în timpul „procesului lemenian", Raţiu se număra printre sfetnicii apropiaţi ai episcopului. Fire impulsivă şi dură, canonicul scolastic avea o mulţime de duşmani, mai cu seamă între profesorii Blajului. De aici i se trage faima, pe jumătate adevărată doar, de a fi fost

inspiratorul și „mefistofelul" întregului scandal de la 1842—1846. L-au folosit drept țap ispășitor mai cu seamă cei care, în acei ani, n-au avut curajul să spună adevărul despre Lemeni, iar mai tîrziu, pînă aproape de zilele noastre, istoricii deciși să „spele" memoria episcopului (vezi G e o r g e B a r i ț, *Părți alese...,* I, p. 627—639; C o r i o l a n S u c i u, *Preambule la procesul lemenian...).* Documentele procesului de la Blaj (vezi Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei Fond Blaj, dosarul personal Ioan Lemeni) ca și actele politice ulterioare ale episcopului blăjean (vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3) îi dau dreptate lui G. Bogdan-Duică *(Op. cit.* p. 45—67), care vede în Lemeni singurul mare vinovat de tulburările produse în sînul națiunii.

[13] „Scîrnăvia lumii".

[14] Expresiile tari de mai sus ale Maniu sînt menite să scoată în evidentă tocmai această concluzie: necesitatea convocării sinodului.

[15] Constantin Papfalvi era, la 1843, vicar al Hațegului.

[16] *Ioan Marian,* 1799—1846, cunoscut și ca un excelent pedagog, s-a născut m Zagra, județul Năsăud. A urmat studiile secundare și teologice la Blaj, unde funcționa, apoi ca profesor la sintaxă între 1819—1821, cînd trece ca paroh în Zagra. In 1824 îndeplinea, pe lîngă funcția de bază, si pe aceea de învățător la scoală normală din Năsăud. In 1830 a fost trimis de comanda militară a Regimentului II grăniceresc la Lemberg pentru specializare în pedagogie și metodică. La 1833 fu numit director al școlii normale din Orlat și al celorlalte comune grănicerești de pe teritoriul regimentului I. Insă în anul următor îl găsim reîntors si îndeplinind aceeași funcție la Năsăud. Tot în acest an (1834) e numit și vicar al Rodnei cu reședința în Năsăud. In această dublă calitate, de vicar și director al școlilor grănicerești, dezvoltă o bogată activitate care a avut ca efect o înfloritoare prosperitate culturală și economică a țărănimii române din această regiune. Școlile ajunseseră sub conducerea lui la un nivel pe care n-au fost în stare să si-î păstreze după desființarea regimentului de graniță năsăudean (1851). De-aici expresia: „Scoli cape vremea lui Marian n-o să mai aibă Năsăudul nostru niciodată!" Spirit'larg și vizionar, a fost alături de partida lui Bărnuțiu în procesul lemenian de la Blaj. A murit în 1846, mîhnit peste măsură de sentința care s-a dat în acest proces, prin care biruise imoralitatea și impostura, susținute de puterea politică străină.

[17] *Alexandru Sterca Șuluțiu,* 1794—1867, pe-atunci vicar al Silvaniei cu reședința în Șimleu. S-a născut în Abrud la 1794 și și-a făcut studiile în Abrud, Alba Iulia și Blaj. La terminarea studiilor teologice la Blaj, a fost numit paroh în Bistra, apoi avansat la treapta de protopop în aceeași localitate. Iar în 1836 Lemeni l-a numit vicar al Silvaniei, funcție pe care a păstrat-o pînă în 1850, în 1853 reînființîndu-se mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș, deci dieceza de Făgăraș fiind scoasă de sub jurisdicția primatului de Strigoniu, episcopul Sulutiu deveni arhiepiscop si mitropolit (1853), avînd, după 1855, episcopii sufragane: a Orăzii, Ghefclei si Lugojului. Moare în 1867 lăsînd o fundație de un milion de coroane cu scopurînfiintării unei facultăți, dacă nu universități, românești. Fundația sa a asigurat sute de burse anuale studenților și elevilor români de pe la diferite facultăți si scoli din fostul imperiu austro-ungar. Sentimentele sale patriotice sînt exprimate'în epitaful de pe monumentul său funerar: „Numai moartea mă va despărți de națiune". A scris o *Istorie a Horii* rămasă în ms., și un *Catechism* (Blaj, 1855).

[18] Iacob și Andrei Mureșanu, la acea dată profesori laGimnaziul romano-catolic din Brașov și colaboratori de seamă ai foilor lui Bariț.

[19] „Ceea ce nu se naște din sine, se naște din prieteni". Despre cochetăria lui Cipariu cu partida lemeniană vezi *George Bariț și contemporanii săi,* I, p. 285—291.

[20] Cu adnotarea lui Bariț: „Sibii, 1845 [greșit, anul scrisorii fiind 1843], august 25 v. Nic. Maniu, protopop, pe cînd urgia la Blaș ajunsese la culme".

XII

Sibii, 1 s.v. sept. [1]843

Domnule Barit!

Scrisoarea d-tale din 30 s.v. aug. am primit-o și cetit-o. îmi pare rău că ți-am dat prilegiu a-mi scrie atîtea pe o coală întreagă, măcar

eu aln poftit răspuns oblu, rotund, adecă pe scurt: „nu" ori „ia" ! Fiindcă eu mai dinainte ți-am fost scris că eu îți scriu multe, despre multe întrebîndu-te și, fiind d-ta foarte cuprins cu scrisori, mie pe scurt totdeauna să-mi scrii, și uneori numai pe novele să-mi însemni, laconice, și oi fi îndestulit. *Secus*[1] oi înceta a-ți face necaz, supărare, și fiindcă cu cauza ăsta parcă mai mult decît se cade te-am ațîțat, pentru aceea fie între noi *altum silentium !*[2] Numai atîta îți mai reflectez, la care nu-ți aștept nici un răspuns: domniile-voastre vă trageți că vă țineți mireni (pentru că-i lucru cu temere; dar oare la un cîștig, la o victorie, n-ați zice că vă țineți de cler?). O parte din protopopi sînt în mare nex: neamuri, rude etc. Nu or ține, ci s-or trage. Alți prot[opo]pi sînt / cu alte interesuri 51
înădiți și așe, împedecați, alții neinformați, nedeșteptați, puțini foarte^ sînt de ceva treabă și nădejde. Și așe, cînd om veni la ceva treabă* detreabă? Spre exemplu, capitulul nostru e tot în rău nex, nu-i mijlocul întră cler și ep[isco]p, carele să ție ca nici o parte nici alta să nu se primejduiască. Ci parcă e într-adins gătit de a pute face cu dînsul surupări totului. Așe-i și clerul, mai mare parte[3]. Diecesul unit, mirenii și clerul așe-s de îmbinați laolaltă, cît suruparea unuia strică întogma și celuilalt, ba mai mult. Și, zău, clerul și tot ce e a clerului unit este a mirenilor uniți. Aședară, vătămarea a clerului oare nu-i proprie a mirenilor? Că esta e copiii lor, frații lor, rudele lor, religia și moralitatea lor, adecă cel mai scump odor de pe lume e a lor. Și asta e acum în primejdie de a se surupa, trupește și sufletește, și e și surupat pînă la mijloc. Să crezi că și novelele d-tale de s-or surupa, de aici să vor veni pe estea.

Acum, dară, de-s este idei adevărate, cine trebuie să știe / mai 51v
tare ? Clericul ? Ori mireanul ? Eu răspund: fiindcă ei sînt amîndoi una. Aședară acest unul, tot deopotrivă, într-un chip, cu o durere să steie în contra primejdiei, ca să nu ne surupăm mai încolo, și de tot. Ba, de oi lua lucrul mai strîns la întrebare, va fi și mai mult. Oare mirenii sînt pentru cler, ori clerul e a mirenilor ? Oare nu-i clerul lumina, sarea, cinstea și tot ce e mai scump pe pămînt, a mirenilor? Dacă lumina se va preface în întunerec, dacă sarea se va împuți etc, ce va fi de mireni?! ?! De ce, dară, nu-și apără mirenii pe al său, pe odorul său cel mai scump ?! Ei, dară, ar trebui mai tare să se lupte!

E, ce vreu eu cu aceste strigări? — vei zice. Nu alta, ci numai să să vadă aceea în cît e dreaptă propoziția lor, aceea cu care se mîntuie, adecă: „Noi suntem mireni, si ase causa de acuma Blașului nu ține de noi".

2° Despre informație mai zic: nice Trif[4], / nici prof. Marcu[5], nici 52
privatele scrisori nu te-au putut informa în acel grad în care era să te informezi de către mine prin clericul Veștemean. Și Bărnuțiu încă au auzit de la mine cîte ceva ce încă n-au știut etc. Greu suspin la cel cu simțire cînd, cu toată strădania, nici pe cei deșteptați nu-i poți aduce la o'înțelegere! Cum, dar, pe cei proști, întunecați și în interese înecați?

Domnule și frate, te svătuiesc: împotriva cunoștinței, numai după auctoritate, nu lucra! Nici nu-ți fac silă, ci numai v-am provocat, ca eu timp să nu-mi poți băga vină mie că nu te-am socotit.

Insă de acum încolo despre aste întră noi pace şi *altum silentium,* că mai sunt şi altele.

Pofţindu-ţi tot binele, rămîi al domniei-tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu m.p.
prot[opo]p unit al Sibiiului.

P.S. Cărţile la Bucureşti numai acum le-am trimes. Iţi vine informaţia plenarie.

52v Am scris foarte cu grabă, să nu mă treacă pofta, şi tot m-au trecut. /

[1] „Altminteri".
[2] „Pace înaltă". Astfel Maniu renunţă a-l mai capacita pe Bariţ să sprijine partida bărnuţiană de la Blaj (vezi scrisoarea anterioară, inclusiv, notele).
[3] Descriere plastică a atmosferei de fierbere şi derută în care se afla Blajul în timpul procesului lemenian.
[4] Trif = Ioan Maiorescu, pe care-l chema după tată, Trifu. Dar s-ar putea să fie vorba nu de el, ci de fratele său Vasile, care se număra între studenţii eliminaţi la ordinul episcopului Lemeni (vezi scrisoarea precedentă, inclusiv notele).
[5] *Nicolae Marcu,* 1803—1867, eminent profesor de fizică blăjean, din promoţia prepaşoptistă a lui Bărnuţiu. S-a născut în Gisteiu, pe Tîrnave, a învăţat la Alba Iulia şi la Liceul academic din Cluj, după care a urmat studiile teologice la Blaj. După terminarea studiilor, episcopul Bob îl numeşte profesor la clasele inferioare ale gimnaziului, *principia* şi *sintaxis,* unde funcţionează între anii 1826—1828. După o. pastoraţie în parohie, la Abrud, de doi ani, este rechemat la Blaj, în 1830, pentru a preda matematica şi fizica experimentală la liceu. A fost şi el implicat în procesul lemenian şi, în urma sentinţei din 1845, este îndepărtat de la catedră şi trimis disciplinar ía Mănăstirea Măgina de lîngă Aiud, unde rămîne pînă la sfîrşitul revoluţiei, în 1853 i se încredinţează parohia şi protopopiatul Lăpuşului, unde va oficia pînă la sfîrşitul vieţii.

XIII

în Sibii, 23 s.v. decern. [1]844

Domnule Bariţ!

Prin domnul prot[o]p[o]p neunit din Sibii[1] am lăsat ca domnul paroch şi prot[o]op[]op din Braşeu N. Petri să plătească la domnia-ta *8 opt zloţi în argint* ca prenumeraţie pe primo semestri 1845 pentru novelele domniei-tale, în două exemplare: unul mie şi altul liii Dimitrie Popovits, fecior de boltă în bolta Iui B. Basilovici, în Sibii; precum dînsul în aceasta aici adăugată ţidulă şi-au descris titula, aşe să-i vie *Gazeta* la poştă în Sibii.

Vai, scîrbă-mi de *-vits-urile* ăste! Basilovits e ţigan din Sibii, şi, făcîndu-se negoţetoriu mare, din Vasilie şi-au schimbat numele în Basilovits.

Ala[2] e ruman cu rîvnă mare şi coragie, născut în Lugoş. Se prenumără pe toate cărţile rumâneşti. L-am svetuit să se scrie Popp.

M-am fost înţeles cu domnul Eliad ca pe anul ăst viitori să se vorbească în novele despre a-şi face rumânii o societate literară, din toate părţile rumânimei adunată, spre a hotărî o ortografie cu litere deobşte, şi gramatică[3]. Vezi, de-i socoti aşe, mai adaminte, mai îndeamnă în *Gazetă.*

Comendîndu-mă, rămîi al d-niei-tale bineyoitoriu abonat,

Nicolae Maniu m.p.
Prot[o]p[o]p unit al Sibiiului./ 53

[Adresa:] *Cibinio.* Spectabili ac Generoso Domino D-no *Georgio Baritz, Gazetae de Transylvania* etc. Redactori etc, etc, Domino D-no Colendissimo, a *Coronae.*

[1] Petru Bădilă.
[2] Adică Dimitrie Popovici.
[3] Informaţie de interes excepţional, care ni-l prezintă pe Maniu ca un precursor al Asociaţiei literare, pe care o vede în termeni maximali: ca pe o formă organizată a luptei pentru unitatea culturală a românilor. Scrisoarea este valoroasă mai cu seamă prin faptul că lărgeşte cercul învăţaţilor transilvăneni implicaţi direct în procesul de structurare a Asociaţiei, cele mai competente cercetări de pînă acum (vezi Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţionala 1834—1849,* Bucureşti, 1967, p. 54—63) oprindu-se la numele lui Bariţ, Laurian şi Pavel Vasici.

XIV

[1845][1]

Eu am tot cam amînat cu prenumeraţia pe novele, doară va prenumăra şi Kertesz[2]. Ieri i-am scris că nu va mai căpăta novele pe 2 sem. dacă nu trimite banii.

Eu în săptămîna asta am dat banii d-lui Bădilă, spre a-i trimite la d-ta ca plata novelelor pe 2 sem. a.c şi mîne poimîne îţi va amîna. Am trimes şi 5 fl. v.v. pentru 12 exemplare din instanţia ep[isco]pilor[3], trimise mie de la d-nul profesor Andrei Murăşan carele, parcă, cu ştirea d-tale îmi scrie din 17/29 mai a.c. cum că instanţia ep[isco]pilor stă la d-nia sa pe pulpit, din pricină că nu plăteşte nime toată cheltuiala, şi cu cei 60 fl. de Consistoria neun[ită] daţi nu se plătesc cheltuielele nici a tipariului, necum a traducerei, a corecţiei şi taxa censurei, şi e temere că să nu se sechestreze de sasi toată manipulaţia, că-s tare mînioşi. Împărtăşind lucru şi cu frate-meu, şi fiindcă acesta n-are nici un nex cu asecuraţia ce ţi-am trimes-o noi: că stăm buni răsplătitori, numai să se tipărească cît mai în grabă şi, după calculul dat, că cîte să se tipărească, se vede că noi am ţinut samă pe 500 exemplare a le cuprinde, ca parte în cinste, parte numai cu preţul tipărirei să se împartă, am hotărît ca această epistolă să nu se mai împărţească cu ceilalţi cointeresaţi, ci să-ţi scriu eu că toate exemplarele cîte nu vă trec curînd să le trimiteţi încoace, scriindu-ne toată cheltuiala şi osteneala traducerei, ca să vă plătim, ca nu cumva saşii să le sechestreze[4].

Insă într-aceea nimerind domnul Vasici, i-am spus toată întîmplarea încredinţîndu-i / că la d-nul procuror Abraham Nicolae, de an căpătaţi 57
de la d-nul Ighian[5] 14 Rf. m.c, stau gata a sprigini ceva aşe naţional. Şi eu, dară, pe sama prot[o]p[o]piatului meu oi cumpăra de aici de la ep[isco]pia neun[ită] unde, legate şi împrejur tăiate, se vînd cu 5 c. m.c

Azi, mîne oi depune la bolta de cărţi a lui Thiri 54 de exemplare din tom. III-le a *Icoanei pămîntului* spre a se trimite domniei-tale. întră care exemplare se află 5 exemplare pe velină şi 49 exem. pe de rînd. Colorul copertelor nu se va putea ţinea cum ţi-am trimes din tom. II, că au murit acurateţa.

Ceteşte aceasta aici alăturată scrisoare, să vezi minuni de la bărbatul doririlor! Săracu domnu canonic Theodor[6], bine mi-au proorocit, că acum s-au împlinit toate[7]! Precum mi-au scris acela, cu acea încredere îţi scriu şi eu.

Poftindu-ţi sănătate şi voie bună, şi făcînd complement şi doamnei, rămîi al domniei-tale adevărat preţuitoriu,

Nicolae Maniu mp. /

[Adresa:] *Cibinio.* Spectabili ac Clarissimo Domino *Georgio Baritz, Gazetae de Transylvanie* etc, Redactori etc. Dominus D-no Colendissimo. *Franco. Urgens. Coronae.*

[1] începutul scrisorii lipseşte. Datarea am făcut-o pe baza adnotării lui Bariţ: „Sibii, 1845. în ca[uz]a petiţiunei contra saşilor. A fost oprită după ce s-a tipărit. Nrc» Maniu".

[2] *Vasile Kertesz,* 1797—1862, profesor blăjean, originar din Bonţida, în Comitatul Cojocnei. Studiile secundare le-a făcut la Liceul piarist din Cluj, iar cele teologice la Blaj. între 1818—1819 funcţionează la clasa inferioară, *principia,* de la Gimnaziul din Blaj, după care, timp de trei ani, a fost vicerector al Seminarului teologic. în urmă, este trimis ca preot la Cluj, mai apoi la Ocna Sibiului, în ultima calitate cumulînd, din 1845, şi funcţia de protopop al Sibiului. în ce împrejurări? La data acestei scrisori, aproximativ prin luna iunie 1845, Nicolae Maniu mai era încă protopop al Sibiului. Este înlăturat însă curînd, prin decretul episcopului Lemeni nr. 870 din 17 septembrie 1845, din cauza ataşamentului său faţă de cauza naţională purtată de profesorii blăjeni. în locul lui, prin acelaşi decret, este numit protopop al Sibiului Vasile Kertesz, parohul din Ocna Sibiului.

[3] *Rugămintea celor doi episcopi româneşti...,* vezi scris. IV, n. 3.

[4] *Rugămintea...* era interzisă de către guvern, la intervenţia autorităţilor săseşti.

[5] Iosif Ighian, protopopul neunit al Zlatnei, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali către Bariţ.

[6] *Teodor Sereni,* născut la o dată incertă în comuna Michiş din Scaunul Arieşului, din părinţii Blasiu Şerenea şi Ana Daniel. Studiile „normale" le-a urmat în Turda, gimnaziul inferior în Blaj şi la Liceul piarist din Cluj iar teologia la Blaj. La 2 iunie 1826 hirotonisit preot şi numit arhivar consistorial. între 1827—1828 a predat filosofia la gimnaziul din Blaj, fiind în acelaşi timp şi prefect ,de studii în Seminarul teologic. Din anul 1829 pînă în 1834 a fost notar consistorial şi secretar episcopesc. între 1834—1845 este vicar foraneu al Făgăraşului. Murind canonicul Arsenie Popovici în 1845, Lemeni îl cheamă în rîndul capitularilor, în funcţia înaltă de canonic teolog, totodată rector al Seminarului teologic. A murit la Turda în 1863.

[7] Prorocirea lui Şereni se referea, probabil, la neşansa bărnuţienilor de a-l înfrînge pe episcop, în condiţiile cînd autoritatea aristocratică, de la guvernul transilvănean şi pînă la Curtea de la Viena, îl sprijinea pe arhiereu.

XV

Sibii, 7 s.v. novem. (1)845

Domnule Barit!

Prin scrisoarea mea din 8 s.v. optom. a.c. m-am rugat ca să binevoieşti a-mi retrimite prenumeraţia pe *Curirul de a[mbe] s[exe],* ce pentru 4 inşi am trimes-o d-tale în primăvara trecută. La aceasta ai binevoit a-mi răspunde în chipul următoriu:

1ª Cum că, despre partea mea, în lista d-tale numai doi prenumeranţi ai, însă se poate că-i fi greşit, şi pofteşti reversele d-tale *in copia;* .

2ª Scrii că d-nul Eliade au fost la d-ta şi, dîndu-i banii abonaţilor, n-au pomenit nemica despre pretensia mea, ce şi dînsului i-aş fi descoperit-o ;

3ª Scrii că: nu-i treaba d-tale a pune preţ n-rilor, şi mă îndrepţi la redacţia lor.

Răspund la:

1ª Aşedară, d-ta d-lui Eliade ai dat despre partea mea numai pentru doi inşi prenumeraţia. De unde urmează că, dacă oi dovedi io că ai primit de la mine pentru 4 inşi 14 Rf. m.c, vei binevoi a-mi retrimite 7 Rf. m.c.

Domnule, adă-ţi aminte cum că în 2—3 doară rînduri am poftit de la d-ta ca să-mi trimiţi una generică şi specifică înştiinţare despre ce articul cît ai primit ca, la întîmplări de îngălmăceală, să am document. Şi, doară fiind tare învăluit, numai mi-ai scris că să fiu sigur că ce am trimes pe clericul Maior ai primit tot, pe toate articulele. Na, acum cum mă voi documenta după pofta d-tale!•? însă norocul meu că în scrisoarea di pe urmă, din 16/28 iulie a.c. ai pus specifice că pentru 4 exemplare *Curier*[1] ai primit 14 fl. m.c, ce scrisoare o trimit în copia aici pînă la acel loc Şi mă rog să mi se retrimită. Sau: io am a mai trimite pentru d. Gr. Moldvai[2] pe *Macrobiotice* 7 f. 30 cr. m.c, restanţie de la tom. I, de curînd numai mie dată; binevoieşte a-i plăti, şi apoi io să mai plătesc 30 cr. m.c.

La *2ª* Ori şi-au uitat, ori n-au vrut. însă aceea e sîntă: că am spus d-lui Eliade pretensia prenumeranşilor, şi m-au îndreptat la d-ta. Ce am şi făcut. / • '

La *3ª* Preţul n-rilor este pus de auctorul lor, şi n-am poftit să pui d-ta preţ, ce de sine s-au înţeles că după pusul preţ să se tragă preţul alor 2 exempl., numai în 2 numere primit. Apoi, fiind la mijloc îngălmăceală întră noi amîndoi de curîndă, nu mă poţi îndrepta la redacţia lor. însă acum despre cele 2 exemplare date de d-ta la redacţie, oi vedea ce oi mai face şi cum m-or mai înteţi prenumeranşii. Dară ca să poci urma mai încolo, este de ştiut: că pentru carii ai dat prenumeraţia d-lui Eliade?

Eu am trimes prenum[eraţie] pentru: 1° d. Simeon Crainic[3], prepos[it] în Blaş; 2° Ioan Pipoş, academic în Schemnitz; 3° Antonie Veştemean, paroch în Veştem; 4° eu. Dintră carii io şi Veştemean am primit numere dintîi.

Venind, dară, această îngălmăceală la mijloc, io socotesc totuşi că mai cu cale ar fi ca d-ta să binevoieşti a scrie redacţiei *Curirului de am. sexele* că, fiindcă *Curirul* nu s-au trimes la prenu[meranţi], acum acuşi fiind anul, şi stările prenumeranşilor s-au strămutat, de numai sunt unde au fost cînd au prenumerat, unii cu dreptul îţi cer prenumeraţia îndărăpt.

Mă rog, d-le, nu te mîhni, că ştiu bine că eşti pre cuprins ci, cu dragoste frăţească şi omenească, în cît se poate, să descurcăm aceasta. Că io cu nice o mîhnire n-am scris. Eu sînt tot care am mai fost cătră d-ta!

Alta: Dimitrie Moldvai[4] cooperatorul din S[zâsz] Pentek, fiind în zilele este aici, s-au geluit că prot[o]p[o]pul Ştefan Moldvai capătă 2 numeri: unul supt titula de vicearhidiacon şi altul supt titula de arhidiacon. Aşe, spre exemplu: dacă au căpătat din n-rul 50 2 exempl., din n-r. 51 nu capătă nice un număr, ci din 52 iară capătă 2 exempl. Zice că ţi-au scris, dar nu s-au mai îndreptat. Mă rog cercetează această greşeală în persoană-ţi, şi aşe de bună samă se va obli şi îndrepta.

Rămîi al d-niei-tale adevărat preţuitor,

Nicolae Maniu. /

[1] *Curierul de ambele sexe,* publicaţia lui I. H. Rădulescu, la care Maniu era colectant de abonamente.

[2] *Grigore Moldvai,* 1806—1848, distins profesor blăjean, originar din Pintic, Scaunul Mureşului. Urmează clasele elementareja saşi în Teaca, gimnaziul în Tîrgu Mureş, iar filosofia la liceul academic din Cluj. înscris la teologie în Blaj, este trimis să-şi desăvîrşească studiile la „Augustineul" din Viena. Reîntors în patrie, e numit învăţător la „norme" în Blaj (1834). învăţătorii de la şcoala de normă — primară— aveau salarii mai. bune decît profesorii, fiind plătiţi din fondul de instrucţie al Guberniului transilvan. în acelaşi timp i se încredinţează şi catedra de limba'germană de la liceu. Au rămas după el, în manuscrise pierdute astăzi, un manual de *Gramatică germano-română,* o *Istorie a literaturii germane pentru elevi,* un caiet de *Versuri,* traduceri şi originale. A fost şi el implicat în procesul lemenian, care i-a adus excluderea definitivă din învăţămînt şi din cler, în 1845. Rămas pe drumuri, s-a îndreptat spre Sibiu odată cu Simion Bărnuţiu, în speranţa unei căpătuiri în vreo familie sau la vreo şcoală. Dar, după cum se poate deduce din corespondenţa lui Nicolae Maniu către Bariţ, n-a reuşit să fie angajat nicăieri ca dascăl sau educator; e de înţeles că dusese o existenţă foarte grea în Sibiu. De aceea, a primit cu bucurie invitaţia lui Rudolf Orghidan — îndemnat de Bariţ — de a merge la Braşov ca educator'al fiilor săi. între timp e angajat şi ca profesor la şcoala românească din Şcheii Braşovului. Moare în primăvara marilor nădejdi (1848), după ce îşi îmbrăţişase nepotul — — Constantin Romanu-Vivu — care se reîntorcea, venind'din Bucureşti, în Blajul din care fusese izgonit şi el şi unchiul său cu trei ani înainte. Celălalt nepot de frate, Ştefan Moldvai, paroh şi protopop în Pintic şi peste Tractul Fărăgăului, a fost şi el în tabăra lui Bărnuţiu ía 1842—1845, ca şi alţi clerici cinstiţi din dieceza Blajului.

[3] *Simion Crainic, 1111*—1855, una din figurile luminoase ale Blajului cultural în perioada modernă, prepozit capitular, dascăl de renume şi continuator imediat al atitudinii şi ideilor Şcolii ardelene. S-a născut în satul Habic din Cîmpia Transilvaniei. Părinţii lui erau nobili români originari din Urişul de Jos. A studiat la franciscani în Mikeháza, apoi în Tg. Mureş. De aci a mers la Blaj unde a terminat „umanioarele", după care a urmat teologia. Fiind un tînăr excepţional, dar cu o sănătate şubredă, după absolvirea studiilor teologice s-a hirotonit preot celib, încredinţîndu-i-se parohia Alba Iulia-Lipoveni (1807), iar după scurt timp şi protopopiatul Districtului Albei Iulia în care calitate a funcţionat 17 ani, făcînd dovada unui cleric de elită. De aceea, în 1823 Bob l-a înaintat ia treapta de canonic teolog în Capitulul din Blaj, iar din 1839 deveni prepozit capitular şi vicar general. Sub preşedinţia lui Simion Crainic s-a ţinut şedinţa consistorială lărgită (şi cu participarea profesorilor) de la 15 februarie 1842, cînd s-a formulat,protestul consistoriului din Blaj împotriva proiectului de lege al Dietei din Cluj. în turburările din 1842—1845 de la Blaj a fost de partea bărnuţienilor, care se ridicaseră împotriva dezordinei şi imoralităţii, patronate de episcopul Lemeni. De aceea, prin sentinţa în acest proces, a fost înlăturat din toate funcţiile bisericeşti şi internat „pentru îndreptare morală" în Mănăstirea din Alba Iulia-Lipoveni pînă la 8 noiembrie 1848, cînd baronul Puchner îl destitui pe Lemeni şi-1 reintegra pe Simion Crainic în funcţia de vicar general. A fost unchiul, după mamă, al lui Ioan Rusu, autorul *Icoanei pămintului,* de a cărui educaţie şi instrucţie s-a îngrijit, crescîndu-1 pe lîngă sine. în calitate de vicar general a acordat multă atenţie şcolilor săteşti şi slujitorilor acestora. Ca să dea exemplu şi altora, a construit şcoli: în 1837 în Urisiul de Jos, în 1838 în Habic iar în 1852 în Budiul de Cîmpie, satul lui Alexandru Papiu Ilarian, al cărui cumnat, preotul Vasile Pop (soţul Carolinei Papiu), îi era nepot de soră.,A creat în acelaşi timp fundaţii în aceste localităţi, pentru susţinerea învăţătorilor. în sprijinul învăţămîntului sătesc din arhidieceză a lăsat la moartea sa (1855) o fundaţie de 5.000 de florini aur.

[4] *Dimitrie Moldvai,* tînăr cleric, fiul lui Ştefan Moldvai, protopopul Fărăgăului.

XVI

Sibii, 21 s.v. dechemv. 1845

Domnule Bariţ !

In scrisoarea ce mi-ai scris-o din 10 dechemv. a.c, su[b] puntul 4 zici că eşti foarte aplecat a-mi reîntoarce banii, numai io, pe toată întîmplarea să te legitim la d-nul Eliad. De aceasta mie foarte bine-mi pare, şi mă rog să binevoieşti a mi-i reîntorna, că io acum, după tîrgul Sibiiului, nesmintit oi scrie d-lui Eliad[1].

Apoi, cl-le, binevoieşte a-mi crede şi mie că d-nul Eliad de bună samă m-au avizat la d-nia-ta cu lăsarea în loc, ca să mi se reîntoarcă banii, fiindcă s-au strămutat starea prenumeranţilor, şi pe anul acesta n-au ieşit. Apoi n-au trebuit trimisă la Pipoş Petru[2], ci la Ioan Pipoş[3], în Schemnitz[4]. Io aşe am fost însemnat.

Eu aş sfătui ca d-nia-ta să-mi dai slobozenie să trag prenumeraţia din preţul novelelor şi a *Macrobioticelor*[5] ce am de a-ţi trimite acum, şi io oi socoti cît face un număr. Şi aşe, preţul celor trimise l-oi trage, socotind d-lui Eliad. Numai să ştiu cîte exemplare li s-au trimes, că io şi Veştemean numai cîte 2 numere am primit. Măi, că anevoie capătă omul banul în drept, dacă-1 dă odată de amînă!!!

Aşteptînd rînduială bună şi curîndă, rămîi al domniei-tale bunvoitoriu patriot,

Nicolae Maniu. \

[Adresa:] *Cibinio.* Spectabili ac Clarissimo *Georgio Baritz, Gazetae de Transylvania* etc. Redactori etc, etc Domino Domino Golendissimo. *Coronae*

[1] Nicolae Maniu se număra printre cei mai harnici „colectanţi" — culegători de abonamente — la cărţile şi periodicele româneşti, deci şi la tipăriturile lui Heliade Rădulescu.

[2] *Petre Pipoş,* jude de tablă regească, născut în Hondol, distins legist, a funcţionat mulţi ani la consulatul austriac din Bucureşti. în 1864 a fost numit preşedinte al tribunalului din Făgăraş, apoi secretar al Tribunalului suprem transilvan din Viena. S-a căsătorit în 1867 cu vestita violonistă Elena Circa, originară din Săcele.

[3] *Ioan Pipoş,* 1822—1888, comite suprem, originar tot din Hondol, a studiat dreptul la Cluj şi montanistica la Schemnitz. în 1847 e încadrat în serviciul montamstic din Zlatna, apoi mutat la Tezaurariatul din Sibiu. La Marea Adunare Naţională de pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj este ales membru în Comitetul National/ în 1861 este numit comite suprem al Comitatului Zarand, unde pune mult suflet pentru deschiderea şi construirea de şcoli româneşti. înfiinţarea gimnaziului din Brad e una din iniţiativele sale. A luat parte aproape la toate acţiunile revendicative ale românilor din Transilvania.

[4] Astăzi Karlmarxstadt, în R.D.G.

[5] *Macrobiotica,* tradusă de dr. Paul Vasici după Hufeland, a fost o carte foarte apreciată în epoca sa, mai ales în principatele române. Titlul ei complet e: *Macrobiotica sau măiestria de a lungi viaţa, după Hufeland, tradusă şi întocmită pentru orice român cultivat,* voi. I, Braşov, 1844; voi. II, Braşov, 1845. Ambele volume însumează peste 550 de pagini, cu preţioase adaosuri din partea lui Vasici, referitoare la longevitatea românilor transilvăneni şi capitole noi despre plante şi animale. Vezi corespondenţa lui cu Bariţ, în *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, Bucureşti,

XVII

Sibii, 15 s. mai 1846

Domnule Bariţ, !

Prin scrisoarea d-tale din 27 aprilie a.c. îmi faci cunoscut cum că n-ai primit cele 2 exempl. trimise de mine d-tale în a.t., spre întregirea celor stingherite. Şi 2[a], întrebi că G. Moldvai[1] poate plăti ?

în cît despre 1[a], făcînd d-lui Crainic cunoscut, îmi răspunde din 22 aprilie v.a. c. aşe: „La fratele Bariţ nu-i mai pot trimite cerutele tomuri. Trebuie căutat în urma celor trimise, că pre multă pagubă se face, că afară de acestea două tomuri poftorite, cum îmi aduc aminte din socoteala d-tale, încă 2 exemplare mai are poftite a se ierta, cu care zicea că s-ar fi păgubit. Deci, eu socotesc că mai bine ar fi de nu-ţi afla tomurile rătăcite, să trimită d-sa tomurile stingherite şi la d-sa aflătoare, că şi aici le cearcă acum.[2]"

Eu îmi aduc aminte (fiindcă în 22 s.v. iulie a.t. am fost primit de la d. Crainic 2 exemplare din tom. I spre a-ţi trimite), că la tîrgul Sibiului de toamnă, în a.t., am dat la un braşovean, carele au venit cu un arab de un ochi orb la mine, un pachetaş aşe ca de 2 exempl., să-1 ducă la d-ta.
64 Dară informîndu-mă rău despre / dînsul, am luat pachetaşul de la el. Apoi, nu ştiu bine, datu-l-am clericului Maior, carele era pe la mine, ori la d. Bădilă? Trebuie întrebat, dară, pe la d-nul Popazu[3] şi la d. Petrik, şogorul d-lui Bădilă, şi dacă nu seva afla, să faci cum zice d-nul Crainic: să mi le trimiţi încoace, a se întregi şi vinde pe aici. Că acum mai multe exemplare întregi nu se mai aflã, că-s toate vîndute, pace bună!

La 2[a], d. Moldvai mi-au zis cu gura că se va ruga de d-nul Vasici[4] ca să se milostivească a-l mai aştepta, că din banii ce au căpătat di pe tom. II, fiind tare lipsit, au stricat, şi parte încă n-au mai scos, că-s risipiţi departe prenumeranşii prin Ardeal. Apoi scris-au ori ba, nu ştiu! Domnul Laurian încă l-au iertat de a-şi plăti exemplariul din *Magazinul istoric* pînă cînd va veni la stare de a pute plăti. E vrednic de a-l aştepta pînă la altă stare, — după judecata mea — ba încă şi de ajutat. Vai de poporul acela întră carele nu se află compătimire cătră cei pentru adevăr asupriţi!

N.B. E minciună că pe 29 aprilie a.c. nu s-au adunat prot[o]p[o]pii la Blaş, ci numai vo cîţiva dintră cei aleşi, pentru consistoriul delegat la cetirea sentinţei[5].

Am înţeles că gubernatorul[6] şi-au cerut dimisia.

Poftindu-ţi sănătate, rămîi al d-tale bunvoitoriu frate,

Nicolae Maniu.

Pe ep[iscojpul îl dor ochii, am auzit! /

[1] Vezi scris. XV, n. 2.

[2] După moartea nepotului său Ioan Rusu, — februarie 1843 —prepozitul Simion Crainic a preluat tipărirea şi răspîndirea ultimelor două volume din *Icoana pămîntului.*

[3] Ioan Popasu, protopopul neunit al Braşovului.

[4] Pavel Vasici era, la 1846, directorul Carantinei Timiş, la punctul de frontieră dintre Ţara Românească şi Transilvania.

[5] Sentinţa în procesul de la Blaj, între episcopul Lemeni şi adepţii acţiunii lui Bărnuţiu, s-a pronunţat în 29 aprilie 1846. Acest proces a făcut mult rău bisericii unite, scăzîndu-i prestigiul prin atitudinea şi, mai ales, comportarea conducătorilor ei, în frunte cu Lemeni. A despărţit biserica unită din Transilvania în două tabere. Iar sentinţa a fost egală cu un dezastru pentru Blajul progresit şi tînăr. Cităm şi cazul unei sinucideri: profesorul Iosif Pop, doctor în teologie de Viena, „cel mai inteligent cap din intelectualitatea transilvană", cum l-a caracterizat A. de Gerando în *La Transylvanie et ses habitants.* După înlăturarea de la catedră prin sus-menţionata sentinţă, s-a înecat în Tîrnava Mică aruncîndu-se de pe podul de la Jidvei.

[5] Guvernatorul Transilvaniei la 1846 era Teleki Josef.

XVIII

Sibii, 18 s.v. iunie 1846

Domnule Bariţ!

Acum parcă au trecut de 4 săptămîni de cînd, de la expediţia carului iute, am dus cele două pachetaşe ce mi s-au trimes cu cărţi de la domnul Laurian. După aceea am dat instanţie la Tezaurarie ca să se censureze, şi apoi să mi se deie amînă. Dară Tistia trizeciuirei[1] nu vre a deschide, a desface pacheturile, pînă nu io spune ce feli de cărţi sînt şi cîte. Din scrisoaria d-niei-tale, cătră mine şi cătră trizeciuire scrisă, nu se poate culege.

Din o carte a d-lui Laurian, pe la Paşti mie scrisă, cu mare probabilitate se vede că în pachetaşul cel mai mare trebuie să fie 16 exemplare din tom. al II a *Magazinului istoric* (dară cîte n-re?) şi în cel mai mic 10 exemplare din *Manual de filosofie*[2]. Dară dacă n-am putut io arăta rupt, ales, adevărat despre toate, nu vre a le desface. Din ce întîmplare, dară, scriu d-tale ca să binevoieşti, cu poşta cea dintîi, a scrie la Tistia

trizeeiuirei de aici că:.1° în pachetaşul cel mai mare ce cărţi anume sînt, cîte exemplare, şi din fieştecare exemp. cîte numere; 2° în pachetaşul cel mai mic ce feli de cărţi şi cîte exemplare. Arătînd aceasta, să pofteşti pe tistie ca să lasă a se censura şi apoi a se da mie spre a le împărţi pe Ia prenumeranşi. Şi asta cinosură să o ţii de şi altă dată, nemairînduind ca io de la expediţia carului iute să le duc la Trizeciuire, că una de alta sînt numai peste uliţă, şi le-or duce ei, şi Trizeciuirea va arăta la Tezaurarie. Şi mie numai să mi le transpuie, că altmintre mai multă vreme se petrece pînă la căpătarea lor.

N.B. In 25 s.n. iunie am depus aici la poştă 4 Rf. m.c. prenum[eraţie] pentru mine la novelele d-tale pe *2ᵒ* sem. a.c, despre ce am chitanţie. Mă rog scrie-mi, căpătatu-i-ai?

Poftind sănătate şi puetere, rămîi al domnie-i tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu m.p.

65 paroch unit al Sibiiului. /

[Adresa:] *Cibinio.* Spectabili ac Clarissimo Domino *Georgio Baritz, Gazetaede Transylvania* etc. Redactori etc, Domino Domino Colendissimo Urgens. *Coronae*

[1] Probabil vama poştei, dacă nu serviciul de cenzură.
[2] *Manual de filozofie lucrat după programa Universităţii de la Paris, 1840, de A. Delavigne,* Bucureşti, 1846. E, după cum însuşi A. Tr. Laurian arată, o traducere şi adaptare a manualului lui Delavigne. Ga şi cea din anul următor *(Manual de filozofie şi literatură filozofică după W. T. Krug,* Buc. 1847*),* a fost rezultatul dispoziţiei Eforiei şcoalelor de a impune profesorilor de la Colegiul „Sf. Sava" a-şi tipări lucrările după care predau (cf. Ilie Popescu Teiuşan şi Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viaţa şi activitatea sa,* Bucureşti, 1970, p. 42).

XIX

Sibii, 12 s.v. august (1)846

Domnule Bariţ!

După scrisoarea d-tale din 27 iunie 1846, prin carea îmi împărtăşeşti şi scrisoarea d-lui Laurian, în carea înseamnă ce feli de cărţi trimite în pacheturile însemnate cu lit. I.B. şi IV-M, am scris a doua instanţie la Tezaurarie. După asta, d-nul trizeciuitoriul d. Nossinger au zis că va trimite pacheturile la Cluş, spre censurare.

Peste tri săptămîni, socotind că or fi sosit censurate, am mers la d-sa de am întrebat că sosit-au ? Cu mirare am auzit că nu le-au mai trimes. Cam răpstind io că stau de 4 luni aici, mi-au zis: „Dacă popii săsesc Roth [1], de acum un an i-au venit o biblie rum[ânească] şi încă nu-i /
66 cenzurată?" Auzind io aceasta, i-am zis cum că „d-l Bariţ, tot acestea cărţi, venite după titula d-sale, trimeţîndu-le în Cluş, demult i-au venit îndărăpt censurate, cît acum nu-i de lipsă de a se trimite la Cluş, ci să se trimită la d-lui îndărăpt la Braşov, ca d-sa să le desfacă şi să le tracteze după cum are rînduit". Mi-au pus termin ca astăzi după amiazi să mă duc la dînsul la Trizeciuire, ca, făcînd cele de făcut, să duc de acolo pacheturile la expediţia carului iute.

Iţi retrimit împărtăşita scrisoare de la d. Laurian. Mi-au spus d-nul Bărnuţiu că dînsul cu d. Cipariu iară un an au aşteptat pînă, aici în Sibiiu, li s-au censurat neşte cărţi. Nu-i, dară, la ce să mai trimeţi aici la censurat. Dacă / vei desface pachetul meu, fii bun trimite-1 cît mai curînd 66*
Ia mine, că aşteaptă tare prenumeraţia. A mele sînt 16 exemplare din tom. II, nrii 1, 2, 3.

Noutăţi

Poimîne, în 26 s.n. aug. va fi instalaţia comesului[2]. Guvernatoru va instala. La 2 ore după amiazi va fi masă mare, de 700 inşi, în căşile de bal, la Hesler. Şi io-s chemat. Numai mîncările-s cu 2500 Rf. m.c Vinurile dechilin. După prînz, sara, va fi bal. S-au cumpărat 2 boi graşi, cu 700 f. v.v.; unul de-abia vede cu ochii de gras. Aceştia, în zioa de instalaţie, vor sta în curtea svatului, foarte împodobiţi. După in[sta]laţie i-or duce după comesul, pînă acasă, apoi la bal. Aşe am auzit.

Poftind sănătate, rămîi al domniei-tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu. / 67

[Adresa:] Nr. 413. *Cibinio.* Spectabili Domino D[omi]no *Georgio Baritz, Gazetae de Transylvania* etc Redactori Domino Colendissimo. *Coronae*

[1] *Stephan Ludwig Roth,* 1796—1849, fost rector al gimnaziului săsesc din Mediaş, apoi preot în Moşna, nu departe de Mediaş. Şi-a făcut studiile teologice la Tiibingen, după terminarea cărora, simţind vocaţia 'de pedagog, s-a dus şi a rămas un an la institutul de creşterea copiilor orfani de la Iverdon, condus pe atunci de vestitul pedagog J. H. Pestalozzi, de a cărui amiciţie s-a bucurat. Democrat convins şi filoromân, la 1848 a luat parte la Adunarea de la 3/15 mai de la Blaj, ale cărei concluzii şi le-a însuşit în întregime. Pentru concepţiile şi sentimentele sale a fost invitat să facă parte din Comitetul de pacificaţiune. A fost apoi numit viceprefect sau comisar al Districtului Cetatea de Baltă, lucrînd alături de prefectul (protopop) Ştefan Moldovan din Mediaş. Arestat — în Moşna — de către insurgenţi, a fost dus la Cluj şi condamnat la moarte prin împuşcare, sentinţă executată în ziua de 11 mai 1849. A fost un distins cărturar, cu vederi înaintate! Dintre lucrările lui, două sînt dedicate românilor din Transilvania: *Der Sprachenkampf in Siebenbiirgen,* Sibiu, 1842 şi *Kurze Geschichte des Glaubens der Rumänen, aus den heilige Schrifften und sicheren Quellen, verfasst von Josiph Pop Seleuşanu de Băsesci,* Braşov, 1845. Vezi despre el ediţia românească *Stephan Ludwig Roth, Viaţa şi opera,* Bucureşti, 1966.
[2] *Comes saxonum, comes nationis Saxonicae,* căpetenia saşilor transilvăneni, ale căror scaune se unesc cam pe la sfîrşitul secolului al XV-lea, formînd aşa-numita *Universitas Saxonum.* în secolul al XIX-lea, titlul de comes îl purta cornițele suprem al Comitatului Sibiu.

XX

Sibii, 27 s. v. optomv. 1846

Domnule Bariţ!

In 19 s.v. optomv. a.c bolta lui Talmayer [1] din Sibii mi-au dat de ştire că pe sama mea vin de la poştă două pachete cu cărţi, şi acuşi or

nimeri. In 24 s.v. optomvrie, sara, le-am şi adus la mine acasă; în care au fost sarcina IV.

Din aceste am legat un într-un pachet titulat d-niei-tale, şi astăzi le-am depus la ep[isco]pia de aici cu rugăciune ca, dîndu-se vrunprilegiu bun cătră Braşov, să-l trimeată la d-ta denpreună cu această epistolă, ce o poate şi mai înainte de pachet a ţi-o trimite.

Din sarcina a IV dară, trimit pe sama d-tale 26
D-lui prot[o]p[o]p Verza[2] 8
D-lui Dimitrie Boer, carele acum e la Săcele 1

In sumă 35

Banii di pe ele, de nu vei ave prilegiu bun a-i trimite oblu la Arad, îi poţi trimite la mine. Dară mai înainte mă rog, după ce le vei primi, a mă adeveri că le-ai primit, ca să mă poci documenta la d. Gavra[3].

Domnul Bărnuţ, pentru condiţia de la d-nul Orghidan[4] de a fi instructor la neşte copii, au zis că nu-i dedat cu copiii, şi acum au început la alte porniri, ci comendă la aceea pe ex-profesorul Gregorie Moldvai[5], carele e dedat cu copiii. Acesta deschilinit m-au poftit ca să-ţi scriu, rugîndu-te să binevoieşti a-i mijloci această condiţie pentru dînsul, şi cît mai curînd să mă înştiinţezi.

N.B. Cu n-rul *Gazetei* 85 nu mi-au venit *Foaia,* şi apoi nici n-rul următoriul din *Gazetă,* 86 nu mi-au venit. Mă rog să mi se trimită.

Rămîi al domniei-tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu m.p.,
paroch unit al Sibiiului. /

[Adresa:] Spectabili Domino Domino *Georgio Baritz Gazetae de Transyilvania* etc. Redactori, Domino Domino Colendissimo. *Coronae*

[1] Librar în Sibiu.

[2] *Alexe Verza,* protopop neunit în Săcele.

[3] *Alexandru Gavra,* 1797—1884, pedagog şi scriitor, a funcţionat ca profesor la vechea Preparandie din Arad, avîndu-i colegi pe Atanasie Şandor şi Ioan Rusu. între anii 1824—1865 i se încredinţa postul de director al Preparandiei. în cei 55 de ani de funcţionare la Preparandie, a crescut zeci de generaţii de învăţători cărora le-a infiltrat în suflete dragostea faţă de poporul şi de limba românească. A fost un entuziast cărturar al timpului său, chiar dacă tot ce a întreprins n-a fost la înălţimea aşteptărilor publicului (vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 13—15). O lucrare a sa meritorie, fiindcă era prima de acest fel în literatura română, e *Lexiconul de conversaţie istorico-religioasă,* limitat, însă, pînă la litera *C.* şi *Preambulul Sincai si Clain In cîmpiile elizee,* în care mai interesante sînt notele decît textul (Buda, 1848).

[4] Rudolf sau Radu Orghidan, fruntaş braşovean de numele căruia se leagă apariţia primei publicaţii în limba română în Transilvania: *Foaia Duminecii* (1837) de sub redacţia lui Ioan Barac. Dacă prima încercare s-a soldat cu un eşec, a doua, dimpotrivă, va deschide un drum luminos în cultura românească. Fiindcă *Foaia literară,* devenită apoi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* cît şi, mai ales *Gazeta de Transilvania,* pe care le-a finanţat dintru început, avînd în fruntea lor pe tînărul profesor George Bariţ, devin două organisme prin care s-a hrănit intelectualitatea română pînă la revoluţia din 1848/49. Despre Rudolf Orghidan, vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 171.

[5] Care va accepta să mediteze odraslele bogatului negustor braşov
** / supra, scris. XV, n. 2).

XXI

în Sibii, 30 s.v. dec

Domnule Bariţ!

Cărţile ce mi le-ai trimes pe carul iute din 5/17 decemv. a primit toate. Iară pentru *Brevis conspectus*[1].. . ne pare foarte b aici putem ave încredinţală că, mereu, mereu, se va descurc istoria rumânilor şi di pe timpurile cele întunecate. Demult a cunoscut d-lui Laurian că cum şi cui am împărţit această is

Domnul Crainic îmi scrie a te rechira ca, dacă nu s-au tomurile din *Icoană pâmîntului* ce ţi le-am fost trimes întru în celor stingherite, ce se aflâ la d-ta, să binevoieşti pe cele stingh trimite la mine, spre a le admănua.

Oarecine are mare lipsă de cartea *Mina lui Damaschin.* Mă cumva ştii la cineva, ori cu ce preţ, cîştigă-mi-o, ori batăr pro timp hotărît. Ispiteşte în urma ei, doară se va căpăta.

împărăţia noastră, după bătaia cu frîncii, au dat lui Strati mitropolitului de la Carlovitz, că să primească şi cei de ritu calendariul nou. Dînsul au arătat cauzele, că nu se poate primi. cauze le-au răzbătut ep[isco]pul unit din Crizium. Aceste tracta cleric la Viena, mi le-am luat în scris. Nu demult, ca de 10 an le-am dat oarecui şi nu mi le-au mai dat îndărăpt. Acum am m de această lucrare. Nu ai, ori nu ştii să aibă cineva? De poţi, ajută!

Poftind sănătate, rămîi al domniei-tale bunvoitoriu,

Nicolae

[Adresa:] Spectabili Domino D-no *Georgio Baritz Gazetae sylvania* etc. Redactori, Domino Colendissimo. *Coronae*

[1] Lucrarea lui Laurian, *Brevis conspectus historiae Bomanorum,* 1846. S-a tipărit, în acelaşi loc şi acelaşi an, şi în traducere franceză: *sur Vhistoire des Roumains* şi germană: *Schneller Ueberblick derGeschichtede*

XXII

Sibii, 7 s.v. m

Clarissime domine !

Articlul *Antirumânul*[1] au deşteptat pe aici deschili[ni]tă etc. şi fiindcă în articlul *Antişchiaul*[2] nu se răzbat toate, ci numai zarea noastră o are de scopt. Măcar în *Antirumânul* sînt mai ce-s în contra propăşirei noastre: e[xemplu] a nu se primi litere nu vorbe latine; se teme că prin aste s-or latiniza treburile noastre şi, mai ales, că se va introduce unirea.

Apoi, în fratele Antişchiaul s-au reprobat pe aici, adecă n-au plăcut acea probozire pre cu grosul asupra Antirumanului făcută. Pentru aceea, cu înţelegerea şi a altora am făcut acest articlul aici închis, cu nume de *Adaos la articlul Antişchiaul*[3]. însă io n-am aţintat în vorbire ca pe unul ca d-ta şi alţii, îmbătrîniţi întru de aceste, ci m-am îndreptat după cei mai tineri, carii au ieşit şi iasă din şcoli, de a căpăta cuviincioasă instrucţie în obiectele aceste ca, cu timp, să lucre şi ei cu ele, ca noi cu cele de la Petru Maior, luate, şi mai vîrtos pe cei de prin Moldova etc, călugări.

Binevoieşte, dară, a-l da cît mai curînd la tipariu, fiind la cela adaos, ca să nu se zăuite ideile celuia de tot.

Acesta nu-i numai lucru meu, ci-i numai pusătura ideilor în rî[n]dul pus. Şi aşe, slobod să fie — ba te rog! — ca să mai adăogi, ori să mai laşi, precum vei socoti că va fi mai spre folos publicului.

Poftindu-ţi sănătate, rămîi al domniei-tale bunvoitoriu frate,

70 *Nicolae Maniu.* \

[1] „Antirumâml" era Filaret Scriban, care publicase în *Foaie pentru minte...* (1847, nr. 1, p. 2—6) articolul *O dezvinuire în cauza limbei noastre.* Pledează pentru caracterul slav al limbii române şi împotriva latinizării ei, pentru motive de ordin bisericesc. Propune ca neologismele să fie împrumutate din limba elină. într-o notă a redacţiei, Bariţ justifică necesitatea discuţiilor asupra limbii. De aceea publică şi acest articol, conţinînd idei curioase şi paradoxale.

[2] „Antişchiaul", Ion Maiorescu, îi răspunde suficient de prompt lui Scriban, prin articolul *Antişchiaul. Adecă o infruntătură dată unui român, care voieşte a ne face şchiai sau sloveni,* în *Foaie pentru minte...,* 1847, nr. 2, p. 9—13; nr. 3, p. 17—21; nr. 4, p. 25—29; nr. 5, p. 33—37; nr. 6, p. 41—45.

[3] Articolul a apărut în *Foaie pentru minte...,* 1847, nr. 13, p. 101—107 ; nr. 14, p. 109—114 semnat „Un român din partida stîmpărată propăşitoare". E un amplu comentariu al polemicii dintre Scriban şi Maiorescu. Fireşte, argumentaţiile de ordin filologic, istoric şi religios îl apropie pe „stîmpăratul" Maniu de concluziile lui Maiorescu, dar este de părere că în critică nu trebuie lovit autorul ci ideile greşite pe care le exprimă.

XXIII

Sibii, 1 c.v. noem. 1847

Domnule Bariţ,

în săptămîna aceasta se trimiseră circulare la toţi prot[o]p[o]pii neuniţi, ca pe 1 s.n. decemvrie a.c. să fie toţi de faţă la alegere de ep[iscojp, în Turda. De la Curte au venit *ut ea modalitate, quae anno 1811 observata est*[1].

Dînd io în vorbă cu unii cu alţii de la ep[isco]pie, precum Bologa, Hania[2], ziceau că după praxul uniţilor şi după urmele din legi se vede că nu numai prot[o]p[]o[]pii, ci şi parochii au drept şi trebuie să aibă amestec la alegerea ep[isco]pului.

D-nul Hania zice că, apriat, în archiv n-au aflat modalitatea, ci din tradiţie se ştie bine că Hutzovits[3] au căpătat voturi 48, Moga 36. A treia candidat şi ceilalţi încă ar fi mai avut vro 30 voturi cu toţii. Prot[o]p[o]pi ar fi fost ca 40, ca şi acum. De unde, dară, se vede că la aceea alegere au trebuit să fie fieştecare prot[o]p[o]p cu doi lîngă sine cîţi la uniţi.

Eu [din] partea mea le-am spus praxul ce s-au ţinut la uniţi cînd s-au ales Lemeni. I-am sfătuit *per omnia*[4] ca să nu lase acest drept a parodiilor şi a besericii noastre a se prăpădi, în loc să mai cîştige ceva. . Noi, rumânii, acum perdem, cînd toată lumea dobîndeşte drepturi şi constituţii mai slobode etc.

D-nul Bologa mi-au spus că d-nul vicariu[5] e aplecat a mai da o dată la Consistoriu lucrul acesta, şi poate că or trimite alt circulariu. / 71

în publicarea mai dinainte despre alegerea de ep[isco]p nu s-au pus deplin cum cură alegerea în adunările prot[o]p[o]peşti. Aceea aşe cură:

Trimite prot[o]p[o]pul circulariu ca pe pusul termin să se adune toţi parochii şi cooperatorii la locul anumit, spre alegerea de ep[isco]p. Adunîndu-se, ceteşte întîi notariul prot[opopesc] scrisorile of[ici]oase în treaba aceasta, venite de la ep[isco]pie. Apoi prot[o]p[o]pul o cuvîntare despre dreptul parochilor de a alege ep[isco]p, despre însuşirile ep[iso-pului de ales, despre neinteresata alegere etc. ci fieştecare să votizeze pe acela pe carele îl va socoti mai harnic pentru fericirea deobşte a clerului etc. După aceasta, cîntă cu toţii *împărate ceresc,* apoi scriu toţi votul suu, care pe unde vre, pe cîte-o ţîduliţă şi, făcînd val ţîduliţa, o bagă într-un văscior spre aceea pus pe masă în mijloc. Şi, pe rînd, după bătrîneţe vine fieştecare şi-ş' bagă votul suu în vas. Gătîndu-se, le mestecă. Apoi unul pe aceea pus scoate cîte un vot în vederea tuturor, îl ceteşte şi altul îl scrie. Şi tot aşe, pînă se gată toate. Şi acela pe carele au căzut mai multe voturi este ales de ep[isco]p din acel prot[o]p[o]piat. După asta, voturile aci de faţă se ard toate.

Acum se apucă soborul a alege un deputat carele să ducă votul prot[o]p[o]piatului la ep[isco]pie, la generala alegere. Deputatul se alege ori prin aclamaţie, ori iară prin voturi.

Prot[o]p[o]pul are drept de a mai lua lîngă sine un deputat şi / mai 71*
cu samă se cade să ieie pe notariul prot[o]p[o]pesc. Şi aşe, prot[o]p[o]pul cu ceşti doi deputaţi lîngă sine merge la ep[isco]pie ori la locul anumit pentru generala alegere. Prot[o]p[o]pul şi notariul e volnic a da vot oricui va vre, după conştiinţa sa, iară deputatul celălalt e datori a băga votul ce i s-au încredinţat de către adunarea protop[opească]. Gătîndu-se lucrarea adunării, se cîntă o mulţămire şi se sparge adunarea.

Svatul meu ar fi, domnule, ca să faci în urma aceştia un articul, cît mai curînd de a se vesti, şi pe scurt, din carele să vadă că şi la neuniţi acel prax trebuie să fie, precum i se şi simpt urmele, carele s-au ţinut la uniţi, la carii se află în vigoare de cînd au fost tot Ardealul neunit, din nepomenire. Şi numai aşe ales ep[isco]p se poate zice că-i ales de cler, *secus*[6] numai de prot[o]p[o]pi. Ba, precum şi domnul Şaguna vre, necum să se ieie acest drept de la parochi, ci încă să se lăţească şi la mireni. Dacă mirenii au drept de a alege preot, de ce nu şi ep[isco]p ? Dacă dînşii ţin pe ep[isco]p din punga sa, de ce să nu aibă drept la alegere? însă fie voia ta, precum ... etc.

Despre cărţile ce sînt la mine de vîndut, am grige, numai unii încă nu mi-au trimes banii. Şi am fost şi foarte cuprins.

Comăndîndu-mă, rămîn al pret[eniei] d-niei-tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu.

72 Scrisei noaptea. /

[Adresa:] Spectabili ac Clarissimo Domino *Georgio Baritz Gazetae de Transylvania* etc. Redactori, Domino Domino Colendissimo. *Urgens. Franco. Coronae*

[1] „Să se respecte aceeaşi modalitate [de alegere] ca şi la 1811".

[2] *Ioan Hania* sau *Hannia,* cum i se cunoaşte îndeobşte numele, s-a născut în Sadu, la 20 martie 1818 din părinţi ţărani. Studiile şi le-a început la Sibiu şi şi le-a continuat la Cluj. In toamna anului 1840 a fost trimis cu o bursă împărătească la „Sf. Barbara" din Viena spre a studia la Universitatea vieneză teologia. Reîntors acasă, în 7 octombrie 1845 e numit secretar consistorial la Sibiu.în 1847 primeşte harul preoţiei, iar din 29 decembrie 1848 îndeplineşte funcţia de director al Institutului teologic-pedagogic diecezan neunit, în cadrul căruia funcţionează efectiv pînă în 1895, cînd s-a pensionat. A dezvoltat o remarcabilă activitate în viaţa politică şi culturală din Transilvania. Lui îi datorăm prima monografie a instituţiei pe care a condus-o pînă în 1895: *I-a Programă a Institutului teologico-pedagogic din Sibiu,* Sibiu, 1884. Moare la 1897, în Sibiu.

[3] *Nicolae Huţovici,* protopop în Abrud, apoi vicar al vacantei episcopii neunite din Sibiu, după Ioan Popovici de Hondol. Sub el şi-a inaugurat Gh. Lazăr cursurile la seminarul sibian.

[4] „Pe toţi".

[5] Pe atunci Andrei Şaguna îndeplinea funcţia de vicar general. în urma alegerilor in 2 decembrie 1847 de la Turda, deşi cu mai puţine voturi decît ceilalţi candidaţi, la propunerea guvernului fu numit episcop al Diecezei neunite de Sibiu, iar în aprilie 1848 primi sceptrul, consacrat fiind de mitropolitul din Carloviţ. Instituirea lui Şaguna ca episcop al eparhiei neunite din Transilvania a însemnat inaugurarea unei epoci noi pentru poporul român şi în special pentru biserica neunită. Prima măsură luată de Şaguna a fost ridicarea clerului prin cultură, impunîndu-i o altă pregătire, prin transformarea cursului de 6 luni de sub antecesorul său (Vasile Moga) la un an, apoi la trei ani, iar a celui de pregătirea învăţătorilor de la 6 luni la un an apoi la doi ani. Pentru a avea profesori bine pregătiţi la cele două instituţii, a trimis tineri pe propria sa cheltuială la universităţile din apus. Şaguna a pus în ordine şi învăţămîntul popular, lărgind mult reţeaua de şcoli săteşti. S-ar putea spune, fără a greşi, că Şaguna a acţionat pînă în ceasul morţii sale (28 iunie 1873) numai spre binele poporului românesc din Transilvania. A tipărit peste 30 de lucrări dintre care se impune monumentala sa *Istoria bisericească,* 2 volume, Sibiu, 1860.

[6] „Altminteri". Pasajul este o interesantă mărturie de epocă despre ritualul alegerii de episcop la români.

XXIV

Sibii, 30 c.v. dec. (1)847

Domnule Bariţ

Prin un cojocariu carele zice că şede ves â ves cu d-ta, trimit patru 4 Rf. în argint, ca prenumeraţie pe *Gazetă* şi *Foaie* pentru parochul neunit din Halmâgy[1] poşta în loc, anume Petru Moldovan.

Dacă-i vei primi, binevoieşte a mă înştiinţa, însemnînd cu ceruză roşie pe *Gazeta* mea.

Poftind sănătate, rămîi al domniei-tale bunvoitoriu,

N. Maniu. / 73

[1] Hălmagea, comună în fostul judeţ Tîrnava-Mare. A nu se confunda cu sinonimul maghiar Halmâgy, pentru localitatea Hălmagiu din Zarand.

GRIGORE MIHALI

(1803 — 26 iunie 1872)

U na din personalitățile culturale şi ecleziastice ale Blajului în a doua jumătate a secolului al XlX-lea, canonicul Grigore Mihali este aproape cu desăvîrşire necunoscut astăzi. Fără a judeca dreptatea sau nedreptatea uitării îndelungi şi nejustificate, credem totuşi că un fiu credincios al neamului în cele mai grele momente, un inimos animator de cultură, prieten al celor umili şi om cu alese trăsături de bunătate, înțelepciune şi omenie, nu mai poate rămîne prea multă vreme expediat în cîteva fraze eliptice de enciclopedie[1]. Cu atît ihai mult acest lucru, gîndindu-ne că — înaintea ridicării la demnitatea de canonic metropolitan — Grigore Mihali a lucrat cu uimitoare energie spre luminarea norodului şi ducerea de mînă a acestuia către conştiința națională, într-o zonă greu încercată a Transilvaniei: Munții Apuseni. Aşadar nu numai cercetătorul interesat de istoria Blajului în secolul al XlX-lea, dar mai cu seamă cel care vrea să reconstituie imaginea vieții spirituale a românimii din Apusenii Transilvaniei în preajma evenimentelor hotărîtoare de la 1848—1849 va trebui să facă insistente referiri la viața şi faptele lui Grigore Mihali. Unuia, ca şi celuilalt, corespondența de față le este, credem, de un real ajutor.

Biografia celui care la un moment dat figura în rîndul celor mai de vază bărbați ai românilor transilvăneni este simplă dar pilduitoare. Născut dintr-o familie de nobili maramureşeni emigrați înainte de 1700 în satul Husmuzeu din Comitetul Solnocului Interior, Grigore Mihali a început să învețe carte mai întîi la Mănăstirea greco-catolică de la Strîmba. A studiat apoi la gimnaziile romano-catolice din Dej şi Tîrgu-Mureş, după care, între 1821—1823, este „student" la cursul de filosofie al liceului academic piarist din Cluj. Desăvîrşirea învățăturilor şi-o realizează între 1824—1827 la Seminarul teologic din Blaj şi la Pazmaneul din Viena. întors acasă, episcopul Bob îl reține pentru un an şcolar —1827-1828 — ca *docente* la Şcoala de normă din Blaj. în septembrie 1828 îl găsim de pe acum la Zlatna, paroh mirean proaspăt hirotonisit, căsătorit cu Anica Anghel, fiica lui Gheorghe Anghel, unul dintre fruntaşii românimii din ținutul Aurăriei, dascăl de gramatică la Gimnaziul montano-cameral[2]. Mihali însuşi propune o vreme la această şcoală, ca suplinitor în locul socrului său, în 1829, dar urmează repede înlăturarea lui, după care şcoala nu va mai avea nici un profesor dintre români, cu toate meritele acestora la întemeierea şi dezvoltarea ei[3].

[1] C. Diaconovich, *Enciclopedia română,* III, Sibiu, 1904, p. 276
[2] Vezi scris. IV, n. 23.
[3] Scris. IV şi n. 23—24 la ac. scris.

Plecarea lui Grigore Mihali de la Blaj sau, mai degrabă, înlăturarea lui, avusese loc în condițiile unui mărunt conflict, nu însă lipsit de semnificație pentru.cunoaşterea epocii: refuzînd să se supuie instituției celibatului, în care vedea nu numai o încălcare a tradiției Bisericii române şi o alunecare în catolicism dar, mai presus de toate, o abatere de la dreptul natural[4], tînărul teolog nu putea rămîne în preajma episcopului Bob, întregul anturaj clerico-didactic al capitalei diecezane fiind format din preoți celibi. Sincer în hotărîrea şa* Mihali va fi toată viața un duşman convins la celibatului. Familia întemeiata de el la Zlatna este una din cele mai frumoase şi mai cunoscute familii de români transilvăneni din secolul trecut, deşi greu lovită de soartă. îi cunoaştem, din şapte copii cîți a avut, patru: un băiat, Iuliu, mort de tînăr, în 1846, pe cînd era student la drepturi în Cluj[5] şi trei fete de o frumusețe renumită în epocă: Cecilia, Măria şi Ana[6] sau Nina. Cea mai mică, Nina, va muri de aceeaşi boală de plămîni ca şi fratele ei, în 1855[7]. Cele trei fete, după cum vom vedea, aveau să fie protagonistele unui episod cu totul aparte în epocă.

Din 1836, după plecarea lui Alexandru Sterca Şuluțiu la Şimleu, ca vicar foraneu al Silvaniei, Mihali este administrator al protopopiatului greco-catolic de Bistra, ulterior fiind confirmat ca protopop cu drepturi plenare. Acum, maramureşanul strămutat pe meleaguri moțeşti începe o meritorie şi sîrguincioasă strădanie de a-şi ajuta spiritual confrații, iar ceea ce starea socială şi culturală a românilor din acele părți îi cerea în primul rînd era o bună conduită de luminător. Situația de arhidiacon al tuturor comunităților greeo-catolice din munți îi era de un real ajutor în acest sens. Aşa se face că, odată cu venirea lui Mihali în mijlocul băieşilor şi ciubărarilor din marele tract al Bistrei, Țara MoțiFor cîştigă un al doilea om al culturii de veche dar bună formație iluministă, preocupat de *bisericile naționale,* instituții spirituale de importanță vitală pentru acea vreme, de *şcolile naționale,* de *cunoştințele poporului.* Cel dintîi, figură aproape legendară, contemporan cu Şincai şi Petru Maior şi vechi cărturar de factură iluministă iosefiniană, era doctorul Vasile Pop, „phisicul" sau medicul Domeniului montano-cameral al Zlatnei[8]. Lîngă acesta îşi face Mihali ucenicia întru ale înavuțirii spirituale a românilor, iar la moartea doctorului, în 1842, preia ştafeta celei mai înalte atribuții pe care putea s-o aibă un reprezentant al *inteligenției* din munți: aceea de colectant al cărților româneşti, bibliopole sau librării existînd numai în oraşele mari ca Sibiul, Clujul, Oradea ş.a.

Corespondența lui Grigore Mihali cu Barit începe în acest moment şi ea deschide dintr-o dată biografia trimițătorului, dîndu-ne posibilitatea să umplem eşafodajul sec al datelor cu elemente vii despre personalitatea, orizontul intelectual şi felul de a gîndi al omului. Este, dealtminteri, elementul cel mai valoros al întregii corespondențe barițiene, dar în cazul lui Mihali această valoare sporeşte prin faptul că epistolele constituiesc principala sursă de informații biografice. Dacă pentru cazul marilor cărturari, un Cipariu, Laurian, Pavel Vasici corespondența este un adaus nu o dată aducător de revelații binevenite, personajele „de raftul al doilea" se regăsesc nu arareori doar în marele epistolar al cărturarului de la Braşov. Aşadar, dacă e să judecăm scrisorile lui Mihali către Bariț, importanța lor şi rațiunea de a fi scoase la lumina tiparului, trebuie să observăm în primul rînd felul cum,

[4] Vezi conținutul scris. IV.
[5] Scris. VIII, n. 11; scris. XVI, n. 7.
[6] Vezi Iosif Pervain şi Ioan Chindriş, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian,* II, Cluj, 1872, p. 7 şi 14.
[7] Impresionat de această dispariție, Iosif Roman publică în *Foaie pentru minte...* {1855, nr. 6, p. 29) nişte versuri funerare *La mormîntul verginei Ana Mihali.*
[8] Despre care vezi pe larg scris. I, n. 1.

din alineatele lor bătrîneşti îmbrăcate în chirilica începutului de secol se desprinde însăşi *esenţa* vieţii şi activităţii bunului patriot, adică atitudinea lui faţă de marile probleme ale naţiunii, faţă de momentele cruciale trăite de aceasta. Fără un astfel de conţinut, nici reconstituirea biografică a trimiţătorului, nici împărtăşirea epistolelor sale nu şi-ar avea rostul.

Grigore Mihali nu este prea vorbăreţ, scrisorile sale fiind doar nişte laconice punctări ale celor aduse în discuţie. Dar frazele sale zgîrcite au conţinut şi tensiune, nimic din ceea ce-i frămînta pe românii din Transilvania nerămînînd pe dinafară. în anii 1842—1847, corespunzînd celui mai bogat schimb de scrisori cu redactorul de la Braşov, biografia spirituală a protopopului de Bistra se consumă pe coordonatele evenimentelor pregătitoare ale revoluţiei din 1848—1849. Descoperim în personajul nostru un credincios membru al partidei naţionale transilvănene, în devenire cu începere de la 1842, prin centrarea interesului unei bune părţi a intelectualităţii eclesiastice şi laice, cu orientări zonale, confesionale sau personale diferite, asupra cîtorva mari întrebări privind soarta românilor din Transilvania. Răspunsurile eliptic sugerate de Mihali ne oferă surpriza de a descoperi în el patriotul corect orientat politic, în ciuda relativei izolări în munţi, reflecţiile sale ideologice naţionale gravitînd spre platforma politică a lui Bariţ, pe care o putem considera cea mai lucidă, mai limpezită şi mai evoluată.

Care trebuia să fie atitudinea românilor în faţa confruntării ideologice de la 1842, cînd erau ameninţaţi cu excluderea totală a limbii lor din viaţa politică şi culturală a principatului?[9] Ţinînd aici cont de faptul că mulţi intelectuali ai vremii, mai cu seamă cei neavizaţi politic, acceptaseră ideea, din considerente de comoditate şi oportunism, remarcăm poziţia hotărîtă a lui Mihali, care, socotind că treburile româneşti „doară acum stau pe treapta cea din mai urmă a crizului celui spre vecie hotărîtoriu", îi rnulţumeşte lui Bariţ „în numele românimei noastre de pre aici" [10] pentru opoziţia publică împotriva acestei tentative primejdioase. Remarcabilă este apoi intuiţia politică a protopopului din Apuseni în ceea ce priveşte o altă circumstanţă intervenită în acelaşi an: cearta între „naţiunile" constituţionale din Transilvania — ungurii şi saşii — şi încercările uneia sau a celeilalte „naţiuni" de a-i atrage pe români de partea ei, ca element strategic pasiv. Foarte puţini dintre intelectualii transilvăneni au reuşit să se sustragă ispitei de a accepta momeala întinsă, majoritatea acestora — Bariţ în primul rînd, cu toate că la bătrîneţe va privi altfel lucrurile! — apreciind exagerat importanţa acelui „supplex libellus" parţial intentat de către episcopii Lemeni şi Moga la 1842 împotriva patriciatului săsesc din Fundus Regius. Fără .a nega adevărul celor aduse la lumină în *Rugămintea celor doi episcopi români...* [11], vedem actul în perspectiva istorică — după cum l-au văzut şi unii dintre contemporani — drept un pas lipsit de eficienţă tocmai din cauză că a fost facilitat de aparenta discordie între privilegiaţii Transilvaniei. Mihali, privitor oarecum de la înălţime al lucrurilor, simţea acest lucru. Saşii păcătuiesc într-adevăr, căci „prinţipurile în natura omenească întemeiate şi din aceia izvorîtoare", „nicidecum nu le vreu a fi cu puteare pentru români, mai vîrtos ardeleani, şi cari lăcuiesc în Pămîntul Crăiesc" [12]. Dar — recomandă el -— *„aurea nobis neutralitas* între partidele celorlalte naţii şi *sancta animosa defensio* împotriva amîndurora", căci beneficiarele constituţiei feudale transilvane sînt în egală măsură vinovate faţă de români şi „mi frică că ele iară să vor împăca laolaltă, mai nainte de a fi dobîndit

[9] Vezi scris. I, n. 7.
[10] Scris. I.
[11] Vezi scris. II, n. 8.
[12] Scris. II.

noi ceva din ceartele lor" [13]. Urmarea gîndului este antologică: „încă nici
disputante pentru noi n-au început din principiul omenetăţii a lucra, şi p
din interesele sale lucră sau scrie pentru noi, puţină dobîndă putem noi a
naţia română să lucre pînă poate pentru sine" [14]. Aceasta va fi şi poziţia l
prin el, poziţia partidei naţionale transilvănene, mai ales din momentul
maghiari ameninţă public, în ziare, cu asmuţirea românilor împotriva
cuvintelor: „Naţia română să lucre pînă poate pentru sine", îl lămureşte M
epistolă, din octombrie 1846 [16], unde atinge cu îndrăzneală punctul cel ma
blemei româneşti transilvănene în preajma revoluţiei: „Să cerem, între
articolului *Naţie tolerată,* şi încă aceasta prin alt articol I" Ideea este majoră
sinteză a gîndirii multor patrioţi români, în programul adoptat la 3/15 ma
Libertăţii din Blaj.

în scrisorile adresate lui Bariţ, gîndurile protopopului din Bistra se
către soarta bisericii române din Transilvania. în ultimii ani dinaintea revo
situaţiei bisericeşti a românilor ocupă un loc de seamă în activitatea fru
Idei cu caracter liberal se formulează tot mai insistent, în rîndul acestora l
du-i ideea *unităţii bisericii româneşti* şi a *independenţei* acesteia. Deşi av
unui membru de vază în ierarhia bisericească greco-catolică, Grigore Mihali
categoric orice discriminare între cele două confesiuni româneşti din Tr
sînt numai români, din mila lui Dumnezeu" [17], afirmă el hotărît în faţa
Şaguna, proaspăt sosit în Transilvania la 1846, de a vedea în transilvăne
de oameni: uniţi şi neuniţi. Protopopul din munţi este un duşman neîmp
mului religios, — a se vedea cazul arhidiaconului ortodox din Zarand, Ios
XVIII — contravenind astfel practicii propriilor săi şefi ierarhici şi apro
rile intelectualilor laici. Ura şi prozelitismul de factură religioasă va de
primejdie în anii imediat următori revoluţiei. Mihali, îngrijorat de perspe
religionar" între români,, găseşte expresii tari împotriva acestei discordii,
născut din capetele nebunilor, ci a unor din cei prea înţelepţi, carii vîneaz
şi serecusti, ci după orduri, dignităţi etc." [18]

în numele acestui principiu al unităţii românilor în cadrul biseric
se întristează atunci cînd dihonia zavistiei tulbură, din 1843 pînă în 1846,
pe atunci încă fortăreaţă puternică a vieţii spirituale româneşti. Mihali a
tor de bine semnificaţia adevărată, aceea de mişcare cu caracter revoluţ
rilor petrecute la confluenţa Tîrnavelor, în care mulţi contemporani, şi Ba
vedeau doar o „cauză" privată între Lemeni şi 2—3 profesori. Următo
soarea lui Mihali datată 1 august 1843 [19] este cea mai frumoasă apreciere
mişcării de la Blaj: „După o secetă, ba uscăciune care mînanţă perire t
cu ce simţire va fi omul cînd s-au rădicat nori cu întunecăciune, de prins
rele cu tunetele se întrec unul pe altul? Decît cum că poate că pe culmea
sfăşia unii dintre copacii cei mari, prin trăznete, însă ploaia acum mai n

[13] Scris. III.
[14] Ibid.
[15] Scris. III, n. 6
[16] Vezi scris. VIII.
[17] Scris. IX.
[18] Scris. XVIII.
[19] Scris. IV. A se vedea şi n. 4 la ac. scrisoare.

poate întoarce, şi aşe şi răcorirea naturii şi reînvierea plantelor cvasi e sigură". De la această reînviere, semnatarul scrisorii aşteaptă în primul rînd realizarea unuia dintre deziderातele stabilite de Bărnuţiu şi adepţii săi în lupta cu autorităţile bisericeşti retrograde: revenirea la tradiţia democratică a conducerii bisericii cu ajutorul „soborului celui mare", tradiţie pe care episcopii Bob şi Lemeni o desfiinţaseră. în anii amintiţi, dealtminteri, obţinerea soborului devine o cauză generală a tuturor românilor de bună credinţă. De ce? Faptul ţine de nivelul ideologic al fruntaşilor naţiunii, de adaptarea ideilor liberale la necesităţile româneşti: soborul diecezan trebuia să fie o reprezentare naţională de proporţii, care să îndrepte în primă instanţă două stări de fapt neplăcute: tirania ce se instaurase în conducerea bisericii greco-catolice, adîncirea acesteia în catolicism şi iezuitism, în dauna tradiţiei şi dreptului canonic răsăritean după care trebuia să se conducă şi, în al doilea rînd, scoaterea acestei confesiuni de sub tutela ierarhică a primatelui maghiar de la Strigoniu, tutelă sub care se ascundea o altă formă de asuprire naţională a românilor. Mihali este dezolat de nereuşita blăjenilor, dar mai ales de faptul că însuşi primatele strigonian se amestecă în oprimarea mişcării de la Blaj, intervenind cu duritate şi chemîndu-i personal pe profesorii răzvrătiţi — Bărnuţiu, Grigore Moldvai, Demetriu Boer ş.a. — la Strigoniu, să-şi asculte sentinţa. „Dacă a noastre nu le ştim săvîrşi noi de noi, le isprăvesc alţii şi fără de noi, peste noi" [20].

Profilul prepaşoptist al lui Mihali se completează armonios cu certe trăsături de iubitor şi propagator al culturii naţionale. în acest sens, corespondenţa lui cu Bariţ este bogat revelatoare, ca în toate cazurile similare, datorită calităţii sale de colectant al cărţilor şi publicaţiilor româneşti în Munţii Apuseni. Reflectarea acestei preocupări în corespondenţă ne dă posibilitatea să schiţăm o adevărată diagramă a răspîndirii şi recepţionării cărţii româneşti pe meleagurile moţilor. Pe primul loc se află, fireşte, *Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte...,* citite de elita românilor din munţi: Iosif Ighian, protopop neunit al Zlatnei, Simion Balint, preotul din Roşia Montană, Gheorghe Anghel, secretarul Tribunalului montano-cameral din Zlatna, învăţătorul Nicolae Begnescu din Abrud, spânul cameral George Crainic, Alexandru Tobias, Absalom Popovici şi alţii [21]. Dar aflăm cu plăcere că moţii cunoşteau şi *Curierul* lui Heliade Rădulescu, citeau foile oficiale din Ţara Românească şi Moldova [22] şi că s-au făcut prenumeraţii chiar la *Biblioteca Universală,* printre cei care îşi doreau cărţile promise de autorul *Zburătorului* în grandiosul său prospect fiind şi un proprietar de mine român, George Gritti [23]. Mihali însuşi face eforturi spre a întovărăşi cîţiva zlătneni la o prenumeraţie pentru *Bibliotecă,* abonamentul fiind pesemne deosebit de scump. Prin intermediul lui Mihali, pătrund în munţi şi publicaţiile prepaşoptiste *Magazin istoric pentru Dacia* şi *Invăţătoriul satului,* abonatul cel mai constant fiind Iosif Ighian. Acesta este şi cel care solicită, prin colectantul de la Zlatna, *Descrierea Moldovei* a lui Cantemir, ediţia 1825 [24]. Alte cărţi de circulaţie sînt: *Macrobiotica* lui Pavel Vasici, *Icoana Pămîntului* a lui Ioan Rusu, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* de Petru Maior, în ediţia de la Buda din 1834, *Elemente de drept politic* de Costache Negruzzi ş.a. Toate acestea veneau, fireşte, de la Bariţ, depozitarul general de carte românească din Imperiul austriac, pe care Mihali îl numeşte „glăsuitorul tuturor românilor" [25]. El însuşi,

[20] Scris. VI. Vezi şi notele 6—9 la ac. scrisoare.
[21] Vezi lista lor în scris. VIII, n. 1.
[22] Scris. VI.
[23] Scris. VII, inel. n. 6.
[24] Scris. IX cu n. 3; scris. XI cu n. 2.
[25] Scris. IV.

încereînd să-l imite pe redactorul braşovean, intenţionează să tipăreasc
băiesc, începînd cu anul 1844, motivîndu-se cu observaţia că românii „pe
văd a simţi mai mare sete spre toate ramurile ştiinţelor" [26].

Locul lui Mihali în cadrul acestei circulaţii culturale panromâneşti este
lator şi sprijinitor. Folosindu-se de autoritatea arhidiaconală, în 1842 lansea
în Protopopiatul Bistrei, prin care îndeamnă la prenumărarea foilor şi cărţil
Ani la rînd apoi îşi asumă incomoda sarcină de a strînge banii abonamentel
dia la Braşov, apoi a primi cărţile şi publicaţiile şi a le împărţi celor care şi
un colectant corect şi sîrguincios, conştient de marea operă culturală pe care
Bariţ în Transilvania. Primeşte cu plăcere indicaţiile mentorului de la Br
cela ce stai pe un culme şi de acolo priveşti preste lucrurile literaturei române
terea acestei literaturi, prin care atunci se înţelegea orice literă româneas
mare importanţă, condamnînd în cuvinte aspre „pe popii cei ţancuşi şi is
care „nici tipariu românesc nu ştiu ceti" [29]. Or, în condiţiile cînd aristocraţia
pe toate căile procesul de deznaţionalizare a românilor, cultura naţională
viaţă şi de moarte. De aceea găseşte nedemnă atitudinea unora dintre intel
ca Alexandru Bohăţel de pildă, care sprijină pe faţă, în ziarele maghiare
primejdioasă tendinţă. Protopopul din Apuseni se bucură de orice reuşită
nească şi se întristează de orice neizbîndă. Dîndu-şi seama de puţinătatea
neşti, îi trimite lui Bariţ manuscrisele şi cărţile rămase de la doctorul Vasile
„Iară domnia-ta să faci bine şi înţălepţeşte pentru dînsele" [30]. Cînd pr
Alexandru Gavra falimentează, din vină proprie, editarea mult aşteptat
;Şincai [31], Mihali propune a fi pus editorul nedibaci sub interdicţie naţională
mea ar fi fost mai bine, oricum, ca tipografia blăjeană să fi câştigat la sine
şi să le fi purtat grija" [32]. Eşecul propriei sale intenţii — de data aceasta n
de a tipări *Călindariul băiesc* anunţat îl umple de amărăciune. Dar o am
învinuindu-şi conaţionalii de lipsă de interes pentru lectura naţională, —
nici reci" — îşi continuă gîndul cu aserţiunea că vinovaţi sînt mai mari
cum vor, dacă şi vatra focului s-au răcit de tot?" Că sub această alegorie se
rul său, episcopul Lemeni, înţelegem din întrebarea pe care şi-o pune Mihal
de a se făli naţia asupra nedreptăţilor pătimite de la străini, pînă cînd e
mai mari nedreptăţi de la ai săi? Cînd va veni vreme să fim slobozi a grăi
Vina mare a episcopului era îndepărtarea de sufletul şi cultura româ
altele nu ştia româneşte! — şi concesiunile făcute celor ce voiau moarte
neam şi limbă a românilor. Chiar sub ochii lui Mihali, în Zlatna, în ac
eroare ale arhiereului blăjean, profesorii români de la Gimnaziul mont
scoşi din slujbe şi înlocuiţi cu secui, după ce, decenii la rînd, fala şcolii
români [34]. Ridicat la scara Transilvaniei, procesul era îngrijorător şi M

[26] Vezi n. 11 la scris. IV.
[27] Scris. I.
[28] Scris. IV.
[29] Scris. III.
[30] Ibid.
[31] Ib., inel. n. 13—14 de la ac. scrisoare.
[32] Scris. III., inel. n. 15 la ac. scrisoare.
[33] Scris. V.
[34] Scris. IV.

lucru. De aceea, el acordă de fiecare dată problemelor culturale un sens politic, aşa cum au făcut dealtfel toţi fruntaşii partidei naţionale în anii premergători revoluţiei.

Anii 1848—1849, care în Apusenii lui Mihali au bîntuit mai furtunoşi, mai glorioşi decît oriunde pe pămîntul românesc, nu i-au dat răgaz de conversaţie epistolară protopopului de Bistra. Cele trei scrisori din vremea revoluţiei, alăturate altor documente, nil înfăţişează însă pe Mihali ca pe un adept al turnurii revoluţionare pe care Iancu, Simion Balint şi ceilalţi conducători din munţi o imprimaseră mişcării româneşti. Dar în acelaşi timp nu neglijează calea politică şi diplomatică, după cîte ne putem da seama din interesul acordat dezbaterilor Comisiei regnicolare de la Pesta, din vara anului 1848[35]. Dar represiunile împotriva moţilor devin din ce în ce mai dure, obligîndu-l pe Mihali, ca dealtminteri pe toţi fruntaşii români credincioşi naţiunii, să nu mai aibă nici o încredere în lozincăria „revoluţionară" fluturată de aristocraţie: „Mi se pare că aici, decît de o Nord Americă? care a dat antîiul esemplu a egalitatei şi fraternitatei naţionale, sîntem mai aproape de Oriente. Acia, cu absolutismul unuia, a vro cîţiva inşi, tot un drac!"[36].

în urma revoluţiei, simţămintele lui Mihali se contopesc în peisajul general de insatisfacţie şi demoralizare a românilor, ca urmare a eşecului aspiraţiilor pentru care şi-au irosit energiile şi şi-au jertfit vieţile. A făcut şi el parte din acea mare delegaţie de *credinţiari* ai naţiunii, trimişi să intervină pe lîngă împăratul şi autorităţile din Viena, pentru exoperarea drepturilor româneşti[37]. Din delegaţie, care şi-a extins lucrările ani la rînd, făcea parte floarea intelectualilor şi patrioţilor transilvăneni: Bărnuţiu, A. T. Laurian, Ioan Maiorescu, Avram Iancu, fraţii Mocioni din Banat, Şaguna, Iosif Ighian, Ioan Bran, Ioan Popasu ş.a. Rezultatele sînt nule. Românii se aleg doar cu învăţămintele unei experienţe politice nereuşite şi, în loc de mulţumită din partea împăratului, cu dispreţul şi prigoana acestuia. „Pe aici e pace — scrie Mihali în iulie 1850[38] — pe lîngă că pe români (înţeleg mai tare pe popor) toţi se silesc a-i împunge cu înfruntări, aruncări etc." Sau, în decembrie a aceluiaşi an[39].

în toamna anului 1850 românii greco-catolici din Transilvania trăiesc totuşi un moment de oarecare efervescenţă. Se convoacă, în fine, sinodul electiv pentru alegerea de episcop al Făgăraşului, în locul rămas vacant după debarcarea lui Lemeni, ca urmare a trădării intereselor naţionale la 1848. Grigore Mihali a avut un rol mai deosebit cu ocazia sinodului din septembrie 1850, fiind primul notar al adunării, alături de Ştefan Moldovan, Augustin Pop, Constantin Papfalvi, Demetriu Coroianu şi Nicolae Maniu[40]. Sinodul are un rezultat fericit, cel ales pentru demnitatea episcopală fiind Alexandru Sterca Şuluţiu, vicarul Sălajului, antecesorul lui Mihali în protopopiat, om care-şi cîştigase merite deosebite faţă de naţiune în vremea revoluţiei. La 23 octombrie 1850, Mihali primeşte de la Augustin Pop, arhidiaconul Albei Iulii, o scrisoare în legătură cu semnarea protocolului sinodului, pe care-l redactează împreună[41].

Deceniul absolutismului trebuie să fi fost chinuitor pentru protopopul Bistrei, ca pentru toată românimea transilvăneană dealtfel. Se ocupă de organizarea tractului său[42],

[35] Scris. XIV, inel. n. 2, 4—6 la ac. scrisoare.
[36] Scris. XIV.
[37] Vezi scris. XIX, n. 6.
[38] Scris. XVIII.
[39] Scris. XIX.
[40] Vezi Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodali ale băserecei române de Alba Iulia şi Făgăraş,* tom. I, Blaj, 1869, p. 81. Vezi despre Mihali şi p. 71, 91.
[41] Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei R.S.R/, Fondul Blaj, dosar Grigore Mihali, nr. original 159/1850.
[42] Vezi o circulară a sa către preoţii din Almaşul Mare, Almaşul Mic, Almaşul Mijlociu, Poiana, Valea Iepii, Nădăştie, Glod, Cib şi Bulbuc, datată 21 ianuarie 1851, la Arhiva indicată, dos. cit., nr. 168.

„Stivează în rîndul „băieşilor" români din Zlatna, ce se străduiau să se c
f Corporaţie, face statistici ale credincioşilor din protopopiat[44]. O singură da
4,^anului 1852, numele lui va fipe buzele tuturor românilor, graţie unei împr
^ . niul pitorescului de epocă. în acel an, tînărul monarh Francisc Iosif I
-viziteze supuşii din Marele principat al Transilvaniei. Itinerarul imperi
Munţii Apuseni, unde românii se luptaseră cu vitejie, spre folosul copios
Avram Iancu, care după cum se ştie a refuzat să-l întîmpine pe împărat
măcar o mică parte din ingratitudinea sa faţă de români, a ţinut totuşi ca
bună impresie cu ocazia vizitei. S-a gîndit astfel ca cele trei fiice ale protop
Cecilia, Măria şi Ana, vestite pentru frumuseţea şi cultura lor, să-l întîm
la apa Mureşului, în momentul cînd va trece spre Apuseni[45]. într-adevăr
îmbrăcate în costume naţionale, i-au urat bun venit monarhului habs
1852, ora 9 dimineaţa, printr-un buchet de flori şi o cuvîntare nemţească.
^fect deosebit asupra contemporanilor şi urmaşilor[46].

între scrisorile lui Grigore Mihali către Bariţ există una singură
anului 1861[47]. Este, însă, foarte preţioasă pentru legarea firului biografic
în lipsa altor documente, scrisoarea ni-l arată pe acesta integrat noulu
lansat de generaţia paşoptistă transilvăneană la 1861, cînd o puternică
tică absoarbe energiile popoarelor din imperiu, ca urmare a schimbării c
formulate prin *Diploma imperială din octombrie 1860*[48]. Scrisoarea este
aceea că se resimte din ea — ca din atîtea şi atîtea mărturii contempo
„păşire în scenă" a lui Bariţ, care din acest an, după un deceniu de refu
îşi etalează din nou tumultoasa personalitate şi energie, situîndu-se în m
lor naţionale. Cît despre Mihali, rolul său este de asemenea în creştere.
cei trei deputaţi clerici aleşi din partea Comitatului Albei Inferioare, în 18
la lucrările Congresului naţional de la Sibiu, din 19/7 aprilie[49].

De la 26 mai 1863 Mihali este cooptat — ca unul dintre venerabilii f
şi naţiunii — în Capitulul metropolitan de la Blaj, în rîndul canonicilor
aceea de *custor,* adică consilier administrator al averilor mitropoliei. D
ocupă funcţia importantă de rector al Seminarului teologic, în a cărui
tipografia arhidiecezană de la Blaj. Din această ultimă calitate, îi trim
două scrisori datate 1865 şi 1866[50], cu care se încheie corespondenţa sa
Din scrisori se profilează, succint şi fragmentar dar foarte elocvent, des
canonicului. Iar acest destin nu pare prea fericit. Dincolo de aerul preo

[43] Se pare că era preşedintele acestei organizaţii. Vezi o cuvîntar
întrunirile proprietarilor de mine din Zlatna, fără dată — aproximativ
indic, dos. cit., fără nr.
[44] După un concept al său din 14 noiembrie 1859 (Arhiva ind., dos
la acea dată în parohia Zlatnei erau 451 de români greco-catolici. Din 34
şcoală, numai 18 erau şcolari.
[45] Vezi scrisorile lui Avram Iancu către Grigore Mihali din 18 ş
Liviu Maior, *Avram Iancu. Scrisori,* Cluj, 1972, p. 109—111.
[46] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XV, 1852, nr. 36 din 13 august; scri
Balint către Al. Papiu Ilarian din 7 septembrie 1852, la Iosif Pe
Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian,* II, p. 7—9; S
mir, *Avram Iancu,* Bucureşti, 1965, p. 277.
[47] Scris. XX.
[48] Vezi n. 1 la scris. XX.
[49] Vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele*
românilor de sub Coroana ungară, voi. II, Sibiu, 1904, p. 729—781. Un o
delegat pe numele lui Grigore Mihali, semnat de canonicul Ioan Fekete N
tele comisiunii alegătoare din Comitatul Albei Inferioare se află la Arhiva
din Cluj a Academiei, Fond Blaj, dosar Gr. Mihali, nr. 2.
[50] Scris. XXI — XXII.

îor, mereu gata spre lucrare şi acţiune practică în folosul obştesc, o undă de insatisfacţie, un sentiment al inadaptării se degajă din rîndurile lor. Scos din munţii săi la largul cetăţii de lumini dar şi de nefireşti incertitudini şi inconsecvenţe ale capitalei metropolitane, fostul protopop al Zlatnei pare derutat şi încruntat. îl indispune, de pildă, amestecul pe care trebuie să-1 aibă în debarcarea lui Timotei Cipariu de la conducerea treburilor tipografiei[51] i, convins fiind de nedreptatea acestei hotărîri. Mihali dă de înţeles — ceea ce era adevărat! — că, merituosul „prefect" al tiparniţei blăjene este înlăturat graţie unor intrigi nedemne. Corelate aceste presupuneri cu alte documente aduse de noi la comentariul scrisorilor[52], se adereveşte că realmente Blajul a comis o nouă şi regretabilă greşeală, asimilabilă atitudinii ingrate pe care arhiereii de aici au avut-o întotdeauna faţă de oameni prea învăţaţi.

Cele două scrisori sînt importante pentru istoria culturală a Blajului, fiind adevărate şi cuprinzătoare dări de seamă despre situaţia Tipografiei din capitala mitropoliei greco-catolice la anii 1865—1866, adică la sfîrşitul celei mai frumoase şi fructuoase epoci din activitatea valorosului aşezămînt, epocă legată de numele lui Cipariu. Totuşi, Mihali nu este mulţumit, gînduri de bun gospodar frămîntîndu-1 în legătură cu tiparniţa. Dar şi de bun sprijinitor al culturii naţionale, dezvoltarea modernă a tipografiei, cerută de Consistoriul metropolitan, văzînd-o tot prin prisma dezvoltării culturii: „Dară se cere mai vîrtos tipărirea cărţilor pentru şcoalele poporali. Acestea ar fi care ar ocupa mai vîrtos tipografia ş! o ar sili a lua una estindere mai mare", căci „folosul, atît materiale a seminariului cît şi cel spirituale a literaturei naţionale, în timpul de acum, cer mai mult şi mai mult"[53]. Acesta a fost ţelul lui Mihali în scurtul răstimp de amestec oficial în treburile tiparniţei de la confluenţa Tîrnavelor. Şi acestea sînt coordonatele conduitei sale de înalt consilier al mitropolitului şi, deci, de om cu un anumit rol în viaţa românilor transilvăneni: grija pentru înavuţirea materială şi spirituală a naţiunii sale. în rîndul brîielor roşii de la 1866, preocupaţi de pedante şi abstracte probleme teologice sau tentaţi de intriga politică la scară mică sau mare, bătrînul Mihali, umblînd cu poala reverendei sumese prin sate şi tîrguri, spre a achiziţiona „bunuri", adică moşii şi proprietăţi pe seama Seminarului, deci a învăţămîntului naţional[54], pare o icoană coborîtă din galeria vechilor gospodari pe care i-a avut Blajul în vremile fericite ale episcopilor Petru Pavel Aron şi Grigore Maior: „Io şi pe aici, decît a ne bate pre mult capul cu politica, carea ni este atîta de contrarie, ţin mai cu folos a procura mijloace materiali, şi mai vîrtos nemişcătoarie, că sărăcia sărăcie aduce"[55].

Şi totuşi — ironia sorţii sau vrerea sorţii ? — cea din urmă prezenţă a lui Grigore Mihali în viaţa conaţionalilor săi transilvăneni este una politică, şi încă deosebit de grăitoare pentru ceea ce a fost omul o viaţă întreagă. în 1868, românii au sărbătorit — la Blaj, Sibiu, Braşov, Gherla, Cluj, Turda, Năsăud etc. — împlinirea a douăzeci de ani de la Adunarea din 3/15 mai 1848. Cei strînşi la Blaj au hotărît să redacteze un protest, un *pronunciamentum* împotriva dualismului austro-ungar instaurat cu un an în urmă şi împotriva desfiinţării autonomiei Transilvaniei. Textul întîmpinării s-a tipărit în aproape toate periodicele româneşti[56]. Autorităţile maghiare au deschis proces împotriva autorilor principali ai *pronunciamentului:* canonicii Grigore Mihali, Vasile Raţiu şi Ilie Vlasa, profesorii Ioan Micu Moldovan şi Gavril Pop, redactorul Iacob Mureşanu şi alţii. Inculpaţii în procesul *Pronunciamentului de la Blaj,* deci şi Mihali, au fost achitaţi printr-un rescript împărătesc. Dar actul de la 3/15 mai 1868 a rămas în istoria luptelor naţionale purtate de românii Daciei Superioare în secolul al XIX-lea drept un moment de seamă. El închide generoasa dăruire de o viaţă a lui Grigore Mihali sub semnul demnităţii şi a neştirbitei iubiri de neam.

[51] Vezi scris. XXI, n. 3.
[52] Ibid.
[53] Scris. XXI.
[54] Vezi cuprinsul scris. XXII.
[55] Ibid.
[56] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 32; *Federaţiunea,* I, 1868, nr. 73; *Telegraful român,* XVI, 1868, nr. 43. etc.

Zalatna, în 6 iun

Cinstite domnule redactor !

Lipsirea domnului dr. Papp[1] dintre noi m-au eumpenit
ca aducîndu-mi aminte cum că doară unii dintre carii fuseas
ranţi la *Gazeta şi Foaia* d-tale, sau alţi carii ar voi de aci
prenumere, iar pentru depărtarea postii[2] ne fiindu-le îndem
numele şi banii pe aceale ar pute rămîne de la *Gazetă* ş.c, de
un ţirculariu am provocat pre parohii districtului din ţinu
şi printr-înşii pre toţi de prin parohiile lor ca, carii vor / a
ţine *Gazeta* pînă la 20 zi a lunii curgătoare să-şi trimită num
încoace, şi apoi eu, înaintîndu-le, le voi mijloci poftitele foi.

Despre aceasta am voit pre c[instita] d[omnia] ta cu acea
a te înştiinţa, iară la vremea zisă voi trimite şi catalogul pre
lor. Insă de cumva va fi primită această străduinţă a mea
întîi: mă rog să fiu înştiinţat de aveţi vreun comunicant în
şi pre cine, căruia să-i transpun banii prenumăraţii, sau num
de poştă îi voi pute admanua ?; *a doua,* cum că după 9
Foaie venim[i]-va *10*[le] gratis mie[5], ca şi răposatului cole
Şi, de cumva ar ajunge numerul prenumeran/ţilor mei la 20,
ca să pot căpăta pentru a doile exemplar *7*[n] *Wochenblatt*[6]
sînt tot cu un preţ, sau împlinind ce ar mai fi lipsind.

Despre aceaste şi alte condiţii ce voi ave a urma, de cu
aflat altul la slujba aceasta înainte de mine, mă rog fără întîr
înştiinţat. Carele cu o fierbinte mulţămită, în numele român
de pre aici, pentru ceale ce inimos le-ai împărtăşit şi acum
acest trecut, în rîndul naţionalităţii[7], îţi sînt al d-tale mult

parc

[1] încetase din viaţă, în martie a aceluiaşi an, doctorul *Vasile Pop*
figură impresionantă a'începuturilor medicinii româneşti, literat şi
transilvănean, cel mai mare reprezentant al generaţiei de cărturari ce
între Şcoala ardeleană şi pleiada paşoptistă.

Născut la Ghimitelnicul de Cîmpie, Vasile Pop a învăţat mai întîi la Gimnaziul romano-catolic din Tîrgu-Mureş, după care a urmat studii de filosofie si drept la Liceul academic piarist din Cluj (1807—1811) ca bursier al episcopului Ioan Bob. între 1811—1817 studiază medicina la Viena, fiind întîiul român transilvănean căruia" soarta îi îngăduie un atît de lung răgaz spre desăvîrşirea studiilor în străinătate. Răstimpul se încheie cu un strălucit doctorat în 1817, avînd ca temă obiceiurile funerare ale românilor. Reîntors în ţară, este medic al comunităţii româneşti din Scheii Braşovului (1817—1820) apoi, timp de un an, pînă la izbucnirea Eteriei, profesor la Seminarul „Veniamin" din Iaşi, la chemarea lui Veniamin Costache. Se reîntoarce la Braşov unde rămîne pînă în 1828, an în care este numit „physicus", medic al Cetăţii Făgăraş. Scurt timp după aceea, în 1829, pe baza unui concurs', ocupă postul de medic oficial cameral („physicus") al minerilor de pe Domeniul cameral Zlatna. In această calitate înaltă în ordinea funcţiilor medicale din Transilnia, Vasile Pop rămîne pînă la sfîrşitul vieţii, survenite în luna martie 1842.

Bibliografia scrierilor lui Vasile Pop este impresionantă, ca număr şi mai ales ca valoare: *Elegia qua spectabili ac clarissimo viro Carolo Michaeli Moger in Lyceo Regio Claudiopolitano Chymiae, Metallurgiae, Historiae Naturalis et Technologiae Professori Publico Ordinario parentat Rasilius Papp... Anno Aerae Cristianae 1808, Claudiopoli; Elegia Excellentissimo ac Illustrissimo Domino Comiţi Georgio Ranfi L.B.de Losontz... devotissimo oblata Die onomastico a Basilio Papp...,* Cluj, 1808; *Elegia quam Illustrissimo Comiţi Emerico Wass de Czege e Lyceo Regio Claudiopolitano terminatis Maxima cum Laude Studiis excedenti cecidit Rasilius Papp... Claudiopoli, Anno Aerae Christianae MDCCCIX* [1809]; *Elegia ad Inclytos Status et Ordines Trium Nationum Magni Principatus Transilvaniae Partiumque eidem reannexarum Claudiopoli ad Publica Negotia tractanda congregatos, per Basilium Papp... Claudiopoli, Anno Aerae Christianae MDCCCX* [1810]; *Elegia de laudibus medicinae... Viennae. Anno Aerae Christianae MDCCCXIII* :[1813]; *Elegia quamt Caesari Augusto Francisco primo Austriae Imperatori, Hungariae, Bohemiae etc. Regi Apostollico Domino suo Clementissimo... Devoto animo gratulabundus offerebat Ladislaus Basil. Papp... Anno Aerae Christianae MDCCCXIV* [1814]. *Viennae; Disertatio inauguralis historico — medica de funeribus plebeyis Daco-Romanorum sine hodiernorum Valachorum et quisbusdam circa ea abusibus, perpetuo respectu habito ad veterum Romanorum funera, quam... pro doctoris medici laurea rite a dispiscenda in antiquissima ac celeberrima Universitate Vindobonensi publice disquisitioni submittebat Ladislaus Basilius Papp Transylvanus, A.A.L.L. et Philosoph. Doctor, et linguae valachicae interpres aulicus. Viennae. MDCCCXVII* [1817]; *Despre apele minerale de la Arpătac* [= Vîlcele], *Bodoc şi Covasna şi despre întrebuinţarea aceloraşi în deschilinite patimi. Scrisă pentru binele comun prin Vasilie Popp, a frumoaselor învăţături a filosofiei şi a medicei doctor. Sibii, în Tipografia lui Ioan Bart, 1821* [reprodusă în întregime de S e x t i l R u s u, *Cea dintîi lucrare medicală în limba românească : Despre apele minerale de Vasilie Pap,* Cluj, 1935]; *Memoria Inaugurationis pontificiae Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Ioannis Lemeny de Eadem Divina Miseratione per Magnum Transsylvaniae Principatum et Partes eidem readnexas Episcopi graeci ritus uniţi Fogarasiensis, Solenni Ritu Posterităţi Officiosis Versiculis transcripta. Die 14 Mensis Julii Anno MDCCCXXXIII* [1833]. *Claudiopoli; Disertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi încvecinatele ţâri, de la începutul lor pînă în vremile noastre,* Sibiu, 1838; *Brevis Notitia Ecclesiae Bolgdrszekiensis ad S. Nicolaum,* publicată postum de Ion Muşlea în *Anuarul Institutului de istorie naţională,* V, 1928—1930, p. 146—157.

A fost cel dintîi colaborator al lui George Bariţ la *Foaie pentru minte...* si unul dintre îndrumătorii tînărului redactor pe drumul salutar pe care l-a urmat în activitatea sa ziaristică. încă *in Foaia literară* (1838, nr. 17, p. 129—130) publică poezia *Celibatul (Necăsătoriţii),* în care condamnă această practică anacronică ca fiind împotriva legilor firii. Este unul dintre cei dintîi biografi ai răposatului său coleg de la Seminarul „Veniamin", Vasile Fabian Bob (1795—1836), despre care scrie cîteva *Trăsuri oareşicare din biografia sau viaţa răposatului d. paharnic Vasile Fabian sau Bob,* în *Foaie pentru minte...,* 1840, nr. 31, p. 241—245; nr. 32, p. 253—256* nr. 33, p. 257—259; nr. 34, p. 265—268. La moartea sa, Vasile Pop a lăsat o seamă de traduceri din Virgiliu *(Eclogele, l~X),* pe care Timotei Cipariu

]e publică postum în *Foaie pentru minte...* (1853, nr. 31, p
nr 48, p. 355—356; nr. 49, p. 364—366; 1854, nr. 4, p. 15—16; nr. 5,
66—68; nr. 18, p. 91—92; nr. 44, p. 236—239; 1855, nr. 6, p. 29—3
scrisorii lui Mihali relevă faptul că Vasile Pop, în timpul funcţionării s
a fost colectant al foilor lui Bariţ pentru zona Munţilor Apuseni. Aces
dealtminteri, si din interesanta corespondentă a doctorului de la Zlatn
rul braşovean din perioada 1837—1842 (B^A.R., ms. rom. 1000, f.
pe care o vom publica într-un volum următor.

Vezi pentru activitatea acestei impresionante figuri transilvăn
unei dorite monografii!): V. P o p e s c u - S c r i b a n, *Viaţa d. p*
Fabian sau Bob în timpul pitrecerii sale-n Moldova (Foaie pentru m
nr. 20, p. 153—156); G e o r g e B a r i ţ, *Ceva despre biografiile sau vie*
renumiţi din terile Imperiului austriac (Ibid, 1857., nr. 1, p. 1—2; nr.
nr. 3, p'. 9—10); Idem, *Dr. Vasile Pop (Transilvania,* I, 1868, p. 129—1
N i c o l a e I o r g a, *Medici şi medicina în trecutul românesc,* în voi. *Ist*
in chipuri şi icoane, Craiova, 1921, p. 308 şi 314; I o n M u ş i e a, *V*
doctorului Vasile Pop (1789—1842) în *Anuarul Institutului de istorie*
1928—1930, p. 86—143; I d e m, *Contribuţii nouă la viaţa şi opera doc*
Popp (1789—1842), în *Ibid.,* VI, 1931—1935, p 529—533; N i c o l a
Doctorul Vasile Pop, primul bibliograf român (în *Şoimii,* V, 1928, nr.
I o n M u r e ş a n u, *Ardealul,* Bucureşti, f.a., p.' 268; A l. N e a m
ale asistenţei medicale în mineritul din Transilvania oglindite în activita
I. Piuariu-Molnar şi Vasile Pop (în *Lucrări ştiinţifice,* voi. I, Tg. M
p 291—297; republ. în voi. *Din trecutul medicinii muncii în Românie*
1971, p. 39—45); I d e m, *Din activitatea doctorului Vasile Pop pe D*
al Zlatnei (1829—1842) în Anuarul Institutului de istorie şi arheologi
1972, p. 105—144; I d e m, *Preocupări de medicină veterinară în a*
torului Vasile Pop (Acta Musei Napocensis, IX, 1972, p. 647—662).

2 Poşta proximă se afla la Alba Iulia.

3 în calitate de protopop al Tractului Bistrei, de care aparţineau t
greco-catolice din Munţii Apuseni. Grigore Mihali fusese instalat prot

4 Alba Iulia.

5 în relaţiile cu colectorii săi de abonamente — „colectanţi" —
toată viaţa metoda de remunerare a zeciuielii: la zece exemplare de
broşură etc. colectantului îi revenea plata unui exemplar. Iată, în
crîmpei dintr-o scrisoare către Atanasie Şandor, principalul său col
Banat, din ianuarie 1846 (B.A.R., ms. rom. 1015, f. 18); „Banii de
trimiţi aşa ca să-ţi scoţi curat zeciuiala, că nu îndeşert ostenim, sau
trebui să ostenim'îndeşert". Douăzeci şi patru de ani mai tîrziu, în cu
diţii, protopopul Grigore Chifa din Cluj, făcînd un „comput" al cărţilo
din cele trimise de Bariţ, calculează la 9 februarie 1870: „Adecă am pr
plare, din care 6 le-am fost plătit mai nainte cu 19 f. 20 cr. v.a. Au mai
neplătite, care ar consta 12 f. 80 cr. v.a., laolaltă 32 f. v.a. *din cari*
dorirea d-voastrâ, zece procent [s.ns.] rămîne suma de mai sus de 9 f.
aşa, suntem chit!" (B.A.R., ms. rom. 981, f. 97v).

6 Ciudată ortografiere a titlului ziarului german *Siebenburge*
Foaia a apărut la Braşov, sub redacţia lui Johann Gott şi Wilhelm Ne
pînă la 15 martie 1849, dată la care, din ordinul generalului Bem, es
Kronstädter Zeitung. împreună cu *Brassai Lap* şi *Espatriatul,* acesta a
efemerei stăpîniri a lui Bem.

7 Se referă la atitudinea lui Bariţ şi a foilor sale în 1842, faţă
„articol de limbă" votat de către Dieta Transilvaniei în luna februarie
Sinteza problemei la I o a n L u p a ş, *O lege votată în Dieta transilva*
1842, în *Studii istorice,* V, Sibiu-Cluf, 1945—1946, p. 232—264. Bib
rioară: Al. P a p i u I l a r i a n, *Istoria românilor din Dacia Superi*
Viena, 1851, p. 130—138; S i m i o n B ă r n u ţ i u, *O tocmeală de r*
nedreaptă, în Foaie pentru minte..., 1853, nr. 38,'p. 285—288; G e o r
Părţi alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă, I,
p. 618—627 ; p. 752—754 (se publică *Protestul Consistoriului din Blaş*

rei limbei magiare înaintat la Dietă în a. 1842 prin episcopul diecesan Ioan Lemeni, semnat de Simion Crainic şi Ştefan Manfi la 15 februarie 1842); G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* Bucureşti, 1924, p. 51—60; 209—211 (se publică traducerea românească a *Protestului Consistoriului din Blaj...)*

în *Op. cit.,* p. 131—133, Papiu Ilarian consideră luarea de atitudine faţă de tentativa din februarie 1842 drept cel mai mare merit al *Gazetei de Transilvania* pînă la data scrierii istoriei sale (1851), prin faptul că „deslucia... drepturile românilor" şi-i îmbărbăta, prin „cuvintele marelui Herder" să-şi iubească neamul şi limba. Meritul personal al lui Bariţ rezidă în cîteva articole programatice îndrăzneţe ca *Românii si maghiarismul (Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 9, p. 65—69; nr. 10, p. 73—77; nr. 11, p. 81—86), *Ce să fie cu românii? (Ibid,* 1842, nr. 35, p. 273—275) dar mai cu seamă *Către românimea din Transilvania* (în *Gazeta de Transilvania,* V, 1842, nr. 11, din 16 martie, dată foarte apropiată de aceea a adoptării „legii de limbă"). A se consulta antologia George Bariţ, *Scrieri social-politice,* Bucureşti, 1962 si monografa lui Vasile Netea, *George Bariţiu, Viaţa şi activitatea sa,* Bucureşti, 1966, p. 166—178.

II

Zalatna, 23 iuni (1)842

Domnule!

Ca să nu întîrzie, aci trimit 17 prenumăranţi. Voi mai cerca, doară pe de azi într-o săptămîna voi mai pute cîştiga vrunul sau altul. Ştiu că ţi cunoscut bine cîţi dintre a noştri grăbesc din sine spre acest feli de lucru.

Prenumeranţii sînt mai tot aceia carii au fost prenumărat şi pînă aci, pentru aceea, deşi nu le voi fi scris eu bine *adresele,* doară nu va fi sminteală, că să A-or întitula ca şi pînă aci. Cumnatu-meu, Angyal [1], pos. 6, în anul trecut numai pentru aceea rămăsease dintră prenumăranţi, pentru că tocma atunci s-au fost mutat de aici la Sibiu [2], şi între învăluielile mutării şi iarăşi neştiind unde cîtă vreme va fi, această adresă şi-o pofteşte aşe: *Dem. k.k. berggerichts Secretar Herrn Georg Angyal, in Zalathna*[3]*,*

Amintrile, cu duhul se bucură de înaintarea treburilor româneşti, care doară acum stau pe treapta cea mai din urmă a crizului celui spre vecie hotărîtoriu [4].

Dacă nu e datina a adresa către domni: *„Gazeta,* pos. 8", să scrie numai: „Către *Alexander Tobias*" [5].

Neaflîndu-mi-se prenumăranţi deajuns şi pentru gazeta nemţească [6], vreau a rămîne numai cu a noastră. Cealaltă o voi ceti în Casino, unde fără de ace[e]a n-am altă petrecanie, că la născocirile maghiare, să fie cît de înflorite şi zaharate, stelind totuşi din fund veninul, nu mi să face. Pre a flondreani[i] [7] îi citesc mai bucuros, pentru că îmi par a fi dezvoltat în foile sale multe prinţipiuri în natura omenească întemeiate şi din aceea izvorîtoare. Măcar ei aceste prinţipiuri, cît le pun de generaliter, totuşi nicidecum nu le vreu a fi cu puteare pentru români, mai vîrtos ardeleni, şi cari lăcuiesc în Pămîntul Crăiesc (doară), nu Pămîntul, nici Fundul Săsesc. Oare nu, precum ungurii din Naţio Nobilium, Siculor[um] etc. au făcut Naţio Hungarorum, aşa saşii, din Fundus Regius au făcut Fundus Saxonum, acum Sachsen Land [recte: Sachsenland], Szâsz Fold ? [8] Eu cred că de cînd au început saşii a scrie istoria Transilvanii, şi mai vîrtos de la (1)792 cînd au înţăles pofta românilor [9], de atunci au început ceale mai multe îndoieli a să pune împotriva originii noastre romane. Casă să îndrepteaze pre sine, căci ne-au jefuit de toate emolumentele in Fundo Regio, ne tăgăduiesc vechimea. *Scopus scribentis* [10] ar trebui scărpinat de către răspunzătorii şi criticii noştri. Nu să uite sasu cu ce stomah ne zice el nouă bloch, ungurul olâh, că togma ou acea bili varsă românu: sas, fleonder, unguru: szâsz, nemet [11]. Aşa şi alte naţii care şi pînă să sdrucesc umblă una cu alta. Cred că un franţo-şpaniol şi altul mai de departe nu va grăi mai cu multă dulceaţă sas, decît ungur, român etc. Ba, ştiindu-le relaţiile ceale neomeneoasă, togma dimpotrivă de cum socotesc ei.

Nu puteam gîci cine ar fi auctor[ul] artic[olului] N° 21 [12] etc. pînă ce îi văzui numele.

Dacă mă vei bucura cînd şi cînd cîte cu o foiţă prin *Gazetă,* bine îmi va părea. Amintrile nu poftesc, că ştiu cît poţi fi de cuprins.

Mihali.

P.S. La Şincai şi Klein [13] am trimis, cu d. Igian [14] amîndoi, 43 prenum[eranţi], cît de milă, mai mult de silă [15]. / 197

[Adresa:] Monsieur monsieur *George de Baritz,* redacteur, in Kronstadt.

[1] *Gheorghe Anghel,* 1807—1887, unul din cei zece secretari ai Adunării Naţionale de la 3/15 mai 1848, mai apoi fruntaş politic marcant al românilor transilvăneni. Anghel a fost întîiul român cu înalte studii montanistice, desăvîrşite la Schemnitz între 1832—1834, după ce studiase drepturile la Cluj, ajungînd în 1828 „advocat absolut de Transilvania".

A fost jude montan în mai multe oraşe din imperiu: Tîrgu-Mureş, Sfîntu Gheorghe, Oraviţa, Timişoara, Pesta şi, fireşte, în Zlatna (unde şi-a urmat şi practica în acest domeniu). La data acestei scrisori, Anghel era jude sau asesor montan la Zlatna. După liberalizare (1861) cariera lui politică urmează o curbă ascendentă, ajungînd secretar la Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena (1862), consilier aulic la Cluj (1866) şi membru al Tribunalului septemviral din Pesta (1867).

[2] Ca asistent montanistic pe lîngă Tezaurariatul de la Sibiu.

[3] „Domnului Gheorghe Anghel, cezaro-crăiesc secretar al Tribunalului montan, în Zlatna".

[4] Vezi scris, anterioară, n. 7

[5] La acea dată paroh greco-catolic în Abrud.

[6] *Siebenburger Wochenblatt.*

[7] Floandări = numele popular pe care ţăranii din Transilvania l-au dat saşilor. Originea cuvîntului, de la *Flandra, flandrezi.*

[8] în acelaşi an, 1842, românii iau în analiză şi situaţia satelor româneşti din Fundus Regius sau Pămîntul Crăiesc, mai exact din raza scaunelor săseşti din sudul Transilvaniei. Papiu Ilarian în *Istoria românilor...,* I, p. 141—146 analizează competent felul cum saşii au uzurpat, rînd pe rînd, toate drepturile sociale şi politice ale românilor din locurile unde au fost aduşi ca *hospites.* Mai cu seamă după Unio trium nationum (1437), românit devin iobagi supuşi unor îndatoriri mai grele chiar decît în comitatele nemeşeşti. însuşi Bariţ *(Părţi alese...,* I, p. 694) narează conţinutul actului politic româno-săsesc de la 1842: „în anul 1842 episcopul gr.-catoli'c Ioan Lemeni de la Blaş s-a învoit ca, urmînd exemplul celor de la 1791, să facă cauză comună cu confratele său în naţionalitate [Vasile Moga, episcopul neunit al Sibiului — n.ns.] şi să recurgă la Dietă prin o petiţiune colectivă, motivată pe larg, pentru

cererea de drepturi civili şi confesionali pentru toţi românii locuitori, alăturea cu saşii pe numitul teritoriu cunoscut în legile ţărei sub nume de Fundus Regius". A existat în Transilvania o anumită opinie publică favorabilă acestei petiţii, aşa cum a existat alta nefavorabilă (vezi în acest sens epistolele din 1842 ale lui Nicolae Maniu către Bariţ, tot în volumul de faţă). Istoricii contemporani o consideră în general un eşec politic, nu numai pentru că n-a fost luată în seamă de către Dietă, fiind tratată cu dispreţ total, dar mai ales pentru că văd în ea rezultatul manevrelor aristocraţiei ungureşti de a-i învrăjbi pe români şi pe saşi, spre a le distrage atenţia de la planurile lor de maghiarizare forţată a principatului (Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...,* I, p. 141—146; George Bariţ, *Părţi alese...,* I, p. 624—626). Petiţia a fost tipărită de Bariţ în 1843 (aflăm acest lucru din scris. VIII—IX ale lui Nicolae Maniu), spre scandalul general al oficialităţilor săseşti (vezi *Rugămintea celor doi episcopi româneşti, a celui gr. unit Ioan Lemeni de Eadem şi a celui gr. neunit Vasilie Moga, aşternută Dietei de la 1842, în cauza românilor locuitori pe Pămîntul Crăiesc, numit şi Săsesc,* f.l., f.a.). Textul petiţiei, cu o succintă analiză a ei, la Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice-naţionale ale românilor de sub coroana ungară,*voi. I, Sibiu, 1902, p. 149—164. O copie manuscrisă a suplicei se află în fondul Bariţ de la B.A.R., ms. rom. 980, f. 53r—64r.

[9] Adică de la *Supplex libellus valachorum.* Observaţia lui Mihali este exactă. După marele act politic al *Supplexului...* (vezi David Prodan, *Supplex libellus valachorum,* ediţie nouă, refăcută, Bucureşti, 1967) apar o puzderie de lucrări istorice ale unor autori saşi despre români şi Transilvania, marea lor majoritate malițioase, denigratoare. Este materialul împotriva căruia corifeii Şcolii ardelene au trebuit să poarte un adevărat război polemic, lung de cîteva decenii. întîia manifestare e combaterea *Supplexului...* însuşi: J[oseph] C[arol] E[der], *Supplex libellus valachorum Transsilvaniae iura tribus receptis nationibus communia postliminio sibi adseri postulantium. Cum notis historico-criticis J.CE. civis transilvani,* Claudiopoli, 1791, 59 p. Acelaşi Eder este autorul şi altor opuscule, ejusdem farinae: *De initiis iuribusque primaevis saxonum Transsilvanorum, Viennae,* 1792; *Erdely orszâg ismertetesenek zsengeje,* Kolosvârtt, 1796; *Breviarium juris transsilvanici,* Cibinii, 1800; *Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transsilvaniae sub regibus Arpadianae et mixtae propaginis. Additis X excursionibus seu prolegomenis historiae sub principibus Transsilvanis, Cibinii,* 1803; *Erste Anleitung zur Kenntnis von Siebenbicrgen,* Hermannstadt, 1824 ş.a. Confratele său Johann Christian Engel a scris şi mai năstruşnic despre români, în : *Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium, et origine valachorum,* Vindobonae, 1794; *Geschichte der Moldau und Walachey,* voi. I—II, Halle, 1804; *Geschichte des Ungrischen Reichs,* voi. I—V, Wien, 1813—1814 ş.a. Franz Joseph Sulzer este autorul unei *Geschichte des transalpinischen Daciens,* voi. I—III, Wien, 1781—1782 în timp ce, mai tîrziu, Johann Carol Schuller se va „ocupa" de limba română: *Argumentorum pro latinitate linguae valachice sine rumunae epicrisis,* Cibinii, 1831. Mihali defineşte exact şi rezultanta tuturor acestor scrieri: „Ca să să îndrepteze pre sine căci ne-au jefuit de toate emolumentele in Fundo Regio, ne tăgăduiesc vechimea".

[10] „Scopul celor care au scris".

[11] Ceva din atmosfera de exacerbare a naţionalismului în Transilvania, cauzată de politica demagogică-şovină a autorităţilor maghiare, situaţie pe care Mihali o sesizează cu părere de rău.

[12] Publicistul sas Martin Schnell tipărise în *Satellit* (II, 1842, nr. 40—41, p. 178—180) un articol injurios referitor la originea şi continuitatea poporului român în Dacia. Schnell primeşte riposta puternică a lui Ioan Maiorescu, într-un lung articol poliemic intitulat *Despre vechimea românilor în Ardeal şi deosebit în pămîntul ce se zice Fundus Regius, adecă Pămîntul Săsesc* (în *Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 21, p. 164—168; nr. 22, p. 169—174; nr. 23, p. 177—182; nr. 24, p. 185—189). Maiorescu îşi dezvăluie scopul acestei luări de cuvînt la încheierea articolului: „Scopul meu, între altele era ca să dau prilegiu altora, carii sînt mai îmbiaţi în istoria Ardealului,

a nu tăcea, ci a ieşi la lumină cu acele pe care, între necazuri şi multe s
adunat nu numai spre binele neamului românesc, ci şi spre descurca
Ardealului, care de la veacu al zecelea încoace este foarte mult îmbăier
— n.ns.] cu istoria principatelor româneşti de la Dunăre" *(Ibid,* nr. 24, p

[13] în 6 aprilie 1842 profesorul arădean Alexandru Gavra deschid
doua etapă a uneia dintre cele mai triste experienţe editoriale din întreag
română: editarea *Cronicii* lui Şincai. în *Suplement la Foaia pentru min*
literatura din această dată (1842, nr. 14, p. 1—10) Gavra exclamă, pe nu
de 10 pagini, sub genericul: *Veste mare şi mult dorită ! Domnilor 1 Şin*
Clain să tipăreşte ! Grigore Mihali era unul dintre nenumăraţii colectanţi a
care s-a străduit să-şi asigure publicitatea şi remuneraţia întreprinderii,
apărea măcar o pagină tipărită din dorita ediţie (iată alţi colectanţi
mîhniţi şi derutaţi! — la ediţia-fantomă: *Ioan Şesan* pentru Viena şi
mitrie Constantini pentru Arad, *George Iuga* pentru Timişoara, *Iosif*
Lugoj, *Constantin Popescu* pentru Oraviţa, *Andrei Vasici* pentru Vîr
Oprean pentru Toracul Mic, *Gavril Gavra* pentru Oradea, *Moise Sora*
Sătmar, *Nicolae Crainic* pentru Haţeg, *Constantin Molnar* pentru
Nicolae Maniu pentru Sibiu, *George Bariţ* pentru Braşov, *Hristache Ioan*
reşti, *Dimitrie Nica* la Iaşi.

Prenumerarea mergea „cît de milă, mai mult de silă" din motivu
era de pe acum suspectat de cupiditate şi neseriorizate: din 1830, cînd
să întocmească ediţia, hrănea publicul doar cu promisiuni emfatice,
cărora cerea mereu şi mereu bani. Scepticismul de la 1842 era justif
următori editorul de la Arad compromiţîndu-se într-un chip lamentabil
lui Gavra şi ale ediţiei sale sînt expresiv narate, într-un ton pe măsura
afacerii, la Iosif Pervain, *Odiseea ediţiei profesorului Alexandr*
Hronică, în *Studii de literatură română,* Cluj, 1971, p. 86—112.

[14] *Iosif Ighian* era protopresbiterul neunit al Zlatnei.

[15] Cu însemnarea ulterioară a lui Barit: „Gr. Mihali, protop[
23 iuniu 1842".

III

Zlatna, 6[a] m

Cinstite domnule !

Căpătai înştiinţare de la frate-meu Simeon de la Cluj
n[r] 6 încoace primeaşte *Gazeta;* rugarea de a i se trimite şi cei m
n-ri pentru dînsul şi, aseamine cu ce, pentru ceialalţi prenum

Aşadară mă mai apropiu ca calcul de d. edit[or] Gott
datoriu a mai trimite 14 fl. cm., dacă îmi sînt primiţi şi pre
ceşti din urmă, aşe că Nic. Fodor, Moys[e] Nyiszte, Ephraem
Dară să mă crezi, eu încă 24 fl. cm. am afară pre la ei. Prenun
tîrzii şi poftirea nu[me]r[elo]r celor rămase o văz a fi împotriv
regulator a acestui lucru [4]. Însă dacă noi cu ai noştri crescuţi şi
fără regulă vom păşi aşea regulat, oare pute-le-vom folosi
tendenţia? N-avem ce, tuturor toate ne facem, ca...

Aşedară iartă, domnul meu, dacă te îngreun cu pretenţii
totuşi cît va fi cu putinţă nu ne lăsa deşerţi, că ştii cum zic
Cum au zis ţiganul cînd îi pune cineva împotriviri că nu-i
Sf. Petru uşile raiului: „Dacă va deschide, bine de bine
dincolo mă aşteaptă". Aşea cu ai noştri. Articului d.
din *Vestitoriul Trans[ilvan]*[6] din cealte săptămîni aşea nu

ca şi nici cel de odinioară. Şi totuşi, să crezi domnule, că, parte mare din ai noştri sînt într-a aceleaşi idei cu el. Mulţi vor fi şi în mai reale. *Aurea nobis neutralitas*[7] între partidele celorlalte naţii şi *sanda animosa defensio*[8] împotriva amîndurora, ce zice şi face oricare potrivit cu legile naturii şi a lui D-zeu. Ace[e]a a publicat şi lăudat, cu ce ele însuşi îşi scot ochii una alteia. *Pro stătu notitiae*[9] vă spun dară a nu ne face judecători lor, că care are dreptul ? Aceasta [a] domnii-tale ţinută maxima îmi mai place. Că mie mi frică că ele iară să vor împăca laolaltă, mai nainte de a fi dobîndit noi ceva din certele lor. Apoi iară noi rămînem fiii izbîndii.

Frumoasă laudă a lui Boh[ăţel] pe popii cei ţancuşi şi iscusiţi ai
198v noştri, / că nici tipariu rom[ânesc] nii ştiu ceti, şi ce ar fi de ei fără literat[ura] mjaghiară]! [10] Apoi aceştia sînt vrednici de prescurile românului, ce le scoate de la el pe Sărăcuste, Sărindare etc. ? Pfui! Şi sînt, domnule, de aceştia!

Încă nici una dintre naţiile disputante pentru noi n-au început din principiul omenetăţii a lucra, şi pînă cînd numai din interesele sale lucră sau scrie pentru noi, puţină dobîndă putem noi aştepta. Aşeadară, naţia rom[ană] să lucre pînă poate pentru sine, dară nădjdea cea adevărată să-i fie în Maiestate, care e mai presus de interesele compatrioţilor. Noi, cum cred eu, avem mai mare pricină a ne jeli asupra saşilor şi a ne teme de magiari, mai vîrtos de nu să va lua altă direcţie prin Dieta ungurească, de nu contra, încai osebită de cea din dieta trecută, în rîndul limbii şi maghiarizării[11].

Doamna d[octo]riţa Papp[12], scrisorile aci alăturate, din biblioteca soţului, bucuroasă le îngăduieşte bisearicii, căreia îi pot fi de întrebuinţare în rîndul istoric. Iară domnia-ta să faci bine şi înţălepţeşte pentru
199 dînsele, a-i cîştiga un / preseant. Cine ştie din ce căi rătăcite le-au strîns şi le-au păstrat d. dr.

Rogu-te, ce mai face Gavra cu cronica şincaiană?[13] Căpătai nu demult o pachetă de 38 cr. cm. pe poştă, intitulată la mine, scrisă dimpreună la d. Ighian, pentru drama sa[14], ca să fie primită şi plătită înainte, ba să capete ceva ajutor. Dară cu noi nu să va folosi, că eu nu sînt în starea ace[e]a. D[omnul] Ighian să zice a fi înceluit în făgăduinţele ceale multe a lui Gavra, nevăzînd încă nici un lucru aiave. Pe aici îşi pierde omul vaza şi creditul, şi vin toţi în părerea ace[e] ce îi aruncasă ungureanii, cum că îi om interesat şi prea lacom. Este ceva în lucru. Dacă eşti în corespondenţie cu el scrie-i că, de ce s-au apucat, să isprăvească, sau să lase la altul[15].

După părerea mea ar fi fost mai bine, oricum, ca tipografia blăjană să fi câştigat la sine acele manuscrise şi să le fi purtat grija. Aşea aş nădăjdui ceva de ispravă, dară amintrile mă îndoiesc de ieşit bun. Ga unui frate!

Muierea mea, maica a 7 prunci, toţi în viaţă, cel mai mare de 13 ani, toată iarnă s-au luptat cu moartea. Acum încă e sînătatea ca umblarea timpului.

Te sărut. Prietin cinstitoriu,

199» *Gr. Mihali.*

[1] Fratele era *Simion Mihali,* atunci „student" la Liceul academic p
Cluj, în a doua clasă de filosofie (cf. Axente Baneiu, *Studenţi*
din Cluj de acum un veac, în *Anuarul Institutului de istorie naţională,* IX, 19
p. 477—496; în clasa lui Simion Mihali predominau masiv elevii rom
Baîomiri, Petru Banta, Nicolae Blăşan, Vasile Bochiş, Vasile Butea
Cerghedi, Vasile Gîmpian, Nicolae Cioran, Alexandru Cozma, Iuliu Co
Iftăcelariu, Ananie Pop, Vasile Pop, Matei Pop, Nicolae Pop, Anania P
Pinciu, David Plăcintar, Teodor Poruţ, Petru Roşea şi alţii).

[2] *Johann Gott,* editor şi tipograf braşovean, colaborator apropiat al

[3] Nicolae Fodor, Moise Nistor, Efrem Patiţa. Abonaţi la publicaţiile

[4] Primele 9 numere pe 1843 ale *Gazetei de Transilvania* s-au tipărit
anunţ sub frontisepiciu: *„Gazeta* aceasta iese de două ori, *iar Foaia pe*
inimă şi literatură o dată pe săptămînă. Preţul lor este, în afară, 8 fiorini (
cefi) argint pe un an întreg şi 4 fiorini argi. pe jumătate de an, iar în
fiorini pe un an şi 3 f. 30 cr. pe jumătate an, *număraţi înainte, fără care*
nu se pot trimite [s.ns.]. Afară de c[ezaro] efrăieştile] poşte, mai primesc pre
toţi domnii corespondenţii noştri cei vechi, şi anumit dd-nii protopopi ro
toată Transilvania".

[5] *Alexandru Bohăţel,* 1816—1897, om politic român din Transilvani
carieră a culminat cu funcţia de căpitan suprem al Districtului Năsăud (1

Originar din Uifalău, Comitatul Cojocna, Bohăţel se trăgea dintr-o
-nobili români. A învăţat la Blaj şi Cluj, şi-a depus censura de „advocat
Transilvania" la Tîrgu Mureş, în 1840 şi s-a stabilit ca avocat în Cluj.
naţională a lui Bohăţel în anii 1840—1848 şi în timpul revoluţiei a fost
subiect de controversă între cercetători. Noi'l-am defini drept un naiv bi
nat pe o poziţie de colaborare şi de conciliere cu pretenţiile naţionalismulu
maghiar: este de acord cu „articolul de limbă" din ianuarie 1842 (vezi nota u
dar în acelaşi timp patronează şi încurajează activitatea politică în sens
studenţilor români, în număr masiv, de la Liceul academic piarist din Cluj
şedinte de onoare al Societăţii de lectură „Zorile", organizată de Alexa
Ilarian şi Nicolae Popea, „studenţi" la drepturi, între 1845—1847; acce
tatea politică în Dieta de la Pesta, ba chiar şi în aceea de la Debreţin, în
cînd autonomia Transilvaniei fusese violent suprimată, prin alipirea ei
în anii 1848—1849 (contravenind astfel întregii programe politice a part
nale, programă stabilită la 3/15 mai) dar în acelaşi timp depune eforturi sin
a uşura situaţia românilor, urgisiţi, în urma măsurilor luate de „tribunalel
ale lui Csâny Lâslo. Cu ocazia unei călătorii la Cluj, în mai 1849, din î
guvernului maghiar, Bohăţel obţine eliberarea multor romîni condamna
soare sau la moarte.

Marea trezire politică a lui Bohăţel are loc în 1861 cînd schimba
politice în Imperiu punea în faţa românilor noi probleme legate de d
Participă la toate acţiunile naţionale: este deputat în Dieta de la
1863—1864, ca deputat al Reteagului; la Dieta de la Cluj din 1865 prote
preună cu deputaţii români şi saşi, împotriva uniunii cu Ungaria iar în
...em al Districtului Năsăud (1861—1876) a înfiinţat gim
Năsăud, a mijlocit păstrarea fondurilor fostului regiment grăniceresc
năsăudenilor, s-a străduit să ridice nivelul de cultură al satelor româneşti
leagurile năsăudene. Spre sfîrsitul vieţii a fost preşedintele Băncii '„
din Cluj.

[6] „Vestitoriul transilvan" = ziarul maghiar clujean *Erdely Hirado.*
timp înaintea datei scrisorii (1843, nr. 18 din 3 martie [stil nou; scrisoare
datată după stilul vechi, deci ar corespunde zilei de 18 martie; aşa se ex
„celelalte săptămîni"], p. 105—106), în ziarul maghiar apăruse a
Boheczel Sândor" intitulat *Komoly szo a Gazeta de Transilvaniăhoz,* plin
polemice la adresa lui Bariţ.

Ce se întîmplase? Se pare că între beneficiarii drepturilor constituţ
silvănene, între cei care alcătuiau învechitele „Staturi" şi „Ordini" ale p

„naţiunile" aristocraţiei maghiare şi săseşti izbucnise un conflict pe tema supremaţiei Conducătorii maghiari, mai puternici, ameninţă, cei ai saşilor, mai „politici", complotează. In aceste condiţii, în luna ianuarie (1843, nr. 7, p. 39—40) *Erdely Hirado* publică articolul *Szâsz mozgalmak. Allâsunk tâjekozdsa,* cu un interes special pentru români, căci finalul lui îi ameninţă pe saşi cu ... românii, aceştia din urmă în calitate de instrumente ale politicii ultraşoviniste maghiare. Iată'pasajul, tradus fidel din ungureşte: „Intre saşi, pe Pămîntul Crăiesc, locuieşte un popor [românii, n. ns.] a cărui economie şi avere, cîştigate cu multă sudoare şi între împrejurări grele, cumpăneşte atît de mult încît noi, maghiarii, numai să vrem, prin acel popor putem nimici toate planurile cele contrare naţionalităţii noastre. Să dăm noi acelui popor libertatea şi drepturile pe care el, deşi numără 200.000 de suflete, între sasi, tot nu le poate avea, ci sînt foarte asupriţi. Astfel, el va primi limba noastră iar'noi vom fi în cîştig". Era prea mult! *Gazeta de Transilvania* (VI, 1843, nr. 6, p. 21) răspunde scurt, prin pana lui Bariţ: „Românii n-au a se mesteca în duşmăniile naţiilor cuprinse în Constituţie, nici chiar atunci cînd ar vedea că de acolo le-ar veni ceva folosuri, de azi pe mîine".

Articolul lui Bohăţel, lung şi prost ticluit (şi pe deasupra semnat, neloial, „tobb olah nemzetbeli târsainak neveben is" = şi în numele altor mai mulţi conaţionali români) este exemplar pentru deruta politică a autorului. Ungurii nu vor să-i învrăjbească pe români cu saşii, ci vor să-i ajute. Referindu-se la problema limbii oficiale (vezi scris. I, n. 7), scapă următoarea aserţiune: dacă românii vor să ia parte la dezbaterea propriilor interese, dacă vor să ocupe vreun post în administraţia ţării, iată, nu trebuie graţie hotărîrii din ianuarie 1842!—să înveţe nici ' o altă limbă, decît maghiara! Ce simplu! Sfîrşitul se vrea înţelept: românii să-şi cultive limba ca români, dar să o înveţe pe cea maghiară ca cetăţeni ai patriei!

Vederile acestea îl nemulţumesc pe Mihali care, asemeni' intelectualilor ce formau la acea dată partida naţională română din Transilvania (Simion Bărnuţiu, George Bariţ, Timotei Cipariu, Simion Crainic, Nicolae Maniu, Al. Sterca Şuluţiu, Ioan Maiorescu ş.a.) se situau pe poziţia *Protestului Consistoriului din Blaj* de la 15 februarie 1842, unde se afirmă răspicat: „Nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi şi naţiunea noastră nu putem fi obligaţi printr-o lege care, pentru datinile şi credinţa noastră, pregăteşte un pericol şi un obstacol iar pentru naţionalitatea noastră ruină şi pieire!"

[7] „Neutralitatea noastră de aur".

[8] „Sfîntă şi îndrăzneaţă apărare".

[9] „Pentru consemnarea situaţiei".

[10] Se referă la următorul pasaj din articolul lui Bohăţel: „A balâzsfalvi novelohâzban ugy hanyagoljâk az olah nyelvet, hogy tobb novendek pap negy evi ott mulatâsa utân csak nyomtatâst, s azt is roszul olvas maga nyelven, irni olâhul a vilâgert sem tud; ezek ha a magyar literaturâban nem lennenek jârtâsak, mi hasznât vehetnek 6k s a nemzet 14 evi tanulâsuknak?" = în institutul de învăţămînt din Blaj în asemenea măsură se neglijează limba română, încît mulţi teologi, după patru ani petrecuţi acolo, abia dacă pot citi, cu chiu cu vai, un text tipărit în limba lor. A scrie româneşte, nu ştiu pentru nimic în lume. Dacă aceştia n-ar fi familiarizaţi cu literatura maghiară, ce folos ar avea ei şi naţiunea lor după cei 14 ani de învăţătură?

Pasajul, ca şi observaţia lui Mihali: „Şi sînt, domnule, de aceştia!" aduc o dovadă în plus despre acel primejdios proces de înstrăinare a însuşi Blajului, citadela culturii româneşti a vremii. Primejdios din cauză că el putea înlesni transformarea în faptă a intenţiilor aristocraţiei maghiare: eliminarea limbii române şi deznaţionalizarea românilor. Procesul se datora episcopului Ioan Lemeni, crescut pe la curţile nobililor maghiari din Cluj, om care vorbea o limbă românească mai mult decît rudimentară. Cu acest prilej, punem pasajul şi observaţia din scrisoare — absolut sincere, autentice — în sprijinul celor doi istorici care s-au ocupat mai îndeaproape de procesul maghiarizării Blajului după 1840: Al. Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară,* I, p. 122—124 şi G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* p. 45—51 şi împotriva celor care, într-un fel sau altul, au încercat să minimalizeze gravitatea faptelor petrecute în deceniul al cincilea la confluenţa Tîrnavelor şi să-l scoată basma curată pe Lemeni: Virgil Şotropa, *Din actele şi scrisorile episcopului Lemeni,* în *Arhiva Someşană,* 1937, nr. 21, p. 528—568 ; Coriolan Suciu, *Crîmpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj şi episcopul* *iLemeni (1843—1846),* extras din *Cultura creştină,* Blaj, 1938 ; Nicolae *llstoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800—1867,* Bucureşti, 1971

[11] Vezi scris, I, n. 7.

[12] Soţia văduvă a lui Vasile Pop.

[13] Ediţia *Cronicii* va mai întîrzia binişor, pînă în mai 1844, cînd iese — şit! — Ia lumină prima fasciculă din opera şincaiană. Aceasta, însă, fără un sfîrsit, măcar rezonabil, gălăgioasei întreprinderi.

[14] Poate cel mai hilar episod al „odiseei" lui Gavra îl constituie pseudo-dramă, lipsită nu numai de orice har artistic, dar şi de orice bun sim lată *Monumentul Sincai-clainian, a bărbaţilor celor ce, pentru lauda naţiei* „ *toată viata si-o jertfiră...* (si titlul continuă pe trei pagini!). *Monumentu* I în 1844, odată cu sarcinile I si II din *Cronică^* editorul ameninţă din vreme * nu va primi opera lui Şincai dacă nu va plăti înainte şi drama sa. Gestul profund. La acest episod face aluzie Mihali.

[15] Vezi Iosif Pervain, *Op. cit.,* Exista părerea, şi ea se va întă mult, că Gavra este ori prea incapabil, ori prea necinstit ca să ducă la b t lucrarea începută si că, deci, ar trebui obligat de către opinia publică na *l* cedeze manuscrisul ori altui editor mai procopsit, ori unui for naţional, ca *" din Blaj.

IV

Zlatna, la au

Domnule I

Poliţa de 44 f. arg. mi se prezentă, dară încă nu o depurai, Abrud încă nu mi-au sosit prenumăraţia. însă în aceasta scăde fi, banii astăzi, mîne se vor depune.

N.B. Trimite şi cumn[atului] meu, secretariu Jud [ecâtoriei] nistice] Georgie Angyal, după titula prescrise, şi vor urma şi acei numai doară i să vor pute trimite a 1 iulie a.c. gazetele.

D[omnul] Ighian tocma îmi scrise pentru sminteala întîm pe lîngă ace[e]a îmi trimite o scrisoare întitulată d[omn]ii-ta acclusis doi # P[e sama] *Glâsuitoriului unui român*[2]. Cîci voi a de acea samă, vi-o îndrept într-acolo. Dar *Glâsuitoriului tuturo lor transilvani şi ungureni celui întîiu*[3], domnii-tale cine ce-ţi t Pagubă că nu mai avem Ighieni! Şi şi acestuia încă i să subţie

întîmplarea din Blaj[4], oh!, o'ştim şi de urmări ne temem nădăjduim, pe lîngă frică. După o secetă, ba uscăciune care perirea tuturor vegetaţilor, cu ce simţire va fi omul cînd s-a nori / cu întunecăciune, de prins cu mîna, şi fulgerele cu tu întrec unul pe altul ? Decît cum că poate că pe culmea Dumbră sfăşia unii dintre copacii cei mari, prin trăsnete, însă ploaia mult îndărăt nu să poate întoarce, şi aşe şi răcorirea naturii şi plantelor cvasi e sigură.

Io înainte cu puţine săptămîni am fost acolo pentru ca sului. Am vorbit cum'am ştiut, şi cu paţienţie am fost ascult folos dacă sămănătura de o măsură de grăunţe bune, olianul, de neghină pîngărindu-ţi-o, îţi face tot lucrul nimica? Cauza e purtată numai de oameni teoretici[5], şi teoria fără praxă ...! să nu lovească în zicală: *Causa justissima male defensa per* aceasta i-am făcut luători aminte. Cum că s-au dus vrunul c

în sus[7] n-am ştiut încă, precum nici că carele e acela. De la persoana acestuia încă mult atîrnă, cvasi representat *recurrentes cunctos*[8], nu numai în objectul plînsorii, ci şi *de caetero*[9].

Prin cauza clericilor sînt răniţi mulţi şi protopopi, ca părinţi, unchi
200v ş.c, cari nu pot, nici trăbuie să tacă. Deci aceia deschidă graiul, şi va / răsuna prin ceialalţi, doară prin toţi. Ce-i Cutul şi mănăstirea[10], sau bunurile acestora, am fost scris şi io lui Papfalvi.

La *Călindariu*[11] io acum asud mai tare. M-aşi fi mai lăsat de el pentru întîrzierea, dară numai pentru ace[e]a nu, ca să nu să abată de tot publicul nostru, din pricina lipsei, la cel unguresc[12], mai vîrtos întîrziind cu un an întreg. Cînd îl voi da şu[b] teasc, atunci mă voi ruga deodată şi de publicaţie, că de subscriere, în tot chipul, e prea tîrziu. Celui unguresc îi sosiră 400 subscriitori şi încă mai aşteaptă din cîteva locuri. Oare noi cum vom pute vîrî al nostru ?!!

Doream de la d-ta şi ceva note asupra lucrului sau înştiinţării ş.a., ca de la cela ce stai pe un culme şi de acolo priveşti preste lucrurile literaturei româneşti. Stau în chipzuri[re], oare cuvintele d-tale: *„doară că v-aţi lăsat de cel român[esc]"* să nu le înţeleg cu adaus: *„precum ar fi şi mai bine, şi mai vrednic" ?*[13] Voi cerca totuşi, că nu vreau să ţiu cu zicala: *Cel ce cearcă, dacă nu dobindeşte, nici nu pierde?* Io zic că: *Dacă nu dobîndeşte, tocma pierde.* Insă pierderea acestuia face ca, altul cercînd, sădobîn-
201 dească. Şi batăr şi noi mai demult am fi cercat, doară nu ni-au fi mers / pierderea aşa de departe.

De la Agram[14] îmi mai place ce zice cel cunoscut de poezii[15]. Acestuia cugete mai ajutoră lucrurilor celor doi superintendenţi şi preste 200 parohi evanghelici. Vezi, aceştia apără dreptul natural şi-s însuraţi, nu plebani *(celibes),* care îşi chinuie popoarele ca să le maghiarească cu feliuri faţuri.

Oh!, vrednicule fundator a celibatului în clerul român[16], ce-ţi vei fi cîştigat tu cu zelul tău ?

Io zisesem că de unde vine papistăşirea şeichenilor, şi iacă-te, am gîcit; dar cum vor ave regres?

M-am bucurat de chioreni, mai vîrtos că cetisăm deunăzi în *Hirado*[17], pe numele lor alipite, de tot alte cugete, fără îndoială că de vrun nemeş de cei de la Şeica, şi încă doară şi mai răi.

Ne-ar mai fi lipsă de o gazetă stăruitoare cătră nemeşii români, dar ce, că nici aceasta nu o pre citesc. Ai vrun corespondent bun la Chioar? Hossu Dimitrie[18], v[ice] protopop la Lăpuş, n-ar fi rău, şi e aproape.

Am zis şi către orînduitorul prenumeranţilor *Icoanei pământului*[19] că pentru ce pune Protopopiatul Zlatnei ?[20] Au nu se teme că îi vor face proţes ceia carii şi pentru carte fac cauză tot clerului din Blaj ? Iţi zic şi d-tale: încă io-s numai administrator, adecă om *inter spem et metae*[21], carele să nu cutez a căsca gura, măcar că totuşi nu o am ţinut pre închisă nici pînă acum, şi de aci înainte încă mai puţin. Una mă apasă: starea finanţială, în nepotrivită proporţie cu sporirea familii. Aşe e a românului, cînd e una, nu-i alta.

Fraţilor şi cunoscuţilor numai după duh, Murăşenilor
t mine sărutare. Cînd cetii despre dînşii îmi veni aminte că ş
" Zlatna prin profes[orii] români Angyal[23] şi Santa[24] au ajuns
î m a r e şi număr de şcolari, pentru carii au aşăzat Cămara plă
y' rale. După acefela'profesorii romţâni] s-au izgonit, ca săcuii
" plăţile[25]. Să pot spune aceste lui Kovâts[26].

Iartă, că prea mult e!

. ij' Iţi sînt adevărat cinst[itor],

\?>

Adaus! Doamnei lui Papp îi voi spune cele scrise, dar a acasă. Aveţi grijă, dr. Papp au lăsat o fiică săracă şi de taică şi *Catinca*[27], fată bună. Să poate recomînda unui naţionalist. datori a îngriji foarte de norocirea ei. /

[1] Nu s-a păstrat. Există doar două scrisori ale lui Iosif Ighian cătr 20 decembrie 1846 şi 16/28 martie 1848 (la B.A.R., ms. rom. 1004, f. 150

[2] Adică pe seama lui Andrei Mureşanu. Cu cîteva săptămîni în *pentru minte...,* 1843, nr. 28 din 12 iulie, p. 224) acesta publicase poezia *român,* de unde şi porecla ad-hoc dată de Mihali.

[3] Excepţional epitet acordat lui Bariţ, dovadă în plus a notorietă purii între românii transilvăneni!

• [4] „întîmplarea de la Blaj": vezi studiul introductiv şi notele la s Nicolae Maniu, din acest volum.

[5] „Oamenii teoretici" sînt, mai cu seamă, Bărnuţiu şi colegii săi Bo si Pop. Mihali nu poate pătrunde adevărul că la Blaj era *tocmai* o confr tică mai întîi, a ideilor. în aceeaşi confuzie vor cădea mai tîrziu şi alţii, cel mai desăvîrsit de opacitate este Ioan Puşcariu, *Notiţe despre contemporane,* Sibiu, 1913, p. 30, care spune că „Bărnuţiu nu avea o cre vieaţa practică, ci era un idealist cu totul izolat de lume".

[6] „Cauza justă se pierde printr-o apărare slabă".

[7] Se duseseră doi dintre „răzvrătiţi", profesorii Demetriu Pop ş La 25 august 1843, aceştia subştern împăratului o petiţie în numele • împricinaţi, în care sînt'semnalate neajunsurile grave în administrarea Făgăraşului de către Ioan Lemeni. Vezi o copie a acestei petiţii la Arhi Filialei din Cluj a Academiei, în fondul citat.

[8] „Al tuturor petiţionarilor'*.

[9] „în celelalte". Adeziunea lui Mihali la acţiunea blăjenilor se tră această speranţă că plînsoarea lor cuprinde nu numai sesizări personale, d mai generale.'Subînţelegem speranţa — confirmată, dealtminteri — c la urechile împăratului nemulţumirea greco-catolicilor din cauza tutelei Vezi si scrisoarea următoare.

[10] Printre acuzele aduse episcopului, una de frunte se referea la pr nistrare a bunurilor eparhiei, între adcestea cel mai important fiind domen

[11] Grigore Mihali intenţiona să publice un „călindariu băiesc", adic tului, pe anul 1844. Intenţia si-o dezvăluie într-un prospect publicat *Transilvania,* VI, 1843, nr.' 65,' p. 260 pe care-l reproducem aici în într vorba de una dintre puţinele apariţii publicistice ale protopopului de Bi

„Chiemare spre subscriere la Călindariul băiesc
pe anul de la Hristos 1844.

între părţile lumei, cunoscute, Europa se credea a fi cea dintăie culturei şi iscusi'nţii sufleteşti, iară între ţările iscusitei Europe, Transil a întrece'pe toate celelalte'ţări în privinţa metalului aceluia spre care însetat şi vor înseta inimile'pămîntenilor celor cultivaţi şi tocma aşa şi Şi sălbatici, a aurului.

Aşadar, întăimea patriei noastre, a Transilvanii, stă în avuţia aurului, pe lîngă carele nu lipsesc nici celelalte metale trebuincioase, a cărora lăcaşe sau izvoare le numim *băi,* iară căutarea, lucrarea sau deprinderea cu acele le zicem *băit, băire, băitură, bâişag.*

D[omnul] Sigismund Szentkirâlyi, asesor Scaunului sau Judeţului băiesc în Mfarele] Principat al Transilvanii, ş-au propus a împărtăşi într-un călindariu băiesc în limba maghiară, începînd de la anul vfiitor] 1844 înainte, feliuri de cunoştinţe despre băit, care oricăror doritori de a cunoaşte Transilvania şi preţuitorilor de ştiinţe nu vor fi neplăcute, iară celora pre carii soartea i-au ordinat a vieţui în locuri băieşti, sau tocma din lucrul şi cîştigul băilor a-şi împlini lipsele vieţii le sînt de ne-ncungiurată trebuinţă, pentru că, de o parte, scurgîndu-se vinele băieşti şi din zi în zi împuţinîndu-să băitul, de altă parte înmulţindu-să băierii, e trebuinţă de cunoştinţe şi măiestrii nouă, spre a lucra şi a cîştiga aşa băitul cît să se răsplătească şi să se întoarne ostenelele şi cheltuielele ce le pofteşte băitul, şi ca poporimea cea crescută printre munţii băieşti să nu fie silită a se răspîndi de la locurile naşterii, în lume.

Aceste' cunoştinţe, în asemenea formă a să împărtăşi şi româneşte, cu atîta se socoteşte lucru mai vrednic, cu cît e ştiut cum că pe la toate băirile în Transilvania, şi afară de aceasta în unele părţi, lăcuitorii şi băitorii sînt mai mulţi români, carii din mila lui Dumnezeu, de cînd se deşteptară prin organul *Gazetei* şi a foilor naţionale, pe zi ce merge să văd a simţi mai mare sete spre toate ramurile ştiinţelor, şi cărora necîştigarea celor băieşti şi rămînerea îndărăptul altor naţii în acest ram al culturei şi al fericirii, mîne poimîne le-ar putea produce altă decît primejdii sau periciuni, supt a cărora greotate înotară de vro cîteva veacuri.

Drept aceea, subscrisul preface în românie şi cugetă a da la tipariu, după originalul mai nainte lăudatului autor, călindarele băieşti în fieştecare an, în care, pe lîngă cele ce deobşte le arată călindarele, să vor afla mulţimi de daturi despre înaintarea băitului în patrie şi în ţări streine.

Aşa, în *Călindariul anului 1844* se vor înfăţa: bucăţi din istoria băitului; ştiinţări spre a cunoaşte băiasca administraţie sau chivernisire şi legiuire; ştiri despre răscumpărarea metalelor crude; regule despre preţuirea metalelor la schimbări; îndreptariuri spre a să povăţui însuşi în căutarea băitului; cunoştinţe cum se lucră chizurile auroase în America; statistică despre băitul transilvan; ordinăţii normale băieşti, ieşite cu a. 1842; privinţa asupra băirii în ţări străine ş.a., ş.a.

Preţul 1 esemplariu tipărit şi legat, ca de vro 10 coaie în optariu mare va fi de 40 cri. argi. carii fiecine îi va plăti luîndu-şi esemplariul amînă. Esemplarele să vor trimite culegătorilor pînă la 1 dechemvrie a.c. Fieştecăruia, al 11-le îi va merge de cinste sau spre răsplătirea ostenelii culesului.

Sînt rugaţi c[instiţii] protopopi în eparhiile sale, parohii în popoarele sale şi toţi înaintaşii culturii şi fericirii naţionale, împregiuru-şi a îndemna şi a aduna subscriitori la acest mănuariu folositoriu. Apoi numele subscriitorilor şi numărul prenumăratelor esemplare să binevoiască a le face cunoscute pînă în 25 sept. a.c. celui aci iscălit,

Grigorie Mihali
paroh românesc.

în Zlatna, 6 iulie 1843"

Despre avatarurile calendarului lui Mihali vezi infra, scris. V, nr. 2—3.

[12] Adică originalul, al lui Szentkirâlyi Zsigmond, pe care-1 traducea corespondentul nostru (vezi conţinutul prospectului, aci supra). Szentkirâlyi a scos acest calendar timp de trei ani: *Erdelyi bânyaszkalendariom,* I—II, 1844—1845 şi *Erdelyi bdnyâszalmanach,* III, 1846.

[13] Nu-i exclus acest subtext din partea lui Bariţ, care bănuia soarta calendarului (vezi scris. V, n. 2—3).

[14] Zagreb, capitala Croaţiei.

[15] Croaţii începuseră şi ei acţiunile naţionale împotriva tendinţelor anexioniste şi deznaţionalizatoare ale aristocraţilor unguri. *Gazeta de Transilvania* (VI 1843, nr. 58, p.' 234—235), la rubrica sa politică, publică o relatare despre adunarea Comitatului Agram, ţinută în 10 iulie 1843. Vorbitorii au combătut tare sforţările

^guvernului de la Pesta de a introduce maghiara ca limbă oficială şi î
Tonul lor este temerar. Al patrulea cuvîntător (nu sînt numiţi!) propun
din acest motiv, Croaţia „să se dezbine de cătră Ungaria". Un altul z
naţie care sileşte pe alţii la limba sa, vrea a domni preste aceiaşi". „La urn
Gazeta—se ridică şi un bărbat cunoscut de poeziile sale şi deduse din istorie
n-au făcut alianţă în vremile vechi numai cu aşa-numitul popor maghiar,
ghiarii, adecă cu toţi lăcuitorii ţărei ce o numim Ungarie". Acest ulti
„cunoscut de [traducere calchiată din maghiară; recte: din] poeziile sa
face aluzie Mihali este poetul şi cărturarul croat *Ludovic Gay,* emine
pentru independenţa naţiunii sale. Românii din Transilvania îl admiră şi
exemplul (vezi Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...,* II, Vi
p. XCIV).

[16] „Vrednicia" îi aparţine lui *Petru Pavel Aron,* episcop greco-catoli
raşului între 1751—1764. Cărturar, dealtminteri, cu mari merite în trec
nilor transilvăneni, episcopul Aron s-a impus în primul rînd printr-o
severitate religioasă, întărită prin exemplul personal. Este organizatorul
şcolilor din Blaj, pentru care a asigurat venituri şi dascăli. încă din vrem
lui, numărul elevilor ajunge la 300. Profesor el însuşi, publică mai mul
caracter bisericesc sau didactic: *Flosculus veritatis,* Viena, 1753; *Învăţăt
prin întrebări şi răspunsuri, pentru procopseala şcoalelor...* Blaj, 1753 (ed.
Păstoriceasca datorie dumnezeeştii turme vestită..., Blaj, 1759; *Păstoriceas
sau dogmatica învăţătură a Bisearicii Răsăritului cătră cuvîntătoarea tur*
1760; *Doctrina christiana ex probatis authoribus collecta, ad usum hujus
Juventutis cooptata, cum adjecto de Sacra Unione colloquio, jussu Illustrissi
rendissimi d.d. Petri Pauli Aaron de Bisztra Episcopi Fogarasiensis* e
1757; *Octoih, şi slujbele sfinţilor deobşte...,* Blaj, 1760; *Votiva apprecat*
1760; *Epistola consolatoria ex divinitus inspiratis scripturis opera Illu
Reverendissimi Domini Petri Pauli Aaron de Bisztra, Episcopi Fogar
tempus iribulationum propui grecis utilitate collecta, et adaptata, cum Ejusd
tione valachico nuper vulgata, nune rursus Latino idiomate Typis edita.*
*a. MDCCLXI; Exordium et definitio sanctae oecumenicae synodi flo
antiqua graeco-latina editione desumpta et ab Illustrissimo ac Reverendiss
Petro Paulo Aaron de Bisztra episcopi Fogarasiensis ad sui gregis utilit
nempe Unionis argumentum adaptata, cumque Ejusdem Benedictione prius*
Blaj, 1761; *Sancti patris noştri Ioannis Damasceni monachi et presbyter
mitani Opera Philosophica et Theologica quae eius nomine circumferuntur,
Veneta et Parisiensi...,* *cum Illustrissimi ac Reverendissimi Domini
Aaron de Bisztra episcopi Fogarasiensis benedictione, nune primum hoc
edita,* Blaj, 1763.

[17] *Erdelyi Hirado,* 1843, nr. 58, p. 344 anunţă că în ziua de 3 iulie
la Şomcuta Mare adunarea^electivă a nobilimii din Districtul Chioar, pe
organelor administrative. între cei aleşi în diferite funcţii sînt forte mu
Vasile Pop, Vasile Hossu, Andrei Florian, Andrei Mihalca,'Vasile Bota, Ir
Toma Buda, Vasile Buda, Ioan Ilieş, Beniamin Buteanu şi alţii. în nr. 5
revine cu amănunte despre şedinţa de alegeri, cu care ocazie, îngrijorat
victoria în alegeri a nobilimii române din Chioar, corespondentul constat
videken olah coalitio alakult es letezik, mellynek foczelya a magyaro
hivatolokbol kitudni" = în Chioar s-a format şi există o coaliţie rom
cărei ţel principal este înlăturarea ungurilor din toate funcţiile. Insinuează
ţărani români din Chioar, adunaţi în număr foarte mare în curtea sediulu
ar fi provocat tumult şi ar fi forţat cursul alegerilor. De mai multe ori, bi
rii a trebuit să vorbească, *în româneşte* (s.ns.) poporului de afară. Sînt î
ales fruntaşii români H.L. (Hosszu Lâszlo), P. I. (Pap Josef) şi B.S. (Bu
Vasile Hossu, Iosif Pop şi Alexandru Buda.

[18] Dimitrie Hossu, la acea dată protopop al greco-catolicilor în Su
tatul Solnocului Interior.

[19] *Icoana Pămîntului sau Carte de geografie,* tom. I—III, Blaj, 1
manual românesc de geografie, de Ioan Rusu (vezi în acest volum co
lui cu Bariţ).

[20] De vreme ce protopopiatul greco-catolic al Munţilor Apuseni se numea „al Bistrei", al Zlatnei era cel neunit.

[21] „între speranţă şi realizare". Mihali nu era încă titularizat şi sfinţit ca protopop, stadiul de administrator fiind asemănător unei stagiaturi.

[22] Andrei şi lacob Mureşanu, amîndoi colaboratori apropiaţi ai lui Bariţ, la Braşov.

[23] *Gheorghe Angyal,* tatăl lui Gheorghe Anghel (vezi scris. II, n. 1.). A fost între primii profesori ai Gimnaziului din Zlatna, imediat după înfiinţarea acestuia, în 1819. A predat la clasa inferioară de gramatică, alături de Emeric Balâs (la cele două clase de umanioare) şi Constantin Hene (clasele mijlocie şi superioară de gramatice). în 1829 nu mai figurează printre profesorii gimnaziului (cf. *Schematismus Dicasteriorum el Officialium Magni Principatus Transilvaniae pro Anno,* anii 1819—1829).

[24] *Dimitrie Santa,* din prima serie de învăţători la Şcoala primară montaniană din Zlatna, la înfiinţarea acesteia, în 1809. Profesa alături de Lorincz Josef şi Constantin Hene. în 1815 nu mai este menţionat *(Ibid.,* pe anii 1809—1815).

[25] La data cînd Mihali trimitea această scrisoare, dascălii celor două şcoli din Zlatna erau: la *gimnaziu* Bodnar Lajos (prefect), Kovâcs Lajos, Kapatân Marton şi Gregorius Publig iar la *şcoala primară* Bodnar Lajos (director şi catehet), Lorincz Adoîf şi Vajda Mihâly.

[26] Episcopul romano-catolic al Transilvaniei, *Kovacs Miklos de Tuşnad,* 1769—1852, care îndeplinea şi funcţia de inspector general al tuturor şcolilor confesionale din principat.

[27] Informaţia este surprinzătoare pentru eventualii biografi ai lui Vasile Pop. Ion Muşlea în *Viaţa şi opera doctorului Vasilie* Pop, la loc. cit., p. 121, n. 1, comentînd situaţia familială a lui Vasile Pop presupune că *ambele* soţii ale doctorului au fost săsoaice, iar copiii lui au purtat nume străin: Francisca, Ludovica, Ladislau, şi s-au îndepărtat de neam. Iată că acum apare o *Catinca,* româncă în asemenea măsură, încît „se poate recomînda [de soţie — n.ns.] unui naţionalist". Această revelaţie, cu specificarea lui Mihali că fata e „săracă şi de taică şi de maică" ne îndeamnă să credem că prima soţie a lui Pop o fi fost, totuşi, o româncă din Şcheii Braşovului.

Zalathna în 24 s.v. X[br] (1)843

Domnule frate !

Aci închid 1° o ţidulă cu 13 subscrieri la *Macrobiotica*[1] d. Vasici. Poate că în urmarea ordinăţii arhiereşti voi mai primi vrunul sau altul. Vom vede. D[omnul] Ighian îmi scrie cum că îmi va trimite vro 20 subscrietori la *Maerob[iotică];* 2° altă ţidulă cu 10 prenumeraţii la *Gazetă,* dimpreună cu mine. De voi mai căpăta, de altă dată îi voi trimite.

Pentru nişte numeri din *Foaia pentru minte* mă rugasem în scrisoarea ceealaltă. înainte de aceasta, îmi în[n]oiesc rugarea, mai vîrtos pentru nr. 4, an. 1840, nr. 34, an. (1)842. Din anul acesta încă nu mi-au
202 venit cîţiva n-ri. Aceştia mi-i voi plini de la cumnatul Angyal. /

Dacă vei face bine a republica *Călindariul*[2], cu aceste cuvinte: *„Călindarul băiesc pe 1844,* publicat su n[r] 65 a.c, din lipsa subscriitorilor n-au putut ieşi la lumină"[3].

De vei vre a le mai cînta la ureche, bine de bine, dară io nu mă mînc cu ei, că nici sînt calzi, nici reci. Şi cum vor, dacă şi vatra focului

I s-au răcit de tot ? însă are drept de a să făli naţia asupra nedrep
fpătimite de la străini, pînă cînd ea pătimeşte cele mai mari ned
Ide la ai săi? Cînd va veni vremea să fim slobozi a grăi despre a
iGlasurile săborului să vor înăduşi!! Nădejde de scăpare încă
zăreşte pentru noi!

Dumnezeu îţi deie mai multă curagie decît am io.

Cinstitoriu,

Mi

[1] *Macrobiotica sau măiestria a lungi viaţa, după Hufeland, tradusă, şi pentru orice român cultivat de Pavel Vasici, doctor de medicină şi hirurgie, de obstretricie, chesaro-crăiesc director de carantină şi a învăţatei Soţietăţi medic din Iaşi mădular corespondent,* voi. I—II, Braşov, 1844—1845. Traducerea lucrări a lui Hufeland, cu ajutorul lui Andrei Mureşanu a constituit un r eveniment cultural în viaţa românilor transilvăneni. Vezi în acest sens *Geo şi contemporanii săi,* II, p. 1—200.

[2] Vezi scris, anterioară, n. 11. în afara prospectului, Bariţ mai anun *dariul băiesc* al lui Mihali şi în *Foaie pentru minte...* (1843, nr. 34, p. 272) în rii termeni: „Spre ştiinţă. La *Călindariul băiesc* publicat în *Gazetă,* pe a primeşte subscripţii şi redacţia".

[3] Iată textul prin care anunţă *Foaia pentru minte* ... (1844 ,nr. 5, p. 40 ţarea lui Mihali: *„Călindarul băiesc* care era să iasă pe anul acesta, pentru scriitorilor, nu s-a tipărit. Se pare că noi n-am subscris,scopul acelei căr

VI

Zlatna, în 20 fe

Mult preţuite domnule !

Prin d. Ant[on] Balomiri, neguţătoriul din Sebeş, carele a ave cunoştinţă cu pr[ea] cinst[ita] domnia-ta şi socoteli de trimit în capul preţului *Macrobioticii* 50 cincizeci Rh. ft. argi teala ţi-o voi face cînd voi trimite şi ceialalţi bani, după în exemplarelor. Pricina trimiterii e aceea că nu bucuros ţin ban la mine. Apoi după ceialalţi mai trăbuie să aştept pînă îi scot.

Pentru *Istoria*[1] de Maior, mulţămesc. Voi sili a le trage şi a le îndrepta la locul său. Io, cu cea mie prezentată iară pre a face, însă fratelui mieu[2], cleric în Blaj, că io am a mea c zecenii.

Pe ace adrese să să / trimită curirul[3], ţ-am scris: Ighian, Al Dion[isie] Adamovici, Mihâlyi. Bine ar fi să nu întîrzie ve Oamenii noştri sînt plecaţi a se desinima cînd ne vin toate pe

Văzui *Buletinul*[4] şi *Gazetă oficială*[5]. Se silesc a scrie cu neşte, dară libertatea duhului e numai cum poate fi supt un surupăcios oriental, dară cu atîta mai puternic altul acum, învietoriu, de la nord. Oare cînd vor scăpa săracii din ghiar moloşi ?!!

De la Blaj aud a fi venit o rezoluţie înaltă absolvătoare pre arhierească de toate imputările personale[6]. Şi iară, profesorii ciţi pe 26(?) martie la Strigon, spre auzirea deliberatului arhiep

în persoană, sau *per procuratorem*[7]. Ce va mai fi cuprinzînd şi acela? Dacă a noastre nu le ştim săvîrşi noi de noi, le isprăvesc alţii şi fără de noi, peste noi.

Blajul n-au vrut a-şi da socotelele clerului diecezan (adevărat
i U 3 că acesta nici n-au ştiut să le ceară)[8], le-au dat altora[9] / ce trăbuia să facă de sineşi şi bucuroşi au făcut, numai de silă şi din poruncă.

De cumva îmi aduc bine aminte, conzistoriul cel mare din (1)844 poftise numai în soborul mare a se lua socotelele clerului la cercetare. Alţii, văd, au rînduit amintrine. Am îmbătrînit, alţii ne încing şi fac cum vreu.

Bine le dăduşi şi unora cu traducţia socotelelor diecezane[10], şi celoralalţi cu necunoştinţa şi neaverea încai cît de puţine politici, în *Reflexiile la Gerando*[11]. Un corp cu mai puţină cunoştinţă de politică nu poate fi dară decît clerul nostru.

Una întrebare nu o au dezlegat încă nimene sau încai nu după gustul mieu: adică, cine are a dispune cu Fundul bobian şi după ce regule? Blajul răspunde: „Noi, după cum socotim mai bine". Io nici una nici alta nu o aflu în testamentul bobian[12]. Şi Fundul bobian sau interesul lui cui se împarte?! Aceasta, doară, era a se întreba? Iară zic:
204 nu ştim politică nici cîtă un funoj. /

Acum despre *Gazetă* şi *Bri[e]fsam[m]ler*[13] Th. Sim. Lukâts din Zlatna. *Bri[e]fsammlung*[14] sau poştăria lui Theod. Sim. Lukâts eradicată numai în anul trecut. El, cum spune, are datorie a coborî cu postăritu său la Bălgrad şi a-l trece la Baia de Criş, prin Zărand. Aceste două îs a lui. De la Bălgrad şi de la Baia de Criş la Zlatna trimit cei de acolo poşte-maistrii ş.a. De aci, zice că el din Bălgrad aduce la Zlatna şi cărţile numai după alt acord şi nu ştiu ce decimă, iară nu după datoria'poştării sale. *Itt abekeno* [corect: bokkeno][15] pentru ce zice, că nu ne va aduce gazetele din Bălgrad fără numai după ce vom prenumăra la dînsul 4 f. 30 cr. cm. pe exempl. După aceste a lui vorbe, poştăria din Bălgrad ar fi datoare a ne trimite nouă la Zlatna gazetele, că şi cea de la Sebeş le trimite eişi.

Dacă sînt aceste aşe , lui i se cade ceva remuneraţie pentru că ne suie gazetele. Socoteşte cu d. Gott despre aceasta pînă'în semestru II. El mi-au zis că în semestru curg[ător] pentru amiciţia mea le aduce şi
204v le promovăluieşte, da aşe ca apoi pe /[16]

[1] A doua ediţie a *Istoriei* lui Petru Maior, tipărită de către ieşeni: *Istoria pentru începutul romînilor în Dachia. întocmită de Petru Maior... acum retipărită prin lordachi de Mălinescu, secretariul Arhivei Statului a Prinţipatului Moldaviei şi dispittaţiile asupra Istoriei • • • tălmăcite de pe latinie pe romîneşte prin Damaschin Bojincă, iurisconsultul Prinţipatului Moldaviei. Historia de orisine valachorum* Buda 1834.

Fireşte, Bariţ era principalul colectant în Transilvania şi pentru această carte. Pînă la data scrisorii lui Mihali, foile braşovene anunţaseră de mai multe ori existenta cărţii la sediul redacţiei (vezi *Foaie literară,* 1838, nr. 21, p. 168 ; *Foaie pentru minte* 1842, nr. 38, p. 302—303; 1843, nr. 11, p. 88). înţelegem că i se trimit si protopopului din Zlatna exemplare spre vînzare.

[2] Simion Mihali, acum student la Seminarul teologic greco-catolic din Blaj.

[3] *Curierul de ambe sexe,* excepţional primit în Transilvania. Faima lui este întrecută abia de *Magazinul istoric pentru Dacia.* Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, scrisorile primite de Bariţ de la Atanasie Şandor.

[4] *Buletin. Foaie oficială,* oficiosul Guvernului Moldovei. Apărea la Iaşi, de două ori pe săptămîna, între 22 iunie 1833 — 27 septembrie 1859.

[5] *Buletin. Gazetă oficială,* apărea la Bucureşti, o dată pe săptămîna, ca organ oficios al Guvernului Ţării Româneşti. Ultimul număr a ieşit imediat după Unirea Principatelor, la 26 ianuarie 1859. Multă vreme editorul publicaţiei a fost I. Heliade Rădulescu.

[6] Vez scris. IV, n. 4. Mihali cunoştea foarte bine conţinutul acestei rezoluţii si e greu de priceput de ce se preface a nu şti nimic din ea. în 7 august 1845, episcopul trimite o circulară tipărită, care cuprinde şi rezoluţia Guberniului din Cluj cu data de 11 august (stil nou: deci, 30 iulie), care îl absolvă pe Lemeni de orice vină în lungul proces purtat cu profesorii patrioţi. La sfîrsit, episcopul adaugă faptul că, în urma „înaltelor hotărîri", 12 clerici de la Seminarul teologic rămîn definitiv eliminaţi: Alexandru Baternai din Baida, Alexandru Pop din Ţopu, Vasile Erdeli şi Petru "Brad din Orlat, Vasile Puian din Lupu, Grigore German din Sîniacob, Gavril Man, Ioan Marginai, Ioan Axente din Frîua şi Constantin Roman din Pintic. Lise ordonă protopopilor — deci şi lui Mihali! — să dea circulara spre citire şi luare la cunoştinţă fiecărui paroh, după care, cu semnăturile tuturor popilor din tractul respectiv, să fie trimisă înapoi la Blaj.

[7] „Prin delegat". Forul primatial de la Strigoniu s-a întrunit într-adevăr în zilele de 26—27 martie 1846, pentru a lua o hotărîre definitivă — ca tutelar al românilor greco-catolici! — în legătură cu tulburările de la Blaj. Trebuie să ne imaginăm sentimentul de înjosire pe care îl vor fi simţit fruntaşii speranţelor române: Simion Crainic, Simion Bărnuţiu, Demetriu Boer şi'Grigore Moldvai în faţa acestui tribunal cu totul străin şi nedrept, format din: primatele Kopâcsy Josef, Maythenyi Antal, Rudnyânszky Samu, Fekete Mihâly, Kunszt Josef, Krautmann Josef, Jaross Vince, Kemp Mihâly, Lipthay Antal, Durguth J6sef şi Massza Alajos. Deliberatul strigonian condamnă definitiv pe fruntaşii blăjeni şi-1 absolvă pe Lemeni de orice vină. Originalul deliberatului, la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fond Lemeni, nr. 3795. Conţinutul lui s-a tipărit într-o circulară păstrată tot în acelaşi fond, nr. 3781.

[8] Mihali greşeşte în acest loc, deoarece unul din obiectivele acţiunii de la 1842—1846 (scris.'IV, n. 4) a fost reducerea prerogativelor episcopului şi democratizarea activităţii eparhiei prin revigorarea sistemului tradiţional al soboarelor. Articolul lui Bărnuţiu *Soborul cel mare al Episcopiei Făgăraşului,* apoi suplicele înaintate de către profesorii blăjeni împăratului ş.a., rostesc în termeni concreţi necesitatea controlului clerului diecezan asupra arhiereului şi organelor sale consultative (Capitulul) şi administrative (Consistoriul).

[9] Aluzie la faptul că, pînă la urmă, primatele de Strigoniu, cel urît de românii greco-catolici, şi-a asumat calitatea şi de judecător al celor întîmplate la Blaj, de organ de decizie şi de revizor al treburilor eparhiei române.

[10] „Traducţia socotelor diecessane" = articolul lui Bariţ *Episcopatul romănesc neunit în Ardeal,* în *Foaie pentru minte...,* 1845, nr. 45, p. 357—364; nr. 46, p. 366—369.

[11] La sfîrşitul anului 1845 şi începutul celui următor, Bariţ analizează îndelung cartea lui Augustine de Gerando, *La Transylvanie et ses habitants,* 2 voi., Paris 1845. (Despre acest franţuz înginerit cu aristocraţia maghiară vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p^ 105, n. 1). Articolele iui Bariţ consacrate cărţii *(Românii la d. A. de Gerando,* în *Foaie pentru minte...,* 1845, nr. 51, p. 405—411 ; nr. 52, p. 413—418; *Cap. al treisprezecelea din cartea d. A. de Gerando. Bomânii,* în *Ibid.,* 1846, nr. 1, p. 15; nr. 2, p. 9—13; nr. 3, p. 17—21 şi nr. 4, p. 25—28; *Reflexii la descrierea românilor prin d. A. de Gerando, Ibid,* 1846, nr. 6, p. 41—48 şi nr. 7, p. 49—56) scot în evidenţă aspectele valoroase şi interesante pentru români din cartea amintită, supunînd însă'unei critici corozive aserţiunile tendenţioase ale autorului, datorate influenţării sale masive de către rudeniile sale dragi, nemeşii unguri.

în primul articol, Bariţ reproduce pasaje masive despre Blaj, fireşte alese cu o anumită intenţie.

[12] Mihali nu are dreptate pentru că, din nefericire, la punctul 1 din testamentul său — redactat în 28 octombrie 1828 — episcopul Ioan Bob specifică, în legătură cu cei 10.000 de florini în argint testaţi de el că, „pre cît va fi de a să da fiestecăruia, va atîrna de la însuş socotinţa episcopului, dimpreună cu a capitulumului". Totuşi, într-adevăr, testamentul lui Bob nu este deloc explicit în ceea ce priveşte soarta viitoare a capitalului şi dobînzilor.

Testamentul bobian se poate consulta în anexa unei broşuri devenită astăzi o raritate bibliografică: : *Trista predică care la îngroparea exţelenţii-sale prea luminatului şi prea măritului domn Ioan Bob de Kapolnok^ Monostor, al Prea Înaltului Stat dinluntru crăiesc consiliar, al strelucitului Ord[in] înalţiatului Imperator Leopold comendator, în Marele Prinţipat al Ardealului şi a părţilor împreunate greco-catolic episcop al Făgăraşului, întru vecinică pomenire a prebunului episcop şi părinte, din fiiască dragoste, în luna lui octombrie la 7 zile 1830 în S[finta] Mănăstire a Blajului s-au cuvîntat prin Teodor Pap de Ujfalău* • • Sibiu, 1830.

[13] Colector de scrisori, de mesagerie; un fel de poştaş.

[14] Poştă, punct de distribuire şi colectare a corespondenţei şi coletelor. Termenul de *poştărie* dat de Mihali e cel mai adecvat.

[15] „Aici e piedica " (trad. din maghiară).

[16] Sfîrşitul scrisorii lipseşte.

VII

Zlatna, în 19/7 iunie (1)846

Mult preţuite domnule !

Cătră trimişii pentru 42 exempl. *Macrobiotice* 50 fl. c. m. mai trimit acum 20 fl. m.c, aşeadară în sumă 70 fl., fără detrasa *il*[ma]. Cum am calculat io, aşa au ieşit preţul *Macrobioticei.* Cătră ceşti 20 fl. mai adau[g] 2 f. m.c. de la d. Ioan Rusz \ pentru 1 exempl. *Historia* lui P. Maior[2]. Drept, dară, trimit acum, în suma, prin d. Christoff lorga, compagnion lui Niculiţă Boju[3], cum se spune, de acolo din Braşov, 22% douăzeci şi doi R. fl. argint. Pentru a cărora primire să mă îinişteşti la timpul său cu nişte rîndurele.

^ La scrisoarea mea cea din urmă aştept răspuns şi inviaţie cum să ne întocmim cu prenumeraţia la *Gazetă* pe semestrul viitoriu, din pricina

205 insolentului armean / *Bri[e]fsammler*[4] Th. Sim. Lukâts de aici.

Aci închid o prenumăraţie a lui Gheorghe Griti, *gewerk*[5] (băieriu) şi curator bisericii româneşti în Roşia, la *Biblioteca Universală*[6], şi alta a lui Nicolae Popovici, paroch nu-unit în Valea Dorului, la *Enciclopedia* sau *Dicţionarul bisericesc*[7] de profesorul Nicolae Bălăşescu. La cesta din urmă poate că voi mai trimite cîţiva inşi mai tîrziu, dară nu mi cunoscut autorul. Ce zici de el şi de lucrul lui?

Iară la *Bibliotecă* în silă ne merge, încai o soţietate a aduna aici în Zlatna.

D-le! Nu mi prea cinste, dară sînt silit a mărturisi: io pînă acum un atlas, harţe, mapă n-am avut. Mă rog să faci bine a-mi cîştiga unul de la librierii de acolo, în proporţie cum ne-au recomîndat Rusz în prefaţie[8], care să fie îndemînatic, de mijloc întru toate, după gustul d-tale. Şi îmi scrie cît îi va fi preţul.

întru altele, recomîndat sînt, mult preţuitei domnii-tale cinstitoriu,

205* *Mihalyi.* /

[Adresa:] An den wohlgeborne Herrn Herrn *Georg v. Baricz,* Redacteur. In Kronstadt. Nebst 22 fl. C. mz.

[1] *Ioan Rus,* funcţionar — „actuarius" — la administraţia Domeniului fiscomontan al Zlatnei.

[2] Vezi scris, anterioară, n. 1.

[3] Niculiţă Boju, negustor din Braşov.

[4] Factorul poştal.

[5] Acţionar la mină.

[6] Planul, nereuşit, al lui Heliade Rădulescu de a tipări o impresionantă serie de traduceri din autori străini, sub genericul de *Bibliotecă universală* este — deducem — uimitor de repede recepţionat în cele mai ascunse colţuri ale Transilvaniei. Bariţ. mai publicase cu cîţiva ani în urmă *(Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 3, p. 34) apelul •lui Heliade, *Colecţie de autori,* în care îndeamnă publicul să prenumere în vederea continuării tipăririi din autori străini. Dar abia la începutul anului 1845, scriitorul bucureştean imaginează acel grandios program de traduceri pe care-1 cunoaştem sub numele de *Bibliotecă universală.* în 18 martie Heliade îi scrie lui Bariţ (B.A.R., Fond. coresp., inv. nr. 33. 521; publicată în C o r n e l i a B o d e a , *Lupta românilor pentru unitatea naţională,* 1834—1849, Bucureşti, 1967, p. 270 şi în *Ion Heliade Rădulescu. Scrisori şi acte,* Bucureşti, 1972, p. 59), în tonu-i de obişnuită lipsă de modestie că: „Planul e mare şi gigantic; punerea lui în lucrare şi săvîrşire atîrnă de la simţirea românilor şi alergarea lor la mîntuire". îi trimite redactorului de peste munţi o „tablă", adică un repertoriu tipărit al autorilor pe care voia să-i tălmăcească pentru publicul românesc, dimpreună cu rugămintea să fie publicată în *Foaie pentru minte...,* Bariţ n-a putut publica prospectul, din motive pe care le va însemna mai tîrziu pe dosul scrisorii lui Heliade Rădulescu: „Cîţiva autori din cei destinaţi să fie traduşi, în Imperiul habsburgic erau opriţi chiar în textul lor original". Trimite, totuşi, principalilor săi abonaţi chemarea *Început de bibliotecă universală,* adică prospectul amintit, din care Heliade Rădulescu îi expediase mai multe exemplare, prin librarul Iosif Romanov (vezi scrisoarea către Bariţ din 29 martie 1845 la B.A.R., Fond. coresp., inv. nr. 33.523 şi *Ion Heliade Rădulescu. Scrisori şi acte,* p. 61). Aşa se face că marea tentativă de la Bucureşti este cunoscută în Transilvania devreme. Cu toate că se vor fi îndoit de realizarea ei, luciu dovedit de numărul redus al abonaţilor, pe transilvăneni trebui să-i fi uluit imaginaţia romanticului de la Bucureşti.

„în vara aceluiaşi an 1845, — scrie Bariţ — Eliade venind la Braşov, în trei zile cît a stat aici am discutat mai multe cestiuni. După aceea plecă la Viena şi Lipsea, cu scop ca să-şi reformeze şi înavuţească tipografia. Toamna s-a întors tot pe aici" *(Ibid.,* p. 59, n. 2). De fapt, plecarea lui Heliade Rădulescu la Lipsea a avut loc în toamna anului 1846, de unde s-a întors în decembrie. în 22 a lunii, A. T. Laurian îl întreabă pe Bariţ: „Eliade încă n-a mai ajuns de la Lipsea? Nu cumva se află pe la d-v? (vezi scrisoarea în *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 119—120). La Braşov, oaspetele va sosi cîteva zile mai tîrziu. *Foaia pentru minte...* (1847, nr. 2„ p. 8) îşi anunţă, în sfîrsit, cititorii: *„Pentru Biblioteca Universală.* D. paharnic Ioan Eliade', arhivăriul statului în Ţara Românească şi proprietarul unei tipografii, în călătoria sa de la Lipsea cătră Bucureşti, trecînd pe aci tocma de Anul nou şi arătîndu-se că spre realizarea măreţei întreprinderi de *Bibliotecă universală,* înştiinţată în a. tr. cumpără cinci teascuri de fer, cum şi cîteva măji de litere nouă, noi grăbim a încunostiinta publicului această ştire, cu atît mai vîrtos cu cît sîntem pătrunşi că la un asemenea se cuvine să dăm cu toţii, după putinţă, mînă de ajutor. Deocamdată se vor tipări clasicii elini şi romani traduşi în limba noastră."

Lăsînd la o parte donquiehotescul întreprinderii, *Biblioteca Universală* a lui Heliade Rădulescu nu i-a cucerit pe transilvăneni — posesori ai unui dezvoltat bun simt — asa cum i-au cucerit foile sale, mai ales *Curierul de ambe sexe.*

[7] De fapt *Dictionariu latino-român* al lui Nifon Bălăşescu, ale cărui avataruri sînt elocvente. în *Foaie pentru minte...,* 1846, nr. 11, p. 85—88, Bălăşescu publică articolul *O probă din limba noastră,* cuprinzînd consideraţii cu privire la necesitatea unui dicţionar etimologic si a cultivării limbii române, precum şi la posibilităţile ei de dezvoltare. Ulterior *(Foaie pentru mijite...,* 1846, nr. 35, p. 277—279), Bălăşescu îşi va anunţa propria sa operă, *Dictionariu latino-român,* însoţind prospectul cu o invi-

tație la subscriere. Din acest dicționar se va tipări abia în 1848, la Sibiu, fascicula 1 *(A—Aula)* a tomului I, sub titlul *Dictionariurn latino-romanorum.* Restul lucrării va rămîne pentru deceniile următoare.

Nifon (Nicolae) Bălășescu, originar din satul Hașag, lîngă Sibiu, a trecut în 1835 ca dascăl la Seminarul metropolitan din București. A fost călugăr, mai apoi la Cernica, sub numele de Nifon. Evenimentele din 1848 îl prind în Transilvania' unde desfășoară o bogată activitate în sprijinul revoluției române. Este membru al Comitetului național de la Sibiu, apoi al Comitetului de pacificatie, situîndu-se între fruntașii mișcării transilvănene. în 18 august 1848 a fost arestat din ordinul comisarului Vay, apoi eliberat sub presiunea românilor. După revoluție se reîntoarce la București, continuîndu-și viața monahală și activitatea culturală/ A alcătuit și o *Gramatică română pentru seminarii și clase mai înalte (Gramatica daco-romana),* Sibiu, 1848. Bălășescu are o bogată corespondență cu Bariț (B.A.R., ms. rom. 993,' f. 1—85), pe care o vom publica în volumul V al acestei ediții.

[8] Adică Ioan Rusu în *Precuvîntare* la *Icoana pămîntului* (despre care vezi scris. IV, n. 19): „Spre a întrebuința mai cu folos această geografie este însă lipsă de un atlas sau, mai puțin, un anumit număr de harțe. Noi nu am fost în stare a da pre acestea, că de ne-am afla în alte împrejurări, acelea ar mări tare prețul cărții. Apoi, astfeli de marfe se află în toate librăriile, de tot prețul, și cetitoriuf va alege după gust și prindere-i, că se vînd atlasuri cu 2, 3, 5—40 fiorini în argint *(Icoana pămîntului,* I, p. XXI).

VIII

Zlatna, în 30/18 octob. (1)846

Mult cinstite domnule!

Sînt rugat, și am primit și banii, ca să trimeți lui *Ioan Patița, paroch n.u. în Cîmpeni, Gazeta pe 4^ul* [1] cest din urmă, adecă de la *'l^u octomv. (1)846;* apoi *pentru hani voi îngrigi* io, cu dreptul alegerii!

Aici mai că nu vom isprăvi nimica. Zisei^ către Petru Dobra [2], procurator și diurnist provisorialicește, n. unit. îmi răspunse că dacă vede cererea, apoi se va socoti, că dînșii pe aici încă au avut ceva în gînd,
210 sau vrea a zice: *„Noi sîntem mai înțelepți decît să primim de la cineva'".* / Grăii lui Ighian [3], fiind ieri aici (și de aici au mers la Brad). îmi răspunse că *acum nu, pînă nu se va alege ceva cu rugarea episcopilor* [4]. Pe dînsul brașovenii l-au ispitit într-o formă, sibienii l-au făcut uitat într-alta.

Acum nicidecît nu-i vremea a solicita dreptul alegerii; va ave Ș[agun]a de grijă, că am vorbit laolaltă. Adecă acestași, umblînd în zilele trecute aici la Bucium, pe unii i-au îndulcit cu vorbe bune, pe alții i-au înfricoșat cu asprimea [5]. Apoi nu sînt carii să-și bată mult capul cu lucruri publice, dacă a lor cele private le merg binișor.

210^v Rînduiala Conzistoriului neunit pentru catechi/zarea școlarilor români n.u. prin parohul lor [6] îmi place mult. O, cîți n-am fi pierdut noi la papistășie dacă asemine rînduieli va fi dat ep[isco]p[ul] Bob, și va fi îngrijit a se ține!! Ai noștri prin Cluj și airile nici nu cunosc pe Baldi [7] și apoi totuși, pe cînd absolvesc filosofia sau drepturile merg la clerică sau popandușie, fără a ști batăr ceti românește. Dar apoi ritul bisericesc, cîntările?! Știu *bezzeg* [8] pe *„Fikom adta szdke szuz"* [9] etc, etc. Că pînă cînd nu era biserică în Cluj [10], umbla școlarii și la Mănăștur, în toată dumineca, iară acum biserica stă goală, cu cîțiva șutei și biriși și alții
211 *dib — dăb* [11] oameni. /

De dat la Dietă nu veni încă nimica în *Foae.* Sau nu este ceva de a culege din viața lui O'Konel?!! [12] Noi la aceasta vom fi gata, că o voi face cu oamenii mei, carii mă ascultă (poimîne mă duc la Zarand, de acolo Abrud — Cîmpeni; voi cerca și pentru dreptul alegerii, și pe acolo). După ce vom ceti *Foaia* vom vede că ce feliu de lucru să cerem, și pînă atunci mie mi-ar părea că să cerem, între altele, ștergerea articolului *Nație tolerată* [13], și încă aceasta prin alt articol!

Fii sănătos, îți poftește credincios amic,

Gr. Mihali./ 211*

[1] Trimestrul, sfertul de an.

[2] Viitorul luptător revoluționar de la 1848—1849 *Petru Dobra* (1817—1849), cînd va conduce Prefectura Legiunii submontane (a Albei și Zlatnei). Și-a pierdut viața la 8 mai 1849, în Abrud, fiind capturat cu ocazia cunoscutei invazii a maiorului Hatvani în Munții Apuseni.

La data expedierii scrisorii lui Mihali, Petru Dobra era funcționar juridic (procuror) la Tribunalul montanistic de pe Domeniul cameral al Zlatnei. Dealtminteri, el era originar din Zlatna, născut din părinți nobili români. Absolvise cursul juridic la Liceul academic piarist din Cluj și-și luase cenzura de avocat la Tabla regească din Tîrgu Mureș.

[3] Iosif Ighian.

[4] Adică petiția lui Lemeni și Moga în legătură cu românii din Fundus Regius. Vezi scris. II, n. 8.

[5] De curînd sosise la Sibiu un nou personaj, cu o nebănuită înrîurire viitoare asupra sorții românilor din Transilvania: Andrei Șaguna. Iată cum îi anunță *Gazeta de Transilvania* (IX, 1846, nr. 69, p. 274) sosirea: „Sibii, 3 sept. n. Ieri sosi aici d. arhimandrit Andrei Șaguna, în calitate de vicariu al episcopiei neunite din Transilvania, pe timpul cît se va afla cu cale a se ține această episcopie vacantă. D. arhimandrit Șaguna e născut la Pesta, din o familie macedo-românească, bărbat în vîrsta cea mai solidă, o statură respectuoasă. Ca vicariu, are să poarte cîteva sarcini grele". Sarcinile grele încep mai devreme decît s-ar fi așteptat Șaguna. Ziarul brașovean anunță curînd (IX, 1846, nr. 77, p. 308) că „Domnul arhimandrit și administrator A. Șaguna e trimis spre a împăca vreo trei sate românești". Este vorba de prima sa călătorie, în octombrie 1846, în satele din Munții Apuseni, unde țăranii din Bucium-Izbita, încurajați și ajutați de Ecaterina Varga, duceau un istovitor proces cu fiscul pentru dreptul cîrciumăritului. Oamenii erau burzuluiți peste măsură, dar tînărul arhimandrit nu se lasă intimidat, ci se comportă ca un bărbat cu autoritate. Blîndețea și asprimea deopotrivă, surprinse în această scrisoare, confirmă asertiunile lui Ion Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna,* Sibiu, 1911, p. 39—47 despre caracterul și comportamentul lui Șaguna îndată după venirea în Transilvania. Mihali va fi stînd de vorbă cu el în aceste zile de „luare de contact" cu populația munților — prima misiune a lui Șaguna în Transilvania este într-adevăr ingrată!— cînd arhimandritul era însoțit de protopopul neunit al Zlatnei, Iosif Ighian. Această vizită în Apuseni nu s-a bucurat de atenția istoricilor (relatarea ei, doar la I. Lupaș, *op. cit.,* pag. 39—47), aceștia sensibilizîndu-și condeiul mai mult în legătură cu a doua vizită, din ianuarie 18*47, cînd Șaguna o va prinde și aresta pe Ecaterina Varga. Să nu ignorăm însă că proaspătul și ambițiosul vicar general a făcut, de fapt, în octombrie, o repetiție generală pentru ceea ce urma să se întîmple în ianuarie: și-a impus autoritatea, a sondat comportamentul oamenilor, a depistat greșelile „doamnei moților".

[6] îndată după sosirea în Transilvania, Șaguna ia o serie de măsuri severe pentru reorganizarea întregii vieți religioase a neuniților din principat. Eparhia i se pare dezorganizată, drept pentru care încă din luna octombrie 1846 emite o sumă de circulare menite să-i popularizeze intențiile. „într-un sens mai larg, circularele aceste cuprind un adevărat program de muncă social-pedagogică, întrucît ele îmbrățișează și educația tinerimii, starea morală și materială a țăranilor, din obiceiurile cărora vrea să stîrpească pe cele păgubitoare, insistînd cu toată căldura pentru cultivarea celor

bune şi potrivite învăţăturilor creştineşti. în centrul acestei acţiuni de regenerare sociala şi culturală Şaguna vrea să pună cu orice pret preoti'mea" (I. L u p as *op. cit.,* p. 41). Din rîndul acestor instrucţiuni fac parte si acelea privind îmbunătăţirea educaţiei religioase a tineretului.

^ Atenţia din partea forurilor bisericeşti neunite pentru „catehizarea" sistematică — de fapt, educarea în spirit naţional religios — a elevilor era de dată mai veche. încă în 1844, secretarul Consistoriului neunit din Sibiu, Nicolae Baiul în urma unei vizite făcute ia Liceul academic piarist din Cluj, constată grave carenţe în acest sens: tinerii studenţi români nu merg la biserică, nu citesc cărţi religioase etc. Propune: a) să h se trimită un profesor care să le facă educaţie religioasă şi să-i ducă la biserică; b) să înveţe doctrina şi practica bisericii neunite; c) protopopul neunit al Clujului, Grigore Gal să fie îndatorat a veghia asupra conduitei religioase a tinerilor (cf. I o n L u p a ş, *Cum a pornit Clujul pe calea naţionalizării ?,* în *Societatea de mîine* I, 1924, nr. 5, p. 105—106; nr. 6, p. 133—134; nr. 8, p. 174—175). Se pare că protopopul Gal s-a conformat, căci în anii următori întîlnim urme ale preocupărilor sale în sensul instrucţiunilor primite de la Sibiu. Iată, de pildă, un interesant atestat de ... conduită religioasă, pe care-l redactează în februarie 1846, pentru toti tinerii neuniţi de la Liceul academic:

„Orientali Religioni addictas in hujate Liceo Regio Claudiopolitano altiora Studia Audientes Dominos,

V anni jurista:	Găitan Basilium
	Lâtsâ Basilium
	Pap Simeonum
	Pintz Ioannem
	Popia Nicolaum
V anni juristas:	Moga Ioannem
	Pantzu Constantinum
	Prodan Petrum
Phisicos.	Axente Basilium
	Barbu Nicolaum
	Fleischer Demetrium
	Moga Eduardum
Phylosophositem:	Brottye Petrum
	Moga Zaehariam
	Popia Rudolphum
	Roman Georgium
	Tordasian Alexandrum
	Verza Eremiam
	Vladt Nicolaum

Sub decursu Semestris Primi anni scholastici 1845/46 d'iebus Dominici ac Festis majoribus Cultui Divino diligenter interfuisse Sanctissimoque Confessionis atque Comunionis Sacramento usos fuisse hisce Testimonium perhibeo.

Claudiopoli die 26[a] Februarii 1846

Gregarius Gal m.p.
Parochus Claudiop. et archidiaconus".

[7] *Teodor Baldi,* protopopul greco-catolic al Clujului.

[8] Expresie veche maghiară: „însă".

[9] Veche injurie maghiară, aproape intraductibilă astăzi. De la *fikol,* cuvînt dispărut din limba maghiară care însemna *umblăreţ, uliţarnic, curvar.*

[10] La Cluj exista o biserică greco-catolică din anul 1820, construită de episcopul Ioan Bob. I se spune şi astăzi „Biserica Bob".

[11] = „Oameni de umplutură".

Judecata lui Mihali despre elevii greco-catolici de la Liceul academic din Cluj •e exagerat de aspră. De fapt, nu se poate trage o linie de demarcare între elevii uniţi şi neuniţi, căci unii şi alţii, din fericire pentru destinul cultural şi politic al românilor din Transilvania, au format tocmai în aceşti ani un nucleu organizat, care nu avea în vedere scopuri confesionale ci naţionale. Anii 1845—1847 înseamnă o adevărată renaştere a spiritului românesc în capitala aristocraţiei maghiare din Transilvania. Numărul mare al cursanţilor români, circa 80% din totalul elevilor în aceşti ani, dă mişcării prestanţă şi forţă. Acum activează acea societate literară a tinerilor, „Zorile", se editează revista manuscrisă *Zorile pentru minte şi inimă.* Studenţi greco-catolici şi ortodocşi deopotrivă, Alexandru Papiu Ilarian şi Nicolae Popea, fraţii Hossu sau fraţii Hodoş, Avram Iancu sau Axente Sever îşi orientează opţiunile sufleteşti către lupta politică, naţional-culturală. Fără veste, Clujul începe să se naţionalizeze prin aceşti tineri, atît de mîndri de origina lor romană încît îşi schimbă numele de familie, adoptînd nume romane (cu care unii dintre ei vor rămînea pentru toată viaţa): Ioan Axentie devine *Axentie Severu,* Alexandru Pop devine *Alexandru Papiu Ilarian,* Kâszoni devine *Casian* ş.a. Dornici de cultură naţională, ei întreţin legături cu redactorul foilor de la Braşov, George Bariţ, care le trimite gratuit un exemplar din ambele publicaţii (vezi I o s i f P e r v a i n şi I o a n C h i n d r i ş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian,* I, Cluj, 1972, p. 25—26 ; B.A.R., ms. rom. 1004, f. 177). Există şi încercări de a colabora la *Foaie pentru minte...,* ca de pildă aceea a lui Papiu Ilarian care trimite articolul *Limba română şi ortografia ei etimologică* (nepublicat; originalul la B.A.R., ms. rom. 987, f. 15), dar mai ales există strădania de a cultiva spiritul naţional prin propria lor revistă manuscrisă. *Să învăţăm româneşte, domnilor* /, îşi intitulează Papiu Ilarian unul din articole (B.A.R., ms. rom. 553) şi tot el încearcă să stabilească, în lungul studiu intitulat *Limba română,* criterii'ortografice pentru scrierea cu litere latine. Lucru demn de luat în seamă: revista *Zorile* se păstrează pe linia ideologică şi culturală a partidei naţionale din Transilvania, care atunci era reprezentată de Bărnuţiu şi adepţii săi. Se face apologia lui Kant, părintele raţionalismului, se constată că s-a ivit era luminării popoarelor şi că românii trebuie'şi ei să se deştepte la binefacerile ştiinţei, se exaltă spiritul naţional în poezii ca aceea a lui Nicolae Popea, *Iubitoriul de naţie-şi sau naţionalistul.*

Ceva mai mult, cu ocazia înmormîntării fiului lui Grigore Mihali, luliu, mort de aprindere de plămîni în 1846, pe cînd era student în al doilea an la drepturi, tinerii români au organizat o adevărată demonstraţie naţională pe străzile Clujului. Cuvîntările ţinute la mormîntul colegului defunct (Nicolae Popea în româneşte şi în ungureşte de Iosif Kethelyi) au provocat intervenţia guvernului, prin afirmaţiile îndrăzneţe pe care le cuprindeau. Mormîntul fiului lui Mihali devine o adevărată tribună de la care tinerii fac referiri la soarta vitregă a românilor din Transilvania.

Iată, foarte pe scurt, motivele pentru care Mihali nu este îndreptăţit să condamne comportamentul studioşilor români din Cluj, chiar dacă nu-l frecventau prea asiduu pe plicticosul şi ursuzul popă Baldi.

Pentru cele afirmate mai sus, a se consulta: revista manuscrisă *Zorile pentru minte si inimă,* la B.A.R., ms. rom. 553; I o s i f V u l c a n , *Pantheonul român. Portretele şi biografiele celebrităţilor române,* I, Pesta, 1869, p. 125—128; N i c o l a e P o p e a / *Memorialul arhiepiscopului şi mitropolitului Andrei baron de Şaguna sau luptele naţionale-politice ale românilor. 1846—1873,* I, Sibiu, 1889, p. 36—46; I o a n P u ş c a r i u, *Notiţe despre întîmplările contemporane,* p. 30 ; N i c o l a e I o r g a, *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria .(De la mişcarea lui Horea pînă astăzi. Cu o prefaţă despre epoca mai veche,* Bucureşti, 1915, p. 152 ; I o a n L u p a ş, *Cum a pornit Clujul pe calea naţionalizării ?,* la *loc. cit. ;* N i c o l a e B u t a, *Avram Iancu si epoca sa,* Cluj, 1924 ; T r a i a n P o p a, *Al. Papiu Ilarian (9 oct. 1827 — 23 oct. '1877),* în *Societatea de mîine,* V, 1928, nr. 2, p. 28—30; M a r i u s N. S u l i c a, *Papiu Ilarian ca elev al Liceului academic din Cluj,* extras din *Anuarul liceului de băieţi „Al. Papiu Ilarian" din Tîrgu-Mures* pe anul 1930—1931. p. 105—127, Tîrgu-Mures, 1932 ; I o a n L u p a ş, *Nicolae Popea şi I. M. Moldovan,* m *Studii istorice* V, 1945—1946, p. 425—486'; V i c t o r C h e r e s t e ş i u, *Adunarea naţională de la Blaj,* Bucureşti, 1966, p. 111; C o n s t a n t i n R u s u şi I o a n B o t a, *Alexandru Papiu Ilarian,* în *Omagiu lui Alexandru Papiu Ilarian,* Zalău, 1969, p. 15—16; B a z i l C i o c o i, *Alexandru Papiu Ilarian, reprezentant de seamă al generaţiei de la 1848,* în *Semicentenarul Liceului „Alexandru Papiu Ilarian" din Tîrgu-Mures,* Tîrgu-Mureş, 1969, p. 9—13.

[12] Aluzie la articolul lui Barit despre patriotul şi omul politic *Danul O Connel, în Foaie pentru minte...,* 1846, nr. 42, p. 330—336; nr. 43, p. 339—341.

(Daniel O'Connel, 1775—1847, ajuns membru în Camera Comunelor din Londra în 1821, a luptat din răsputeri pentru ştergerea legii din 1801, care anexa

Irlanda la Marea Britanie. La 1840 O'Connel cu partizanii săi înflăcăraţi începe o serie de manifestaţii de masă împotriva unirii cu Anglia, în urma cărora este judecat pentru „conspiraţie împotriva constituţiei". în 1844 e condamnat la un an închisoare şi amendă , dar Camera Lorzilor îl achită).

Popularizarea vieţii lui O'Connel prin foile române este semnificativă, în condiţiile cînd românii din'Transilvania aveau aceeaşi atitudine faţă de tendinţele anexioniste ale Ungariei.

[13] Adică faimosul „Articulus I" din capitolul al optulea al *Aprobatelor şi Compilatelor,* colecţie de legi cu caracter de constituţie a Transilvaniei elaborată în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Articolul exclude total românii de la orice drepturi politice în principat, considerîndu-i doar vremelnic toleraţi, prin bunăvoinţa stăpînilor şi pentru necesităţile economice ale acestora: „Noha az olah naţio az hazâban sem'a Statusok kozze'nem szâmlâltatot, sem vallâsok nem a recepta religiok kozziil valo, mindazâltal, propter regni emolumentum, miglen patiâltatnak..." etc.

IX

Zlatna în 9[a] 9b v. [1846]

Mult cinstite domnule !

Amblînd în zilele trecute la Baia de Criş, îmi povesti parohul nostru, I. Birta, despre bătaia ce s-au întîmplat în urmă cu clăcanii d-lui prota Ios[if] Başa[1], şi cum acesta îşi face clăcile dumineca, încredinţîndu-mă cum că aceasta ar fi aşe şi lucru ştiut în tot ţinutul. Aşe, gîndii, a fi păcat a tăcea un abuz ca acela, şi de la un mişel carele e trăgătoriu [recte: trădătoriu] şi unealtă trăgătorilor din comitat, asupra bietei românimeL

212 Aşadară, mă rog fă bine, dacă poate încăpea / în *Gazetă,* scrie-l, numai să meargă într-un număr, cum că e vinărsariu mare ş.a., ştiu şi io, şi iacă multe alte despre el[2].

D[omnul] Ighian au prenumărat aici 5 f. cm. pentru *Istoria Moldaviei* de Cantimir[3], precum zice că au citit în *Foae*[4]. Fă bine a i-o trimite.

Dară ce e cu rugarea la Dietă? Io aştept după ea[5].

Pe aici deobşte se vorbeşte că d-l administrator Ş[aguna] pe preoţii săi foarte ar fi înfruntat, despre carii ar fi înţăles cum că cu uniţii preoţi ar fi avînd mînă bună, şi strîns le-ar fi poruncit a să feri de tot ce e unit[6]. Io am mai multe şi mai sigure daturi decît să mă îndoiesc de această veste.

212* Pre / cine au întrebuinţat alienii românilor ca să-i departa de către olaltă cu prejudeţe religioase, au nu pre sîrbi? Şi apoi, de la sîrbi şi prin sîrbi avem noi a nădăjdui o unire, o însoţire naţională? Cine e aşe de bine plătit sau aşe de tare înşălat, care pre omul acela vre a-l rădica prin organul *Gazetei?*[7] D[omnul] Ş[aguna] aşa ar vrea să să uite neuniţii la uniţi, aici în Transilvania, ca şi în Ungaria sau Bănat, şi nu vre a şti că-s altele relaţiile noastre. Acolo este serbo-neunism şi unito-maghiarism (precum se pare). Aici sînt numai români, din mila lui D-zeu, şi mergea duhurile îmblînzindu-se, aşe cît un ep[isco]p naţional neunit, şi se va şterge de tot ura sîrbo-religionară[8]. Dar aşe nu ştiu ce va mai fi. Mă tem că dacă îl laudă unii pe de o parte, să nu-l scarpine alţii de ceea

213 parte. /

Dar cu dreptul alegerii[9] ce se mai lucră pe acolo ? Io de aici nu mult aştept, dară totuşi nu încet a sili pentru cele mie încredinţate.

Dară apoi pe cine să aleagă? Că cei doi[10], cum se zice, s-au stricat, unul picînd ca ameţit de nădejdea interposiţii nordului, celălalt înotînd în aurul şi argintul unchiu-său. Al nostru[11] îşi simte puterile, şi nu se va apuca, măcar doară el ar fi cel mai bun.

Visgâlodds[12] nu-l traduceţi în româneşte? Vorbii cu oarecare să traducă extractul lui din *Erd[elyi] Hir[ado]*[13] şi să-l trimită la *Allgemeine Zeitung*[14], Aug[s]burg.

Dar vinu-ţi scrisorile fără chetuială (sau mai la modru) dacă ţi le trimit prin Thalmayer ? Că pentru ace fac aceasta.

Fiţi sînătoşi, pofteşte cinstitorul amic,

Gr. Mihali[1]*. / 213*

[1] *Iosif Basa,* protopopul neunit al Zarandului.

[2] Vezi şi scrisorile următoare. Se pare că Mihali a trimis la Braşov chiar o „corespondenţă" specială în legătură cu protopopul Başa, pe care nu-l prea avea la inimă. Bariţ nu va publica nimic din cele dorite de Mihali.

[3] Referinţă interesantă despre răspîndirea în Transilvania a operei lui Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae.* în 1825 apăruse în Moldova *Scrisoarea Moldovei, de Dimitrie Cantemir, domnul ei, carea acum întîi s-a tipărit, în zilele binecredinciosului şi de Chr. iubitoriului domnului nostru Ioan Sandul Sturza Voevod. Cu blagoslovenia preasfinţitului arhiepiscop şi mitropolit chirio chir Veniamin al Mold. Pe vremea preacuviosului, stareţ al Sfintelor monastiri Neamţului şi Secului chir Dometian. In Sfînta monastire Neamţul, la anul 1825. Avgust în 19.* Veniamin luase măsuri pentru traducerea ei, după ediţia germană apărută la Franckfurt şi Leipzig în 1771, încă de pe la 1806. JLa data scrisorii lui Mihali, se pregătea, de fapt, o reeditare a textului de la 1825. îngrijitorul ediţiei, Costache Negruzzi, va reuşi să o dea la lumină abia în 1851). Dar din scrisoare (vezi şi scris. XI) deducem că la redacţia lui Bariţ se aflau depozitate încă exemplare din ediţia de la 1825.

[4] *Foaie pentru minte...* anunţase tipărirea operei lui Cantemir în nr. 9 pe 1839, p. 69—71, printr-un prospect semnat de Negruzzi şi Kogălniceanu. Să fi ţinut minte Ighian acel anunţ vechi? Căci Bariţ nu va mai reveni asupra acestei ediţii. Mai degrabă credem că a aflat protopopul Zarandului vestea din publicaţiile de peste Carpaţi, care după cum putem deduce din scrisorile lui Mihali, erau citite frecvent de către românii instruiţi din Apuseni.

[5] începuseră, îa Cluj, lucrările Dietei principatului, într-una din cele mai dezastruoase sesiuni ale ei pentru românii transilvăneni. Vezi despre lucrările ei Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor* I, p. 185—210; Jakab Elek, *Szabadsâgharcunk...,* p. 67—103; George Bariţ, *Părţi alese...,* I, p. 637—652; Victor Ghereşteşiu, *Adunarea naţiooală de la Blaj,* Bucureşti, 1966, p. 83—89. Bibliografia nu aminteşte de vreo instanţă specială a românilor înaintată acestei Diete. în schimb, George Bariţ găzduieşte în ultimele numere ale *Gazetei de Transilvania* (IX, 1846, nr. 74, p. 293—295; nr. 75, p. 297—299; nr. 76, p. 301—303; nr. 77, p. 305—307; nr. 78, p. 309—311; nr. 79, p. 313—315; nr. 80, p. 317—319) articolul *Cauza română,* tradus din *Erdely Hirado,* unde îl semnase un oarecare Szekelyi. Urmează *O scurtă desluşire la Cauza română,* semnată de Bariţ însuşi *(Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 81, p. 321—323).

[6] Vezi despre Şaguna şi severitatea administraţiei sale scris, anterioară, n. 6.

[7] Mihali nu-l simpatizează pe Şaguna şi-l indispune o corespondenţă datată *Sibiu, 8/20 sept.,* din *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 76, p. 303, în care noul vicar general neunit este descris în culori deosebit de favorabile.

[8] Judecata lui Mihali este greşită. Poziţia lui Şaguna faţă de ierarhia religioasă a Carloviţului, de care voia să se debaraseze — şi va reuşi în cele din urmă! — s-a dovedit valabilă.

[9] Adică dreptul de alegere a episcopului neunit, pentru eparhia Sibiului văduvită în urma morţii lui Vasile Moga. Acest „drept" va fi îngăduit abia în 24

iulie 1847, printr-o rezoluție împărătească (vezi Nicolau Popea, *Arhiepiscopul și metropolitul Andrei baron de Șaguna,* Sibiu, 1879, p. 29).

[10] Mihali se referă la cei doi contracandidați ai lui Șaguna la demnitatea de episcop: Ioan Moga și Moise Fulea. într-adevăr, aceștia aveau șanse serioase, iar la 2 decembrie 1847 cînd, la Turda, va avea loc soborul electoral, primul va obține 33 de voturi iar al doilea 31.

[11] Adică Șaguna. într-adevăr, deși obține doar 27 de voturi, acesta este numit — după sistemul de trei candidați — de către împărat ca episcop neunit al Transilvaniei, prin rezoluția din 5 februarie 1848.

[12] Apăruse în același an o cărticică surprinzătoare: *Vizsgdlodds az erdelyi kenezsegekrol; egyszersmindt az erdelyi ket olah piispok igazoldsdul felelet Trausch es fokep Schuller cdfolataira. Irta egy igazsâgkedvelo ns. hazafi, kiadtdk tdbben. Nyomtatott N. Enyeden 1846 (Cercetare despre cnezatele transilvane ; totodată, spre îndreptățirea celor doi episcopi români, răspuns la refruntările lui Trausch și mai vîrtos la ale lui Schuller. Scrisă de un nobil patriot iubitor de dreptate, editată de mai mulți. Aiud, 1846).* „Iubitorul de dreptate" anonim este Gâal Lâszlo, care vrea să pareze polemicile săsești pornite împotriva petiției episcopilor pentru românii din Fundus Regius (scris. II, n. 8) . Broșura răspunde în favoarea românilor la trei întrebări: a) dacă românii sînt mai vechi decît sașii în Transilvania; b) care a fost situația românilor față cu constituția țării, înainte de venirea sașilor? și c) dacă sașii au despoiat pe români de drepturile pe care le-au avut aceștia. Ceva mai mult, — după afirmația lui Bariț, care-i face o primire elogioasă în *Foaie pentru minte...* (1846, nr. 41, p. 326—328) — prin documentele extrem de importante cuprinse în carte „nu numai se dovedește ființa românilor în Transilvania încă și înainte de maghiari, ci totodată se adeverează că'românii încă de la St. Ștefan, regele Ungariei, au fost recunoscuți de proprietari, socotiți chiar în sensul politic, a mai multor ținuturi care se numia Diștrictus Valachorum".

Cartea lui Gâal a avut un răsunet unic în rîndul intelectualilor români din Transilvania. O sesizează Laurian și Maiorescu (vezi *George Bariț și contemporanii săi,* I, p. 117—119; 294—295) iar alții o doresc tradusă în românește.

Care este, de fapt, importanța lucrării pentru români? Fără îndoială, gestul elaborării ei corespunde politicii oficialităților maghiare de a-i lovi pe sași prin intermediul românilor, spre a învrăjbi cele două națiuni. Era un pas politic în lupta surdă dintre „națiunile" constituționale din principat (vezi scris. III, n. 5 și 6) și românii știau prea bine acest lucru. Totuși, concluziile cărții ajutau *programul minimal* al partidei naționale, care viza obținerea unor drepturi imediate. Odată cu adoptarea *programului maximal,* la 1848, cartea este uitată cu desăvîrșire.

[13] Sub titlul *Konyvismertetes,* ziarul maghiar din Cluj *Erdelyi Hirado* (1846, nr. 192, p. 700—702; nr. 193, p. 708—710; nr. 194, p. 717—718) redă, de fapt, broșura aproape integral.

[14] *Allgemeine Zeitung,* cotidian apărut începînd din 1798 la Tiibingen, sub redacția lui Johann Friedrich Cotta. între 1810—1882 apare la Augsburg.

Este surprinzătoare ideea lui Mihali de a se publica broșura într-unui din cele mai mari ziare ale Europei și sugerează posibilitatea unor relații ale intelectualilor români cu redacția de la Augsburg.

[15] Anul scrisorii nu e indicat. Datarea s-a făcut pe baza însemnării lui Bariț de la fila 212r: „1846".

Zlatna, în 14 X_{br} (1)846 s.v.

Mult prețuite domnule !

Grăbesc și io aci cu o listă de prenumăranți la *Gazetă* pe semestrul I, an. 1847, și 1. Nic[olae] Begnescu [1] la *Invățâtoriu satului*[2], apoi cu alta la *Enciclopedia* lui Bălășescu [3], care încă să faci bine a ni-o mijloci.

în 9 noemvr. a.c. îți trimisesem o corespondință din Criș, prin neguțătoriu din tîrgul Vințului. Au nu o ai căpătat ? Sau nu au fost de a se pute lua în Gazetă ?[4]

în zilele aceste primii *Curier.* Dar altă nu mai avem ce aștepta din 'el, că nu se vede a-i fi aci capătul. / Dară și *Elementele*[5] și *Conspectus*[6] 214
gratis? Să știu.

N.B. D[omnul] Ighian de va fi prenumărat pe altă cale la *Gazetă,* apoi din lista mea să-1 scoți afară, că io numai după rînduința de altă [dată] l-am scris.

Prenumăranți la *Gazetă* cred că mi se vor mai insinua, și-i voi trimite de altă oară.

Fii sînătos.

Cinstitorii! șerb,

Gr. Mihali. \ 214*

Aceasta p[ent]r[u] Thalmayer: /

Briefsammler[7] de aici, Simion Lukâcs, iară e insolent. Mi se ponosluiră abrudenii cum că le aruncă gazetele pe supt masă, și nu le dă gornicilor de poștă de la Abrud, carii duc și alte cărți. Io le-am spus că să ieie testimonie de la acei gornici și să să geluiască cătră Expediția *Gazetei* din Brașov, care va face ale sale treburi.

Aceia vor face dînșii la vreme. Io aș socoti și aceea ca mai lesne să treacă de la acest om de n[imica], că ar fi bine a face rînduială la Expediția *Gazetei* din Brașov, ca gazetele / abrudenilor, roșienilor, cîmpănarilor să le pună într-un pachet, doară cu adresa: *Gazeta de Transilvania, Abrudbânya.* Acesta apoi întreg va trece pe aici și-1 vor desface numai în Abrud, spre a-și căpăta fieștecare a sale. Că armeanu aceea băga de vină că dînsul nu e datoriu a pachetălui și a pune hîrtie și șpagat în cinste de la sine.

Pre prenumăranții de aci lank[8] și Popovits[9] încă îi va chinirui că n-au prenumărat la dînsul, dară vom afla ceva mijloace și la aceia.

Trimit și copia rugării pentru alegerea ep[isco]p[ului]. Aici nu vreau a face nimica.

în cele c^tră Dietă, mă zbucium. Io nu știu unde va ieși lucrul. îmi pare rău că nu iese corespondența din Criș, de 31 octom[brie][10]/ 215*

[1] *Nicolae Begnescu,* învățător la Școala primară („normală") din Abrud, abonat la foile lui Bariț. Lista completă a prenumeranților iui Bariț din Munții Apuseni, recrutați prin colectantul Grigore Mihali e următoarea (la 1 ianuarie 1847): *Grigore Mihali,* protopop greco-catolic de Bistra, *Iosif Ighian,* protopop neunit al Zlatnei (cu 2 exemplare), *Ioan Popovici,* paroh neunit în Zlatna, *Absalom Popovici,* paroh neunit în Lupșa, *Simion Balint,* paroh greco-catolic în Roșia, *Alexandru Tobias,* paroh greco-catolic în Abrud, *Nicolae Popovici,* paroh neunit în Valea Dosului, *Nicolae Moldovan,* capelan în Abrud, *Gherasim Muncaci,* cantor și curator neunit în Abrud, *George Crainic de Also Oroszi,* șpan cameral în Zlatna, *Ioan Cărpenișan,* notar în Deal, *George Gritti,* proprietar de mine, curator al bisericii neunite din Roșia, *Gheorghe Anghel,* secretarul Tribunalului montanistic din Zlatna, *Iosif Rusu,* pensionar, fost funcționar pe Domeniul cameral al Zlatnei, *Nicolae Begnescu,* învățător în Abrud și *Ioan Iancu,* prim curatorul bisericii neunite din Zlatna.

[2] *învățătoriul satului,* apărut la București între anii 1843—1852. Inițiativă a Societății literare, *învățătoriul...* a fost lectura multor români de pe ambele versante ale Carpaților. Consemnări ale prezenței publicației în Transilvania întîlnim în cores-

pondența tuturor colectanților de bază ai lui Bariț cu acesta, înaintea anului 1848: Atanasie Șandor (vezi *George Bariț și contemporanii,* II, scrisori primite de la Atanasie Șandor), Ioan Dragoș (B.Â.R., ms. rom. 995, f. 1—12), Ioan Munteanu *(Ibid.,* ms.' rom. 999, f. 407r—408v), Moise Sora Noac și alții.

învățătoriul ... se tipărea la „Sfîntul Sava", editorul fiind Petrache Poenaru. în vara anului 1848 redactorul publicației a fost, din rațiuni politice, Nicolae Bălcescu. După revoluție, Poenaru încearcă să reînvie revista, angajînd-se să respecte dispozițiile cenzurii țariste.

[3] Vezi scris. VII, n. 7.

[4] Nu s-a „luat". Vezi scris, precedentă, n. 2.

[5] „Elementele" = *Elemente de dreptul politic. Dupre mai mulți autori, de un filo-român,* Brașov, 1846. Autorul cărții e Costache Negruzzi, care explică astfel geneza ei într-o scrisoare către Bariț din 31 mai 1846 (B.A.R., ms. rom. 4168, f. 8r + v): „în ceasurile slobode m-am apucat a face o adunare din cei mai vestiți autori franțezi ce au scris asupra legilor, adăogînd și teoriile mele. Mai mult însă am urmat pe Montesquieu și Garre. Toată această compilație ar alcătui o broșură de 4 sau 5 coaie tipărite, subt nume de *Elemente de dreptul politic".* Negruzzi dorește să tipărească broșura la Brașov, de teama draconicei cenzuri regulamentare ce domnea în Moldova: „Socot de prisos a înșira d-tale pincinile ce mă opresc de a o publica aice". în 17 iulie se trimite manuscrisul de la Iași iar în 4/16 octombrie cartea e tipărită, în 500 de exemplare. Bariț se grăbește să-i anunțe apariția și prețul în *Foaie pentru minte...* (1846, nr. 47, p. 376), pentru ca o săptămîna mai tîrziu (nr. 48, p. 384) să specifice: „Cărticica *Elemente de dreptul politic,* pe care o publicarăm nainte cu o săptămîna, au și deșteptat interesul mai multora, însă unii voiesc a și auzi opinia noastră asupra aceleiași. Citindu-o cu toată luarea aminte, opinia noastră este acolo că ne pare prea rău cum că învățatul ei autor nu o făcu cel puțin de cinci ori mai mare. Atît sîntem noi de pătrunși că asemenea cunoștințe politice sînt de cea mâi neapărată trebuință pentru publicul cel mare, cărui nu i se dă prilej nici mijloace de a putea citi cărțile geniale scrise despre stat și politică de atîți bărbați mari ai Europei, pe carii i-au folosit și i-au stors românul nostru autor. Citiți și veți vedea"»

Din scrisoarea lui Mihali înțelegem că protopopul Bistrei a primit în dar, pentru osteneală, un exemplar din *Elemente* • • • O altă interpretare care tentează, aceea că s-ar fi trimis mai multe exemplare spre a se împărți gratis în Apuseni nu o putem aborda, întrucît Negruzzi scrie clar, în epistola către Bariț din 4/16 octombrie 1846 (B.A.R., ms. rom. 4168, f. 12r + v): „Din ezemplare vei binevoi a-mi trimite numai 400, iar *100 le las pe conta d-tale a le vinde acolo, după prețul ce va custa tiparul^ nu mai mult* (s. n.s.)". într-un volum viitor vom publica dealtfel și corespondența lui Negruzzi cu Bariț.

[6] Grigore Mihali primește de asemenea un exemplar din cărticica lui August Treboniu Laurian, tipărită în același an la București, *Brevis conspectus historiae Romanorum.* Despre această tipăritură și despre variantele ei în limbile franceză și germană vezi *George Bariț și contemporanii săi,* I, scrisori primite de la A. T. Laurian.

[7] „Factor poștal".

[8] *Ioan Iancu,* prim curator în Zlatna (vezi scris. XII).

[9] *Ioan Popovici,* paroh și catehet în Zlatna.

[10] Sfîrșitul scrisorii lipsește.

XI

Zalathna, în 11/23 febr. (1)847

Mult cinstite domnule!

Iți trimit prin neguțătoriul din Sebeș, d. Antonie Balomiri et Compagnie:

a) Reștanție din anul tr. (1)846 pentru gazeta l[ui] Ioan Patița \ ultimul quartal (1)846 2 f.

b) Pentru *Istoria Moldovei* de Cantimir[2] disposae d-lui Ighian . . . . 5 f.

e) Pentru *Invâtâtoriu satului*[3] d-sale Nicolae Begnescu . . . . 1 f. 20

d) Pentru 18 exempl. *Gazeta* din semestru an 1847 (19[le] *mie* gratis) . . . . 72 f.

In sumă în cm. 0 f. 20 cr.

Sau, prefăcuți în galbini, p[ent]r[u] 4 f. 40 cr. cm. *galbini 17 și 1 f.c.m.*

Mai încolo / mă rog a mi se trimite n-rul *Gazetei* 3 a.c, care poate 207 •că mi l-au înecat armeanul și nu l-am primit. Mi-au spus că vre a mă mortifica pentru ce primesc prenumărație și nu las să tragă el de pre tot prenumărantul încă 30 cr. cm. Cîțiva i-au și dat, de groază că nu le dă gazetele afară, precum *Nic. Popovici, Ioan lank*[4]*, Ioan Popovici*[5] și, imi pare, și *Anghel Cosma.* Așe face acum și cu a blăjenilor. Abrudenii cred că vor scăpa de secăturile lui cu rînduiala de acum, că le merg pînă acolo^ pachetele.

In cît mi se pare, încă nu-i organizat lucru cu umblarea gazetelor pe poștă, care cît proțent să ieie. De vom vede că pentru cei 30 cr. carii îi globește armeanul să trag de la prenumă[ranți], vom rîndui ceva amintrilea.

D[omnul] Ighian poate n-au avut lipsă de copia rugării în treaba alegerii, că de la mine nu o au cerut. /

Noi am făcut întrebare vorbală cătră bătrînul[6] că vre a da ceva în treaba năciunii la comițiile de acum, ca să dăm și noi năpăstuirile de pre aici. Au răspuns că staturile nu voiesc a primi nimica rugare,[7] eă vor griji ei de oamenii lor. Aședară în tot locul sîntem sub tutorat. Mai știe D-zeu ce va fi cu r[omân]ii!

Fii sănătos. Și mă înștiințează despre primirea banilor.

Rămîn cinstitoriu,

Gr. Mihali. I 208

[Adresa:] An den wohlgebor[e]nen Herrn Herrn *Georg v. Baricz,* Redacteur in Kronstadt. Nebst 17 # 1 f. cm.

[1] *Ioan Patița,* paroh în Cîmpeni, tatăl luptătorului memorandist Rubin Patița.

[2] Vezi scris. IX, n. 3.

[3] Scris, anterioară, n. 2.

[4] Idem, n. 8.

[5] Id., n. 9.

[6] Bătrînul = episcopul greco-catolic al Făgărașului, Ioan Lemeni. în 1847 avea 67 ani.

[7] La Cluj se desfășurau lucrările celebrei Diete de la 1847, deschise la 4 ianuarie și încheiate în luna noiembrie. Sesiunea a fost deosebit de nefastă pentru românii din Transilvania, legile votate aici putîndu-se compara doar cu cele din 1744. „în treabă năciunii", la 1847 nu s-a discutat nimic din cele cerute de români. Episcopul Lemeni pretinzînd încă o dată răspuns la *Rugămintea celor doi episcopi românești...* (vezi scris. II, n. 8), deputatul sas Franz Hann îl acuză de idei „comuniste". Discuția degenerează din nou în dispută între deputații sași și maghiari, cei din urmă pozînd în continuare ca apărători ai românilor din Fundus Regius. își vor da însă arama pe

faţă, şi unii şi alţii, cu ocazia discutării urbariului, scadentă încă din 1819 de cînd, cu ocazia conscrierii pămînturilor, aristocraţii maghiari, printr-o manevră rămasă de pomină, au reuşit să-şi însuşească sesiile urbariale iobăgeşti, anexîndu-le suprafeţelor alodiale. De patru decenii ştia toată lumea adevărul/ ştia şi Curtea vieneză, dar revizuirea întîrzia mereu. Pînă în 1847 cînd, sub presiunea partidei liberale' Dieta este nevoită să ia în dezbatere situaţia urbarială. Dar, spre stupefacţia întregii ţări, majoritatea reacţionară a Adunării îşi impune punctul de vedere, şi încă într-un chip surprinzător: nu numai că se recunoaşte ca punct de plecare urbariul falsificat de la 1819, dar se consideră acela ca „neîncheiat" şi se votează continuarea lui, adică luarea încă a unei părţi din pămînturile iobagilor. Răpirile de pămînturi şi păduri din ultimele patru decenii sînt legiferate. Robotele şi dijmele apăsătoare rămîn aceleaşi. Litigiile urbariale urmau să le judece în continuare... proprietarii, ca în plin ev mediu. O victorie desăvîrşită a reacţiunii feudale, în pofida opoziţiei hotărîte, timp de 10 luni, a cîtorva deputaţi maghiari cu vederi liberale: Teleki Domokos, Bethîen Iânos şi mai ales Kemeny Denes. Românii, cei vizaţi în primul rînd de legile votate, s-au pomenit din nou în vechea situaţie „de nobis sine nobis", neavînd nici un deputat în adunare (episcopul Lemeni, ca *regalist,* reprezenta interesele împăratului). Se consideră că hotărîrile Dietei din 1847 — deşi n-au mai apucat a fi puse în lucrare — au influenţat atitudinea iobăgimii române în sensul pregătirii ei revoluţionare, care se va etala foarte curînd, în primăvara anului 1848. Vezi despre Dieta'de la 1847, ca surse principale, A l. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...* I, p. 186—210; George Bariţ, *Părţi alese...,* I, p. 637—652; Troesânyi Zsolt, *Az erdelyi parasztsâg tortenete 1790—1849,* Budapesta, 1956 ; Victor Cheresteşiu *Adunarea Naţională de la Blaj,* p. 83—89.

XII

Zalatna, la iulie (1)847

Mult preţuite domnule !

Iacă aci încă doi prenumăranţi, tot din sem[estrul] trec[ut], şi pe acest II prenumărători:

D-sa Ioan lanc, curator bisericii, la *Zalatna;*

Adm[odum] r[everendum] d[ominum] Ioan Moga, paroch, *N[agy] Halmâgy* [1].

Pe lîngă această scrisoare, pe Thalmayer, trimit pentru *Magazin,* de la d. Ighian, şese R. f[orin]ţi argint.

W[nd] 50 *Gazetei* mi l-au dat armeanul mai tîrziu şi întrînsul şi răspunsul la scrisoarea mea pentru document.

Bune doamne! Dacă sînt aşe, pre bine, te las în voie — dacă vrei —
168 să tipăreşti documentul sau nu. Pentru a mele păreri nu / trăbuie să păţi scădere, nici să porţi grijă.

Aşeadară, e furios duşmanul! Oare nu io am fost carele, mai nainte de mulţi în Ardeal, i-am simţit furia lui ?! Apoi ştii că furia şi oricare altă patimă, prin sucţesuri bune să încurăjază. Dar au fost, din partea noastră, cine să-i impiedece sucţesurile şi să-1 reflecte spre a păzi dreptatea ? Nimene! Niciodată 1! Apoi, nu va călca leul mai bucuros pe spatele celoralalte fieri decît şi pre pajişte, dacă are prilej a-şi exercia domnia-sa ? Dacă le place acestora, în loc de a fugi, să scape de ar pute, numai a se pitula pe foaie, pe unde ştiu că va veni răhnitoriul ?[2]

W' Dacă mă vei îngădui, de altă/oară îţi voi aduce daturi spre dovedirea celor aci zise.

Fii sănătos şi mă ţine, mă rog, şi de aci înainte ca pre unul din cei mai preţuitori.

Al c[institei] d[omniei] tale şi adevărat amic,

M ihali.

D[omnul] Ighian, care acum călătoreşte la Sibiu, are de gînd a merge şi la Cluj, pe cînd — zice — te va înştiinţa, ca să poţi veni şi să vă întîlniţi în Cluj. /

[1] Hălmagiu Mare.

[2] Cele de mai sus se referă la Şaguna, care nu se numără printre simpatiile lui Grigore Mihali (vezi scris. IX, inel.'*n.* 6—8). Şi, se vede, nici printre ale lui Bariţ.

Nu putem afla cu certitudine ce document i-a cerut Bariţ lui Mihali. Cert este că e în legătură cu Şaguna. Credem însă că este vorba de o referinţă în legătură cu intervenţia vicarului' general neunit în Munţii Apuseni, în ianuarie 1847 şi arestarea Ecaterin'ei Varga. Mihali cunoştea bine întî'mplările, ca participant pasiv la descinderea lui Şaguna şi a autorităţilor.

Redactorul de la Braşov nu va publica, cel puţin cîteva decenii, vreun document în care l-am putea identifica pe cel trimis de Mihali. Dar este posibil ca în capitolul bogat pe care îl dedică evenimentelor din ianuarie 1847 în *Părţi alese...* (I, p. 652—664), reconstituite mai ales pe baza unor însemnări ale lui Simion Balint, să fi utilizat şi datele primite de la Mihali.

XIII

Zalatna, 20* s.v. iulii (1)847

Mult preţuite domnule 1

Pe semestru II ţ-am trimis prenumăranţi, cu mine dimpreună, n[r] 16, adecă 18[a], 26[a], *21*[a] iunii et *l*[a] iulii a.c. Am nădejde să-i fi primit, măcar i-am cam occasionaliter. în *i*[a] iulii am trimis şi 6 fl. cm. pentru *Magazin*[1] d-lui Ighian.

Despre venirea gazetelor, de pe airea nu mi-au venit jelanii pînă acum. Numai noi aici, io, Ioan Popovici, paroh şi catehet, şi prima curator Ioan Iânk încă n-am căpătat pe semestrul acesta nici un jurnal. Sminteala nu ştim să fie la poşta de aci, că ficiorul lui Ioan Popovici au fost faţă la desfacerea poştei şi n-au văzut nici unul din numerii noştri.

Io-s mai aşteptătoriu, cetindu-le de la cumnatu-meu Angyal, dară Popovici Ioan / mă supără mult pentru că nu le căpătă. Aceasta e cauza 209
scrierii meale, că amintrile mai aşteptam. Apoi fu şi acest prilej fără cheltuială, care vrui a-l folosi. Aşea, mă rog a să lua aminte.

Amintrile, mulţămită pentru că m-ai ascultat şi mi-ai făcut voia.

Recomendat rămîn al pr[ea] c[institei] d[omniei] tale "preţuitoriu,

G. Mihali. \ 209

[1] *Magazin istoric pentru Dacia.* Mihali era colectant şi pentru această importantă publicaţie. Dar, după cît ne putem da seama din epistolele sale, *Magazinul...* lui Laurian şi' Bălcescu a avut o circulaţie relativ mai restrînsă în Apuseni decît în alte zone ale Transilvaniei.

XIV

Zalathna, la 7^r ,.n. (1)847

Mult prețuite domnule !

Prețul celor 17 exemplare din *Gazeta* prenumărate pe sem. II a.c. de aici, fără 11*»' şi 4 fl. plătiți de capelanul Moldovan acolo, acum în suma de 58 fl. cm. sau, schimbați, în doisprezeace, Le. 12 galbini şi 2 fl. cm., îi trimit prin neg[uțătoriul] Ant[on] Balomiri, care călătoreşte la Braşov.

Cu venirea gazetelor cred a fi mulțămiți toți, adecă mie nu mi s-au
216 jeluit nimene, fără în săptămînile trecute; de atunci nu. /

Mie numai n-ru 27 din *Foaie* nu mi-au venit; mă rog a mi se trimite.

Spun că arhireul[1] să gată la Viena a călători. Cauze grele şi drepte ar fi destule[2]. Nu ştiu dacă pentru acele ş-au propus a călători măria-sa, sau alte cele va fi avînd, între cele şi anumit de cler atingătoare ar fi mijlocirea sau cîştigarea săborului diecezan care, după părearea multora, ar rămînea cea mai mărită faptă în biografia măriei-sale, şi fără care cu
216v puțin folos se osteneşte în arhipăstorie-şi[3]. /

De la vacanta parohie a Hunedoarei se bate celibatul cu căsătorismul. Pînă acum cel dintîi e mai aproape de învingere, însă capătul va alege[4].

Da e drept că pe Morăşeni vreu a-i alunga de la profesoriile rom[ano]~ catolicilor de acolo ?[5] îmi aduc aminte că aşe ceva prezisesem io c-a păți.

Fii a lui Dumnezeu şi mă înştiințează că ai primit banii mai de sus-scrişi.

Carele te cinstesc de pururea,

217 *Gr. Mihali.* \

[1] Episcopul Ioan Lemeni.

[2] Episcopul nu va mai călători la Viena, sperînd, pe semne, o soluționare a acestor „cauze grele şi drepte" de la Dieta clujeană. Pentru infirmarea acestor speranțe vezi scris. XI, n. 7.

[3] Pasajul trădează concepția *sinodalistă* a lui Mihali, adică aderarea la punctul de vedere lansat de Bărnuțiu şi partida națională în 1842, după care administrarea bisericii greco-catolice trebuie să se facă — în virtutea dreptului canonic tradițional al românilor — cu consultarea periodică a „soborului celui mare".

[4] Rivalii erau Constantin Papfalvi şi Dumitru Ladai, primul celibe iar al doilea căsătorit. Se pare că au fost împăcați amîndoi, pentru că la 1847 Papfalvi apare ca *paroh de Hațeg,* vicar foraneu şi decan al Hațegului iar Dumitru Ladai ca *paroh al Hunedoarei* şi vicearhidiacon (cf. *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transilvaniae pro anno 1847, p. 263).*

[5] Zvonul nu se va confirma. Iacob Mureşanu, care fusese numit profesor la Gimnaziul romano-catolic din Braşov în 1837, va rămîne în această slujbă pînă în 1868, fiind timp de 20 de ani directorul şcolii. Andrei Mureşanu, venit mai tîrziu, în 1840, rămîne profesor pînă în 1850 cînd se mută la Sibiu, ca translator gubernial!

XV

Zlatna, în 23 s.v. iunie (1)848

Domnule redactoriu !

Adauge în lista prenumăranților miei la *Gazeta* pe sem. II a.c:

21 Reverendissimo d. *Iosepho Bassa* Protopresbytero gr. r. orientalis per Incly[tum] Co[mi]t[a]tum Zarand;

22 Adm. Rev. d. *Ioanni Paticza* Parocho, per Zalathna, Topanfalvae[1].

După aceste, adaug pentru *Gazetă* o scrisoare despre trebile abrudenilor. Aceasta e compusă după espuseciunea advocatului P[etru] Dobra, carele le lucrară şi le lucră cele de lipsă, aşeadară le ştie bine starea lucrurilor şi şi răspunde pentru corespondința de sus[2].

Apoi iară / altă corespondința de recunoaşterea meritelor episcopului 21$
Şaguna (tot aceluiaşi advocat D[obra]), carea dacă o vei socoti d-ta a nu fi contrarie voiei bunului arhipăstoriu şi împiedecătoare de planurile acestuia, încă (poate) cu ceva îndreptare a stilului o publică[3]. Iară amintrilea, îți stă în voie.

Deputăciunea în cauza uniunei[4] poate nu s-au apucat de lucru, sau de cumva ie, pentru ce nu se chemară în sus şi cei 9 deputați români[5] numiți *per Nachtrag ?*[6] Doamne, cum nu se descîlce lucrurile, spre a vede un viitoriu mai ferice!

Mi se pare că aici, decît de o Nord America care au dat antîiul esemplu a egalitatei şi fraternitatei naționale, sîntem mai aproape de Oriente. Acia cu absolutismul unuia, a vro cîți[va] inşi, tot un drac[7]. Ma cest din urmă, doară, de mii de ori mai râu. Doamne ajută dreptății şi omenitățiii 1

Fii sănătos.

Io sînt al d-t. cinstitorii!,

Gr. Mihali. / 218

[1] Topanfalva = Cîmpeni.

[2] Scrisoarea „despre trebile abrudenilor" s-a publicat în *Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 65, p. 270; nr. 66, p. 274, semnată *„Poporul român din Abrud şi imprejuru-i".* Conținutul ei ne cere o revenire pe firul unor importante evenimente petrecute în Munții Apuseni, în vara anului 1848.

După cum se stie, cel mai caracteristic aspect al vieții politice dm Transilvania în lunile mai—septembrie 1-a constituit strădania autorităților maghiare de a-i îndepărta pe români de la programul revoluționar stabilit pe Cîmpia Libertății, prin felurite mijloace de intimidare şi opresiune. Ce e mai trist, gărzile nemeşimn, alcătuite în toate zonele principatului, erau ațîțate şi fanatizate împotriva românilor. Aşa se face că la 29 mai, în Abrud, cu ocazia unei zile de tîrg, gardiştii maghiari atacă fără veste populația română, rănind opt persoane. Moții au vrut să riposteze, dar vărsarea de sînge în continuare e evitată prin intervenția preotului Simion Balint care-i linişteşte pe români. în loc să cerceteze obiectiv faptele, guvernatorul dădu ordin în 9 iunie ca o comisie să iasă la fata locului, pentru a constata „dizordmile" provocate de romani!! Comisia, condusă de Koszma Pal, Nemethi Jânos şi Nemegyei Jânos, cere „pentru siguranță" un număr de soldați, care se şi trimit în munți, spre paguba si teroarea românilor.

Un delator oarecare, paznic de pădure din Cîmpeni, le oferă pretextul de care aveau nevoie: acesta declară că moții din Vidra, conduşi de Avram Iancu şi înarmați de acesta, au săvîrşit multe contravenții în pădure şi că Iancu ar fi convocat o

adunare în Cîmpeni pe ziua de 17 iunie. Declanşată, comisia cutreieră satele în compania soldaţilor, căutînd „agitatori" (bujtogatok), amendînd sau pedepsind la întîmplare pe moţi cu cîte 50 de beţe, ca în evul mediu. Mai mulţi fruntaşi ai moţilor din Abrud şi Cîmpeni sînt arestaţi.

Gazeta ... lui Bariţ a urmărit de la început evenimentele din munţi, relatînd mai ales despre deplasarea soldaţilor într-acolo, execuţiile militare fiind tot ce-şi puteau dori mai puţin locuitorii satelor de pe atunci. Din nr. 50 (XI, 1848, p. 210) aflăm că la 19 iunie au pornit de la Alba Iulia spre Abrud 115 soldaţi din Regimentul „Jivkovici" şi 70 de grăniceri secui; din nr. 54 (1 iulie, p. 225), că Simion Balint este arestat, pentru ca peste cîteva zile *Gazeta*- •• (nr. 55, p. 225) să informeze: „Comisia şi soldaţii se mutară în 24 iunie de la Abrud la Cîmpeni, şi nu e adevărat că românii s-ar fi lovit cu soldaţii. Din toată cercetarea va ieşi o nimica". Nr. 63, p. 259: „Comisia cercetătoare se depărta, fără a descoperi vreun plan periculos, fără nici un rezultat. într-aceea, cîţiva preoţi rămaseră bajocoriţi. Parohul Simion Balint şi tînărul Moga, tot prinşi. Cîteva sate supuse la purtarea speselor de 2—3 mii f. argi pentru soldaţii săcui şi poliaci. Toate aceste numai la neşte pîre oarbe şi răutăcioase ale cîtorva nemeşi călcăitori de răzbunare, însă şi fricoşi peste măsură, care alergaseră cu minciuni la Cluj. Armele se culeseră şi de la cei mai păciuiţi români din aceste părţi. Pînă acum românii, cu puţinii unguri lăcuitori în părţile acestea, vieţuia ca fraţii. Insă de la duşmănoasele tractări încoace, atît s-au răcit inimele, cît numai D-zeu ştie cînd se vor mai putea vedea cu ochi buni unii pe alţii."

„Scrisoarea despre trebile abrudanilor" este prima relatare mai largă pe care *Gazeta de Transilvania* o publică în legătură cu întimplările din munţi. Epistolei lui Mihali îi datorăm descoperirea amănuntului că viitorul prefect şi erou Petre Dobra este autorul relatării, cum şi că fusese advocatul şi povăţuitorul lor în timpul anchetei. Din relatare aflăm numele exact al celor arestaţi de către comisie: Simion Balint, Ilie Cojocaru, Nicolae Fodor, Ioan Patiţa, George Balea, Ioan Corcheş, Ioan Dangea, Samoilă Moraru, Petru Ioanete, Iosif Sterca Şuluţiu şi Teodor Teoc (acesta din urmă chiar în seara cînd se întorcea de la Innsbruck, unde făcuse parte din delegaţia trimisă de Adunarea de la 3/15 mai la împăratul). Autorul se indignează de procedeul comisiei, care ţine ascunsă cauza adevărată a măsurii represive, cum şi numele pîrîtorilor.

Surse ulterioare mai importante pentru evenimentele din Abrud şi Cîmpeni: conceptul făcut de Simion Balint la cererea lui Papiu Ilarian, în 1852, păstrat la B.A.R., în ms. rom. 1060, f. 322 şi urm., intitulat *Scurta descriere a evenimentelor din Munţii Apuseni a Transilvaniei sau Ţara Moţilor numită, in anul 1848, incepînd de la martie pînă în octomvrie aceluiaşi an, de Simion Balint, în Roşia de Munte, 1852, mai 8;* Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* schiţa tomului III, publicată cu o introducere şi cu note de Ştefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 43—47 ; Silviu Dragomir, *Studii si documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848—1849,* voi. V, Cluj, f.a., p. 271—272.

[3] Această a doua corespondenţă a lui Dobra nu se va mai publica.

[4] Este vorba de activitatea Comisiei regnicolare din Pesta, în vara anului 1848, convocate spre a stabili condiţiile uniunii Transilvaniei cu Ungaria. La lucrările comisiei au luat parte şi delegaţi români, în împrejurări nici pînă astăzi suficient elucidate. Prezenţa românilor este', în acelaşi timp, unul dintre cele mai ciudate episoade din viaţa lui Andrei Şaguna, conducătorul delegaţiei române.

După audienţa la împăratul, unde fusese trimis, împreună cu o numeroasă delegaţie de români, de către Adunarea de la 3/15 mai, Şaguna revine la Viena (audienţa avusese loc la Innsbruck) la 23 iunie 1848. Rezultatul audienţei era descurajator: petiţiunea cuprinzătoare a românilor, în care prevalau cereri de mare importanţă politică, precum şi independenţa naţională a românilor din Transilvania, independenţa religioasă, libertatea cuvîntu'lui şi a presei, reprezentare proporţională în Adunarea constituantă a principatului, în fine, invalidarea uniunii cu Ungaria, capătă de la bătrînul monarh Ferdinand următoarea rezoluţie: „Rugarea supuşilor mei de origine română, compusă în conferinţa de la Blaj, e rezolvată prin uniunea Ardealului cu Ungaria", sau, ceva mai tîrziu', o alta în care găsim şi următoarea formulare: „Ministerul meu maghiar va purta de grije ca plînsorile voastre focale să fie examinate şi rezolvate". Era clar că dorinţele românilor nu-l interesau pe împărat,

liniştit şi mulţumit, pare-se, de dualismul realizat cu ungurii, pe care nu dorea nicidecît să-i supere.

Dar ce le rămînea de făcut românilor? Şaguna riscă atunci o acţiune ce va avea un răsunet deosebit în rîndurile românilor: hotăreşte să vină la Pesta, pentru a încerca, dar, să smulgă pe cale „constituţională" ceea ce le refuza monarhul. Sau cel puţin o parte din dezideratele naţiunii. Hotărîrea era îndrăzneaţă, pentru că delegaţia lui din partea Comitetului Naţional încetase odată cu audienţa la împăratul, iar, pe de altă parte, o delegare nouă nu era posibilă, întrucît autorităţile maghiare desfiinţaseră comitetul, ai cărui membri erau urmăriţi pe capete. Aşadar, Şaguna acţionează cvasi-legal, ca o continuare a misiunii. Cîţiva dintre membrii delegaţiei se desolidarizează de el, Constantin Romanul declarînd categoric că ei s-au dus la Pesta „fără voia naţiunii române" (cf. *Anul 1848 in principatele române,* II, Bucureşti, 1902, p. 138).'

La 30 iunie Şaguna trimite credincioşilor săi o circulară în care îşi motivează gestul: a venit la Pesta din voinţa monarhului, ca să se achite de noua însărcinare. Vorbeşte de asigurările primite. îndeamnă la linişte şi la respectarea legalităţii. Apoi, se îngrijeşte ca din Comisia regnicolară să facă parte şi alţi români, numărul acestora stabilindu-se pînă la urmă ia 9 (afară de el şi Alexandru Bohăţel, care venise pe cale „oficială" din Dieta de la Cluj).

Comisia şi-a început lucrările la 16 iulie şi, cum era de aşteptat, ignoră complet cererile românilor. Şaguna se zbate în fel şi chip, dar pînă în 6 septembrie încă nu izbuteşte să stabilească ceva pozitiv cu guvernul lui Szemere. Acesta din urmă nu voia decît să-l atragă pe prelatul român de partea sa. Profitînd de faptul că, în Transilvania, românii păşeau tot mai hotărît pe drumul revoluţiei, a ruperii de „legalitatea" maghiară, îl pune pe acesta să aleagă între unguri şi „agitatorii" români. Episcopul sibian evită confruntarea. Eşecul misiunii pe lîngă guvernul din Pesta îl făcuse prudent.

înainte, însă, de a se bănui acest eşec, Şaguna este dezavuat în Transilvania şi învinuit de acţiune împotriva naţiei. La 30 iulie, cu ocazia întoarcerii lui Ioan Bran în ţară, acesta este adus în faţa Comitetului Naţional şi criticat aprig. De ce s-au oprit Ia Pesta? De ce şi cu ce drept au început tratative cu guvernul unguresc? Acuzatorii erau fruntaşii partidei naţionale: Bărnuţiu, Ioan Maiorescu, A. T. Laurian, Papiu Ilarian. Se întocmeşte o scrisoare de rechemare a delegaţilor, redactată de Bariţ, dar se pare că ea n-a fost expediată. Oricum, cei din ţară erau supăraţi foc: „Pînă cînd se va pertracta cauza noastră şi se va lămuri deplin, să ne rămînem consecenţi şi să nu ni-o stricăm prin abateri nebune", îi scrie Laurian lui Bariţ în 5 iulie, referindu-se la actul lui Şaguna (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I,p,147). Partida, pretindea, pe drept cuvînt, păstrarea în limitele hotărîrilor de pe Cîmpia Libertăţii. Fireşte, toate acestea ajung curînd la cunoştinţa celor de la Pesta, care se dezvinovăţesc prin pana lui Iosif Ighian, în răspunsul public *Către naţiunea română din Transilvania (Foaie pentru minte...,* 1848, nr. 31, p. 241—243). Acesta merge, . în general, pe întrebarea: ce rău au făcut prin încercarea de la Pesta? Dar, ne întrebăm noi acum, aşa cum s-au întrebat cei din Comitetul Naţional: ce bun au făcut? Nimic. O acţiune desigur greşită, în perspectiva istoriei: Şaguna trebuia să ştie cade la guvernul unguresc nu se poate obţine *nimic.* Şi, desigur, ştia, lucru care îi agravează situaţia, făcînd să planeze în jurul său atmosfera neplăcută şi nedorită a dubiului.

Comitetul Naţional şi partida rămasă în mijlocul vicisitudinilor transilvane încetează însă curînd atacul, înţeleptul Bărnuţiu considerînd că buna înţelegere între capii naţiunii e mai importantă ca oricînd. Iar Şaguna va avea suficient timp să-şi dovedească priceperea şi eficienţa în exoperarea drepturilor românilor, încă din acelaşi an, în cei următori şi în deceniile următoare.

Vezi pentru această problemă Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...* schiţa tomului III, p.26; Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* I, p. 385—403, Sil'viu Dragomir, *Studii şi documente...,* V, p. 274—292; *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 146—148.

[5] Vezi nota 4. Cei 9 deputaţi români cooptaţi în Comisia regnicolară erau: Alexandru Sterca Şuluţiu, Iosif Ighian, Timotei Cipariu, Paul Dunca, Gheorghe Anghel, Ioan Branj Ioan Oniţiu, Petre Dobra şi Dimitrie Moldovan. George Bariţ publică lista lor la 1 iulie *(Gazeta de Transilvania',* XI, 1848, nr. 54, p. 223) cu următorul text: „Din scrisori primite de la Pesta aflăm că palatinul şi miniştrii primiră ca,

la sistematica deputăţie carea va lucra şi va regula condiţiile supt care se uni Transilvania cu Ungaria, afară de cei doi episcopi şi de Bohăţel, deputatul dietal, să mai jntre alţi 9 români [...] Dar, oare, primit-am noi uniunea, asupra căreia protestarăm ca să nu se facă fără noi?"

[6] „în completare".

[7] Absolutismul împăratului şi absolutismul Guvernului maghiar. Dilemă într-adevăr dramatică pentru românii transilvăneni la 1848.

XVI

Zalathna, 10/22 iuliu [1]848

Domnule redacteur !

Trimite *Gazeta* pe sem. curg. şi:

17 Domniei-sale *Teodor Szabo,' Hutman*[1] în *Offenbaia*[2] (N.B.: pe adresa din semestr. trecut);

18 Adm. Rev. D. *Petro Moldovan,* Parocho in Nagy. Halmâgy.

N.B.: Moga[3] s-au lăsat.

Balint rămase şi după capătul comisiunei în detenţiune (apoi e şi foarte rău bolnav, cum spun)[4].

219 ^ Sînt pe la Cîmpeni şi vro 200 catane / pentru esecuţirea speselor făcute pentru catane etc. că niscari sate n-ar fi vrînd a plăti', necunoscîndu-se de vinovate[5]. Comisiunea s-au dus acasă.

Dumnezeu caute din ceriu, că noi numai de acolo sperăm ajutoriu. Din iad nu vrem. Nu zicem: *Superos si nequeam*[6], lăsăm aceste altora.

Fii sănătos pofteşte am[icul],

-219" *Mihali.* \

[1] Corect Hiittenmann = metalurgist, fierar.

[2] Zlatna.

[3] *Ioan Moga,* preot în Hălmagiu. Vezi scris, următoare.

[4] Suferinţele parohului din Roşia Montană, Simion Balint, primul arestat de către comisie, constituie culmea acestei samavolnicii. Corespondenta lui Petre Dobra către *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 65, p. 270; nr. 66, p. 274) subliniază că toţi prizonierii au fost eliberaţi, numai Balint nu, acesta fiind ţinut „în nespusă batjocură, fără scaun, masă, pat ş.a., şi în aşa loc unde, necum cunoscuţilor, dar nici aerului curat nu este iertat a intra la dînsul".

Lui Balint i se întocmise un act de acuzare, după Silviu Dragomir *(Studii, si documente...,* V, p. 297) „unic în felul său, caracteristic pentru simţul de dreptate al unui guvern samavolnic şi pentru lipsa de respect a libertăţilor trîmbiţate cu atîta zgomot", conţinînd 20 de puncte total neserioase. Un lucru reiese, doar, din conţinutul lor: că popa Balint a fost un luptător activ pentru naţiunea sa şi că *tocmai* acest lucru nu-l suportau autorităţile maghiare. Pe baza actului, e încarcerat într-un beci unde se îmbolnăveşte. Aprinzîndu-se clădirea în care era deţinut (din întîmplare, oare?), este mutat în altă parte. în fine, a fost depus, bolnav şî slăbit, în închisoarea comunală a Abrudului, împreună cu hoţii şi criminalii. A zăcut acolo pînă la 20 septembrie 1848, cînd Adunarea marţială de la Blaj cere imperativ eliberarea lui. Este adus la Blaj, unde cei 40.000 de români înarmaţi îi fac o primire triumfală.

Reîntorcîndu-ne la corespondenţa din Abrud cu data 22 iulie, reţinem un pasaj semnificativ: „vina" lui Balint —spune autorul —este aceea că s-a aflat în fruntea moţilor, în cunoscuta acţiune a acestora din martie 1848, episod timpuriu şi semnificativ al revoluţiei transilvănene (despre care vezi la Victor Cheresteşiu, *Adunarea Naţională de la Blaj,* p. 201—205). Aristocraţii nu l-au uitat şi s-au răzbunat în felul lor caracteristic.

[5] *Gazeta de Transilvania* (an. cit., nr. 66, p. 274) indică cifra de 100 de soldaţi rămaşi în munţi. Interesantă este informaţia lui Mihali referitoare la satele care au refuzat plata amenzilor stabilite de comisie, pe care n-o găsim în nici o altă sursă.

[6] „Sîntem falnici, chiar neputincioşi fiind".

XVII

Zalathna, în 16 iulii [1]848

Domnule redacteur !

In 10[a] iulii a.c. îţi scrisesem pentru fostul prenumerante 17 *Theodor Szabo,* Hutman, *Offenbaia*[1] şi pentru 18 Adm. R. D. *Petru Moldovan,* paroch în *Nagy Halmâgy*[2]. Apoi în 13[a] iulii pentru 19, domnia-sa *Ioane Vlad,* cantore şi jurat cetăţean, *per Abrudbânya, Verespatak*[3].

îi însemnai aici, dacă nu-i vei fi căpătat cumva, fiindcă-i trămisesem occasionaliter.

Adaugă către ei acum şi pre fostul prenumerante 20, Adm. Rev. D. *Ioannes Moga,* Parochus in *Nagy Halmâgy.* \ 22(>

Mă înştiinţează că în cît să primească, şi dacă pot a-ţi trămite galbinii pentru gazete.

Proieptaţii deputaţi de aici Angyal[4] şi Dobra[5], încă pînă în ziua de astăzi nu căpătară ordine de a merge în sus. Doară s-au schimbat lucru ?

Pe aici se confiscară unele cărţi şi de la poştă, pentru că aveau vinov[ăţire] asupra lor a se fi trămisă prin espresuri. Oh, *temporal**

De altă oară, poate mai multe.

Familia-mi trecu preste o criză, acum de astă oară norocos[1].

Frate-meu Simeon se roagă pentru puţintic răspuns. E, na!

Al domniei-tale cinstitoriu,

Mihali. I 22O

[1] Vezi scrisoarea precedentă.

[2] Hălmagiu.

[3] „Prin Abrud, în Roşia Montană".

[4] Gheorghe Anghel (vezi scris. II, n. 1).

[5] Petre Dobra (scris. VIII, n. 2). Pentru împrejurările în care cei doi devin „deputaţi" vezi scris. XIV, n. 2. Deaîtminteri, Gheorghe Anghel fusese alesja 3/15 mai în rîndul membrilor delegaţiei conduse de Şaguna, ce trebuia să prezinte împăratului cererile românilor. Deducem din scrisoarea lui Mihali că Anghel ori n-a fost cu Saguna în Austria ori, dacă a fost, s-a întors mai devreme acasă, fără a aştepta rezultatul audientei de la Innsbruck şi respectiv fără a se opri la Pesta. Cît despre Dobra, acesta făcuse parte din delegaţia trimisă la Dieta din Cluj, al cărei preşedinte fusese Lemeni. Foarte probabil că cei doi n-au mai mers la Comisia regnicolară.

Scrisoarea confirmă faptul, pus la îndoială de Silviu Dragomir *(Studii şi documente...,* V, p. 277J, că Anghel şi Dobra erau pe lista celor 9 membri cooptaţi în comisie. Cinci dintre cei nouă fuseseră propuşi de Şaguna (Cipariu, Ighian, Dunca, Moldovan şi Bran) iar patru de Lemeni: Şuluţiu, Anghel, Dobra şiOniţiu. Pe aceştia din urmă, Silviu Dragomir îi enumera la *loc. cit.* cu rezerva: „luînd de bună informaţia *Gazetei...*" (unde — vezi XI, 1848, nr. 54, p. 223 —se publică pentru prima dată numele celor 9 inşi). Vezi şi scris. XV, n. 4.

[6] „Ce vremuri!"

[7] Nu neputem da seama peste ce criză a trecut familia protopopului de Bistra Ştim doar ca in urmă cu doi ani, în iunie 1846 îi murise un fiu, Iuliu Mihali, student la Liceul academic piarist din Cluj, în al doilea an de drepturi. Vezi scris. VIII n 11.

XVIII

Zalathna, 26/14 mai [1]850

Domnule amice !

A conto prenumărăciunilor la *Gazeta* pe an. [1]850, I sem., parte de mine, parte de frate-meu trămise cu începutul anului, îţi trimit pe lîngă această scrisoare 20 douăzeci galbini, dacă umblă aşa, iar 14 f. 30 cr. v.v. mi-i vei calcula, apoi mă vei reînştiinţa despre primirea lor, şi în cîtă
.223 sumă [x]. Deodată să-mi scrii şi cine-s prenumăranţii de aici trimişi, / pentru că frate-meu n-au dus acurată listă [2]. Unii pînă azi n-au plătit şi nici nu vreau a plăti, că *Gazeta* nu le vine [3]. Alţii cer banii îndărăpt. Aşea oameni încă avem.

Frate-meu spune că-ţi scrisese vro 3 inşi, pre carii să-i prenumări la *Bucovina*^ (Al. Tobias, Abs[alom] Popovici, Nic. Moldovan) [5] Pentru aceştia apoi dînsul au trimis banii dirept la Hormuzachi [6]. Aşedară
:223* aceştia nu vin în socoteala *Gazetei* noastre. /

Pe aici, supărare, ne-ndestulire pînă şi între popor, că românii nu capătă nimica ele la împăraţii şi, în tot locul înaintat, fostul inimic [1]. în comisiuni pentru împrumutare, despăgubiri, milă sau cum le mai cheamă, dintre românii de acia, numiţi carii *et adesse, et abesse possunt* [8], sau sînt numai nule între ceialalţi comisari. Ce va fi cu românii?!

încă mai este timp de răbdare. Bine că ştim şi am învăţat a răbda.

Ce mai faci ?

D-zeu să te ţină, pofteşte amicul,

224 *Mihali.* \

[1] Bariţ nu mai era redactorul foilor româneşti din Braşov din data de 13/25 februarie 1850, cînd atît *Gazeta Transilvană* (nume pe care l-a purtat din toamna anului 1849) cît şi *Foaie pentru minte...* sînt suprimate din ordinul guvernatorului Wolgemuth. Este semnificativ, totuşi, felul cum românii nu voiau să accepte ideea desfiinţării foilor naţionale, continuînd imperturbabili prenumerările, şi îl socoteau pe Bariţ în continuare ziaristul lor, cu toate că se ştia prea bine cum că guvernatorul a suprimat *temporar* foile şi *definitiv* pe conducătorul acestora. Aspectul de mai sus îl întîlnim în nenumărate corespondenţe primite de Bariţ. Şi, de fapt, adevăratul mentor al foilor — după reapariţia lor în toamna lui 1850 — va rămîne tot Bariţ, noul redactor, Iacob Mureşanu, înţelegînd rolul de adevărat simbol naţional al părintelui ziaristicii transilvănene şi urmînd cu fidelitate poveţele acestuia.

[2] La sfîrşitul anului 1849 Grigore Mihali nu se afla în Zlatna. Tînărul său frate Simion, acum notar al Magistraturei camerale, se însărcinase el cu strîngerea prenumeranţilor la *Gazeta... şi Foaie pentru minte...* pe primul semestru al anului 1850.

[3] De vreme ce nu apărea!

[4] *Bucovina,* foaie săptămînală redactată la Cernăuţi, începînd cu data de 16 octombrie 1848, de către fraţii George şi Alexandru Hurmuzachi. *Bucovina* apărea cu text paralel, românesc şi nemţesc, doar foiletonul gazetei fiind tipărit numai în româneşte.

în scurta ei existenţă (a fost suprimată şi ea, în septembrie 1850, de către regimul absolutist al lui Bach), publicaţia şi-a făcut merite remarcabile în direcţia trezirii şi întăririi conştiinţei naţionale a românilor din Bucovina austriacă. A avut un răsunet neobişnuit în rîndurile românilor şi datorită faptului că era condusă de celebrii fraţi Hurmuzachi, „Grachii Bucovinei", cum i-au numit contemporanii. Iată un pasaj din articolul-program al foii, semnat de George Hurmuzachi: „Foaia noastră va fi defensorul intereselor naţionale, intelectuale şi materiale ale Bucovinei, reprezentantul nevoinţelor şi dorinţelor ei, organul bucuriilor şi suferinţelor ei".

Cărturarii şi patrioţii din Transilvania au întreţinut relaţii atît cu publicaţia de la Cernăuţi cît şi cu familia Hurmuzachi. Bariţ datorează Hurmuzăcheştilor şi *Bucovinei* eliberarea sa dintr-o neplăcută detenţiune rusească (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 156, n. 1), în 1849. O bogată corespondenţă primită de la generoasa familie de boieri români se păstrează în fondul Bariţ de la Bucureşti (B.A.R., ms. rom. 995, f. 240r—355r), pe care o vom publica într-un volum următor.

[5] Simion Mihali nu pomeneşte în scrisoarea către Bariţ (vezi n. 2) nimic despre *Bucovina* şi prenumeranţii la ea.

[6] în 1850 de redactarea *Bucovinei* se ocupa numai Alexandru Hurmuzachi.

1 [7] Ecou al nemulţumirii generale a românilor din Transilvania pentru rezultatul descurajator al eforturilor de la 1848—1849. Uriaşele jertfe — 40.000 de morţi, sute de sate incinerate, milioane de florini pagubă materială — se dovedesc inutile în faţa atitudinii incalificabile a monarhului habsburg, care nesocoteşte total cerinţele naţiunii române din Transilvania şi Ungaria. Prin *Constituţia Imperiului austriac,* octroată la 4 martie 1849 (vezi textul ei integral în T e o d o r V. P ă c ă ţ i a n, *Cartea de aur* I, p. 523—534) se face tabula rasa de interesele tuturor popoarelor cuprinse în graniţele monarhiei, inclusiv românii, articolele „octroatei" vizînd exclusiv întărirea monarhiei, în variantă absolutistă. Există o întreagă literatură istorică referitoare la trădarea „prietenului" făţarnic, împăratul, şi la eşuarea în amărăciune şi insatisfacţie a revoluţiei române din Transilvania. Ne rezumăm a recomanda doar pe N i c o l a e I o r g a, *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria,* Bucureşti, 1915, p. 182—201 şi două monografii recente despre Avram Iancu: S i l v i u D r a g o m i r *Avram Iancu,* Bucureşti, 1965, p. 238—282 şi Ş t e f a n P a s c u, *Avram Iancu,* Bucureşti, 1972, p. 192—243, unde se rezumă foarte expresiv situaţia românilor după revoluţie.

[8] „Care pot veni şi pleca", adică pot fi numiţi sau înlăturaţi tot atît de uşor.

XIX

Zlatna, în 18 iul. c.v. [1]850

Mult preţuite domnule !

Nu 19# ci 2044= ţ-am depus la Thalmayer în Sibiu, ca să-i capeţi. Aşedară întreabă de Hesheimer [1], şi prin el de Thalmayer, cum a căzut 1:£j= ? Reversul cestui din urmă despre 20 e în mîna mea.

Bine e să meargă în 14 f. sau 14 f. 6 cr. Nu fac io de acolo, că io numai pentru aceea îi socoteam mai sus, ca dacă cineva din speduitorii îi va schimba fără învoirea sau ştirea noastră, să-i plătească omeneşte, sau *rectum* [2], să nu lăcomească la ei şi să trimită alt gen de bani.

Dar calea *Gazetei* nu se mai limpezi ?! [3] La ieşirea aceştia d. redacteur [4] să-mi trimită listea prenumăranţi/lor, ca să ştiu cît am de a mai 225
suplini preste cît am trimis.

Iancu în iastă săptămîna pleacă la Viena. Acolo se va înţălege dînsul în privinţa decorăciunilor [5].

Prozelitismul, scăderea de la religiune etc. ? Io în toamna trecută, cînd se închie resbelul politic-naţionale, am priceput că vom să avem

resbel religionar[6]. Io cred că nu e lucru născut din capetele nebunilor, ci a unor din cei prea înţelepţi, carii vînează nu după prescuri sau serecusti, ci după orduri, dignităţi etc.

Io cred că, precum nu e timpul pentru certe între unire şi neunire, tocma ase nu e de a lucra pentru una uniune religionarie a românilor. Asta poate ar fi mai neplăcută decît cele mai dinţii.

225< Alţii, su[b] pretesturi religionarie au / vrut, şi doară mai vreu a ne înşăla pre noi. Ar fi vremea acestora să le întoarcem împrumutul. *Mundus vuit decipere, ergo !*[7]

Io jelobile care-mi vin din protopopiat, pentru achiemarea de la unire le trimit fără reflecţiuni blăjenilor[8]. Reflecţiunile le voi face în faţă. Le spusesem sau le scrisesem io înainte, că de aceste vor urma.

Insă dacă prota Başa din Zărand îmi bate prin comisariat, cu nuiele, înaintea mai multor sate, pe un om pentru că, zicîndu-se unit, sau cununat de popă unit, şi şi trăieşte cu muierea, aceasta e alt lucru[9].

Cine ar fi cu minte şi ar vrea, şi din mişcările aceste religionare încă
226 ar şti trage foloase. Dară cine sînt aceia ?! /

îmi pare rău, dar nu numai mi-e că te laşi de totului privat, însă io cred că nici ase nu-ţi vei uita că eşti român[10].

Pe aici e pace, pe lîngă toate că pe români (înţăleg mai tare pe popor) toţi se silesc a-i împunge cu înfruntări, aruncări etc, etc.

[1] în 8[v] 1. curg. făcuseră aici veste că să scoală poporul din împrejur pe Zlatna. Gaznizoana (1 compag[nie] de grăniţeri) să puse în stare de apărare. A doua zi rădiau scornitorii şi lăţitorii faimei ei de sineşi. Poporul dede rugare ca să cerce după izvorul acei faime stricătoare şi vinovatul să să pedepsească.

Resoluţiune încă n-a urmat.

Complement d. Murăşan[11] şî pe necunoscute.

Al d-voastră sincer,

226* *Mihali.f*

[1] Negustor şi librar sas din Sibiu.

[2] „Mai bine zis".

[3] Gazeta va reapare începînd eu data de 9 septembrie 1850, sub titlu nou, *Gazeta Tţansilvaniei* şi cu un redactor nou în fruntea ei: Iacob Mureşanu, profesorul de la Grmnaziul romano-catolic din Braşov, vechi colaborator al lui Bariţ. Vezi *„Gazeta Transilvaniei' de la 1850 încolo. In zorii absolutismului,* în *Gazeta Transilvaniei,* an. LXXI, 1908, număr jubliar, p. 49—53.

[4] Acum Iacob Mureşanu.

[5] A doua călătorie din acel an a lui Avram Iancu la Viena (prima avusese loc în februarie 1850), spre a sprijini activitatea Delegaţiei române din capitala imperiului, îancu va sta la Viena pînă în 21 februarie 1851 cînd, în împrejurări îndeobşte cunoscute, delegaţii români — printre care savanţi respectabili ca Cipariu, Bărnuţiu, Laurian — sînt alungaţi din capitală asemeni unor răufăcători (vezi G. Bogdan-Duică, *Notesul de însemnări al lui Simeon Bărnuţiu,* în *Anuarul Institutului de istorie naţională,* II, 1923, p. 213—215, însemnarea din 9 februarie 1851). Sosirea lui Iancu la Viena, însoţit de Mihai Andreica, are loc în 10 august. între 17—26 august Iancu va călători la Praga şi Baden-Baden, însoţit de Bărnuţiu *(Ibid.,* p. 220).

Cu ocazia acestei călătorii, eroul munţilor refuză decoraţia — meschină, faţă de faptele sale! — acordată de împăratul: „Crucea de aur pentru merite, cu coroană" (nume pompos, sub care se ascundea o modestă decoraţie acordată deobşte gefreiterilor austrieci). Vezi Silviu Dragomir, *Avram Iancu,* p. 271 şi Ştefan Pascu, *Avram Iancu,* p. 210.

[6] După potolirea spiritelor de la 1848—1849, în viaţa românilor transilvăneni intervine un fenomen deosebit de neplăcut: rivalitatea confesională între greco-catolici şi ortodocşi. Dornici de armonie în sînul bisericii române, pe *atunci* cea mai puternică instituţie naţională în Transilvania, fruntaşii români, Bariţ în primul rînd, urmăresc cu interes aceste frecuşuri, care nici pe departe nu constituie un „resbel religionariu" după cum se exprimă cu spaimă Mihali. Ele luaseră doar o turnură mai severă din cauză că mitropolia română a Transilvaniei s-a restaurat, la 1850, în formă greco-catolică (vezi *Şematismul veneratului cler al Archidiecezei metropolitane greco-catolice române de Alba lulia şi Făgăraş pre anul Domnului 1900* Blaj, f.a., p. 44; *Memoriile arhiepiscopului şi mitropolitului Andrei Şaguna din anii 1846—1871,* Sibiu, f.a., p. 49—51; Nicolae lorga, *Istoria bisericii româneşti şi a* ...ioase a românilor voi II. Vălenii de Munte, 1909, p. 295—296 ; *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 173, n. 2). Mai tîrziu, accentul activităţii pe tărîm naţional se „laicizează", după 1860 iniţiativele aparţinînd oamenilor politici şi nu prelaţiilor, ori aceştia nu vor mai ţine cont de criteriul anacronic al confesionalismului.

[7] „Dacă vrea lumea să fie amăgită, atunci să fie !"

[8] în Mantii Apuseni predominînd numeric neuniţii, se semnalează între ţăranii uniţi jalbe de revenire la ortodoxism. în cazul acestora se recurgea la „timpul de gîndire de 6 săptămîni", de fapt răstimp de timorare a neofitului în asemenea măsură, încît adeseori oamenii renunţau. Găselniţa nu o putem imputa Blajului, ci este ordonată de către forul superior de la Strigoniu, la sugestia Curţii vieneze.

[9] După tradiţie, bărbatul adera la religia nevestei. Un astfel de caz este şi cel sancţionat de protopopul Başa cu bîta.

[10] Aluzie la aparenta retragere din viaţa publică a lui Bariţ. Departe de a renunţa la activitatea politică şi culturală, acesta se pregătea să înfiinţeze o nouă tipografie românească. în acest scop îl roagă pe A. T. Laurian, care se afla la Viena, să-i achiziţioneze materialele necesare. Răspunsul lui Laurian (în *George Bariţ şi contemporanii săi,* I. p. 196—198) ne face să înţelegem că lui Bariţ îi trebuia o tipografie mare, care costa pînă la 2.000 de florini.

începînd-din 1852, Bariţ va intra din nou în arena publicisticii, prin editarea *Calendariului pentru poporul român,* apărut fără întrerupere pînă în 1865. în condiţiile rigorii de fier a cenzurii absolutiste, cărturarul a făcut din *Calendariul* său o adevărată tribună culturală şi ideologică românească. Aşa se explică larga lui răspîndire în toate provinciile româneşti, preluînd rolul de publicaţie panromânească pe care *Foaie pentru minte ...* îl avusese în anii premergători revoluţiei. Vezi Ion *M.* uşlea, *Calendarele lui Bariţ (1857—1865) cu documente inedite privitoare la editarea, tipărirea şi difuzarea lor,* în *Studii şi cercetări de bibliologie,* II, 1957, p. 255—260; Vasile Netea, *George Bariţiu. Viaţa şi activitatea sa,* Bucureşti, 1966, p. 237—239).

[11] Iacob Mureşanu.

XX

[Zlatna], 29 Xbr [1]850

Domnule amice!

După rugarea mea pentru o listă a prenumeranţilor din I sem. an. tr. trimişi prin frate-meu Simion \ mi-ai trimis una (listă) la 9[br] (1)850. în aceasta sînt sămnaţi una parte carii pe altă cale au prenumărat, €ăci în consemnaturile căpătate de la frate-meu nu sînt scnşi, precum: *Patita, Aiudeanu, Iancu, G. Crainic, Th. Sabo, Begnescu, Furdui, Nişte, Cosma, Nic. Sabo, L Hogman* [sic], *Dascalescu, Baloghi, Gligor,*

Dandea, Ionette, Dim. Todea, P. Popovici, I. Scrobotă.[2] Altă parte, carii sînt prenumăraţi prin mine, precum *Sim. Balint, G. Gritti, A. Giurcâscu* etc, carii zic că au trimis prenumăratele taxe, transpunîndu-le lui G. Gritti, pe poştă nemijlocită cătră redacţiune. De aceştia ar fi, cum
227 spune Sim. Balint, vro 6—7 inşi[3]./

Dacă sînt trimişi aceşti bani sau nu, la întîmplare negativă G. Gritti, ca colector, are să răspundă pentru dînşii, măcar că prenumăranţii lui sînt foarte supăraţi pentru că nu le veniră gazete, precum nici altora mulţi din prenumeranţii miei: Czura, Moldovan[4], I. Iancu, Gerasim Muncacianu [5] etc.

Patiţa, Aiudeanu, Baloghi etc. prin cine sînt prenumăraţi? Acela să răspundă pentru banii de la ei. Cred io că nici îi veţi pute lăsa neplătiţi.

Rămîn dară, pe mine, din lista domniei-tale prenumăranţi 35, cu datoria de 350 fl. w. sau, denotă 10ma, 315 fl. w., din carii ţ-am trimis 20 galbini. Aceştia, precum i-ai socotit cu 14 f. 6 cr. w. fac 282 fl. Am
227v rămas, dară, io reştanţiariu cu 33 / fl. w., carii îi voi trimite, căci încă mai am şi io restanţe, p. e. la I. Ighian, Dim. Moga etc.

Dacă din listele de prenumăranţi trămise de frate-meu ar mai ieşi ceva datorie asupra noastră, mă rog să fim înştiinţaţi. Dînsul acum e în plată, mai poate suplini ce nu va fi administrat în casa colecţionale de *Gazeta* su[b] timpul absenţei meale[6]. Că nu e drept să rămîni păgubit şi prin noi.

Iartă că aşe tîrziu îţi scriu, că sînt împregiurări grele.
228 Da *Bucovina* a fost oprită ?[7] Io nu am căpătat din septembre. / Mie-mi pare că nici inimicii *Gazetei* nu sînt mai blînzi decît mai nainte[8].

Spune domnului redactor că ne mulţămim şi mai cu puţine[9], numai să ne scrie, să nu rămînem fără cetire.

Aici cură comisiune pentru cele din 23 oct. (1)848 [10]. Românii, toţi, toţi, numai furi şi ucigaşi, altă nimica. Şi aceasta a fost numai Horea şi Cloşcă. Iacă mulţămirea!

Amicul de dinainte,

228v *[Grigore Mihali].* \

[1] Vezi scris. XVIII, n. 2.

[2] Ioan Patiţa (vezi scris. XIV), *Clemente Aiudeanu,* 1820—1903, tribun la 1848—1849; a studiat la Cluj şi Sibiu, apoi a fost o vreme funcţionar în Zlatna; a fost căpitan în oastea lui Avram Iancu, unul din cei de frunte, luînd parte la cele mai grele lupte ale oastei revoluţionare din munţi; la data scrisorii lui Mihali, Aiudeanu era funcţionar în Cîmpeni; mai tîrziu va fi învăţător în acelaşi oraş moţesc, Ioan Iancu (vezi scris. X, n. 1), George Crainic *(ibid.),* Teodor Szabo (scris. XVII) Nicolae Begnescu (scris. X, n. 1), Anghel Cosma (scris. XI), Mihail Hochman din Roşia Montană (vezi scris, lui Simion Balint către Grigore Mihali din 11 iulie 1852, la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fond. coresp. nr. 146), Ioan Dandea (scris. XIV, n. 2), Petru Ioanete *(ibid.),* George Gritti (scris. X, n. 1), Aron Giurchescu, din Roşia Montană (vezi doc. cit. la Hochman). Identitatea celorlalţi prenumeranţi din listă n-am putut-o stabili.

[3] *Simion Balint,* 1810—1879, paroh greco-catolic în Roşia Montană, mai apoi protopop; a fost prefect al Legiunii Aurăria şi Saline la 1848—1849; unul dintre cei mai activi conducători ai românilor din Munţii Apuseni, atît în anii revoluţiei, cînd a suferit şi a luptat cot la cot cu ei, cît şi după aceea; legiunea sa apăra Valea Arieşului pînă la Turda, zonă în care a avut ciocniri grele cu armata de intervenţie a lui Kemeny; a purtat o bogată corespondenţă cu Bariţ — vezi-o la B.A.R., ms. rom. 993, f. 87—109 —pe care o vom publica în voi. V al acestei ediţii; îndeplinea cu plăcere modestul serviciu de „subcolectante" al lui Mihali pentru zona Roşiei Montane. Ni s-a păstrat o scrisoare-raport a sa către Grigore Mihali, mai tîrzie, din 11 iunie 1852 (Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fond coresp., nr. 146), dar, desigur, asemănătoare celei din 1850, pe care nu o cunoaştem:

„Reverendisime domine !

La gazete, din Roşia, pe semestrul a 2[le] vei ave bunătate a prenumera pe următorii: 1° Ioan Vlad, a 2ie beserica romăno-unită, 3a Simeon Balinte, 4a Aaron Giurcesco, 5[a] Simeon Henzeî, a 6a Michail Hochman, 7 Ioan Medan, 8 Iosif Gruber, 9 Ioane Corpadia, 10 Petru Iancu.

Ceialalţi cari au mai fost pînă acuma, vor rămîne, fiindcă pînă în ziua de astăzi nu mi-au plătit.

Ştiu că faceţi pregătiri nespuse, spre primirea înaltului împărat. O să viu acolo ca să ne înţelegem de uni-altele, în zilele aceste.

După care, cu toată onoarea sunt a prea onoratei domniei-tale plecat serv,

Balinte m.p."

[4] Petru Moldovan (vezi scris. XVII),

[5] Gherasim Muncaci (scris. X, n. 1).

[6] Grigore Mihali fusese plecat la Viena, ca trimis din partea românilor locuitori în Apuseni, spre a întări rîndurile delegaţiei române care acţiona în interesul naţiunii pe lîngă împărat şi Curte, încă de la începutul anului 1849. Mihali pleacă în octombrie 1849. Delegaţia sa, care se păstrează în ciornă la Arhiva istorică a Flialei din Cluj a Academiei, fond 1848, nr. 133 este un document valoros în puţinătatea mărturiilor ce ne-au rămas despre unul dintre patrioţii noştri de la 1848:

„împuternicire

Noi, mai jos însemnaţii români, în numele nostru şi al comunităţilor noastre împuternicim prin aceasta pe dd. *Ioan Maior* şi *Gregoriu Mihali* ca să meargă la Viena unde unindu-se cu deputaţii români de acolo:

a) să lucre în înţelesul petiţionilor date Maiestăţii Sale de la 25 februariu pînă la 30/18 iulie, să prezenteze cererile naţionii înaintea Maiestăţii Sale şi să stăruiască pentru dobîndirea lor şi pentru introducerea naţionii române în drepturile ce i se cuvin;

b) să protesteze în contra formării unei teri săseşti (Sachsenland) sau a *districturilor ungureţşti* în Transilvania;

c) să prezenteze şi să apere la Maiestatea sa toate cererile noastre, care li le vom trimite după timp.

Dat în luna lui octobre (1)849."

[7] Da, fusese „oprită" în septembrie (vezi scris. XVII, n. 4).

[8] *Gazeta Transilvaniei* apărea din nou, din 9 septembrie 1850 (vezi scris, precedentă, n. 3), în condiţii într-adevăr duşmănoase. Multă vreme „inimicii" foii îl obligau pe redactor să prezinte articolele în traducere germană, la poliţie, înaintea tipăririi. La cele mai mici licăriri de liberalism, numerele erau confiscate de poliţie, abonaţii aşteptîndu-le în zadar. Şi totuşi, chiar în aceste condiţii redacţia braşoveană îşi continua opera de educare în sens naţional a românilor, de apărare a drepturilor acestora. *Foaie îentru minte...* de pildă, în 1852, anul de maximă teroare habsburgică de după revoluţie, reproduce (nr. 23, p. 89—91; nr. 24, p. 93—96; nr. 25, p. 98—100; nr. 26, p. 101—104; nr. 27, p. 105—108) din *Magazin istoric pentru Dacia* lucrarea *Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595* a lui Nicolae Bălcescu, autor considerat mai mult decît periculos în împeriul habsburgic şi, fireşte, cu desăvîrşire interzis. în. această temerară încălcare a voinţei tiranilor rolul de seamă 1-a avut Bariţ care conducea din umbră foile. Manevra de inducere în eroare a cenzurii îl caracterizează: se arată că articolul e reprodus din *Magazin...,* dar acesta apare ca redactat doar de Laurian. Apoi, autorul articolului — se spune — este „un cronicariu român". Fireşte, toată românimea ştia cine e „cronicariul", dar nemţii rămîn inocenţi.

[9] Spaţii mari din *Gazetă... erau* ocupate cu hotărîri, comunicate si acte oficiale ale Curţii, pe care Iacob Mureşanu era obligat să le tipărească.

[10] Episod sîngeros al războiului revoluţionar din Transilvania: în zilele de 23—24 octombrie 1848 gloatele de moţi înarmaţi au pedepsit oraşul Zlatna care găzduia 300 de gardişti maghiari, pregătiţi să înăbuşe mişcările româneşti. De notat ca tragedia s-a dezlănţuit spontan, gardiştii din oraş nedîndu-si seama de gradul de surescitare a moţilor. Nici unul dintre conducătorii din munţi n-a avut vreun amestec m provocarea dezastrului. Dimpotrivă, prefectul Petre Dobra, Gheorghe Anghel (cumnatul lui Mihaîi), Ioan Nobili şi alţi fruntaşi români au depus eforturi — zadarnice, însă! — pentru a stăvili mînia poporului. Ordinea s-a restabilit cu ajutorul unei trupe de lăncieri trimise de Avram Iancu.

După revoluţie, ia insistenţele cîtorva înalţi funcţionari maghiari s-a ordonat o anchetă în legătură cu „pieirea Zlatnei". Cu toată strădania depusă, anchetatorii n-au putut învinovăţi pe nimeni.

Despre episodul de la Zlatna vezi: *Kolozsvdri Hirado,* 1848, nr 86 din 27 octombrie; *Siebenbiirger Bote,* 1848, nr. 113; A. Treboniu Laruian, *Die Bomdnen der oesterreichischen Monarchie,* II, 1850, p. 6—7; Kemeny Gâ'bor *Nagy Enyed es videkenek veszedelme 1848—1849-ben,* Pesta, 1863, p. 56—62* *A Fekete Kdnyv,* în *Torteneti Lapok,* Cluj, 1876, numerele 48—53 ; Bakk Endre^ *Az 1848—49-iki szabadsăgharc alatti esemenyek Vizaknân,* Budapest, 1881, p. 59—71• Gseh Kâroly i, *A zalathnai verfordo,* în voi. *Hazânk,* I, Budapesta, 1884, p. 231 şi urm.; Axente Sever, *Băspuns la Cartea Neagră,* Braşov, 1896, p. 97—125• Bolonyi Miko Samu, *Zlatna es Abrudbdnya pusziulâsa,* Miskolc, 1921- Silviu Dragomir, *Avram Iancu,* p. 84—87.

XXI

Zlatna, 9a aprilie [1]861

Mult stimate domnule !

Cele împărtăşite mie la 6 cur[gătoare] îmi vor fi spre îndreptare. In 12 1. cur[gătoare] voiesc a ţine sinod eu preuţii eparchiani, pentru coînţelegerea celor necesarie. [1]

Din Zlatna altă întelegenţă română nu avem, decît pre cunoscutul cumnatu meu Angyal[2] şi încă un Georgiu Raţiu, funcţionat ca actuariu, poate şi adjunt în Sălagiu de solgăbirău (zis pe românie curată) poate fi, sau vicenotariu etc. pe la comitat. Fum are, pînă dincolo. Mai este unul, cam de notariu comunale sau jude în Zlatna.

229 Io mă adresai către belgrădeni, ca să ne / împărtăşească lista lor, ca să putem şti şi ceşti de aici pe cine avem de valizat[3] / Ei vor fi ştiind dacă au bărbaţi destui pentru Comitatul Albei sau dacă le mai lipsesc ?

Eu cred, prea stimate domnule, că le vei fi scris şi lor unele ca cele îndreptate către mine, sau le vei scrie în de curînd, şi ase, pe cînd ne vom întâlni la locul său[4], dacă nu mai curînd, vom şti ce'să lucrăm.

Să aibi bunătate şi în venitoriu a mă onora şi îmbucura cu împărtăşiri de trebuinţă, fiindu-ţi cu putinţă.

Protocolul conferinţelor, tipărit[5], nu-1 primii pînă în astă oară. Mă rog a mi se trămite 10—15 esemplare, pe conto şi parola mea, însemnîndu-mi preţul, ca să nu-1 mai caut prin *Gazetă*[6], şi dacă pentru spese
229^ etc. vine ceva p[ro]cent la / esemplarie.

Spun că dr. Hodoş merge ca deputat la Viena, ca să nu se rupă Comitatul Zarandului de Transilvania[7].

D-zeu te adjute cu dreptatea-i, e zicala român[ească]. Cu toata onoarea, am rămas sincer stimătoriu,

Gr. Mihali. \ 230

[1] Scrisoarea se resimte de freamătul activităţii politice din acel an, ca urmare a relaxării, a „liberalizării" politicii interne a Curţii vieneze. După un deceniu de absolutism apăsător, românii revin prompt în arena luptelor naţionale, reeditînd idealuri şi scopuri de la 1848, formulînd altele potrivite momentului. Teodor V. Păcăţian descrie în termeni antologici *(Cartea de aur...,* II, 1904, p. 185) străduinţele românilor transilvăneni din acel memorabil an 1861, cînd, în urma *Diplomei de liberalizare* din octombrie 1860, naţiunile din Imperiul habsburgic făceau eforturi imaginabile spre a fructifica momentul în favoarea lor: „Vrednicii fruntaşi de pe atunci ai poporului român ştiau că ce pierzi într-un moment nefolosit sau rău folosit nici eternitatea nu-ţi poate restitui şi de aceea au dezvoltat o activitate uimitoare. Şi dacă ea n-a dat nici de data aceasta rezultatele dorite şi aşteptate, este de atribuit iarăşi nefastelor împrejurări, cari toate lucrau contra noastră, ca de atîtea ori mai nainte şi de atîtea ori după anul 1861". O masivă parte a acestui al doilea volum din impunătoarea crestomaţie politică a lui Păcăţian (p. 186—696) este dedicată anului 1861 în Transilvania. Volumul rămîne bibliografia fundamentală a evenimentelor, atît ca documentare cît şi ca interpretare.

Epistola lui Mihali parvine în urma a două evenimente politice de mare importantă: Conferinţa naţională din Sibiu (1/13—4/16 ianuarie 1861) şi Conferinţa regnicolară din Alba Iulia' (11—12 februarie 1861), despre care vezi *Op. cit.,* p. 188—260. Tot în acel timp, la 9/21 martie avusese loc Conferinţa de inaugurare a Asociaţiei transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român, eveniment epocal în viata spirituală a românilor *(Ibid.,* p. 642—652). Acestea schiţaseră în linii generale programul politic pe care aveau să-1 dezvolte românii. Reiese că se luaseră măsuri pentru edificarea poporului asupra acestui program.

[2] Gheorghe Anghel. Vezi scris. II, n. 1. Se făcea o trecere în revistă a „inteligenţei" române din Transilvania, naţiunea dorind reprezentarea ei în funcţiile publice în raport cu numărul românilor.

[3] în virtutea rescriptului împărătesc din 20 octombrie 1860, care glăsuieşte că: „Dreptul de a da legi, de a le schimba şi şterge se va exercita de către noi şi urmaşii noştri numai cu conlucrarea dietelor" urma ca, după 13 ani, să se redeschidă Dieta Transilvaniei. Românii se pregăteau pentru alegeri în spiritul celor declarate în Conferinţa de la Sibiu — reeditare pe plan politic a Adunării de la 3/15 mai 1848 !— precum că: „Alegătorii sunt toţi fiii patriei în etate majorenă, precum şi cari nu stau sub tutorat, nici în serviciul altuia şi cari n-au fost şi nu sunt condamnaţi ca călcători de jurămînt sau înşelători etc" (la T. V. Păcăţian, *Op. cit.,* II, p. 204). Concomitent, dînd curs ordinului imperial de reactivare a comitatelor, românii duceau o luptă acerbă pentru impunerea cît mai multor reprezentanţi naţionali în funcţiile publice. în Comitatul Albei Inferioare (de care pomeneşte Mihali) maghiarii au compus, cu ajutorul comitelui suprem Pogâny Gyorgy, o listă de funcţionari cei-a nemulţumit profund pe români. Au urmat dezbateri furtunoase, pînă la sfîrşitul anului! Cu această ocazie, dintre românii din comitat s-au remarcat Axente Sever, Iosif Hodoş, Ioan Antonelli, Simion Balint şi Teofil Frîncu.

[4] Adică la Dieta transilvăneană.

[5] Se referă, probabil, la toate cele trei protocoale: de la Sibiu 1/13—4/16 ianuarie, Alba Iulia 11—12 februarie şi Sibiu 9/21 martie (vezi n. 1). Cel dintîi apăruse deja (vezi *Protocolul şedinţelor Conferinţei naţionale româneşti ţinute din 1/13 pînă în 4/16 ianuarie 1861 la Sibii, sub preşedinta a doi archipăstori româneşti din Transilvania cu adusele sale si cu un comentariu,* Braşov, 1861) şi fusese anunţat de către editor, Barit, în *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 22, p. 98. Cît despre Conferinţa regnicolară de la Alba Iulia, citām un pasaj elocvent din *Gazeta Transilvaniei,* nr. 12, p. 51: „Ne avînd stenografi, nu am putut însemna din vorbă în vorbă oraţiunile membrilor conferinţei, ci ne mulţămirăm cu esenţa lor".

[6] *Gazeta...'* era în asemenea măsură „îmbulzită" de evenimente, încît relatările si comentariile sînt nu o dată derizoriu de scurte, întîrziate altă dată, ciuntite ori

abandonate pe parcurs din cauza altor întîmplări ce trebuiau oglindite. Foaia braşoveană nu va publica nici unul din protocoale. Abia dacă apucă să insereze un singur articol despre Conferinţa de la Sibiu: *Caracterul conferinţei naţionale din Sibii (Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 3, p. 11—12; nr. 4, p. 15—16), cînd atenţia trebuie îndreptată către evenimentul de la Alba Iulia. Acestuia, dat fiind puternicul caracter polemic naţional pe care l-a avut, ziarul lui Iacob Mureşanu îi acordă un spaţiu mai mare (vezi articolele: *Conferinţa regnicolare din Alba Iulia,* nr. 11, p. 45—46; *Despre conferinţele de la Alba Iulia,* nr. 12 — în *Adaos* — p. 51—52 ; *Conferinţele de la Bălgrad şi rezultatul lor,* nr. 14, p. 62; nr. 15, p. 64—65, cu „va urma", dar n-a mai urmat; *Opiniunea d. consiliariu I.Alduleanu la conferinţele din Alba Iulia,* nr. 17, p. 73—74; *Conferenţele din Alba Iulia,* nr. 18, p. 75—76; nr. 19, p. 80—81).

[7] *Iosif Hodoş,* 1829—1881, om politic, patriot şi scriitor român, avînd un rol de frunte în toate acţiunile culturale şi naţional-politice ale românilor din Transilvania, din 1848 pînă la moartea sa, în 1881*.

Fiu al preotului neunit Vasile Hodoş din Bandul de Cîmpie, a urmat clasele elementare şi gimnaziul la romano-catolicii din Tîrgu-Mureş, cetatea cea mai apropiată de satul natal. înscris la filosofie în şcolile Blajului, se retrage de aici odată cu izbucnirea „scandalului lemenian" (vezi scris. IV, n. 4) şi îşi continuă studiile la Liceul academic piarist din Cluj (filosofie şi drept). Face parte din acel faimos grup de tineri din Societatea „Zorile" (scris. VIII, n. 11). în revoluţia de la 1848 se numără între tinerii propagandişti, mai apoi conducători ai poporului. Cu toată tinereţea sa—avea doar 19 ani! — e numit vice prefect al Legiunii Clujului, după executarea lui Alexandru Bătrîneanu, prefectul fiind Florian Micaş. Odată liniştea reînstăpînită, Hodoş pleacă la Viena şi Padova să-şi desăvîrşească studiile-juridice, între 1851—1854. împreună cu vărul său Alexandru Papiu Ilarian şi cu „bătrînul" student Bărnuţiu, Hodoş va forma — la Viena ca şi în Lombardo-Veneţia — o trinitate prietenească fără egal în acea vreme. Devine doctor în drepturi al Universităţii din Padova ia iO ianuarie 1854. Reîntors în Transilvania, devine avocat, apoi în 1861 vicecomite al Comitatului Zarand.

în această calitate îl va prinde tristul eveniment al anexării Zarandului — zonă locuită aproape exclusiv de români — la Ungaria, ca urmare a intrigilor politicienilor maghiari din Pesta. Despre strădaniile lui Hodoş de a preîntîmpina ruperea Zarandului de către principat, vezi Gemenul [pseudonimul lui Iosif Hodoş], *Din Comitatul Zarandului,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 31, p. 135—137 ; nr. 32, p. 139—140; nr. 37, p. 159—160; nr. 38, p. 164—165; Teodor V. Păcăţian, *Op. cit.,* II, p. 581—594.

Este unul dintre membrii fondatori ai Societăţii Academice Române, numit de către Locotenenta Domnească în 1866. Ca academician, Hodoş a lucrat mai cu seamă la cunoscuta ediţie academica a operelor lui Dimitrie Cantemir. A tradus *Descriptio Moldaviae* şi împreună cu George Bariţ, *Istoria Imperiului otoman.* Scrierea principală a lui Hodoş, vestită în epocă, este *Românii şi constituţiunile Transilvaniei,* Pesta, 1871.

XXII

Blaş, 4/15 dec. [1]865 [1]

Prea stimate domnule !

Preţioasa şcrisoarie a pr[ea] stimatei domniei-tale de 7 1. cur[gătoare] o am căpătat tîrziu, după sosire-i, fiind io absente la Săbeş, unde am cumpărat pentru seminariu, şi mai aproape pentru dominiul Cutului una ospătărie în carea să petrecem fînul, ovăsul şi vinul produse din economie, după care io, ca cumpărătoriu, şi sperez foloase răspunzătoare dorirei[2].

Acum, dară, mai întîi îţi mulţumesc din inimă că ţi-ai luat osteneala a-mi da inviaţiunea în cauza tipografiei seminariului nostru,

tpentru carea mi s-a scris de la orden[anţa] metr[opolitană] în 6 nov. "a.c: „Din 1 ian. (1)866 Seminariul arhidiec[ezan] să primească tipografia sub imediata sa administraţiune şi manipulaţiune. Direcţiunea seminariale se provoacă ca pînă la terminul acum menţiunat să se silească a escogita toate mijloacele prin cari ace tipografie s-au pute organiza leu folos. în privinţa făcîndei organizări, pînă la *l*[a] ianuariu (1)866 Direp-|ţiunea sem[inarului] să facă şi aştearnă la Consistoriu un proiect sau >- plan" ş.a., ş.a. /[3] 231

| îţi mărturisesc, prea stimate d-le, ca unui amic vechi cum că atîta ordenaţiune m-a surprins foarte, avînd bănuiala că ace[e]a s-a urzit , de către unul carele avea de cuget pre fostul manipulante a tipografiei a-l blama, pre mine, ca neîmbiat în lucruri şi trebi tipografice a mă *ir* aduce în perplexitate, şi apoi a le întogmi toate aşe cît foloasele să urmeze în partea sa[4].

Totuşi, ca sub rectoria mea să nu se întîmple ceva ce ar întîrzia ori împiedeca folosul institutului, precum poate s-ar zice mînealaltă, m-am supus necesităţii şi am dat a cugeta după moduri şi mijloace de a face pentru tipografie cele cerute de seminariu, ca proprietariu[5], iară nu după scopul urzitoriului: „Să arunc pre cela din şeală sau şeuă, să mă pui io într-însa".

Acesta m-a făcut a mă adresă către amicul Iacob[6], pre domnia-ta crezîndu-te a nu fi acasă, în care privinţă mi se şi face destul dorirei, cu prea preţioasa scrisoare a d-tale de 7 l.c

După acest preambul, încredinţat prea probatei amiciţie a stimatei d-tale, vin a răspunde la întrebările puse mie pe lîngă des citata scrisoare din 7 l.c

Mai înainte de toate, trebuiesc a premite cum că io inventariu despre tipografie nu sunt în stare a trămite, pînă cînd aceea, cu inventariu, mi se va străpune mie[7]. însă şi fără acesta, după / auzite, te pot informa 231*
cum că tipografia, pe lîngă cele inventariali, are capital de bani la 4.000 f.v. a., care mi se va străpune mie. Totuşi, nu ştiu încă în acesta se vor socoti şi preţurile cărţilor tipărite, vechi şi nouă, Biblia cea mare[8], straşnice, trioade etc. cu sutele. Afară de aceste, şi alte cărţi mai mici.

La celelalte întrebări:

a) Teascuri are tipografia 2, unu de lemn, vechi, doară, de 80 ani, puţin folosiver şi imperfect foarte, altul de fer, bun, din an. 1864...

b) Slove, de *V*-\, coală, 3 corpuri: 1. cicero: a tipărit *Mineu* 1836(?)[9]; *bun tipariu;* 2. garmond: s-a tipărit *Catechismul cel mare*[10]; 3. petit: a tipărit *Acatistu*[11].

c) Litere: cicero, 2 corpuri, *vechi* şi *nouă,* cest din urmă mai complet, tipariu bun, cam de 1 ' ^ ; cel vechi, defectuos; garmond: *1 vechi,* puţin folosiver, *1 nou,* bun, de 1 coală; petit: pentru note.

Se spune că unele litere în tipărire românească se cuprind foarte tare, pînă cînd altele abie se ocupă. Prin / urmare, s-ar cere ca deocam- 232
dată numai singure literele cele des întrebuinţate să se procureze, din corpurile cari exist.

d) Lucrători sunt 4, adecă culegători 2 şi 2 la teasc. Factor, nimene. Unul din tescari e conducătoriu, după comanda prefectului.

e) Guberniului besericesc [12] nu-i va pare rău dacă tipografia va lua oricît de mare estindere şi să aducă cît de mari foloase Seminariului. Numai, despre daune cred că va face răspunzătoriu pe rectorul, adecă pe mine. Mai vîrtos în anii ceşti de aproape.

f) Se cere tipărirea sau retipărirea unor cărţi besericeşti *foarte mare,* iară altele zac nefolosite, necumpărate. Dară se cere mai vîrtos tipărirea cărţilor pentru şcoalele poporali. Aceastea ar fi care ar ocupa mai vîrtos tipografia şi o ar sili a lua una estindere mai mare. Mai vîrtos, socotindu-se şi un ziuariu politic-eclesiastic despre care se vorbeşte [13].

Adecă, tipografia cu mijloacele de cari dispune s-ar putea aiepta spre a produce mai mult decît pînă acum, şi apoi aşe, a se avînta şi la
232v una lucrare continuă, / pînă acum abie lucrînd ceva vara, şi cîte 1 cerculariu metropolitan cătră cler. Cînd folosul, atît materiale a seminariului cît şi cel spirituale a literaturei naţionale, în timpul de acum, cer mai mult şi mai mult.

Precum se vede din cele premise, tipografia nu e lipsită de mijloace spre a produce mai mult, şi aceasta e şi intenţiurîBa. Apoi seminariul are a vighia şi a lucra ca venitul ce-i compete, ca proprietariu, să nu-l şteargă alţii cătră pungile lor.

Litere tocite, aşedară de vîndut, spre a pute cumpăra altele folositoarie încă sunt la tipografie destule. Cu cari apoi, la timpul său, se va lucra după lipsă.

Cu aceste, domnul mieu, cred a fi răspuns la cele mai momentoase din întrebările ce binevoişi a-mi pune. Este să mă rog ca acum, după împregiurările aci încunoştienţate, să aibi bunătate a-mi aiepta cele ce am de lucrat întru organizarea demîndată a tipografiei.

Altmod, cu deosebită stimă am rămas al prea stimatei d-tale preţuitoriu amic,

Mihali.

233 Vertatur! /

Domnul mieu! Spre a-mi cunoaşte cugetele mele în acest obiect şi a colima la împregiurările locali, iată adaug aci % înşirate ideele mele cari, ca [ale] unui neespert, vor fi cuprinzînd, poate, multe neconducătoarie la scop, smintite ş.a. Insă prea stimata d-ta eşti rugat, cu respeptarea sau nerespeptarea acestora, a-mi împărtăşi cele cu cari vei crede că mă pot folosi io în această strîntoarie şi cari, mai vîrtos, ar ţinti la binele public.

Cu repeţită stimare, sunt cel mai dinainte,

Mihali.

Pentru hîrtie de tipariu, în cît va sta lucrul sub dispunerea mea, io nu mă voi folosi de alta decît din fabrica românească [14]. Despre care, la timpul său mai multe.

233v *Mihali.* [15] /

[1] De la 26 mai 1863 Mihali se afla la Blaj, ca membru al Capitulului metropolitan. Din 22 august 1864, noul canonic capitular era rectorul Seminarului teologic din Blaj.

[2] Domeniul Cutului aparţinea Seminarului teologic. L-a cumpărat ctitorul învăţămîntului blăjean, episcopul Petru Pavel Aron, cu 22.000 de florini, pe seama „Seminariului lui Aron" — cum i se spunea deobşte — proaspăt deschis (1754). Vezi A. Lupeanu, *Călăuza Blajului,* Blaj, 1922, p. 36.

[3] Cel mai mare îndrumător pe care l-a avut vreodată Tipografia din Blaj — Timotei Cipariu — primea cu data de 6 noiembrie 1865, nr. 1143, poruncă din partea Consistoriului metropolitan, să predea în decurs de nici două luni tipografia „sub imediata administraţiune" a Seminarului teologic, împreună cu „raţiunile la zi ale lucrărilor, fondurilor, inventarului", „spre una organizare, mai cu folos" a aşezămîntului. Se suprima astfel, în mod brutal, o glorioasă epocă din activitatea tiparniţei de la Blaj, epocă ce se confundă cu însuşi inspiratorul ei: Cipariu.

Tipografia greco-catolicilor de la Blaj îşi are originea în vechea tipografie a mitropoliei Bălgradului. În condiţii pînă azi neclarificate, primii episcopi uniţi mută ustensilele tiparului după ei, pînă cînd lui Inoehentie Mieu îi vine ideea de bun augur de a statornici şi întări tiparniţa, spre folosul naţiunii pentru care depunea atîta strădanie. „Tipografia îndeobşte este necesară. Dacă am putea-o avea din nou, am satisface nu numai nevoile naţiunii dar şi ale cultului divin", îi scria el în 1735 iezuitului Hundegger. Dar dorinţa o va împlini abia succesorul său, Petru Pavel Aron, şi acesta graţie unor circumstanţe politice mai largi. Anume, iritată de burzuluiala neuniţilor, conduşi de Visarion Sărai, Curtea de la Viena hotărăşte să suprime orice legătură spirituală cu ortodoxia de peste Carpaţi. Printr-un decret din 14 octombrie 1746, Măria Tereza ordonă guvernului transilvănean să ia măsuri urgente pentru înfiinţarea unei tipografii care să satisfacă necesităţile bisericii unite. Un alt decret, din 23 noiembrie 1746 (reînnoit la 6 iunie 1768), interzice orice import de cărţi din Valahia şi Moldova.

În aceste circumstanţe, Aron repară vechea tiparniţă a Bălgradului, ordonîndu-l pe „vicarăşul" său Gherontie Cotorea ca prefect al ei. Prima carte ieşită de sub teascurile tipografiei a fost, după toate probabilităţile, o operă moralizatoare: *Floarea adevărului pentru pacea şi dragostea deobşte. Din grădinile Sfintelor Scripturi, prin marea strădania cucernicilor ieromonaşi în Mănăstirea Sfintei Troiţă de la Blaj la anul 1750 culeasă* (ediţia princeps nu se cunoaşte: ediţia a doua, din 1816, o menţionează spunînd că s-a tipărit „aici, în Blaj, la anul 1750,'martie 30"). În 18 iulie 1756 Aron dăruieşte tipografia Seminarului diecezan, în 1758 o înzestrează cu un tipar nou. De acum, începe o bogată activitate tipografică, soldată cu scoaterea la lumină a unei largi serii de cărţi. În primul rînd, fireşte, a cărţilor de cult *(Acatist,* 1763, *Apostol,* 1767, *Biblie* 1795, *Catavasier* 1762, *Catehism* 1783, *Evangheliar* 1765, *Liturghier,* 1756, *Molitvenic,* 1757, *Octoih,* 1760, *Straşnic* 1753, *Triod,* 1800), dar şi a unor scrieri de interes mai larg, cum sînt lucrările pedagogice ale reprezentanţilor Şcolii Ardelene. Numărul maxim de tipărituri — în primul secol de existenţă — l-au dat teascurile de la Blaj pe timpul păstoriei episcopului Ioan Bob. Cum însă marea lor majoritate erau fie cărţi de ritual, fie obscure dizertaţii dogmatico-filosofice ale episcopului şi profesorilor săi, putem afirma că tipografia blăjeană a devenit instituţie naţională odată cu preluarea conducerii ei de către Cipariu, în 1832. Trei ani mai tîrziu, la Blaj, se tipărea cea dintîi carte bisericească cu litere latine: *Orologiul cel mare (Ciaslov) care cuprinde urmarea orilor şi cîte sunt de lipsă spre împlinirea laudelor de toate zilele. Acum întîia oară întru acest tip, după originalul grecesc revăzut şi dat afară...,* Blaj, 1835, traducătorul şi editorul fiind Cipariu însuşi.

Anii cei mai buni de „prefectură" ai cărturarului la tipografie au coincis cu anii revirimentului mişcării naţionale dinaintea revoluţiei de la 1848—1849. Acum se tipăreşte acea memorabilă *Icoană a pămîntului* (voi. I—III, Blaj, 1842) scrisă de profesorul Ioan Rusu, una dintre cele mai frumoase cărţi din cultura Transilvaniei. Dar tot lui Cipariu îi revine meritul de a fi vindecat tiparniţa de rănile căpătate în anii războiului revoluţionar, de a o fi pus în stare de funcţionare şi de a-i fi dat o nouă strălucire, după revoluţie, prin salba propriilor sale scrieri, care ieşeau de sub teascuri într-un ritm nemaîntîlnit la un autor blăjean.

La primirea „ordinaţiunei" cunr. 1143 marele filolog este cuprins de amărăciune şi vădită iritare. Aceste sentimente şi le dezvăluie în următoarele două scrisori către Cpnsistoriul metropolitan, aflătoare la Arhiva Filialei din Cluj a Academiei, fond Tipografia arhidiecezană, nr. 73—74:

a.

Ven[erabil] Consistoriu,

După ce Venferabilul] Consfistoriu], prin ordinațiunea sa din 6 nov. a.c. a despus transpusețiunea tipografiei sub imediata administrațiune a Seminariului cu finea anului curente, umilit subscrisul, apropiindu-se acum acel termin, își îndreaptă către acelaşi Ven[erabil] Gons[istoriu] una mică rogare, respective una propusețiune care pentru umil[it] suscrisul ar fi de mare îndemânare, de va fi primită, iar pentru tipografie poate să fie cu cîştig, însă cel puțin fără daună.

Aceea este ca, ne mai avînd um[ilit] subscrisul de la 1 ian. 1866 încolo vînzarea cărților tipografiei, nu va mai avea nici ocaziunea de pîn-acum de a-şi vinde şi cărțile ce le-a tipărit în aceeaşi tipografia cu spesele sale, şi între acestea unele chiar la despusețiunea exc[elenței] sale şi a Ven. Gonsistoriu, prin carea umil[it] suscrisul ar fi sa întîmpine şi mai mare daună decăt păn-acuma, ceea ce ex.-sa şi Ven. Gonsistoriu cred că nu a avut intențiune de a mi-o cauza, cînd au făcut despusețiunile şi de a tipărişi de a mi se lua manipularea tipografiei.

Insă pentru ca Ven. Consfistoriu] să nu se prepună că în propunerea ce voliu să fac caut cumva cîştigul mieu cît de puțin, sum resolut a o modera pană la estremitațe şi a o formula în următoarile: benevoliască Ven. Gons. a despune ca Tipografia A[rhi]diecezană să lia de la mene deunadată şi cărțile ce le-am tipărit întru însa, cu spesele mele, pre lîngă rabat de 70%, aşa cît mie să-mi rămînă numai 30% din prețul lor, după cum e însemnat pre pagina din urmă a mai multor din aceste cărți.

Incuviințînd ace[a]stă umil[ită] rogare, respective propusețiune* a mea V. Gons. încă tot mi-ar face una mare facere de bene şi mi-ar insufla curagiu de a nu mă îndoi cu totul în continuarea lucrărilor mele literarie."

b. *„Vene[rabil] Consistoriu,*

în urma decretului Ven[erabilu]lui Ordinariat de 6 nov. .(1)865, nr. 1143, prin care mi se demândă a străpune V[enarabilu]lui Rectorat al Seminariului a[rhi]diecesan tipografia aceluiaşi, spre una nouă organizare mai cu folos, cu termiriu pînă la ult[ima] dec. (1)865 şi a-mi da rațiunile tot cu acel termin, am onoare, de una parte, a străpune pre lîngă aceasta rațiunile pre a. 1865, sau de la 1 ian. pană la 31 dec. acelui an, care Ven. Consistoriu le va străpune spre reviziune după cum va afla mai cu cuvenenție, iar de alta, a-l încunoştiența că nu de la mene a depins amânarea străpunerei pană în 19 ian. 1866, ci că Ven. Rectorat al Seminariului mi s-a dechiarat a nu potea primi transpusețiunea înainte de terminul defipt şi din alte cauze etc. Apoi, intervenind sărbătorile şi şedența consistoriale din 15 ian., traspunerea trebui a se amăna pană în 19 ale aceleiaşi.

Singur una pusețiune, cuprensă sub nr. B 28 din instrfucțiunile] traspozițiunale rămase nestrăpusă pană în 10 mart. a.c, din cauză că cărțile de supt acea pusețiune aflîndu-se în comisiune la S. Filtsch în Sabiniu, deşi le-am fost recerut încă în nov. a trecut, nu mi s-au retrămis decît în 4 mart. a.c. Din care cauză apoi şi coneluziunea definitivă a rațiunilor nu se poate face decît în decursul lunei curente. Din aceste rațiuni se va cunoaşte şi starea prezente a tipografiei, dacă e demnă de întristare, compătimire, dacă e dezolată, neordinată şi dacă io puteam face mai mult de cum am făcut, după mijloacele ce le aveam amînă şi ales după ruinarea ei din (1)848/9.

Ca să se poată pre drept prețui această stare, ar fi de lipsă a o alătura cu cea din 1851, cînd o am primit-o, fără inventariu şi lipsită de toate mijloacele, afară de un chaos enorm şi împuțit de hîrtie tipărite, întru una cămară fără ferestri şi fără uşă, în care intrarea era printr-un gang plin de scârnăvie, cărțile pişate de rebeli şi c[ăca]te. cît nu potea omul nece să se apropie de ele de putoare, iar securitatea atît de puțină cît numai D-zeu le-a păzit, cît le-a păzit, căci floarea unei chei rupte aflate în zar arată că de parte oamenilor nu era multă securitate.

Acum însă o am străpus, provezută cu toate cele de lipsă pentru una tipografie provinciale si fără nece una datorie pasivă. Iar activele ei sunt:

1° în capitale	v.a. 15.519	f.	
2° în cărți, fundul vechi	13.50.9	f.	22'/*
3° în cărți, fundul nou	1.763	f.	86
4° în debite active	1.573	f.	8
5° în bani gata traspuşi	2.593	f.	8'/4
6° în noua datorie la M[agno] Var[adium]	23	f.	10
7° în hîrtiă de tipărit traspuse	24	f.	89
8° în supelectile	2. 503	f.	96'/4
Suma:	37.510	f.	20^2

kr---în urmă mai adaug că, în cît pentru cele mie demăndate prin decretul Ven[era-|îu]lui Ordin[ariat] **de** 10 nov. 1856 nr. 1153, *Abecedariul* nu s-a **potut tipări, din** fjceleaşi cauze de cari nece pînă astăzi nu s-a potut, măcar că au trecut mai bene de *Bune* **de** cînd tipografia nu mai **e** sub administrațiunea mea. Şi aşa, sperez a fi j|**Rplen** asecurat. Iar încît pentru *Istoria patriei,* ea s-a tipărit începînd cu finea "Tânului (1)865 şi terminîndu-se cu începutul a.c, precum se află înferită în rațiunile fjttiele **de** fată,' la pozițiunile respective.

..JL,.. Blaş, 31 mart. 1866

v"'" Prezentată Consistoriului în 2/14 apr. 1866, împreună cu rațiunile pre a. 1865.

* > k i ; - T . *Cipariu".*

'••:''f^-v- împreună cu cea de a doua scrisoare, Cipariu înaintează Consistoriului şi inventarul tipografiei: nişte ample şi minuțioase *Rationes Typographiae pro 1865 seu Ian. 1865 usque 31 Dec. (1)865* (vezi, infra scris. XXII, n. 9 şi 15). Pentru istoricul .Tipografiei de la Blaj vezi, în primul rînd, actele originale ale aşezămîntului, la Arhi- .—^ele Statului din Blaj, fond Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia şi Făgăraş, dosarele referitoare **la** Tipografia şi librăria din Blaj şi Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fond Tipografia diecezană; Vasile Pop, *Disertație despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinatele țări, de la începutul lor pînă la vremile noastre,* - Sibiu, 1838, p. 38—50; Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron şi Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764,* Blaj, 1902, **p.** 352—361; Alexandru Lupeanu-Melin, *Xilografii cari au lucrat în tiparnița cea veche de la Blaj, 1750—1800,* Blaj, 1929; Zenovie Pîclişanu, *Tipografia din Blaj,* în *Boabe de grîu,* V, 1934, nr. 2, p. 105—108; *Istoria literaturii române,* voi. I, Bucureşti, 1964, p. 337—340; 524—527;. voi. II, Bucureşti, 1968,p.43.

- [4] Urzitorul pare a fi fost profesorul de istorie biblică *Ioan Bobb* (1834—1867), urmaşul lui Cipariu la conducerea tipografiei. Vezi şi scris. XXIII, n. 17.

[5] „Proprietariul" tipografiei era Seminariul diecezan iar Mihali, **ca** rector, împuternicitul acestuia.

[6] Iacob Mureşanu.

[7] Inventarul îl **va** fi cerut Bariț, aflînd despre destituirea lui Cipariu, spre a-l folosi **la** nevoie.

[8] Cea mai importantă carte ce s-a tipărit vreodată la Blaj: *Bibliia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi şi a Ceii Noaua, toate care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțălesul limbei româneşti. Acum întîiu s-au tipărit româneşte supt stăpînirea Prea înălțatului împărat al romanilor Franțisc, craiul apostolic, mare prințip al Ardealului şi celealalte. Cu blagosloveniia mării-sale, prea luminatului şi prea sfințitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgăraşului. în Blaj, la mitropolie. Anul de la naşterea lui Hristos 1795.* Numele traducătorului apare în prefață: călugărul Samoil Clain de la Mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj.

[9] Una din elegantele tipărituri blăjene: *Antologhion sau Mineiul. Carele cuprinde în sine slujbele dumnezeeştilor praznice, ale Născătoarei de Dumnezeu şi ale sfinților preste an. După orînduiala Besearicii Răsăritului, de legea grecească. Cu binecuvîntarea măriei sale domnului domn Ioan Lemeni, episcopul Făgăraşului. A doua oară dat afară, Blaj, 1838. în privilegiată Tipografia .Seminariului.* Mineiul are trei părți: I, cuprinzînd mineiele lunilor septembrie—decembrie; II, mineiele lunilor ...ianuarie—august; III, „rînduiala slujbelor de obşte".

[10] *învățătură creştinească sau Catechismul cel mare cu întrebări şi răspunsuri. Alcătuit şi întocmit şi acum a tria oară prin protopopul nostru şi directorul şcoalelor normalniceşti Vasilie Nemeş de nou aşezat şi cu stihuri din Sfinta Scriptură adusă întărit, şi răvidăluit, cu blagoslovenia excelenții sale prea luminatului şi prea sfințitului d.d. Ioan Bob, vlădicul Făgăraşului şi al chesaro-crăieştii mărimi sfeatnicului dinluntru tipărit. în Blaj. Cu tiparul Seminariului. 1804.* Ediții anterioare: 1-a, 1783, «alcătuit şi întocmit pentru folosul şi procopsala tuturor şcoalelor normăleşti a neamului românesc de Gheorghie Gavriil Şincai, directorul şi catehetul Şcoalei cei normăleşti din Blaj"; a 2-a, 1797, „pentru folosul şi procopsala şcoalelor normăliceşti neamului românesc", fără numele lui Şincai, acesta aflîndu-se în dizgrația episcopului.

[11] *Acatist. Cu multe alease rugăciuni, pentru evlavia fieştecăruia creştin. Cu blagoslovenia celor mai mari. Acum a 5 oară tipărit în Tipografia Seminariului. Blaj, 1816.* Ediţiile anterioare: 1-a, 1763; la 2-a, 1774; a 3-a, 1786; a 4-a, 1791.

[12] Respectiv conducerea Arhidiecezei metropolitane de Alba Iulia şi Făgăraş, formată din mitropolitul Alexandru Sterca Şuluţiu, Capitulul metropolitan cu cei 10 canonici sfetnici spirituali ai mitropolitului şi Gonsistoriul arhidiecezan, ca for administrativ bisericesc. Mihali făcea parte din Capitul, avînd funcţia de canonic scolastic.

[13] „Ziariul" despre care se vorbea va începe să apară din 25 februarie/9 martie 1867 sub numele de *Foaia administrativă archidiecezană,* sub redacţia lui Ioan Bobb. Publicaţia, care încetează odată cu moartea redactorului, în decembrie 1867, are un singur merit: acela de a fi fost al doilea periodic blăjean, în ordine cronologică, după *Organul luminării* (1847—1848). în rest, foaia este ternă şi insipidă, declarat lipsită de opinie proprie, precum promite însuşi redactorul — cu totală lipsă de simţ al umorului — în prospectul publicaţiei (I, 1867, nr. 1, p. 2—3):

„Programul Foaiei administrative archidiecezane din Blaş

Interesaţii mai de aproape a foaiei acesteia, şi adecă clerul, docenţii şi toţi credincioşii, greco-catolici ai archidiecezei, pentru cari este menită mai de aproape această foaie, precum şi tot publicul lector, potu culege din ordinaţiunea graţioasă promisă a escelenţiei-sale metropolitului:

1 Că foaia aceasta este mai nainte de toate oficioasă, menită pentru comunicaţiunea ordinaţiunilor bǎsereceşti cari, după împregiurări şi cerinţe, Ordinariatul metropolitan şi prin acesta înaltul Guvern va afla cu cale şi de lipsă a le comunica cu clerul, docenţii şi cu tot poporul credincios gr.-cat. din archidieceză.

2 Dară *Foaia administrativă diecezană* va cuprinde în sine; în cît vor concede spaţiu oficioasăle şi vor supedita mijloacele spirituali şi materiali, şi pertractări de afaceri şi de ştienţe ce ating băserica şi şcoala şi contribuie, preste tot, la luminarea cierului şi a poporului în înţeles religios, moral şi literariu. Şi scopul principale a foaiei, dimpreună cu cuprinsul ei, preste tot aduc cu sine:

3 Ca această foaie să cuprindă, din timp în timp, şi înştienţări despre starea fondurilor archidiecezane, publice şi private, cari stau sub administraţiunea ori şi numai controlul Ordinariatului, şi corespondinţe şi, preste tot, înştienţări de pre terenul băserecesc şi scolastic, religios şi morale gr.-cat. şi de pre cel economic al aceloraşi institute din archidieceză.

Acum, ce se ţine de punctul întîiu şi cel principale a acestei foaie, administraţiunea şi redacţiunea nu numai se va adopera a comunica celor interesaţi, cu toată esactitatea şi sinceritatea, ordinaţiunile băsereceşti şi scolastice a escelenţei-sale părintelui metropolit, precum şi a Ordinariatului metropolitan şi guberniali în băsereceşti şi scolastice preste tot, dar, în cîtu-i va sta prin puteri se va strădui acelea a le şi lămuri, pentru ca să se priceapă mai uşor şi urmărească mai cu acurateţa.

Cu respect la al doile punct, încît foaia era ca un object principale, va cuprinde şi va pertracta materii băsereceşti, şcolarie şi literarie folositoarie preste tot. Redacţiunea promite din parte-şi toată posibila diliginţă cu carea să mulţămească aşteptările. Puterile debile şi etatea neespertă o asecurează de reuşita dorită numai dacă va fi spriginită şi de concursul cu ajutoarie spirituali a bărbaţilor de litere cordaţi de progresul religios, materiale şi înţelesuale a poporului. Şi, la tot cazul, redacţiunea numai cu bucurie va accepta şi întîmpina păreri despre puseţiunea juridică a Provinciei noastre băsereceşti, în cît acelea se vor întoarce între marginile cuvenienţei, a dreptului canonic şi a legilor. Şi în acest object nu din puseţiunea sa, ci pentru momentozitatea materiei sperează mult succes de la inteleginţa mai înaltă, băserecească şi mireană, din toată Provincia băserecească.

în cît se ţine de punctul al treilea, după carele foaia aceasta va să cuprindă şi înştienţări şi corespondinţe despre starea băserecelor şi a şcoalelor din sînul băserecei gr.-cat. archidiecezane preste tot, şi despre cea economică în specie, redacţiunea, asecurînd că va acepta cu mulţămită înştienţările sincere în aceste objecte, promite totodată posibila circumspecţiune întru întrebuinţarea lor şi, la tot cazul, va acepta cu plăcere reflesiuni modeste care ar fi în stare acelea a le lămuri şi reduce la înţelesul adevărat.

'Şi, pre lîngă acestea premise cari redacţiunea şi administraţiunea foaiei administrative archidiecezane şi-a pus în cuget a le împleni cu toată sinceritatea, în cîtu-i vor ajunge poterile sale şi ajutoarele spirituali şi materiali, se recomandă sprigionirei călduroase a inteleginţei şi a publicului preste tot, încunoştienţînd numai că acei prea stimaţi domni cari ar benevoli a-şi cîştiga această foaie afoară din archidieceză, sau şi înlăintru archidiecezei, însă ca proprietate estra şi preste numerii oficioşi carii, precum se ştie, sunt meniţi pentru fiecare beserecă gr.-cat. din archidieceză, pot prenumăra pre dînsa de-a dreptul la administraţiunea ei, ori prin careva din prea on. d. protopopi ai archidiecezei, pre lîngă preţul şi condiţiunile ce sunt stătorite în ordinaţiunea metropolitană pentru băserecele gr.-cat. a archidiecezei, şi vor fi însemnate şi în fruntea foaiei, şi adecă 2 fl. pre 6 luni şi 4 fl. pe anul întreg în Monarchie, iară afară de Monarchie îndoit.

Editorele şi redaptore, do. *Ioane Bob* m.p."

Foaia administrativă archidiecezană e scrisă aproape în întregime de profesorul Gavril Pop de la studiul biblic, prodigios autor de lucrări cu caracter didactic religios. Cîteva articole, cele mai acceptabile, îi aparţin canonicului Ioan Fekete Negruţiu (*pâtorinţele statului şi ale poporului faţă cu preoţii şi cu învăţătorii scolastici,* I, 1867, nr. 15, p. 114—116; nr. 16, p. 124—125; *Despre ebrietate şi relele atît spirituali cît şi. materiali ce aceasta le cauzează întru popor şi despre datoria preotului de a o stîrpi acest râu din popor,* nr. 6, p. 45—47 ; nr. 7, p. 54—55 ; nr. 8, p. 63—64 ; nr. 9, p. 67—69; nr. 10, p. 75—78 ; nr. 11, p. 86—87 ; *Despre vocatiunea omului si cu deosebire a preotului,* nr. 3, p. 20—22; nr. 4, p. 27—29; nr. 5, p. 36—39).

[14] Adică din „Fabrica de hîrtie mecanică" din Zărneşti, al cărei coproprietar şi director era Bariţ.

[15] Cu însemnarea lui Bariţ: „Răsp. 24 mart. 1866".

XXIII

Blaş, în 23 v. aprilie 1866

Mult stimate domnule !

Ziua aceasta a numelui mult stim[atei] d-tale[1], mai întîi îmi dă plăcuta ocaziune a ţi-o pofti întru mulţi ani, ca să ajungi a aduce nava —' pentru a cărei conducere acum întru al 4-le deceniu te lupţi cu cele mai cumplite valuri inimice şi de atîte ori ameninţătoarie cu totala-i răsturnare şi înghiţire eternă — sosită şi intrată în portul secur al scăpărei. Să-ţi ferească D-zeu sănătatea şi viaţa de periclele lunelor trecute, cari pusese românimea în cea mai înspăimîntătoarie îngrijire, şi să te întărească încă pre alte decenie venitoarie[2].

Primeşte aceste sentimente de la un vechi amic şi stimătoriu amic a domniei-tale.

Acum ceva răspuns la preţioasa scrisoarie din 24 a. tr. martiu, din carea-ţi cunoscui nu puţina grije pentru lucrurile seminariului nostru, şi deodată şi amicavera plecare ce voieşti a o avea cătră persoana mea.

Ai dară, charissime amice, să ştii despre Tipografia Seminariului (însă numai în camera amicitiae) că ace[a]sta astăzi dispune cu suma de:

Bani numerar de	21 600 fl. v.c.
Capital în oblig[aţii]	15.519 fl. v.c.
In cărţi de vînzare	13.509 fl. v.c.
Transpuse pe an	866 fl. v.c.

Intre aceste sunt:

Biblia de Blaş[3], 9 exempl. în conto a	21 fl.
Molitevnic[4] 1 exempl. în conto a	2 fl. 55

Apostol[5] 56 exempl. în conto a . . . . 3 fl. 36
Octoih[6] 52 exempl. în conto a . . . . 3 fl. 36
Straşnicele[7] sunt ; . . . . 2 fl. 52
Trioadele[8] . . . . 6 fl. 30

Celelalte, cu sutele, cugetam a publica un catalog despre ele[9], şi de aceste nu se vor mai tipări pînă cînd tipografia nu va fi asecurată
234 despre trecerea lor. /

Fostul prefect[10] ne-a dat tipografiei şi opurile sale: *Analecte*[11], *Acte şi fragmente*[12], *Filosofie*[13], gramatice[14] etc, etc.[15], în preţ de 1763 fl. v.a., cu rabat de 70%, sau cu 3 cr. filera *in crudo*[16]. Gonsistoriul le-a acceptat.

Prefectul tipografiei de acum[17] propuse, şi se puse în lucrare, procurarea mai multor soiuri de litere, crezute de necesarie, poate la edarea unui jurnal politic-bisericesc etc.[18], iară io credeam a le procura mai vîrtos pentru a le ave spre tipărirea cărţilor scolastice.

Cu edarea jurnalului nu mă învolii, pentru că nu aflai asecurate spesele tipografiei. Acum, dară, se va face de la ordenariat apel pentru prenumerare, către cler, şi după rezultatul apelului se va lucra mai încolo. Adecă edarea e amînată de unacamdată[19].

Telegraful încă ieşise ca să răstoarne *Gazeta*[20], şi în zilele aceste *Albina,* ca să cotropească *Concordia*[21]. Acum să iasă de la noi un 3[le] atac, şi în contra alui a 3[le] jurnal unit, *Sionului???*[22] Io nu aflu cuvînt pentru de aceste, însă cei mari vor despune cum vor voii. După părerea mea, 2—3 jurnale ale rom[anilor], barem cu cîte 1 sau 2 mii prenumăranţi ar plăti mai mult decît 5—6 journ[ale] cu cîte 4—5 sute prenum[ăranţi]. Cîştigul *Telegrafului* se putea suplini cu tipărirea mineelor, 12, pe 12 lune ş.a. ş.a., însă a fost cugetul, cred io, de a strica mai mult decît a folosi.

Lucrători în tipografie avem tot 4 inşi, de demult. Edarea jurnalului va să mai aducă pe mulţi.

Proieptul meu pentru organizarea tipografiei fu delăturat prin alt contraproiept. Noul proieptante[23] cugetă a lăsa asupra mea numai răspunderea pentru daune şi ducerea raţiunilor după spesele cari le-ar procura domnia-sa, iar alte despuseţiuni asupra tipografiei să le susţină pentru secundantele său[24]. Drept aceea io avui a mă retrage în puseţiune de defensă, din care nice că voliu a ieşi în scurtul răstimp al rectoriei mele (de 14—15 luni restante şi complinitoarie) de 3 ennuil prefipt. Din care cauză, ne avînd nice timp, nu mă pun a studia afacerile tipografice. Cred că pentru aceste cîteva luni nice prea meritează.

Mi-e închisă, aşedară, calea a face ceva în trebile tipografiei. Numai
234v de aş pute scăpa / să nu mă încurce, mai vîrtos în partea materiale, carea încă-şi are vînătorii săi, ca şi cea spirituale: pre ambiţioşii.

Dacă nu am putut ave la tipografie om cu carele credeam a pute face cele ce cugetam în folosul Seminariului şi în alte privinţe, acum cuget numai cum să scap de toate acele. Puţinul timp şi puţinele-mi puteri mi le întorc altele, cari cred că pot folosi în venitoriu, adecă spre economie.

Cred că ţi-am fost amintit că în an. tr. cumpărai în Săbeş 1 ospătărie pentru dominiul de la Cut, cu 5100 fl. Acesta va interesurui. Anu [trecut] avui nu mai puţin de 1000 fl., pe lîngă aceea că produptele economice — fînu, ovăsu, vinu ş.a. — a dominiului se vor preface în bani mai curînd.

Acum mi-s ţîntaţi ochii asupra bunului lui Gyârfâs din Sîncel, pentru carele cere 25.000 fl. v. a. De aici i-ar veni Seminariului cele pentru culină, pentru cari dăm de multe ori bani scumpi. Act, bunul se află în arendă de 1250 fl. v. a.

Cu timpu ar pute ave Seminariul si lemne de foc, cari ne mistuie acum 700-1.000 fl. pe an.

Aşa, încă *esterne* să las ceva după mine la Seminariu, dacă interne io-l ţin aici sus de corn, iară colo jos (în culină, cameră, grînariu ş.a.) mînuează alţii, ca şi înainte de mine, aflîndu-se sub patrocinie puternice unde io, deşi cercai la început, nu putui face nimica spre îndreptare. Pentru cele nemişcătoarie, deşi nu-s continue, dară totuşi se întorc timpurile.

In an. tr. făcusem niscari paşi prin fr[aţele] Iacob[25] cătră un Seethal, acolo în apropierea Braşovului, carele are un bun de vîndut aici la Roşia. Pe atunci îmi răspunsese că nu-l vinde; după aceea s-a otărît a-l vinde. L-a cercetat (bunul) şi escelenţia-sa d. metropolit[26]. în urmă Seet[h]al a fost în Blaş în cauza vînzărei. Escelenţia-sa era bolnav. El a tractat cu 235
dd. Cipariu şi Papfalvi[27]. Io, spre părerea mea de rău, nu mă aflam acasă.

în urma convorbirei, Seet[h]al şi-a trămis aici şi cărţile despre / achiziţiunea bunului. Acesta e fiscal şi fusese cam pe la 1825—1832 înscris familiei, sau unuia din familia Toldalagi pe 3 generaţiuni, din cari cea de acum ar fi 3[le]. Inscripţiunea se făcuse pe 43.000 fl. m.c. Seethal cere acum 60.000 fl. v. a., bani număraţi.

Prea stimaţii fraţi se temură a trata mai de aproape despre cumpărare, ca nu cumva, prea curînd, fiscul să ne scoată afară cu cele 43 mii şi noi să rămînem cu 20—30 mii de obligaţiuni date în vînt. Io, din parte-mi aş fi ţinut lucrul cu Seethal în suspenso, pînă ce aflam din \ competenţi dacă fiscul aşa curînd scoate bunurile inscripţionate şi dacă nu sa-r pute dobîndi înscrierea şi pentru Seminariul sau altul din institutele noastre. Cînd se putea ţinea bunul încai 20—30 ani, apoi nu era dauna de 20—30 mii, cari s-ar fi dat în obligaţiunile cele atît de variante acum.

Un alt bun, al lui Gal Sândor din Bucerde, pentru a cărui cumpărare şi cerutul preţ se făcuse conclus consistoriale, ni-1 luă armeanul Kovrig, îmbogăţit tot din bunurile Blaşului, dinaintea nasului, fiind însărcinaţi cu tractarea cumpărărei fraţii de mai sus.

Io şi pe aici, decît a ne bate pre mult capul cu. politica, carea ni e atîta de contrarie, ţin mai cu folos a procura mijloace materiali, şi mai vîrtos nemişcătoarie, că sărăcia sărăcie aduce.

Iară din sînul familiei mele, şi mai trist, ginere-meu G.P. de la O.[28], cu începutul lunei trecute îşi dede abdicarea, *feltetlenul*[29], de oficiu la Tabla r[egească], cred că tot condus de ideea că-1 persecutează, intensă preste toată lumea, nu numai preste unii. Mă adresai cătră amici pentru <i nu-i lua de valizi nesocotiţii paşi. Ce să i se aleagă de 4 prunci ?

Muierea nu-i departe de mormînt.

Ne vor zice celibii: „De aceste vă vin dacă v-aţi însurat!!" Nu face nimica. îri mijlocul oricărora nenorociri, fie şi familiari, mi-aş ţine piacul, m-aş ruşina în mine numai a şi cugeta: „Pentru ce n-ai rămas celibe?!" Ase e credinţa mea!

Acum iartă că te obosii cu colindă aşe lungă, însă încrederea şi cordialitatea cu care-s plecat spre stima-ţi persoană îmi scoate toate acestea din inimă.

Cu care te iubesc, sincer amic,

235v *Grigorie Mihali. /*

Hîrtia pentru tipografie ni-o tragem de la depozitariul domnielor-
235 voastre Dortleft. Vom aduce şi de scris, 7—8 rişme pe an. /

[1] Sfîntul Gheorghe, sărbătorit la 23 aprilie.

[2] Un emoţionant elogiu adus cărturarului braşovean, dintre cele mai frumoase cîte le-am găsit'în imensa corespondenţă bariţiană. Bariţ suferise în lunile iernii de una din obişnuitele sale aprinderi de plămîni. De data aceasta se pare însă că boala avusese un aspect mai dramatic, îngrijorîndu-1 nînă şi pe optimistul şi bunul doctor Pavel Vasici, prietenul intim al suferindului. într-o scrisoare din 17 martie 1866 (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, scrisori primite de la Pavel Vasici, nr. LXII) acesta se bucură în termeni asemănători de însănătoşire, dîndu-i totodată lui Bariţ sfaturi medicale demne de luat în seamă de către cei ce urmăresc istoricul practicii medicale la noi.

[3] Vezi scrisoarea precedentă, n. 8.

[4] *Euhologhion adecă Molitvenic, care cuprinde in sine rînduiala Besearicii Răsăritului, ce să cuvine preoţilor a sluji la toată treaba norodului. Supt prea fericita împărăţie a Prea înălţatului împărat al romanilor, marele prinţip Ardealului şi celea[lalte] Iosif al doilea. Cu voiea celor mai mari. Tipărit acum a doua oară întru acesta chip, în Blaj, la anii de la Hristos 1784. Cu tiparìul Seminariului.* Ediţii anterioare: l-a, 1757, „cu blagoslovenia prea sfinţituui chiriu chir Petru Pavel Aron de la Bistra, vlădicul Făgăraşului", de către tipogralful Ioan Rîmniceanul.

[5] *Apostol. Acum a treia oară aşezat şi tipărit, după rînduiala Besearicii Bâsăritului. Supt stâpînirea Prea Înălţatului împărat al Austrii Francisc întîie... Cu blagoslovenia excelenţii-sale prea sfinţitului şi prea luminatului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgăraşului. în Blaj, la mitropolie. Anul de la naşterea lui Hristos 1814. (Cu tiparìul Seminariului).* Ediţii anterioare: l-a, 1767, sub Măria Terezia, tipograf fiind vestitul Petru Rîmniceanul; a 2-a, 1802.

[6] *Octoih, împreună cu slujbele sfinţilor deobşte. Aşezat după rînduieala Besearicii Băsăritului sub stâpînirea Prea înălţatului împărat al Austriei, craiul apostolicesc, marele prinţ al Ardealului şi celelalte, Francisc I. Cu binecuvîntarea exsealeanţii-sale prea luminatului şi prea sfinţitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgăraşului şi a toatei ţări a Ardealului precum şi al prea înălţatei chesaro crăieştii şi apostoliceştii măriri consiliariu dinlontru şi al prea măritului order al împăratului Leopcld comendator. Tipărit în Blaj, cu tiparìul Seminariului, la anul de la mîntuirea lumii 1825.* Ediţii anterioare: l-a, 1760, „cu blagoslovenia pre asfinţitului şi prea luminatului chiriu chir Petru Pavel Aron de Bistra, prin Ţara Ardealului şi părţilor ei împreunate vlădicul Făgăraşului", prin Petru Sibianul.

[7] *Straşnic. Acum a patra oară aşezat şi tipărit după rînduiala Besearicii Bâsăritului. Supt stâpînirea Prea înălţatului împărat al Austriei Francisc întîie, craiul apostolicesc, mare princip al Ardealului şi celelalte. Cu blagoslovenia exsealeanţii-sale prea luminatului şi prea sfinţitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgăraşului, în Blaj, la mitropolie. în anul de la naşterea lui Hristos 1817.* Ediţii anterioare: l-a, 1753, sub îngrijirea lui Petru Pavel Aron; a 2-a, 1773: *Straşnic. Care cuprinde în sine slujba sfintelor patimi şi a învierii Domnului Hristos...;* a 3-a, 1813.

[8] *Triod. Acum a tria oară aşezat şi tipărit, după rînduiala Besearicii Răsăritului. Supt stâpînirea Prea înălţatului împărat al Austriei Francisc întîie, craiul apostolic, mare princip aj Ardealului şi celelalte. Cu blagoslovenia exelenţii sale prea luminatului şi prea sfinţitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgăraşului. în Blaj la mitropolie. Anul de la naşterea lui Hristos 1813.*

[9] Desigur, pe baza inventarului făcut de Cipariu la predare. în anexă la scrisoarea sa către consistoriu datată 31 martie 1866 (vezi-o supra, în nota 3 la scrisoarea anterioară), fostul prefect al tipografiei alătură acele *Rztiones Typographiae pro 1865 seu a l° Ian. 1865 usque 31 Dec. (1)865.* Inventarul (vezi-1 la Arhiva istorică a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, fond. Tipografia arhidiecezană) este un document de căpătîi pentru istoria aşezămîntului tipografic blăjean. Nu cunoaştem, pînă la 1918, vreun inventar de asemenea amploare. Pe lîngă socoteala exactă a fondurilor, documentul aduce lista completă a tipăriturilor blăjene ce se aflau în depozite la 31 decembrie 1865, cu formatul, numărul lor, valoarea per bucată şi valoarea totală a exemplarelor. în afară celor specificate aci supra, în notele 4—8, dintre tipăriturile mai vechi, cu chirilice, se aflau exemplare din: *Catavasiariu. Cu blagoslovenia exţealanţii sale luminatului şi prea sfinţitului domnului domn Ioan Bob, vlădica Făgăraşului şi a toată Ţara Ardealului, precum şi a prea înălţatei chesaro-crăieşti măriri sfeatnic dinlăuntru şi a luminatului ord al împăratului Leopoldcomendator. Tipărit în Blaj. Anul de la mîntuirea lumii 1824* (ediţii anterioare: l-a, 1762, de Petru Pavel Aron; a 2-a, 1769; a 3-a, 1777, de Grigore Maior; a 4-a, 1793; a 5-a, 1802); *Sfînta şi dumnezeiasca a lui Isus Hristos Evanghelie. Acum a treia oară tipărită sub stâpînirea Prea înălţatului împărat al Austriei, marelui prinţ al Ardealului şi celealalte, Francisc I. Cu blagoslovenia exselenţiei-sale prea sfinţitului şi prea luminatului domn vlădica Făgăraşului, Ioan Bob. în Blaj la mitropolie. Cu tiparìul Seminariului. La anul de la Hristos 1817* (ediţii anterioare: l-a, 1765, de Atanasie Rednic; a 2-a, 1776, de Grigore Maior); *Dumnezeeştile liturghii a celor dintru sfinţi părinţilor noştri Ioan Zlatoust, Vasilie cel Mare şi a prejde sfeşteniei. Acum a treia oară tipărite supt stâpînirea Prea înălţatului împărat Francisc al doilea, craiului apostolicesc, mare prinţ al Ardealului şi celealalte. Cu blagoslovenia exelenţii-sale prea luminatului şi prea sfinţitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgăraşului. în Blaj, la mitropolie. Anul de la naşterea lui Hristos 1807. (Cu tiparìul Seminariului),* avînd ediţii anterioare: l-a 1756, sub Petru Pavel Aron; a 2-a, 1775; *Psaltirea sau Cartea psalmilor. De pre limba evreească tradusă româneşte de prea onoratul domn Theodor Pop, prepozitul Capitulului greco-catolic din Blaj şi profesor S. Scripturi. Blaj, 1835.* în depozit, se găseau, desigur, şi cărţi bisericeşti tipărite cu litere latine, după 1830, dar mult mai puţine, dovadă a marii audienţe de care s-a bucurat reforma ortografiei în rîndul preoţilor şi poporenilor greco-catolici.

Pe baza „raţiunilor" lui Cipariu, Ioan Bobb va publica în *Foaia administrativă diecezană* (I, 1867, nr. 5, p. 39—40) o dare de seamă despre *Starea tipografiei* [din Blaj — n. ns.] *şi fondului ei preste tot.*

[10] Timotei Cipariu.

[11] *Crestomaţia sau Analecte literarie din cărţile mai vechi şi nouă româneşti, tipărite şi manuscrise, începînd de la secolul XVI pînă la al XIX, cu notiţă literarie adunate şi alese de—,* Blaj, 1858.

[12] *Acte şi fragmente latine româneşti pentru istoria beserecei române, mai ales unite. Edite şi anotate de—,* Blaj, 1855.

[13] *Elemente de filosofie după W. T. Krug,* I, Blaj, 1861; II, Blaj, 1863.

[14] Adică: *Compendiu de gramateca limbei române,* Blaj, 1855 (ed. a 2-a, Blaj, 1865) şi *Gramatica latină pentru II, III şi IV clase a gimnaziului de jos. După M. Schinagl,* partea I, Blaj, 1857; partea a Il-a, Blaj, 1860 (ed. a 2-a, partea I, Blaj, 1865; partea a Il-a nu s-a mai tipărit).

[15] Celelalte erau: *Ştiinţa S. Scripture,* Blaj, 1854 (ed. a 2-a, Blaj, 1858); *Principia de limbă şi scriptură,* Blaj, 1856; *Elemente de poetică, metrică şi versificaţiune,* Blaj, 1860 ; *Cuvînt la inaugurarea Asociaţiunei rom. transilv. în IV nov. MDCCCLX1\ apărat în cuntra unei critice,* Blaj, 1862 ; *Istoria sîntă sau biblică a Testamentului Vechi şi Nou, pentru începători,* Blaj, 1859.

[16] Condiţii umilitoare pentru învăţatul blăjean, care-I amărăsc şi-1 descurajează (vezi supra, nota 3 la scris, anterioară, cele două adrese ale lui Cipariu către Consistoriu.)

[17] Ioan Bobb.

[18] *Foaia administrativă arhidiecezană.* Vezi scris, anterioară, n. 13.

[19] Ca să-şi poată „eda" gazeta sa amărîtă — şi, după cum am văzut, o va face pînă la urmă! — Ioan Bobb se pretează la un act destul de puţin demn: nu-i îngăduie lui Cipariu să-şi tipărească la Blaj *Archivul pentru filologie şi istorie* (1 ianuarie 1867 — 20 oct. 1870 şi 25 noiembrie 1872 ; ieşea de 10 ori pe an), învăţatul fiind nevoit să apeleze la tipografia lui Samuel Filtsch din Sibiu. Ni s-au păstrat două documente interesante despre acest jignitor tratament la care a fost supus cărturarul. Primul e o scrisoare primită de la Grigore Mihali şi Ioan Bobb (scrisă de Bobb şi doar semnată de Mihali, ca „proprietariu" al tipografiei), purtînd data de 15 noiembrie 1866, iar al doilea o epistolă autografă a lui Mihali către Cipariu din 25 noiembrie (Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fond Tipografia arhidiecezană din Blaj, nr. 1942 şi 1943). Comparînd conţinutul lor, ne dăm seama uşor de faptul că Ioan Bobb, prin condiţiile aprige pe care le pune, este stăpînit de intenţia clară de a împiedeca întreprinderea cărturarului. A doua scrisoare ni-l prezintă pe Grigore Mihali în postura neplăcută de a încerca să se scuze pentru semnătura pe care a fost nevoit să o puie pe scrisoarea din 15 noiembrie:

1.

„Blaş, 15 nov. 1866

„Reverendisime domnule !

La prea stima[ta]-ţi scrisoare cu datu 2/14 nov. a.c, de cuprins: ca să ne dechiarăm formal, în scris, dacă voim sau nu a accepta ediţiunea a vreunei foi literarie sub redacţiunea revferendisimei] domniei-tale şi, cînd am voii, atunci sub ce condiţiuni am voii, după ce în coînţelegere cu frăţia-sa prefectul tipografiei, dr. Ioane Bob, am ponderat împregiurările şi momentuozitatea lucrului, aflu cu cale a da următoariele dechiaraţiuni:

Şi, mai întîi, cu tipografia la tot cazul stăm gata spre şerbire. Sub titlu de ediţiune, însă, numai atăta poate lua asupră-şi tipografia, cît recere tipărirea şi, în caz, de lipsă, şi procurarea recerinţelor materiali şi a lucrătorilor. La tot cazul, însă,, procurarea prenumăranţilor şi răfuirea obveniente cu aceleaşi, pr[ecum] şi rizicul au să rămînă pre lîngă rev. domnia-ta, ca fiitoriul proprietariu şi redactor al foaieL

Aceste presuponîndu-se ca condiţiuni fipse, tipografia e bucuroasă să-ţi stea spre dispuseţiune, cu uzul de cîte ori vei voii, pre săptimână ori pre lună. încît rev. domnia-ta să-ţi procurezi hărtie după plac şi să-ţi condiţionezi culegătorii şi imprimătorii tipografiei, ori şi pre alţii pr[e care] ţi-a veni m[ai] bine, să îngrijeşti şi speduirea pre poştă şi depunerea taselor obveniente.

Iară tipografiei, pentru uz şi pentru subministrare materialului la tipariu,. ad[ică] negreala şi altele, să te deoblegi a-i plăti procentele îndătenate de 1 fl. la o coală tipărită în 250 esemplarie. Ori dacă ace[a]sta, ce pentru tipografie ar fi mai uşor, rev. domniei-tale nu ţi-ar plăcea şi ai voii ca tipografia să-ţi dea fiecare coală din foaie gata numai spre espediţiune, ori să ţi-o şi spedeze, la aşa ceva încă se rezolvă tipografia, şi în atare caz pofteşte numai ca, stînd condiţiunile cari le-am premis în sus ca fipse, rev. domnia-ta să determinezi numărul şi calitatea hârtiei, dempreună cu formatul foaiei, şi apoi să te deoblegi cum că la capătul fiecărui semestru, ^i adecă — dacă e să începem din l[ma] ianuariu — în capătul lui iunie şi în capătul lui decembr. vei plăti Tipografiei seminariali toate espensele, după documentele ce se vor produce de la fabricanţii de unde se va cumpăra hărtia, de la culegători şi imprimători şi eventual şi de la personalul speduitoriu, adăugund şi 5% obveniente pentru sumele ce le va eroga tipografia în afacerile foaiei rev. domniei-tale, computînd, pr[ecum] se înţelege fireşte, de la datul fiecărui erogat, deoarece, pr[ecum] ţi-e bine cunoscut, capitalele şi proventele tipografiei nu pot sta băgate nicăiri fără procente corespunzătoarie.

De altminteri, sub orişicare condiţiune din premisele am conveni, din parte-mi presupun că îndatoririle împrumutate le vom pune într-on contract formale, care să fie aprobat şi de către Ven[erabilul] Consistoriu.

Şi în aceste făcîndu-mi, pre cît s-a potut mai esact, dechiaraţiunea la provocaţiunea ce benevoişi a mi-o îndrepta în privinţa susceperei editurei foaiei ce voieşti a publica r[everendisima] domnia-ta ca proprietariu şi redactoriu, şi în privinţa condiţiunilor ce am vedea cu cale a le pune, gata şi mai departe spre a contribui la coînţelegerea de lipsă, rămîn al r[everendisimei] domniei-tale,

Greg. Mihali
dr. *Ioan Bob* m.p.;
pref. Tipografiei."

„Blaş în 25 nov. (1)866

„Reverendisime domnule,

Premiţînd cum că răspunsul ce vi l-am dat la 15 l.c în cauza tipărirei foaiei literarie a fost conceptul d-lui dr. Bob, ca directore şi manipulante a Tipografiei seminariale, şi că la domnia-sa am avizat şi pre d. prof. Moldovan pentru ulterioară coînţelegere şi, prin urmare, şi raportul acestui încă a fost după cele auzite de la d-Bob';

Drept aceea, dacă pre baza acelor pertraptări vi se pare a se pute face un acord cu Tipografia seminariale pentru scoaterea foaiei pr[ea] onforatei] d-voastră, ca unul carele pre deplin cunoaşteţi lucrările tipografice în genere şi în specia, şi împregiurările Tipografiei Seminarului] din Blaş, să binevoiţi a arăta V[enarabilului] Consistoriu m[etropolitan] în detaliu şi a înfăţoşa condiţiunile aceptate şi, respective, aceptavere de ambe părţile, fără damnificarea unei sau alteia, pe lîngă cari s-ar pute face legătură scrisă asupra obieptului chestionat.

Io doresc ca foaia literarie să vă iasă din Tipografia seminariale din Blaş, însă modul şi condiţiunile după cari ace[a]sta să nu se damnifice, ci să-şi aibă procentele amăsurate a le prefige cunoscătorii de artă tipografică şi a le aproba auctoritatea superioară. Io răspunzătate în ace[a]stă privinţă asupră-mi nu ieu.

în tot cazul, şi cu distinsă stimă,

Greg. Mihali".

[Adresa:] Reverendisimului domn *Titmoteu Cipariu,* canonic etc, etc, etc. în loc

[20] Contemporanii evenimentelor au condamnat intenţia — bănuită! — a lui Şaguna, izvorîtă — după cum credeau — din fanatism confesional, de a submina *Gazeta Transilvaniei,* care era greco-catolică, prin editarea, începînd cu anul 1853, a ziarului *Telegraful român,* organ al episcopiei neunite din Sibiu. în lumina istoriei, faptele arhiereului sibian au altă semnificaţie. Dealtminteri, cele două ziare transilvănene vor coexista armonios decenii multe la rînd, spre cinstea şi gloria celor doi întemeietori ai lor: George Bariţ şi Andrei Şaguna.

I

[21] Între *Concordia* (Pesta, 3/15 august 1861—1869), condusă de Alexandru Roman și *Albina* (27 martie 1866 — 31 decembrie 1876) redactată de George Popa, mai apoi de Vincențiu Babeș, se pare că a existat într-adevăr o rivalitate de rău augur, dăunătoare pentru ambele foi. Vezi în acest sens scrisorile lui Alexandru Roman către Bariț, în *George Bariț și contemporanii săi*, II.

[22] *Sionul românesc. Foaie bisericească, literarie și școlastică*, editat de Grigore Silași la Viena, între 1 iulie 1865 — 15 octombrie 1867 și 15 ianuarie — 15 septembrie 1872.

[23] Ioan Bobb.

[24] „Secundantele" pare să fie profesorul Gavril Pop care, după moartea lui Bobb, va ajunge directorul tipografiei.

[25] Iacob Mureșanu.

[26] Alexandru Sterca Șuluțiu.

[27] Constantin Papfalvi.

[28] George Popa din Orăștie.

[29] „Necondiționat".

IOAN FEKETE NEGRUȚIU

(29 ianuarie 1817—4 decembrie 1888)

JLoan Fekete Negruțiu, personaj luminos din galeria *capitulărilor* punct de atracție neglijat poate și din cauza dioptriei accentuate în Blajul canonicilor. Corespondența lui cu George Bariț, șirul acestor 24 de epocale, va fi în măsură să probeze injustețea acestei neglijări și a acest

i Biografia omului, parțial, a fost înmănunchiată de un contempora Borgovan, într-o cărțulie greu de găsit astăzi [1]. Ioan Fekete Negruți satul Sucutard, în miezul Cîmpiei Transilvaniei. Familia lui se numea Părinți i-au fost Grigore, preot greco-catolic în Sucutard și Glicerina, o cu ambiția de a-și purta copiii la școlile din cetăți. Astfel a ajuns Ioan, fi tard, alumn al școlii romano-catolice din Cluj, mai apoi, din cauza str a părinților, al gimnaziului din Blaj, unde pîinea școlarilor era gratuită lui Petru Pavel Aron. Aparent, strămutarea copilului nu presupunea mare: și aici, ca și dincolo, materiile se predau în limba latină, care era ș de conversare în convict. Dar, exact în deceniul cînd Fekete Negruțiu î Blaj — 1830-1840 — cetatea luminilor de pe Tîrnave cunoaște un nou și cultural, comparabil cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Noua genera Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, Ioan Rusu, Demetriu Boer, Ioan Marcu pragul iluminist al activității pedagogice atins de generația marilor corife lizarea învățămîntului, nu numai în sensul reconsiderării limbii rom predare, ci mai cu seamă prin imprimarea simțului de valoare națională implicit o atitudine națională [2]. **în** această atmosferă generatoare de mari

[1] V. Gr. Borgovan, *Biografia canonicului Ioan Fekete Negru si scrisori originali. Anexe: cuvîntul funebral rostit la înmormîntarea lui și înmormîntărei,* Gherla, 1889.

[2] Alexandru Papiu'Ilarian, *Istoria românilor din Da* Viena, 1851, p. 228—231; Nicolae Brînzeu, *Școalele din Bl* G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu,* București, Coriolan Suciu, *Rolul național-cultural al Blajului în preajma e 1848,* în *Cultura creștină,* XIV, 1925, nr. 2, p. 44—49; Ioan Geor *din Blaj,* în *Boabe de grîu,* IV, 1933, p. 335—360; Al. Lupeanu- *românesc în școlile Blajului,* în *Ibid,* XVI, 1936, nr. 7—8, p. 464— Caliani, *Educația națională în școlile Blajului,* în *Ibid.,* XVII, 1937, 283; Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania* București, 1971, p. 32—47.

şit studiile teologice în anul 1842, obţinînd calificativul *cum laude et optimo progressu morumqueprobitate*[3], Ioan Fekete Negruţiu, feciorul de român venit din zona „nobilelor comitate ungureşti" ale Transilvaniei, zona celei mai înjositoare asupriri feudale pe care *o* cunoştea Europa acelei vremi. Avea „o statură impunătoare, cu o frunte lată, ochi mari,, schinteietori de prudenţă şi iubire"[4], calităţi în egală măsură necesare unui fiu de român trăitor în marele şi nefericitul principat al Daciei Superioare. Şi calităţi care-1 recomandau în rîndul fruntaşilor naţiunii, loc pe care şi-1 va cîştiga pe merit în deceniile următoare.

A început, asemeni tuturor absolvenţilor deosebit de dotaţi, prin a fi el însuşi dascăl la Blaj, între 1842—1847, mai întîi la prima clasă gimnazială, mai apoi la *clasa de fizică,* adică cea superioară, a liceului[5]. Dar destinul omului nostru începe în 1847, data cînd episcopul Lemeni îl trimite protopop la Cluj, în locul răposatului Teodor Baldi. Cu aceeaşi ocazie, guvernul transilvănean îl cooptează în comisia de cenzurare a cărţilor, luirevenindu-L fireşte, îndatorirea de a refera asupra celor româneşti. Astfel, Fekete Negruţiu se pomeneşte în ipostaza celui mai important român din capitala Transilvaniei, totodată citadela cerbicoasă a aristocraţiei ungureşti. Familiile de români erau puţine, intelectualii se puteau număra pe degetele a două mîini. încercările de a statornici o viaţă spirituală naţională aici erau grele, rezultatele sărace. Se străduise în acest sens învăţatul Avram Meheşi, înaintaşul lui Baldi întru administrarea protopopiatului românesc de la Cluj ori reputatul oculist Ioan Molnar Piuariu. Şi cu toate acestea, în decurs de 50 de ani, între 1780—1830 la Cluj se tipăriseră abia 30 de lucrări româneşti, dintre care mare parte foi volante oficiale. Un licăr de lumină românească a sfîşiat bezna medievală a Clujului aristocratic în anii 1845—1847, cînd studenţii români ai liceului academic piarist încheagă o societate de lectură şi editează revista manuscrisă *Zorile*[6]. La casa tînărului protopop Fekete Negruţiu se adunau aceşti tineri, în grupuri de cîte 30, unde se consultau, cîntau cîntece româneşti şi citeau jurnalele lui Bariţ[7]. De la aceşti tineri, care s-au împrăştiat în marea furtunoasă a revoluţiei de la 1848—1849 a preluat Fekete Negruţiu torţa conştiinţei naţionale, pe care a avut îndatorirea a o păstra arzîndă în cei mai grei ani şi în cea mai ostilă cetate transilvăneană. în aceşti ani, 1848—1849, i-a fost dat să vadă cu ochii cumplite tragedii ale românilor cauzate de nemeşimea ce nu concepea afirmarea naţiunii române, a văzut trecînd din viaţă în moarte legendare chipuri de martiri condamnaţi la pieire de către Tribunalul de sînge din Cluj: prefectul Alexandru Bătrîneanu, tribunul Vasile Simonis, bătrînul protopop Vasile Turcu, în fine, a suferit el însuşi batjocuri şi chinuri fizice, pentru singurul motiv că e român şi că naţiunea sa s-a răzvrătit. Scrisorile către Bariţ în care se relatează aceste întîmplări[8] sînt documente istorice de bază despre suferinţele românilor în părţile Clujului, în anii 1848—1849. O problemă ridică însă aceste scrisori*:

[3] V. Gr. Borgovan, *Op. cit.,* p. 6, n. 1.

[4] *Ibid.,* p. 6.

[5] *Ibid.,* p. 6; cf. şi *Şematismul veneratului cler al Archidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia şi Făgăraş pre anul Domnului 1900* • • •, Blaj, f.a. [1900], p. 76; Nicolae Comsa, *Dascălii Blajului. Seria lor cronologică cu date bio-bibliografice,* Blaj, 1940, p. 78—79.

[6] în lipsa unei bibliografii cît de cît competente despre acest episod interesant din viaţa culturală transilvăneană, vezi exemplarul original al revistei *Zorile* — de altfel unicul cunoscut pînă astăzi — la B.A.R., ms. rom. 553.

[7] V. Gr. Borgovan, *op. cit.,* p. 13.

[8] Vezi scris. I—II şi XXII, inel. notele la ac. scrisori.

în marea suferinţă a naţiunii, tînărul patriot include şi „suferinţele" episcopului Ioan Lemeni, captiv de bună voie în Cluj. Lipsit de experienţă politică şi necunoscînd adîncimea relaţiilor episcopului cu aristocraţia ungurească, nici actele de trădare ale acestuia din primăvara anului 1848, — cum nimeni nu le-a cunoscut pînă astăzi, cînd publicăm pentru prima dată actele autentice ale acestei trădări[9] — Fekete Negruţiu se lasă condus de sentimente şi încearcă o stîngace disculpare a lui Lemeni. Dar cele trei scrisori epocale îşi păstrează întreaga valoare prin restul conţinutului, bogat în date şi fapte, cît şi prin stilul de — am zice — epopee epistolară pe care încrîncenarea amintirii l-a imprimat condeiului protopopului.

între 1850—1860 în corespondenţa lui Fekete Negruţiu cu Bariţ intervine un hiatus inexplicabil. Dar cum acest deceniu a fost hotărîtor în formarea cărturarului patriot şi a omului politic pe care îl identificăm în corespondenţa de după 1860, e necesară reconstituirea biografiei sale pe baza altor izvoare. Era în plin absolutism habsburgic, atmosfera sufocantă de despotism şi arbitrariu dezola pînă şi cele mai cutezătoare spirite româneşti, impunîndu-le tăcere şi prudenţă excesivă. Şi totuşi, în deceniul negru şi în condiţii neobişnuit de grele, Fekete Negruţiu îşi continuă opera de naţionalizare a Clujului unde, în urma revoluţiei, pătrunsese un număr mare de români. Cum era şi firesc în aceste condiţii, cîmpul de activizare a spiritului naţional este cel didactic şi cultural. Energia desfăşurată de el este atît de mare, strădania atît de fructuoasă, încît protopopul de la Cluj devine repede cunoscut în rîndul românilor din Transilvania. La 27 noiembrie 1850, prin decretul 27.899, Guberniul transilvănean îl denumeşte profesor de limba română la Gimnaziul superior romano-catolic din Cluj[10], instituţie rezultată din dezmembrarea Liceului academic piarist de rang universitar. Fekete Negruţiu ocupă astfel primul *post de profesor de limba română la o instituţie şcolară maghiară* din istoria principatului. Deşi ratată în programul ei general, revoluţia de la 1848—1849 a avut ca rezultat o serioasă revizuire a atitudinii oficiale faţă de naţiunea română, care-şi dovedise din plin puterea în anii revoluţiei. în această calitate, proaspătul profesor tipăreşte în scurt timp o *Gramatică maghiară-română pentru cei ce învaţă româneşte*[11], manual ce va rezista pînă la sfîrşitul secolului, prin cîteva ediţii succesive. Maghiarii încep să-1 considere o autoritate în materie, încît la 1856 eminentul lingvist Hunfalvy Pal îi solicită, printr-o scrisoare din 11 iunie 1856[12], colaborarea la revista de specialitate *Magyar nyelveszet.* Dar Fekete Negruţiu nu se lansează în această ademenitoare colaborare fără a consulta părerea marilor bărbaţi ai naţiunii: îi trimite lui Bariţ originalul scrisorii[13], cerîndu-i sfatul, iar lui Timotei Cipariu îi comunică, într-o scrisoare din 12 decembrie 1856[14] că a acceptat propunerea lui Hunfalvi, iar în scrierea celor două

[9] Scris. I, n. 3.

[10] V. Gr. Borgovan, *op. cit.,* p. 14

[11] *Magyar român nyelvtan. A romănul tanulok szdmâra,* Cluj, 1852. Vezi si scris. XIV, n. 5.

[12] Originalul scrisorii la B.A.R., ms. rom. 1005, f. 46r—47v. Publicată la Ioan Chindris si Kovâcs Ferenc, *George Barit magyar levelezese,* Bucureşti, 1974, p. 33—35.

[13] Vezi nota precedentă. în *Op. cit.* scrisoarea figurează ca fiind adresată lui Bariţ, din cauza prezenţei ei între corespondenţa maghiară a cărturarului braşovean. Facem aici îndreptarea necesară, specificînd că epistola lui Hunfalvi este adresată către Fekete Negruţiu şi nu către Bariţ.

[14] Aflătoare la Arhiva istorică a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, Fond. coresp., nr. 1731.

articole[15] a respectat ortografia lui Gipariu: „Eu, din parte-mi, cît pot mă silesc să țin uniformjtate în ortografie". Dealtminteri, legăturile culturale permanente cu Blajul și prietenia cu marele nostru filolog îi vor servi profesorului clujean drept călăuză în strădania-i patriotică. încă în decembrie 1851 îi scria lui Gipariu[16] bucuria sa de a-l vedea întors — după ani de peregrinări — „la doritul lăcaş al muzelor" de pe Tîrnave. Fekete Negruțiu are speranțe mari legate de această reînturnare: „îmi iau de una dată îndrăsneală, în numele românimei dinprejurul Clujului, cu toată umilința a te ruga ca să binevoliești, prin darea la lumină a încetatului — pe cîtva timp — *Organ Național,* a ne mai îndulci din nectarul adunatelor multifarie înaltelor cunoștințe științifice". Fruntaşul românimii clujene este, în anii 1850—1860, un adevărat avanpost al lui Timotei Cipariu în părțile Clujului, în munca titanică desfășurată de acesta pentru restaurarea Blajului cultural distrus de către gărzile aristocraților maghiari, în 1849. Ajutorul acordat de Fekete Negruțiu are episoade ce constituie adevărate revelații pentru istoria culturală a Transilvaniei. Este un admirator al scrierilor filologice cipariene, la răspîndirea cărora își aduce contribuția[17]. La sfîrșitul anului 1856 îi parvine, pe căile întortochiate ale cenzurii imperiale, o carte de gramatică română a profesorului orădean Dionisie Pâscut, tipărită în 1855. Autorul solicitînd ca lucrarea sa să fie „întărită" drept manual pentru școli, oficialitățile se gîndesc să-i ceară părerea protopopului greco-catolic de la Cluj, care își mai păstra atribuțiile de cenzor al cărților românești. Fekete Negruțiu e în dilemă: el știe că lucrarea lui Cipariu, *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi,* tipărită la Blaj în 1854, e de pe acum întărită ca manual. Or, — îi scrie el lui Cipariu[18] — oficializîndu-se și a luiPășcuțiu, „s-ar întări pentru comunul uz două ortografii diverse, ce eu nu voiesc a se întîmpla". Soluția propusă: „Domnul autor Pășcuțiu întrebuințînd în a sua gramatică diversă ortografie, neputîndu-se două opuri contrarie a se prescrie pentru școală, *cînd ar debui modul ortografic de a scrie a se reduce la una uniformitate* (s. ns.), a domnului Pășcuțiu gramatică numai așa s-ar putea lăsa carte de școală, dacă ar da-o la tipariu de nou, după regulele ortografiei cuprinse în *Elemente".*

Fanatica pasiune bibliofilă a lui Cipariu găsește în Fekete Negruțiu un ajutor sincer și zelos. Ani la rînd, îl informează pe cărturarul blăjean despre cărțile existente la anticarul Burian din Cluj, pentru ca în decembrie 1856 să-i faciliteze acestuia achiziționarea cărților vechi existente la biserica din Feleac. în două epistole, din 12 și 31 decembrie 1856[19], informează că felecanii au acceptat să cedeze cărțile pentru biblioteca Blajului, în schimbul unora cu conținut similar, tipărite recent. Aflăm, astfel, titlurile a 7 cărți românești vechi păstrate pînă la acea dată în ctitoria renumită a Feleacului: *Biblia* de la 1688, *Liturghierul* tipărit la Tîrgoviște în 1713, *Psaltirea,* „tipărită, după cum se știe, în tipografia Bălgradului", *Evanghelia sîrbească* („după cum, din o scrisoare la călcîiul ei se vede, tipărită în anul 1487"), o altă *Evanghelie,* „veche, fără dată", precum și *Apostolul* tipărit la București în 1682. Cît despre diplomele felecanilor, cerute de asemenea de Gipariu, acestea nu le poate trimite întrucît țăranii au nevoie de ele într-un proces cu Clujul. Sînt, însă, de acord să se copieze și legalizeze, iar originalele să fie păstrate la Blaj. Este în tratative cu preotul din

[15] De fapt, Fekete Negruțiu a scris pentru Hunfalvi un singur studiu, *A román nyelv ismertetese,* în *Magyar nyelveszet,* II, 1856, p. 243—274; III, 1858, p. 40—66; 137—150; 358—381.

[16] Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fond. coresp., nr. 1724.

[17] Vezi scrisorile către Cipariu din 1 ianuarie 1854 și 1 ianuarie 1855 în Fond. cit., nr. 1 726—1727.

[18] Idem, nr. 1729.

[19] Id., nr. 1731 si 1728.

Feleac pentru „diplomele ce arată genealogia episcopului din urmă la Feleac". în 1858 trimite pentru muzeul din Blaj „o frumoasă colecție de stufe diverse minerale", provenite de la consilierul Alexandru Lazar[20]: „I-am lăsat cărăușului să bage bine de seamă, nu cumva să piarză sau ieie cineva din ele". Dar expediția cea mai de seamă către Blaj, și care — prin semnalarea ei — poate constitui punctul de plecare al unor viitoare revelații istorico-literare este aceea anunțată în scrisoarea către Cipariu din 5 iunie 1859[21]. Trimite la destinația Consistoriului din Blaj „corespondențele lui V. Popp, dimpreună cu alte multe scrisori, de la vidua domniei-sale căpătate". Soarta manuscriselor doctorului Vasile Pop intrigă de multă vreme. Iată un fir posibil spre găsirea lor. După indicația protopopului clujean, numărul lor era foarte mare: nu le-a trimis de-a dreptul lui Cipariu, pentru că „e volume mare, pentru care portoriul poștale ar fi custat prea mult". în legătură cu postumele lui Vasile Pop, trimițătorul lor își manifestă, sfios, și oarecare intenții de valorificare: „Eu de aceste scrisori numai într-atîta aș avea lipsă ca, cînd doară cîndva împregiurările m-ar lăsa să întreprind și eu ceva întru înaintarea culturei naționale, din ele aș culege cîte ceva".

Spre Blaj îndrumă Fekete Negruțiu nu numai valori culturale, dar și oameni: recomandă lui Cipariu, care conducea tipografia bîăjeană, pe tînărul tipograf Ioan Doleanu[22], nedreptățit de editorul clujean Stein, iar la 3 septembrie 1859[23] trimite spre Blaj trei elevi din părțile Năsăudului, prigoniți de către profesorii din Cluj pentru că nu cunosc limba maghiară, fiind acești profesori „tare mari potrivnici românilor". Dintre protopopii uniți ai vremii, cel de la Cluj se dovedește cel mai fidel Blajului, de care îl legau nu numai amintirile anilor de profesorat, dar și admirația sinceră față de merituosul arhiereu Alexandru Sterca Șuluțiu și, firește, față de Cipariu, fostul său profesor. Dintre toți episcopii și mitropoliții greco-catolici ai Transilvaniei, — excluzîndu-1, poate, pe Grigore Maior — Șuluțiu a fost cel mai puțin contaminat de dogmele bisericii latine. Și, firește, un credincios al tradițiilor răsăritene ale bisericii române. Adept și discipol fanatic îi era Fekete Negruțiu, care a păstrat o ură atît de constantă față de *papistași,* încît a fost bănuit chiar că ar fi un adept al revenirii la ortodoxie. N-a ajuns pînă acolo, dimpotrivă, a fost un greco-catolic riguros și corect, dar atitudinea și gîndirea lui religioasă se înscrie pe linia gîndirii unor mari luptători pentru independența bisericii românești unite: Grigore Maior, Petru Maior, Simion Crainic, Simion Bărnuțiu. Era un lucru necesar. în primăvara anului 1858, Fekete Negruțiu trimite *Gazetei Transilvaniei* (XXI, 1858, nr. 23, p. 89—90; nr. 24, p. 93—94) corespondența-articol *Cluș, în 9/21 marțiu 1858,* care avea să stîrnească o mică revoluție în jurul persoanei autorului. De ce? în primul /rînd pentru că îndrăzneala articolului nu se potrivea cu tăcerea groasă și apăsătoare a întregii prese din imperiu, sub regimul absolutismului. Apoi, protopopul din Cluj se aventura într-un domeniu care depășea atribuțiile sale de administrator al unui protopopiat, angajînd „politica mare" a habsburgilor. în fine, clujeanul afecta — prin aserțiunile sale — cele două puteri politice copleșitoare ale vremii: Viena și Roma

Articolul *Cluș, în 9/21 marțiu 1858* este încă o revenire — a cîta? — la mult discutata problemă a alterării constituției bisericești greco-catolice, din care derivau, în principiu, o seamă de concluzii triste pentru români. După dreptul istoric, greco-catolicii trebuie să-și întemeieze viața bisericească pe vechea constituție orientală, tradițională. Așadar, acum — 1858! — cînd se pune din nou în discuție iminența convocării sinodului, este bine să se reamintească un lucru, că acesta „va să se baze pre așezămintele și canoanele *băserice*

[20] Id., nr. 1733—1734.

[21] Id., nr. 2409.

[22] Id., nr. 1725.

[23] Id., nr. 2410.

noastre drept credincioase orientali [s. ns.], cuprinse în pravilă sau legea canonică". Cei vechi, episcopii şi protopopii, s-au luptat ca acest lucru să se respecte iar unirea cu Roma să nu iasă din cadrul celor patru puncte ştiute. Şi acum, în ceea ce priveşte mitropolia, aceste aşezăminte sînt respectate şi apărate. Mai puţin, din nefericire, în domeniul matrimonial unde, pe temeiul Concordatului între Papa şi împăratul Austriei[24], greco-catolicii sînt asimilaţi cu cei de rit latin şi supuşi aceloraşi legi. Fekete Negruţiu îi atacă pe episcopii sufragani de la Oradea, Gherla şi Lugoj, care s-au grăbit să-şi însuşească prevederile Concordatului, contrare tradiţiei naţionale[25]. Două sînt, aici, lucrurile în măsură să stîrnească mînia autorităţilor: a) fidelitatea afişată faţă de tradiţia răsăriteană a religiei române, atitudine întotdeauna interpretată la Viena şi Roma ca tendinţă de revenire la neuniţi şi b) negarea valabilităţii Concordatului pentru românii uniţi. Nimeni nu îndrăznise încă să atace, în plin absolutism, acest pas politic al împăratului, aşa că îndrăzneţul trebuia pus la respect. în biografia alcătuită de Vasile Borgovan[26] sînt amplu descrise prigoanele suferite de Fekete Negruţiu în urma articolului. L-a apărat, însă, cu toată puterea, mitropolitul Alexandru Sterca Şuluţiu, ultimul şi poate cel mai sincer — după Inochentie Mieu — apărător al personalităţii distincte a bisericii greco-catolice române, în raport cu ritul latin al papistaşilor. îndată după abolirea sistemei absolutiste, la 1 iulie 1862[27], mitropolitul îl cheamă în rîndul canonicilor capitulări, unde va activa, avînd diferite funcţii, pînă la moarte în 1888.

Partea mare a corespondenţei lui Fekete Negruţiu cu Bariţ datează din preajma şi din timpul carierei sale de canonic. Din filele ei se desprinde imaginea insolită — dar nu neobişnuita la Blaj — a unui consilier metropolitan preocupat mai mult de problemele politice naţionale decît de cele strict bisericeşti. încă în mai 1861, la Cluj fiind, îi trimite lui Bariţ o epistolă[28] adînc impregnată de ideile şi preocupările ce-i animau pe fruntaşii români în condiţiile noi ale liberalizării. La ordinea zilei era încercarea oamenilor de bună credinţă, români şi unguri, de a împăca cele două naţiuni şi a le canaliza activitatea politică pe făgaşul intereselor comune în Transilvania. în această scrisoare antologică, Fekete Negruţiu îi descrie lui Bariţ cu tristeţe eşecul misiunii sale la Cluj, în acest sens, din cauza cerbiciei aristocraţilor, care şi-au reînnoit platforma politică iredentistă de la 1848. Or, se ştie, această politică viza desfiinţarea autonomiei Transilvaniei şi deznaţionalizarea românilor. îngîmfarea aristocraţilor, care declară că „numai sabia va putea hotărî între postulatele noastre şi ale lor", este pusă în contrast cu modestia hotărîtă a fruntaşilor români de la Cluj, ataşaţi sincer de popor şi interesele acestuia: „Noi, — le răspunde Fekete Negruţiu adversarilor — pînă cînd naţionalitatea şi limba nu ni se vor garantiza, îndestuliţi nu vom fi". Şi mai semnificativă e atitudinea politică a protopopului de la Cluj în scrisoarea către Bariţ din iulie 1861[29], unde găsim — referitor la naţiunea română şi năzuinţele ei — următoarea remarcă frumoasă a lui Fekete Negruţiu: „Văd că ponderăm în urna direptăţei". Nobilii unguri declarînd că ei nu voi lua parte la o dietă a Transilvaniei convocată în condiţii de participare liberală a românilor, corespondentul lui Bariţ le-a răspuns că „vom ţine noi dietă şi fără ei, că multe diete au ţinut şi dînşii fără noi". Tonul e

[24] Vezi scris. XIX, n. 8.

[25] Nicolae, mitropolitul Ardealului, *Biserica ortodoxă română, una şi aceeaşi în toate timpurile,* Sibiu, 1968.

[26] Vasile Gr. Borgovan, *Biografia canonicului Ioan Fekete Negruţiu...,* p. 18—38.

[27] Scris. X, n. 5.

[28] Scris. V.

[29] VII.

surprinzător, proiectîndu-l pe omul în reverendă neagră în mijlocul r
naţionale române de la 1861 şi după. Aceste vederi îl apropie tot mai mult
mintea pătrunzătoare a Transilvaniei veacului al XIX-lea şi pe care ever
Diploma de liberalizare din octombrie 1860 l-au scos puternic în relief,
conducătorul politic incontestabil al românilor angajaţi în noua luptă po
de spectrul dualismului. După plecarea la Blaj, Fekete Negruţiu va con
acţiunile politice ale aripei naţionale radicale, numită mai tîrziu pasivis
Partidul Naţional Român, fiind cel mai de seamă reprezentant al acestei
La plecarea din Cluj trage concluzia că: „Pînăaici, m-am ţinut de opiniune
nei, păzind cu toată exactitatea solidaritatea naţiunale"[30], deci, la Bla
din toate poterile ca, precum aici, în Cluj, am fost adoratul, pot zice,
şi acolo"[31]. Lui şi mitropolitului Şuluţiu le aparţine ideea, din 1862, de a-
ca inspector general al şcolilor confesionale greco-catolice din Transilv
tatea *de* consilier al Guvernului Transilvaniei[32]. „Cu toţii te volim pe pre
în acest post, căci este vorba de „cauza scolastică şi naţiunală, de la care a
nefericirea unei naţiuni"[34]. Bariţ refuză această slujbă, „deşi — recun
o predilecţiune mare pentru dînsa"[35]. Aceasta din motive de neîncredere
imediat al Transilvaniei — presimţire adeverită în 1867 prin actul cat
mului — şi de teama partidei clericale retrograde de la Blaj şi din întrea
care bunul arhiereu Şuluţiu n-o mai putea stăpîni. împotriva acesteia se l
Fekete Negruţiu, în numele partidei naţionale şi naţional clericale. Atu
episcopul renegat Iosif Popp Szilâgy de la Oradea comite o gravă abater
naţională a bisericii române răsăritene[36], Fekete Negruţiu se situează
de apărător al tradiţiei, declarînd că: „Dialectul nostru de aici nu e papi
ar vrea unii, fără e o vie espresiune a tot clerului şi a tot poporului, din în

Fidelitatea *sinceră* a lui Fekete Negruţiu faţă de cauza naţională şi
ei s-a adeverit în anii 1866—1867, cînd canonicul a trebuit să fie alături
de a-şi jigni arhiereul pe care-l preţuia atît de mult. Cînd, la 1866, cei doi m
Sterca Şuluţiu şi Şaguna ezită de a mai sta în fruntea acţiunilor naţiona
asumă doi fruntaşi politici, Bariţ şi Ion Raţiu[37], Fekete Negruţiu face o
tică în favoarea celor doi temerari. încă din noiembrie 1866, guvernato
său român Vasile Ladislau Popp, se interesează de Fekete Negruţiu şi de
cu care mitropolitul Şuluţiu îşi dovedeşte încă o dată omenia şi înţelepci
referat care dezminte „o informaţiune sinistră" ca aceasta[38]. Că „infor
vărată, o mărturisesc scrisorile către Bariţ din 1867, în care declară
Petiţiunea subşternută Maiestăţii-sale ces. reg. apostolice[39] de Bariţ şi Ioa
act de acuzare a dualismului, „întru adevăr e un cap de operă". Se n

[30] Scris. IX.
[31] X.
Vezi scrisorile XI—XIV.
XI.
[34] XIII.
[35] Vezi scris. XII, n. 3.
[36] Scris. XV—XVI.
[37] Scris. XVII—XVIII, inclusiv n. 1 la scris. XVII.
[38] Arhiva istorică a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, fond.
politan de Blaj, nr. 429/1866.
[39] Scris. XVII, n. 1.

adunau bani pentru „spesele delegaţiunii noastre" la Viena, suma colectată de el ridicîndu-se la 200 de florini. Dualismul îi era nesuferit pînă la a cocheta cu actele de revoltă, teribil de primejdioase, ale poporului împotriva autorităţilor dualiste: „Pe aici, oamenii noştri sunt în mare displicenţă, pentru dispusăţiunile politice prezente. A umblat solgăbirăul pe la toţi, ca să suscrie adresa cătră ministerul unguresc, din sat în sat. Dar nimeni dintre ai noştri n-a subscrisu-o"[40].

Ioan Fekete Negruţiu a fost, nu în al doilea rînd, unul dintre marii sprijinitori ai învăţămîntului naţional. Ani la rînd, în calitate de canonic scolastic, s-a străduit să trezească şcolile Blajului din starea de amorţeală în care le-a adus ezitarea între confesionalism şi laicizare. Pe acest teren, el a avut a se lupta din greu cu concepţiile ruginite ale multor „fraţi întru Christos" capitulări, mai cu seamă cu vicarul general Constantin Alutan. „Eu — îi scrie în 1862 lui Bariţ[41] — de cînd am venit aici, am destul de a mă lupta... De abia am ieşit cu planul profesurei de muzică vocală. Acum am făcut un project pentru organizarea şcoalelor elementari". Proiectul prevedea ridicarea unui institut pedagogic la Blaj, care ar fi angajat statul cu o sumă de 3.000 de florini anual. Nereuşita planului îl edifică încă o dată asupra tarelor care măcinau subteran Blajul, în ceea ce avea el ultraclerical, deci dăunător intereselor naţiunii. „Domnule — scrie Fekete Negruţiu[42] — bine ar fi cînd aleşii noştri mireni s-ar şti rădica deasupra iezuitismului popesc, şi de o parte şi de alta, adecă şi la noi, greco-catolicii, şi la greco-orientali, pentru că, preste tot numai aşa văz a se putea salva şcoalele noastre române". Iată că „scolasticul" greco-catolic al Blajului refuză ideea înrăită a învăţămîntului confesional, propunînd în locu-i învăţămîntul *naţional,* peste deosebirile de religie. în limitele timpului pe care i-l îngăduiau greoaiele îndatoriri rituale, administrative şi protocolar-politice legate de funcţia de canonic, el s-a ocupat şi de conţinutul învăţămîntului şi de soarta lui concretă. în 1867 publică[43] un amplu articol despre *Dătorinţele statului şi ale poporului faţă cu preoţii şi cu învăţătorii scolastici,* sprijinit pe aceleaşi idei de adept al învăţămîntului pregnant naţional. Doi ani mai tîrziu, într-un *Extras din protocolul şedinţei consistoriali ddto 21 august 1869*[44], întîlnim la el ideea avansată a necesităţii ca învăţătorul să ducă aceeaşi clasă cu elevii, pînă ce aceştia „vor absolvă norma întreagă". Motivarea e demnă de reprodus: învăţătorul „are ocaziune de a-şi cunoaşte pruncii, natura şi aplecările lor mai bine în timpul de 3 ori 4 ani, şi pruncii, dedaţi cu acelaşi profesoriu şi cu metodul lui de propunere, pot face progres mai mulţămitoriu".

în istoricul Blajului modern, oamenii ca Ioan Fekete Negruţiu, ca Ioan Micu Moldovan, Grigore Mihali, Anton Veştemean, Ioan Antonelli şi alţi capitulări uitaţi pe nedrept, nu au fost nişte excepţii. Aici, în cetatea de lumină de la confluenţa Tîrnavelor, spiritul naţional s-a păstrat nestins, făclie fără moarte, în ciuda adversităţilor ce sporeau cu fiecare deceniu. Duhul de revoltă al unui Inocenţiu Micu sau Grigore Maior, avîntul naţional al unui Bărnuţiu sau Aron Pumnul, patrioţii şi cărturarii din generaţia blăjeană a lui Ioan Fekete Negruţiu le-au convertit în sistematice acţiuni politico-naţionale. Lor şi arhiereului patriot Alexandru Sterca Şuluţiu le revine gloria — azi uitată, dar la mijlocul veacului trecut vie şi puternică — de a fi deschis o poartă pentru activitatea şi lupta

[40] Scris. XVIII.
[41] Scris. XIV, inel. n. 12.
[42] XX.
[43] *In Foaia administrativă diecezană,* I, 1867, nr. 15, p. 114—116; nr. 16, p. 124—125.
[44] Arhiva istorică a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, fond Consistoriul metropolitan de Blaj, nr. 47/1869.

politică naţională chiar în sînul capitulului metropolitan. Astfel, hulita instituţie reacţionară a episcopului Bob devine, în toată puterea cuvîntului, o instituţie naţională. Prin oamenii ei şi prin ideile pe care le-au slujit aceşti oameni, într-o gamă generoasă de personalităţi, de la genialitatea şi erudiţia unui Cipariu, închinate naţiunii şi culturii naţionale, pînă la hărnicia tenace şi rodnică a celor ascunşi dincolo de pînza de ceaţă a modestiei istorice[45].

în demnitatea de canonic şi în iubirea tuturor celor care l-au cunoscut, s-a stins din viaţă, Ia 4 decembrie 1888, Ioan Fekete Negruţiu. L-a deplîns profesorul Alexandru Grama, într-o simţită cuvîntare rostită în cimitirul din Blaj, după care omul a lunecat încet, încet, spre uitare. De unde, credem, merită să fie scos la lumina valorilor culturii naţionale, al cărei precursor merituos este. Unei astfel de întreprinderi sîntem bucuroşi de a-i fi în ajutor cu aceste epistole, pe care le dăm la lumină acum pentru întîia dată.

[45] Bibliografia sumară a scrierilor lui Ioan Fekete Negruţiu: *Magyar-romdn nyelvtan,* Cluj, 1852; ed. II, Cluj, 1862; *A román nyelv ismertetese,* în *Magyar nyelveszet,* II, 1856, p. 243—274; III, 1858, p. 40—66; 137—150; 358—381; *Cuvîntarea protopopului Ioan Fekete Negruţiu în adunarea de comitat din 23 mai 1861, în Cluş,* în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* 1861, nr. 22, p. 171—174; *Cuvîntarea d. prot[opop] Ioan Fekete Negruţiu la deschiderea societăţii de lectură, în Cluş, 1861,* în *Ibid., 1861,* nr. 44, p. 338—340; *Cuvîntarea d. Ioane Fekete (Negruţiu), nou denumit canonic cancelariu metropolitan, în 18/6 august 1862,* în *Ibid.,* 1862, nr. 36, p. 277—280; *Clus, în 1 martie s.v. 1858,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXI, 1858, nr. 22, p. 88; nr. 24, p. 92; *Cluş, în 9/21 marţiu 1858,* în *Ibid.,* XXI, 1858, nr. 23, p. 89—90; nr. 24, p. 93—94; *Despre vocaţia omului şi cu deosebire a preotului,* în *Foaia administrativă diecezană,* I, 1867, nr. 3, p. 20—22; nr. 4, p. 27—29; nr. 5, p. 36—39; *Despre ebrietate şi relele, atît spirituali cît şi materiali ce aceasta le cauzează întru popor şi despre datoria preotului de a s-tîrpi acest rău din popor,* în *Ibid.,* I, 1867, nr. 6, p. 45—47 ; nr. 7, p. 54—55; nr. 8, p. 63—64; nr. 9, p. 67—69; nr. 10, p. 75—78; nr. 11, p. 86—87; *Dătorinţele statului şi ale poporului faţă cu preoţii şi cu învăţătorii scolastici,* în *Ibid.,* I, 1867, nr. 15, p. 114—116 ; nr. 16, p. 124—125; *Suferinţele protopopului gr.-catolic românesc din Cluj pe timpul belului civile, 1848/9,* în *Transilvania,* VIII, 1875, nr. 6, p. 61—64; *Episoade din vieaţa episcopului Ioan Popp de Lemeni,* în *Observatoriul,* III, *1880,* nr. 17, p. 65—66 ; nr. 18, p. 69—70 ; nr. 19 p. 73—74; nr. 20, p. 77—78; nr. 21, p. 81—82; nr. 22, p. 85—86; cu continuarea în IV, 1881 (sub titlu nou *Descripţiunea unor întîmplări memorabili din 1848-—1861),* nr. 11, p. 41—42; nr. 12, p. 45—46; nr. 13, p. 49—50; nr. 14, p. 53—54.

[Cluj, ianuarie 1850] *

Prea onorate domnule redactor!

Ce mai nainte n-am îndrăznit a face, temîndu-mă ca nu cumva sonetul cuvintelor mele despre acest object să cadă cu greu în urechile unora, batăr că *costiş auribus, omnia casta*[2], acum, provocat de pre onorata dpmnia-ta, voi să răspîndesc toată portarea mării-sale domnului episcop al Făgăraşului[3], din timpul reîntoarcerei sale de la Dieta din Pesta[4], în patria noastră, la Cluş (că celea ce pentru cler şi naţiune, ca regalist în aceeaşi dietă, pentru naţiune s-au silit a le face, de nu s-au şi publicat, cred că din auzul mai multor deputaţi români cari au fost de facie la aceeaşi dietă, vor fi cunoscute)[5], precum şi starea de acum [a] acestui vrednic bărbat.

In timpul cînd împărecherea şi înverşinarea între colocuitoarele două naţiuni pe locurile noastre întru atîta crescuse, cît era de a se încaieră de cap; cînd administraţiunea publică devenise într-un chaos mai mare de cum au fost la Turnu Vavilonului, românii noştri, adecă, ca provocaţi, mergund după vulturul împărătesc la Năsăud, vinea de acolo cu tot altmintrelea informaţi[6], iară guberniul magyar, întru complinirea înaltelor împărăteşti rescripte, ce prin jurnalele din Pesta tot mereu se publica, alta a face poruncea[7]; cînd la Mihalţ şi Gerendi Lona (cu prilegiul mai din urmă pentru că n-au volit a da recrute la magyari) mai mulţi dintre români, togma prin miliţia împărătească s-au maltratat împuşcat[8]; cînd secuii, de guberniu provocaţi în contra românilor, inundase toată Cîmpia[9]: jefuia, aprindea şi omora; cînd la Abrud asupra românilor s-au dus execuţia militare[10]; cînd preotul nostru din Roşia togma pentru că n-au vrut a ţine cu magyarii, l-au aruncat în temniţă[11]; cînd tinerii Baternai şi Simonici, pentru că au publicat pe Cîmpie, la popul, ca de atunci înainte să nu asculte de oficiolatul comitatelor, s-au prins, s-au batjocorit şi spînzurat[12]; cînd pe locurile noastre întru atîta crescuse furia magyarilor şi pruritul de a-şi izbîndi asupra românilor cît cugetai că nu va să staie peatră pe peatră; cînd însuşi miliţia împărătească asculta de guberniul magyar, le da vestminte (în Cluş din Bălgrad aducîndu-se oarecîteva care de vestminte pe seama voluntarilor; precum de Ia Năsăud vreo 1500 de puşti, încă, după cum spun grănicerii noştri, celea mai bune), acestea toate s-au făcut asupra românilor; cînd din benignă intimare regiască miliţia împărătească încă era supusă subt dispoziţiunea Ministeriului ungarie[13] (încă şi slobozenie s-au fost dat la miliţia de linie de a trece la voluntari), în 17[a] die a lunei lui octombrie 1848 s.n. nenorocitul nostru archipăstoriu, avînd poruncă de la legiuitul ministeriu de a se întoarce în diocesul său şi popolul învrăjbit a-l domoli[14], sosiră în Cluş cu cuget de a se duce oblu la Blaş.

Dară aici, în Cluş, auzind că popolu, împregiuru Blaşului, din pricină că doară i-ar fi vîndut la magyari şi că — precum zice — slobozenia şi urbariul de 7 ani l-au ţinut ascuns, întru atîta e aţîţat asupra măriii-sale cît şi prin scris, cu subscripţiunea unui tînăr român, Ivănescu, numit, i s-au făcut de ştire că, de cumva va pute să scape din rîvnitoarele de izbîndă alor 100 de bărbaţi români mîni, totuşi izbînda naţiunii nu va pute să o încungiure, cu inima plină de durere, precum maica beserică, în persoana Mîntuitorului, în săptămîna Paştilor cîntă: „Norodul meu, ce am făcut vouă sau cu ce v-am supărat pe voi? în loc de apă, cu oţet, în loc de mană cu ferea m-aţi / adăpat", suspina că nu poate a se duce 101
la scaunul său.

Eu cînd au sosit nu am fost acasă; fiind dus în vizitaţie prin tract, nici n-am ştiut că au venit. Dară pe calea, dintru un om din Topa auzind că magyarii doară ar fi resipit beserica noastră şi casa parochiale şi cum că pe o soră bună ce este lîngă mine o ar fi bătut, batjocorit, întrerumpînd canonica vizitaţie, am grăbit către Cluş, prin Chinteu, unde magyarii, pe preotul de acolo[15] voliend a-l prinde, m-am silit să-l poci mîntui de primejdie.

In 19 die a lui octobr. sosind acasă, am aflat pe episcopul aici, în Cluş. întrînd înlăuntru la măria-sa, l-am aflat tare îngrigiat pentru naţiunea română văzînd că, cînd toate stichinele, aşa zicînd, se oştea asupra ei, precum mai în sus am arătat, dînsa, neînarmată se încumeta a se împotrivi stăpînirii cei ce poartă sabia.

în timpul acela şi un protopop de a noştri, onoratul frate Georgie Czikudi din Dîmb, tare spăimîntat sosise în Cluş, carea, între celealalte, pe episcopul au adăugat a-l întreba ce va să se facă, de vreme ce secuii acum pînă la Grebeniş toate satele din Cîmpie le-au devastat şi ars[16], spunînd şi aceea că au fost la Reghin, la măria-sa domnul colonel Urban Carol[17] şi l-au rugat ca să-i apere în contra secuilor; cărui pre lăudatul colonel i-a răspuns: „Nu poci, că am asperat adjutoriu din Galicia şi n-au venit. Deci mergeţi şi vă feriţi capu, supunîndu-vă guberniului".

Acestea auzindu-le episcopul, ca un părinte căruia e milă de fii, de tot au scăzut cu inima. Acestea toate aşa fiind, în aceeaşi die, după amiază au venit în scris demăndare de la regiescul legitim comisariu, baron Nicolau Vay[18] ca, dînd vreo prochiemaţiune către popol, să-l domolească, că altmintrelea să ştie că ca cu un popol împotrivnic a patriei vor să trateze cu românii. Acum i s-au mai adăugat îngrigiarea episcopului, adune au început a cugeta cum va pute popolu să-l apere în contra fur[i]ei magyare.

In ziua viitoare, pentru mine de tot fatale, 20[a] octobr., pe la 9 ore dimineața, la toate bisericile magyare din Cluș bătu clopotele întru o ureche, se făcu zgomot mare, pe toate ulițele se striga: *Fegyverre! Jonnek az oldhok !* [19] In ce tremă am fost atunci cu toții, vei socoti. Dâră oblicind cetățenii că acea ce socotea ei a fi români e numai o turmă (ciurdă) de biboli, de bucurie, care pe la casele sale, care pe lacrîșme, au băut. Dupe amiaz la 2 ore, dupe ce ne-am sculat de la prînz, vedem că husarii kossutheni ne încungiură casa, căutînd pe măria-sa domnul colonel Urban, despre care deobște se vorbea că, într-o săptămîna întreagă, în vesmînt fals, preoțesc, au prînzit cu episcopu. Ies afară din casă și, cerînd cheia de la beserică ca să-l caiite, am dat, dară m-au dus și pre mine cti ei. Bătînd clopotele întru o ureche și dobele de șturm[20], s-au adunat toată cetatea. S-au suit în turnu besericei și, strigînd de acolo: *Itt van Urban ! Itt van !*[21], furioși au năvălit asupra mea, atacîndu-mă cu fruste de lemne, cu lănci și cu săbii, tăindu-mă pe vreo trei locuri în cap, m-au dus la Casa sfatului, plin de sînge. Unii zice: „Lasați-l, că e protopopu cel romănesc!", alții striga: „Trebuie lovit în cap, tîlhariu!" In drept cu bolta unui negutetoriu, Kremer, un magyar afurisit, înfigîndu-mi togma în pept un pistol, spre cel mai mare a meu noroc, un creștin bon l-au lovit la deal și au trecut gloanțea pe lîngă urechie.

înlontru la Casa sfatului au volit a mă lega la stîlp. Acolo popului magyar înfuriat striga în gura mare că să mă deie afară, să mă omoare, dară unii, zicînd că nu e Urban ci protopopu romănesc, alții striga: *Nem bdnyuk, legyen bar Christus! Adjâk ki, hogy ranczikdjuk fel j a lancsainkal!* [22]

Iară acasă au năvălit asupra episcopului, strigînd: „Trebuie a-i vărsa mațele, că cu dînsul au prînzuit o săptămîna întreagă!" Pe soru-mea o au bătut, la un nepot mic au vrut să-i sucească capul. Căutat-au pe m[ăria] sa domnul Urban și de 20 de ori cu homarii prin hornuri, încă și la locuri prin coastene, prin paturi și prin lăzi, cu care prilegiu nespusă pagubă ne-au făcut. Precum și episcopului, între celelalte i-au furat una pixidă de argent.

Și eu, precum și măria-sa episcopul, am avut noroc cu bravul bărbat Grois Gustâv[23] care, după pacifica sa fire și agerime, ne-au apărat, de nu am căzut de tot jertfă furiei popului[lu]i magyar. Eu, ca prins rob la Curtea sfatului, iară episcopul în casa parochială, în contra furiei poporului se străjuie din partea miliției. Acestea, pe scurt; ca toate a le aduce înainte mă înfiorez.

In acestea impregiurări văzîndu-se^ episcopul, cînd au ieșit din beserică au amețit de supărat și năcăjit. în a căror urmare, avînd demîndare de la legiuitul regiesc comisariu, în 21 octomber s.n. au dat prochiamațiunea acei interesante[24] pentru noi dimpregiurul Clușului, pentru care unii din fiii națiunii noastre au stat de excelenția-sa general comando Puchner să-l proscrie, precum s-au și proscris, neauzit[25]. Această prochiemațiune episcopul au dat afară în pomenitele mai jos grele împregiurări. Au dat demăndînd legiuitul regiesc comisariu, cu scop de a folosi națiunii, de a o apăra în contra furiei magyarilor, atunci încă cînd despre manifestul de exel.-sa general comando, în 18[a] octobr. dat[26] nu știe niminea nimica, tîrziu, precum am auzit, trimițîndu-l la guberniu, care de guberniu iarăși s-au retrimis la același pre lăudat general comando[27]. Cu care prochiemațiune atîta au folosit națiunii noastre, scutindu-ne viața și averile, cît noi nu suntem destoinici dupe vrednicie această bonătate a episcopului a i-o mulțămi[28]. Din care se poate cunoaște rîvna acestui pre vrednic bărbat pentru a ferici națiunea sua și profeția, agerimea minței, prin care a aieptat la tristele urmări care vor să cutropească viața și averile mai multor dintre fiii națiunii noastre, precum s-a și întîmplat.

Episcopului îi era frică ca nu cumva românii, dobîndind acum slobozenia, precum subt Dozsa mai nainte cu 300 de ani s-au întîmplat, făcînd răscoală asupra stăpînirii, iarăși de nou să cadă în fatalea sclavie, precum în sfîrșitu prochiemațiunii sale au și atins: „Că vor veni mii de mii din Țara Ungurească și vă vor asupri. Deci, dară, mi frică nu căderea cei mai de pre urmă să fie mai rea decît cei dintîi"[29].

De aceasta i-au și putut fi frică, că togma eu, fiind întru una cornisiune mixtă rînduit, cu un v[ice]șpan, un jude de comitat și cu un rectificator comisariu, cu urechile mele i-am auzit cum popolu îl instiga în contra sistemii nouă, spăriindu-i că, de va rămîne slobozenia aceasta, mai rău le va fi, aducînd înainte cîte toate spre a-i pute duce în rătăcire, numai ca iarăși să-și poată recîștigarobotele. De acest feli de înșelăciuni ne temem. Iară după ce, nu pe cale oficiose, dară din mult prețuita foaie a prea onoratei domnii-tale ar fi înțeles că e suspens *ab officio et beneficio*[30] precum și de la toată comunicațiunea cu diocesul, ca un bărbat pașnic, nici cît mai puțin în administrațiunea diocesului nu s-au mestecat, nici subt stăpînirea ungurească, batăr că i s-au demăndat ca să trăiască cu puterea sa episcopale. Despre a cărui lucru adevăr poate mărturisi excelenția-sa graful Ioane Nemeș, la a cărui provocare magyari comisarii Beothi și Csânyi[31] i-au demăndat a-și întrebuința activitatea sa. Tot ce au scris la co/misarii unguréști numai pentru binele românilor au scris, așa cît îi sunt pline protocoalele de scrisori și rugăminte, care le-au dat la comisarii pentru a mîntui pre mai mulți tineri, preoți și alți oameni, parte uniți, parte neuniți, din prinsoare și de la moarte. Nu numai o dată, dară de nenumărate ori au arătat răutatea paroxismului magyar. Arătat-au la al doilea Robespierre, Csânyi, precum și celorlalți comisari, în scris și vorbind, cum preoți, unii omorîndu-se iară alții jefuindu-se, oile, prin libera armată *(tolvay csapat)*[32], ca de lupi risipite strigă răsplătire în ceriu. Descoperit-au vaietele și țipetele popu[lu]lui.

Acestea dacă s-ar lua la dreaptă judecată, ar trebui să se munereze, dară nu să se prostituieze.

înainte de ce ar fi mers deputațiunea clerului din părțile de către apusul și amiazii noastre a Transilvanieii, pentru măria-sa, la excel[ența]-sa d. gubernator[33], în Cluș, din demăndarea mării-sale domnului suprem comăndante a Districtului] Clușului i s-au sechestrat toate protocoalele, toate hîrțuliile. Un coasten unde se afla depusă toată splendida noastră sărăcie l-au obsigilat și pînă acum stă obsigilat, cu care prilegiu, totdeodată i s-au poruncit ca din Cluș să nu îndrăznească

a se depărta. Apoi, de cîte ori nu s-au zis că toţi preoţii, de la episcop începînd şi pînă la cel mai de pre urmă preot, sunt vrednici să se puste.

Aceste şi alte mai multe avem de [a] aude şi a suferi, întru mulţămită că cînd, de toate părţile părăsiţi şi lăsaţi în mijlocul lupilor, noi ca adevăraţi părinţi ne-am nevolit populu a-l apăra în contra furiei magyarilor. Aşa răsplăteşte lumea, n-avem ce face! Ghristos şi apostolii încă au pătimit. Vom să păţim şi suferim şi noi, aceloraşi fiind ucenici.

Iară la Blaş, toate a episcopului sunt sechestrate. Precum auzim de aici, s-au şi vîndut. Nu i-au lăsat nici cena de o seară, nu are bani, nu are bucate, nu are de dulce. Numai bunul D-zeu ştie cum trăim. îşi mai face milă cîte un creştin bun cu noi, precum preoţimeâ din Tractul Mîrgăului, coligînd vreo 15 merete de grîu, iară un creştin bun din Cluş dîndu-ne pe Crăciun un porc gras, ne-au mai ajutorat şi alinat amarea noastră stare.

Cu adevărat, cînd văd la atîta sărăcie şi lipsă a fi venit un episcop care nu a trăit pentru sine, dară pentru naţiunea şi clerul său — că de ar fi trăit pentru sine acum ar ave strîns pe mai mulţi ani — nu poci să nu lăcrimez. Afară de acestea, ocîrmuirea de abi pînă în ziua de astăzi cearcă asupra măriii-sale ce au făcut şi vorbit. Sperăm că Dumnezeu nu-l va lăsa deşert, de vreme ce oricînd şi cu cine au vorbit despre lucrurile politice, defăimînd toată procedura şi terorismul revoltanţilor,' tot în partea Majestăţii-Sale ş-au descoperit simţirile inimei. De cîte ori, numai, nu au zis: „Ferească şi apere Dumnezeu ca să învingă ungurii, pentru că atunci ar fi pace de naţiunea română!" Cu braţe înalte aştepta ora în care, învigînd armata împărătească, să putem scăpa de terorismul magyar. Ce putem dovedi cu nenumărate documinte, de va fi lipsă.

Tot cu aceea stau înainte adversarii, că episcopul e compromis înaintea clerului şi a naţiunei[34]. Noi pe aici despre aceea nu ştim nimica. Ba ne dechiarăm că^ întru adîncă mulţămită, pentru că în timpul primejdii nu ne-au părăsit, dară ne-au apărat viaţa, să-i păstrăm cinstea înaintea lumei, de ne va asculta, iară de nu, vom să înălţăm adinei optări la Divanul Prea Dreptului Ceresc Judecătoriu. în acestea împregiurări, văzînd mai vîrtos atîta înstrăinare de cătră ai săi, îi plecat spre a resigna de episcopat. Dară noi, văzînd că în acest temp critic prin aceasta ni s-ar primejdui drepturile clerului, precum şi alte dezbinări şi împărecheri s-ar naşte în cler, de la acest propus a-l abate ne silim, apromiţîndu-i din partea clerului bine a spera.

Noi din Tractul Cluşului, precum şi preonoratul vicariu de la Şimleu[35], cuvenitele informaţiuni pentru episcop, la locurile celea mai înalte,
102* le-am şi făcut. /

[1] Datarea scrisorii, pe baza următoarei însemnări a lui Bariţ: „1850, ian.. Io [an] Negruţi (Fekete). Articlu plin de informaţiuni dureroase".

Scris. XXII este varianta tîrzie a acesteia. Cuprinsul lor a se consulta prin comparaţie.

[2] „Pentru urechile inocente, totul este nevinovat".

[3] *Ioan Lemeni,* 1780—1861, episcop greco-catolic al Făgăraşului, una dintre personalităţile controversate ale Transilvaniei în perioada modernă.

S-a născut în satul Deuş de lîngă Cluj, din părinţi nobili români. A studiat dreptul la Cluj şi teologia la Oradea (1803—1805), după care este hirotonit preot

celibe şi însărcinat cu conducerea catedrei de filosofie şi istorie bisericească la Seminarul teologic din Blaj. între 1807—1819 e protopop al Clujului. în această perioadă este invitat de către mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache, să colaboreze la înfiinţarea institutelor şcolare româneşti de dincolo de Carpaţi, dar episcopul Bob îl reţinu în Transilvania.

Cariera blăjeană a lui Lemeni începe la 1819 cînd este ales în Capitulul bobian. între oamenii Blajului din acea vreme, Lemeni făcea impresia unui cărturar fin, erudit, animat de bune intenţii în legătură cu reorganizarea şcolilor, care se simţea iminentă. Era secretar allui Bob, prieten intim cu Timotei Cipariu şi obiectul admiraţiei lui Bărnuţiu. într-adevăr, după moartea episcopului nonagenar (2 octombrie 1830) şi preluarea, de fapt, a conducerii diecezei, — prepozitul Dimitrie Căian Junior era prea bătrîn, murind la 3 martie 1832 — Lemeni deschide un capitol nou în viaţa culturală a Blajului. Este ales episcop, cu o majoritate zdrobitoare de 179 de voturi din 212, la 15 mai 1832. Prima lui hotărîre a fost ca nici o comunitate greco-catolică din vasta dieceză a Făgăraşului să nu fie lipsită de şcoală. Un pas cu atît " mai important, cu cît a avut ambiţia să urmărească, în cursul a numeroase vizitaţii canonice, împlinirea acestei porunci.

Deşi mult mai sărac decît Ioan Bob, Lemeni a îmbunătăţit aspectul edilitar al sediului episcopal. în 1837 zidi cu cheltuiala sa cele două turnuri — existente şi astăzi — ale catedralei, restaura şi mări castelul, „curia" episcopală. în deceniul al patrulea, singurul merituos din întreaga-i activitate, se petrece acea reformă de neuitat a şcolilor. Se înfiinţează liceul (prin extinderea gimnaziului), se completează la patru ani cursurile Seminarului teologic, se întemeiază două noi şi importante catedre liceale: filosofia şi istoria universală. Avîntul şcolar fără precedent, din care reţinem predarea filosofiei în limba română de către Bărnuţiu şi a istoriei naţionale— — împotriva legilor vremii! — de către Ioan Rusu (vezi scris, lui Grigore Mihali, IV, n. 19) s-a petrecut sub ochii şi cu aprobarea episcopului. Perioada fericită a lui Lemeni se încheie la 1842 cînd, împreună cu episcopul neunit Vasile Moga, înaintează Dietei de la Cluj *Rugămintea celor doi episcopi româneşti, a celui gr. unit Ioan Lemeni de Eadem şi a celui gr. neunit Vasilie Moga, aşternută Dietei de la 1842, în cauza românilor locuitori pe Pămîntul Crăiesc, numit şi Săsesc.*

Despre Lemeni ne-am obişnuit totuşi să citim şi să auzim lucruri neplăcute, grave. în ce măsură sînt adevărate? Pe la 1842 mişcarea naţionalistă maghiară de esenţă extremistă, numită de contemporani *ultramaghiarism,* îşi face simţită prezenţa cu putere în Transilvania. Rezultatul cel mai trist îl constituie un articol votat în Dietă în ianuarie 1842, prin care se prevede instaurarea supremaţiei limbii maghiare în principat, cu eliminarea nu numai a latinei dar mai cu seamă a limbii române (vezi Ioan Lupaş, *O lege votată în Dieta transilvană la 1842,* în *Studii istorice,* V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 232—264). Din acest moment, merituosul episcop părăseşte cauza naţională. Cum se explică acest proces? G. Bogdan-Duică *(Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* Bucureşti, 1924, p. 45—49) îl pune pe seama unor „împrejurări familiale şi culturale" care l-au apropiat de aristocraţia maghiară şi de ideile şi intenţiile acesteia. Explicaţia nu este suficientă, în primul rînd pentru că Lemeni nu era un om mărginit. Nu cultura maghiară l-a condus aici, ci convingerea că politica liberală maghiară iniţiată de Szechenyi este un bun augur pentru români. Văzînd în fruntea acestei mişcări pe cei mai de seamă nemeşi unguri, feudalul Lemeni se simte liniştit: o politică liberală *românească* ar fi inclus, fără îndoială, meditaţii sociale îngrijorătoare pentru singurul *magnat* român din Transilvania. De aceea s-a străduit din răsputeri să sugrume mişcarea politică de la 1842—1846. Apoi, laşitatea lui Lemeni de după 1842, dar mai cu seamă la 1848, izvora din convingerea sa' despre puterea aristocraţiei maghiare, a „naţiunii" maghiare şi, implicit, din neîncrederea în forţele propriei'naţiuni. Era un prozelit al „strălucirii" ungureşti, fără a intui — ca adevăraţii fii ai naţiunii române — paloarea acestei străluciri, înecată în atavisme feudale incorigibile/De aici, frica patologică a lui Lemeni de unguri, de răzbunarea acestora ca pe vremea lui Horia. în fine, la 1848, atitudinea sa slugarnică faţă de aristocraţia maghiară care, în mod fraudulos, s-a erijat în „revoluţie" maghiară aizvorît şi din aprecierea greşită a raportului de forţe şi a cantităţii de pericol pentru naţiunea română.

Istoriografia noastră clasică şi-a spus răspicat cuvîntul despre episcopul Lemeni. Scrisoarea lui Fekete Negruţiu este o încercare timpurie de a-l reabilita. Campania

aceasta, care a continuat apoi — fără succes — timp de un veac a fost abil regizată de Bariţ. Pînă şi această scrisoare-articol este redactată la cererea lui, dar n-a putut-o publicadin cauza întîmplărilor cu desfiinţarea celor două foi de la Braşov, în februarie 1850. Apoi, la 1850 resentimentele faţă de Lemeni, atît ale Curţii vieneze cît şi ale românilor, erau prea puternice ca să se poată îndrăzni o absolvire a episcopului. Bariţ va relua tentativa peste două decenii: scrisoarea XXII nu este altceva decît „ediţia a doua"a acesteia, dar ea va fi publicată (vezi infra, scris. XXII, n. 1). Mai tîrziu, la îndemnul lui Bariţ, va scrie favorabil despre Lemeni şi canonicul Constantin Papfalvi, unul dintre susţinătorii fervenţi ai episcopului. Bariţ însuşi, în *Părţi alese din istoria Transilvaniei...* (I—II, Sibiu, 1889—1890, passim)' încearcă să convingă că repudierea episcopului a fost o eroare, fără a cuteza să-i acuze pe adversarii politici ai acestuia, de la 1842—1846 şi de la 1848. Căci Bariţ *a cunoscut adevărul,* pe care bunul şi naivul Fekete Negruţiu nu l-a putut intui: că Lemeni făcuse, mai ales în primăvara lui 1848, paşi gravi împotriva naţiunii sale, echivalenţi cu trădarea. Dacă circulara sa din 21/9 octombrie 1848 (vezi-o *in extenso* aci infra, în nota 24) se poate pune pe seama fricii de represiunea gărzilor ungureşti, în schimb încercările sale din aprilie-mai de a opri adunarea de la Blaj sau, cel puţin, de a-i da un curs îndepărtat de ţelurile românilor, sînt pe de de-a-ntregul premeditate. Publicăm aici doar două documente din seria celor acuzatoare: două denunţuri la adresa fruntaşilor revoluţionari, către guvernatorul Transilvaniei. Primul aflat la Arhivele Statului din Budapesta, Fond. Gubern. Trans., nr. 1071/1848, Praes. sună astfel:

„Nagy meltosdgu groff Fâ Kormânyzo Ur ! Kegyelmes tJraml

A mult vasârnap mikent follytak leg yan a dolgok, excellentiâd fo ispâny lirunk feljelentesebol ât lâtni kegyelmesen meltoztatott. Kxilonosen johetet, hogy Barnutz Simon volt bolcseszeti tanâr, a ki forrâsa ezen lepeseknek, meg erkezesevel egy.igen le csendesito beszedjevel a nepet annyira birta, hogy szavâra rogton eloszlottak legyen. Igen, de eo szombaton estve mar Monoron volt, s cask is minek utâna a sok larma utân hozatott be, s az arra ketseg kiviil reâ beszelt emberek âltal a hellyseg vegeroî, kifogatvân a lovak hajtatott be. Mindezek arra czeloztak, hogy âtet ne biijtogatonak, hanem a beke emberenek higyek, holott 6 volt szerzoje azon felszolitâsnak, mellyet irâsba kozleni bizodalmosan bâtorkodtam. Ezen embert, kiilonosen a tartando gyiilekezetbol, hathatosan akadâlyoztatni szukseges, valamint azokat is, akik olly nagy szâjjal âlottak ele, s nevezetesen M[ez6] Bodoni pap fiât, Pap Sândort, mert itten But yan igen szeliden viselte, s reâm parantsolni, hogy a polyâni clericust, Nemest, s solymosi Todorânt kitegyem a papi nevendek hâzbol; mert egyet a rector kitudni szândekozatt a szon eros lelkek iinepelyesen vissza vitettek.

J6 volna mind azokat a gyiilesbol kitudni, akik a Felseges kirâlyi Kormâny Szek kegyes parancsa ellenere vasârnap nem csak megjelentek, hanem a nepet is oszve hivni igyekeztek.

Kegyelmes uram, esedezem, szolgâlyon ezen irâsom tudâsul, mertezek fondkje, Bărnuţiu veszedelmes ember. Ugy hitegetik a nepet, hogy en irtam a katonâk irânt, hogy nemzet ârulo vagyok s a tobbi.

Tapasztalt nagy kegyebe ajânlott legmellyebb tisztelettel oroklek nagy meltosâgadnak alâzatos szolgâja,

Lemeny Jdnos,
fogarasi piispok.

Balâsfalvân, mâjus *I™* (1)848"

Adică:

„înălţimea-ta domnule conte guvernator ! Prea milostive domn !

în ce chip s-au fost desfăşurat lucrurile duminica trecută, excelenţa-voastră aţi binevoit a afla din raportul domnului comite suprem. A putut ieşi în evidenţă că Simion Bărnuţiu, fostul profesor de filosofie, care este sorginte a acestor mişcări, cu sosirea sa şi cu o cuvîntare liniştitoare, a supus poporul într-atîta, încît la cuvîntul lui s-a şi fostîmprăştiat. Da, dar el sîmbătă seara de pe acum era la Mănărade şi cu toate acestea de abia după multă zarvă a fost adus înăuntru; de către oameni îndemnaţi, fără îndoială, la aceasta, din capătul satului, desprinşi fiind caii [de la căruţă], a fost purtat înăuntru. Toate acestea ţinteau spre aceea ca pe el să nu-l creadă instigator, ci om al păcii, cînd colo el a fost autorul acelei proclamaţii pe care, în scris, mi-am luat îndrăzneala să vi-o comunic confidenţial. Pe acest om, în mod deosebit, este necesar să-1 oprim cu hotărîre de la viitoarele adunări, precum şi pe aceia care cu glas mare i s-au alăturat, şi anume pe fiul preotului din Budiul de Cîmpie, Alexandru Pop — căci aici Buteanu s-a purtat prea blînd — şi să-mi porunciţi ca pe clericul Nemeş din Poiana şi pe Todoran din Şoimuş să-i dau afară din seminariu. Căci pe unul rectorul a intenţionat să-1 dea afară,' dar pe acela cîţiva temerari l-au adus înapoi cu alai sărbătoresc.

Ar fi bine ca pe toţi aceia să-i scoatem din adunare, care, în pofida poruncii înaltului Guberniu crăiesc, duminică, nu numai că au venit, ci s-au străduit să adune şi poporul.

Prea milostive domn, rog ca această scrisoare să vă slujească spre cunoştinţă, pentru că capul acestora, Bărnuţiu, este un om periculos. Aşa amăgesc poporul, cum că eu am scris în privinţa soldaţilor, că sînt trădător de neam şi celelalte.

Recomandat expertei mari milostivenii, cu cel mai adînc respect, pe veci al prea înălţimii-tale plecată slugă,

Ioan Lemeni,
episcop al Făgăraşului.

în Blaj, mai 2, 1848"

Al doilea denunţ informează despre importantele acţiuni pregătitoare din imediata apropiere a Adunării de la 3/15 mai (documentul se găseşte la Arhivele Statului din Budapesta, Fond. Gub. Trans., nr. 1154, Praes.):

„Nagy Meltosdgu Kirâlyi Kormânyzo tir! Kegyelmes tJraml

Ma egy igen hiteles tudositâst veven arrol, mi szerent a bujtogato iffjak innen Szebenbe menven oda valo lekleszemmel Mân Miklos, Bărnuţiu Simeon, Boer Demeter, Barb Miklos, Papp Sândor tobbszor egybe eskiidven magakba elhatâroztâk, hogy ha en az âltalok eloterjesztendo pontokat el nem fogadom, vagy ellene szegiilek, engem eltegyenek, „să-1 doboare", melly szo beţii szerent annyit tesz, le dontsenek.

Minyâjan hiittel arra koteleztek magokat, hogy ha az unionak negy pontjârol Ie nem mondok, a ptispoki szekrol le dontenek.

Azt hirdettek, hogy minyâjan Balâsfalvâra fegyveresen jelenyenek meg, seppen Mânn Miklos szebeni papom, Gura Rîului beli nem egyesiilt papp Popa Pârtenianak azt mondotta, hogy fegyeverkezve jelenyenek meg Balâsfalvân.

Papp Sândor a szetseli utban oszve gyiilt a Şaguna piispok erkezeset be varo nep tomegnek azt mondta, hogy csalâdostol, gyermekstol jelenyenek 15re Balâsfalvâra, a holott erovel mutassâk meg, hogy a român mindent meggyozhet. Ezeket mondotta director Fulye, Moga theologus, Popovics mâsnak jelen letebe.

A mit itt jelenteni sziiksegesnek tartvân legmelyebb tisztelettel oroklek nagy meltosâgodnak alâzalos szolgâja,

Lemeny lânos,
fogarasi piispok.

Balâsfalvân, Piinkost hava 10^{en} 1848"

în româneşte:

„Înălţimea ta domnule guvernator ! Pre milostive domn !

Am căpătat azi o prea sigură informaţie, cum că tinerii instigatori, Simion Bărnuţiu, Demetriu Boer, Nicolae Barbu, Alexandru Pop, mergînd de aici Ia Sibiu, la preotul meu de acolo, Nicolae Maniu, mai de multe ori jurînd împreună, au hotărît între ei că dacă eu nu voi primi punctele răspîndite prin ei, sau mă voi pune împotrivă, pe mine să mă pună bine, care cuvînt, *ad litteram,* înseamnă: să mă doboare.

S-au legat cu toţii prin jurămînt, că dacă nu mă voi lepăda de cele patru puncte ale unirii, să mă doboare din scaunul episcopal.

Au făcut de ştire ca toată lumea să se înfăţişeze la Blaj cu arme, şi tocmai Nicolae Maniu, parohul meu din Sibiu, i-a spus parohului neunit Partenie Popa din Gura Rîului ca şi ei să vină la Blaj înarmaţi. Alexandru Pop a spus mulţimii adunate în drumul Săcelului, care aştepta sosirea episcopului Şaguna, ca la 15 să vină la Blaj cu familiile şi copiii, unde să arate că românul poate învinge totul. Acestea Ie-a spus directorul Fulea, teologul Moga, Popovici, în fiinţa de faţă şi a altora.

Ținînd cele de față ca importante de împărtășit, cu cel mai adînc respect, pe veci al prea înălțimii-tale plecată slugă,

Ioan Lemeni,
episcop al Făgărașului

Blaj, luna Rusaliilor [mai — n. ns.] 10, 1848"

în fața unor astfel de dovezi, încercările trecute și viitoare de a „spăla" memoria lui Lemeni sînt sortite eșecului (vezi eforturile penibile, mai ales în ceea ce privește suprimarea acțiunii din 1842—1846, ale lui Coriolan Suciu, *Crîmpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843—1846),* extras din *Cultura creștină,* Blaj, 1938 și Virgil Șotropa, *Din actele și scrisorile episcopului Lemeni,* în *Arhiva Someșană,* 1937, nr. 21, p. 528—568). Cu toate meritele incontestabile din deceniul al patrulea, amintirea arhiereului rămîne ca dezertor din rîndurile națiunii în cel mai critic moment al istoriei noastre moderne.

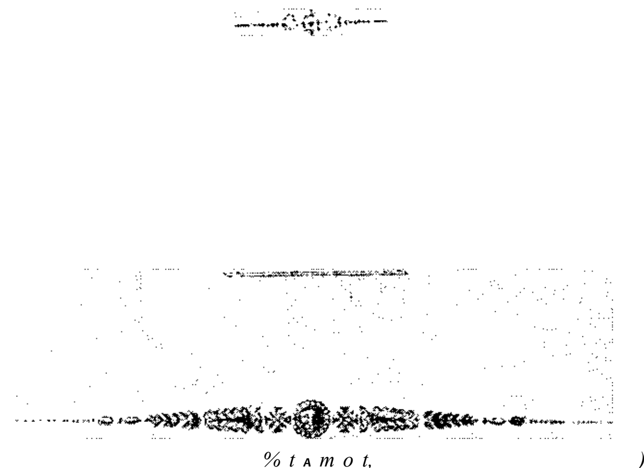
Mai'rămîne totuși întrebarea: de ce a încercat Bariț să-l dezvinovățească pe Lemeni? Din două motive: îi era nepot și îi era îndatorat social și material, împrejurări pe care le vom lămuri amplu în volumul VI al acestei ediții, care va cuprinde corespondență emisă de Bariț.

După debarcarea din scaunul episcopal, de către generalul Puchner, în noiembrie 1848, hotărîre îndeplinită în martie 1850 (vezi George Bariț, *Părți alese...* II, p. 376—378; 663—664), Lemeni a trăit în exil la Viena. Moare la 29 martie 1861 '

Despre episcopul Lemeni, va scrie cea mai completă biografie tot Fekete Negruțiu, și tot la îndemnul lui Bariț: *Episoade din vieața episcopului Ioan Popp de Lemeni, in Observatoriul,* III, 1880, nr. 17, p. 65—66; nr. 18. p. 69—70; nr. 19, p. 73—74; nr. 20, p. 77—78; nr. 21, p. 81—82; nr. 22, p. 85—86; IV, 1881 (sub titlul schimbat în *Descripțiunea unor intîmplări memorabili din 1848—1861),* nr. 11, p. 41—42 ; nr. 12, p. 45—46; nr. 13, p. 49—50; nr. 14, p. 53—54. Alte contribuții: *Documente istorice. Un ordin de confiscare,* în *Transilvania,* XXX, 1899, nr. IV—V,'p. 127—131; *Șematismul veneratului cler al Archidiecezei metropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului* 1900..., Blaj, f.a. [1900], p. 41—43; Nicolae Gomșa, *Dascălii Blajului,* Blaj, 1940, p. 48—52 ; Ion Mureșanu, *Ardealul,* București, f. 1., f. a., p. 186.

[4] Vezi mai întîi coresp. trimisă de Grigore Mihali, scris. IV, n. 4. După acea „participare" de pomină la Dieta transilvană din iunie 1848 *(Organul naționale,* 1848, nr. III, p. 9—10; nr. V, p. 20; Iosif Hodoș, *Românii și constituțiunile Transilvaniei,* Pesta, 1871, p. 76—80 ; George Bariț, *Părți alese...,* II, p. 142—153; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* schița tomului III publicată de Ștefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 19—23), Lemeni în loc să se întoarcă în mijlocul națiunii care îl trimisese la Cluj *ca să respingă unirea Transilvaniei cu Ungaria,* după cum se hotărîse la 3/15 mai pe Gîmpia Libertății, s-a dus la Pesta *să discute cu guvernul unguresc condițiile unirii.* Limpezirea definitivă a atitudinii celor doi episcopi, Șaguna și Lemeni, cu ocazia lungii Gomisiuni regnicoîare pestane din vara anului 1848, rămîne încă un deziderat al viitoarelor cercetări. Un lucru este cert: nici unul nici celălalt *nu* aveau aprobarea națiunii pentru această participare. Dieta clujeană îi deleagă însă pe amîndoi la Comisia regnicolară *(Organul naționale,* 1848, nr. III, p. 11), iar cei doi nu refuză. Șaguna, trimis în fruntea delegației române către împăratul, îi scrie — am zice pe ascuns — lui Lemeni: „Tinerii din Săbii m-au trămis la Viena, dară io te aștept pe măria-ta la Pesta" *(Ibid,* nr. IV, p. 17). Au fugit amîndoi din Pesta — după dezbateri obositoare și total infructuoase pentru români — la începutul lunii octombrie, în condițiile cînd capitala ungară ajunsese la acel paroxism de înfierbîntare care a adus la uciderea monstruoasă a generalului Lamberg. Șaguna s-a întors la Sibiu, dovedindu-și nevinovăția în fața națiunii (episcopul sibian avea apetitul politicii și motivarea sa că s-a oprit la Pesta „spre a cunoaște mai de aproape situația" — cf. Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...,* III, p. 26, n. 3 — pare verosimilă) și situîndu-se pe mai departe în fruntea ei, în timp ce Lemeni s-a poticnit la Gluj. Această scrisoare, cît și ediția ei ulterioară, nr. XXII, încearcă să ne convingă despre „neputința" lui Lemeni de a se întoarce între ai săi.

[5] Da, sînt cunoscute bravurile lui Lemeni la Dieta de la Gluj din iunie! Primo: s-a considerat dezlegat de controlul Comitetului Național; secundo: nu numai că a

%tamot,)

începutul carierei culturale a lui Gh. Bariț: *Foaia literară*

acceptat să discute despre unirea cu Ungaria, dar a şi aprobat-o, în pofida hotărîrii naţiunii române, pe care o avea la sine şi care sună astfel: „Dacă Dieta Transilvaniei ar **Voi** totuşi a se slobozi la pertractarea aceiaşi uniuni, de noi Jără noi, naţiunea română^ protestează cu solenitate".

[6] întîmplări caracteristice verii 1848, cînd revoluţia maghiară se desfăşura sub aprobarea peceţilor împărăteşti. în această fază, revoluţia ungurească a avut mai degrabă aspectul unor tratative cu Viena, mai apoi aspectul unui început de dualism politic. Războiul revoluţionar al ungurilor va începe abia la sfîrşitul anului 1848.

Fekete Negruţiu se referă la o întîmplare a Batalionului I din Regimentul românesc năsăudean, descrisă pe larg la George Bariţ, *Părţi alese...,* II, p. 192—205. Batalionul este format la cererea ministerului unguresc, spre a fi dus să reprime mişcările sîrbilor. Feciorii din batalion refuză să depună jurămînt guvernului maghiar şi să lupte împotriva sîrbilor. în deruta politică a acelei veri, batalionul trece printr-o adevărată odisee, rămînînd însă statornic stindardului său vechi.

Fraza lui Fekete Negruţiu se înţelege astfel: românii sînt chemaţi sub arme, la Năsăud, ca să-1 slujească pe împăratul, pentru a constata apoi că sînt trimişi să lupte pentru guvernul de la Pesta.

[7] Ceea ce am observat mai sus: dualitate de putere austro-ungară, în plină „revoluţie"!

[8] Despre executarea românilor la Mihalţ (1 iunie 1848) şi Lona (12—13 septembrie 1848) vezi *Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 27, p. 69; *Organul naţiunale,* 1484, nr. III, p. 12,28; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...,* III, p. 36—39; 56—57; Jakab Elek, *Szabadsăgharczunk tdrtenetehez. Visszaemlekezesek 1848—1849-re,* Budapest, 1880, p. 209—226 ; George Bariţ, *Părţi alese...,* II, p. 153—158; Ioan Lupaş, *Raportul comisiunii mixte însărcinată să cerceteze măcelul de la Mihalţ,* în *Anuarul Institutului de istorie naţională,* V, 1928—1930, p. 470—478. Informaţia lui Fekete Negruţiu este inexactă: crima de la Mihalţ a fost comisă de către două companii de gardişti secui, conduşi de baronul Nicolae Bânffy iar cea de la Lona de către un detaşament de husari secui conduşi de foispânul — cornițele suprem — Thorotzkay Miklos. Nu e mai puţin adevărat însă că represiunile pornite împotriva românilor erau patronate de către guvernul din Pesta care... era recunoscut oficial de Curtea vieneză.

[9] Instigaţi de către guvernul lui Battyâny, prin comisarul Berzenczey, secuii adunaţi la Lutiţa în 15—16 octombrie 1848 hotărăsc să invadeze, înarmaţi, Cîmpia Transilvaniei, spre a-i sili pe români să se supună aristocraţiei maghiare care controla întregul mers al „revoluţiei" prin gărzile organizate în scop represiv. Invadarea Cîmpiei s-a soldat cu un insucces total, legiunile române conduse de Comitetul de pacificaţiune reuşind să anihileze şi să dezarmeze oastea pripită de la Lutiţa. Dar, din nefericire, invadarea Cîmpiei a însemnat începutul războiului civil — pentru români un veritabil război revoluţionar — ce urma să dureze un an întreg în Transilvania.

Vezi despre Adunarea de la Lutiţa şi luptele din Cîmpie, *Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 84, p. 346; Kovâri' Lâszl6, *Erdely tortenete 1848—1849-ben,* Pesta, 1861, p. 92—94; Jakab Elek, *Szabadsăgharczunk...,* p. 387—410; George Bariţ, *Părţi alese...,* II, p. 282—346; Axente Sever, *Răspuns la Cartea neagră,* Braşov, 1896; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...^* III, p. 73—74.

[10] Vezi pe larg la corespondenţa lui Grigore Mihali, supra, scris. XIV, n. 2.

[11] Tot acolo, scris. XV, n. 4.

[12] *Alexandru Bătrîneanu,* cel dintîi prefect al Cîmpiei la 1848 şi tînărul său tribun Vasile Simonis au fost prinşi la începutul lunii octombrie în satul Bărăi, pe cînd îi organizau pe români în sensul hotărîrilor Comitetului naţional de la Sibiu. Aduşi la Cluj, au fost spînzuraţi amîndoi, în 3/15 octombrie — după două zile de incredibile chinuri şi batjocuri — la marginea drumului dintre Cluj **şi** Someşeni. Cîteva săptămîni mai tîrziu, exact în acelaşi loc va fi spînzurat şi bătrînul protopop de Cătina, Vasile Turcu (despre a cărui moarte cea mai completă informaţie rămîne pînă astăzi scris. XXII). Trecătorul de astăzi se întreabă, însă, cu uimire de ce acest loc de mîndrie şi jertfă naţională este lăsat în părăsire? De ce *eroul numărul 1* al revoluţiei române din Transilvania, Bătrîneanu, doarme de 127 de ani fără nici o inscrip-

ție îa căpătîi? Scrierile despre cei doi lipsesc de asemenea, sau sînt scurte relatări ale faptelor. Doar Ștefan Pascu s-a aplecat, cu duioșia care-i caracterizează scrierile despre trecutul națiunii, asupra figurilor tragice ale tinerilor Bătrîneanu și Simonis, în lucrarea sa *Alexandru Chiorean alias Bătrîneanu și rolul său în revoluția românilor ardeleni la 1848,* Sibiu, 1939. Surse mai vechi sînt scris. XXII, infra, și George Barit, *Părți alese...,* II, p. 268—271.

[13] Nu chiar exact: la sfîrșitul verii 1848 minislorul unguresc *încearcă* să-și subordoneze regimentele imperiale existente pe teritoriul Ungariei, Transilvaniei, Slovaciei etc, dar împăratul Ferdinand refuză să aprobe noua organizare (George Bariț, *Părți alese...,* II, p. 212—223).

[14] Vezi n. 4. După eșuarea lucrărilor Gomisiunii regnicoîare, autoritățile ungurești îi avertizează pe cei doi episcopi români — Șaguna și Lemeni — să se întoarcă în mijlocul românilor, care pășeau tot mai îndrăzneț pe drumul revoluției, și să-i domolească (vezi și Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la, revoluția românilor din Transilvania din anii 1848—1849,* V, Gluj, f.a., p. 274—292.

[15] Preot greco-catoîic în Chintău era Grigore Hortulan.

[16] Gărzile secuiești formate în urma Adunării de la Lutița (vezi n. 9) au urmat firul Mureșului în jos, în intenția de a lua Reghinul, unde staționa colonelul Urban, comandantul trupelor imperiale din nordul Transilvaniei (vezi n. 17). înainte de a ajunge la o ciocnire categorică cu Urban, secuii au devastat satele românești din calea lor, pierderile cele mai importante — înaintea datei de 1 noiembrie 1848, pînă cînd mai era colonelul la Reghin — înregistrîndu-se în comunele Mirașteu, Archida, Biserica Albă și Grebeniș. Cu toate că Urban și-a evacuat armata din Reghin, ca să scape orașul de distrugere, în 1 și 2 noiembrie secuii ard și devastează frumosul oraș săsesc, înscriind astfel una dintre scenele cele mai dezagreabile din războiul revoluționar de la 1848—1849 în Transilvania. Vezi Jakab Elek, *Szabadsâgharczunk...,* p. 387—410; George Bariț, *Părți alese...,* II, p. 291—297.

[17] *Carol Urban,* 1802—1877, general austriac, în timpul revoluției a comandat Regimentul românesc năsăudean de graniță, mai apoi toate trupele ce se opuneau, în nordul Transilvaniei, gărzilor pseudo-revoluționare ale aristocraților maghiari.

[18] *Vay Miklos,* în 1848 comisar regal pentru Transilvania, avînd atribuțiile unui guvernator. Se numără printre dușmanii înrăiți ai românilor. Baronul Vay avusese de-a face cu românii în luna septembrie 1848, după cea de a treia adunare de la Blaj, Adunarea marțială din 13—15 septembrie. Adunarea îi înaintase o declarație în termeni hotărîți, prin care se revendică: a) *încetarea recrutărilor de români pentru armata maghiară;* b) *dobîndirea dreptului de adunare;* c) *eliberarea celor prinși cu ocazia arestărilor din vară ;* d) *încetarea prigoanelor și execuțiilor militare în satele românești;* e) *dezarmarea secuilor.* Deși a satisfăcut parțial cererile românilor, de frica celor 40.000 de oameni *înarmați* adunați la Blaj, Vay perseverează pe mai departe în strădania de a înfrînge revoluția românilor. Cît despre „legitimitatea" lui Vav, pe care o pretextează Fekete Negruțiu, ea este discutabilă și reală în același timp. într-adevăr, el funcționa cu aprobarea împăratului — românii nu acceptau autoritatea guvernului maghiar — dar, în lunile dinaintea declanșării războiului cu Austria, atît el cît și guvernul său acționau *împotriva* autorității imperiale. Acest fapt a dus la declanșarea ostilităților.

[19] „La arme! Vin românii!"

[20] Alarmă.

[21] „Aici e Urban! x\ici e!"

[22] „Nu ne pasă, fie chiar și Christos! Dați-ni-1 afară, să-1 sfîrtecăm cu lăncile!"

[23] *Gustav Grois,* primar al Clujului în timpul revoluției de la 1848. Fiind sas de origine, Grois a reușit să se mențină și după sugrumarea revoluției maghiare, cu toate actele lui de colaborare cu guvernul maghiar (printre altele, este semnatarul unei adrese a clujenilor către Kossuth, de adeziune la hotărîrea Adunării Naționale maghiare din 19 aprilie 1849, prin care dinastia de Habsburg-Lotharingia este alungată de pe tronul Ungariei; vezi *Kozlony, Hivatalos lap,* 1849, nr. 97, p. 357). în fond, Grois a fost un oportunist patentat iar în ceea ce-i privește pe români, un dușman tot atît de periculos al acestora, precît erau toți politicienii maghiari ai vremii. în a doua variantă a acestei scrisori (XXII) Fekete Negruțiu nu-l mai laudă în asemenea măsură pe Grois, dar la 1850 el își mai păstra prerogativele.

Cariera acestui politician arivist va culmina însă abia în anii liberalizării, după 1861, cînd va ajunge vicepreședinte al Guberniului transilvănean.

[24] Este vorba de celebra proclamație tipărită a lui Lemeni către români, emisă de la Cluj, în 9/21 octombrie 1848. Cu toate încercările naive ale Iui Fekete Negruțiu de a găsi proclamația drept o faptă bună, folositoare românilor (vezi scrisoarea'în continuare), sîntem nevoiți să vedem azi în cuprinsul ei — așa cum au văzut românii la 1848 — un act de trădare a cauzei naționale. A îndemna poporul la dezarmare și supunere, la abandonarea drumului revoluționar pe care pornise din primăvară, în condițiile cînd dușmanul îi pregătea pieirea națională, însemna un act incalificabil și așa l-au văzut istoricii noștri, așa îl vedem noi astăzi. Iată cuprinsul *in extenso* al proclamației, transcris după un exemplar de la B.A.R., ms. rom. 980, f. 74r—75r:

„1011—1848
Iubiților în Christos frați vicarilor, protopopilor, administratorilor, preoților, titorilor și tuturor drept credincioșilor creștini, care din mila lui Dumnezeu păstornicii noastre sunteți încredințați, pace și dar de la Părentele Luminilor prin Isus Christos, iară de la noi archieriască binecunvîntare !

Aducîndu-ne aminte și de-a pururea înaintea ochilor noștri țiind datoria de a priveghia pentru sufletele voastre, dupe cuvîntul marelui apostol Pavel cătră episcopii din Efes *(Faptele apostolilor,* c. 20) „ca să luăm aminte de noi și de toată turma în care ne-au pus Duhul Sfînt episcopi spre a paște biserica lui Dumnezeu", nu am încetat, dupe stările împregiur a înălța cuvînt, ca să vă știți îndrepta ce se cuvine a face, și care cuvîntul nostru au păzit și îl vor păzi nădășduim că pace vor avea și nu se vor înșela.

însă — durere! — s-au aflat între voi care s-au abătut de la calea cea dreaptă și, poate voindu-vă binele, în loc de a vă folosi v-au stricat. Nesocotind pe ce cale s-ar putea mijloci a patrii binele deobște, întru toate ne-am nevoit a vă îndrepta și a vă da sfat, nu dupe înțelepciunea lumii acestea, ci dupe înțelepciunea lui Dumnezeu, care ni s-au descoperit prin Duhul Sfînt și s-au arătat prin Isus Christos. Drept care pricină, grăind de bine, ne-au grăit de rău și de unii am fost clevetiți și înaintea voastră vestiți ca streini de către turma nouă încredințată, ca vînzătoriu al neamului mieu. Batăr ca mărturie ne este Dumnezeu că și sufletul a-l pune, ca credincios păstoriu, am fost gata pentru turma mie încredințată.

însă, iubiți frați și fii, bine să luați aminte că cela ce vrea să fie spre adjutoriu și își pune sfîrșit ca să fericească neamul său, mai nainte se cuvine cu toată luarea aminte să cerce pe care cale și cu ce mijlociri poate aceasta să o dobîndească, și apoi să lucreze. Altmintrilea, vrînd a folosi, poate să aducă stricare, și togma din această pricină au luat prilegiu unii de a ne judeca și a ne osîndi de vinovați fiind. Căutați la celea ce v-am scris de la începutul mișcărilor și veți afla cum că ceia ce au primit cuvîntul nostru și au urmat sfatul nostru au avut pace și de la națiile cu care viețuim, respectare.

Poftiți fiind de Adunarea naționale, ca pofta și cererea națiii să o aducem la Dieta din Cluș, batăr că unele puncte prevedeam că nu sunt dupe vreme, socotind că a cere este slobod, am venit și, dupe cum ni s-au rînduit, cu credință mi-am plinit solia. Mărturie îmi sunt ceia ce au fost cu mine. Dară, dacă în adunarea terii nu au

H aU fOSt ' ' ——*- '——A" ^«ln min‚n„ ntî.

ec unirea

w ~~ «V, deputați____‚______.

liste, am cuvîntat ca să se facă legea precum [că] nația română este primită, și legile ce sunt spre scăderea nații să se șteargă. S-au răspuns că, de vreme ce încează osebirea națiilor și toți cu asemenea drepturi se dăruiesc, nu este de lipsă osebită lege pentru români a face. însă toate legile mai dinainte, ce avu spre scădere, s-au vestit a fi șterse, și de vreme ce s-au unit cu Țara Ungurească, unde încă se află români, ne-au îndreptat la Dieta Țării Ungurești. La care, nebăgînd samă de slăbiciunea bătrînețelor, ne-am și dus', și pînă acuma am rămas, silindu-ne ca să putem aduce mîngăiare.

Iară măria-sa și prea onoratul frate episcop Andrei Șaguna, cu altă deputăție trimis fiind la Viena și ne aflînd acolo pe înălțatul nostru împărat, nice osteneală nice chieltuială cruțînd au mers pînă la Innsbruck, de unde au dobîndit prea îndurată resoîuție, prin care s-au îndreptat la Ministerul Țării Ungurești, care va avea de a

da proiect de lege pentru naționalitatea română, pentru primirea reîigiii neunite, pentru scoale, înzestrarea clerului și va„avea grije ca din nația română, după proporție și merite, să se aplece la deregătorii. întru a acesteia prea îndurate rezoluții îndreptare, cu o parte a deputații au venit la Pestea, unde au ajuns cu o zi mai nainte de noi. Au mers la înălția-sa palatinul, la miniștri, unde și noi am mers în mai multe rînduri, însă întrevenind turburările, despre acestea articul de lege nu s-au făcut. Și iată că și măria-sa nu rămase scutită de imputări.

Drept prevăzînd că între aceste grele împregiurări nice se poate aștepta deplinită hotărîre și primind rînduială ca, venind acasă, să ne nevoim a lumina poporul, ce abia sosind la Cluș, întristare au cuprins inima noastră văzînd în cît vă aflați întristați și îngrijați. Ba togma cînd scriem aceasta ne înfiorăm auzind cum unii cu grozăvie au început a omorî pre bărbați pacinici, iară pe alții, legîndu-i i-ar fi dus la Blaș. De a cărora auzire cu totul ne-am îngrozit, temîndu-ne ca judecata lui Dumnezeu să nu facă dreaptă răsplătire. Care întărîtare de unde au luat începutul mai bine știți decît noi.

înșine, auzim de toate laturile că țineți cu împăratul și cum că și cu pierderea vieții sunteți gata a-l apăra. Și aceasta bine ziceți, că așa ne poruncește și legea lui Dumnezeu, dară rătăciți și greșiți cînd credeți că împotriva magyarilor vreți a-l apăra, că magyarii încă voiesc a fi ascultători'și supuși împăratului. Ci sunt siliți de a se apăra de ceia ce fără de lege s-au sculat asupra terii, din sfatul unora miniștri și sfetnici împărătești cari, după ce li s-au cunoscut viclenia, s-au luat prin însuși cetățenii din Becs dreaptă răsplătire, precum Latour, mai marele ministru de oaste, care pe ascuns au adjutat pe rescolnici cu bani și cu arme, l-au spînzurat.

Drept iubiții miei frați și fii, ascultați-mă ca pre părintele vostru, care am de a da sama înaintea lui Dumnezeu de încredințata mie turmă, înțelegeți în ce stă lucrul: împăratul nostru Ferdinand este împărat Austriei și, împreună, craiul Hungarii. Lui suntem datori a fi credincioși. Dară suntem datori a fi credincioși și terii, și aceasta de protivnici a o apăra, suntem datori a asculta și a ne supune și mai marilor terii, că așa ne poruncește Dumnezeu prin marele apostol Pavel către romani, c. 13: „Tot sufletul să se supuie stăpîniilor celor mai înalte, și cela ce se împrotivește stăpîniilor, lui Dumnezeu se împrotivește", iară Petru apostolul în cartea I, c. 2; V, 13, 14: „Plecați-vă la toată zidirea omenească, pentru Domnul, ori împăratului, ca celui ce mai mult are, ori domnilor (adecă tisturilor) ca celor trimiși de la dînsul spre pedeapsa făcătorilor de rele și spre lauda făcătorilor de bine".

însuși împăratul, cu iscălitura mînii sale au întărit Ministeriul Terii Ungurești și au poruncit ca de dînsul să asculte toate deregătoriile terii, precum cele ostășești așa și cele politicești. însuși împăratul au întărit legile care, cu începutul anului s-au adus în Dieta Terii Ungurești și spre a se păzi s-au vestit. Și care însuși împăratul, că le va ține„ cu jurămînt s-au făgăduit. Care toate așa fiind, cum puteți zice că ascultați 'de împăratul și la mai marii țerei, la miniștri, a vă pleca nu voiți? Că lege prin Dietă adusă și prin împăratul întărită, fără învoirea amîndouă părților nu se poate strica. Apoi, de cumva împăratul ar fi dat poruncă, care unii ca a împăratului o vestesc, aceia s-ar fi dat deobște iscălită de ministerul unguresc s-ar fi vestit prin deregătoriile terii. însă acelea, sub numele Înălții-Sale au urmat de la necredincioși sfetnici, care acuma descuperindu-se lucrul, parte au fugit, parte s-au omorît.

Dară, iubiții miei frați și fii, ne puțind fieștecare a avea atîta știență ca să poată judeca despre cele ce se întîmpiă în vremile de acuma, vă rugăm cu numele lui Dumnezeu, ascultați și urmați cele ce prin excelenția-sa crăiescul plenipotențial comisariu, baron Nicolae Vay și prin legiuitele deregătorii vi se vestesc și poruncesc, că așa nu veți greșii Ei au sădea samă. De voi se ține ascultarea. Ascultați-mă, iarăși vă rog, ca nu cumva să aduceți spre neamul nostru, în loc de a-l ferici, stricarea cea mai de pre urmă! Pînă acuma ați dat ostași și ați apărat țeara, cei mai mulți ne avînd în țeară loc de moșie. Cu atîta dară, mai vîrtos acuma', din bunăvoința Staturilor terii fieștecare avînd moșia sa slobodă și cu același drept stăpînindu-o cu care domnii ale sale le stăpînesc, deschizîndu-vi-se'calea la deregătorii numai să vă nevoiți a dobîndi hărnicie de a le purta, se cuvine ca, cu ceialalți lăcuitori a terii, ca cu frați și în dragoste și în pace, iară nu întru vrăjmășie să trăiți, și în vremea de lipsă să stați spre apărarea patrii.

Socotiți, iubitilor, că iobăgia de care v-ați slobozit încă din aceia au urmat că străbunii s-au retras de la apărarea terii, s-au sculat împrotiva stăpînitorilor terii

Și aceasta este îngrijirea noastră ca nu cumva, împrotivîndu-vă, cu arme să vă supuie și să fie stricarea cea mai de pre urmă mai rea decît cei dintîi. încă nu-i tîrziu, puneți jos cugetul de a vă împrotivi, nice fiind în stat de a și gîndi de aceasta, altmintrelea să știți că vor năvăli mii și mii din Țeara Ungurească și atunci veți cunoaște ce părintește v-am sfătuit, dară va fi tîrziu.

Iată, iubiții mei, am rădicat glas către voi, ca să nu fiu dătătoriu de samă înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor căci am tăcut și nu v-am arătat calea pre care să umblați. Iară însuși Dumnezeul păcii să vă sfințească pre voi întru toate de săvîrșit, și întru toate de săvîrșit, sufletul și trupul fără de prihană să vă păzească. Jufu-vă pe voi întru Domnul ca să se cetească cartea aceasta tuturor fraților și fiilor. Darul Domnului nostru Isus Christos cu voi. Amin î

Cu acestea cuvinte a s[fîntului] Pavel apostolu către Thesaloniceni, 1, cap. 5 încheind cuvîntarea, vă trimitem archierească binecuvîntare,

Vlădica Ioan.

Cluș, 21/9 octobrie 1848"

[25] Lemeni a fost „proscris" prin decretul generalului Anton Puchner nr. 1590 din 9 noiembrie 1848, adresat Comitetului de pacificațiune. Hotărîrea generalului a fost cu totul în consensul partidei naționale, al fruntașilor revoluției române dinTransilvania. în *Gazeta de Transilvania,* de unde se pretinde că a aflat Lemeni despre ordinul de înlăturare, știrea apare la 11 noiembrie (XI, 1848, nr. 92, p. 378—379) , sub titlul *Suspensiunea episcopului Lemeni.* Comentează Barit, nu fără amărăciune: „D. Ioan Lemeni, episcopul care se numește *al Făgărașului,* căzu, deși în alt sens„ în urmele unor predecesori ai săi. Prea sfinția-sa, care nainte numai cu doi-trei ani se ridicase deasupra din lupta de atunci, acum, prin decretul excel.-sale. generalului comandant din 9 nov. a.c. nr. 1590, îndreptat către Comitetul de pacificațiune al națiunii române, este suspens (înlăturat pînă la altă orînduială) din al său post". Urmează ordonanța lui Puchner, ar cărei miez îl formează ideea că Lemeni a ajuns un instrument în mîna aristocrației unguresti.

[26] Proclamație care, în fine, pune capăt duplicității politice din principat, situație deosebit de complicată pentru români, aceștia trebuind să facă față urgiei gărzilor maghiare și în același timp să păstreze „liniștea și ordinea" impuse de autoritățile habsburgice, cărora le era frică de maghiari (o proclamație anterioară a lui Puchner, din 9 octombrie 1848 — vezi-i textul în traducere românească la George Bariț, *Părți alese...,* II, p. 763—764 — îi îndemna pe români: „Să nu vă depărtați de calea legii prin nici o întîmplare din țară, nici să vă abateți la neorînduieli"). Acum, prin proclamația din 18 octombrie, Puchner, după expresia lui Bariț *(Op. cit.,* II, p. 298) „o rupse definitiv cu capii revoluțiunei, cu baronul N. Vay, cu gubernul de la Cluș și cu aristocrația ungurească". Proclamația lui Lemeni din 21 octombrie se bate cap în cap cu a lui Puchner din 18 octombrie: generalul sibian îi îndeamnă pe români — în fine! — să se apere cu armele împotriva gărzilor maghiare, să le dezarmeze pe tot teritoriul Transilvaniei, în vreme ce Lemeni cheamă la supunere și umilință.

[27] „Rătăcirea" proclamației Iui Puchner din 18 octombrie și necunoașterea conținutului ei ar scuza oarecum cuprinsul proclamației episcopului. în acest scop aduce Fekete Negruțiu pretextul care, deocamdată, nu știm cît adevăr conține. Dar, oricum, greșala lui Lemeni este ignorarea voinței națiunii și nu a unei proclamații lansate, după un lung răstimp de lașitate, din partea oficialităților de la Sibiu.

[28] Proclamația n-a folosit la nimic, pentru că românii s-au sculat cu toții împotriva asupritorilor. Iar cei care, de frică, asemeni episcopului, au stat de o parte, au suferit aceeași prigoană crîncenă, gărzile aristocrației maghiare ucigînd nevinovații în aceeași măsură ca pe cei înarmați. Un document zguduitor în acest sens este *Răspunsul* lui Axente Sever la *Cartea neagră,* dar si paragrafele 31 si 57 din George Bariț, *Părți alese...,* II, p. 265—281 ; 491—504.

[29] Vezi cuprinsul proclamației, aci supra n. 24.

[30] „Suspendat din funcție și drepturi".

[31] *Beothi Istvdn* și *Csânyi Ldszlo,* comisari ai lui Kossuth. Au activat — mai cu seamă ultimul — și în Transilvania. Contele Csânyi a fost promotorul acelor de tristă amintire *tribunale de sînge,* cărora le-au căzut pradă, fără vină, mii de români în anii 1848—1849.

[32] „Bande de tîlhari".

[33] în toamna anului 1849, o delegaţie formată din protopopii Ioan Fekete Negruţiu de la Gluj, Teodor Pop de la Gojocna, Ioan SacaJai de la Turda şi Vasile Kertesz de la Ocna Sibiului, la care s-au adăugat şi doi canonici de la Blaj, a intervenit la guvernatorul Ludovic Wolgemuth ca să ridice pedeapsa de suspendare aplicată cu un an în urmă lui Lemeni şi să-l lase în oficiu. întervenţia n-a avut efect (vezi n. 3).

[34] Vezi n. 3.

[35] Alexandru Sterca Şuluţiu. în septembrie 1850 va fi ales el episcop în locul lui Lemeni.

II[1]

Cluş, 20/8 mai 1850

Domnule şi mult preţuite amice !

Pentru toate care, în timpul răsbelului, fiind din patrie depărtat, ai avut de a le pătimi[2], şi pentru acelea ce, după reîntoarcerea domniiitale în dorita patrie le-ai suferit sinistre prigoniri şi doară şi acum ai de a suferi[3], am compătimit şi compătimim cu toţii care ştim adevărat că toate aceste pentru ferbintele zel de a adjuta şi înainta fericirea a asupritei, subt guberniul cel vechi, naţiuni române ţi s-au întîmplat. Dar, *post nubila Pfoebus*[4], fie-ţi, domnul meu, spre mîngăiare, între atîtea suferinţe, cunoştienţa care nici de un păcat politic nu se vădeşte, precum şi adînca mulţumire a toatei naţiuni române, despre care cu toată certitudinea te asigurez.

La resignarea episcopului Lemeni[5] foarte mult au adus informarea ocîrmuirii de aici şi suplica Deputaţiunii noastre din Viena[6], care nu numai în contra episcopului, dară, cum ace[le]iaşi deputaţiuni i-au plăcut a ne numi, în contra partidei lemeniane[7] încă au aşternut In[altului] ministeriu un protest. De ce fel de tenor ? Cred că domnia-ta, din înştiinţări sigure, ca şi eu, vei şti. Destul că episcopul Lemeni au resignat la provocarea In[altului] ministeriu, cu datu 19 martie 1850. Au zis, cu lona proorocul: *Si propter me facta est haec procella, projicite* [recte: proicite] *in mare !*[8]

S-au rugat de Înălţata-Sa Majestate ca, fiind acum slăbit de bătrîneţe, să mijlocească la sanctitatea sa patriarcul ca să binevoliască a-l absolvă de votul şi legătura spirituală ce au avut către cler.

Aici, pe la noi, între uniţi şi neuniţi domneşte cei mai mare armonie
15 şi linişte. Uniţii nu se mestecă în lucrurile / neuniţilor, precum nici neuniţii între a uniţilor. De aţi auzit ceva, din contra, nu e drept[9]. Uniţii voiesc a rămîne uniţi, neuniţii, iarăşi, neuniţi. Nimenea încă nu au tentat, pe o parte sau pe alta, a trage cătră sine. Nici nu e consult aceea a face, că poporul încă nu e copt spre aceea. Mai bine e a-l lăsa în religiunea în care s-au apucat de la părinţi, pînă cînd timpul îl va răscoace, spre a se pute în lucrurile religiunii de sine orienta.

In cît se ţine de celea 4 puncte[10], noi le socotim a nu fi miserabile, şi mai cu seamă în căutarea la un punct: că, ca romani, de Roma nu trebuie să ne lăpădăm. Uniunii cu beserica Romei avem de a mulţămi că suntem ce suntem. *Prudenţi satis /*[11]

Pe aici — iarăşi zic — între uniţi şi neuniţi e deplină linişte şi harmonie, şi cum că şi de acuma înainte va să steie, te asigurez. Una să fim, dorim. Cine nu s-au săturat de dezbinare, dezbine-l D-zeu!

Domnul Babb, purificat fiind[12], togma acum s-au aplicat la Tribunalul de judecată din Bistriţa, ca actuariu.

Domnul Bohăţel Alexandra[13] încă nu ş-au putut căpăta certificat, barem destul de bune testimoniumuri i-am dat. I s-au imputat că au fost în Dieta de la Debreţin[14]. Fratel[e] suu, Bohăţel Mihael[15], e subcomisariu în Subcercu Unguraşului.

D[omnul] Lemeni Francisc[16] e acasă; s-au apucat de economie. Fratei [e] suu Mihael[17], asemenea.

Micaş[18] şede neaplicat, la taicăl-suu. Au volit a merge la Viena,
dară de aici nu i-au dat pas. Cîci va veni la Cluş, îl voi reflecta la promi- 15*
siunea ce au făcut deputaţilor noştri / de la Viena.

Măria-sa domnul Brentsan[19] e pus mai mare peste dare, adecă peste toţi perceptorii de dare. Foarte mult au folosit naţiunii noastre. Nenumăraţi tineri de ai noştri i-au comendat de perceptori,ţde controlori şi comisari rectificanţi. Numai D-zeu să-l ţină!...

Biografia executatului protopop Turcu[20] ar trebui a se pofti de la rămasul fiu Vasiliu Turcu care, fiind cleric absolut, au rămas în locul taicălui suu. Ştiu că, pînă ce l-au dus la spînzurătoare, au zis către magyari: *Vicem provice, reddam tibi amice*[21], *hodie mihi, cras tibi*[22]. Care auzind contesele din Cluş, zice: „Neze, ebbodta oreg, meg azt mondja a magyarnak *ice propice* /"[23] Cînd l-au dus pe scări[24], au tras încă schnufftabak[25]. Eu l-am prevăzut cu s[fintele] taine. Au fost de tot cu marecuragiu. Se află îngropat în locu unde l-au spînzurat, precum şi Baternai şi Simonics[26]. Nimenea nu i-au mai dus sau premutat de acolo.

M-au recvirat[27] *ex offo,* în scris, toamna trecută, d. colonel Urban că nu se împotriveşte cu s[fintele] canoane ca să-i strămute de acolo în cemeteriul comun, precum şi despre aceea că cu solemnitate să se facă aceasta ? I-am răspuns în scris că necum să se împotrivească, dară încă, aducîndu-i mai multe pilde despre unele întîmplări ca aceste, i-am lăudat intenţiunea. Dar pînă acuma nu au avut nici un efect.

Pe clericul executat Ţicudi[28], taicăl-suu, protopopu Sz. Martinului în săptămîna trecută l-au strămutat la locul natal. Au invitat şi pe vestitul malefăcătoriu graff Beldi[29], care pe nedrept i-au pricinuit moartea, la astrucarea fiului suu.

Dreptul alegerii de episcop de bună seamă nu ni se va primejdui, despre care lucru te asigurez. Eu încă am fost în Viena 10 zile. Cum stau lucrurile, ştiu prea bine. Dară Guberniul (sau Ministerul) nu volieşte
a vătăma drepturile clerului. lS

S-au rădicat două episcopaturi, unul la / Baia-Mare, la care din Districtul Cetăţii de Piatră, din Sălagiu cu Maramureşu dimpreună se va încorpora, iară aîtu la Banat, la care din Banat o parte, Comitatul Haţeg şi Zărandul se va încorpora[30].

Metropolie încă, de bună seamă se va rădica la Blaş etc.[31]

Ţi-aş fi scris mai mult şi mai pe larg, dară mi-au fost frică de cenzură, pentru că, în rîndul trecut, căci fiind provocat pretineşte, ţi-am scris

lucru circumstatialiter, ai reflectat că să nu scriem ca notarii verbociani[32]. Prea bine, dară din celea pe larg scrise poate un om şi mult şi puţin culege.

N.B. Domnu vicariu Şuluţ au fost chemat la Viena, ca să se denumească de vicariu general[33]. Dară, informîndu-se Ministeriul că vicariu general a pune, numai episcopu poate pune, pînă cînd i se va primi resignaţiunea episcopului de la sanctitatea-sua patriarchul, iară după aceea acest cade în Capitulum, nu s-au denumit, fără s-au însărcinat a da în scris starea diecesului nostru, după rîvna care o are către cler şi naţiune. Foarte mult putem nădăjdui de la acest bărbat. Precum ne-au înştienţat acum de curînd, peste 3 săptămîni va să se reîntoarce. Pe cînd, venind resignaţiunea episcopului de la patriarchul, de bună seamă ni se va da slobozenie a ne aduna laolaltă, protopopii precum şi din partea civile, spre a votiza la alegerea noului episcop[34]. (Fiind încă şi eu la Viena, aşa ne-am înţeles cu d. Şuluţ şi cu deputaţii noştri, că să ieie parte, întru alegerea episcopului, şi partea civile[35], de va lăsa şi Guberniu).

Fii sănătos, din inimă îţi pofteşte a domnii-tale cel mai sincer amic şi frate,

Ioan Fekete m.p.
parochu duşului. /

[1] O nouă corespondenţă cerută de Bariţ, care se vede foarte interesat de evenimentele de la Cluj din 1848. Fekete Negruţiu adaugă aici executarea lui Bătrîneanu, Simonis şi Turcu, despre care va relata pe larg în scris. XXII. Scrisoarea de faţă, împreună cu cea anterioară, I, formează nucleul pe care-l va dezvolta peste 24 de ani în scris. XXII.

[2] Fuga lui Bariţ din Transilvania la ocuparea Sibiului de către Bem (11 martie 1849), arestarea lui şi a celorlalţi fruntaşi transilvăneni din ordinul caimacamului Constantin Cantacuzino, transportarea lui la Cernăuţi, prigoana suferită din partea autorităţilor ruseşti de ocupaţie din Moldova şi a celor austriece din Cernăuţi, eliberarea lui prin intervenţia fraţilor Hurmuzachi — toate acestea le-am relatat pe larg în voi. I al ediţiei *George Bariţ şi contemporanii săi,* Bucureşti, 1973, p. 154:—157. Vezi şi Corneliu Diaconovici, *George Bariţiu 12/24 mai 1812—1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892,* Sibiu, 1892, p. 27; Nicolae Bănescu, *Corespondenţa familiei Hurmuzachi cu Gheorghe Bariţ,* Vălenii de Munte, 1911; Virgil Şotropa, *Maltratarea lui Gh. Bariţ în Cernăuţi în 1849,* în *Arhiva someşană,* 1940, nr. 27, p. 181—185; Vasile Netea, *George Baritiu,* Bucureşti, 1966', p. 223—226.

[3] Prigoana guvernatorului Ludovic Wolgemuth, a patriciatului săsesc din Braşov şi chiar a guvernului de la Viena împotriva lui Bariţ, la începutul anului 1850. Rezultatul cel mai neplăcut al acestei împrejurări a fost suspendarea lui Bariţ de la conducerea foilor româneşti din Braşov şi desfiinţarea acestora. Despre suprimarea *Gazetei Transilvane* şi a *Foii pentru minte, inimă şi literatură* vezi pe larg în *George Barit si contemporanii săi,* II, Bucureşti, 1974, corespondenta trimisă de Atanasie Şandor, scris. XXXVII, n. 2.

[4] „După nori, vine senin" sau, printr-un proverb românesc corespunzător: „După ploaie, vreme bună".

[5] La începutul lunii martie 1850, după ce fusese anchetat de către auditorul (judecătorul de instrucţie) Eugen Trauschenfels, Lemeni este somat de Wolgemuth ca „în 24 de ore să renunţe necondiţionat la scaunul său episcopesc, căci în cazul contrariu se va proceda cu el fără nici o cruţare, cu toată asprimea" (vezi George Bariţ, *Părţi alese* II, p. 663—664). Speriat şi, fireşte, simţindu-se vinovat, Lemeni renunţă la episcopie, deşi nu era dator să dea această satisfacţie unei autorităţi laice.

[6] La Viena se aflau, în calitate de deputaţi ai românilor din Transilvania, reprezentanţii de frunte ai revoluţiei române: Avram Iancu, Simion Bărnuţiu, August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, Aron Florian. Erau prezenţi şi fruntaşii românilor din Banat, Petru Cermena, Petru Mocioni şi alţii. „Informarea" de care pomeneşte Fekete Negruţiu^ este cuprinsă într-un mare memoriu înaintat de Delegaţia română de la Viena împăratului şi guvernului austriac în 14/26 ianuarie 1850. Despre acest memoriu îi pomeneşte Laurian lui Bărnuţiu încă la 1 ianuarie 1850 (acesta din urmă se afla la băi, la Dresda): „Mercuri, după plecarea d-tale, eu am fost gata cu memorialul, în care am espus toate suferinţele românilor şi am cerut toate acelea despre care ne înţelesesem şi le-am dat lui Mocioni spre revedere" (B.A.R., fond. coresp. nr. 24.254). în 10 ianuarie stil vechi — se arată într-o scrisoare a lui Laurian către Bariţ, publicată în *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 160—163— memoriul era de pe acum înaintat ministrului preşedinte Schwarzenberg. Laurian scrie: „N-am avut încă timp să-l traduc româneşte, însă îndată ce-l voi traduce, ţi-l voi trimite spre a-l publica". Publicarea nu întîrzie (vezi Petru Mocioni. P.Cermena şi Ioan Dobran, *Ursoriul oamenilor de încredere ai naţiunii române,* în *Foie pentru minte...,* 1850, nr. 3, p. 17—18; originalul german la A. Treboniu Laurian, *Die Bomänen der osterreichischen Monarchie,* III, Viena, 1851, p. 24—27), Bariţ acordînd o deosebită importanţă lucrărilor Delegaţiei române. Prima ştire despre implicarea numelui lui Lemeni în cuprinsul memoriului o avem într-o scrisoare a lui Ioan Maiorescu către Bariţ din 5/17 februarie 1850 *(George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 325—329). Cu această ocazie aflăm că membrii delegatei n-au fost de comun acord cu pedepsirea episcopului, căci iată ce scrie Maiorescu „Sunt foarte supărat că n-am ajuns aici mai demult, ca să iau parte la această lucrare, pentru care, aseară am avut o dispută lungă cu deputaţii. Era oare de lipsă a mai infera pe nefericitul episcop Lemeni şi numeroasa lui partidă din popime?" „înferarea" lui Lemeni este, desigur, în primul rînd, opera lui Bărnuţiu şi Laurian, dar, după cum înţelegem, majoritatea reprezentanţilor naţiunii gîndeau astfel.

[7] Vezi nota anterioară. „Partida" lemeniană se compunea din cîţiva protopopi şi preoţi creduli, cărora le era milă — ca şi lui Fekete Negruţiu — de jalnica ipostază a episcopului şi, în plus, fiind mai puţin versaţi în politică, nu cunoşteau adevăratele fapte ale lui Lemeni la 1848.

[8] „Dacă prin mine s-a făcut această furtună, aruncaţi-mă în mare".

[9] îndată după revoluţie, Bariţ a cerut din toate părţile informaţii în legătură cu un fenomen negativ apărut în sînul românilor transilvăneni: neînţelegerile religioase sau *prozelitismul,* cum era numit atunci. Vezi în acest sens, supra, scrisorile lui Grigore Mihali către Bariţ, nr. XVIII, nota 6.

[10] Cele patru puncte la care se rezumă unirea bisericii greco-catolice din Transilvania cu biserica Romei: 1) recunoaşterea primatului de jurisdicţie al papei de la Roma; 2) credinţa în existenţa Purgatoriului; 3) împărtăşirea cu'azimă şi 4) emanarea Spiritului sfînt şi de la Fiul, nu numai de la Tatăl (aşa numitul punct *filioque).*

[11] „înţelepţii se mulţumesc cu atîta".

[12] *Ioan Bobb,* translator gubernial pentru limba română la Cluj, tatăl viitorului profesor blăjean Ioan Bobb (vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XXI, n. 4). Bobb fusese „purificat", adică trecut printr-o anchetă de verificare a activităţii din timpul revoluţiei. Regimul absolutist al lui Bach a supus nenumăraţi intelectuali români ia această anchetă umilitoare (vezi George Bariţ, *Părţi alese...,* II, p. 652—666) spre a se convinge că nu au colaborat cu insurgenţii maghiari.

[13] Despre Alexandru Bohăţel vezi pe larg în corespondenţa lui Grigore Mihali, supra, nr. III, nota 5. Vezi despre el şi Iuliu Moisil, *Alexandru Bohăţel, 1810—1897,* în *Arhiva someşană,* 1937, nr. 21, p. 578—507.

[14] Unde, însă, n-a luat parte la şedinţe.

[15] *Mihai Bohăţel,* 1823—1893, fratele lui Alexandru Bohăţel, jude suprem al Comitatului Dăbîca (1861), deputat în Dieta de la Sibiu (1863—1864), viceinspector şcolar pentru Comitatul Solnoc şi districtele Bistriţei şi Năsăudului (1867).

[16] *Francisc Lemeni,* nepot al episcopului Lemeni, proprietar în Dezmir, lîngă Cluj.

[17] *Mihali Lemeni,* nepot al lui Lemeni.

[18] *Fiorian Micaş,?*— 1876, primul român arestat de autorităţile maghiare la 1848. Originar din Jucul de Jos, Mieaş a studiat dreptul la Liceul academic piarist din Cluj, oraş în care s-a stabilit apoi ca avocat. Este mentorul Adunării de la Cluj din 28 martie 1848, convocată spre a fixa atitudinea pe care trebuie s-o ia românii faţă cu evenimentele din Ungaria şi Transilvania. Urmărit din ordinul guvernatorului Teleki Josef, Micaş e arestat în noaptea de 26 spre 27 aprilie 1848. Pentru o „mai mare siguranţă" a celui arestat, tînărul patriot român e transportat, în condiţii îngrozitoare, la Tîrgu-Mures. La 9 mai, vicejudele regesc Szeredai Benedek raportează guvernatorului (raportul se află la Arhivele Statului din Budapesta, Fond. Gub. Trans., nr. 1148/1848, Praes.) că arestatul a ajuns la Tîrgu-Mures şi că s-au luat toate măsurile pentru încarcerarea lui.

Micaş va fi eliberat în 20 septembrie 1848, ca urmare a cererii hotărîte exprimate de români la Adunarea marţială de la Blaj (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 151). A fost apoi membru al Comitetului de pacificaţie şi a suferit greutăţile şi refugiul alături de ceilalţi membri ai comitetului. După revoluţie, manifestînd o atitudine dîrză faţă de absolutismul habsburgic, — atitudine asemănătoare cu aceea a prietenului său Avram Iancu — Florian Micaş o duce greu, lucrînd pămîntul sau funcţionînd ca institutor particular. în anul 1860 a fost numit funcţionar fiscal la Năsăud. Din cîştigul agonisit aici a lăsat o fundaţie menită să contribuie la înfiinţarea unei şcoli de agricultură pentru românii transilvăneni.

[19] *Iosif Brîncean,* funcţionar fiscal clujean de origină română. La 1850 Iosif Brîncean era preşedintele departamentului pentru impozite şi taxe din cadrul Direcţiunii fiscale a principatului.

[20] Pe cît se poate deduce, Bariţ îi solicitase lui Fekete Negruţiu date despre Vasile Turcu, protopopul din Cătina, spînzurat de unguri la Cluj în toamna anului 1848. Protopopul clujean cunoştea amănunte interesante legate de tragedia colegului său. Dar acestea le va relata abia în 1874, cu ocazia scrisorii pe care i-otrimite lui Bariţ la 1 decembrie (vezi infra, nr. XXII).

[21] „Schimbîndu-se soarta, îţi voi da înapoi, prietene!"

[22] „Astăzi mie, mîine ţie!"

[23] „Uite, cînele bătrîn, cum îi spune ungurului *icepropice* [loveşte de aproape!]"

[24] Pe scările spînzurătorii.

[25] „Tutun de tras în piept", sub formă de fum de ţigară, spre deosebire de tutunul de prizat (tras în nas) sub formă de praf.

[26] Vezi scris, anterioară, n. 12 şi scris. XXII.

[27] întrebat.

[28] *Alexandru Ţicudi,* student la Seminarul teologic din Blaj, fiul protopopului din Dîmbu, spînzurat — la vîrsta de 21 de ani! — în urma unei sentinţe a Tribunalului de sînge din Cluj. Vezi si scris. XXII; cf. si George Barit, *Părţi alese...,* II, p. 267.

[29] Beldi Ferenc, ucigaş sadic însărcinat la 1848—1849 cu cele mai abominabile misiuni de reprimare împotriva românilor.

[30] Inexact. Cele două episcopate noi aprobate de Curtea vieneză la 1850, pentru greco-catolicii din Transilvania vor avea reşedinţele la Gherla şi respectiv la Lugoj^.

[31] împăratul a aprobat transformarea Episcopiei din Blaj în mitropolie încă în decembrie 1850, dar aprobarea papei Pius al IX-lea întîrzie pînă la 1853. Primul mitropolit greco-catolic al Transilvaniei a fost Alexandru Sterca Şuluţiu, ales episcop în septembrie 1850. Vezi *Şematismul veneratului cler al Archidiecezei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia şi Făgăraş pre anul Domnului 1900...,* B.laj, f. a. [1900], p. 44 ; *Memoriile arhiepiscopului şi mitropolitului Andrei Şaguna din anii 1846—1871.* Sibiu, f.a., p. 49—51; Nicolae Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor,* voi. II, Vălenii de Munte, 1909, p. 295—296.

[32] Adică lung, ca în scrisoarea anterioară.

[33] Alexandru Sterca Şuluţiu era vicar foraneu al Silvaniei. Despre chemarea lui Şuluţiu la Viena avem o amplă informaţie în *Biografia metropolitului Alesandru St. Şuluţiu,* manuscrisă, aflată la B.A.R., ms! rom. 981, f. 474r—487v: „în primăvara anului 1850 fu chiemat la Ministeriul dinlăintru, ca bărbat de încredere la Viena, şi fiend încredinţat cu un proiept în cauzele religionarie şi bisericeşti din Transilvania, fece menţiunea şi-şi dede părerea pentru restaurarea metropoliei antice române din

Alba Iulia, care mai de multe ori, mai nainte, în zadar era cerută şi poftită". Din aceeaşi biografie aflăm că în iunie 1850, acum în calitate de vicar general şi comisar din partea Episcopiei Făgăraşului, Şuluţiu a luat parte — alături de episcopii Orăzii şi Muncaciului — la lucrările unei comisii ce avea să analizeze modalităţile restaurării mitropoliei române în Transilvania.

[34] Alegerea va avea loc în septembrie 1850, noul episcop fiind Al. Sterca Şuluţiu.

[35] Statornicirea unui sinod după vechile datini ale bisericii răsăritene române, la care să ia parte şi deputaţi mireni, a fost unul dintre dezideratele pentru care au militat reprezentanţii partidei naţionale din Transilvania la 1848 şi după revoluţie. Dealtminteri, această dorinţă figurează în mod răspicat în programul adoptat la 3/15 mai la Blaj, în punctul2 al marii petiţii: „Naţiunea română [...] cere restabilirea mitropoliei române şi a sinodului general,anual după vechiul drept, în care sinod să fie deputaţi bisericeşti şi mireneşti". în preajma soborului electoral din septembrie 1850, de pildă, tinerimea studioasă din Viena — în frunte cu Al. Papiu Ilarian dar condusă de fapt de Bărnuţiu, Laurian, Cipariu — alcătuieşte o adresă în termeni imperativi, în care se cere un sobor mixt, clerico-mirean (vezi textul adresei la Iosif Pervain şi Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu,* I, Cluj, 1972, p. 210—215). Delegaţia română de la Viena înaintează ea însăşi o adresă asemănătoare. Ministerul de la Viena nu aprobă însă convocarea soborului mixt. Cei adunaţi în septembrie la Blaj consemnează acest incident în procesul verbal, ca pe un lucru nedorit: „Adunarea, pasînd la actul constituirei sale, a aflat că nu se poate constitui după pravila şi datina cea veche a băserecei răsăritene şi după protocolul Adunării generali a naţiunei române din Transilvania ţinute la Blaş în 3/15 mai 1848, în carea s-a determinat ca să se aleagă episcopi româneşti în sinod prin deputaţi băsereceşti şi mireneşti, de care conclus tot poporul unit din Transilvania, cu cel mai fierbinte zel se ţine [...] Aşadară, această adunare compusă numai din preuţi [...] hotărăşte a se ruga prin deputaţiune la măriţii dd. comisari cr. ca, pentru mîntuinţa conştientei sale şi pentru mulcomirea poporului diecezan să binevoiască, *pentru acum,* a împuteri pre inteligenţii mireni uniţi, cari se află de faţă aici în Blaş, spre a votiza în numele poporului" (vezi Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodali ale băserecei române de Alba Iulia şi Făgăraş,* tom. I, Blaj, 1869, p. 79—80). Fireşte, adunarea cîtorva intelectuali mireni din Blaj la sinod nu era o soluţie. Ceea ce contează este schimbarea în bine a opticii Blajului ecleziastic, străduinţa *de* a fi în concordanţă cu dorinţele poporului. Este, desigur, influenţa unor bărbaţi cu mari merite în revoluţie ca Simion Bărnuţiu, Al. Sterca Şuluţiu, Cipariu, Nicolae Maniu şi alţii.

III

Cluş, die *S*[ta] mai 1858, st. novo

Prea stimate domnule!

întru împlinirea mult preţuitei rechiziţiuni frăţeşti a prea stimatei domniei-tale clin 21 aprilie a.c, iartă că aşa tîrziu îţi răspund, pentru că am aşteptat cu răspunsul pînă ce domnul Mike[1] a cercat poftitele documinte în archiv. Tocma io am fost de faţă în archiv, pînă ce toate protocoalele le-am aruncat în sus şi în jos, spre a pute da urma cerutelor documinte pentru celea 7 sate[2].

Se află un proces ce acestea 1-a avut cu cetatea Braşov, dară urbariul cerut, dimpreună cu toate documintele de acelea 7 sate ţinătoare şi sunătoare, s-au poftit de la Excelsa Locotenință, în sus, precum vei binevoli a vede din aci alăturata scrisoare a domnului / Mike, care te salutează, 17
lăsîndu-mi a-ţi scrie şi a te încredinţa că, în ce va putea, va să-ţi servească.

Io încă, orice lucru de isprăvit vei ave aci în părţile acestea, în cît va sta în putere-mi, mă apromit şi oblig întru toate a-ţi presta cerutul serviţiu.

Banii trămişi pentru copierea urbariului ţi-i retrămit, în sumă 4 fl. m.c. Iară din *Calendariele*[3], cu sumă 40, aci spre vînzare trămis s-au vîndut numai 22 (douăzecişidouă) exemplare. A mai rămas 18 exemplare. S-au trămis cam tîrziu, cînd cu toţii s-au provăzut cu calendarie aduse de pe la Sibiu. Apoi, oamenii noştri raai deobşte sunt tare seci şi precu-
17 peţi unde n-ar debui. Numai atunci prenumără pe cărţi, cînd fără ace/lea nu pot fi faţă cu interesul material.

Portoriul post [al] al calendarielor, cînd mi s-au trămis, l-am plătit în sumă 42 cr. m.c. Aşadară, pentru celea 22 vîndute trămit aci 20% (douăzeci) vigesinari[4]. Da cu cele ce nu s-au vîndut ce voliu să fac? De aş mai pute din ele vinde, ţi-aş trămite banii, dară de nu, trimite-le-voi îndărătru, sau le voi da domnului taica bătrîn din Petrind[5], au tipografului Iosif[6], sau domnului Leone[7], fraţilor domniei-tale ?

Fraţii prea stimatei domniei-tale, mai cu seamă Iosiv şi Leone, sunt sănătoşi şi se închină cu sănătate. Iosif, deosebit. Dînsul se poartă bine aici, în Cluş.

18 Pentru articlul din *Gazetă*[8] / s-au mîniat pe mine şi metropolitul,, care tare mă ceartă într-o epistolă privată, mie trămisă în 15/3 aprilie, şi anumit pentru cuvintele „apucătură dictată de împregiurările metropolice". Dară acum, ieri, îmi scrise alta, poate bine informat, în care mă asigurează că nu are în contră-mi nimica şi că bine am făcut că am scris adevărul.

Ce e dirept, metropolitul e om cu energie şi iubitoriu de neamul şi beserica sua. Daună că ceialalţi sunt oameni pedanţi, seci, cu principii contrarie besericei orientali.

Episcopul de la Gherla[9] acum a trecut pe aci, către Sibiniu. M-am certat cu el, dară nu e cu cine, fără, numai să mi se primească cuvîntul şi opul, vor să capete găluşte.

Aibi bunătate a-i spune d-lui redactor Maroşan[10] că, la epistola mie scrisă, voi să-i răspunz la timpul cînd va fi delăturată cauza ...

Articolul ce se află acum la *Gazetă,* despre călugări, de-l veţi socoti a fi potrivit după împrejurările veacului şi a diecezei, sau, mai bine
18* zicînd, ale besericei, să se pună în coloanele *Gazetei*[11]. Iară / de veţi cugeta că i-a trecut timpul, *le jart anak ideje*[12], puneţi-le deoparte.

Metropolitul poate se va afla un pic atins, fiindcă va cugeta că-l atac pentru că a propus şi uxoraţi de canonici. Io nu scriu în contra acestei propuneri, numai cît, cătînd la împregiurările locale ale Blaşului,, zic că acolo, de se vor aşeza canonici însuraţi, tot certe vor fi. In Cluş, Sibiniu, Braşov sau alte cetăţi populoase, unde oamenii nu se întîlnesc aşa des laolaltă şi sunt şi alte petreceri, nu numai să vorbească unul de altul, ar fi cu scop, dară în Blaş nicedecît![13]

Cînd vei da calendarie la tipar, de timpuriu să mi le trămiţi, că toate se vor trece.

Espertelor bune sînţiri recomandat cu toată plecăciunea, sumai prea stimatei domnii-tale mult reveritoriu,

Ioane Fekete,

protopop. / 19

[1] *Mike Sândor,* la 1861 directorul Arhivei guberniale din Cluj.

[2] Săcele, de lîngă Braşov.

[3] Publicaţia lui Barit, *Calendariul pentru poporul românesc,* editat între 1852—1865.

[4] Sau douăzeceri (zwanzigi), monedă austriacă din argint.

[5] Tatăl lui George Bariţ, preotul/oaw *Bariţăm* Petridul de Mijloc (1785—1869), figură clasică de preot transilvănean din veacul redeşteptării naţionale a românilor. Ioan Bariţ a purtat o bogată corespondenţă (Bibi. Universitară Cluj, Fond. coresp., dosar 314/2, şi alte.fonduri) cu fiul său George, pe care o vom publica într-unui din .volumele viitoare ale acestei ediţii, împreună cu un mare număr de documente ce vor putea servi la reconstituirea biografiei şi faptelor bătrînului paroh din Petrid.

[6] *Iosif Bariţ,* tipograf, frate mai mic al lui George Bariţ.

[7] *Leon Bariţ,* cărturar de mina doua, frate mai mic al lui George Bariţ. Corespondenţa lui Leon Bariţ cu fratele său de la Braşov, Ia Bibi. Univ. Cluj, Fond. coresp., dosar 313/2.

[8] Lui Fekete Negruţiu i se publică consecutiv (în luna martie) două articole în *Gazeta Transilvaniei.* în primul, intitulat după tradiţia epistolară a vremii *Cluş, în 1 martie c.v. 1858. Domnule redactor /* (vezi *Gazeta Transilvaniei,* 1858, nr. 22, p. 88; nr. 24, p. 92), protopopul clujean evocă situaţia materială şi starea culturală deosebit de grea a românilor din Cluj şi împrejurimi. Printre altele arată că la Cluj există şcoli ale tuturor confesiunilor din Transilvania, numai o şcoală românească nu. Al doilea articol — cel pomenit în scrisoare — este: *Cluj, în 9/21 martiu 1858,* publicat în *Gazeta Transilvaniei,* 1858, nr. 23, p. 89—90; nr. 24, p. 93—94. în întîmpinarea soboarelor bisericeşti care se aşteaptă în acel an, autorul găseşte de cuviinţă să vorbească din nou despre necesitatea respectării tradiţiilor răsăritene ale bisericii greco-catolice române din Transilvania, despre pericolul înlocuirii acestora cu tradiţiile catolice ale bisericii apusene. Vezi, pe larg, în nota 8 la scris. XIX.

[9] *Ioan Alexi,* 1801—1863, cărturar român din Transilvania, din seria urmaşilor imediaţi ai corifeilor Şcolii ardelene. Sub influenţa acestora, Alexi tipăreşte la Viena, în 1826, *Gramatica daco-romana sive valachica,* lucrare ce a avut o mare popularitate în rîndul învăţaţilor străini. După ce fusese paroh la Olosig (Comitatul Bihor) şi canonic la Oradea, este numit în 1854 episcop al proaspăt înfiinţatei dieceze de Gherla. Om blînd şi cu mare dragoste de neam, Alexi s-a bucurat de simpatia unanimă a contemporanilor.

[10] Iacob Mureşanu.

[11] într-adevăr,' redacţia *Gazetei* ... nu tipăreşte şi acest articol al lui Fekete Negruţiu. Conţinutul lui se' poate ghici însă din alineatul ultim al scrisorii.

[12] „I-a trecut timpul".

[13] Şi totuşi, în anii următori vor fi promovaţi în Capitulul metropolitan de la Blaj trei canonici mireni: Grigore Mihali, Anton Veştemean şi Ilie Vlasa Ţicudi.

IV

[Cluj, die 31 august st. novo, 1860

Prea stimate domnule !

Aci-ti închid o epistolă trămisă din Veneţia de la domnul Puşcarm[1].

Noi 'cîtiva din Cius, am dori a ne întâlni cu prea stimata domnia-ta, să ne înţelegem de multe de toate. Ne-am hotărît să vimm la Petrid[2], la prea stimata domnia-ta, dacă am şti că vom fi fortunaţi a te putea afla în Petrid.

Mă rog ca să ne înștiințezi că unde te-am putea onora în persoană, că noi în toată întîmplarea volim să ne întâlnim.

Espertelor nobile sînțiri, recomendat cu toată onoarea sum al prea stimatei domniei-tale reveritoriu,

Ioan Fekete,

21 protopopul. /

[Adresa:] Prea stimatei domniei-sale domnului Georgiu Bariț, cu multă onoare. *La Petrid sau unde se va afla*

[1] *Ioan cavaler de Pușcariu* (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 177) era la 1858 pretor al Veneției de Jos din Făgăraș.

[2] Petridul de Mijloc, căminul părinților lui Bariț. Făcînd Bariț o vizită acasă. Fekete Negruțiu își manifestă dorința de a-l vizita, întrucît Petridul se află în apropierea Clujului, lîngă Cheile Turzii, înaintea intrării pîrîului Hașdatele in această frumoasă strîmtoare de stînci.

Cluș, die 19[a] mai 1861, st. novo

Prea onorate și prea stimate domnule !

Mult prețuita-ți epistolă din 10 mai, cu bucurie și adîncă mulțămită am primitu-o.

Din cărticica ung[urească][1], cîteva exemplare le-am împărțit pe la redacțiuni, la guvernatorul și pe la unii dintre fruntașii maghiari» Față cu mine, pînă acum nici unul nu s-a dechiarat asupra testului, pentru că nice dînșii nu știu ce să mai zică asupra cauzei noastre naționale, pînă cînd Dieta din Ungaria nu se va dechiara[2], ce așteaptă cu nerăbdare.

Pentru 12 exemplare vîndute, trămit aici prețul.

Cred că te vei interesa a ști unele întîmplări de pe aici. Voliu să încep din momentul mișcărilor politice. în luna lui iunie a. trecut, aristocrația de aici, vrînd a se pune în coînțelegere cu noi romănii din Cluș, au încredințat tot lucrul unui tînăr literat Iosif Zeik, ca să vină la mine și să știrească ce cugete avem față cu ei. Acesta, avizîndu-mă despre aceasta, a cerut o oră hotărîtă spre a ne înțelege laolaltă.

I-am și hotărît ora. Pe această oră am lăsat să vină de față la casa parochială, dintre ai noștri, pe domnii Alesandru Bohățel, dr. Rațiu[3] și Georgiu Filip[4]. Cît a venit suscrisul maghiar în casă, mi-a spus de ce e trămis. I-am zis să am iertare a chema de față pe sus-scrișii domnii noștri. S-a învolit. Ne-a cetit o epistolă trămisă de la aristocrații din Ungaria, în care aceștia își exprimau mirarea cum de pînă în acel moment nu s-au împăcat magiarii din Transilvania cu românii și îi solicitau ca, cu orice preț să se împace, căci altmintrelea dinafară nice un proiect bun nu pot să aștepte.

Disputa între noi a fost lungă și momentoasă, mai cu seamă asupra limbei.

După ce a mers de la noi și a referat la ai săi, magiarii s-au aflat de tot neîndestuliți cu dechiaraciunea noastră. S-au esprimat cătră unul și altul că numai sabia va putea hotărî între postulatele noastre și ale lor.

în finea lunei lui iulie a. tr., cu prilegiul fugăturei de cai[5], au mînat 23 la noi pe domnii b[aron] Leo Josika și Samuele Sala, ca să ne roage, în numele aristocraților din Ungaria aci veniți cu acea ocaziune, să mergem la casina lor și acolo să ne dechiarăm cugetele. Dară, înțelegînd că un Olivier Lalant[6], / de națiune francez, cum se vorbea, a venit tocmai cu scop ca să împace pe români cu magiarii, și că poliția de aci mai înainte fu avizată despre aceea, care caută după noi că ține-vom conferința cu ei, le-am spus cauzele de ce noi nu putem să mergem în sus, la Casină, fără, toate dorințele noastre, după cum ni le-am formulat, le-am spus, rugîndu-i ca să le facă cunoscute celor ce se interesează.

Au mînat a doua oră la noi. Tot acelea le-am răspuns.

La banchetul de frățire de atunci, prin trei deputați magiari: Kovâri[7], Papp Miklos și Demenyi[8], fostul deputat la Dietă, m-au chemat și pe mine. Dară le-am răspuns că io sum preut, la crîșme sau Komlo Kert[9] nu m-am obicinuit a merge. Apoi niște închieri de frățietate între pocale nice că ajung mult spre împăcarea noastră. Fără să arate cu fapta că întru adevăr doresc cu noi a se împăca. Fără, m-au rugat ca, dacă io nu merg, să trămit pe ai noștri barem. Li-am apromis că voi face aceea, vom să probăm și această înfrățiere pînă cînd va dura.

Ce s-a întîmplat acolo, ai cetit din jurnal[10].

După aceea am mai avut multe dispute; dară în august sau septemvrie trămise ex[celența-sa] d-nul graf Miko Imbre [=recte: Imre][11] la mine, să fac bine să mă duc la el, dară după amiazi, cînd nu are vizite, pentru că are multe de vorbit cu mine.

M-am și dus într-o duminecă. M-a întrebat că ce e cauza de românii-s așa ostili către maghiari? I-am răspuns că cam au pentru ce. Zice că cum? I-am răspuns: „Știi, escelenția-ta, ce au vorbit în Senatul imperial Barkoczi[12], Mailâth[13] și alții ? Că în Țara Ungurească nu cunosc altă națiune și limbă decît numai maghiară. Știi ce a scris Ivanka ?[14] Emigrațiunea maghiară dinafară iată ce scrie!... Noi, din toate aceste nu culegem alta decît că magiarii iar voliesc a apuca asupra noastră cu toate și a ne suprematiza. Gazetele noastre, fără osebire, s-au sculat asupra acestor tendințe suprematice ale magiarilor, scriind cu agerime. Uită-te, escelentia-ta, ce scrie *Naționalul*[15] din București".

Toate i le-am recitat, mai cu seamă că vor peri în rîsul lumei întregi[16].

Atunci îmi zice cu mirare: „Doară nu scrie așa! ?" „Ba așa, zău!" 23»

„Escelenția-ta, — am continuat mai încolo — apoi noi românii, / văzînd că magiarii nemica nu răspund la toate aceste, așa argumentăm: de aceea nu răspund, că sau nu-i interesează de noi și de cauza noastră, sau că nu îndrăznesc a ni frînge argumintele din gazetele noastre și nu îndrăznesc a-și da programul față cu noi, pentru că au de cuget și în animă de a ne înșela. Atunci mi-a zis: „Aceea nu zice, domnule protopoape, pentru Dumnezeu, căci departe este de la noi una asemine cugetare".

M-a rugat, după aceea, ca să le întorc toate din gazete, ce-s scrise asupra tendințelor magiare, pe ungurește, ca să le refrîngă și să-și cleie

[seamă] că ce vreu dînşii. I-am zis că bucuros, fără, fiind pre multe de întors, ar fi mai bine dacă pe redactorul Dozsa[17]]-ar trămite la mine, să-i spun că ce direpţiune să deie la *Kozlony*[18], pentru că io m-aş duce la Dozsa să-i spun, dară va zice că *az olah esperes hozăm jott hogy adjon prelectiot.*[19]

L-a şi trămis, pe o luni la 9 spre demineaţa. Lui Dozsa, de la 9 ore pînă la 3 ore după amiazi, io şi cu Bohăţel l-am [recte: i-am] spus toate cele de spus, I-am spălat cumsecade. Acest redactor s-a apromis că aşa va face cum i-am spus noi.

Au şi dat, la săptămîna, un articlu volind să ne facă destul dorinţelor noastre[20]. După ce au ieşit articlul afară, ştiind acum magnaţii despre învolirea şi coînţelegerea noastră cu redactorul, cîce ne întîlneam, ne întrebau că suntem îndestuliţi cu articlii împăciuitori a lui Dozsa? Le-am răspuns că nu, nicidecît. D-l Bohăţel le-au spus în faţă: *Dozsa Valosăgos bolond. Ha valami lazadds lesz a românok es a magyarok kdzt, csak Dozsdnak tulajdonitjâk"*[21]. Ce auzind redactorul Dozsa, a venit la mine de s-a căit cum noi, în loc de a fi mulţămiţi cu articlii lui împăciuitori, aşa şi aşa ne-am dechiarat asupră-i. Io i-am zis că, zău,, aşa nu merge şi, în loc de a ne împăciui, mai tare ne aţîţă.

La aceste mi-a zis: „A mea parte e de tot grea, pentru că la noi, la magiari, încă sunt trei partite: conservativi, liberali şi sălbatici (vad niagyarok). Io aş vre ca la toate să fac destul, şi apoi încă şi domniilorvoâstre, la români". Io i-am zis: „Donule redactor, dacă nu poţi, sau nu te trage anima a scrie în partea românilor ceva mai bine, lasă-te, nu scrie de noi, românii, nimica, că atunci mai lesne ne vom împăca decît cu articlii domniei-tale". Au zis că aşa va şi face, dară puţin timp şi-a ţinut parola.

24 Aş fi tare lung / dacă ţi-aş descrie toate disputele ce le-am avut eu aci cu fraţii magiari. Dară una, de mare însemnătate. Iată-o: în luna lui decemvrie m-a chemat iarăşi la sine es[celenţa] gr[of] Miko şi m-a întrebat: „Au direpţ e că românii au subaşternut la Majestate un proces asupra lui Kemeny Ferencz, ca să-1 depună din post, şi în locu-i să pună pe Josika Lajos?"[22] Io i-am zis că despre atare lucru pînă acum nu am auzit nimica. Mi-a zis că Bohăţel să fie spus aceasta lui Sala. Io i-am replicat că adevărat cum că Bohăţel cu Sala vorbeşte numai în batjocură, ţinîndu-1 de nebun, dară tocma asupra lui Josika Lajos, principalului său, să vorbească ceva aseminea, nu cred. Fără, tocma din contra s-a întîmplat, cît, cînd au fost deputaţii noştri la Viena, la ministrul Rechberg[23] şi aceştia-1 poftea ca să pună un cancelariu român li-au zis: „Bine, să vă punem, dară, de cancelariu pe Josika Lajos, că acesta e român, au răspuns ai noştri: „Nu, acesta nu ne trebuie, că-i renegat, iar renegaţi de aceştia avem destui între aristocraţii din Ardeal". Fără,, i-am spus curat că noi cu Kemeny nu suntem mulţămiţi, pentru că e rău la animă, pe ungurie *rosz mdju*[24]. „Dară alta e ce românilor le cade cu greu, adecă că excelenţia-ta propuni la deregătorii pintre români tot pe cei renegaţi". Atunci mi-a răspuns: „Io, pînă acum ne avînd altă instrucţiune de sus decît biletul de mîna împ[aratului], pînă acum nu am. propus". Io i-am zis: „Ba se vorbeşte că ai propus pe supremii comiţi»

Apoi să ştii escelenţia-ta că cu renegaţi dintre ai noştri nimica nu foloseşti spre împăciuirea şi mulţămirea românilor". Mi-a zis că între dumneavoastră[25] sunt mulţi înfocaţi; pe aceia nu-i poate propune. Io i-am replicat: „Aşa e, dară între magiari încă sunt mulţi înfocaţi. Io, dac-aş fi în starea escelenţiei-tale, la toţi li-aş afla loc. Pe cei mai înfocaţi să-i aşezi la neşte deregătorii colegiali, unde vor fi înfocaţi dintre unguri şi înfocaţi şi dintre ai noştri, dară vor fi acolo şi de cei cu natura mai blîndă; aceştia vor să-i domolească. Apoi, să ştii că cei înfocaţi turbură apa etc, etc."

Mi-a mulţămit pentru svat. în urma acestei convorbiri, la săptămîna, m-a şi chiemat în sus, la sine şi m-a rugat ca acum, venind instrucţiunea de sus să-i dea într-o listă pe toţi inteligenţii români carii ar fi demni de a se aplica la guvern, de consiliari, secretari etc. / I-am promis 24*
că bucuros, numai cît io nu-i cunosc pe toţi, fără voliu să mă înţeleg cu ai noştri de aici. Mi-a spus să-i adun pe toţi şi să ne înţelegem laolaltă.

I-am şi provocat pe toţi inteligenţii noştri de aci la consvătuire. De consiliariu, *primo loco* te-am pus pe domnia-ta, după aceea pe Bran[26], Moldovan[27], Pap Vasilie[28] din Viena, Lazar[29], pe Puşcariu[30] şi Vasici[31] şi aşa mai încolo. Dar, ştiind că pe d-l Bohăţel e de tot mînios, am propus în adunarea noastră că ar fi bine să mergem în sus mai mulţi, să-i mulţămim pentru încrederea-i în noi pusă. între aceştia să fie şi Bohăţel.

Aşa am şi făcut. în ziua următoare am mers la el: io, d-l Bohăţel şi Filip. Io i-am imanuat lista iar d-l Bohăţel i-a mulţămit şi l-au asigurat că, dacă volieşte în partea românilor a se informa din izvor sigur, noi, dacă va porunci suntem gata etc. Ne-a poftit să şedem pe canapei. A luat după aceea lista amînă şi, cetindu-o, a făcut o faţă lungă şi a zis: „Dar pe Dunca[32] şi Alduleanu[33] pentru ce i-aţi lăsat afară din listă?" A răspuns Bohăţel: „Precum ni-a spus d-l protopop, escelenţia-ta ai poruncit ca pe aceia să-i însemneze, în carii naţiunea are încredere, iar între aceşti doui nu are. Afară de aceea, noi nu suntem împuterniţi de naţiune ca să propunem la deregătorii, fără, fiindcă escelenţia-ta ni-ai poruncit ca să facem aceasta, noi numai aşa ne-am luat îndrăzneala, faţă cu porunca escelenţiei-tale, a lua asupră-ne răspunderea înaintea naţiunei, că am propus tot pe aceia în carii naţiunea are încredere. încît de va şi şti despre aceasta naţiunea, să nu ne condemneze că doară neşte renegaţi am comendat".

Au zis după aceea Miko: „Io cunosc pe Dunca. Au şerbit sub mine la Thezaurarie. Despre amîndoi mi s-a scris din Viena ca să nu-i las din candidaţiune". A zis după aceea d-l Bohăţel: „Escelenţia-ta vei face cum vrei vre, dară naţiunea în aceştia nu are nici o încredere" etc, etc

După aceea au venit la dezbatere şi dispută mai multe lucruri interesante, mai cu seamă naţionalitatea. I-a spus d-î Bohăţel că noi, pîn[ă] cînd naţiunalitatea şi limba nu ni se va garantiza, îndestuliţi nu vom fi. Disputa a curs o oră etc, etc

Să-ţi scriu şi despre ţingarul sau ţiganul Moga[34], cum se numeşte aici, de către ai noştri deobşte. în săptămînile trecute a venit de la Dej 25
să depună, ca secretariu, jurămîn/tul. Cu acel prilej a venit într-o seară la mine, fiind de faţă d-l Molnar, capelanul, protopopul Roşescu de legea

gr.-răs. şi alţii. A început a vorbi cu înverşunare asupra domniei-tale, mai cu seamă asupra metropolitului[35] şi a lui Axente. A zis că v-a învăţa dînsul, că acuşi v-a prinde dînsul. Atunci i-am replicat cu un ton apăsătoriu: „Domnule secretariu, fii bun şi, în casa mea, asupra metropolitului şi a lui Bariţ să nu mai vorbeşti, pentru că noi pe aceştia-i adorăm iară pe Axente-1 onorăm. Să ştii, domnule, că de vei mai îndrăzni a vorbi numai un cuvînt rău asupra lor, te dau pe uşă afară. Au nu ţi-e ruşine, renegatule, a scrie prin jurnalele străine asupra lui Bariţ, căruia singur avem deamulţămi dezvoltarea sînţămintelor naţiunale în toţi românii, şi a te pune într-o categorie, sau coterie cu Mezei Makab [recte: Jakab], Iosiv Hossu şi Pap Augusti[n] ?"[36] Atunci mi-au zis: „Cum poţi domnia-ta a-mi teroriza opiniunea mea individuală?" Io i-am zis: „D-le secretariu, io-ţi respectez opiniunea individuală, dară să-mi fie iertat a-mi da şi io opiniunea asupra-ţi. Dară aceasta nu e individuală, fără a întregei naţiuni cum că domnia-ta eşti un om ticălos şi de nimic, nu eşti demn nice vorba să-şi prindă omul cu domnia-ta". La aceste mi-a zis: „Pînă e lumea nu te voi uita, d-le protopoape!" I-am şi zis că, dacă nu mă va uita şi de nu va veni la casa mea altul, îmi va părea bine, pentru că pînă acum aci în Cluş am fost cu toţii ca fraţii laolaltă, într-o uniune, iară de dînsul nu am lipsă, ca să vină să facă între noi dezbinare etc.

Cu aceasta a ieşit afară din casă-mi. După această scenă am propus, într-o adunare alor noştri de aci, ca să subşternem asupra-i un proces la gubernatorul, la cancelariul şi la Majestate, poftind ca să se depună din deregătorie, ca un renegat şi om fără caracter. Dar unii au zis că să-1
25' lăsăm în plata lui Dumnezeu. Io, ca să-1 spariu, am spus / lui Alexandru Lazar şi lui Dunca că acum se subscrie procesul asupra lui Moga, ţiganului. S-a rugat aceştia, pentru Dumnezeu, ca să nu facem cu el această prostituţiune, zicînd că dînşii-1 vor admonia altul să nu mai scrie în jurnale asupra românilor, şi că vor spune şi guvernatorului ca să-1 dojenească şi oprească de a mai scrie. Asigurîndu-mă că aceasta va şi face, spunîndu-mi. d-1 Lazar o întîmplare dintre ale sale: acesta, după cea ieşit articlul asupra-i, cu datu Poplaca[37], s-a învinuit asupra lui Bran sau Şaguna, că unul dintre aceştia ar fi auctorul articlului aceluia şi, din această cauză, a volit a scrie asupra lui Ş[aguna], volind a-i descoperi intrigile acestuia, cum zicea sus-scrisul domn; dară s-a socotit ca să întrebe mai întîi de guvernatorul, de-1 va sfătui să facă aceasta; guvernatorul i-a zis: „Domnule consiliariu, pentru Dumnezeu, să nu vă mestecaţi în certe şi dispute jurnalistice asupra nimănui, că nu vedeţi cum strigă românii asupra mea, că am propus la posturi, dintre domnia-voastră, pe de acei în carii nu are încredere; lăsaţi-vă, ca să nu daţi ocaziune a protesta asupra domniilor-voastre şi a-m[i] face numai mie necaz!"

De aci poţi vedea cum i-e frică şi guvernatorului, ca nu cumva să ne arătăm nedestulirea asupra lor. De altminterea, cum se poartă fruntaşii noştri deregători de aici vei putea concilia din lauda ce o pun ungurii pe dînşii: *O, be jdmbor emberek szegenyek, ugy ulnek azulesben, es szeliden viselik magukat, mint valami sziiz lednyok"*[38] .

Voliesc aceştia, se înţelege, instigaţi de aristocraţi, a da un jurnal românesc, aci în Cluş, care să fie şi oficios, dară nu-şi capătă redactor.

Io le-am spus verde / că nimene nu va să prenumere dintre români pe 2ft
acel jurnal decît renegaţii şi aceia carii vor aspira la deregătorii. Acestea le-am spus şi la fraţii magiari de coteria aceasta. I-am spus lui Lazar, care stă mai tare de a face aceasta, că vor să facă dezbinări între români şi certe. Apoi, blăstămul naţiunei va cădea asupra intreprinzăturii lor.

Ce va fi, vom vedea. Cînd vom avea ceva lucru interesant a vă împărtăşi, cu toată anima-mi voliu împlini aceasta datorie.

într-altele, nobilelor bune sînţiri recomendat, cu toată onoarea sunt al prea onoratei domniei-tale stimătoriu,

Ioane Fekete m.p.
protopopul.

P.S. Acest articlu să aveţi bunătate îndată si a-1 da la redacţiunea Gazetei./[39] ' ' ' 2 6 *

[1] „Cărticica ungurească": *Az erdelyi oldh nemzetrol szollo országos tdrvenyczikkek az unioval szemben es ezekrol ertekezlet egy magyar es egy oldh kdzdtt,* Braşov, 1861, una dintre cele mai puţin cunoscute cărţi ale lui Bariţ. Tipăritura cuprinde două epistole: una a contelui Wass Samu, din 1 noiembrie 1860, către Bariţ şi răspunsul lui Bariţ, în ungureşte, datat Braşov, 14 noiembrie 1860. Originalul scrisorii lui Wass, la B.A.R., ms. rom. 1005, f. 102r—103r. Ambele scrisori, reproduse cu comentarii în Ioan Chindriş şi Kovâcs Ferenc, *George Bariţ magyar levelezese,* Bucureşti, 1974, p. 37—50.

în urma Diplomei imperiale din 20 octombrie 1860, care trasează o linie liberală politicii pe mai departe a imperiului, cercurile politice din Ungaria şi cele ungureşti din Transilvania depun eforturi remarcabile pentru a fi „pe fază" şi a putea exploata în folosul lor împrejurările momentului. Ţinînd cont, însă, de puternica opoziţie a românilor la 1848, aristocraţia maghiară, devenită brusc „liberală", vrea să-şi asigure o atitudine, dacă nu binevoitoare, măcar pasivă din partea românilor transilvăneni. Cu atît mai mult, cu cît politicienii momentului nu voiau altceva decît să reactualizeze, în condiţiile evident propice ale liberalismului, dezideratele maghiare de la 1848: unirea Transilvaniei cu Ungaria, supremaţia naţiunii şi limbii maghiare deznaţionalizarea românilor. Scrisoarea lui Wass e un apel către Bariţ, şi prin acesta către români, de a colabora frăţeşte cu ungurii la înnoirea peisajului economic al principatului (Wass a fost un economist remarcabil). Sesizînd, însă, tendinţele noii partide politice maghiare, în frunte cu Deâk Ferenc şi Eotvos Jozsef, Bariţ se simte îndreptăţit să-i dea corespondentului şi prietenului său din copilărie Wass Samu o strălucită lecţie politică. Răspunsul său sintetizează însuşi gradul de maturizare politică a fruntaşilor naţiunii române, esenţa problematicii româneşti de ia 1860. Bariţ repune în faţa celui care-i cere părerea, aşa cum au făcut şi cei de la 1848, unica modalitate de a-i mulţumi pe români: acordarea egalei îndreptăţiri naţionale şi confesionale, autonomie naţională, recunoaşterea limbii ca oficiale ş.c.L Iată cum, în această primă dispută româno-maghiară de după liberalizarea imperiului, se confruntă din nou ideile de la 1848: în faţa spectrului sinistru al unirii Transilvaniei cu Ungaria — ideea autonomiei principatului, cu corolarul său firesc, autonomia naţională a românilor. în faţa pretenţiei de a impune maghiara ca limbă diplomatică şi culturală unică — revendicarea recunoaşterii oficiale a limbii române în toate domeniile de activitate. Numai *după* acordarea acestor drepturi şi a altora este cu putinţă a se încerca o înţelegere cu românii. Pînă atunci, aceştia manifestă o sfîntă şi desăvîrşită neîncredere în politicienii maghiari, atitudine la care-i îndreptăţeşte amintirea secolelor de asuprire din partea aristocraţiei maghiare. Argumentele lui Bariţ în favoarea drepturilor româneşti depăşesc însă nivelul paşoptist, fiind extrase mai cu seamă din dreptul istoric, după cum o cerea orientarea ideologică europeană a momentului.

[2] Dieta pestană din 1861, prima întrunire a corpurilor legiuitoare ungureşti după proclamarea constituţionalismului, era întrunită de la data de 6 aprilie. Erau

prezenţi şi mulţi deputaţi români, fireşte din părţile „ungurene" ale Daciei Superioare:'Banat, Grişana, Maramureş. în Camera magnaţilor figurau Emanuil Gojdu, Iosif Man şi Sigismund Pop iar în Camera deputaţilor, acea pleiadă frumoasă de politicieni care şi-au înscris numele în analele istoriei transilvane: Vincenţiu Babeş, Vasile Buteanu, Ioan Faur, Aurel Maniu, Filip Pascu, George Popa, Iosif Pop, Alois Vlad de Sălişte, Eftimie Murgu, Ioan Popovici Deseanu, Andrei Mocioni, Iosif Hodoş, Gavril Mihali şi alţii. Dieta a fost arena unor înfocate lupte parlamentare, cu rezultate nefaste pentru români (vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub coroana ungară* II, Sibiu, 1904, p. 287—507), întrucît ea a însemnat reînvierea oficială a pretenţiilor ungureşti de încorporare a Transilvaniei. Acest lucru l-a determinat pe Alexandru Papiu Ilarian pe atunci jurisconsultul statului Moldovei la Iaşi, să critice bazele politice ale acestei diete în celebra-i lucrare *Independenţa constituţională a Transilvaniei,* partea I—II, Iaşi, 1861, sclipitoare operă polemică şi unul' dintre marile noastre studii de drept istoric.

[3] Atestare timpurie a activităţii politice desfăşurate de Ioan Raţiu (1828—1902). Acesta abia-şi deschisese'biroul avocaţial la Turda, după susţinerea cenzurei de avocat la Sibiu, în acelaşi an 1860.

[4] Un an mai tîrziu, acest George Filip este ales jude primar în Comitatul Hunedoara, cu ocazia restaurării acestui comitat.

[5] Tradiţionalul concurs hipic ce se desfăşura anual la Cluj, începînd din deceniul al patrulea. în ochii românilor, „alergătura de cai" de la Cluj n-a fost altceva decît o stupidă paradă a pintenilor, cailor, mustăţilor şi golătăţii psihice a nobilimii maghiare. Despre concursul din 1860 vezi *Kolozsvâri Kozlony,* 1860, nr. 61, p. 252; nr. 62, p. 256.

[6] Corect: *Olivier Lalande,* industriaş francez cu capital investit în extracţia petrolului din Moldova. Este interesantă această informaţie despre amestecul lui Lalande în politica Transilvaniei!

[7] *Kovâri Lâszlo,* istoric şi statistician maghiar, membru al Academiei Maghiare. Născut la Turda în 1820, a făcut studii de filosofie şi drepturi la Cluj şi practică de avocatură la Tabla Regală din Tîrgu-Mures. La 1848 a întemeiat la Cluj jurnalul *Elenor.* Acest prestigios om de ştiinţă maghiar îşi reia activitatea politică la Cluj, întreruptă în 1848, în condiţiile noi oferite de mişcarea politică din 1860.

[8] *Demenyi Ferencz.*

[9] Komlokert, han de pe vremuri, situat la marginea de sud a Clujului, pe Dealul Sinuţa.

[10] Prezenţa la Cluj a unui mare număr de aristocraţi din Transilvania şi Ungaria cu ocazia concursurilor hipice, desfăşurate tocmai în zilele cînd, la Viena, Senatul imperial lărgit îşi desfăşura lucrările cu un ecou deosebit în tot imperiul, a prilejuit şi întruniri cu caracter politic naţional. Adunarea de la Komlokert, despre care pomeneşte Fekete Negruţiu, s-a ţinut în ziua de 29 iulie 1860 (vezi *Kolozsvâri Kozlony,* 1860, nr. 63, p. 260)! Chiar dacă Fekete Negruţiu a refuzat să ia parte la aceste manifestări timpurii ale viitoarei efervescenţe politice care urma să-şi facă loc, începînd din 20 octombrie 1860, în viaţa principatului au luat parte şi fruntaşii români. La Komlokert au fost de faţă Iosif Şipotariu şi Ioan Raţiu. Cei doi au vorbit în româneşte. Referitor la intenţia ungurilor de a se împăca cu românii în vederea unor mari evenimente politice care se simţeau iminente, Raţiu spune: „Domnilor! Primim cu bucurie manifestarea frăţiei şi prieteniei, fiind convinşi că patria noastră comună numai atunci va înflori şi se va ferici, dacă popoarele ei, mai cu seamă românii, se vor afla într-o strînsă coînţelegere şi prietenie cu ungurii. După părerea mea, însă, o prietenie trainică numai aşa se poate închipui, dacă vom lua în considerare şi vom păzi cu sfinţenie limba, obiceiurile şi drepturile naţionale ale celuilalt. Iubirea de limbă şi simţirea naţională sînt atît de puternice astăzi, cît nu pot să cred că există cătuşe destul de puternice care să împiedece dezvoltarea acestor comori". Participanţii maghiari s-au exprimat în cuvinte măgulitoare la adresa românilor, fapt care nu i-a împiedecat să ridice toasturi pentru unirea Transilvaniei cu Ungaria (Papp Miklos, de pildă), idee atît de nesuferită românilor. Mica agapă de la Komlokert n-a adus nimic nou pe linia înţelegerii de către politicienii maghiari, a drepturilor şi năzuinţelor româneşti.

[11] *Miko Imre,* 1805—1876, scriitor, om de cultură şi politician maghiar din Transilvania, unul dintre fruntaşii generaţiei maghiare de la 1848. Cîteva luni mai tîrziu, în decembrie 1860, Miko avea să fie numit guvernatorul Transilvaniei. Informaţiile despre Miko din această scrisoare sînt preţioase, dovedind că acesta nu era chiar atît de retras din viata politică pe cit se spune, în urma eşecului maghiar de ia 1848—1849.

[12] La 5 martie 1860 s-a publicat patenta imperială pentru convocarea Senatului imperial, într-o variantă lărgită: 100 de membri, din care 38 aleşi liber din ţările de coroană. Au participat doar doi români: episcopul Andrei Şaguna şi bănăţeanul Andrei Mocioni. Deşi scopul sesiunii Senatului era dezbaterea'unor chestiuni administrative, în primul rînd problema registrelor cadastrale, deputaţii naţionalişti maghiari au deturnat cu succes discuţiile pe planul politic naţional. La a patra şedinţă, în 8 iunie 1860, deputatul conte Barkoczi Jânos imputâ guvernului că n-a respectat dreptul limbii maghiare în provinciile Coroanei Sfîntului Ştefan. Barkoczi are următoarea aserţiune în această privinţă, referitor la „ungurii nemaghiari": „Limba ungurească este oamenilor plăcută. Ei se dau de unguri şi vreau să treacă de unguri". Afirmaţia — în ceea ce-i priveşte pe români—venea în flagrantă contradicţie cu lupta de aproape un secol a românilor pentru impunerea limbii şi naţionalităţii lor,

[13] în apărarea lui Barkoczi a sărit, în 21 iunie, senatorul *Mailâth Koloman,* care afirmă în mod provocator: „După cum ştiu eu, în Ungaria sînt numai unguri, vorbească ei limba nemţească, slovacă, maghiară sau română. E irelevant".

[14] *Ivănka Imre,* comentînd în ziarul vienez *Wanderer* lucrările senatului, afirmă în tonul celor doi: „Noi ţinem de ungur pe fiecare om care e născut sub scutul Sf[intei] Coroane a Ungariei, tie-se de orice rasă s-ar tine" *(Gazeta Transilvaniei,* 1860, nr. 34, p. 138).

Orientarea aristocraţiei maghiare era clară: reeditarea vechii politici de ignorare a naţiunilor conlocuitoare, a limbii şi personalităţii acestora. Cei doi deputaţi români, Şaguna şi Mocioni, au răspuns cu hotărîre acestor provocări, prin două memorii inspirate, în care se subliniază atitudinea românilor de constanţă pe poziţia apărării drepturilor naţionale şi a limbii naţionale. Despre lucrările Senatului imperial din 1860 vezi *Gazeta Transilvaniei,* 1860, nr. 23, p. 89—90; nr. 24, p. 93—94; nr. 25, p. 97—98; nr. 26, p. 101—102; nr. 27, p. 105—107; nr. 28, p. 109—110; nr. 37, p. 151—152; nr. 38, p. 153—156; nr. 39, p. 159—160; nr. 40, p. 161—163; nr. 41, p. 166—167; nr. 42, p. 169—171. Vezi şi volumul *Verhandlungen des osterreichischen vertstärkten Reichsrathes, 1860. Nach den stenographischen Berichten,* Viena, 1860, p. 2—284; Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur...,* II, p. 5—107.

[15] Articolul din *Naţionalul,* un comentariu succint şi drastic ieşit din pana lui Alexandru Papiu Ilarian (care nu semnează, dar îi recunoaştem expresiile şi argumentele!) a fost reprodus fără comentarii de *Gazeta Transilvaniei* (1860, nr. 34, p. 138). Referindu-se la atitudinea ultramaghiară a celor trei: Barkoczi, Mailâth, Ivânka, agerul pamfletist Papiu Ilarian conchide: „Din Ungaria şi mai cu seamă din Transilvania aflăm că ungurii doresc a da mîna cu românii, uitînd, precum zic ei, toate cele trecute şi că demonstraţiuni s-ar fi făcut în sensul acesta în multe oraşe. Noi unii dorim aceasta din suflet. Ni se pare însă cu neputinţă, pe cît timp ungurii, şi chiar acum (în anul 1860!!) îndrăznesc a se ţine tot de ideile trecute şi barbare zicînd (ca Ivânka): « Noi ţinem de ungur pe fiecare om care e născut sub scutul Sf[intei] Coroane a Ungariei, ţie-se de orice rasă s-ar ţine », şi drept argument aduc toate cele de la an. 1836 şi care sunt (ca să trecem celelalte) că Dumnezeu însuşi, pe tronul ceresc, e îmbrăcat în haine ungare, unde Sf. Ştefan, primul rege ungar, e cel dintîi sfînt *(Desprez,* tom. I, pag. 4), deci tot omul să fie om şi ungur!!!"

[16] Pasajul de sfîrsit al articolului lui Papiu Ilarian: „E trist cînd o naţiune nu înţelege spiritul secolului şi cînd trăieşte cu iluzii. Acea naţiune va peri în rîsul lumii întregi".

[17] *Dozsa Daniel,* 1821—1889, scriitor şi publicist maghiar, prin formaţia şi cultura sa duşman neîmpăcat al românilor. La 1859, prin intervenţia contelui Miko Imre i s-a încredinţat conducerea celei mai importante publicaţii clujene din secolul al XIX-lea: *Kolozsvâri Kozlony,* pe care a condus-o cîţiva ani. Cariera politică a lui Dozsa a crescut vertiginos în ani de politică ultrareacţionară maghiară de după 1860, din 1872 îndeplinind funcţia de procuror la Curtea de casaţie din Budapesta.

[18] *Kolozsvâri Kozlony,* ziarul condus de Dozsa.

[19] „A venit protopopul valah la mine să-mi dea lecţii".

[20] Articolul, *A nemzetisegek kerdeseben (Kolozsvâri 'Kozlony,* 1860, nr. 73, p. "301—302) se pretinde a fi un răspuns la cel din *Naţionalul* bucurestean. Pe un ton malițios şi provocator, Dozsa îşi desfăşoară ideile, izvorîte din cele mai aristocratice veleităţi de la 1848: Moldova şi Ţara Românească (nemaivorbind de Transilvania!) sînt ţări aparţinînd Coroanei Ungare; naţiune româna nu există în Transilvania pentru că nobilimea acesteia a trecut la unguri; problema naţională a fost rezolvată în Ungaria la 1848 (cînd s-a hotărît moartea naţională a românilor!); Transilvania -este ţară ungurească.

George Bariţ ia imediat atitudine faţă de *Kolozsvdri Kozlony.* în *Gazeta Transilvaniei* (1860, nr. 39, p. 149—150) se reproduce esenţa articolului lui Dozsa; mai -apoi (nr. 39, p. 157—158) Bariţ inserează o lungă *Epistolă deschisă către d-n. Daniil Dozsa, redactorul jurnalului K[olozsvări] Kozlony.* Două sînt punctele de bază ale polemicii banţiene: a) românii vor autonomie naţională deplină, nu se mulţumesc cu jumătăţi de măsură şi b) românii nu au încredere în unguri. Aci Barit are o formulare antologică, de care trebuie să ne amintim ori de cîte ori intervine cuvîntul *ungur, unguri* în corespondenţa înaintaşilor: „Noi stim să distingem acurat între poporul d-v. şi între capii de partide. Către popor suntem cum ne vedeţi: sinceri •şi prietenoşi. Către capi suntem reci, rezervaţi".

[21] „Dozsa e nebun curat. Dacă va fi vreo răscoală între români si maghiari numai Dozsa va fi răspunzător".

[22] Kemeny va cădea din postul de cancelar la Transilvaniei după 19 septembrie 1861, refuzînd să consimtă la convocarea Dietei Transilvaniei. Dar românii nu l-au vrut nici pe Josika Lajos (vezi scrisoarea în continuare), ci l-au propus si susţinut pe romanul Vasile Ladislau Pop. Pînă la urmă, postul îl va ocupa Nâdasdy Ferenc •cu. promisiunea să satisfacă dorinţele românilor.

' Este adevărat, intervenţiile românilor pe lîngă Curtea vieneză, repetatele lor phngen au contribuit la căderea acestui duşman al naţiunii române.

[23] *Johann Bernhard von Rechberg und Rothenlowen,* 1806—1899, între 1860—1864 ministru de externe al Austriei. Sprijinitor al românilor. A contrasemnat Diploma de liberalizare din 20 octombrie 1860 şi a luat măsuri pentru aplicarea corecta, mai ales în ceea ce-i privea pe români, a celor prevăzute în Diplomă si •actele însoţitoare.

[24] „Cu fiere neagră". *Ad litteram :* „Rău de ficaţi".

[25] Adică între fruntaşii partidei naţionale de fa 1848.

[26] *Ioan Bran de Lemeni.*

[27] *Dimitrie Moldovan.*

[28] *Vasile Ladislau Pop.*

[29] *Alexandru Lazar.*

[30] *Ioan cavaler de Puşcăria.*

[31] *Pavel Vasici.* Vezi despre toţi aceştia *George Barit si contemporanii săi* II 1974, notele la scrisorile trimise de Pavel Vasici.

[32] *Paul Dunca de Sajâ,* 1800—1888, consilier gubernial, unul dintre fruntaşii romanilor transilvăneni după anul 1860.

[33] *Ioan Alduleanu.* Vezi *Op. cit.* scris. XXXI, n. 1.

[34] *Ieronim Moga,* la acea dată „accesist" la oficiul de ajutoare de pe lîngă Curtea apelativă din Cluj.

[35] *Alexandru Sterca Şuluţiu.*

[36] în special Augustîn Pop, protopopul greco-catolic de Alba Iulia era rău văzut în rîndul intelectualităţii române. în 1861, în *Gazeta Transilvaniei* (nr. 28 p 116) ya apare articolul *Pop Augustin în P[esti] Naplo, Hirnok si directoru Marosăn Jakab,* în care i se impută cochetăria cu politicienii maghiari.

[37] Intîmplare foarte neplăcută a consilierului gubernial Alexandru Lazar dm Cluj. După cum se ştie, între 13—16 ianuarie 1861 s-a ţinut Conferinţa Naţională de la Sibiu, veritabilă reeditare pe plan politic a celei de la 3/15 mai 1848. Lucrările acestei conferinţe constituie, pentru românii din Transilvania, cel mai important eveniment politic de la 1848 pînă la crearea Partidului National Român. Ultimul punct dm ordinea de zi a lucrărilor conferinţei a fost alegerea unei comisiuni permanente, asemănătoare Comitetului permanent de la 1848. Sînt aleşi: Alexandru Sterca Şuluţiu, Andrei Şaguna, Ioan Alduleanu, Iacob Bologa, Pavel'Vasici, Anton Vestemian, Ioan Pinciu, George Bariţ, Ioan Puşcariu, Axente Sever, Matei Nicola, IoanRatiu, Dimitrie Moldovan, Gheorghe Domşa, Spiridon Fetti, Iosif Hodoş, Ioan Alexi, Alexandru Bohăţel si *Alexandru Lazar* (vezi despre conferinţă la Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* II, p. 188—219). în legătură cu Lazar, protocolul Conferinţei specifică: „E de notat că acest din urmă a publicat o declaraţiune în care spunea că nu voieşte să facă parte din comisiunea pe care el nu o consideră de îndreptăţită a funcţiona, şi ale cărei lucrări nu le va recunoaşte ca ieşite din voia şi intenţiunea naţiunii române. *Dechiaraţiunea* lui Lazar se publicase în *Telegraful român,* XIX, 1861, nr. 5, p. 20. La scurtă vreme, un anonim care semnează A., în articolul *Dintr-un răspuns făcut la dechiaraţiunea din nr. Sal Telegrafului român din Sibii a d. consil. c.r. de prefectură Alexandru Lazar,* datat „Poplaca, în 15 februariu 1861" (vezi *Gazeta Transilvaniei,* 1861, nr. 13, p. 56) îl repede pe Lazar în termeni deosebit de drastici. „Atacîndu-se onoarea naţiunală şi chiar printr-o muşcare ca de un purece, ne aflăm strîns îndatoraţi a mărturisi în public că numita dechiaraţiune a d. A[lexandru] L[azăr] dovedeşte mai mult decît un indiferism către binele naţiunei şi către legala ei cauză". De unde vine această desolidarizare a declarantului? Cine î-a îndemnat? „Poplăcanul" insinuează că ar fi amestecul soţiei lui Lazar la mijloc, care era unguroaică. Ceva mai mult, i se spune verde acestuia că s-a desolidarizat de români ca să fie pe placul patronilor săi politici maghiari. Cu alte cuvinte, presupune trădarea.

Articolul din *Gazetă...* e îndreptăţit, gestul lui Lazar fiind total deplasat, în acel moment cînd românii îşi desfăşurau cu bun succes una din remarcabilele congrese naţionale din epoca modernă. Lazar va regreta mai tîrziu gestul (vezi scris. VIII, dar va fi prea tîrziu.

[38] „Vai, ce oameni blînzi sînt, sărmanii! Aşa şed în şedinţe şi atît de civilizat se poartă, ca nişte fete mari".

[39] Articolul: *Congregaţiunea Comitat[ului] Coşocnei. Cluj, 25 mai 1861,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXIVJ 1861, nr. 41, p. 177—178, împreună cu *Protestul cluşanilor în contra nelegalităţii congregaţiunei comitatului, în 23 mai 1861.* Atît articolul cit si protestul sînt opera lui Fekete Negruţiu care, spre lauda lui, a avut un rol deosebit în acţiunile românilor de la Cluj şi din împrejurimi, în acel an de zbucium, politic 1861, care cerea vigoare, prezenţă de spirit şi un simţ de orientare dezvoltat. La adunarea comitatensă, Fekete Negruţiu a zis: „Patria este şi a noastră şi frăţietatea între noi numai pe bazea dreptăţei poate să susţene". Articolul demască manevrele politicienilor maghiari de a-i elimina pe români din viaţa publică a Comitatului Cluj.

VI

Cluş, die 9 iulie 1861, st. n.

Prea onorate domnule!

Din mai multe părţi, românii noştri din Pământul Regesc au recurs, aici, la guvern, cu contrapetiţiuni şi proteste în contra afacerilor comitelui săsesc, propatratate cu ocaziunea reorganizărei oficiolaturilor, în prejudiciul românilor *K* Căci ai noştri inteligenţi nu-s aplicaţi la posturi după direptate, sau barem după cuviinţă.

Aceste proteste, luîndu-se dezbatere în sesiunea guvernială de ieri, domnul consiliariu Alexandru Lazar, văzînd că tot răul vine de acolo căci românii noştri, în comune, nu-s reprezentaţi după cum ar debui, s-a străduit a arăta că toată nemulţămir[e]a românilor vine de aci, că reprezentaţiunile comunelor nu-s impegiate şi compuse după o cheie / direaptă, despre ce oamenii noştri nu fac nice o amînare. Şi aşa, a poftit ca guvernul să ordineze să se cerce cum şi în ce tip s-au compus, prin Pămîntul Regesc, reprezentaţiunile aceloraşi, ce s-a şi făcut, ordinînd

sus-scrisului comite săsesc, ca din toate comunele să trămită la guvern protocoalele despre alegerea reprezentaţiunilor concinate.

Aşa stînd lucrul, nouă aici ni-e frică ca nu cumva comesul săsesc[2] să se folosească asupra românilor noştri din Pămîntul Regesc cu îndătinata înşălaţiune. Am cugetat a fi consult ca, pe prea onorata domnia-ta, asupra acestui objept aşa de importante să te informăm ca, de cumva vei afla de a fi lipsă, prin vreun articol, să faci atenţi pe românii noştri din Pămîntul Regesc[3].

Noi ne miram, spunîndu-ne neşte deputaţi trămişi de la Mer/curea, precum că pe la dînşii tot notarii celi vechi au rămas şi că toate afacerile comunale se duc în limba germană. Li-am spus că să protesteze de prin toate comunele, asupra orice neîndireptăţiri, aici la guvern, să spună şi la alte comune din sat, ca să facă aseminea, şi pre mine să mă încunoştinţeze de loc ca, aici, la guvern, avîndu-mă bine cu toţi consiliarii fără deosebire, în cele de lipsă pot să ajut cu ceva informaţiune, sau barem urgund luarea la pertractare a objeptului, numai dacă volim fi avizat despre aceea.

în Comitatul Cluşului conscriu pe celi îndireptăţiţi a lua parte la alegerea deputaţilor, vezi bine la Pestea[4]. Mulţi dintre ai noştri, dintr-un început nu au volit a se conscrie, zicînd că dacă nu au venit ordinaţiunea de la împăratul, nu vor să ştie ne/mica de alegerea deputaţilor. Aceea aşa e, însă io, luînd lucrul mai de-amăruntul la adîncă cugetare, am aflat cu cale ca să lase a se conscrie, din cauză că se poate întîmpla, în caz contrariu, să se adune numai magiari la alegere şi poate şi dintre ai noştri veri doi renegaţi. Şi, neluînd poporul parte, prin urmare nefiind cine protesta în contra actului aceluia, să trămită pe aleşii săi la Dietă la Pestea[5].

în această întîmplare, mie sau la altul i-ar căuta a face protest şi a-1 trămite din sat în sat ca să-1 subscrie, şi atunci m-ar nota cu nume de *bujtogato*[6]. Dară dacă ne vom înfăţişa în faţa adunărei, vom face protestul legal.

De altmintrelea contelui Csâki[7], fiind trămis la mine să mă întrebe că volim a lua parte la alegerea deputaţilor la Pestea, i-am răspuns că nu, nicedecît. La care, cetindu-mi provocaţiunea cătră dînşii trămisă de la Pestea, am văzut că numai în cazul cînd şi românii s-ar învoli am ave de a trămite deputaţii la Pestea.

între altele, cu toată onoarea sum al pr[ea] on[oratei] domnieitale stimătoriu,

Ioane Negruţiu,
prota./

[1] Nemulţumirile care au dus la aceste „contrapetiţiuni de protest" s-au acumulat cu ocazia celor două evenimente importante care au loc în Fundus Regius imediat după Diploma din 20 octombrie 1860: venirea unui nou comite al saşilor (cu ocazia reînvierii Universităţii săseşti) şi, în iunie 1861, la Sibiu, Adunarea generală a Universităţii săseşti —- ocazii binevenite pentru a-i înlătura din nou pe români de la treburile publice, de a-i considera în continuare ca pe o naţiune tolerată. Românii din Fundus Regius n-au rămas pasivi în faţa acestei noi dovezi de machiavelism politic din partea patriciatului săsesc, ci au acţionat cu fermitate în sensul reprezentării egale şi a îndreptăţirii egale a românilor cu saşii, chiar dacă românii îi întrec cu mult ca număr pe aceştia din urmă. Fruntaşii românilor în această luptă politică au fost Ioan Hannia, Ioan Popasu, Ioan Meţianu, Grigore Pop din Orăştie, Iacob Bologa, Sava Popovici Barcianu şi alţii. La Adunarea generală a Universităţii săseşti, deputaţii români cer saşilor să accepte următoarele puncte româneşti:

1) Saşii sînt de acord cu înarticularea românilor între naţiunile constituţionale şi sînt gata să cedeze din teritoriul lor pe seama românilor;

2) La ocuparea posturilor din Fundus Regius, românii să fie îndreptăţiţi egal;

3) Saşii nu se opun trimiterii de deputaţi în Senatul imperial;

4) Pentru compunerea codului civil şi penal să se alcătuiască o comisie din partea „naţiunilor alcătuitoare de ţară".

Documentele acestor două episoade politice, la Teodor V. Păcăţian, *Op. cit.,* p. 611—641.

[2] Gomes al saşilor era, la acea dată, Francisc Salmen iar înlocuitorul său baronul Carol Schmidt.

[3] Un *anume* articol nu se va publica în *Gazeta...,* însă Bariţ, după vechea sa convingere despre puterea documentului, publică protocolul adunării săseşti, al cărui text este elocvent în sine, fără alte comentarii (vezi *Din protocolul şedinţelor Universităţei săseşti din Sibii în anul 1861,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 59, p. 253—254; nr. 60, p. 256; nr. 61, p. 259—260, cu „va urma" dar n-a mai urmat). Doar ştirea deschiderii lucrărilor *(Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 53, p. 228) cuprinde o fină observaţie — desigur a lui Bariţ — despre situaţia românilor la această adunare: „Această mică dietă săsească, constătoare din 22 deputaţi, privită din punct de vedere românesc şi transilvan seamănă în miniatură de minune cu dieta cea mare a Ungariei. Trei deputaţi români faţă cu 19 deputaţi saşi. Dumnezeule, ce luptă neproporţională!"

[4] Aceleaşi insistenţe obositoare a politicienilor maghiari de a identifica Transilvania cu Ungaria.

[5] Nu, aici Fekete Negruţiu nu are dreptate, şi Bariţ nu putea fi de acord cu el. Românii transilvăneni, trebuiau să aştepte deschiderea dietei principatului, care în noile condiţii trebuia să ia hotărîri importante în favoarea românilor. într-adevăr, împăratul hotărăşte ţinerea dietei transilvane începînd cu ziua de 4 noiembrie 1861 dar, din cauza piedecilor puse de aristocraţia maghiară, în frunte cu cancelarul Kemeny Ferenc, întrunirea corpurilor legiuitoare este zădărnicită.

[6] „Instigator". La adresa românilor, în 1861, începe să se repună în circulaţie acest cuvînt atît de uzitat la 1848. Ceea ce-l determină pe Bariţ să analizeze pe un ton oţios fenomenul, în articolul *Bujtogato,* din *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 62, p. 263—264.

[7] *Csdky Ldszlo,* 1820—1891, politician maghiar. A luat parte la revoluţia maghiară din 1848—1849, în urma căreia, la 1852, a fost condamnat la moarte. Graţiat şi eliberat, a stat retras pină în 18 51, cînd s-a lansat din nou în politica iredentistă.

VII

Cluş, die 29 iulie 1861

Prea onorate domnule !

Mă rog să ne liertaţi dacă tot mereu te incomodez şi te voliu incomoda cu multe de toate, luînd în consideraţiune acea împregiurare că tot ce fac, fac din cuget şi din inimă bună.

Alta: ieri, vorbind cu domnul consiliariu Alexandru Lazar, mi-a spus că acum, în zilele aceste, ducundu-se la escelenţia sua grafu Nemeş[1], preşedintele Exactoratului guvernial, la vizită, acesta, într-altele, şi-a descoperit mirarea că, deoarece saşii în aceşti 12 ani trecuţi toate casile alodiale şi le-au oferat pe seama preturiei şi a institutelor lor, fără de a împărtăşi şi pe români din acele, şi acum au suplicat la guvern ca, pe

29 seama oficialilor din Pămîntul Regesc să asemneze / plată de la Erariu[2], ca în comitate, aducînd de motiv că dînşii sunt săraci, nu au cu ce-şi plăti oficialii, totuşi românii noştri de pe Pămîntul Regesc nu au făcut, nice nu fac nice un protest asupra acelei fapte machiavelistice săseşti, căci pe românii noştri nu i-au împărtăşit din acele casi, în care au contribuit şi dînşii. Şi i-au lăsat d-lui consiliariu Lazar să mă roage să-ţi scriu ca să lucraţi pe acolo, cît batăr din două-trei locuri să vină o rugare, cu protest la guvern asupra saşilor, poftind românii noştri ca să-i tragă la dare de seamă cu casile alodiale şi să poftească ca Exactoratul guvernial să le revizeze raţiunile, precum şi ca pe români, institutele şibesericile acestora să le împăr/tăşească din toate casile în care au contribuit
29* şi ai noştri[3].

Aceste m-am aflat îndatorat a ţi le scrie, asigurîndu-te, precum pre onorata domnia tua, precum pe toţi ai noştri din Pămîntul Regesc, că graful Nemeş şi ceialalţi de aci, de la guvern, faţă cu ... ne-au apromis tot poftitul şi poftindul ajutoriu şi patrociniu.

Aerul politic, pe aici, s-a mai stîmpărat. Penele de prin pălării, pot zice, toate au zburat, pinteni încă vede omul cam rari[4]. Pe noi încep a ne părtini de ce merge mai tare. Văd că ponderăm în urma direptăţei.

Zic cei de alt neam că la Dietă în Ardeal nu vor lua parte. Li-am
30 răspuns că dacă ei nu vor lua parte, vom ţine noi / Dieta şi fără ei, că multe diete au făcut şi dînşii fără noi etc.[5] Dorirea şi pofta noastră de a ni se recunoaşte naţiunalitatea şi limba de oficioasă zic că e numai ideea care fără teritoriu nu se poate realiza. Le arătăm că ce posed românii e teritoriu român, ce posed dînşii e a lor[6], spunîndu-le că altul nu mai merge cu *magyar föld*[7], *magyar haza*[8], *magyar alkotmány*[9], *magyar Isten*[10] etc, etc

Am speranţă că se vor da după păr, sau îi va lua dracul (zice românul nostru).

Cu altă ocaziune, mai multe.

Cu acest prilej trămit şi preţul prenumăraţiunei pe *Gazeta Transilvaniei* pe semestr. II pentru d.d. Ladislau Vaida, asesore la Tabla regească în Maros Vâsârhely, poşta ultimă Maros Vâsârhely, cu acea rugare ca să binevolieşti a-l da la redacţiune.

Salutîndu-te din animă, pe întreaga-ţi familie, cu toată onoarea sum al prea onoratei d-niei-tale stimătoriu,

30*

Ioane Fekete.

[1] *Nemeş Vince,* 1830—1896, înalt funcţionar tezaurarial.

[2] Din fondul statului, din banii statului. De la cuvîntul latinesc *aerarium* care la romani era tezaurul public al statului.

[3] Nu s-a cerut aşa ceva. La adunarea saşilor, Gonsistoriul greco-neunit din Sibiu s-a mulţumit să pună problema *porţiilor canonice* ale preoţilor din dieceză (Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur...,* II, p. 639).

[4] Semne ale orgoliului nemeşimii ungureşti: pălăriile cu pene şi pintenii la cizme.

[5] Aproape că aşa se va întîmpla. După zădărnicirea dietei programate pentru luna noiembrie 1861, politicienii unguri vor reuşi să amîne mereu întrunirea corpurilor legiuitoare ale principatului, simţind că această adunare nu poate fi decît în favoarea românilor. Cînd, în fine, Dieta Transilvaniei se va întruni, la Sibiu, în sesiunea 1863/1864, ea va fi controlată de români şi va emana importante legi în favoarea acestora.

[6] La 1861 s-a acreditat mult ideea împărţirii Transilvaniei în *teritorii naţionale.* Conform acestei teorii, românii urmau să aibă şi ei un teritoriu naţional al lor. Dar fruntaşii liberali români, mai puţin Bariţ, Şaguna, Măcelariu şi mai mult Papiu Ilarian au combătut această idee, ca foarte periculoasă pentru români. Iată ce le scrie Papiu Ilarian, de la Iaşi, în 16 octombrie 1861, lui Iosif Hodoş şi Axente Sever: „Să vă feriţi: 1) de teritoriu, 2) de vot curiat. La asemine lucruri numai ungro-secuii şi saşii au interes, iară nu românii, carii pretutinde sunt în majoritate" (vezi Iosif Pervain şi Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian,* I, Cluj, 1972, p. 108). Şi mai explicit este în scrisoarea către Iacob Mureşanu din 8/20 ianuarie 1850 *(Ibid.,* p. 181): „Se mai aude pe aici că românii vor să ceară teritoriu român în Transilvania. Ideea aceasta o găsesc eu foarte rătăcită şi foarte periculoasă, pentru că ar trage după sine împărţirea Transilvaniei în mai multe bucăţi, dintre care, negreşit, cea mai mică ar fi bucata, adecă teritoriul român. Românii trebuie să lucreze neîncetat, neostenit, din toate puterile, pentru reprezentaţiunea naţionale după proporţiunea numărului naţiunei române, nu după teritorie".

[7] „Pămînt unguresc".

[8] „Patrie ungurească".

[9] „Constituţie ungurească".

[10] „Dumnezeu unguresc".

VIII

Cluş, die 14 august 1861

Prea onorate domnule!

Pro stătu notitiae[1] grăbesc a-ţi împărtăşi neşte detaiuri despre unele fapte mult interesante pentru noi.

Din Viena ni se scrie că Cancelaria aulică şi-a dat proiectul despre convocarea Dietei ardelene[2], cu privire la objectele în aceeaşi pertractînde, în următoriul tip:

1. Alegerea cancelariului şi a guvernatoriului;

2. Trămiterea deputaţilor în senatul imperial;

3. Unirea Transilvaniei şi ascultarea dorinţelor celorlalţi locuitori din ţeară;

4. Compunerea unei procedure nouă şi a altora legi[3].

D-l consiliariu Vasilie Pop, în 9 a lunei curgătoarie şi-a dat contravot separat, în acest tip: a) înarticularea naţiunei române ca naţiune politică, apoi b) alegerea cancelariului şi a guvernatoriului, ca românii, ca naţiune politică recunoscuţi să ieie parte la alegerea acestora; c) trămi- 31
terea deputaţilor la Senatul imperial;/d) lucrarea unora legi nouă; e) cauza naţiunalităţilor; f) uniunea[4].

Magiarii au poftit cens de 8 fl. dare directă, iară Vasilie Pop cens de 8 fl. cu cela a capului computat laolaltă. A mai poftit şi cerut d-l consiliariu, pentru Com[itatul] Solnoc şi Com[itatul] Doboca 3 deputaţi, pentru Comitatele Cluş şi Turda 4 deputaţi, pentru Com[itatul] Hunidoarei 5 deputaţi, pentru Alba de Jos 6 deputaţi; cam de la 30.000 suflete un deputat. Pentru deputaţi, plata pe lună 100 fl.[5]

D-l consiliariu contravotul său şi l-a dat pe 7 filere, bine pipăit şi lucrat.

Articlul de fond din *Kozlony, A visszaemlekezes tanulsdgai®,* n-rul 122, pentru noi amelinţătoriu se dă cu socoteala a-l fi dat d-l Jakab Elek[7], secr[etarul] guvernatoriului.

Domnul Papp Guşti[8] în zilele aceste a umblat pe aci, colindînd pe toţi madadorii de alt neam. Se vorbeşte a le fi svătuit că, dacă voliesc pe români a-i dobîndi în partea lor au numai a te cîştiga pe prea onorata
31* domnia-ta. Se sileşte, săracul de el, a-şi cîştiga merite. Au şi / dobîndit tocma acum, din sus, 500 fl. v. austr.

De la Curte, în zilele aceste a venit la guvern ordinaţiune ca să se ceară seamă de la saşi pentru casile alodiale. Acum ar fi binevenite recursurile românilor la guvern.

Domnul consiliariu Alexandru Lazar se află tare mîhnit că nu i s-a dat satisfacţiune asupra poplăcanului, pentru articlul asupra-i dat[9]. S-ar mulţumi şi cu atăta, dacă [din] toate altele ce li-a scris dînsul în replica-şi, numai acele s-ar da în *Gazeta* ce ating pe auctorul poplăcan[10].

Mă închin cu sanitate la prea stimata doamnă şi la întreagă prea nobila-ţi familie.

într-altele, nobilelor bune sînţiri recomandat cu toată onoarea sum al prea onoratei domniei-tale stimătoriu,

Ioan Fekete Negruţiu,
32 protopopul./

[1] „Pentru o succintă informare".

[2] Dieta pe care împăratul, la finea lunii septembrie, o fixează pentru data de 4 noiembrie.

[3] O fi existînd un astfel de proiect din partea Cancelariei aulice transilvane de la Viena, al cărei şef era Kemeny Ferenc, adversar al convocării dietei în Transilvania, cu gîndul de a se convoca direct la Pesta. Decretul împărătesc va cuprinde următoarele puncte:

1) înarticularea naţiunii române în rîndul naţiunilor recepte;
2) Alegerea funcţionarilor;
3) Alegerea a 26 deputaţi pentru Senatul imperial şi
4) Modificarea codului penal şi civil.

[4] Primul deziderat din „contravotul" lui Vasile Ladislau Pop va intra în instrucţiunile împărăteşti (vezi nota anterioară).

[5] Principiile lor în ceea ce priveşte reprezentarea naţiunii în viitoarea dietă, românii le-au dezvoltat într-un amplu memoriu către împăratul, datat 15 noiembrie 1861, compus de Alexandru Sterca Şuluţiu şi Ioan Raţiu. Cererile sînt bazate pe serioase analize statistice, care scot în evidenţă marea pondere a românilor în economie şi viaţa socială a Transilvaniei.

[6] *A visszaemlekezes tanulsdgai,* în *Kolozsvâri Kozlony,* 1861, nr. 122, p. 493. Articolul are acelaşi numitor comun cu toată propaganda maghiară de la 1861: restaurarea platformei politice greşite fundamental, de la 1848. Este importantă revelaţia că autorul e Jakab Elek, acest pretins prieten al românilor!

[7] *Jakab Elek,* 1820—1897, istoriograf maghiar renumit, unul dintre cei mai renumiţi arhivişti ai vremii. Revoluţia din 1848 l-a găsit la Cluj, ca arhivar. A luptat în armata maghiară pînă la capitularea finală, apoi, pînă în 1850 a stat închis la Sibiu. De la 1863 este directorul Arhivelor Statului din Budapesta; 1875, membru onorar al ASTREI; 1875 membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe etc. A cunoscut o frumoasă glorie ştiinţifică, onorată cu lucrări de seamă.

[8] Augustin Pop, protopopul Albei Iulii. Vezi scris. V. n. 36.

[9] Vezi scris. V, n. 37.

[10] *Gazeta...* nu va publica replica lui Alexandru Lazar întrucît acesta n-avea dreptul moral la replică.

IX

Cluş, die 28 febr. 1862 st.n.

Prea reverite domnule !

Mult preţuita-ţi epistolă din 18 a.c, cu bucurie şi cu mulţămită am primitu-o şi, cu privire la objeptul în care-mi cereţi ajutoriul, vă asigurez că nimenea, doară, din ai noştri nu a primit cu mai mare bucurie şi recunoştinţă prea măreaţa-ţi idea desfăşurată şi în *Gazetă,* despre lipsa şi necesitatea de a improviza una espoziţiune de produpte şi manufapte[1], şi, prin urmare, nimene doară nu e mai rezolut de a vă fi de ajutoriu spre realizarea acestei mărețe întreprinderi, de cum sum io.

Puteţi, dară, domnul meu, conta pe ajutorul ce, a vi-l da, mă voi sîli din toate puterile. Deci, dară, cu mulţămită primesc conducerea lucrurilor cu privire la acest obiept, în părţile aceste, a Cluşului[2].

Aci, în sîmbăta trecută, s-a ţinut din partea aristocraţilor celor mari şi conservatori o conferinţă privată sub preşederea b[aronului] Kemeny Ferencz şi grafu Miko Imbre [recte: Imre][3], asupra cestiunei celi mai momentoase şi pentru noi: că lua-vor parte la compunerea şi constituirea comitetului comitatense, sau ba? După multe dispute, s-a decis ca în comitet să se adune la casa comitatului şi, *in corpore,* să facă un protest aprig asupra instrucţiunei de compunere şi asupra compunerei acestui feli de comitet, fiind fătul octroatei, şi îndatăşi după / darea înlăintru 34
a protestului să se împrăştie care încătrău şi deloc să nu ieie mai încolo parte la comitet[4].

Dominică au ţinut aseminea conferinţă aristocraţii cei mai liberali, cum se numesc, sub conducerea d-lui Bethlen Jânos. Aseminea s-a decis şi aci, la această conferinţă, prin contele Georgiu Csâki. Am fost şi io poftit să ieu parte, precum şi losiv Hossu, fostul vicecomite, dară n-am luat neci unul parte. Io am răspuns că, precum şi în alte objecte naţiunale, pînă aci m-am ţinut de opiniunea publică a naţiunei, păzind cu toată exactitatea solidaritatea naţiunale, aşa şi în acest objept mă voi întocmi după aceea.

Mi-a cerut opiniunea, şi a mea şi şi ceea ce ar avea-o românii cu privire la acest objept. Am răspuns că pînă acum încă nici nu am dezbătut noi între noi, cu seriozitate, acest objept, fără ne vom pune în coînţelegere şi cu alţii de ai noştri, de prin ţară, şi mai cu desebire cu domnia-ta, care şi pînă acum ne-ai dat la toţi cea mai salutifică direpţiune în cauza naţiunală, şi că voliu cere opiniunea metropolitului. Astăzi i-am şi scris.

Prea lăudatul conte m-a şi rugat ca să-ţi scriu despre acest objept, cerîndu-ţi opiniunea, şi ca şi în *Gazetă* să dai ceva direpţiune, pentru tot publicul român. Dînsul tare ne laudă, şi zice că ne respectează magiarii cu toţii, că ţinem mai strîns laolaltă decît dînşii şi că noi ascultăm vocea conducătorilor noştri, iară la dînşii toţi vreu să fie mari[4]. Ne asigurează (cît poate ajunge pentru noi) că dacă vom da mîna cu ei în acest 34v
objept şi vom / subscrie cu ei protestul, acesta-l vor modera, vor lăsa afară din el espresiunile atingătoare de anul 1848, dacă pe noi aceste ne scandalizează[5], sau numai să primim principiul, apoi să facem noi mai încolo ce vom vrea.

D[omnul] P[ap] V[asile] e de părere că dacă ei nu vor lua parte, nece noi nu avem de ce să luăm; cu atîta mai vîrtos că, pentru noi, românii, compunerea acelui comitet vine mai prejudicoasă.

In toată întîmplarea noi, aici în Cluş, ne vom apleca după părerea publică, ca şi aci să păstrăm solidaritatea naţiunală, că numai prin aceasta am impus şi pînă aci la străini, încît, precum ţi-am scris mai în sus, ne laudă cu toţii şi ne respectează.

Grois[6] nu volieşte a merge la Alba de Jos de administratore comite suprem. Se vorbeşte acum despre Boer Francisc, renegatul de beţivoi. Asesorii la judeţe-s denumiţi; acum li se espediază decretele. Românii noştri-s aplecaţi binişor la judeţe şi, unde s-au putut, de fiscali judiciali cu dirept de a lucra şi la privaţi, în cauze civile.

Domnul V[asile] P[op] lucră cu energie în partea noastră. E cel mai demn de tot respectul. Are cu colega său destule dispute, pentru că acesta e un m[ăgar] încarnat.

în cît se ţine de cauza tînărului Schuller, astăzi am fost la protomedicul Pataki[7], care e şi referinţe, şi l-am rugat pentru dînsul. Mi-a spus că şi tînărul, acum de curînd, a îmbiat la Cluş pe la toţi consiliarii. Cu toţii-1 părtinesc. Zice Pataki că scrisorile încă se vor mai trămite
35 odată / în jos, la oficiolat, pentru a mai da nescari deslugiri la unele puncte şi aşa, de abia se va putea lua la pertractare meritorie pînă peste 6—7 săptămîni. Mi-a apromis că-i va apăra cauza.

Tînărul Schuller, cînd a îmbiat pe aci nu a fost la mine. L-am tot aşteptat, şi de aceea nu ţi-am răspuns pînă acum.

Salut din animă pe toată nobila-ţi familie.

într-altele, espertelor nobile sînţiri recomandat cu toată onoarea sum al prea stimatei domniei tuale stimătoriu,

Ioan Fekete m.p.,
protopopul.[8] /

[1] *Gazeta Transilvaniei* publică la începutul lunii ianuarie 1862 (XXV, nr. 5, p. 18—19) articolul *Coînţelegere pregătitoare pentru expoziţiunea naţională din Braşov, în 28/16 iuliu 1862.* Se arată că Comitetul ASTREI a aprobat, în şedinţa sa din 2 ianuarie, planul românilor din Braşov de a organiza o mare expoziţie naţională. Mai apoi, în lungul *Material pentru o programă a expoziţiunii din 28 iuliu 1862 şi pentru expoziţiunea însăşi (Gazeta...,* XXV, 1862, nr. 6, p. 22—23; nr. 7, p. 25—26) Bariţ dezvoltă principiile după care trebuie selecţionat şi ordonat materialul în expoziţie.

[2] Alegerea lui Fekete Negruţiu ca reprezentant al comitetului de organizare a expoziţiei la Cluj era nimerită, protopopul cîştigîndu-şi o mare popularitate şi stimă, datorită eforturilor depuse în direcţia naţională îndată după Diploma împărătească din 20 octombrie 1860.

[3] Cei doi mari căzuţi din funcţiile politice deţinute: pînă în noiembrie 1861 Kemeny Ferenc fusese şeful Cancelariei aulice a Transilvaniei din Viena iar Miko Imre guvernatorul Transilvaniei. Au fost înlăturaţi amîndoi din cauza opoziţiei ultrareacţionare manifestate în 1861, împotriva intenţiei Curţii vieneze de a organiza Transilvania pe baze constituţionale, fundamentul acestei organizări fiind *recunoaşterea constituţională a naţiunii române.*

[4] Nu se va publica un astfel de articol. Pe Bariţ nu-l impresionau măgulelile „prea lăudatului conte" Miko Imre. Vezi în acest sens, cu totul semnificativ, atitudinea lui Bariţ în corespondenţa cu maghiarii, unde respinge cu hotărîre orice încercări ale politicienilor unguri de a-l atrage prin linguşeli făţarnice (Ioan Chindriş şi Kovâcs Ferenc, *George Bariţ magyar levelezese,* passim).

[5] Punctul nevralgic al relaţiilor politice româno-maghiare după 1860 l-a constituit străduinţa politicienilor maghiari de a reactualiza programul politic de la 1848, periculos pentru naţiunile din Ungaria şi Transilvania, mai cu seamă pentru români.

[6] *Gusîav Grois.*

[7] *Pataki Jânos,* medicul şef al oraşului Cluj.

[8] Scrisoarea are următorul adaus de mîna lui Nicolae Barbu: „Salutare ferbinte la toată familia. Barb Nicolae".

X

Clus, die 28 iunie 1862

Prea stimate domnule !

în urma prea stimate-ţi provocaţiuni din primăvara trecută[1] s-a compus aci comitetul recerut pentru a înlesni procurarea objeptelor de lipsă la expusaţiunea noastră din Braşov. Io am fost ales de preşedinte şi, ca atare, am îndemnat pe conaţiunalii noştri spre a lua parte la expusaţiune.

De aci încă se vor trămite unele produpte, cu măiestrie săvîrşite[2]. Dintre toate, mai de mare însemnătate va fi portretul lui Mihai, eroului, care, în mărimea sua naturală-1 coasă şi sticheleşte coconita Susana, fiia d-lui Molnar[3]. Pot zice că e cap de operă. De mult lucră la dînsul.
Pe 15—20 iulie se va espede. /Mult se osteneşte prelăudata coconită, 36
numai ca să poată face destul aşteptărei publicului. Tare bine i-ar părea de ar dobîndi laură sau laudă.

Fătuţeie domnului v[ice]preşedinte guvernai încă se pregătesc, după putere, a face ceva plăcut şi gustuos la esposiţiune[4]. De aci, domnul vicepreşedinte cu doamna sua, de bună seamă va veni la espusaţiune.

Dară, durere, că io sum silit pe mîne demineaţă a pleca la Blaş, ca să ocup statul canonicale[5]. Am zis silit, pentru aceea pentru că, în zilele trecute fiend la Blaş ca să depun jurămîntul, în faţă mi-a spus domnii capituîarişti că, avînd obicei a împărţi angariile intercalare, a mea încă,
ce mi-ar competa din *i*[a] iulie a împărţit-o, scoţîndu-o afară / din *l*[a] mai 36v
pînă în *l*[a] november. Nu-mi vor da nice un cruceriu pînă în *l*[a] november. Io, ce e dirept, i-am mustrat cum se cade pentru o faptă ca aceasta, în contra statutelor fundaţiunale pătrată şi, arătîndu-se tari la cerbice, li-am spus în faţă că-i voliu da la guvern.

Aşa, sum silit a merge în *l*[a] iulie ca să pun piciorul în posesiune. Apoi, celelalte le voi isprăvi io, că aci la guvern se aşteaptă cu gura căscată ca să se facă ceva paşi în contra acelei întreprinderi. Dară cred că vor ceda direptăţei.

în această privinţă multe aş ave de a-ţi scrie, precum şi în privinţa altor scăderi ce le-am observat acolo. Io, din parte-mi, mă voliu lupta
din toate poterile ca, precum aci în Cluş am fost adoratul, / pot zice, al 37
poporului, aşa şi acolo, de nu voliu putea toate face după cum îmi arde anima pentru cler şi naţiune, nu va fi vina mea.

In locul meu, pînă la altă ordinaţiune am lăsat de preşedinte pe capelanul[6], sub conducerea d-lui vicepreşedinte. De tot mă pot muta la Blaş, pînă cătră finea lunei iulie, de-mi vor da blăşenii concedie. Preste vreo 10 zile mă voliu rentoarce iarăşi la Cluş.

Doamne, cu drag aş veni şi io la espus&ţiune, da parte sărăcia cea amară, parte criza în care mă aflu cu blăşanii pentru diferenţa între noi crescută, nu mă lasă să-mi împlinesc dorirea animei[7].

Spune ilustrei doamne şi la toată nobila-ţi familie cea mai cordială salutare.

Cu sărutare frăţească îmbrăţoşîndu-te, rămîn al prea reveritei domniei-tale stimătoriu,

37* *Negruţiu.*[8] /

[1] Vezi scris, precedentă, n. 1. Vezi şi *Programa Adunării generale II, ţintnde prin asociaţiunea transilvană pentru literatura şi cultura poporului român, la Braşov,* semnată de Şaguna şi Bariţ, în *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 49, p. 194. Se spune că: „Şedinţele adunării se vor ţinea în sala şcoalelor naţionale, în ale căror încăperi va fi şi espuseţiunea".

[2] De la Cluj s-au trimis „produpte" puţine şi nesemnificative. Se vede că Fekete Negruţiu, ocupat cu transferarea sa la Blaş, unde i s-a făcut în aceeaşi vară un loc de canonic în Gapitulul metropolitan, n-a avut totuşi suficient timp să se ocupe cu expoziţia. Iată lista sărăcăcioasă a exponatelor trimise de clujeni: *Suzana Molnar,* fata lui Nicolae Molnar, un portret al lui Mihai Viteazul lucrat în goblein, „ o între-prindere grandioasă pentru mini femeeşti" şi o pernă de divan cu stema habsburgică; *Elena Molnar,* sora ei de 9 ani, o icoană cusută; *Aurelia V. Pap,* fiica lui Vasile Ladislau Pap, de 11 ani, un covor; *Elena,* sora ei de 9 ani, un portofoliu; *Nicolae Molnar,* un snop de grîu (!!) de la proprietatea sa din Chinteni; *Iancu N. Molnar,* 60 de gogoşi de viermi de mătase; *Servian Popovici Barcianu,* o plantă ornamentală (zebrină). Vezi *Catalogul espuseţiunii româneşti deschise în 28/16 iuliu 1862,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 66 (în Supliment); nr. 68 (în Supliment); nr. 70, p. 280; nr. 72, p. 288.

[3] Vezi nota 2.

[4] Fetele Iui Vasile Ladislau Pop. Vezi nota 2.

[5] După propria mărturisire, Fekete Negruţiu a fost numit canonic de la 1 iulie 1862 (la B.A.R., ms. rom. 981, f. 235v.). Vezi'B. Gr. Borgovan, *Biografia, canonicului Iâan Fekete Negruţiu, dedusă din acte si scrisori originali,* Gherla, 1889, p. 29.

[6] Pe Nicolae Molnar.

[7] Ca bun patriot, protopopul clujean avea suficiente motive să regrete că n-a participat la Adunarea ASTREI de la Braşov din 1862, una dintre cele mai importante din viaţa societăţii culturale, cît şi la expoziţia naţională de acolo. Dintre ecourile publice despre valoarea expoziţiei, vezi doar articolul lui George Bariţ, *Opiniunea publicului despre espuseţiunea românească din Braşov,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 62, p. 247; nr. 63, p. 250; nr. 64, p. 256; nr. 65, p. 258.

Pentru a da o imagine a ceea ce era o expoziţie şi programul ei în urmă cu un veac şi mai bine, redăm aci conţinutul anunţului *Pentru espuseţiune,* din *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 57,'p. 226—227: „2 august. Espuseţiunea naţională, la care pînă alaltăieri încă tot mai veniră obiepte, încît numărul aceloraşi trece preste două mii, va putea rămînea deschisă numai pînă cătră mijlocul acestei luni, din cauză că localităţile şcoalelor. nu pot fi ocupate prea îndelung cu aceleaşi, precum şi pentru că tocma acum este timpul cel mai priincios al vînzării mai multor obiepte, din cîte s-au dăruit. într-aceea espuseţiunea, în zilele de lucru, stă deschisă între 2 şi 6 oare după ameazi, iară dumineca şi în zile de sărbători de la 10 dimineaţa pînă la 6 oare seara. Preţul intrării este numai 20 cr. v.a. Vînzareaobieptelor dăruite se va începe preste puţin, după preţuri fipsate de cătră comisiunea de 12 încuviinţată de către adunarea generală.

între obiepte sunt foarte multe frumoase, încît censorii vor trebui sa fie cu mare luare aminte la împărţirea decretelor lăudătorii. Mai vîrtos femeile române s-au întrecut ele însele pe sine, că au trămis lucruri mai frumoase decît altele.

[8] Cu însemnarea lui Bariţ: „Răsp. 15 iul."

XI

Blaş, die 26/14 oct. 1862

Preverite domnule!

Astăzi, primind escelenţia sua metropolitul epistolă de la Viena, fu încunoştienţat precum că sacratisima sua CR. şi Apostolică Majestate s-a îndurat a aplacida şi pentru noi g[reco]-catolicii, un post de consiliariu scolastic la guvernul ţerei, cu plata ce a avut-o şi la guvernul absolustic, şi că s-a espedat de la Curte ordinaţiune cătră guvern, ca să se înţeleagă cu ordinariatul metropolitan despre persoană numai.

Aşa fiend lucrul, mi-a lăsat escelenţia sua metropolitul ca, de-a una, să-ţi scriu şi să te provoc în numele escelenţiei-sale, ca cît vei primi această a mea scrisoare, să faci bine să-i rescrii că primi-vei acest post, sau ba ?[1]

Dealtmintrelea, cu toţii te volim pe preverita domnia tua, şi domnii noştri de la guvern, îmblînd pe acolo, în zilele aceste, cu escelenţia sua[2], s-au dechiarat pentru domnia tua.

Escelenţia sua toată peatra o va mişca pentru domnia tua. Nemica să nu-ţi fie frică despre ieşirea lucrului în parte-ţi.

Acestea cu grabă scriendu-ţi-le, cu toată onoarea rămîn al preveritei domniei tale stimătoriu,

Ioan Fekete m.p.,

canonic *a latere*[3]. / 38

[Adresa:] Pre onoratului domn *Georgiu Bariţ,* secretariul primariu al Asociatiunei transilvane pentru cultura şi literatura poporului român[4]. Cu toată'onoarea, per Cronstadt, Zerneşti, Franco. Recomandirt[5]

[1] Sterca Şuluţiu, mitropolitul, ştia încă din septembrie — „după cum praevie pe sub mînă sum avizat" — de obţinerea acestui post. Cu aceeaşi ocazie îl invită pe Bariţ, printr-o scrisoare din 4/16 octombrie 1862, să accepte ocuparea lui. Salariul anual era de „1600 — una mie şese sute — fiorini în valută austr[iacă] şi poate şi spese sau pauşale de călătorie" (vezi George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă,* III, Sibiu, 1891, p. 523—524). Cu aceeaşi ocazie, Şuluţiu îi destăinuie lui Bariţ că consilierul pentru şcolile ortodoxe va fi bunul său prieten Pavel Vasici. Acesta din urmă dealtminteri insistă asiduu pe lîngă Bariţ ca să accepte postul de consilier (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, scrisori primite de la Pavel Vasici, nr. XXXVII—XLII). Deşi tentat, cărturarul braşovean refuză oferta, desigur din neîncredere faţă de stabilitatea sistemei politice. Pavel Vasici, dealtfel, va rămîne pe drumuri cîţiva ani mai tîrziu, odată cu realizarea pactului dualist şi desfiinţarea Guvernului Transilvaniei, pe lîngă care era consilier sau inspector şcolar. Prudenţa şi instinctul politic ale lui Bariţ se dovedesc încă o dată remarcabile.

[2] „Exceîenţia sua" era mitropolitul Şuluţiu.

[3] Sau *consilier.*

[4] La 9/21 martie 1861, în mijlocul tumultului de evenimente ale începutului constituţionalismului, a avut loc la Sibiu adunarea de inaugurare a Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român (vezi *Acte privitoare la urzirea şi înfiinţarea Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român,* Sibiu, 1862; T e o d o r V. P ă c ă ţ i a n, *Cartea de aur...,* II, p. 642—652; V a s i l e G u r t i c ă p e a n u, *Mişcarea culturală românească pentru unirea din 1918,* Bucureşti, 1968, p. 59—140). în'ziua a doua a adunării a fost ales biroul de conducere al Asociaţiunii: *Andrei Şaguna,* preşedinte, *Timotei Cipariu,* vicepreşedinte şi *George Bariţ,* secretar general. în ziua a treia s-au ales ceilalţi funcţionari: *Anton Veştemian,* secretar II, *Anton Bechniţ,* casier, *Ioan Pinciu,* bibliotecar şi *Visarion Roman,* arhivar. Comitetul central s-a compus din: Paul Vasici, Axente Sever, Constantin Papfalvi, Petru Man, Sava Popovici Barcianu, Ioan Popasu, Nicolae Popea, Iacob Bologa, Gavril Munteanu, Ioan Antonelli, Ioan Nemeş şi Ilie Măcelariu.

[5] Adaosul lui Bariţ: „Răspunsă".

XII

Blaş, die 4 novembr. st.n. 1862

Prea stimate domnule !

In zilele trecute, din graţioasa demăndare a escelenţiei-sale domnului metropolit, v-am scris, rugîndu-vă ca, cît se va putea mai curînd, să vă descoperiţi în scris volia, de sunteţi otărîţi a primi postul de consiliariu scolastic la guvernul ţerei, sau ba ? [1]

Dară, pînă acum ne căpătînd escelenţia-sa metropolitul răspuns [2], de nou mi-a lăsat ca să vă rog să aveţi bonătate a-i răspunde, cu privire la acest object, că, avînd şi escelenţia-sa de a prezenta la locurile mai înalte şi persoana sau individual la acest post menit, să se ştie întocmi
40 ca, în caz cînd prea stimata domnia-ta nu v-aţi / pleca spre a-l primi acel post (ce tare ne-ar supăra pe toţi românii), să se îngrijească din altă parte.

Cu toată onoarea, dară, mă rog de prea stimata domnia-voastră ca să nu vă îngreunaţi a ne da răspuns de primiţi sau nu acel post.

Doamnei şi întregei nobili familiei să spuneţi de la mine celea mai cordiale compleminte de reverinţă.

Altcum, poftindu-vă toate celea bune, cu toată onoarea rămîn al prea stimatei domniei-voastre stimatoriu,

Ioan Fekete m.p.,

40* canonic cancelariu[3]. /

[1] Vezi scris, anterioară.

[2] La scrisoarea sa din 4/16 septembrie (vezi scris, anterioară, n. 1) cît şi la scrisoarea lui Fekete Negruţiu (cea anterioară, aci supra).

[3] Răspunsul lui Bariţ la această scrisoare e rezumat în următoarea adnotaţie a sa: „1862, Blaş, 4 nov. Canonicul Ioan Negruţi. Răsp. 10 nov. că nu poci primi funcţiunea, deşi am avut o predilecţiune mare pentru dînsa. Se enumera unele cauze, ca ados la celea enumerate în răsp. dat esc[elenţei] sale mitropolitului în 1 nov."

XIII

Blas, die 10 noembvr. 1862

Prea stimate domnule!

Escelenţia-sa domnul metropolit, dechiaraţiunea-ţi în epistola mai din urmă acolo espresă [1], că nu vei să primeşti oferitul post de consiliariu scolastic, la Guvernul ţărei, deşi motivele şi raţiunile în aceeaşi cuprinse ţi-s direpte, ţi-a primit cu mirare şi cu întristare, şi nu fără direaptă cauză, pentru că vine în perplexitate cu privire la împlerea acelui post cu un individuu destru, spre aceea făcut, şi cu totul devotat cauzei scolastice.

Esxcelenţia-sa destul îşi frămîntă şi bate capul ca să afle pe acel post un individuu care, după cerinţele timpului prezinte, să corespundă întru toate misiunei sale care, nemijlocit, atinge formarea organismului dinlăintru al naţiunei. Şi, zău, îţi mărturisesc că pînă acum nu şi-a 42
aflat omul, afară / de prea stimata domnia-ta şi de domnul Iacob Mureşanu [2]. Dară şi despre acesta e în îndoială ca primi-va acel post, sau ba ? Din celi ce-s aplicaţi pe la Guvernul ţărei şi în oficiuri mai înalte, pe la comitate, s-ar afla poate, dară de acolo nu i-ar strica omul, fiind de dînşii şi acolo lipsă mare. Apoi, din statul preuţesc s-ar afla, dară escelenţia-sa, din raţiuni sontice, nu ar propune bucuros faţă bisericească pînă cînd s-ar afla dintre civili.

Aşadară excelenţia-sa, dorind ca la acea staţiune să propună în candidaţiune pe trei inşi dintre ai noştri, pe carii şi publicul român îi va socoti mai destri şi mai demni, se roagă prin mine ca, avînd poate cunoştienţă mai de aproape despre bărbaţii noştri literaţi şi calităţile lor, să binevolieşti a-i recomenda pe carii i-ai cugeta apţi la acel post [3] ca, 42*
la timpul său, să poată / face candidaţiunea la Guvern, după cum va vede a fi mai folositoriu pentru cauza scolastică naţională, de la care atîrnă fericirea sau nefericirea unei naţiuni, după cum, adecă, bine sau rău aceea se va străforma. (Oare Michaele Bohăţel [4] n-ar fi *caeteris paribus*[5] apt, că zel ştiu că are, ca nimene altul?)

Salut pe prestimata doamnă, dimpreună cu preiubiţi-ţi fii. Asemine, pe domnul Iacob Mureşanu, cu pe întreaga nobilă familia-i.

Intr-altele, nobilelor afecturi recomendat, cu toată onoarea rămîn al prea stimatei domniei-tale stimătoriu,

Ioane Fekete m.p.

canonic cancelariu. 43

N.B.: Oare d-l Iacob Mureşanu nu va primi? [6]

[1] Adică în scrisoarea către Şuluţiu din 1 noiembrie 1862 (vezi scris, anterioară, nota 3).

[2] într-adevăr, şi în scrisoarea către Bariţ (vezi scris. XI, n. 1) mitropolitul Şuluţiu îşi manifestase dorinţa de a-l numi pe Iacob Mureşanu consilier şcolar, în cazul cînd „această sarcină asupraţi a o primi n-ai potea necedecît". Deşi vechi prieten şi colaborator cu Iacob Mureşanu, Bariţ propune alţi trei români pentru acest post (vezi aci, n. 3).

[3] Opţiunea lui Bariţ o găsim rezumată în adnotarea la această scrisoare: „1862. Canonicu Io[an] Negruţi. Răsp. 20 nov., recomendînd pe Mich[ail] Bohăţel, dr. Io[an] Maior, jude prim [Iosif Sterca] Şuluţiu". Se pare că mitropolitul a rămas

la cei trei candidaţi propuşi de Bariţ. Pînă la urmă, consilierul şcolar greco-catolic va li Ioan Maior, avocat român cu bune merite faţă de naţiune, nepot al lui Petru Maior. ' *

[4] Da, şi Bariţ se gîndea la Michail Bohăţel (vezi nota anterioară).

[5] „Pe de altă parte".

[6] Iacob Mureşanu nu intra în vederile lui Barit (vezi n. 3, aci supra).

XIV

Blaş, die *il*[a] noiemvr. 1862

Prea reverite domnule !

Cu cea mai profundă mulţămită ţi-am primit mult preţuita-ţi epistolă din 10 noemvrie a.c. Excelenţia-sa metropolitul ţi-a primitu-o cea din 4[a] noiemvr.

Ţi-am mai scris încă una, în numele escelenţiei-sale[1], în care te ruga ca să-i dai oameni dintre ai noştri, apţi la funcţiunea consiliariului scolastic[2]. I-am scris şi domnului v[ice]preşedinte[3], tot în acest înţeles. Cînd a fost în zilele trecute aici, în Blaş, n-a avut timp a vorbi cu escelenţia-sa despre acest object, fără mi-a zis mie că dînsul e de acea părere ca să se propună şi din statul civil şi şi din cel preuţesc. Escelenţia-sa riu ştiu de ce nu e pre plecat a pune şi din statul preuţesc.

Destul că eu, deşi sum mulţămit cu staţiunea mea de canonic secretariu şi directore de cancelaria metropolitană], totuşi, în interioru]
44 binelui comun, de voliu fi propus / şi denumit, cu toată anima voliu primi acea funcţiune şi cred că, deşi eu poate nu am aşa mari cunoştinţe literari ca altul doară, dară după anima ce o am, de a mă devota cu totul binelui comun al naţiunei noastre, voliu face totdeauna atîta cît şi altul, cu respect luîndu-te afară pe prea reverita domnia [ta]*, ca carele mai apt la acea funcţiune între ai noştri nu avem.

Mă rog ca prin această expresiune să nu ţi se vateme modestia, nece să nu o socotiţi a fi emanată din ceva linguşire, pentru că această părere mi-am scrisu-o şi esprimat şi domnilor noştri din Cluş, scriindu-le despre acest object[4].

Acum, ce va fi aceea va fi. Eu, de va cădea soartea pe mine, ori la ce post, unde voliu putea folosi naţiunei mele, mă voliu rezolva.

In cît se ţine de gramatica mea[5], eu aceea am datu-o din lipsa unei gramatice din care să înveţe magiarii limba noastră. Am pus regulele
44* ortografiei mai pe lung decît cum poate ar vrea unii, din cauza ca să am / ocaziune a aduce cuvinte române în aseminare cu celea latine, spre a le dala fraţii magiari materia de a se convinge că, zău, limba noastră nu e de origine slavonă sau nu ştiu ce, decît curat latină (romană)[6]. Ce am făcut, am .făcut din animă bună şi cît am putut şi, încă, şi ştiut. *Ultra posse nemo obligatur*[7].

Dealtmintrelea, eu opul l-am vîndut librariului Stein[8] pe 100 fl. v. austr. Adecă, eu n-am volit a lucra atăta pentru bani, decăt ca să folosesc publicului. Deci, dară, venitul din gramatici e [al]** lui Stein, el le şi vinde, eu am legat cu dînsul contract ca să-mi deie 20 exemplare,

ca să le împart pe la oamenii mei celi buni. Stein le cam vinde pe scump, cu 1 fl. 20 cr. v. austr. exemplariul, dară acum el vază ce va face.

Domnul profesor Antonelli[9] s-a oblegat că-ţi va vinde calendariele, de le veţi trămite la dînsul. Am vorbit şi [cu]*** d-1 compactor Georgiu Domşa[10], că nu va primi asupră-şi vinderea cărţilor româneşti, de i se vor trămite de la /domnii Romer şi Kramer?[11] Mi-a zis că cu toată 45
anima, şi că banii-i va trămite deauna. Eu cu toată anima aş primi asupra-mi acea comisiune, dară de tot sum cuprins cu lucruri oficioase, debuid de demăneaţa pînă seara a scrie în Cancelaria metropolitană.

Eu, de cînd am venit aci, am destul de a mă lupta ... De abia am ieşit cu planul profesurei de muzică vocală. Acum am făcut un project pentru organizarea şcoalelor elementari. In sesiunea trecută nu mi-a dat ordine să-1 referez, dară necedecît nu va rămîne îndeşert. M-aş bucura cînd mi s-ar primi preste tot. Agendele tuturor funcţiunarilor scolastici le resfir în acel project[12]. Eu nemica nu las nemişcat ce ţintează în folosul binelui comun. Numai, cam *surdis cum auribus*[13] etc, etc, etc.

Vă salut, pe nobilă familia-ţi, pe domnul Iacob Mureşan etc, cu toată stima rămînînd al prea reveritei domniei-tale stimătoriu,

Ioane Fekete, m.p.,

Caonomic. / 45^

[1] Este scrisoarea anterioară.

[2] Barit propune *trei,* nu *doi* (vezi scris, anterioară, n. 3).

[3] Vasile Ladislau Pop, singurul român din istoria Transilvaniei care a ajuns pînă la demnitatea de vicepreşedinte al guvernului principatului.

* Omisiune a lui" Fekete Negruţiu.

[4] Expresie sinceră a autorului scrisorii: după 1860, Bariţ iese tot mai pregnant în evidentă între românii transilvăneni, pînă la a fi un adevărat magnet polarizator al tuturor problemelor naţionale. Epistolarul său, cuprins în această ediţie, va reflecta din plin marea ascendenţă a lui Bariţ asupra contemporanilor săi.

[5] Gramatica lui Fekete Negruţiu: *Magyar român nyelvtan. A românul tanulok szâmâra. Szerkesztete Fekete Jdnos' (Negruţiu) balâzsfalvi gorog egyesult erseki szekesegyhâh korlâtnok kanonok. (Mâsodik, dtdolgozott kiadâs).* Cluj, 1862. E ediţia a doua a unei gramatici a limbii române pentru uzul maghiarilor, de răsunet în epocă. Prima ediţie apăruse, tot la Cluj, în 1852. Ediţia a treia va apare, la Cluj de asemenea, în 1870. în 1875, studentul teolog Szimonides Kâroly îi solicită lui Barit ediţia a treia a gramaticii, declarînd că studiază asiduu limba română (vezi Ioan Chindriş şi fovâcs Ferenc, *George Bariţ magyar levelezese,* p. 141).

[6] în ediţia din 1862, regulile ortografice sînt cuprinse între pag. 1—37.

[7] „Peste putinţă, nimeni nu este obligat" sau „Dincolo de putinţă nu există obligaţie".

[8] *Stein Jânos,* 1814—1886, vestit librar şi editor clujean.

** Omis de Fekete Negruţiu.

[9] Ioan Antonelli. Vezi în acest volum corespondenţa lui cu Bariţ precum şi date amănunţite despre el.

*** Omis de Fekete Negruţiu.

[10] Compactorul tipografiei din Blaj.

[11] Librari si tipografi din Braşov.

*[2] Proiectul cuprindea, printre altele, ridicarea unui institut pedagogic la Blaj. Drumul de la acest proiect la realizarea lui, în special a preparandiei, constituie un capitol zbuciumat din viaţa cerbicosului canonic. Fekete Negruţiu cere ca statul să dea anual 3000 de florini pentru susţinerea preparandiei. Lucru ce nu se va putea

expopera, şcoala normală rămînînd pînă la urmă să se edifice tot din averea arhidiecezei Vezi G r i g o r e B o r g o v a n, *Biografia canonicului Ioan Fekete Negruţiu* Gherla, 1889, p. 7; V i c t o r M a c a v e i, *Capitulul mitropolitan din Blaj'în Cultura creştină,* XVII, 1937, nr. 4—5, p. 230—248: N i c o l a e A l b u, *Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800—1867,* Bucureşti, 1971, p. 57 Fekete Negruţiu îndeplinea acum funcţia de director al Şcolii normale din Blaj si al tuturor şcolilor „naţionale" (elementare) din Provincia metropolitană de Alba Iulia'si Făgăraş]

[13] „Surzi cu urechi".

XV

Blaş, die 3[a] febr. 1863, st. novo

Prea onorate domnule !

Gugetînd că nu vei lua în nume de rău de cumva te voliu îneunoştienţa de multe de toate, ce se întîmplă ici şi colea, pentru noi românii interesant, îmi ieu libertate, pe scurt, o a face aceasta.

In zilele acestea, nou denumitul episcop al Urbei Mari, Iosiv Szilâgyi [1] a scris escelenţiei suale d-lui metropolit o epistolă privată, că are de cuget ca să meargă la Roma să se hirotonească, şi încă pe Pastile venitoare. Mai auzit-ai lucru curios ca acesta, cînd canoanele aceea nu lasă, ca un episcop sase hirotonească *extra provinciam metropolitanam ?*[2] Acum consecvenţiile vi le puteţi face, că noi ni le-am făcut. Apoi puteţi gîci pre lesne motivele ce l-a înduplecat să facă aceasta. Acuşi-1 vedem nu numai metropolit, dară şi cardinal etc.

48 Mai scrie în acea epistolă cătră metropolitul că pe Alutanu[3], / vicariul^general, să-1 propună la locurile mai înalte, de episcop sufraganeu lîngă sine. Fără, mai virtuos eu, am protestat în contra acestei uzurpaţiuni în sesiunea consistoriale, zicund că metropolitul la aceea nu are drept, cu vătămarea direptului de alegere al episcopului Făgăraşului[4], care noi şi clerul totdeauna ni-1 vom pretinde şi ni-1 vom apără, la timpul său. Dealtmintrelea metropolitul nece în minte are să facă ceva prejudiciu la cler.

Mai scrie ca să-i scrie carii ar fi, din Capitulul metr[opolitan] şi din arhidieceză demni să se denumească de prelaţi papali, acolo, în Viena să exopereze a se denumi ca atari.

Bătrînul îi va răspunde iarăşi *privatim*[5], dară apăsat în contra acestor tendinţe papistăşeşti. De va cere *ex offo*[6] concesiune de a se putea hirotoni în Roma, i-o va denega[7].

8* După ştiri autentice din Viena, / s-a exprimat pre lăudatul nou episcop, cu ocaziunea serbărei zilei sale onomastice (Iosiv), că de aceea nu va veni la Blaş să se hirotonească, pentru că aci vorbim un dialect deosebit etc. Zău, eu nu ştiu să fie dialectul nostru deosebit reiate la *tot,* decît doară reiate la sînţia-sa. Destul atîta că dialectul nostru de aci nu e papistăşesc, după cum ar vrea unii, fără e o vie expresiune a tot clerului şi a tot poporului din întreaga provincie metropolitană[8].

Se mai scrie şi altă cauză, adecă că nu e nece un episcop de ai noştri aşa de^ învăţat ca să se măsure cu mult lăudata-i iscusinţă. Asta poate fi, însă şi *beati simplices quoniam illi postidebunt regnum coelirum*[9].

Acum, în zilele acestea, s-a scris ursoriu la locurile mai înalte, de tot apăsat. In urmă, s-a scris că, de cumva pînă [în] luna lui sept. a.c. nu ni se va da concesiune să ţinem sinod, se va face de ştire clerului şi poporului că cine e de vină / de nu se convoacă sinodul[10]. 49

Episcopul Şaguna i-a scris, sub datul de astăzi [la]* escelenţia-sa că, nefiind îndestulită naţiunea cu cererea pentru congres numai ca octroat[11], după cum se scrie prin gazete, să facă laolaltă o altă petiţiune[12], în care să se roage ca congresul să se deie după pofta naţiunei, că are tot direptul la aceea. Altmintrealea nu ne trebuie nece un congres. A scris că de la 5.000 să fie un representante.

Pot zice că şi în acest object a scris bătrînul tare fundate.

Cu altă ocaziune, mai multe.

Salut din adîncul animei pe întraga nobilă-ţi familie. Pe domnul Iacob Mureşanu, cu toată familia, aseminea-1 salut.

Liartă pentru incomoditate.

Expreselor bune sînţiri recomendat, cu toată stima rămîn al prea onoratei domniei-tale stimătoriu,

Ioan Fekete m.p.,
canonic.

P.S. Consiliari şcolastici-s propuşi: 1° dr. Maior, 2° eu, 3[lo] Bohăţel Mihaele[13]. / 49

[1] *Iosif Popp Szilâgyi de Illesfalva,* 1812—1873, episcop greco-catolic de Oradea, numit la 1 noiembrie 1862. **în** iunie 1867 devine asistent la tronul pontifical. In anii 1869—1870 a luat parte la Genciliul ecumenic Vatican. De numele lui se leagă restaurarea catedralei din Oradea, edificată de bunul arhiereu Ignatie Darabant, prietenul corifeilor Scolii ardelene.

în rîndul românilor greco-catolici, Popp Szilâgyi nu s-a bucurat de o simpatie deosebită. Trecea drept un rătăcit de la credinţa răsăriteană tradiţională, prozelit al catolicismului papistăşesc şi colaboraţionist cu autorităţile maghiare.

[2] „în afara provinciei metropolitane".

[3] *Constantin Alutan,* 20 mai 1796—11 noiembrie 1868, figură impozantă a Bla**jului** ecleziastic din secolul al XlX-lea. S-a născut în satul Sîmbotelec, Comitatul Dăbîca, din părinţii Ioan Oltean (de unde derivă Alutan, latinizat), parohul locului, **si** Sava Silasi. Studiile normale le-a făcut în Dej, cele medii în Blaj, iar Facultatea teologică la **Viena.** întors în Transilvania, a fost hirotonit preot de către episcopul Bob, în 1819, si totodată numit profesor la norme. A predat timp de opt am, după care, în 1827, episcopul Bob l-a numit vicar foraneu al Făgăraşului, în locul răposa**tului** Demetriu Pop, si totodată decan al secuimii şi scaunelor săseşti. La 1834 este chemat în Capitulul bobian, în calitate de canonic cancelar. Alutan, cel de al 14-lea canonic blăjean în ordine cronologică şi-a încheiat viaţa în dignitatea de canonic lector, treapta imediat inferioară prepozitului. Alutan, tip rigid şi catolic riguros, nu s-a bucurat de simpatia intelectualilor transilvăneni de la 1848. Scrieri:^ *Predică la înmormîntarea prepozitului Gavrilă Stoica de Baci,* Blaj, 1836; discurs în limba latină publicat în *Orationes occasione solemnis instalationis Alex. St. Şuluţiu...,* Blaj, 1856.

[4] Dreptul de alegere al episcopilor, problemă importantă, spinoasa şi controversată a trecutului bisericii române din Transilvania. Esenţa se reduce la strădania românilor de a-si păstra dreptul — ce venea de la străbuni — de a-şi *alege* singuri păstorul sufletesc, împotriva tentativelor diferitelor regimuri, stăpîniri ş.a. de a le *impune* arhierei gata vînduţi străinilor. Deşi alterat, mai întîi prin obligaţia **de** a prezenta stăpînirii, spre aprobare si confirmare, pe cel ales (iată textul din *Approbata Constitutiones,* referitor la acest lucru: „Puspokot a fejedelemtol kerjenek ollyat,

a kit egyenlo tetszesekbol az olâh papok alkalmatosnak esmernek; kit ha a fejedelmek îllendonek itelnek lenni, ugy adgyanak confirmatiot rea, mind a fejedelmek husegere s mmdaz orszâg javâra, es egyebb sziikseges dolgojkra nezendo conditiok es modok szerent = Sa ceară de la principele uri astfel de episcop [adică românii — n ns] pe care *preoţii români cu învoire comuna îl socotesc apt* [n. ns.]; dacă principii vor judeca cum că alesul este cuviincios, să-1 confirme, punîndu-i conditiuni privitoare la credinţa către domnitori, către binele ţării şi către alte lucruri necesare), mai apoi prin obligaţia de a alege *trei candidaţi,* din care stâpînirea să denumească unul (de cele mai multe ori, în biserica greco-catolică cel puţin, Curtea vieneză îl confirma pe alesul cu cele mai puţine voturi, spre a şi-1 aservi'total si a introduce zîzanie între români,; cazul lui Atanasie Rednic, Petru Pavel Aron, Ioan Bob), dreptul de alegere în sine a rezistat totuşi, ca un triumf al rezistentei naţionale a românilor. Să nu uităm că în secolele trecute biserica era cea mai puternică'instituţie naţională (în Transilvania singura!) şi că numirea unui vlădică duşman al neamului — cazul nefericit al lui Lemeni I — ar fi periclitat serios spiritualitatea românească. Asa se explică cerbicia cu care românii greco-catolici au apărat punctele constituţiei vechi răsăritene, mai cu seamă cele referitoare la forul bisericesc suprem: soborul mixt' clerical şi laic şi la forma electivă: de către participanţii la sinod, prin vot secret, fără propuneri dinainte. Democratismul acestui mecanism confesional a fost dezideratul cel mai mult eluctat de românii transilvăneni înaintea stabilirii celuilalt mare obiectiv de esenţă iluministă, mai apoi paşoptistă: recunoaştere naţională, dreptul limbii si culturii naţionale, autonomie naţională. Prin tentativa de'a-1 face pe Alutan direct episcop, fără a fi ales de sobor, Papp Szilâgyi încălca grav, chiar în sînul naţiunii dreptul de care am vorbit. Despre care vezi pe larg la Ioan Micu Moldovan', *Despre dreptul de alegere,* în *Acte sinodali ale bâserecei române de Alba Iulia si Fâsâras* I, Blaj, 1869, p. 168—187.

[5] „Personal".

[6] „Din oficiu".

[7] Ioan Mieu Moldovan, în studiul citat, făcînd tot repertoriul hirotonisirilor dm istoria bisericii româneşti transilvănene, constată că *toţi* episcopii şi mitropolitii români s-au sfinţit *intra provinciam metropolitanam.* Dorinţa lui Popp Szilâgyi de'a se hirotonisi la Roma era iarăşi o încălcare a vechilor statute bisericeşti. Dar bătrînul Sterca Şuluţiu nu era omul pe care să-1 intimideze amicii de la Pesta', Viena şi Roma ai episcopului său sufragan de la Oradea, aşa că îl obligă pe Popp Szilâgyi să se hirotonisească la Blaj, în 3 mai 1863, cu binecuvîntarea sa, superiorul celui hirotonit si arhipăstorul naţiunii. E un tipic exemplu de aducere Ia ordine a „oii rătăcite de turmă"

[8] Fekete Negruţiu era un vechi şi convins *sinodalist,* adică adept al conducerii bisericii prin soboare democratice. Expresia „a tot clerului si a tot poporului din întreaga provincie metropolitană" ne aminteşte formularea lui Bărnuţiu din 1842 (vezi scrisorile lui Grigore Mihali, în acest volum, nr. IV, nota 4), care vedea în *marele sobor* o adevărată adunare reprezentativă, nu lipsită de funcţii politice, a românilor.

[9] „Fericiţi cei săraci cu duhul, căci a lor va fi împărăţia cerurilor".

[10] Convocarea sinodului arhidiecezan a fost solicitată de Alexandru Sterca Şuluţiu în 1681, dar guvernatorul Miko Imre a refuzat să aprobe, motivind că spiritele sînt şi aşa destul de incitate în Transilvania. Acum, în 1683, românii încep să se agite din nou în favoarea deschiderii sinodului. Sub titlul *Sinod,* în *Gazeta Transilvaniei* (XXVI, 1863, nr. 13, p. 50) apare un articol al cărui autor anonim arată că *acum* este momentul convocării sinodului. De ce? Ca să vină în concordantă cu Conferinţa naţională din 1863 şi cu lucrările Dietei de la Sibiu din vara aceluiaşi an şi să dea o mai mare amploare prezenţei politice a românilor în Transilvania prezenţă care, oricum, în 1863—1864 a atins o culme comparabilă doar cu Adunarea de la 3/15 mai 1848 sau cu Adunarea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Ceva mai tîrziu (nr. 20, p. 77—78), *Gazeta...* publică o corespondentă pe aceeaşi temă semnată de Fekete Negruţiu. Concluzia canonicului blăjean: '„Sinodu şi' iarăşi sinodu-1 dorim, zău!" Pînă la urmă sinodul blăjenilor se amînă, totuşi, pînă în 1868 (vezi scris. XIX, n. 1—2).

* Omis de Fekete Negruţiu.

[11] Este vorba de cea de a doua conferinţă naţională de la Sibiu — după aceea din ianuarie 1861 — care a avut loc în luna aprilie 1863. întrunirea a fost cerută prmtr-o petiţie comună a mitropolitului Şuluţiu şi a episcopului Saguna, cu data

2 decembrie 1862, către împăratul. Acesta îşi dă consimţămîntul la 17 februarie 1863, pe care Guberniul din Cluj i-o aduce la cunoştinţă lui Şaguna la 20 februarie. Ceea ce-l nemulţumea pe Şaguna era aspectul *octroat,* adică dictat, al formulării rezoluţiei imperiale, practică moştenită din vremea absolutismului. De pildă, Impa-ri râtul limitează numărul participanţilor la 120—150, pe cînd Şaguna voia un reprezentant la 5.000 de români, ceea ce însemna un congres de circa 2.500 de participanţi. In plus, monarhul îşi manifestă dorinţa expresă ca conferinţa să se ţină în *Sibiu.*

[12] Nu se va face altă petiţiune. Conferinţa se va desfăşura în limitele *octroate* ale rezoluţiei împărăteşti. Despre desfăşurarea conferinţei vezi scrisoarea următoare, nota 4.

[13] Cu adnotarea lui Bariţ: „Răsp. 14 febr. 1863".

XVI

[Blaj, circa 10 martie 1863]

Prea reverite domnule!

Mult preţuita-ţi epistolă din 3[tia] martie cu mare mulţămită am primitu-o.

Excelenţia sua metropolitul e bun bucuros a primi la masa sua pe orice om demn, aşa şi pe inginerii carii vin în părţile noastre pentru măsurarea drumului de fer. Dară acum, în postul acest mare, postind curat, româneşte, cu olei, fasole, linte etc, iară peşte proaspăt ne căpătîndu-se, este cu greu a cuprinde cu prînzuri pe unii ca aceia carii nu postesc De aci, ca din poveste, numai foamea-i va alunga, iară anima cea bună şi primitoare, nu.

Articlii prea reveritei domniei-tale despre lucrurile din Urbea Mare [1] au fost aci primiţi cu aplaus. Au făcut mare impresiune şi în cutarele ...[2] I-a răspuns escelenţiei-sale în neşte termini aşa măgulitori, cît stai să te miri / de spiritul' lui de subordinaţiune şi de alipirea lui cea mare 46
cătră disciplina băsericei noastre orientali. Zău, am stat să-i cred, de nu-mi aduceam aminte de cuvintele cocoşului cătră vulpe, cînd l-a chemat la ospăţ: „De ţi-ar fi credinţa aşa de tare pe cît ţi-e coada de mare!" Scrie că, deoarece la Nunciatura apost[olică], pînă acolo sus, a făcut necesariele dispusăţiuni pentru a se hirotonisi la Roma,, acum va să scrie înderetru şi după cumu-i va veni de acolo, aşa va lucra. Adecă de nou va fi dispensat de acolo, de sus, de la canoanele ce opresc pe un episcop a se hirotonisi şi *extra provincian metrop[olitanam].* Se va hirotoni în Blaş[3], Precum ni se scrie din Viena, bate pe acolo pe la toate uşile pentru ca să-şi ajungă scopul. Pînă acum, în această privinţă nemica cert nu ştim.

In privinţa congresului, ce dispusăţiuni a făcut escelenţia sua metropolitul vei vedea din aci trămisul cerculariu[4]. Iară episcopul 46*
Şaguna ce vrea a face, aseminea vei vedea / din aci — *ad fideles manus* şi fără ca să faci ceva întrebuinţare — trămisă scrisoare a acestuia către escelenţia sa metrop[olitul], aci în copie alăturată[5].

Domnia tua, dealtmintrelea, ca şi cînd de la Sibii etc ai fi înţeles despre cugetul episcopului de acolo, poţi celea în epistolă-i cuprinse să le reproduci în ceva articlu[6]. *Ingenia magna saepe conveniun*[7].

Excelenţia sua metropolitul întru toate a fost de acelea cugete în privinţa agendelor la conferinţa venitoare, de care eşti şi prea reverita

domnia tua. Foarte bine vei face dacă vei pregăti spiritele pentru o programă, un regulament al casei şi un proiect[8]. Aci, după ideelc prea stimatei domniei-sale exprese în epistola trămisă escelenţiei suale, încă se va pregăti ceva aseminea. S-a încredinţat la o comisiune statoare din Cipariu, Papfalvi şi din mine, dară numai în termini ne vom deosebi unii de alţii, iară în principiu cred că deloc nu.

47 La conferinţă, în / Sibii ne vom întîlni laolaltă. Pe domnia tua bătrînul te va chiema *ex offo,* pentru că fi-vei ales sau ba, nu ştim. Vei îmbla, poate, ca copilul între babe multe. Eu, ca protopopul Blaşului, aş exopera ca aci să fii ales, de cumva aş şti că nu vei fi de aierelea ales[9].

Trămit aci un articlu la *Gazetă.* Mă rog să faci bonătate a-l dala d-n. redactore, ca să-1 publice în *Gazetă*[10]. Pe d-l redactore-1 salut, dimpreună cu pe toată nobila familie-i.

Pe prea reverita doamnă, cu întreaga familie-ţi o reverez.

Intr-altele, poftindu-ţi toate celea bune, cu toată stima rămîn al prea reveritei domniei-tale sincer stimătoriu,

Ioane Fekete m.pr.,

47* archidiacon.[11]/

[1] Pentru aceşti „articlii" îi este mulţumitor lui Bariţ însuşi mitropolitul Şuluţiu : „Articulii din *Gazetă.* .. în privinţa mergerii la R[orna] şi a aristocraţiei bisericeşti va fi făcut impresiune bună sau rea, după cum sunt şi oamenii, nu toţi de o pănură, da' în genere togma bine şi la timpul său s-au arătat" (scris, mitropolitului către Bariţ din 10 martie 1863, la G. B a r i ţ, *Părţi alese..* ., III, p. 525—526). în stilul săli tăios, Bariţ atacă public tendinţa excentrică a lui Popp Szilâgyi, încălcarea constituţiei şi tradiţiilor bisericeşti naţionale, ajutîndu-1 astfel pe Şuluţiu să-1 stăpînească.

[2] „Cutarele" este Iosif Popp Szilâgyi.

[3] Da, se va hirotonisi la Blaj, în 3 mai 1863. Vezi scris, precedentă, n. 1.

[4] în vederea Conferinţei naţionale din aprilie 1863 (vezi şi scris, precedentă, n. 11), Alexandru Sterca Şuluţiu face următoarele „dispuşaţiuni" (circulara sa s-a tipărit în *Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863, nr. 18, p. 69—70 sub titlul, dat de redacţie, *Convocare la Conferinţa naţională)):* data să fie Duminica Tomei, 7/19 aprilie; să vină *ex offo,* chemaţi din partea sa la conferinţă următorii: vicepreşedintele Gubernului Transilvaniei (Vasile Ladislau Pop), toţi consilierii guberniali români, comiţii supremi şi căpitanii districtuali români, înalţii funcţionari juridici români, juzii regeşti români, directorii gimnaziilor române din Braşov şi Blaj; dintre preoţi să vină' cîte 25 dintr-o confesiune; din rîndul intelectualilor 50 de reprezentanţi. Apoi, mitropolitul specifică riguros numărul de reprezentanţi — clerici şi mireni — pe care-i va trimite fiecare comitat. Alegerea se va face de către protopopi, în coînţelegere cu fruntaşii mireni. Aleşii să fie dintre aceia în care poporul are încredere deplină. După cum vedem, dispoziţii riguroase, exacte şi puţin . .. octroate, adică dictate!

Problema Conferinţei'naţionale a interesat profund românimea, care îşi amintea cu plăcere rezultatele bune ale celei din ianuarie 1861. Conferinţei i se spune *congres naţional.* Vocea românilor din principat, *Gazeta Transilvaniei,* publică o mare suită de articole — pregătitoare şi oglinditoare — despre congres: *Concrederea prea înaltă a Congresului naţiunei romane din Ardeal (XXVI,* 1863, nr. 14, p. 53); *Convocare la Conferinţa naţională* (nr. 18, p. 69—70); *în cauza Conferinţei naţionale* (nr. 21, p. 81—82); *Conchiamare la Conferinţa naţională* (nr. 24, p. 93); *Conferinţa naţională* (nr. 27 p. 108); *Congresul sau Conferinţa naţională* (nr. 28, p. 109—112; nr. 29, p. 113—116; nr. 30, p. 117—119; nr. 31, p. 121—123; nr. 32 p. 125—126; nr. 33, p. 129—130; nr. 34, p. 133—134; nr. 35, p. 137—138; nr. 36, p. 141—142; nr. 38, p. 148—149; nr. 39, p. 152—153).

Conferinţa s-a deschis în 8/20 aprilie şi a durat 4 zile. S-a compus o adresă către împăratul continînd noile dorinţe ale românilor pentru înaintarea căreia s-a compus

o deputaţiune formată din 10 membri, în frunte cu Şaguna, Dimitrie Moldovan, Paul Dunca, Augustin Ladai, Ioan Bran, Ioan Puşcariu, Vasile Buteanu, Ioan Maior, Macedon Pop şi Ioan Popasu. Bariţ a refuzat să facă parte din delegaţie, din cauza vechii sale neînţelegeri cu Şaguna. Deputaţiunea a fost primită de împăratul în 4 mai 1863, cu care ocazie monarhul îşi exprimă din nou principiile liberale şi relativ binevoitoare faţă de români. Un singur lucru îi scapă ca afirmaţie concretă, anume, faptul că atitudinea hotărîtă şi coeziunea românilor „corespund pe deplin la grele împregiurări de faţă". Dar românii nu se vor mai lăsa păcăliţi cu vorbe dulci, ca în urma revoluţiei din 1848 ci, cu ocazia Dietei de la Sibiu, în 1863—1864 vor impune toate drepturile politice pentru care a militat generaţia de la 1848. Această dietă (despre care vezi pe larg la T e o d o r V. P ă c ă ţ i a n, *Cartea de aur. ..,* III, Sibiu, 1905, p. 3—620), dacă nu urma actul dualist început îndată, la 1865, ar fi transformat Transilvania într-o adevărată ţară românească, prin preluarea puterii politice de către români.

Despre Conferinţa naţională de la Sibiu din aprilie 1863, în afara articolelor, citate, vezi George' B a r i ţ, *Părţi alese...,* III, p. 154—167 ; T e o d o r V. P ă c ă ţ i a n, *Cartea de aur* . .'., II, p.. 729—781.

[5] Scrisoarea lui Şaguna către mitropolitul de la Blaj, excepţional de importantă şi interesantă, a publicat-o Bariţ în *Părţi alese...,* III, p. 591—593. Poartă datarea ,',Sibiu, 19 februarie/ 3 martie 1863" şi este un răspuns la o epistolă a lui Şuluţiu din 15/27 februarie. Şaguna cade de acord cu Şuluţiu asupra datei Conferinţei'de la Sibiu şi îi propune să-şi împartă numărul de delegaţi: 75 să fie greco-catolici, 75 neuniţi.

[6] Bariţ nu va publica nimic din scrisoarea lui Şaguna în *Gazeta Transilvaniei.* Epistola va vedea lumina tiparului abia în 1891 (vezi nota anterioară), cînd cei doi adversari erau de mult morţi.

[7] „Ingeniozitatea e adeseori convenabilă".

[8] Pregătirea spiritelor prin *Gazeta Transilvaniei,* în vederea Conferinţei naţionale, s-a făcut prin seria de materiale înşirate aci supra, în nota 4.

[9] Fireşte, Bariţ a luat parte la conferinţă, fiind chiar secretarul ei, alături de Ilie Măcelariu, Ioan Puşcariu, Iosif Hodoş, Matei Pop Grindeanu şi Ioan Codru Drăguşanu.

[10] Vezi scris, anterioară, n, 10. Este vorba despre articolul în legătură cu sinodul, publicat în *Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863, nr. 20, p. 77—78.

[11] Cu adnotarea lui Bariţ: „Răsp. 16 marţiu".

XVII

Blas, die 17 ianuariu 1867

Prea stimate domnule!

Memorandul ce l-aţi subşternut la Majestate, astăzi l-am primit. Suntem cu el mulţumiţi *non plus ultra.* întru adevăr, e un cap de operă \

Pentru osteneala şi rezoluţiunea cu care ne-aţi executat doririle naţiunali, vă aducem cea mai profundă mulţămită.

Aci, la mine, se află încă adunaţi bani spre acoperirea spezelor ale deputaţiunei noastre[2], ca la 280 fl. 33 cr. v. austr. Io, în mai multe rînduri, atît escelenţiei-sale metropolitului cît şi celorlalţi domni ai noştri, în consistoriu, le-am fă/cut acest lucru cunoscut, întrebîndu-i că ce să 50
fac cu banii adunaţi. Totdeauna mi-au răspuns că să mai aştept pînă cînd se va vedea că aveţi lipsă de ei.

Drept aceea, mă rog ca, coînţelegîndu-te cu domnul dr. Raţiu, să aibi bonătate a scrie escelenţiei-sale metropolitului, că ce să facem cu ei, pentru că se poate întîmpla ca, dintre dăruitori, să mă provoace careva să-mi dau seama ce am făcut cu ei şi, după atîta ruşine ce am păţit-o

50* cu telegrafiştii pentru comitetul lui Fekete, / nu aş vrea, pentru Dumnezeu, ca cineva să mă semneze de nu ştiu ce defraudatore al banilor meniţi spre scop naţiunale, ca să mai fiu silit, poate, şi prin jurnale a mă justifica.

Altcum, cu cea mai profundă veneraţiune rămîi al prea stimatei domniei-tale sincer reveritoriu,

51

Ioan Fekete Negruţiu m.p.[3] /

[1] O nouă şi hotărîtă acţiune politică iniţiată de Bariţ. Ne aflăm în anul 1866, anul dinaintea realizării dualismului austro-ungar, catastrofal pentru români. Românii transilvăneni văd că politica internă se dezvoltă tot mai mult în defavoarea lor. Peste un an, Transilvania nu va mai exista! Om politic cu experienţă, Bariţ simţea acest lucru. Atunci, la Adunarea ASTREI, ţinută în august 1866 la Alba Iulia, s-a emis ideea unui memorial către împăratul, prin care să se pareze ceea ce românii simţeau că trebuie parat. Cei doi mitropoliţi, Şuluţiu şi Şaguna, nu sînt de acord cu acest pas, motivînd că „între împrejurările date nu să poate face nimica". Cei doi arhierei refuzînd să se pună în fruntea mişcării naţionale, şi-au luat această răspundere George Bariţ şi Ioan Raţiu. Au adunat 1493 'de pîenipotenţe de la românii din Transilvania şi, pe baza lor, au hotărît să meargă cu petiţia la împăratul. Pînă la urmă s-a dus singur Raţiu, Bariţ fiind ţintuit de boală la pat. Raţiu a fost primit în audienţă la 31 decembrie 1866, dar cererile românilor, şi în primul'rînd aceea de a se păstra autonomia Transilvaniei, n-au fost luate în seamă. Memorandul s-a publicat în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 1, p. 1—2 şi *Telegraful român,* XV, 1867, nr. 3, p. 9—11, în broşură germană, în 1867: *Majestätsgesuch des Georg Baritiu und dr. Johann Batiu als Bevollmâchtigte von 1493 Bewohnern aus dem Grossfurstenthum Siebenburgen, um Nichtsanktionirung der JJnio Siebenbiirgens mit Ungarn, sowie auch um allergnâdigste Verfugund wegen der Wiedereroffnung des siebenburgischen Landstages auf Grund des Wahlgesetzes vom Jahre 1864. (Als Manuskript gedrukt).* Viena, 1867, şi română: *Petiţiune subşternută Majestăţii Sale ces. reg. apostolice în 30 decembre 1866 pentru susţinerea şi apărarea autonomiei Marelui principat al Transilvaniei, redeschiderea Dietei şi continuarea lucrărilor ei. Însoţită de 37 pîenipotenţe cu 1493 subscriptiuni,* Braşov, 1867. Vezi textul petiţiei la George Barit, *Părţi alese ...,* III, p. 421—442 şi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur. . .,* 'iV, Sibiu, 1906, p. 127—135. Din cauza îndrăznelii lor, cei doi semnatari ai memorandului au fost persecutaţi ulterior de către autorităţile maghiare. Petiţia de la 1866 se consideră o primă variantă a grandiosului *Memorandum* de la 1892, existînd şi o a doua variantă: *Memorialul..* . de la 1881, alcătuit tot de Bariţ.

[2] Românii adunau bani şi semnături de plenipotenţă pentru cei doi bărbaţi jare se pregăteau să înfrunte urgia noii mezalianţe dintre camarila vieneză şi aristocraţia maghiară. Vezi *Pîenipotenţe date dd. Georgiu Barit si Ioane Batiu,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867. nr. 2, p. 11.

[3] Bariţ adnotează: „1867, Blaş, 17 ian. Negruţiu, canonic. Răsp. 26 n."

XVIII

Blaş, die 6 mai 1867

Prea stimate domnule !

Prea preţuita-ţi epistolă din 3 a lunei curinte, cu cea mai profundă mulţămită am primitu-o. Ce a fost de comunicat în dînsa, am comunicat mai întîniu cu bătrînul metropolit, după aceea cu domnii canonici. Cu toţi-ţi aprobează părerea şi sunt prea deplin învoiţi cu paşii ce voieşti a-i face pentru apărarea cauzei naţiunali[1].

După potinţă, şi subvenţiunea de lipsă se va procura. Acum, deodată, receruta 100 fl. de fiorini în v. austr. aci o trămit. Vor mai fi la mine •co 175 şi cîtiva cruceri v. austr. Dacă aveţi lipsă / de ei pentru multe 52
lăe toate în cauza naţiunală, suntem cu toţii învoliţi ca să vi-i trămitem, 'şpre dispuseţiune liberă. Numai să-mi scrieţi.

|y, Celi 25 fl. v. austr. i-am trămis lui Silaşi[2] la Viena; atunci de-a una ti-a şi primit.

Io, despre ce s-a adunat la mine, pînă la 300 fl. v. austr. am conspectul gata şi voi da raţiociniul în toată una vreme.

Despre ziariul românesc de la Cluj, aci nemica nu ştim şi cred că ijdin aceea nece nu va fi nemica[3], pentru că de ar voi magiarii să-l deie, conducund pe vreun lăpădat dintre ai noştri de redactore, crez că nu va *l* putea subzista, nece nu va fi cetit de ai noştri. 52*

Pe aci oamenii noştri sunt în mare / displicenţă, pentru dispusă-*-ţiunile politice prezente. A umblat solgăbiroul pe la toţi, ca să subscrie adresa către Minist[erul] ung[uresc], din sat în sat, dar nimene dintre ai noştri a subscrisu-o.

Despre tipărirea broşurei metropolitului Andrei[4] pe aici nu ştim nemica. Am dori să o căpătăm.

În privinţa proiectului pentru îndireptariu de portarea noastră în adunările marcale venitoarie, ai noştri cu toţii sunt învoiţi ca să se adopteze calea cuprinsă în petiţiunea noastră de astă-toamnă[5]. Domniavoastră numai să vă înţelegeţi laolaltă cu dr. Raţiu şi cu cei de la Cluş, 53
şi să faceţi programul agendelor şi să ni-l trămiteţi. Noi, apoi, îl vom executa. /

Domnii Antoniu Mocioni[6] şi Babeş[7] au fost în joia trecută aci, la noi, cu scop ca să exopereze împăciuire între metropoliţii noştri. Dînşii ne zic a fi prea înfocaţi întru apărarea cauzei naţionali. Intre aceştia te numără, *per excelentiam*[8], pe domnia-ta, dară i-am convins că aşa se cuvine, pentru că „de vei fi moale, te bagă în foaie".

Bătrînul li-a răspuns că e gata a se împăca cu Şaguna, numai acum la aceea să facă el iniţiativă, pentru că metropolitul nostru destul a îmbiat *gr* după dînsul cu pălăria a mînă şi totdeauna l-a respins[9].

Aceli domni au venit aci din Sibii, de la Şaguna, şi de aci iarăşi s-au dus la Sibii. Ce va fi vom vedea. Despre rezultat de-a una te voi înştienţa. 53*

Cu cea mai profundă stimă, rămîi al prea stim[atei] d[om]niei-tale sincer stimătoriu,

Fekete m.p./

[1] Desigur, Bariţ intenţiona să ducă mai departe lupta pentru salvarea autonomiei Transilvaniei, chiar după realizarea pactului dualist, pe calea msmorandistă.

[2] *Grigore Silaşi,* 23 ianuarie 1836—17 ianuarie 1897, cărturar de seamă, primul profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Gluj. A urmat studii strălucite de teologie la „Sfînta Barbara" în Viena, luîndu-şi doctoratul în 1862. Din 1865 a scos publicaţia *Sionul românesc,* la Viena (vezi despre această revistă, scrisorile trimise de Grigore Mihali, nr. XXII, nota 22). La 1872 e numit profesor universitar la Cluj. Cu această dată activitatea lui se mută de pe tărîmul teologic pe cel filologic şi istoric. Scrieri mai de seamă: *Apologie. Discusiuni filologice şi istorice magiarie privitoarie la români,* Cluj, 1879 şi *Benaşterea limbei româneşti în vorbire şi scriere, învederită şi apreţiată,* voi. I—III, Gherla, 1879—1885.

[3] Nu se va edita curînd un ziar românesc la Cluj.

[4] „Broşura mitropolitului Andrei": *Scrisori apologetice, va să zică de apărare ale arhiepiscopului şi mitropolitului românilor de religia ortodoxă răsăriteană din Ardeal, şi Ungaria, Andrei baron de Şaguna,* Sibiu, 1867. O broşură in 8°, de 72 pagini. Cuprinde patru scrisori ale lui Şaguna către Alexandru Sterca Şuluţiu, concepute după reizbucnirea conflictului între cei doi, în 1865, după ce 2—3 ani dăinuisera între ei relaţii oarecum paşnice.

[5] Adică în memorialul semnat de Bariţ şi Raţiu. Vezi scris, anterioară, n. 1.

[6] *Antonia Mocioni de Foeni,* 16 ianuarie 1816 — 6 decembrie 1890, unul dintre celebrii fraţi Mocioni din Banat, porecliţi „Grachii Banatului". Mai puţin merituos în politică decît fraţii săi Andrei, Alexandru şi George, Antoniu Mocioni s-a distins ca un excelent economist. Lui i se datorează înfiinţarea primului mare aşezămînt financiar românesc, Banca „Albina". Tot el a construit şi impunătorul mauzoleu al Mocioneştilor din Foeni, simbol al mîndriei acestei remarcabile dinastii intelectuale româneşti.

[7] Vincenţiu Babeş.

[8] „Prin excelenţă".

[9] Cei doi mitropoliţi nu vor mai avea timp să se împace. Bunul Alexandru Sterca Şuluţiu, personaj aproape legendar al Blajului, cărturar şi arhiereu cu neţărmurită dragoste pentru neamul său, decedează la 6 septembrie 1867.

XIX

Blaş, die 28 iuniu 1868

Prea stimate domnule amice !

Cu nespus de mare a animei bucurie am primit prea înalta concesiune pentru alegerea noului mitropolit *. Momentul exercerei acestui drept sînt e aproape[2] şi, cu cît acesta se apropie mai tare de realizare, cu atîta ni se împle anima mai tare de anxietate, din acea singură cauză că precum cu durere sum silit a mărturisi, atît aici în gremiu, cît şi în afară, în cler, în privinţa persoanelor ce ar fi să intre în candidaţiune domneşte o confuziune mare. Aci, în gremiu, nece doi nu consimţesc una şi nu convin într-o persoană, poate pentru aceea că, după cum un consiliariu de ai noştri, întrebîndu-mă în zilele trecute că ce opiniune domneşte în Blaş în privinţa persoanelor ce ar fi să se pună în candidaţiune şi în ce persoane s-ar concentra voturile, după ce i-am răspuns: „Toţi tac ca piticul", mi-a zis: „Aşa, pentru că toţi voiesc să fie mitropoliţi".

Pre dinafară, din cler, tot mereu vin aci protopopi şi preuţi şi întreabă că pe cine să votizeze. Ai noştri fac numai din umere, zicînd: „Apoi, veţi vedea!" Iară de cumva se întîmplă de întrebătorii pomenesc pe vreo persoană, ai noştri, unul de altul, zic: „Acela nu e de treabă"
28 etc. întrebătorii, mai în urmă, cad în confu/ ziune şi anxietate, mărturisind că, venind aci, la Blaş, pentru chiarificaţiune în un object atît de momentos pentru cler şi naţiune, necum să se fi chiarificat, dară în mai grea şi mare confuziune şi anxietate s-a adus, văzînd că unii pe alţii se descriu.

Ce e drept, pămînt cît de bun să fie sub soare, nu afli fără scaieţi, polumidă sau alte ierburi, şi rele. Aşa e şi cu oamenii aci pre pămînt. în aceste împregiurări atît de deploravere, am mărturisit şi mărturisesc tuturor carii mi s-au plîns despre atare confuziune, că din aceasta nu se poate scoate altul decît Dumnezeu, prin oamenii săi celi buni, înţelepţi

şi însufleţiţi nu de interese private şi personali, ci de interesul comun al clerului şi al naţiunei.

Pe timpul alegerii lui Şuluţiu de episcop[3] numai singur geniul naţiunei, Bărnuţiu[4], a îndreptat opiniunea alegătorilor. Iară acum — să fiu iertat dacă-mi descopăr sentimintele animei mele cu toată sinceritatea şi francheţea! — singur prea stimata domnia-ta o poţi îndrepta. Şi aceasta o zic cu acel cuvînt că, prin înţelepciunea, aptivitatea şi zelul cel fierbinte cu care te-ai luptat pîn-acum în cauza naţională, ai dobîndit preste tot încrederea naţiunei şi a clerului. Dechiaraţiunea prea stimatei domniei-tale în acest object va fi dătătoarie de ton şi direpţiune întru 28*
concentra/rea opiniunei clerului spre un rezultat folositoriu pentru naţiune şi cler. în această privinţă, coînţelegerea şi conlucrarea prea stimatei .domniei-tale, dimpreună cu d-l dr. Raţiu, carele iarăşi şi-a cîştigat încredere la prea amata noastră naţiune şi cler, după Dumnezeu, ne va duce la scopul dorit.

Prea umilita noastră rugare e ca ambii să păşiţi în acest object, cu toată rezoluţiunea ce vă caracterizează, iară noi ne vom ţine de sîntă datorie a vă urma svatul, resignînd de toate aspiraţiunile personali şi, totodată, dîndu-vă mînă de ajutoriu întru toate[5].

Iartă, prea stimate domnule, căci te incomodez cu acestea ordine de scrisoarie, ce sunt o vie expresiune a simţămintelor celor înflăcărate pentru binele comun al naţiunei şi al clerului, ce m-au şi înduplecat la acest pas.

Altcum, cu cea mai profundă stimă, rămîn al prea stimatei domnieitale sincer stimătoriu amic,

Iaon Fekete m.p.,
canonic scolastic.

P.S. Apoi, uitasem să-ţi scriu că, zău, grea sarcină încărcăm pe 29
umerii domniilor-voastre! / Şi aceasta cu atîta e mai grea, că aveţi de a lucra cu popi, şi încă în ce object ? într-un object tare delicat, cînd, după cum mi-a zis escelenţia-sa d. Pop[6], cînd am fost propus de episcop la Gherla[7]: „La conferirea nece unei demnităţi în lume nu se întîmplă atîtea delaţiuni, denunţiaţiuni, încriminaţiuni sau cum să le mai zic, decît între popi, cînd se întîmplă a fi propuşi la vreo demnitate de episcop.

Ca să te convingi despre adevărul acestor lucruri, îţi trămit aci o copie din o scrisoarie a nunţiului din Viena, din 1864[8], în acest object. *Ad fideles manus*[9] foarte multe ţi-aş putea comunica. Avut-am cu R[oma][10] destul lucru în urma acelei denunţiaţiuni maliţioase. 29*

Fekete. [IX]/

[1] Mitropolia de Alba Iulia şi Făgăraş era „văduvă", în urma morţii lui Sterca Şuluţiu. Primul gest al autorităţilor maghiare, în urma morţii lui Şuluţiu, a fost încercarea de a desfiinţa mitropolia (vezi George Bariţ, *Părţi alese.* .., III, p. 461—473). Manevrele acestora nu reuşesc însă, şi la 27 februarie 1868 împăratul aprobă alegerea unui nou mitropolit. Instrucţiunile precise din partea guvernului de la Pesta sînt trimise abia la 6 iunie 1868 '(vezi Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodali...,* p. 29).

[2] în virtutea acestor instrucţiuni, vicarul general Constantin Alutan emite în 27 iunie circulara de convocare a sinodului electoral pentru 10 august 1868. Electorii

sînt 232 de reprezentanţi din Arhidieceză, din Diecezele Gherlei şi Lugojului. Oradea, deşi episcopie sufragană, este scutită, prin instrucţiunea ministerială (vezi nota 1) de a trimite reprezentanţi la sinod. La soborul electiv ia parte, fireşte, şi Fekete Negruţiu, în calitate de canonic capitular scolastic. Comisari din partea guvernului erau: Alexandru Dobra, episcopul Lugojului şi Alexandru Bohăţel, căpitanul suprem al Districtului Năsăud. în urma votării, la care au luat parte 121 de alegători din arhidieceză, 82 din Dieceza Gherlei şi 12 din Dieceza Lugojului, s-au relevat următorii favoriţi: *Ioan Vancea de Buteasa,* episcopul Gherlei, cu 59 de voturi; *Timotei Cipariu,* cu 49 de voturi; *Ioan Fekete Negruţiu,* cu 36 de voturi; *Demetriu Coroianu,* vicarul Silvaniei, cu 31 de voturi; *Constantin Papfalvi,* canonic metropolitan, cu 15 voturi; *Alexandru Dobra,* episcopul Lugojului, cu 11 voturi; *Ioan Antonelli,* vicar foraneu al Făgăraşului, cu 6 voturi; *Grigore Silaşi,* prorector la Seminarul „Sfînta Barbara" din Viena, cu 2 voturi şi canonicul *Anton Veştemian^* cu 1 vot. Conform regulii stabilite de Curtea vieneză încă în secolul al XVIII-lea, s-au reţinut numele primilor trei, cu cele mai multe voturi: Ioan Vancea, Timotei Cipariu şi Ioan Fekete Negruţiu ca să fie prezentate monarhului, urmînd ca acesta să aleagă dintre ei persoana car'e-i convine. Dintre cei trei, împăratul l-a preferat pe Ioan Vancea, numindu-l la 21 octombrie 1868. Papa întări numirea în 21 decembrie acelaşi an. Despre Sinodul electoral de la Blaj din 1868 vezi documentaţia completă la Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodali...,* p. 1—60. Biografia noului mitropolit, Ioan Vancea, în *Şematismul veneratului cler al Archidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia şi Făgăraş pre anul Domnului 1900...,* p. 45—49.

Ioan Vancea a fost „întronat" ca mitropolit la Blaj în 11 aprilie 1869 (vezi Ştefan Manfi, *Programul intronârei metropolitului la 11 april 1869,* tipăritură volantă purtînd data „Blaş, 8-a april 1869"; noi am consultat un exemplar la B.A.R., în ms. rom. 981, f. 49), cu un fast deosebit.

întîia măsură a lui Vancea ca mitropolit s-a referit la şcolile populare din arhidieceză. Prin articolul XXXVIII din 1868 § 124 statul maghiar îşi extinde conducerea şi asupra şcolilor populare româneşti de stat, iar asupra celor confesionale îşi rezervă dreptul de superinspecţie. Superinspecţia se va face împreună cu un senat şcolar ales în fiecare comitat/Deci, prin circulara tipărită nr. 621 din 6 mai 1869 (vezi un exemplar la B.A.R., ms. rom. 981, f. 62 r + v) mitropolitul dispune formarea acestor senate, indicînd şi persoanele care să facă parte din ele.

[3] Alexandru Sterca Şuluţiu a fost ales episcop de către Soborul electoral din septembrie 1850 (vezi Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodali...,* p. 61—103).

[4] Nu cunoaştem exact ascendentul lui Bărnuţiu asupra soborului de la 1850. Este vorba, probabil, de activitatea lui şi a Delegaţiei române de la Viena, pe care o conducea în acea vreme, în sensul realizării unei alegeri care să corespundă dorinţelor partidei naţionale. Influenţarea sinodului s-a făcut prin opinia publică şi cu concursul protopopilor cu vederi înaintate ca Simion Balint, Ştefan Moldovan, Fekete Negruţiu, Grigore Mihali şi alţii. La alegerea de episcop din 1850 Bărnuţiu a obţinut şi el — fapt foarte puţin cunoscut l — 2 voturi, cu toate că nu era în statuî preoţesc şi nu era de faţă la sobor. Fekete Negruţiu evocă alegerea din 1850 pentru că rezultatul ei — ridicarea la demnitatea episcopală a unui merituos cărturar şi patriot progresist, Al. Sterca Şuluţiu — a fost considerat deosebit de fericit.

[5] Pasajul lui Fekete Negruţiu este destul de limpede: aspirâja scaunul metropolitan, ca cel mai simpatizat demnitar bisericesc din Blajul acelor ani, atît de popor cît şi de oamenii politici ai românilor. Dealtminteri, va fi ales între cei trei favoriţi ai soborului. Dar Bariţ, pe cît se pare, n-a prea acceptat rolul lui Bărnuţiu de la 1850. Atunci, patrioţii noştri de la Viena: Bărnuţiu, Laurian, Papiu Ilarian, Ioan Maiorescu şi ceilalţi trebuiau să preîntîmpine eventualitatea ca sinodul, în care erau mulţi favoriţi ai lui Ioan Lemeni, să nu-l realeagă pe acesta sau pe cineva dintre apropiaţii săi. Apoi, se punea problema înscăunării unui episcop patriot, care să ajute la fructij ficarea strădaniilor şi jertfelor româneşti din anii 1848—1849. Pe cînd la 1868, după pierderea Transilvaniei, Blajul reprezenta o miză destul de mică. Accentul luptei naţionale se mutase încă din 1861, de pe confesional pe politic.

Totuşi, *Gazeta Transilvaniei* inserează cîteva materiale care puteau corespunde dorinţei Iui Fekete Negruţiu de a fi orientată opinia publică. Primul articol este enunţiativ: *La alegerea metropolitului român unit* (XXXI, 1868, nr. 44, p. 169). Apoi, conform crezului său că documentul este cel mai bun îndreptar, Bariţ publică *Acte electorali bisericeşti din 1850* (nr. 45, p, 179—180; nr. 46, p. 183—185) şi nişte *Reflecsiuni la actele electorali bisericeşti din 1850* (nr. 48, p. 191).

[6] Vasile Ladislau Pop.

[7] în 1863, după moartea episcopului Ioan Alexi, scaunul episcopal al Gherlei rămîne vacant. Primul favorit era Fekete Negruţiu, care-şi cîştigase merite deosebite în rîndul românilor de pe valea Someşului Mic' Cu tote'că mitropolitul Şuluţiu l-a susţinut, Fekete Negruţiu a căzut din candidatură din cauza unui conflict cu nunciul papal din Viena (vezi nota următoare).

[8] O scrisoare a nunţiului papal din Viena către Fekete Negruţiu din 13 decembrie 1864. Bariţ p păstrează şi o publică, în 1891, în *Părţi alese...,* III, p. 561—562, cu următorul regest: „înfruntare dată de către nunţiul apostolic de la Viena canonicului Ioan Fekete Negruţiu de la Blaş, în urmarea denunţiaţiunilor făcute asupra lui, că ar fi catolic rău şi chiar adversariu al doctrinelor latine/Deci nunţiul îl şi provoacă, cum am zice, pe din dosul canonicescului său cap bisericesc, ca să se justifice. Document foarte instructiv pentru episcopi, chiar şi pentru popor."

Conflictul lui Fekete Negruţiu cu Nunţiatura apostolică din Viena era de dată mai veche şi constituie cel mai pilduitor capitol din activitatea sa eclesiastică. Răbufneşte odată, în 1858, într-un articol publicat în *Gazeta Transilvaniei* (1858, nr. 23, p. 89—90; nr. 24, p. 93—94; vezi şi scris. III, nota 8), în termeni care întrec chiar tonul lui Bărnuţiu din *Soborul cel mare al Episcopiei Făgăraşului* (vezi scrisorile trimise de Grigore Mihali, nr. IV, nota 3). Motivul articolului'este speranţa sa că în vara aceea se vor aduna neapărat sinoadele greco-catolice, atît cel provincial cît şi cele diecezane. Aceste sinoade trebuie *„fără de nice una îndoială să se bazeze pre aşezămintele şi canoanele băserecei noastre dreptcredincioase orientali, cuprinse în pravila sau legea canonică".* Autorul neagă valoarea unor măsuri luate în diecezele sufragane (Oradea, Lugoj, Gherla), măsuri ce se bazează pe Concordatul de la 18 august 1855 între Papa Pius al IX-îea şi împăratul Francisc Iosif I (vezi *Convenţiune între Sînţia Sa Papa Pius IX şi Maiestatea Sa cesarea-regio apostolică Francisc Iosef I, împăratul Austriae,* Blaş, MDCCCLVI; exemplarul consultat de noi, la B.A.R., ms. rom. 980, f. 157r — 168v). De ce? Fiindcă întregul concordat se bazează pe hotărîrile Conciliului Tridentin, „cari pe credinţoşii băsericei orientali nice una dată nu i-a îndatorat pînă acum". Articolul e o adevărată prelecţie despre felul cum românii greco-catolici trebuie să se ferească, prin curaj şi măsuri hotărîte, de pericolul de a fi confundaţi cu catolicii de rit latin. Totul gravitează în jurul ideii soborului, care să fie românesc, naţional şi după canoanele bisericii orientale.

Articolul a făcut vîlvă pînă la a-l pune pe protopopul clujean în pericol de arestare, căci de data aceasta erau atinse măsurile „pre înalte" ale regimului absolutist. Fekete Negruţiu devine un adevărat erou, căci toţi românii gîndeau ca el. Iacob Mureşanu îi scrie la 9 aprilie 1858 că a primit telegrafic din partea guvernului ordin să oprească tipărirea. Bariţ îl îmbărbătează: „Mi se scrie de la Sibiu, cum că articlul domniei-tale despre sinod a făcut impresiune rea chiar şi în inteliginţa unită de acolo. Lasă să facă, nemic să nu-ţi pase, nemie!" Mitropolitul Sterca Şuluţiu, care nutrea aproximativ aceleaşi idei cu autorul articolului, îl mustră *pro forma* într-o scrisoare din 3/15 aprilie 1858, dar de aici înainte protopopul Clujului devine bărbatul cel mai de încredere al mitropolitului, care îl ia sub scutul şi protecţia sa evidentă. Mai complicat a fost cu Nunciatura apostolică din Viena, unde a fost pîrît. Nunciul îi trimite acea scrisoare din 13 decembrie 1864, în care îl acuză nu atît pentru conţinutul articolului, cît pentru nişte legături pe care le-ar avea cu duşmanii bisericii romane, care propovăduiesc independenţa totală de Sfîntul Scaun de la Vatican etc. Fekete Negruţiu se disculpă în scris, dar Nunciatura nu se declară satisfăcută, îi cere, la 1 februarie 1865, noi explicaţii, precum şi *Gazeta* cu articolul incriminat. Pînă la urmă, Nunciatura se mulţumeşte cu disculparea, dar reticenţa împotriva persoanei lui Negruţiu rămîne, alimentată fiind de cei doi episcopi sufragani Alexandru Dobra de la Lug'oj şi Iosif Popp Szilâgyi de la Oradea. Povestea cu articolul îi va stăvili autorului drumul către demnitatea de arhiereu, în trei rînduri: în 1863 (vezi nota precedentă), în 1868 (vezi nota 2) şi în 1870, cînd era din nou să fie episcop de Gherla Vezi V. Gr. Borgovan, *Biografia canonicului Ioan Fekete Negruţiu, dedusă din acte şi scrisori originali,* Gherla, 1889, p. 17—37. Am rezumat conţinutul documentelor publicate de Borgovan acolo deoarece originalele nu se cunosc (biografia a fost scrisă

gâsU de cons°uTtat ... a devenit o raritate greu de

[9] „La mină sigură", „confidențial".

[10] Vezi nota 8.

[11] Bariț adnotează: „Răsp. în 8 iuliu 1868, pe larg".

XX

Blaș, die 23 aprilie 1873

Prea stimate domnule amice!

Nu preste mult timp, aci se va ține congres scolastic archidiecezan. Sperez că vei lua parte, ca ales[1], în care privință ne-am îngrijit ca, precît se va putea, să ieie parte bărbații națiunei celi mai aleși.

Obiectul despre care va să se pertracteze și delibereze e de tot momentuos. Deci, dară poftește o serioasă previe cugetare.

Eu, din acest punct de vedere-mi ieu libertate numai o dorire a mea a-ți descoperi. Doamne, bine ar fi cînd aleșii noștri mireni s-ar ști
54 rădica / deasupra iezuitismului popesc, și de o parte și de alta, adecă și la noi, gr.-cat[olicii] și și la gr.-orientali, pentru că, preste tot, numai așa văz a se putea salva școalele noastre române (pot fi și confesionali, dacă străinii aceea voiesc; din ce cauze, ei prea bine știu). Să nu fiu judecat și luat în nume de rău că-ți scriu acestea, pentru că eu aci, la centrul administrațiunei ierarchice știu cum merg lucrurile.

Prozelitismul, și de o parte și de alta, să mă crezi, așa e de înrădăci-
54v nat, încît la unii nu le pasă dacă, aseminea / muierei de pe tempul lui Solomon, care s-a învolit ca pruncul să se taie în două, corpul națiunei se va tăia în bucăți. Nu le pasă dacă străinii mai bine vor pune ghiarele pe școalele noastre, decît, făcînd românii școală laolaltă, să se zică aceea că e de cutare confesiune. Batăr că, cînd ar fi înțelegere bună între noi, s-ar putea ține o dreaptă reciprocitate, noi între noi să ne învolim, iară să nu mînăm apa pe moara inimicilor seculari[2].

Multe aș avea în acest obiect a vă scrie, dară cînd ne vom întîlni,
55 cu graiul viu mai pe larg vom înscămba / ideile.

Din animă salut pe întreaga-ți nobilă familie.

Mă rog să spuni cea mai cordială salutare de la mine și amicului Iacob Mureșan.

Intr-altele, cu cea mai deosebită stimă rămîn al prea stimatei domniei-tale sincer stimătoriu amic,

Ioan Negruțiu m.p.,
55 canonic. /

[1] La Blaj s-a ținut, în vara anului 1873, un congres arhidiecezan în problema școalelor. îndată după această scrisoare ajui Fekete Negruțiu, în jurul problemei congresului se iscă o animație deosebită. într-o scrisoare către Negruțiu din 1/13 mai 1873 (vezi-o la B.A.R., în ms. rom. 981, f. 149r—152r; o vom publica în voi. VI al acestei ediții). Bariț declară că nu va participa la lucrările adunării. De ce? Motivele sînt înșirate temeinic, scrisoarea avînd caracterul unui articol-studiu. în primul rînd, nu există o programă orientativă a congresului. Este sigur că întrunirea, neavînd un plan bine stabilit, va bate apa-n piuă. Apoi, școlile românești se numesc confesionale, deci sînt patronate de biserica greco-catolică. Dar, se întreabă Bariț, oare își poate face confesiunea blăjeană datoria, în condițiile cînd amenințarea cu contopirea din partea bisericii catolice de ritjatin atîrnă ca sabia lui Damocles? Nu, biserica greco-catolică nu are nici o putere! înșiruie cîteva din încercările romano-catolicilor de a o înghiți, încercări cu atît mai periculoase, cu cît românii au a se război și cu regimul politic. în altă ordine de idei, dacă scopul chemării laicilor la congres e acela de a obține ajutor material din partea națiunii, la acest lucru nu se poate spera, pe cîtă vreme națiunea nu are garanția că biserica greco-catolică ya rămîne pe veci greco-catolică și românească și nu va fi dezmembrată de străini. în fine, un motiv care-l face să fie sceptic în privința rezultatelor adunării este faptul că între românii din cele două confesiuni domnește prozelitismul cu aceeași vigoare cu care s-a manifestat imediat după revoluție.

Dar, cum între vorbele și faptele lui Bariț au existat uneori neconcordanțe, în cele din urmă acționînd de fiecare dată în funcție de cerințele națiunii, marele cărturar și patriot va participa și la această manifestare a intereselor națiunii. Ce e drept, *în Gazeta Transilvaniei* (XXXVI, 1873, nr. 34), sub titlul *Scolastic,* apare un articol — nesemnat, dar desigur aparținînd lui Bariț! — în care sînt exprimate unele îndoieli în legătură cu oportunitatea congresului. Tonul e mult mai blînd decît în scrisoarea către Fekete Negruțiu. Principala obiecție e aceea că trebile școlare cad în sarcina congresului general bisericesc, a sinodului, școlile greco-catolice fiind confesionale. Totuși, pînă la constituirea provinciei metropolitane pe baza unui statut liber, constituțional, va prinde bine și acest congres, cu condiția ca cele două confesiuni românești să trăiască în înțelegere în privința școlilor. Altfel, acestea sînt amenințate să devină școli maghiare de stat. în numerele următoare (XXXVI, 1873, nr. 35 și 36) *Gazeta...* tipărește circulara mitropolitului Ioan Vancea nr. 805/1873, prin care convoacă congresul, explică rațiunea lui și arată programa lucrărilor. Urmează o corespondență datată „Pesta,'24 mai 1873" *(Gazeta...,* XXXVI, 1873, nr. 38), nesemnată dar al cărei autor este Vasile Ladislau Pop, care scoate în evidență o serie de neajunsuri confesionale și școlare ale greco-catolicilor, parte cauzate de regim, parte de neglijența celor supuși, parte de luptele confesionale. în încheiere, cere lămuriri de la Capitulul metropolitan din Blaj, „ca să ne știm întocmi pașii ulterior". în numerele 42 și 43 ale *Gazetei...* (XXXVI, 1873) se publică de pe acum relatarea despre mersul lucrărilor congresului, iar cîteva zile mai tîrziu (XXXVI, 1873, nr. 74) articolul *Scoale amestecate si confesionali în Congresul arhidiecesan din Blaș.* Protocolul întreg al celor cinci ședințe se tipărește abia spre sfîrsitul lunii (XXXVI, 1873, nr. 49—55; 57).

George Bariț a avut un rol important la acest congres. După mica ofuscadă din cauză că mitropolitul nu l-a ținut la curent cu pregătirea adunării, el își ia rolul în serios, fiind ales președintele comisiei de verificare și vicepreședinte al congresului din partea reprezentanților mireni. Căci unul din aspectele fericite ale întîlnirii „scolastice" de la Blaj din iunie 1873 a fost conlucrarea autorităților bisericești cu intelectualitatea laică, pentru salvarea școlilor naționale. Iată lista integrală a participanților: din cercul electoral I, al Albei Iulii și împrejurimilor: Simion Balint (cleric) și Iosif Crișan (laic); din cercul II, al Blajului și împrejurimilor: Ioan Mieu Moldovan și Vasile Duca; cercul III, Mediaș ș.a.: Ioan V. Rusu, protopopul greco-catolic al Sibiului și laicii Ștefan Ladai și Ioan Crețu; cercul IV, Făgăraș ș.a.: vicarul Alexandru Mieu și George Bariț cu Aron Densușianu; cercul V, al Uioarei, Biei ș.a.: doi laici, Vasile Moldovan și Vasile Bianu; cercul VI, Luduș, Tîrgu-Mureș ș.a.: protopopul Ioan Boeriu și Vasile Moga; cercul VII, Secuime: protopopul Alexandru Boeriu și Ignatie Șolmai; cercul VIII, Fărăgău, Reghin ș.a.: protopopul Mihai Crișan și medicul Nicolae Stoia cu Marcu Cetățeanu; cercul IX, de Cojocna, Cătina ș.a.: protopopul Ioan Moldovan și Iosif Hossu; cercul X, al Clujului, Dîrjei ș.a.: protopopul Gabriel Pop și funcționarii Ladislau Vaida și Augustin Munteanu; cercul XI, Mărgăul, Milvanul, Morîaca ș.a.: Grigore Silași cu Iosif Pop și Ioan Poruțiu; cercul XII, Arieș, Beiu, Poșaga, Turda ș.a.: laicii Nicolae Solomon și Vasile Pop.

[2] Politica regimului dualist, de dezbinare a națiunilor din imperiu avea de cîștigat de pe urma dezbinărilor confesionale ale românilor.

XXI

Blaş, die 21 mai 1873

Prea stimate d-le si amice !

Astăzi am primit epistolă de la escelenția-sa domnul baron Papp[1] că, fiend ales de reprezentante la congresul scolastic, din cercul Cluşului, a refuzat în scris, adăugind cauza că nimene nu i-a făcut cunoscută programa, necum modul compunerei congresului (numai ce a auzit pe de laturi), dară nece sfera activităţei etc.[2]

Eu de-a una i-am rescris că după părerea mea individuală ar fi de neapărată lipsă ca, de-a una, prin cineva, fără de a aminti persoane,
56 numai obiective, să scrie în public: „Din / fonte sigur se ştie că oameni de ai noştri de o poziţiune înaltă au refuzat alegerea de reprezentanţi la congres, din cutare şi cutare cauză etc." Aceasta ar fi bine să o scrii şi prea stimata domnia-ta[3], din cauză că, după cum înţeleg, iezuiţii vor să arunce mai în urmă toată vina şi responsabilitatea pe acelia cari au refuzat alegerea, zicînd cătră oamenii săi: „Vedeţi numai, că oamenii noştri celi de frunte, cînd sunt chemaţi la consultare în lucruri grele pentru scoale, nu voliesc a participa etc, etc, etc.".

56^ Principiile cuprinse în / prea preţuita-ţi epistolă din ...[4] sunt tare bune şi frumoase. Le-am comunicat şi cu ai noştri, oameni de principiu şi le voi mai comunica. îţi spun drept că astăzi ţi-am trămis epistola, în origine, la escelenţia-sa d-l b[aron] Papp, ca îndatăşi ce o va ceti să mi-o retrămită. Fii sigur că ni bună mîna.

Dară apoi nu ţi-am scris cum am umblat cu cununia fetei d-lui Papp[5] în Pesta. Auzi numai ce minune ! Escelenţia-sa d-l Papp, cu cîteva săptămîni mai înainte a scris la metropolitul că iată-şi mărită una feată
57 şi, fiindcă băserică şi paroch g. -cat. în Pesta nu avem, ce are / de făcut etc, etc?

Metropolitul, ce i-a răspuns ce nu i-a răspuns, — pe lungă istorie — destul că, după ce Papp necedecît nu a voit ca să-şi cunune feata la băserică romano-cat., s-a învolit ca şi în casă privată să se poată cununa dară l-a îndreptat a se adresa întru toate cătră episcopul Szilâgyi-Papp.

Aşa a făcut, însă vine de observat că episcopul Gherlei, Pavel[6], s-a apromis de preut cununătoriu la teneri, adică lui Jurca. însă după ce Jurca i-a făcut cunoscut episcopului că în casă privată va fi de a se
57v face cununia, a zis că el în casă privată nu-l / va cununa, decît în băserică romano-cat. din Pestea.

Papp necedecît nu a volit aceasta. Aşa, Pavel episcopul a refuzat efeptuirea cununiei. Papp, strîmtorat de împregiurări, mi-a scris mie, rugîndu-mă ca să mă duc eu să-i cunun pe teneri. Eu de-a una m-am dus la metropolitul de am cerut concediu. Ce e drept, s-a învolit să mă duc, dară trebuind să daie dispensaţiune pentru mireasă de la trei promulgaţiuni, iară mie potere delegată etc, nu a volit, fără a zis ca să-i scrii lui
58 Papp să ceară de la / episcopul Szilâgyi[7], cînd sosesc în Pesta.

Mi-a arătat Papp răspunsul lui Szilâgyi, care sună: „Eu jurisdicţiune episcopească în Pesta nu am, fără primatele, ca episcopul locului.

Aşadară, escelenţie, dispensaţiune de la vestiri pentru mireasă să ceri de la primatele, iară pentru canonicul Fekete, putere delegată de la plebanul r.-cat. etc."[8]. Mi-a spus Papp că despre aceasta a telegrăfat la metropolitul, şi eu acum voi vedea ce va face metropolitul. Eu i-am zis: „Da, ca şi episcopul / Szilâgyi!" Mi-a răspuns: „Nu cred!" Eu i-am 58r zis: „No, vei vedea!"

Aşa s-a şi întîmplat. Dominecă la 12 ore, mergund la Papp, îmi dă de la metropolitul următoriul telegram: *„Domherrn Fekete bei Freiherrn Excellenz*[9] Papp, Pest, Molnar utza 16. Szilâgyi nu dă dispensaţiune, că nu are jurisdicţiune episcopească la Pesta. Eu nu pot da, că nece eu nu am acolo. Procurează dispensaţiunea de la episcopul locului, primatele, sau în persoană, dacă e în Buda, sau în telegram, de la Ordinariatul strigo/nian. Vancea." 59

Papp, devenit în perplexitate, mă întreabă :„Dară acum ce vei face, că eu nu voiesc să ştiu nemica despre jurisdicţiunea primatelui asupra gr. -catolocilor etc. ?"[10] Eu i-am zis: „După ce aţi alarmat, escelenţie, pe Pavel şi Szilâgyi, episcopii şi pe Vancea, metropolitul, acum voi face cumu-mi demîndă şeful etc. Dară, în toată întîmplarea, eu-ţi voi cununa mîne feata, fii sigur etc, etc." / De-a una m-am dus la plebanul $9v Schwendtner şi l-am întrebat că primatele în Buda e ? Mi-a răspuns că e în Strigoniu. După aceea i-am arătat telegramul de la metropolitul, vezi bine după ce i-am enarat lucrul. Mai în urmă, după multe de toate dispute, a zis că dacă vom depone la primatele taxă pentru dispensaţiune, va telegrăfa la Strigoniu, iară dacă lui încă-i vom depune taxa pentru cununie, îmi va da putere delegată.

După amiază / la 3 ore a mers în sus Jurca de a depus taxele poftite 60 etc, etc.

No, dar-apoi să fi auzit şi văzut indignaţiune! Roman, redactorele *Fed\eratiunii* a zis că va da un articlu împotriva procedurei episcopilor si metropolitului nostru! I-a zis Papp: „Te voi vedea! Dară eu stiu că voi da"[11].

Papp astăzi-mi scrie că va da, numai cît pîn-acum nu a avut timp. Dară Roman văd <5ă tace ca peştele. Aşa, pentru că dealtmintrelea a început / a escuza pe metropolitul că e om bun, pentru că cînd a fost 60 deţinut în Vaţ i-a trimis, prin Moldovan[12], profesorele, 100 fl. v. austr.

Doamne, să-ţi pot enara toate, că ce am făcut eu cu domnii noştri din Pesta! Acum s-au apromis că vor păşi în această cauză cu toată energia. Le-am spus că eu, în acestea împregiurări, altul la Pestea nu mă mai duc. Şi poate Papp iarăşi va avea lipsă, cît mai curînd, cu ceea/ 61 laltă feată, avînd de-a o mărita.

Liartă, prea stimate amice, că numai cu grabă ţi-am scris!

Sărutîndu-te din animă, cu toată stima rămîn al domniei-tale sincer stimătoriu amic,

Fekete. \ 61

[1] Vasile Ladislau Pop.

[2] Vezi aceeaşi motivare din partea lui Bariţ, scris, precedentă, n. 1. Dar, spre deosebire de prietenul său de la Braşov, V. L. Pop nu va lua de adevăratelea parte la congres. Ceva mai mult, fiind denumit de cei adunaţi la Blaj ca preşedinte al comi-

siei ce urma să prezinte ministrului instrucţiunii, Trefort Agost, elaboratele congresului, Pop refuză în continuare, motivînd că nu este de acord cu formularea proiectului de memoriu către împăratul. în locul lui, delegaţia e condusă de Iosif Hossu şi Alexandru Roman (vezi articolul *Deputaţiunea Congresului scolastic de Blaş şi-a îndeplinit misiunea,* în *Federaţiunea,* VI, 1873, nr. 48—773, p.'192—193).

[3] Bariţ n-a scris nimic în acest obiect. Nici nu era nevoie, pentru că a scris Pop însuşi, în termeni tari (vezi n. 11).

[4] Fekete Negruţiu nu trece data, probabil neavînd la îndemînă epistola. Este vorba de scrisoarea lui Bariţ din 1/13 mai 1873 (analizată în nota 1 la scris, precedentă).

[5] Este vorba de fiica lui Vasile Ladislau Pop, Aurelia, care în 1873 avea 22 de ani.

[6] *Mihail Pavel,* 1827—1907, episcop greco-catolic al Gherlei, mai apoi al Orăzii. Cu studii teologice la „Sfînta Barbara" din Viena. Pavel a devenit un om merituos pentru naţiune începînd din 1860, cînd a ajuns vicar foraneu al Maramureşului, aparţinînd' episcopatului din Gherla. în această calitate s-a străduit să-i scoată pe românii greco-catolici din Sighet şi împrejurimi de sub jurisdicţia Episcopiei rutene de la Muncaci şi să-i afilieze celei române de la Gherla. E ales episcop al Gherlei în decembrie 1872 iar în 1879 episcop de Oradea. La Oradea şi-a creat un renume de arhiereu harnic, bun şi darnic: a înfiinţat Internatul Pavelian din Beiuş, cu 137 de locuri şi a înfiinţat Şcoala civilă de fete din acelaşi oraş. Fondul întemeiat de el pe seama episcopiei, după obiceiul tuturor arhiereilor, întrecea tot ce au putut agonisi împreună, timp de 100 de ani, antecesorii din scaunul episcopal de la Oradea.

[7] Iosif Popp Szilâgyi, despre care vezi scris. XV, n. 1.

[8] Cunoscuta aplecare a lui Popp Szilâgyi către autorităţile catolice ungureşti.

[9] „Canonicului Fekete, la excelenţa-sa baronul..."

[10] Neacceptarea jurisdicţiei Strigoniului asupra greco-catolicilor din Transilvania a fost unul dintre obiectivele politice ale generaţiei paşoptiste transilvănene. Era un corolar al respingerii tutelei politice a Ungariei.

[11] într-adevăr, Vasile Ladislau Pop nu lasă lucrurile într-atîta. *Federaţiunea* n-a publicat pînă la urmă nimic, în schimb în *Gazeta Transilvaniei* apare un lung articol intitulat *Românii uniţi, tributari parocului latin în Pesta* (XXXVI, 1873 nr. 44—46). Articolul nu e semnat, apare doar sub formă de corespondenţă din Pesta. Autorul e V. L. Pop, care povesteşte lucrurile la persoana a treia singular, fără a spune cine este persoana. Tonul articolului e tare, hotărît, autorul făcînd din incidentul cu căsătoria un fapt de semnificaţie naţională.

[12] Ioan Micu Moldovan.

XXII

Blaş, 1 dec. [1]874*[a]

PP.

Mult preţuita epistolă a d-tale din 23/11 ax. cu bucurie am primitu-o[2]

La întrebările ce ai binevoit a mi le face, am onoare cu toată sinceritatea şi pre cît sum cunoscut cu împregiurările de sub cestiune, *a-ţi răspunde*** în următoarele:

Cînd s-au dejustiţiat şi spînzurat tribunii Alesandru Baternai din Balda şi Simonici din Sărmaşul Mare nu am fost acasă, în Cluş, ci togma atunci, de la ministeriu *avînd*** ordinaţiune ca să conscriem *canonicile**[5] porţiuni, am fost dus în vizitaţiune prin tract, cam din finea lui *septemvrie**[6] (1)848 pînă în 20 octom. (1)848. In acest timp, în care zi nu ştiu, au prins honvezii pre cei doi tribuni în satul Bărăi, de unde e născut fratele canonic Liviu. I-a provăzut cu celea sînte capelanul gr.-cat. din

Cluş, Vlăduţiu, paroch mai nainte în Topa Deşeartă. El i-a şi concomitat pînă la locul de perzare.

Eu m-am întors din vizitaţiunea canonică în 20 opt. (1)848, într-o joie. Pe episcopul Lemenyi l-am aflat la mine, în casa parochială, reîntors de la Dieta din Pesta mai nainte cu o săptămîna. Iară în 21 oct. (1)848, vineri *dimineaţa**[7] la 9 oare au început a trage campanele întru o dungă (ureche) la toate besericile, *doară**[8], din Cluş. Pe strade strigau în gura mare: *„Jonnek az oldhok ! Fegyverre a ki csak foghat fegyvert /"*[a] Episcopul Lemenyi era pre aci să fugă, dară l-am îmbărbătat să *steie**[9] 92
pe loc şi nu l-am lăsat. îndatăşi au împlut / curtea parochială domni, doamne şi domnişoare de ungur, mă rugau pe D-zeu ca să nu-i las să-i omoare românii. Eu i-am mîngăiet că de cumva *aieve**[10] vin, nu-i voi lăsa să intre în curtea parochială etc.

S-au adunat honvezii, cetăţenii în arme (polgarii) în piaţă, dară spun că cauza acestei alarme ar fi fost că de către Gyurfăleu sa *fi**[11] văzut una ciurdă de biboli şi pe aceştia *sâ-i fi cugetat**[12] de români. Destul că, *comperta rei varitate,* pe la 12 oare s-au întors vitejii către locuinţele sale din oraş, bătînd tobele cu toată fala. Spun că de bucurie tot oraşul s-a îmbătat. *Destul că**** în acea zi, la două ore după amiazi, după ce ne-am sculat cu ep[isco]pul Lemenyi de la prînz, ne-am dus în casa laterală, *decît vine servitoriul ep[isco]pului, Ladislau Pop şi zice că caută pe Urban***. Eu *îndatăşi**[16] am ieşit *în casa ce cu sala cei mare**[16] şi, uitîndu-mă pe *fereşti**[17] am văzut înaintea casei parochiale, pe stradă cît e de lungă, că stau înşiraţi husarii kossutheni. Eu într-aceea, voind să văz ce vreau, am ieşit afară, dară cînd am ieşit pe uşa dinafară, un honved cu sabia scoasă mi-a stat înainte şi răstit m-a întrebat că nu e cineva aici? I-am răspuns: „Ba sunt doi domni, Recsi din Cluj şi unul Gyorfi din Silvania, la ep[isco]pul Lemenyi în casă". *A continuat honvedul întrebarea**[18] mai încolo: „Dară Urban?" I-am răspuns: „Nu este aici". *Întreabă honvedul**[19]: „Dară în beserică" ? I-am răspuns: „Nici acolo". Atunci a zis: „Adă *cheia**[20] de la beserică, să văz întru adevăr". 92*
Eu, de trei săp/tămîni fiind dus prin tract, *cheia**[21] nu o am *adus**[22] la mine, *fără**[23] am cerut-o de la *capelanul****. Mergund eu cu *el**[25] în beserică, s-a uitat împregiur dar nu a aflat, nu a văzut ce căuta (nota bene: mai nainte ieşise *vestea**[26] prin cazarmă şi prin oraş că beserică română e plină de arme pentru români, iară eu, ca nepăţit, nu am ştiut să scriu în vreun jurnal din Cluş că iată ce se vorbeşte, dară nu e dreaptă faima).

într-aceea m-am fost dus în casa mea şi preste un pătrariu de oară a venit Minoriciu căpitanul[b] şi, întrebîndu-mă între altele că Urban nu e la mine, i-am răspuns: „Nu!" Atunci *cu vers mandativ mi-a zis**[27]: „Domnia-ta eşti arestat! De aci nici un pas nu te mişti, că *îndatăşi**[28] te vor împuşca". A şi pus păzitori întrarmaţi la toate uşile *odăilor**[29]. Preste un pătrariu de oară văz că vine Comisiunea apărătoare de ţeară (Honvedelmi bizotmâny) cu Gustav Grois[c] şi contele Mikes Jânos în frunte. Cerînd cheia băsericei de la mine, eu li-am datu-o şi m-am dus cu iei ca cu nişte oameni culţi şi de omenie. Dară cînd eram să intru în băserică, văzînd că soldaţii, adecă honvezii, orăşeani întrarmaţi cu puşti,

lănci şi securi etc, ma*[30] nişte leasne subţiri ce aveam *rupîndu-le de bite*[31]* năvălesc cu furie nespusă, văzînd că sum în pericul am voit să mă întorc în casă, dară m-au prins doi orăşeni de subţiori şi nu m-au lăsat. I-am rogat ca să mă ducă într-o casă şi să pună străgi pe mine, dară
93 mi-au răspuns: *„Nem, gazember* /"[d] Unii m-au / întrebat să spun drept că aici e Urban ? Eu le-am răspuns că nu. Atunci nişte *petulanţi, din*[32] turnul băsericei au strigat: *„Itt van Urban!"*[e] Atunci unul din eim-a lovit cu *bîta*[33]* în cap, zicînd: *„No tolvaj, lâtod hogy itt van ! ?"*[f] Eu i-am zis: *„Ne ussen edes uram, mert most is azt mondom hogy nincs itt* /"[g] A doua oară cînd iarăşi au strigat din turn: *„Itt van* /" m-au scopit în faţă şi m-au lovit iarăşi cu *bita*[34] în cap. Apoi să fi văzut cum sta honvezii cu puştile şi orăşenii cu lăncile ţintind spre turn, ca să împuşte pe Urban!

După ce au cercat, aruncat toate prin beserică, încă şi cuminecătura, văzînd că nu află ce căuta (arme) au ieşit afară, iară Minoriciu, căpitanul a zis: *„Vigyek a papot* /"[h] M-au luat de guler înainte şi m-au dus cu ei. Cînd am ieşit pe poartă, m-au lovit unul cu sabia în cap. Indatăşi a început a curge sînge din cap. Mai încolo, ducîndu-mă, m-au lovit vreo cinci cu *dârabe*[35] de lemne, încît am căzut de pe picioare. Redicîndu-mă, m-au dus la Casa magistratului. Unul, în cale, s-au repezit şi mi-a pus pistolul în pept, dară un orăşean, anume Vinkler, l-a lovit cu puşca preste mînă, *în sus*[36]*, şi glonţul a trecut pe la *ureche-mi*[37]*. M-au dus, apoi la Curtea magistratului şi au voit să mă lege la par, ca pe cei de perzare, dară un domn de la magistrat, cu numele Makoldi, venind
93* înlăintrul curţei a strigat: *„Hăt mit \ csinâlnak? Bocsâssâk el hogy menjen egy szobdba mert ârtatlanul szenved"*[i] Încuindu-mă într-una chilie, au pus străji pe mine şi au trămis apoi pe medicul Fenigsdorf de m-au tuns, fiindu-mi capul spart pe 5 locuri, şi mi-a prescris emplastru...

La 7 oare seara au venit membrii Comisiunei apărătoare de patrie înlăintru la mine şi m-a benignizat zicînd Gustav Grois: „Spune drept că fost-a Urban la domnia-ta, şi nu nega, pentru că bucătăreasa d-tale a spus că într-o săptămînă întreagă a prăznit la d-ta!" Atunci eu, ştiindu-mă nevinovat, am ieşit din paţienţă şi cu indignaţiune li-am răspuns: „Dacă v-a spus bucătăreasa aşa, mergeţi şi întrebaţi pe ep[isco]pul Lemenyi, pe omul cel bun al domniilor-voastre, pentru că de o săptămînă întorcîndu-se de la Pesta şede în casa parochială, şi de a prînzit Urban, la dînsul poate să fie prînzit, dară la mine nu. Pentru că eu, de trei săptămîni fiind dus în vizitaţiunea canonică, ieri m-am întors."

Intr-aceea, afară în piaţă sau pe stradă era o larmă *groaznică*[38]*: strigau să dea pe Urban afară. Păzitorii de la poartă (au fost puşi soldaţi la poartă, de păzitori) au zis către orăşenii, cu deosebire ostăşenii cei
94 ce strigau: „Nu e Urban, ci protopopul cel românesc!" iară alar / matorii strigau: „Fie *barem*[39]* Christos, daţi-1 afară să-l spintecăm cu lăncile !" Intr-aceea, din partea orăşenilor au venit acoalea, înaintea comisiunei şi în numele poporului m-au cerut ca să mă dea lor afară. Dară Grois, ce e drept, i-a înfruntat zicîndu-le că acesta e protopopul românesc şi că pe nedrept pătimeşte, *şi*[40] pe deputaţi i-a reţinut acolea şi nu i-a lăsat să *meargă*[41] la popor.

In cealaltă zi, sâmbătă, *fiind de tot morbos, suferind*[42] arestat într-o casă prin care merg cauzanţii la directorele de poliţie, dintre cari unii, văzîndu-mă culcat pe un canapei, mă compătimeau iară alţii mă *scopiau*[43]* batjoeorindu-mă, am chemat prin un şerbitoriu de la magistrat, la fereastră, pe un amploiat român de la Gubern, cu numele Iacob Pal şi m-am rogat ca să spună ep[isco]pului Lemenyi să facă bine şi să scrie la d. Gustav Grois ca să-mi dea o altă casă sau să mă elibereze.

Duminecă demăneaţa a venit Grois la mine şi mi-a zis că : „Iată ce mi-a scris ep[isco]pul. Eu bucuros ţi-aşi da altă chilie, dară toate sunt ocupate. Iară afară încă te las să ieşi, dară să ştii că cît vei ieşi pe poarta magistratului, deuna te vor toca în cap." Aşa, am ales dintri două rele ca să rămîn în arest. / 94*

Luni iară *m-a*[44] benignizat, dară am reieşit luminat ca soarele.

Marţi, la 12 oare din zi au venit la mine în casă toată Comisiunea apărătoare de patrie şi mi-a zis să mă găt ca să mă ducă acasă. Aşa a şi făcut. D[omnul] Gustav Grois a vorbit cu aceea ocaziune către ep[isco]pul Lemenyi: „Iacă, măria-ta, am adus pe protopopul, dară să nu fie cu supărare pentru această întâmplare, căce cauza a fost singură aceea că orăşenii nu l-au cunoscut bine". (Auzi, din 21 oct. (1)847, cînd am mers la Cluş de paroch şi protopop, pînă la 21 oct. (1)848 nu au avut destulă ocaziune să mă cunoască etc!) Iară ep [isco]pul Lemenyi, indignat tare, i-a răspuns: *„No*[45], domnii mei, eu am venit în jos de la Pesta ca să mă duc la Blaş, dară *câpâtind*[46] o epistolă amerinţătoare de la unii credincioşi ai mei, am cugetat să-mi scutesc viaţa aci în Cluş. *Dară*[47]* văz că aci, între unguri, pentru cari suferii eu imputări de la credincioşii mei, îmi este viaţa mai în mare pericul. Dară mi-am propus ca să mă duc la Blaş, între oamenii mei, căce mă va judeca lumea dacă voi să mă periclitez tocmai din partea acelora pentru cari suferii eu *amelinţâri*[48] de la ai mei etc." Atunci Grois a zis: „Nu te vom lăsa nici într-un caz ca să mergi dintre noi etc, etc." Iară eu m-am rogat de comisiune ca să-mi dea pasport să mă duc / acasă la părenţi, *dară*[49] Grois mi-a răspuns: 95
„Noi te lăsăm, dară atunci nu stăm buni că *cît*[50] vei ieşi afară din oraş, deuna te vor toca în cap".

Aşa, am fost silit să rămîn în Cluş. Apoi cîte am păţit şi pătimit după aceea ar fi foarte lung a le enara. Şi celea sus scrise numai pentru aceea le-am enarat pentru că il[ustritatea] ta ai binevoit a te exprima că, pentru deslucire în obiectul de sub cestiune te întorci către mine ca către fontîna *cei*[51] mai genuină. Aşa ar debui să fie, dară după ce am pătimit celea sus îndigitate, am şezut pe acasă, retras de lumea cea mare, aşteptînd numai muchea securei, despre ce te-ai convinge dacă ţi-aş enara toate insultele asupră-mi redicate.

După ce a făcut investigaţiunea la magistrat asupra-mi, jurînd 60 martori, între cari şi *fruntaşii*[52] români au mărturisit asupră-mi. D-zeu să le ierte păcatele! (In certificatul *căpătat, de la magistrat între altele se cuprindea*[53]*: „A fdbbujtogatokkal nem mindenekben resztvett"*[k]

Nu mult după această scenă tragică întîmplată cu mine a urmat şi dejustiţiarea protopopului din Cătina, Basiliu Turcu. Pre dînsul l-au prins şi escortat la Cluş cu mai mulţi poporeni de ai lui (ziua nu o ştiu,

nici luna) şi la Casa comitatului l-au legat, cu poporenii dimpreună, la *pari*[1]. Cînd un servitoriu de la comitat i-a tras încălţămintele ca să-l
95* lege în fer, a lovit pre acel servitoriu, iară / acesta, de mînie, luînd cizma a lovit pe protopopul preste un ochi, încît i s-a umflat şi vineţit ochiul foarte tare[1].

In 3 zile cît au fost legat în curtea Casei comitatului, mergund la ei să-i vează mulţime imensă de popor, protopopul zicea în gura mare: *Vicem pro vice reddam tibi amice !* De aci, muierile magiare au început a zice: *„Neze az ebbadtât meg azt mondja a magyarnak ice propice!"*

Cu celea sînte eu l-am provezut, cu care ocaziune i s-a cetit şi sentenţia de moarte, în care i s-a imputat că au ţinut la sine tribuni, că a agitat asupra ungurilor, după cum îmi aduc aminte, şi alte de cari nu-mi aduc aminte. Cînd l-am provezut cu celea sînte m-a rogat ca să-i cer pardon. M-am şi rogat de d. baron Inczedi, fobiroul (judele primariu) ca să se-ndure a-l agraţia, dară acolea afară, în auzul tuturor mi-a răspuns: *„Nem lehet, mert szet tortiik a fät felette* /" Adecă, am văzut că după ce i-a cetit sentenţia a rupt un lemnuţ subscrisul jude primariu şi l-a aruncat pre el (pre protopopul).

De petrecut cu nu l-am petrecut, pentru că m-am rogat de cornişele suprem Paul Macskâsi ca să mă dispenseze, fiind cam morbos din bătaia de mai nainte. Cu greu m-a dispensat. Dară l-a petrecut Alecsandru Arpadi carele atunci, ca paroch al Baciului a fost venit la Cluş, la ep[is-
96 co]pul Lemenyi. /

Tocma în ziua — joia — aceea, avînd de a îngropa pe capelanul Cluşului, pe Ioane Vlăduţiu, carele din frica că petrecund încă pe un condemnat la moarte, cu cîtva zile mai nainte, înaintea furcilor i-a zis un honved: *„Ki Istened olah pap, tegedetis ugy kene hogy felakaszanak !* a căzut în coleră şi a morit. La 10—11 oare l-am prohodit, cu mai mulţi preoţi, în beserică şi l-am petrecut la groapă. S-au tras campanele băsericei noastre după dînsul. Atunci, ducînd şi pe Turcu la locul de perzare au cugetat la magistrat că tragem după cel condemnat. *No dară**[54] mi *s-a**[55] aprins paiele în cap. M-au şi luat la întrebare, la magistrat. De abia am scăpat de primejdia cu ep[isco]pul Lemenyi, *dînd**[56] atestat că nu după condemnatul, ci după capelanul s-au tras campanele.

*Despre Lila, sâ-l fi dat în sus, se vorbea atunci prin Cluş, dară aparte nu ştiu**[57]'. *Iarăşi**[58] de la unii oameni de ai noştri am auzit că parochul din Mociu, *unde preste noapte au rămas honvezii**[59] cari mergeau să-l prindă*[60], ar fi scris în secret ca să fugă, că vin să-l prindă, *dară să nu fi vrut pînă nu va fi beut cafa**[61].

Ep[isco]pul Lemenyi a scris pentru dînsul *să-i dea pardon**[62], dară
96* îndeşert că, după cum se / vorbea atunci, judecătorii *să fi**[63] fost ameninţaţi din partea poporului că dacă nu-l judecă la moarte, dînsul îşi va lua răzbunare asupra]or. Dară *că aşa** a fost*[65], nu ştiu[m].

Cînd au judecat la moarte, în primăvara anului (1)849, pe Basiliu Popovici, parochul din Ţăgşor, la Judecătoria marţială, a fost trămis un domn cu numele de Biro (cel de botez nu-l ştiu) la ep [iscojpul Lemenyi ca să-l degradeze, pentru ca să-l poată împuşca. *Acesta Biro cînd au intrat**[66] în casă la ep [iscojpul, am fost eu, Alesandru Bohăţel şi Ioan Jpob în casă. Biro zicund cătră ep [iscojpul: „Am venit, măria-ta, cu Bogarea oficioasă de la Judecătoria marţială ca pe cutare preot să-l lllegradezi, căce e *sentenţionat**[67] la moarte etc." Atunci ep [iscojpul s-a peulat în sus pe de scaun şi, cu indignaţiune mare, a răspuns: „Aceea inu o voi face nicidecît, că eu nu ştiu după ce legi judecaţi*[68] voi pe ^preoţi la moarte. Ştiu că mai nainte, dacă greşea sau făcea ceva crimă vreun preot, jurisdicţiunea civilă îl da la forul besericesc *mai întîi să-l ijudece**[69], şi dacă îl afla demn de degradat, îl degrada, apoi îl transpunea ila forul civile să-l judece. Dară acum văd că toate le faceţi din contră". Atunci Biro, opărit, a ieşit afară, *dar pentru aceea**[70] tot l-au împuşcat.

Am întrebat de d. Manfi că nu se află catalogul preoţilor ucişi în 97
revoluţiune, aci în Ar/chiv. Mi-a spus că, fiind deprădat în revoluţiune fctot archivul, nu se află.

Cîţi ştiu eu, cei ucişi sunt:

Alexiu Molnar, parochul din Alecuş;

Moldovan parochul din Uioara;

Parochul din Budei, tatăl lui Papiu Ilarian;

Parochul din Agrisceu (numele nu i-l ştiu);

Alecsandru Ţicudi, teolog de Blaş, fiiul protopopului din Dîmb.

Acestea ţi le-am scris pe fugă, dară cu toată sinceritatea[2]. /

[1] Nu cunoaştem originalul scrisorii. Textul de faţă este *Copia epistolei canonicului Io. Fekete. Blaş.l dec. (1)874* făcută de Ştefan Moldovan, pentru Bariţ. Acesta din urmă publică epistola (vezi *Transilvania,* VIII, 1874, nr. 6, p. 61—64 şi G e o r ge B a r i ţ, *Părţi alese* ..., II, p. 272—280), după care specifică la finea copiei: „S-a publicat, dară să se conserve ca document autentic. De acestea însă vei afla şi între scrisorile canonicului I. F. Negruţiu adresate mie. Vezi colecţiunea".

Textul este împînzit de corecturile şi adnotările lui Bariţ. Pasajele cu litere cursive sînt fie înlocuite fie tăiate. Consemnăm aci, în note, intervenţiile operate, numerotîndu-le cu asterisc urmat de o cifră (*1, *2). Notele din subsolul scrisorii făcute de Bariţ le indicăm cu litere *(a, b).* Ocazia este binevenită spre a oferi un exemplu caracteristic de felul cum lucra Bariţ asupra textelor colaboratorilor. Notele noastre, puţine le numerotăm cu cifre arabe fără asterisc.

*[x] Datarea scrisorii aparţine copistului. Vezi n. 1.

*[2] Pasaj nepublicat.

*[3] Bariţ mută „a-ţi răspunde" după „am onoare" modernizînd fraza.

*[4] Idem; rezultă: „tocma atunci avînd".

*[5] Devenit: „Canonicele".

*[6] „Septembre".

*[7] „Demineaţa".

*[8] Schimbat locul — „doară la toate besericile".

a „Pe româneşte: Vin valachii! La arme toti cîti puteţi purta arme 1"

*[9] „Stea".

*[10] „Aieve", tăiat si înlocuit cu „întru adevăr".

*[11] „Ar fi".

*[12] „I-ar fi luat".

*[13] Tăiat. Rămas: „în acea zi . . . ."

*[14] Stilizat: „Cînd iacă vine servitoriul ep[isco]pului, anume Ladislau Pop, Şi zice: « Ungurii caută pe v. colonelul Urban de la Năsăud »".

*[15] „îndată".

*[16] Stilizat: „în sala cea mare".

*[17] „Fereastră".

*[18] Stilizat: „Honvedul însă a continuat".

*[19] Idem: „întrebă acelaşi miliţian".

*[20] „Chiaia".
*[21] Idem.
*[22] „Avut".
*[23] Tăiat.
*[24] „Capelan".
*[25] înlocuit cu: „Acel miliţian".
*[26] Idem, cu: „Faima".
b „Şi acela un renegat fanatic".
*[27] înlocuit cu: „El îmi zise în ton imperativ".
*[28] „îndată".
*[29] „Chiliilor".

c „Neamţ curat, al cărui tată fusese mulţi ani bucătariu la un magnat, în Cluş unde-şi crescu toţi pruncii. Red."
*[30] înlocuit'cu: „Din".
*[31] Idem, cu: „Rupeau ciomegeşi".
d „Adecă româneşte: «Nu, om de nimic!! »"
*[32] „Ştrengari suiţi în".
e „Aici e Urban
*[33] „Măciuca".
f „Vezi, tîlhariule, că este aici!?"

g „Nu mă bate, jupîne, căci şi acuma zic că nu este aici!" Traducerea corectă este: „Nu mă lovi, domnule dragă, căci din nou îţi spun că nu este aici".
*[34] „Ciomagul".
h „Duceţi pe popă"!
*[35] înlocuit cu: „Despicături".
*[36] Tăiat.
*[37] „Urechia mea".

i „Ce faceţi ? Lăsaţi-1 să meargă în vreo chilie, pentru că sufere neînnd vinovat" Corect: „Lăsaţi-1 să intre undeva în vreo odaie, căci sufere fără vină. Acest Makoldi fusese cnnoscut şi pînă atunci ca unul dintre cei moderaţi. Red. *Tr[ansilvaniei]*".
*[38] „Fioroasă".
*[39] „Chiar si".
*[40] „Apoi".
*[41] în acest loc, introdus de Bariţ, cuvîntul: „Afară".
*[42] Schimbat: „Fiindu-mi foarte rău şi văzîndu-mă".
*[43] Idem, cu: „Scuipau".
*[44] „M-au".
*[45] Tăiat.
*[46] „Căpătînd".
*[47] „Acum însă".
*[48] „Ameninţări".
*[49] „Ci".
*[50] „îndată ce".
*[51] „Cea".
*[52] Redus, semnificativ, la: „Fruntaşi".
*[53] înlocuit cu: „Magistratuale, au zis între altele",
j „Nu a participat la toate, cu agitatorii principali".
k „Pociumbi, stîlpi".

I „Aceasta e altă versiune, care defere de cea ce zice că un om din popor a lovit pe prot[opopul] Turcu, fără ca acesta să-1 fie iritat cu ceva. Şi această versiune este mult mai probabile dacă vom considera poziţiunea proto[po]pului din acelea momente. Red. *Trans"*
*[54] înlocuit cu: „Aşa".
*[55] Idem, cu: „S-au şi".
*[56] Cu: „Carele dede"/
*[57] Pasaj tăiat.
*[58] Tăiat.
*[59] Stilizat: „Unde au mas preste noapte honvezii".
*[60] Intercalat: „Pe Turcu".
*[61] Stilizat: „Se spune însă că nu a voit să fugă pînă nu şi-a beut cafeaua".

*[62] Formularea aparţine lui Bariţ. Cuvintele originale au fost tăiate cu linie groasă şi nu se pot reconstitui.
*[63] înlocuit cu: „Au".
*[64] Cu: „De".
*[65] Intercalat: „Aşa". Deci = „Dară de a fost aşa".
m „Atâta este adevărat că în acelea zile domnia şi în Cluş plebea, proletariatul, ochlocraţia condusă de cîţiva demagogi spurcaţi, adevărate fiare sălbatece. Red. *Trans"*
*[66] Stilizat: „Cînd au întrat acel Biro".
*[67] înlocuit cu: „Condamnat".
*[68] Intercalat: „Voi".
*[69] Stilizat: „Ca mai întâi să-1 judece acela",
*[70] Idem: „Pentru aceea însă".
[2] Această scrisoare dezvoltă conţinutul scrisorilor I şi II. Faptele, numele şi referinţele sînt aceleaşi, şi pentru că le-am notat acolo nu mai repetăm operaţia.

Alături de această scrisoare se află o *Copie din epistola p[roto]popului Gavr[il] Pop, Cluş, 25 dec. (1)874,* de mîna aceluiaşi S. M. Copia, fragmentară, completează cuprinsul scrisorii lui Fekete Negruţiu:

..P.P.

în cît pentru dejustiţiarea protopopului Turcu, a lui Bătrîneanu şi Simonis am cercat protocoalele şi, în ordinea celor repausaţi în toamna anului (1)848 nu se află nici unul inferit, fără pe marginea protocolului se află inferit latineşte, în toamna anului (1)848 cum că Turcu s-a dejustiţiat în 23 oct. Iară despre Bătrîneanu se află atîta: « Diebus oct. p. a. 1848 (poate diebus oct. primis anni 1848?). Suspensusest».

Aceasta ce se zice în protocol despre Bătrîneanu şi (despre) Simonis consună cu aserţiunea d-lui paroch din Cluş-Mănăştur, Nic. Pop, carele zice că pe aceşti 2 domnia-sa i-a pregătit şi petrecut la moarte în 3 octobre. Probabil, dară, că aceşti 2 atunci în 3 oct. s-au dejustiţiat.

Moartea capelanului Vlăduţiu nu este inferită în protocol.

Io-mi aduc aminte că cînd i-au prins în Bărăi, în toamna anului 1848 pe B[ătrîneanu] şi Sim[onis] am fost acasă, ca junişan, şi ţin minte că mai tîrziu de 3 oct. i-au prins, pentru că atunci tot lucrul de pe cîmp era terminat, pre cînd în zilele prime ale lui oct. încă este mult de lucru pe cîmp. Şi aşa, pare că totuşi nu-mi vinea crede că în oct. să fie fost dejustiţiaţi aceşti 2" (B.A.R., ms. rom. 980, f. 99r-fv).

XXIII

Blaş, die 23 ianuariu 1875

Prea stimate domnule !
Mult preţuite amice !

Grele tempuri am ajuns! Prea amata noastră naţiune iarăşi va să devină într-un stadiu de cercetare şi de probă. Pentru aceea, din înflăcăratul zel de a conlucra, încîtu-mi este cu putinţă, spre uşurarea soartei ei celei grele, cu această ocaziune nu pot să nu-ţi atrag atenţiunea prea stimatei domniei-tale la unele împregiurări din trecut, cu scop de a combina celea prezente cu celea tecute şi, de aci, a face consecinţe pentru venitoriu.

Metropolitul, poate fiend chemat, a plecat la Pestea, / pe neştiute, unde numai în zilele trecute ce mai fusese. Poate iarăşi fac svat celi poternici, ca pe tempul ministeriului lui Lonyai [1], cu ocaziunea alegerilor trecute, ca să ne înşele pe noi, pe români, precum întru adevăr ni-au şi înşelat. De pe tempul cînd metropoliţii corespondeau laolaltă pentru

a convoca conferinţă naţională[2], ştiu din gura unui aristocrat că pe metropoliţii noştri i-au adămănit să amăne convocarea conferinţei naţionali, prin corespondinţe intime unul către altul, pînă ce se vor face alegerile la Dietă[3]. Adecă să tot cearnă, şi niceodată să nu frămînte. Ce eu mitropolitului nostru i-am şi zisu-o, dară s-a indignat.

62* Aşa / s-au şi întîmplat, cum mi-a spus aristocratul, că metropolitul gr.-oriental[4], în scris, a asigurat pe Lonyai că, prin corespondenţie se va amîna convocarea conferinţei şi că, prin urmare, nu se va ţine. Oare nu vor tenta şi acum ceva aseminea? Doamne, doamne, să ştiţi cu cine avem de a lucra!

Eu întru adevăr, întru simplicitatea animei mele, nu am ştiut ce e iezuitismul şi machiavelismul, dară — dorere! — eu însumi i-am experiat amarele-i fructuri.

Ţi-am descoperit acestea din consideraţiune ca prea stimata domnia-
63 ta, / interesîndu-te din animă despre soartea naţiunei noastre, avînd totdeodată şi zel de a lucra spre propăşirea ei, dară — ce e mai mult folositoriu şi salutariu pentru naţiune — posedînd şi încrederea tuturor, mai fără excepţiune, să studiezi şi combinezi împregiurările sus descrise şi să lucri pentru naţiune după cum vei afla mai salutare[5]. Iară noi te vom sprigioni.

Din animă poftindu-ţi tot binele, cu deosebită stimă rămîn al prea stimatei domniei-tale sincer stimătoriu amic,

Ioan Fekete m.p.,
63v canonic. /

[1] *Lonyai Menyhert,* 1822—1884, om de stat maghiar. A avut o carieră politică întru totul comună cu ceilalţi aristocraţi unguri din secolul trecut: a participat la războiul împotriva Austriei în anii 1848—1849, pentru ca mai tîrziu, în special în anii dualismului, să colaboreze copios cu foştii duşmani. Timp de un an — decembrie 1871-decembrie 1872 — a fost ministru preşedinte al Ungariei. La îndemnul lui Lonyai s-a ţinut la Blaj, între 17 iunie— 3 iulie 1862, o conferinţă convocată de mitropolitul Ioan Vancea, la care au luat parte George Bariţ, Ioan Raţiu şi Ilie Măcelariu, în care s-a compus un memoriu despre revendicările românilor. Fekete . consideră, pe bună dreptate, îndemnul la convocarea conferinţei drept o înşelătorie menită să sustragă atenţia românilor de la marea problemă a acelui an: alegerile pentru Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

[2] Vezi scris. XV, n. 11. Este vorba de Conferinţa naţională de la Sibiu din aprilie 1863.

[3] Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

[4] Andrei Şaguna.

[5] Teodor V. Păcăţian îşi începe capitolul *Ciclul parlamentar 1875—1878* din volumul VI al *Cărţii de aur* cu următoarele cuvinte: „Se începe acum în viaţa politică a românilor din statul ungar o epocă a cărei notă caracteristică e lipsa de orientare, de energie, de organizare şi de disciplină, mai ales însă lipsa de legătură între inteligenţă şi popor". Fruntaşii naţiunii române din Transilvania proclamaseră *pasivismul,* dar poporul nu era pregătit să-l înţeleagă. Oamenii simpli vedeau în pasivişti, nu arareori, nişte duşmani. Ce era de făcut? în 24 ianuarie 1875 se întruneşte la Alba Iulia o conferinţă restrînsă, convocată de Axente Sever. Au mai luat parte: Rubin Patiţa, Grigore Elekesi, Mihai Cirlea şi Alexandru Tordăşan. Se hotăreşte ţinerea unei'noi conferinţe naţionale, în 15 mai, la Sibiu, pe care, din considerente tactice, să o convoace Clubul'comitatens român din Cluj. Apelul clujenilor a ieşit în 27 aprilie şi cheamă la conferinţă pe 23 mai 1875. Apelul e elaborat de fruntaşii

români din Cluj: Grigore Silaşi, Alexandru Lazar, Grigore Chifa, Victo
Gavril Pop, Vasile Roşescu, Lazăr Baldi şi Ioan Petranu.
Conferinţa naţională s-a ţinut la data fixată, 23 mai 1875 şi constitui
succes în condiţiile de marasm politic ale vremii. Cei 163 de participanţi
susţinerea în continuare a pasivităţii. Formularea este memorabilă: „Pe lîn
nerea programului naţional român de la anul 1848, conferinţa românilor di
decretează absoluta pasivitate faţă cu alegerile pentru Dieta'din Budapesta'
românii s-au regăsit şi s-au îmbărbătat, pe drumul greu dar singurul ade
noncolaborării desăvîrşite cu duşmanii naţiunii. Vezi Teodor V. Păc
Cartea de aur..., VI, Sibiu, 1910, p. 501—516.

XXIV

Blas, die 17 i

Prea stimate domnule !

în zilele trecute, cînd am avut fortuna a vă onora în cas
venind vorba despre biografia episcopului Lemeni aţi binevo
lăsa ca să vă descriu faptele mai de însemnătate ale episcopului L
de pre tempul, respective din anii 1848—[18]49, cînd a fost în
Dietă, pînă în 1850 cînd a abzis de episcopie etc.

Ce am cugetat a fi de mai mare momentozitate am scris
sinceritatea, precum s-a întîmplat, precum şi alte întîmplări, pîn
inclusive[2]. Io datul celor întîmplate nu le-am scris nece în ordin
cronologic, pentru că pre tempul acela nu mi-am făcut însemn
celea întîmplate. Ce tare rău îmi pare, căci din celea ce le-am
parte le-am făcut io, în 15 ani în Cluş, ca protopop, în cauza n
şi băsericească s-ar potea scrie multe bune şi frumoase în analel
de pre acel temp.

Sub absolutism, pînă ce în 1862 am venit de canonic la B
tare multe lipse am avut. Chiar dintru început, în 1850, organel
administrative tare rău tracta cu săracii noştri români. Procu
aveam, decît pre Alesandru Bohăţel[3] şi Mikes Flore[4] (dară a
fost dat de una parte), nu era cine să apere pre români. Pro
magiari nu voiau să cuprindă procese în contra aristocraţilor, de
procesul felecanilor asupra Cetăţei Cluşului, a dretenilor în co
nului Kemeny Ferencz etc, etc, etc Săracul Recsi[5], bătrî
face suplici la / români, dară Urban[6] l-a chemat la sine şi l-a a
cu toată asprimea şi duritatea, zicînd: „Cum de îndrăzneşti, ca
cat, să scrii pentru Răuberii (hoţii) de români?" Atunci Rec
în foc, i-a zis: „Da cum de domnia [ta]* d-le Obrist[7] numeşte d
pre acelia carii au ţinut cu împăratul?" Destul că l-a oprit s
scrie, că altmintrelea-1 scoate din oficiu etc.

Poporul, neavînd pre nimene să-1 apere, m-am apucat io
parte în persoană întrepunîndu-mă pentru popor, parte scrii
plice lamentatorii, dintru întîi româneşte, dară după ce, venin
domnii Domidie şi Rusu, cr. locotenenţi, ca adjutanţi ai l
m-au rogat ca să scriu nemţeşte, căci dînşii n-au priceput limb
cea latinizată.

Am scris nemțeşte (După cum a zis Bohățel cătră mine: „Vai, domnule protopop, cum te-a lăudat un om din Uifaleu! A venit la mine şi mi-a zis: « Mare minte are protopopul din Cluş! Nainte de acestea cu 4 ani am fost la domnul protopop şi mi-a făcut o instanță din 7 cărți, iară astăzi mi-a făcut alta numai din 2 cărți. Vei vedea, domnule, că preste 4 săptămîni le va face fără carte! »" Vezi bine că țineam dicționariale pre measă, de mai căutam cîte un cuvînt. Aşa, B[ohățel] m-a satirizat, după obiceiul lui), am scris pentru poporul din Țaga (Czege) la Împăratul, în limba română, începund: *„Vos estis D[orninus]*[8], zice S[înta] Scriptură etc" A şi primitu-o în 5 aprilie, în cauza comăsațiunei făcută în 1848 cu forța, pre popa de acolo şi 7 oameni urmărindu-i revoluționarii etc, dară Districts Comando din Bistrița a scris la cea din Cluş, şi prin aceasta la Poliție, ca să mă facă responsabil despre toate
227 daunele ce se vor face în Țaga, / pentru că a fost trămisă asupra lor execuțiune de dragoni etc Era la Politie un secretariu unu Buffel, din Bucovina, pre care-l învățam limba română. La dînsul fiend dată această cauză, cînd m-a luat la protocol i-am enarat că ce batjocură fac cu săracii oameni. M-am rugat ca să-mi ieie şi răspunsul meu la protocol. Cu anevoie mi l-a luat. Apoi să fi văzut cum am descris tractarea cu românii!

După aceea am scris motivele pentru ce am fost silit să scriu pentru popor, căci nu se aflĭ procurator care să apere pe săracul popor şi aşa strigă în gura mare că nu i se face nece o dreptate. Iară io, ca omul ocîrmuirei, ca să o apăr de compromisiune, am fost şi sum silit a păşi spre apărare-i etc. Nu mi-a venit nece o imputare alta şi execuția din una s-a luat de pre popor etc

Am avut lupte cu Urban în persoană, cu Bogdan, comisariul de la prefectură, cu Corneli, comandantele prefecturei, cu baronul Oechsner, preşedintele tribunalului etc, etc, etc. Am fost dat de nenumărate ori la Gubern, de unde în două rînduri s-a dat ordine la ordinariat ca să mă pedepsească disciplinariter, dară de la ordinariat comunicîndu-mi-se actul, am răspuns arătînd maletractările poporului din partea organelor administrative şi motivele pentru ce am fost silit să păşesc spre apărarea poporului. Iată, între altele, cauza cu b[aromii] Oechsner, carele m-a pîrît cum că (wiistend)[9] l-am agredat în oficiu. Am răspuns că nu l-am vătămat ci, neştiind bine nemțeşte, nu am potut să-mi aleg cuvintele de courtoazie. Fără să-l văz pre domnul baron cînd ar fi silit să vorbească în limbile latină, română şi maghiară, cari io le ştiu, cum ar vorbi de frumos şi de neted etc.

228 Am scris că deoarece magiarii (după/ zisa s[fîntului] Petru apostolul: „Satana, ca un leu răcnind îmbla în giur, căutînd pre care să-l îmbuce") îmbla feli şi formă să abată poporul nostru de la credința cătră împăratul. Io, ca omul împăratului şi a regimului am mers în vizitațiune canonică pre sate, pedestru, că podurile erau rupte de revărsări de apă şi cu căruța nu puteam trece dintr-un sat într-altu, numai ca să întăresc poporul în neclătită credință cătră împăratul etc. Apoi aceasta e mulțămită de la înaltul Gubern etc, etc.

L-am trămis răspunsul la Blaş ca să-l subştearnă la gubern. De la Blaş mi s-a trămis îndărătru, cu ordine de a-l scrie de nou, mai domol,

că e prea aspru. Am scris îndărătru la Consistoriu că nece un cuvînt nu schimb, fără să-l subştearnă la Gubern, sub răspunderea Sinea etc.

P După acestea nu mi-a venit nece o imputare.

§f Aseminea pentru preuți, ce-i mîna la facerea drumului etc, etc Cu #37 de preuți, în frunte cu protopopul, am subscris şi alte multe etc, etc, Sete. *Sed de his satis*[10].

f| Mă rog de iertare că, fiend tare ocupat, ca referente scolastic, numai Jleu grabă v-am scris.

| Altcum, cu deosebită stimă rămîn al domnielor-voastre sincer sti- 282

| mătoriu,

ff. *Ioane Fekete,*
canonic. /

^, [1] Vechea ambiție a lui Bariț de a reconstitui biografia episcopului Lemeni ț şi a-l disculpa de învinuirea de trădare (vezi scris. I, n. 3). Este cel de al treilea material pe care i-l cere lui Fekete Negruțiu (după scrisorile I şi XXII). Bătrînul canonic *țm* scris într-adevăr o nouă narațiune a întîmplărilor, de data aceasta mergînd cu povestirea pînă la 1861 (vezi *Episoade din vieata episcopului Ioan Pop de Lemeni,* în ^*Observatoriul,* III, 1880, nr. 17, p. 65—66; nr. 18, p. 69—70; nr. 19, p. 73—74; nr. 20, ,: p. 77—78; nr. 21, p. 81—82; nr. 22, p. 85—86; IV, 1881 — cu titlul schimbat în *'4, Descripțiunea unor întîmplări memorabili din 1848—1861* — nr. 11, p. 41—42; nr. 12, :ț p. 45—46; nr. 13, p. 49—50; nr. 14, p. 53—54).

^ ~ [2] Bariț n-a publicat întreaga povestire a lui Fekete Negruțiu. O parte se găseşte în manuscris la B.A.R., în ms. rom. 981, f. 229r—235v. Partea manuscrisă se referă la încercările aristocrației maghiare din anii 1860—1862 „de a-i îmbuna" pe români, > pregătindu-i astfel pentru noile tentative de unire ale Transilvaniei cu Ungaria. Vezi în acest sens scrisoarea V.

• [3] Alexandru Bohățel, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, nota 5.

[4] Florian Micaş, despre care vezi supra, scris. II, n. 18.

{ [5] *Recsi Jdnos,* vechi funcționar clujean, căsătorit cu românca Iuliana Brîncean. "| Fiul lor Emilius Recsi a fost unul dintre cei mai mari oameni de cultură ai Ungariei ™*f* în secolul al X1X-lea.

[6] Despre colonelul Urban, vezi scris. I, n. 17.

* Omis de Fekete Negruțiu.

I, [7] Corect: „Oberst", colonel.

^ [8] „Voi sînteti Domnul".

31 [9] „Pustiitor".

[10] „Dar de acestea sînt sătul".

IOAN ANTONELLI

(10 septembrie 1827—3 septembrie 1888)

c ›'orespondenţa dintre Ioan Antonelli şi George Barit, care acoperă cronologic (1865—1872) o perioadă restrînsă, dar cuprinde ani de grele încercări pentru naţiunea română, ne dezvăluie profilul politic al unui luptător hotărît pentru apărarea intereselor fundamentale ale poporului său. în cadrul acestui profil politic poate fi remarcat în primul rînd un spirit mereu treaz care scrutează frec vent şi cu atenţie realităţile politice, barierele noi ivite în calea dezvoltării mai libere şi mai ferici te a mult încercatei naţiuni din sînul căreia s-a ridicat. Este, de asemenea, un spirit căutător care doreşte să găsească şi să fixeze metodele şi tactica de luptă cea mai adecvată şi cea mai în măsură să riposteze, dîrz şi în termeni radicali, împotriva desfiinţării autonomiei Transilvaniei, a uniunii forţate a acesteia cu Ungaria şi a invalidării legilor Dietei de la Sibiu din 1863—1864, singurele'care recunoscuseră vreodată anumite drepturi politice pentru naţiunea şi limba românească din monarhia habsburgică. Evenimentele din anii 1848—1849 au dovedit în mod concludent că naţiunea română se găsea într-un stadiu avansat al procesului de maturizare politico-naţională. Conştient de necesitatea afirmării fiinţei sale naţionale, dovedind un generos spirit de sacrificiu, poporul român a fost condus de lideri politici eminenţi şi devotaţi într-o luptă organizată, disciplinată. Programele politice din 1848—1849, jurămîntul de credinţă către naţiunea română, principiile şi ideile profesate de marii ideologi ai revoluţiei burghezo-democratice din Transilvania, au rămas decenii de-a rîndul în memoria fruntaşilor mai bătrîni sau mai tineri, chemaţi să conducă şi să asigure continuitatea conducerii luptei pentru emanciparea politică şi naţională a poporului român. Era vorba, în fond, de contradicţia principală ai Europei secolului al XIX-lea, contradicţie care punea faţă în faţă tinerele naţiuni dornice de eliberare şi progres, cu rămăşiţele întunecate, dar încă periculoase, ale absolutismului imperiilor multinaţionale centralizatoare.

Antonelli a fost unul din acei numeroşi cărturari români rămaşi credincioşi idealurilor pentru care au luptat în anii 1848—1849. Atunci, Antonelli, fiul preotului român din satul Vâlaszut (Răscruci, judeţul Cluj) era un tînăr de 21 de ani. Studiile primare şi medii şi le efectuase la Cluj, Tg. Mureş şi Blaj, absolvind în acest oraş şi teologia. A fost,' deci, crescut în mediul politic şi cultural al Blajului, unul din cele m ai importante centre ale renaşteri naţionale româneşti. Ca şi mulţi alţii dintre numeroşii săi colegi de generaţie, Antonelli, deşi tînăr, dovedeşte o adîncă şi înţeleaptă maturitate politică, declarîndu-se în mod hotărît adept al lui Simion Bărnuţiu, principalul conducător ideologic al revoluţiei, autor al memorabilului discurs din 2/14 mai 1848, care trasa linia şi conduita generală a luptei politice româneşti pentru aplicarea principiului democratic al egalităţii dintre naţiuni şi apărarea autonomiei pămîntului strămoşesc. Apărător fidel şi convins al autonomiei Transilvaniei şi adversar declarat al legilor de uniune maghiare, Antonelli, şi-a cîştigat încrederea naţiunii sale, intrînd cu curaj în lupta armată ca vicetribun şi apoi „căpitan", colaborator apropiat al prefectului Axente Sever[1]. Iar după sfîrşitul perioadei dificile a neoabsolutismului, 1849—1860, este din nou prezent în desfăşurarea unor acţiuni politice sau culturale de seamă, menite să înteţească eforturile pentru continua afirmare a fiinţei naţionale a poporului român. Astfel Ioan Antonelli participă la Conferinţa naţională de la Sibiu din ianuarie 1861, care cere — în esenţă — ca, în cadrul unei viitoare diete democratice a Transilvaniei, naţiunea română să fie înarticulată ca naţiune politică egală în drepturi cu celelalte naţiuni, iar limba română să fie declarată ca una din limbile oficiale ale Marelui Principat al Transilvaniei (revendicări obţinute mai tîrziu de articolele de lege I şi II ale Dietei din Sibiu din anul 1863). în ianuarie 1861, Antonelli, atunci profesor la gimnaziul din Blaj, ca participant la importanta adunare politică semnează protocolul conferinţei sibiene[2], care conţinea toate hotărîrile şi căile de urmat în viitorul apropiat pentru atingerea scopurilor fixate în cursul dezbaterilor. De asemenea, tot în 1861, în cadrul festival şedinţelor inaugurale, I. Antonelli este ales cu majoritate de voturi membru al Comitetului Central al Asociaţiunii transilvane pentrn literatura şi cultura poporului român[3].

După ce scurt timp, între 1863—1865, a fost numit paroh şi viceprotopop în Turda, Antonelli devine vicar al Făgăraşului, post pe care-1 ocupă pînă în anul 1872. Aici găseşte o viaţă politică românească deosebit de activă, ale cărei baze fuseseră fixate încă în 1861, cînd s-a constituit Districtul Făgăraşului în frunte cu un căpitan suprem român şi s-a adoptat limba română ca singura limbă oficială a districtului. De asemenea, în adunarea districtuală românii erau majoritari iar în posturi erau numiţi numeroşi funcţionari români. Bineînţeles, toate aceste cuceriri au nemulţumit profund membrii claselor dominante maghiare, fie din Făgăraş, fie din alte părţi, aceştia văzîndu-şi periclitate poziţiile vechi din administraţia locală de stat. Succesele înregistrate de românii făgărăşeni au impregnat o atitudine activă în concepţia lor de luptă politică, atitudine care se prelungeşte atît în perioada pregătirii dualismului (1865—1867) cît şi în primii ani ai acestuia. Românii făgărăşeni, întocmai ca şi fraţii lor din întreaga ţară, au privit cu îngrijorare şi indignare Dieta din Cluj (1865) convocată pentru a pregăti terenul în favoarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, aşa cum ceruseră politicienii maghiari care înregistraseră mari succese în tratativele lor cu împăratul Francisc Iosif I. Cu toate acestea, — după cum îl informa Antonelli pe Bariţ — ei doreau să participe la alegerile pentru dieta din Cluj, unde reprezentanţii lor urmau să înainteze un „protest zdravăn şi lucrat cum se cade"; cei prezenţi însă nu vor lua parte la dezbaterile acestui organ legislativ care, dispreţuind spiritul democratic al timpului, era alcătuit după un sistem electoral vechi şi perimat, ce punea în inferioritate numerică pe deputaţii naţiunii române majoritare. Cît despre Antonelli, el înclina pentru alcătuirea de către comitetul districtual a unei petiţii de protest către Tron şi — în acest sens — îl roagă pe Bariţ să prelucreze şi să contribuie la desăvîrşirea actului, cu competenţa şi autoritatea sa politică[4].

[1] Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română-* • •, I, Sibiu, 1898, p. 136; Nicolae Comşa, *Dascălii Blajului,* Blaj, 1940, p. 87.

[2] Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana Ungară,* II, Sibiu, 1902, p. 217.

[3] *Ibid.,* p. 652.

[4] Scris. I.

în fața evenimentelor amenințătoare ce se profilau, conducătorii românilor transilvăneni trec la organizarea rezistenței politice. Căile, însă, difereau [5]. Unii — și aceștia erau cei mai mulți — adoptă tactica boicotului dietei și a protestului către tron, alții, dimpotrivă, aleg calea luptei active, protestînd chiar din interiorul instituțiilor politico-legislative ale dominanților, împotriva tendințelor suprematistice ale politicienilor maghiari și pledînd pentru menținerea legilor din 1863. Antonelli alege prima tactică și se încadrează, în privința concepției generale, în curentul pasivist condus de Bariț. Conducătorii pasiviști îi îndemnau pe români să nu participe nici măcar la alegerile electorale pentru dieta din Cluj. Ei refuză să-și ocupe locurile în dietă, chiar dacă unii dintrei ei — George Bariț, Iacob Bologa, Dimitrie Moldovan, Vasile Ladislau Popp — ar fi putut participa la lucrările ei în calitate de „regaliști", deci ca persoane chemate de marele principe. Antonelli, cîștigat de partea opiniei barițiene despre tactica politică, îi scrie șefului pasivist că el, ca și alți lideri, acceptă „temeiurile pentru abținerea de la alegeri" [6]. Totodată, își exprimă speranța că și ceilalți români vor adopta aceeași tactică. în ședința din 24 octombrie 1865, Antonelli susține în fața comitetului districtual necesitatea abținerii totale de la alegeri; dar majoritatea hotărăște să participe la alegeri [7], să combată reușita candidaților maghiari și să impună victoria unor deputați români devotați, care să apere în Dieta de la Cluj autonomia Transilvaniei și drepturile cîștigate și sancționate prin legi. înfrînt de majoritate, lui Antonelli nu-i rămînea altceva de făcut decît să accepte mandatul și încrederea românilor făgărășeni, în rîndul cărora era binevenit și se bucura de popularitate, pentru a preveni astfel alegerea unui candidat din rîndul minorității reacționare maghiare. într-adevăr, în alegeri îl înfrînge pe contele Teleki Domokos și, alături de celălalt candidat făgărășan, protopopul Ioan Mețianu, Antonelli intră în Dieta din Cluj (unde intraseră dealtfel, printre alții, și mitropolitul Al. Sterca Șuluțiu și avocatul Ioan Rațiu, deși amîndoi aveau mari rezerve față de acest corp legislativ). La Dieta din Cluj, Antonelli semnează, alături de alți 28 deputați, votul separat din 9 decembrie 1865 (printre semnatari se aflau și A. Șaguna, Al. Sterca Șuluțiu, Ioan Rațiu, Ioan Pușcariu, Ilie Măcelariu, Pavel Vasici, Al. Bohățel, Ioan Alduleanu). Votul separat constituie un important act de rezistență și de protest politic alcătuit în numele națiunii române. Semnatarii atrăgeau atenția Monarhului că Dieta din Cluj nu e capabilă și competentă de a aduce concluzii cu putere de drept, deoarece „nu poate da expresiune pe deplin dorințelor celei mai mari și mai numeroase părți a poporațiunii țării", deci a poporului român din Transilvania. Era nedrept ca maghiarii și secuii care atunci numărau 600.000 locuitori ai Transilvaniei, să-și aleagă 59 de deputați, iar românii, care depășeau un milion să-și poată alege doar 13 deputați! De asemenea și în privința deputaților regaliști, națiunea română a fost nedreptățită: 92 de regaliști erau maghiari sau sași și doar 34 români. în concluzie, după cum în 1848 articolul de lege despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria s-a promulgat fără învoirea și concursul națiunii române, așa și în actuala dietă, revizuirea acelui articol se făcea fără „participarea națiunii române care, ca atare [ca națiune politică egal îndreptățită — n. ns.] nu este chemată și reprezentată în dietă". Deputații români cereau convocarea unei diete democratice, pe baza legii votate în Dieta de la Sibiu în 1864 (dar nesancționată atunci de monarh), în care poporul român să fie în mod just reprezentat, pentru ca aleșii lui să poată lupta pentru asigurarea și garanția naționalității, a limbii și a drepturilor politice care i se cuveneau [8].

[5] Simion Retegan, *Atitudinea burgheziei române din Transilvania față de Dieta din Cluj din 1865,* în *Studia Universitatis Babes-Bolyai,* Series Historia, fasc. 2, Cluj, 1966.
[6] Scris. II.
[7] *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 83.
[8] Teodor V. Păcățian, *Op. cit.,* III, Sibiu, 1905, p. 845—850.

Dar, neținînd cont de spiritul timpului și de justele revendicări naționale ale popoarelor nemaghiare și negermane din monarhie, politicienii din Pesta și Viena își urmau cu tenacitate tratativele pentru instaurarea dualismului, a unui sistem statal bicentralist, care să asigure conservarea drepturilor „istorice" și să apere integritatea teritoriilor provinciilor ereditare austriece și a Coroanei Sfîntului Ștefan. încă la 23 septembrie 1866, Antonelli, în urma analizei știrilor politice din publicistica timpului, prevede că românii sînt „aproape a vedea un Minister unguresc, încălțat, îmbrăcat". îngrijorat de soarta națiunii sale, Antonelli vrea să activeze și să radicalizeze rezistența politică și militează pentru convocarea unui congres sau adunare politică generală a românilor transilvăneni. Dacă mitropoliții nu se angajau în asemenea „timpuri critice" la o astfel de acțiune, pasul trebuia făcut de alți bărbați cu autoritate și cît mai curînd [9]. Distinsul prelat român este gata să sprijine prompt orice inițiativă menită să salvgardeze autonomia Transilvaniei și drepturile politice românești. Astfel, el activează neobosit pentru aplicarea hotărîrii de la Alba Iulia, luată în privința alcătuirii unui memorand de către Bariț și Ioan Rațiu și înaintarea lui la Viena. Prin grija șirîvna lui Antonelli, în Făgăraș se adună 75 de semnături de adeziune la memoriul celor doi conducători radicali români (în toată Transilvania s-au adunat 1493 de semnături, Făgărașul fiind pe locul III). De asemenea este gata să facă colecte de bani pentru a sprijini și din punct de vedere material călătoria și acțiunea la Viena. Antonelli, adept al radicalizării și al impunerii unui ritm mai rapid acțiunilor și mișcărilor naționale, combate acele opinii românești moderate, care înclinau spre linia tradițională și anume a necesității și oportunității rămînerii mitropoliților în fruntea treburilor politice. La un moment dat, într-o clipă de entuziasm și optimism, este înclinat să creadă în reușita „ostenelilor" [10] lui Bariț și Rațiu.

Dar memoriul.românesc înaintat Vienei la 30 decembrie 1866 nu găsește ascultarea cuvenită. în acest act se ceruse abrogarea articolului de lege I al Dietei din Cluj de la 1848, care prevăzuse uniunea Transilvaniei cu Ungaria, sancționarea legii electorale votată la Dieta de la Sibiu în 1864 și convocarea pe baza ei a unei diete democratice. Se afirma deschis că fuziunea și contopirea Transilvaniei cu Ungaria ar fi „ruinătoare" atît pentru națiunea română cît și pentru liniștea și siguranța imperiului, întrucît uniunea era combătută cu hotărîre de 18 ani atît de români cît și de o parte a reprezentanților sași. Puternicii zilei erau preveniți că, în pofida sau mai precis tocmai datorită suferințelor celor mai aspre „românii Transilvaniei constituiau o națiune oțelită, care-și păstrează amintirile istorice și convingerile politice și pe care un instinct politic sănătos nu o va părăsi niciodată". De aceea, românii n-au încredere în opiniile și principiile de atunci ale politicienilor din Ungaria și doresc să rămînă în Transilvania. Românii din Banat și părțile Aradului, Crișana, Maramureș au fost prigoniți, asupriți sau chiar uciși în cursul alegerilor din 1861 și, deși numărau 1.800.000 de suflete, și-au putut alege doar 19 deputați în Dieta din Pesta. Asemenea acte electorale se repetau din nou și în 1865 și 1866. în Transilvania se menținea un cens ridicat de 8 florini, pentru a-i defavoriza pe români, în timp ce în alte țări de coroană, mai bogate, censul era doar de 5 florini. Transilvania suferea mult din cauza cerbiciei partidei aristocraților maghiari, o partidă mică „care tot se mai îngîmfă cu prerogativele sale naționale" și „îmbuibată de ambițiune falsă, a fost în timpul trecut dezmierdată prin favorizări nenumărate cu cîte fusese încărcată și a fost întărită prea peste măsură în rătăcita sa părere, ca și cum ea ar fi unica proptea a tronului și singură capabilă de a guverna" [11].

9 Scris. VI.
10 Srris VII
[11] Teodor V. Păcățian, *Op. cit.,* IV, Sibiu, 1906, p. 128-135.

Antonelli nu înţelegea însă să-şi susţină lupta numai în cadrul restrîns al intelectualităţii laice şi ecleziastice româneşti. El nu pregetă să pună amvonul şi calitatea de prelat în slujba agitaţiei politice în sînul maselor româneşti. Astfel, la 26 octombrie 1866, în faţa poporului adunat în biserica unită din Făgăraş pentru cinstirea şi sărbătorirea sancţionării articolului de lege I al Dietei din Sibiu, Antonelli rosteşte un important discurs politic. Analiza succintă a acestuia ne dezvăluie o concepţie modernă, realistă, o înţelegere profundă a sensului dezvoltării istorice. El acordă şi factorului economic un loc important în accelerarea şi asigurarea progresului. în istoria statelor şi naţiunilor — spunea Antonelli — după mari zguduiri urmau întotdeauna mari prefaceri. Aceasta era o regulă generală şi toţi acei care studiau istoria popoarelor puteau să se convingă de acest mare adevăr. Realitatea istorică generală demonstra de un secol încoace că „păreţii despărţitori de caste începură a cam pierde din puterea şi tăria pe care o aveau înainte". Oratorul s-a referit fără îndoială la criza suferită de aristocraţie şi nobilime, supusă loviturilor noii societăţi moderne şi combătută de ideile democratice, încă din perioada revoluţiei franceze. Dar în Transilvania partida politică naţională a nobililor liberali sau conservatori maghiari se leagă „cu mîini, cu picioare de tradiţiunile şi reminiscenţele sale istorice, şi din astă cauză împiedecă triumful principiilor moderne de stat". Imperiul habsburgic — preciza Antonelli — nu era alcătuit şi nu constă numai din „nemţi centralişti", din nobilimea maghiară sau de altă naţionalitate, ci el numără mai multe naţiuni, care nu se vor supune nici unei tendinţe suprematistice, periculoasă în egală măsură pentru viaţa şi dezvoltarea lor. Problemele de stat din imperiu nu trebuiau să se dezlege în „interesul specific" al nici uneia din clasele dominante, ci era necesar să ţină seama de interesele tuturor popoarelor. Pe asemenea bază, românii sperau că autonomia Transilvaniei va fi respectată, întrucît ei numai în şi prin autonomie îşi vedeau asigurată „posibilitatea şi garanţia unei legi bune, de care apăraţi, să ne putem dezvolta starea naţională prin institute de agricultură, comerţ, de învăţămînt şi arte". Românii şi-au fixat atitudinea şi concepţia politică binecunoscută din cauza acestor motive şi considerente esenţiale şi nu fiindcă au fost „asmuţiţi în contra fraţilor maghiari". Românii majoritari nu vor suporta privilegiul nici unei limbi, întrucît orice privilegiu „vatămă nu numai dreptatea şi egalitatea ... ci aduce cu sine scoaterea oamenilor noştri din dregătorii, dacă nu cunosc perfect limba privilegiată, după cum avem exemple mai înaintea ochilor noştri". Declarîndu-se cu curaj fost discipol „al marelui nostru bărbat Bărnuţiu", Antonelli a afirmat că va rămîne adeptul acestuia cît va mai trăi şi va păstra neşterse în inimă şi în gînd maximele maestrului său politic, într-una din ele Bărnuţiu afirmînd că „un Dumnezeu a creat toate naţiunile, un dar a vărsat în inima lor spre limba lor, un simţămînt de onoare bate în inimile tuturor, un scop le-a prefipt tuturor şi acest scop nu se poate ajunge, dacă va domina o naţiune peste alta, ci numai domnind dreptul egal peste toate". El atrăgea atenţia celor de la putere că ei nici un minut n-ar trebui să piardă din vedere faptul că Transilvania nu e numai proprietatea lor, ungurească sau săsească, ci şi „proprietate românească" şi în consecinţă, atunci cînd se discută soarta ei, nimeni n-avea dreptul şi nu putea să-i ignoreze pe români. De acest mare drept şi învederat adevăr românii erau profund convinşi şi nu mai puteau fi înşelaţi şi „îmbătaţi" cu „ficţiunile juridice şi sofismele" oratorilor şi politicienilor maghiari. Antonelli preciza că nimeni nu putea combate şi disputa cu argumente sănătoase dreptul românilor asupra Transilvaniei, întrucît acest drept se bazează pe 17 secole de viaţă românească. Dreptul de cucerire al unora nu însemna drept la proprietate perpetuă „ci numai posesiune temporală" şi acest fapt constituia încă un argument împotriva acelora care doriseră să nege şi să conteste „bunul nostru drept de naţiune, cînd era vorba de deciziunea soartei acestei patrii". în introducerea acestui discurs de o

rară frumuseţe şi claritate politică, Antonelli rostise următorul verset: „Pre mulţi au înşelat visurile şi au căzut cei ce au sperat într-însele". La sfîrşitul discursului el preciza că s-a referit la acele partide care nutreau visuri de supremaţie şi încercau să se ridice „ca uleiul deasupra apei". Dacă pe viitor partidele nu vor părăsi asemenea visuri, atunci acestea le vor aduce în mod sigur „o cădere dureroasă"[12].

După ce monarhul dă ascultare adresei majorităţii dietale maghiare din Cluj şi cheamă deputaţii Transilvaniei la Dieta de încoronare de la Pesta, unde urma să se „reglementeze" uniunea Transilvaniei cu Ungaria, situaţia politică a românilor transilvăneni se agravează şi mai mult. O lege electorală nedreaptă şi reacţionară, articolul II al Dietei din Cluj din 1848, nu le permite să aleagă decît 14 deputaţi români. Numărul lor era insignifiant şi aceşti deputaţi, oricît de activi şi de decişi ar fi fost în dezbaterile parlamentare, erau sortiţi înfrîngerii sau chiar ameninţărilor majorităţii maghiare covîrşitoare. Deci soarta unui teritoriu locuit în majoritate de români urma să se definitiveze într-un corp legislativ în care naţiunea română nu era reprezentată ca naţiune politică. în faţa acestei situaţii, Antonelli militează neabătut pentru practicarea unui boicot parlamentar ostentativ faţă de dieta maghiară. El ar fi dorit ca, pentru Făgăraş, în locul colonelului baron David Ursu să fie ales un deputat „despre care să fim siguri că nu-şi va trimite la Pesta nici măcar credenţionalele"[13]. Dacă, însă, Antonelli rămîne credincios pasivismului, el nu înţelegea, pe de altă parte, să renunţe la organizarea unor acţiuni politice susţinute şi să militeze hotărît pentru organizarea unui congres general, în cadrul căruia românii să protesteze şi să-şi fixeze poziţia şi opoziţia faţă de regimul dualist, indiferent cine ar fi fost convocatorii unui asemenea congres. De data aceasta, în plină criză politică, Antonelli, în colaborare cu Meţianu, apelează chiar şi la cei doi mitropoliţi, căutînd să le insufle curaj şi să-i îndemne la acţiune. Antonelli, care cunoştea bine şi realităţile din interiorul mişcării politice româneşti, avea mai multă încredere în mitropolitul unit Al. Sterca Şuluţiu. Nu pentru motive confesionale (Antonelli era şi el prelat unit), ci pentru că Şuluţiu acţionase în acelaşi sens încă în 1865, militînd pentru convocarea unui congres românesc şi solicitînd ajutorul şi efortul adiacent al lui Şaguna, pentru convocarea acestuia. Vicarul Făgăraşului nutreşte însă temeri în legătură cu poziţia mitropolitului Andrei Şaguna, care „de cumva se va mai codi şi după aceasta, va trebui să-şi piardă şi aceea puţină popularitate ce i-a mai rămas în clerul său şi la una fracţiune din inteligenţa mireană"[14]. în adresa trimisă de „toată inteligenţa română din district cu vicarul [Antonelli] şi protopopul g[reco]-o[riental] [Meţianu] în frunte" la 6 februarie 1867, se afirma deschis că rescriptul imperial care, pe baza articolului electoral din 1791, convoca Dieta feudală din Cluj, a făcut în mod nedrept abstracţie totală de terenul legal din 1863 şi a scos cu totul naţiunea română „din barierele constituţiunei". Dieta din Cluj era aşadar „o adevărată satiră fără exemplu în istoria parlamentară a popoarelor" (se poate recunoaşte uşor stilul lui Antonelli). La Cluj, majoritatea dietală maghiară era „măiestrită", contrafăcută, deoarece în realitate maghiarii erau minoritari în Transilvania. Chiar dacă, în mod demagogic, în unele rescripte imperiale sau acte şi declaraţii maghiare existau unele promisiuni privind acordarea egalei îndreptăţiri, românii erau „avuţi" şi sătui de promisiuni „care pînă azi nu ne-au adus nici o garanţie şi nici pre venitoriu nu mai sperăm de la astfel de promisiuni, care stau în contrazicere cu starea faptică de lucruri". Temerile şi îngrijorările românilor erau jusitficate, deoarece se aştepta deja instalarea la Pesta a unui guvern maghiar. întrucît întrunirile politice erau interzise prin lege, mitropo-

[12] *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 82.
[13] Scris. VIII.
[14] Scris. IX.

..Jitii erau chemați și îndemnați ea, în calitatea lor de președinți ai comitetului permanent din 1861, să obțină permisiunea convocării unui congres național, asemenea celui de la Sibiu din ianuarie 1861, care să apere cauza națională românească[15].

La 17 februarie 1867 s-a instalat la Pesta guvernul maghiar condus de contele Iuliu Andrâssy. în mai 1867 guvernanții maghiari trimit în Transilvania un comisar regal special, contele Emanuel Pechy, care urma să pregătească terenul pentru desăvîrșirea uniunii Transilvaniei la Ungaria și să supravegheze cu strictețe păzirea „legalității" maghiare, care asigura „liniștea" statului și interesele de supremație ale claselor conducătoare. Dînd dovadă de curaj, demnitate și hotărîre, vechiul luptător de la 1848, Antonelli, nu pregetă să afirme în fața comisarului guvernamental că legile maghiare nu erau valabile și pentru Transilvania. Totodată susține că dorința poporului român convergea spre convocarea unei diete democratice transilvănene, pe baza legii din 1864; doar în acest caz puteau românii să-și continue „lucrările civice" și doar un asemenea statut politic era apt de a respecta interesele diferitelor națiuni din Transilvania. Antonelli refuză să se folosească de limba maghiară, pe care dominanții se străduiau să o impună ca singura oficială, și se adresează contelui maghiar în limba română. Pentru a-l face însă să înțeleagă cele rostite, el îi înmînează „salutarea de bunăvenire" și în limba maghiară. După lectura actului, Emanuel Pechy, vădit iritat, îi răspunde liderului român că legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria este faptă împlinită și că el și autoritățile maghiare nu vor tolera „nici un fel de agitație contra ei". De asemenea, atrage atenția funcționarilor români făgărășeni că a afirma de atunci înainte, că sîn| credincioși împăratului fără să asculte de „regimul Majestății Sale, guvernul responsabil maghiar", era o simplă iluzie și deci un fapt incompatibil cu situația politică nou creată[16] (aluzie clară la înțelegerea încheiată între Viena și Pesta).

I. Antonelli a depus neobosit, în primii ani ai dualismului austro-ungar, 1867—1869, o activitate protestatară, menită să condamne politica de dominație națională și să contribuie la creșterea și întețirea rezistenței românești. La 11 mai 1867 alcătuiește, în comitetul districtual al Făgărașului, un protest adresat „înaltului Prezidiu al Dietei din Ungaria", contestîndu-i dreptul de a se amesteca în desfășurarea alegerilor din Transilvania, țară care-și avea și și-a avut dintotdeauna un aparat administrativ propriu[17]. De asemenea, în 1868, Antonelli a lucrat la un proiect de memoriu al Districtului Făgăraș pentru apărarea a „peste treizeci de bărbați ai națiunii române" care erau urmăriți judiciar pentru dorințele cuprinse în *Pronunciamentul de la Blaj* din mai 1868. Revendicările cuprinse în *Pronunciament* au mai fost exprimate și în 1848 „parte în viu grai și în scris, parte în memorande și petițiuni" și, deci, exprimau dorința și voința întregii națiuni române din Transilvania. Toate cerințele politice românești erau juste, deoarece se bazau pe „legile naturii". Românii nu vor putea niciodată să abzică de legile din 1863—1864 și prigonirea fruntașilor lor de către autoritățile judecătorești era de natură să înstrăineze și nu să apropie una de alta naționalitățile din Transilvania „destinate de soartă a trăi în una și aceeași patrie". Proiectul cerea încetarea cercetării criminale și convocarea unei diete democratice, prin care națiunea română să poată lua parte „la stabilirea referințelor Ardealului cu Ungaria"[18].

Făcînd abstracție de realitățile etnico-naționale din Ungaria istorică și de justele revendicări politice ale popoarelor nemaghiare, Parlamentul din Pesta adoptă la 1 și 4 decembrie 1868 reacționarele proiecte de legi ale naționalităților (Proiectul Deâk Ferenc)

[15] Scris. VIII.
[16] Scris. X.
[17] Arhiva istorică a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, Fondul Blaj, Arhiva personală I. Antonelli, nr. 10.
[18] Fond. cit., nr. 11.

și cel al „reglementării" uniunii Transilvaniei cu Ungaria (prezentat de
tară centrală). Primul declara națiunea maghiară ca singura națiune p
cel de al doilea nimicea cu desăvîrșire autonomia Transilvaniei, contopi
în Ungaria. După cîteva zile ele au fost sancționate de monarh, devenind
de lege XLIV și XLIII. în fața acestei triste situații, Antonelli își înt
pasiviste și militează din nou pentru aplicarea unei pasivități complete
Pesta. După părerea lui, românii nu trebuiau nici măcar să participe
în cazul adoptării tacticii activiste, cei 10—12 deputați pe care românii ș
oricît de energici și buni români ar fi fost, ei ar fi rămas neputincioși
parlamentare maghiare, profund ostilă doleanțelor naționale ale român
comitetului districtual din Făgăraș (ianuarie 1869) Ioan Antonelli ține
aduce argumente solide în favoarea pasivismului total. Românii, de la
susținut o luptă politică leală, întrucît ea era „lupta progresului, lupta
lupta marelui principiu național, care astăzi e aproape a-și serba triu
Europa". în această nobilă și îndelungată luptă, singurele raze de lum
cînd „roata fortunei" se părea că i-a ajutat și pe românii transilvăneni a
cipiile din 1863—1864. Dar ele au fost distruse, abrogate printr-un simpl
1867) și apoi prin legea naționalităților și cea a „reglementării" uniunii
o asemenea politică și afirmă sincer că, în constelația de atunci a Euro
dominației rusești sau germane se profila destul de clar), „ungurul are c
tate de ajutorul și simpatia românului", dar acest lucru nu se putea ob
spect reciproc și nu printr-o politică prigonitoare. în țările în care exista
ilism adevărat" legile nedrepte și apăsătoare se puteau modifica prin
factorilor constituționali. în acest caz, românii ar urma să ia exemple d
țională a Romei vechi, a Angliei moderne, ale renumitului irlandez O'Co
„așa-numita politică a activității după terminologia modernă și în modu
a schimba și modifica numitele legi, ce apasă cu multă necruțare". Dar,
constituționalismul maghiar nu era un constituționalism adevărat, întru
el a făcut abstracție de națiunea română și de drepturile democratice.
partidelor maghiare de guvernămînt nu era un liberalism adevărat, ci
leranță, așa că românii nu puteau spera nimic bun de la instituțiile legisl

Bazat pe aceste considerente, Antonelli recomandă abținerea to
Dar comitetul districtual și, mai tîrziu, adunarea intelectualilor din Fă
mula pasivității relative. Adică, românii participau la alegeri pentru
lor candidați naționali, împotriva celor guvernamentali. Dar cei aleși
parlamentul maghiar din Pesta, prin neparticipare la lucrările acestuia.
designat de conaționalii săi ca reprezentantul lor, a fost nevoit să c
electoral Viștea, reușind să fie ales. însă, conform hotărîrilor de la Confe
la care a participat și el, și conform propriilor sale convingeri, Antone
parlament. Recunoscîndu-i meritele și ostenelile pe tărîmul luptei politi
Miercurea îl alege pe Antonelli membru al Comitetului Central al
Român[21] (pasivist).

în discursurile sau în scrierile sale cultural-politice și istorice, An
a fi, în mod constant, adeptul și susținătorul unei concepții juste, de a

[19] Scris. XIX.
[20] Arhiva citată, nr. 28. Cf. și *Gazeta Transilvaniei,* XXXII, 1869,
[21] Arhiva citată, nr. 1.

greşului general al „români smului", prin care el, ca şi ceilalţi conducători burghezo-democraţi, înţelegea mişcarea de eliberare şi emancipare a întregii naţiuni. La progresul şi contLnua întărire a acestuia, afirma Antonelli, au contribuit toţi românii, indiferent că erau originari din Transilvania sau de peste Garpaţi. El era convins de victoria finală a luptei poporului său, care va triumfa asupra greut ăţilor şi „injuriei timpurilor". La Făgăraş, în discursul rostit la Adunarea generală anuală a ASTREI din 1871 (cînd adunase pentru fondul Asociaţiunii 3265 florini), Antonelli arată că românii au crescut şi vor creşte „fii de talent eminent, însufleţiţi pentru progresul culturii moderne, diligenţi şi neobosiţi a studia ziua şi noaptea". Dezvoltarea căilor ferate — afirma oratorul — care au început „a se ramuri" în patrie, îi va aduce pe români într-un contact şi mai direct, şi mai nemijlocit, cu lumea din afară. Poporul român trebuia să-şi cultive ştiinţele şi artele şi să dezvolte neîncetat diversele meserii şi meşteşuguri, mai ales că, deja p înă ia acea dată, s-au pus bazele mai multor instituţii importante, cum era de exemplu şi ASTRA. El afirma că, în viitorul apropiat, poporul român va păşi pe calea progresului „cu paşi duplicaţi". Pe eventualii sceptici, care ar fi gata să-i răspundă că se leagănă în iluzii privind zorile unui viitor apropiat mai bun şi mai uşor pentru români, Antonelli îi invită să examineze strict şi imparţial „influenţa asociaţiunii noastre transilvane, influenţa asociaţiunilor din Arad şi Bucovina asupra culturii şi luminării poporului român, influenţa diverselor asociaţiuni a fraţilor noştri de peste Garpaţi, influenţa Academiei ştiinţifice şi a diverselor scoale şi universităţi de care se bucură naţiunea română". Se întărea ş i creştea mereu numărul bărbaţilor „adaptaţi la toate ramurile ştiinţelor". Toţi aceşti factori vor fi capabili să ajute şi să ridice din sînul întregii naţiuni sute şi mii de tineri talentaţi, fapt ce constituia fără îndoială o dovadă în plus pentru progres şi victorie. Nimeni nu se mai putea îndoi de gradul înalt de dezvoltare a principiilor şi conştiinţei naţionale româneşti, din moment ce tocmai în acel an, la Putna, tinerii talentaţi ai întregului popor au avut iniţiativa sărbătoririi memoriei Marelui Ştefan. Salutînd cu entuziasm patriotic această iniţiativă, Antonelli cere ca asemenea festivităţi să se generalizeze, astfel încît toţi marii bărbaţi ai patriei să constituie obiectul cultului şi recunoştinţei naţionale[22].

Manuscrisul său *Fanarioţii şi românii* ne dezvăluie aceeaşi minte limpede şi judecată clară asupra progresului şi propăşirii româneşti. Românii, ca şi alte popoare de ia Dunărei au luptat atît împotriva exploatării seculare otomane cît şi contra veleităţilor de dominaţie mai noi, întrucît tinerele naţiuni nu înţelegeau să schimbe un jug cu altul, ci doreau să fie singure stăpîne peste soarta şi teritoriul lor naţional. Antonelli scria clar că „ideea individualităţii naţionale cu mult a fost mai înrădăcinată la popoarele creştine ţinătoare de Turcia, decît ca acestea sase fi putut împăca cu maxima Rusiei, de a le contopi pe toate în căldarea panslavismului". împotriva grecizării învăţămîntului din Ţara Românească a luptat „un român din Ardeal" (Gheorghe Lazăr) care „a dat o lovitură de moarte şcolilor greceşti ce molipsiseră atmosfera română". Eliade a curăţit limba de slavonisme şi, în general, şcolile de peste Garpaţi au promovat elevi iluştri, printre care se numărau fraţii Goleşti^ Brătienii, Kogăiniceanu, generalul Magheru şi alţii. în munca laborioasă pentru dezvoltarea ideologiei naţionale, toţi aceştia au fost ajutaţi de învăţăceii transilvăneni ai lui Şincai, Clain, Maior, dintre ei cei mai zeloşi fiind Gipariu, Maiorescu, Laurian, Bariţ. învăţaţii amintiţi au fost aceia prin a căror opere şi eforturi s-a însămînţat peste întreg teritoriul locuit de români planta „românismului", care a înverzit si va înverzi mereu- tot ei ne făcură cunoscuţi Europei, ne înfrăţiră cu popoarele latine". Concluzia logică la 'care ajunge Antonelli era că ideea românismului nu mai putea fi dărîmată[23].

[22] Idem, nr. 27.
[23] Idem, nr. 66.

Activitatea militantă, ideile profesate şi răspîndite de Antonelli au produs o vie nemulţumire în rîndurile cercurilor politice reacţionare maghiare din Făgăraş şi din întreaga Transilvanie. Acestea, sub scutul respectării legilor şi a „constituţionalismului" maghiar, vizau întărirea sistemului dualist şi implicit, susţineau politica de dominaţie şi nedreptăţire naţională. Antonelli a fost atacat în coloanele ziarului aristocraţiei transilvănene din Cluj *Kelet,* care publicase un articol acuzator, alcătuit de unul din membrii minorităţii maghiare din Făgăraş, Pânczel Kâroly. în răspunsul său, Antonelli afirmă că „prea fericita ceată a fiilor lui Arpad din Făgăraş" prin injuriile aduse asupră-i, i-au făcut onoarea a-l înălţa în ochii conaţionalilor săi transilvăneni. El îşi caracteriza plastic atacatorul, arătînd că Pânczel era, de fapt, adeptul procesului de maghiarizare vizat de guvernanţi, întrucît „educaţiunea ce a primit-o în colegiile reformate ardelene şi temperamentul sanguinic îl însufleţesc pînă după urechi pentru ideea utopică a poetului unguresc «fiecare om să fie om şi maghiar»". Antonelli era etichetat ca un „cap de partidă" care „teroriza" şi în faţa căruia tremurau pînă şi funcţionarii români. Era acuzat că gravitează în afară şi că ar fi gata să dea mîna cu primul inamic ce s-ar ridica împotriva „patriei comune" (deci a Ungariei). Celor care îi reproşau conduita politică pasivistă faţă de parlamentul maghiar, Antonelli le răspundea că neintrarea lui în Dieta din Pesta se bazează pe o convingere personală fermă, „pe voinţa alegătorilor mei şi a naţiunii române transilvănene şi că de recriminări şi înjurături nu-mi pasă, nu mi-e frică, nu le socotesc". Prelatul român demască cu curaj maşinaţiunile cercurilor politice maghiare locale sau centrale care, neţinînd cont de majoritatea covîrşitoare a românilor în Districtul Făgăraşului, doreau să aducă un căpitan suprem maghiar, o'persoană care să dovedească respect faţă de legile statului. Autorităţile maghiare nu mai aveau încredere nici măcar în căpitanul Vasile Tămaş, deşi acesta, după părerea lui Antonelli, făcuse multe complimente „atît aristocraţiei transilvane cît şi memoratei cete, în timpul indicat"[24]. Antonelli a luptat mereu pentru ca în administraţie sau la judecătoria din Făgăraş să existe români buni, care să apere interesele conaţionalilor lor. Comitetul districtual al Făgăraşului, ba chiar şi unii funcţionari români din district (I. Codru Drăguşanu), au dat mult de furcă şi au iritat în mai multe rînduri Ministerul de interne din Pesta. Guvernul maghiar va lovi însă în mod hotărît în administraţia locală românească din Făgăraş. Deja în 1871, asesorii străini de la judecătoria din Făgăraş erau mai numeroşi decît cei români. Acesta era un semn că „partida deâkiană vrea să nedeâkieşi Făgăraşul, atîta ne e de binevoitoare"[25]. în 1873, cînd în fruntea districtului a fost numit maghiarul Boer Kâlmân, guvernul a intentat proces pentru agitaţie unor intelectuali români recalcitranţi din district: Aron Densuşianu (un timp arestat preventiv), Ioan Grama, Teofil Frîncu, George Comăniciu. Unii din cei persecutaţi au trecut în România[26].

Curajul politic şi devotamentul lui Antonelli pentru cauza naţiunii sale au rămas vii în memoria românilor făgărăşeni şi după ce vicarul lor, chemat de soartă spre a roboti în alte sfere ale vieţii naţionale/a părăsit Făgăraşul. Ei au pomenit mereu, în locuri private sau în adunări publice,' numele lui Antonelli, despre care spuneau că a fost cel mai brav vicar al Făgăraşului[27]. Deşi în ultima parte a vieţii Antonelli şi-a concentrat atenţia şi eforturile pe terenul ştiinţei şi' învăţămîntului, totuşi vechii lui colegi de luptă politică nu-l uită şi înţeleg să-l consulte în organizarea unor acţiuni importante pentru dezvoltarea mişcării naţionale. în vederea întăririi şi disciplinării luptei se impunea cerinţa întemeierii unui partid politic unitar, care să-i cuprindă pe toţi românii de sub coroana ungară (Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş), indiferent că erau adepţii activismului sau pasivismului, în serviciul marii cauze, eforturile trebuiau unite, mişcarea naţională trebuia să adopte

[24] *Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 90.
[25] *Ibid.,* XXXIV, 1871, nr. 98.
[26] Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur.* • • , VI, Sibiu, 1910, p. 236—239.
[27] Arhiva istorică a Filialei Cluj-Napoca a Academiei, Fond. Blaj, arhiva personală Ioan Antonelli, nr. 31.

un program politic bine fundamentat iar partidul urma să vegheze şi să organizeze lupta pentru impunerea lui. Toate aceste probleme majore au fost dezbătute la conferinţa privată restrînsă de la Sibiu din 17—19 octombrie 1880. Hotărîrile conferinţei — care în anul următor au dus la întemeierea Partidului Naţional Român din Transilvania şi Ungaria şi la stabilirea cunoscutului program în 9 puncte — au fost fixate de un grup important de lideri politici: Vincenţiu Babeş (Budapesta), Paul Rotar (Timişoara), Coriolan Brediceanu (Lugoj), Petru Mihali (Sighetul Marmaţiei), Andrei Medan (Şomcuta Mare), Alexandru Filip (Abrud),' Iuliu Coroianu (Cluj), Dănilă Luca (Bistriţa), Patriciu Barbu (Reghin), Aurel Mureşanu (Braşov), Ioan Roman (Făgăraş), Iosif Vulcan (Oradea), George Secula (Deva), Gavril Man (Dej), Eugen B. Stănescu (Arad), canonicul *Ioan Antonelli* (Blaj) şi din Sibiu: Nicolae Popea, George Bariţ, Ilie Măcelariu, Nicolae Cristea, Visarion Roman', Partenie Cosma[28].

în 1872, Antonelli se întorsese la Blaj, fiind ales canonic al Capitulului mitropolitan. După 2 ani, la 1 septembrie 1874 mitropolitul Ioan Vancea îl numeşte director gimnazial, luîndu-i în considerare „calităţile, zelul şi energia" care-l caracterizau şi în acest domeniu! La Făgăraş încă, se interesase mereu de bunul mers al învăţămîntului românesc[29] şi, cu ani înainte, Antonelli s-a dovedit a fi un erudit profesor de'latină şi istorie. Activitatea lui didactică era mai veche şi numirea lui ca director gimnazial nu a însemnat decît confirmarea şi recunoaşterea meritelor ei. De pildă, în anul şcolar 1854—1855 preda latina şi istoria la clasele mici ale liceului din Blaj şi filosofia la clasa a VIII-a[30]. în anii următori (1856/7, 1857/8) a predat doar latina, de data aceasta la clasele superioare, V—VIII. Antonelli a fost atît un bun teoretician cît şi un bun practician. El preda latina folosindu-se de textele lui Sallustius, Cicero, Virgiliu *(Georgicele, Aeneida),* Titus Livius, Ovidiu *(Metamorfozele),* Tacitus[31]. De asemenea, în 1859—1860 a contribuit la traducerea unor fragmente din clasicii latini (Titus Livius) în publicistica românească, atrăgînd atenţia asupra faptului că aceste traduceri trebuiau încurajate în vederea îmbogăţirii culturii naţionale[32].

Conducătorii ASTREI (Vasile Ladislau Popp şi Iacob Bologa)'nutreau o sinceră consideraţie pentru activitatea didactică şi ştiinţifică a lui Antonelli — care era şi membru al comisiei istorice a ASTREI — şi insistau ca el să participe la şedinţele importante ale Comitetului, unde se luau hotărîri privind îmbunătăţirea activităţii acestei instituţii cultural-politice româneşti. Astfel, Vasile Ladislau Popp, preşedintele Asociaţiei, îl invită la 1/13 septembrie 1867 să participe la apropiata şedinţă a Comitetului, care urma să discute — printre altele — despre o publicaţie a Asociaţiunii. Preşedintele îşi exprima speranţa că Antonelli va fi prezent, întrucît a dat multe dovezi despre zelul său ,',întru întărirea si pentru prosperitatea naţiunii române"[33]. De asemenea, Popp l-a însărcinat pe Antonelli'să alcătuiască pentru şedinţa generală a ASTREI din 1871 *Monografia Făgăraşului.* Antonelli şi-a îndeplinit sarcina, „dizertaţia" fiind apoi publicată în organul Asociaţiunii, revista *Transilvania^.* El mai prezentase o dizertaţie ştiinţifică, *Poporul roman In constitutiune,* şi la cea de a III-a Adunare Generală a ASTREI, ţinută în Blaj la 7—8 septembrie 1863.

[28] I. Georgescu, *George Pop de Băseşti. 60 de ani din luptele naţionale ale românilor transilvăneni,* Oradea, 1935, p. 52.

[29] *Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 57. în Vicariatul Făgăraşului erau 37 de şcoh greco-catohce, unde învăţau, în 1871, 2088 de elevi (1396 de băieţi' si 692 fetite) Pînă la acea dată s-au construit sau extins 10 şcoli comunale iar în alte 8 comune se făceau pregătiri pentru construirea de şcoli noi. Toate clasele erau înzestrate cu rechizite şcolare.

[30] *Annales Gymnasii gr. catholici maioris Blasiensis pro anno scholastico MDCCCLV* [1855], p. 13: „Ioannes Antonelli, hypodiaconus, docuit linguam latinam et historiam in înfimis duobus classibus, ac propaedeuticam philosophiae in VIII classe, 21 horis"

[31] Aceeaşi publicaţie, pe anii 1856/1857 şi 1857/1858.

[32] George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* Bucureşti, 1969, p. 396—397.

[33] Arh. ist. a Filialei Cluj-Napoca a Acad., Fond. cit., nr. 50.

[34] Ioan Antonelli, *Monografia Făgăraşului,* în *Transilvania,* IV, 1871 nr 18, p. 213—216; nr. 9, p. 224—227.

Printre manuscrisele sale se află un studiu despre ***Persoanele istorice române în Transilvania şi Ungaria de la descălecatul ungurilor încoace,*** în care Antonelli documentează prezenţa şi continuitatea vieţii administrativ-organizatorice româneşti în Transilvania[35].

Scrutînd cu atenţie scrierile istoricilor germani referitoare la români, Antonelli nu pregetă să intervină cu'inteligenţa şi condeiul său pentru apărarea adevărului istoric. Preluînd argumentele solide ale lui Dimitrie Cantemir, el a polemizat cu acei istorici germani ce susţineau că Aurelian, de frica goţilor, a scos din Dacia toată populaţia latinofonă, care a fost dusă în sud, în teritoriile locuite de macedo-români, de unde apoi urmaşii ei, în jurul anului 1200, au trecut în nordul Dunării, punînd astfel bazele naţionalităţii române, sau afirmau că valahii s-au aşezat în Banat şi Transilvania în secolul al XIV-lea. Antonelli nutrea încredere şi respect pentru opera istorică a lui Cantemir (pe care alţii, din nefericire, au ignorat-o), întrucît se baza pe surse numeroase şi autorizate (istorici latini, greci, bizantici, turci, poloni, români). Stilul era natural, atrăgător şi cuvintele folosite purtau amprenta latinităţii şi românismului (armătură, apocrif, veteran, axiomă, autor, conscris, colaţionez etc). După părerea lui Antonelli, „Cantemir trebuie să fie pururea preţuit de noi, pentru că el a scris cartea poporului român, într-un timp cînd acesta era ignorat şi desconsiderat de celelalte popoare ale Europei şi apoi fiecare român, de la el şi nu de la altul, are să-ş, înceapă studiile sale istorice mai serioase"[36]. Tot în perioada în care Antonelli, ca directori se ocupa cu apariţia materialelor periodice (anuale) ale Blajului, în coloanele *Programelor* din 1877/8 şi 1878/9, i s-a tipărit impunătorul studiu (nesemnat) *Tractat istoric asupra originei, continuităţii şi petrecerii românilor în Dacia lui Traian pînă în anul 1300,* în care se aduceau argumente ştiinţifice în legătură cu procesul şi aria de formare a limbii şi poporulu, român. Redactarea studiului este modernă şi critică (de la subsol nu lipsesc notele) şi el cuprinde următoarele capitole: *Numele „român", Părerile în privinţa formării poporului român, Continuitatea românilor în Dacia traiană, Potut-au fi şi alt popor în Dacia afară de barbari?, Ce soartă a putut avea atunci şi după aceea?, Ipotezile de reimigrare, Maghiarii Străformarea maghiarilor în stat cu instituţiuni şi religiune apuseană, Ştefan I rege apostolic, Transilvania în parte dependentă de regii Ungariei, Fundarea României*[37] *[Moldovei şi Ţării Româneşti].* Posedînd o cultură clasică serioasă, Antonelli a tradus din Titus Livius[38] şi a redactat studii referitoare la istoria[39] şi literatura latină[40]. Ani îndelungaţi, elev, profesor şi director gimnazial în Blaj (director între 1874 — 1 noiembrie 1879; 1883—1886), Antonelli a ţinut să contribuie la cunoaşterea rolului dascălilor şi şcolilor din Blaj[41] în dezvoltarea învăţămîntului şi a conştiinţei naţionale româneşti. A mai publicat de asemenea *Arcanele naturii*[42] şi s-a ocupat de inscripţiile pe morminte în secolul al VUI-lea[43]. Datorită talentului său oratoric, a competenţei şi stilului modern ce-i aparţineau, Antonelli a fost considerat de contemporanii săi drept un cărturar erudit, ale cărui scrieri sau discursuri se puteau citi sau asculta cu deosebită plăcere[44].

întreaga sa activitate îl consacră şi îl aşează pe Ioan Antonelli în şirul fiilor devotaţi ai naţiunii, care şi-au pus braţul, talentul şi condeiul în serviciul progresului politic şi cultural al poporului român.

[35] Arhiv. cit., nr. 66.

[36] Ioan Antonelli, *Cronicul lui Cantemir,* în *Programa Gimnaziului superior greco-catolic din Rlas pre anul scolastic 1874—1875,* Blaj, 1875, p. 1—10.

[37] *Programa Gimnaziului superior, Preparandiei, Normei şi Şcoalei populare de fetiţe din Blaş pre anul scolastic 1877/8,* p. 1—48. precum şi cel pe anul 1878—1879, p. 1—58.

[38] Nicolae Comşa, *Dascălii Blajului,* p. 87.

[39] Ioan Antonelli, *Istoria constituţiunei romane,* în *Programa Gimnaziului superior, Preparandiei* • • . etc, *pe anul 1883/1884,* p. 1—32. 31.

[40] Idem, *Spicuiri din istoria literaturii latine* în *Programa-* • - , 1875/187b, p. 1 38.

[41] Idem, *Breviar istoric al şcoalelor din Blaş,* în *Programa-* - . , 1876/1877, p. 1

[42] Idem, *Arcanele naturii,'în Programa-* - . , 1884/1885, p. 5—11.

[43] Nicolae Comşa, *Op. cit.,* p. 87.

[44] *Transilvania,* XXI, 1888, nr. 23—24, p. 191.

I

Făgăraş, 12 octombrie [1]865

Prea stimate domnule!

Românii, precum în toată Transilvania, aşa şi aici vreu a lua parte la alegerile deputaţilor dietali, şi vor să-şi trămită reprezentanţii săi la Dieta de la Cluj *, nu însă pentru ca să ieie parte la dezbaterile ei, ci pentru ca să aibă organe legali, prin cari să se deie un protest zdravăn şi lucrat cumsecade. în cît e pentru agendele noastre în Comitetul districtual, una mare parte sunt să se deie un simplu protest, adoptînd opiniunea blăşanilor [2]. Io, însă, aceasta nu o aflu cu cale, pentru că atari proteste ni se ar potea reiepta simplemente, precum se reieptară toate protestele noastre în adunările comitatense din a[nul] 1861 şi încă chiar de către comiţii şi căpitanii supremi, sau, în ultimă analiză, de către Cancelaria de curte. Ci, aş mai voii ca protestele acestea să îmbrace forma de petiţiuni prea umilite cătră Maiestatea Sa, însă lucrate şi motivate pre cît s-ar potea de bine. Motivele ar avea să fie după norma petitiunilor aşternute de unguri la adunările comitatense în a[nul] (1)863, sau după norma petiţiunei aşternută de deputaţiunea ungaro-secuiască la dieta din [1]863[3], care e mai cunoscută, şi după memorialul Comesului săsesc [4], ci scrisă din punct de vedere curat românesc. Şi fiindcă suntem atît de fortunaţi încît te putem număra între membrii Comitetului nostru municipale, dacă cumva-mi aprobezi, adecă, te rog să aibi bunătate a prelucra această petiţiune, fiindcă afară de d-voastră nimenea ar potea să o prelucre aşa de fundamental, după ce ne lipsesc şi documentele îndigitate, sau mai bine zicînd modelele. Şi despre aceasta să binevoliţi a mă încunoştinţa, ca ziua de 24 octobrej care va să fie ziua adunării / Comitetului districtuale, să nu ne afle nepregătiţi. De la domnii oficiali nu putem aştepta nimic, totul se razemă pre preuţime si vreo cîţiva inteligenţi, cari sînt rari ca şi corbii celi albi.

După cari rămîniu cu cea mai destinsă stimă al prea stimat d-tale mult preţuitor,

Ioane Antonelli
vicar foraneu [5]./

[1] La 1 septembrie 1865, împăratul Francisc Iosif emană rescriptul de convocare a Dietei din Cluj pentru ziua de 19 noiembrie acelaşi an. Alegerile urmau să se facă pe baza articolului de lege XI din 1791, la care se mai adăuga şi un cens de 8 florini, pentru anumite categorii de alegători necuprinse în prevederile acestuia. Printr-un asemenea sistem electoral trebuia să se asigure în dietă majoritatea parlamentară în favoarea claselor dominante maghiare. Acest for legislativ cvasi-feudal era chemat să dezbată revizuirea art. I al dietei din Cluj din 1848 privind uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Convocarea acestei diete, ca şi obiectivul unic fixat dezbaterilor ei, constituia urmarea directă a progresului înregistrat de tratativele începute în acel an între politicienii maghiari şi cercurile Curţii imperiale din Viena. încă din primăvara lui 1848, o puternică fracţiune a nobilimii liberale maghiare, în frunte cu Deâk şi Eotvos, militase neîncetat'pentru pactizarea şi alianţa dintre nobilimea maghiară şi monarh, combătînd tendinţele antidinastice ale lui Kossuth şi ale radicalilor maghiari. Oferind un sprijin substanţial Vienei în lupta pentru menţinerea integrităţii monarhiei, această partidă nobiliară, al cărei scop fundamental îl constituia refacerea marelui stat istoric maghiar, solicita Curţii recunoaşterea poziţiei speciale a Ungariei vechi, cu drepturile ei „istorice", şi instituirea unui sistem statal bicentral în jurul Vienei şi al Pestei. Această partidă nobiliară a combătut ca periculoase planurile de alianţă antihabsburgică a naţiunilor dunărene, susţinute chiar de către emigraţia maghiară sau de reprezentanţii'stîngii extreme din ţară şi a afirmat deschis teza că refacerea statului maghiar unitar, ca şi menţinerea in graniţele acestuia a românilor, sîrbilor, slovacilor, croaţilor şi rutenilor, era' de neconceput fără ajutorul militar şi diplomatic al Vienei. Semnalul'apropierii austro-maghiare l-a dat Deâk prin articolele sale program publicate în presa maghiară (în special *Peşti Naplo)* prin care, în schimbul amintitelor concesii şi a părăsirii sistemului guvernamental schmerlinghian, acest important politician maghiar, supranumit „înţeleptul patriei", promitea Monarhului, în numele puternicei fracţiuni nobiliare pe care o reprezenta, că legile maghiare vor fi conciliate cu „exigenţele securităţii şi autorităţii monarhiei". De fapt, multe din legile şi tezele maghiare din primăvara anului 1848 (uniunea Transilvaniei cu Ungaria, existenţa unei singure naţiuni politice şi a unei singure limbi oficiale de stat, cea maghiară) erau menite încă de pe atunci să faciliteze opera de făurire a statului „naţional unitar maghiar" şi acum ele aşteptau să fie „reactivate" sau — ca să folosim un alt termen al epocii — „reglementate" şi „revizuite". Dar, desigur, „reglementarea" şi „revizuirea" urma să se facă tot în favoarea centralismului pestan şi împotriva intereselor slavilor şi românilor din Ungaria istorică. în afară de Deâk, nobilul maghiar Dessewffy acţiona în secret la Viena în sensul ratificării unei înţelegeri între rege şi Ungaria, iar ziarul austriac *Debats de Vienne* publica materiale politice care dezbăteau pe larg condiţiile împăcării austro-maghiare. Francisc Iosif, îngrijorat de fragilitatea poziţiei Austriei în Confederaţia Germană şi de perspectivele sumbre ale dominaţiei habsburgice la Veneţia, s-a arătat foarte sensibil la toate aceste propuneri şi, la 30 aprilie 1865, întreprinde, neescortat, o vizită la Pojon, urmată apoi de o alta la Pesta, între 6—9 iunie. în aceeaşi lună cădea guvernul Schmerling; la scurt timp a urmat numirea contelui Majlâth Gyorgy, cunoscut adversar al regimului liberal, în postul de cancelar aulic al Ungariei. Omul lui Schmerling de la Cancelaria aulică a Transilvaniei, Nâdasdy, se „pensionase" şi fusese înlocuit cu contele Francisc Haller, supus încă de pe acum autorităţii Cancelariei aulice maghiare, în afară de rescriptul imperial convocator al Dietei din Cluj, Francisc Iosif a elaborat în 17 septembrie două rescripte (către Locotenenta regală a Ungariei şi către jurisdicţiunile locale) de convocare pentru ziua de 10 decembrie 1865, a Dietei de încoronare de la Pesta, care urma să desăvîrşească opera începută şi să instaureze în mod legal dualismul austro-maghiar. De asemenea, manifestul împărătesc din 20 septembrie acelaşi an a constituit de fapt negarea principiilor cuprinse în Diploma din 20 octombrie 1860, emanată la începutul epocii liberale, şi abrogarea sistemului statal fixat imperiului de patenta din februarie 1861, care recunoscuse autonomia Transilvaniei şi, implicit, nu acceptase ca valabile legile de uniune din 1848. Iată, deci, că îngrijorarea lui I. Antonelli, luptător încă din 1848/49 pentru continua afirmare a fiinţei

naţionale a poporului român şi pentru apărarea autonomiei Transilvaniei, ca şi dorinţa lui ca românii să protesteze „zdravăn" împotriva noii stări de lucruri, erau pe deplin îndreptăţite. Din cei 108 deputaţi aleşi ai Dietei din Cluj, doar 14 erau români (printre care se afla şi Antonelli); în rest, reprezentanţa dietală a deputaţilor aleşi era constituită în mod majoritar din maghiari, la care s-au mai adăugat cîţiva saşi. Nici tabloul reprezentativ al deputaţilor regalişti (numiţi direct de monarh) nu era mai favorabil românilor, întrucît din 190 de regalişti, doar 34 erau români. în aceste condiţii, majoritatea maghiară a dietei clujene, considerînd pe deplin „legale" şi „constituţionale" legile nefaste de uniune din 1848 (art. VII de la Pojon şi art. 'l de la Cluj) pretinde Monarhului, printr-o adresă specială, din decembrie 1865 ca, pe baza sus-amintitelor articole, să cheme deputaţii transilvăneni la Dieta din Pesta, convocată pe ziua de 10 decembrie 1865. Aici urma să se definitiveze şi să se execute uniunea. Adresa separată a 29 deputaţi români (printre aceştia numărîndu-se şi Antonelli), care protesta împotriva acestor manevre duşmănoase intereselor naţionale ale poporului român şi califica Dieta din Cluj ca nedreaptă şi feudală, nu găseşte nici un ecou la Tron şi, la 25. decembrie 1865, Monarhul elaborează un rescript favorabil adresei majorităţii maghiare. Intrată în competenţa dietei maghiare, soarta autonomiei Transilvaniei se vădea clar primejduită şi apropiată de desfiinţarea totală. Majoritatea netă a burghezo-moşierimii maghiare, formată din 180 de deâkişti Şi ^0 de „rezoluţionişti" (partizanii lui fisza Kâlmân) a votat în decembrie 1868, spre sfîrşitul ciclului parlamentar, proiectul legii de reglementare a uniunii Transilvaniei cu Ungaria, care a constituit, de fapt, nu o reglementare, ci mai degrabă o contopire forţată a Transilvaniei în statul istoric maghiar.

[2] Cercurile politice blăjene militau pentru adoptarea unei atitudini rezervate faţă de Dieta din Cluj şi pentru elaborarea unor proteste energice în cadrul adunărilor districtuale româneşti sau în adunările comitatense, împotriva scopurilor şi modalităţii convocării acestei diete. întrucît normele electorale nu permiteau ca naţiunea română să fie reprezentată în mod just şi democratic, blăjenii acţionau în sensul convocării unui congres naţional, singurul for îndreptăţit să fixeze atitudinea şi tactica românilor faţă de problemele politice curente. în acest sens a acţionat şi mitropolitul Alexandru Sterca Şuluţiu care, într-o scrisoare deschisă către mitropolitul ortodox Andrei Şaguna, îi* cere (fără rezultat) să-şi unească eforturile cu el în obţinerea congresului naţional.

[3] Desigur, Antonelli s-a gîndit doar la „norma" sau modalitatea juridică a alcătuirii acelor petiţii şi nu la principiile şi revendicările formulate în ele. Petiţiile maghiare amintite, fie cele înaintate adunărilor comitatense, fie cea înaintată Dietei de la Sibiu în 1863, susţineau ca „nelegală" orice dietă proprie a Transilvaniei, întrucît conform legilor din 1848, deputaţii Transilvaniei trebuiau să fie integraţi parlamentului pestan. Nemulţumiţi de sistemul schmerlenghian — în cadrul căruia se păstrase autonomia internă a Transilvaniei şi se acordaseră legile privind înarticularea naţiunii române ca naţiune politică şi proclamarea limbii române ca limbă oficială a principatului, alături de maghiară şi germană — politicienii maghiari au declarat Dieta de la Sibiu ca „ilegală" şi lucrările ei drept nule şi neavenite. Desconsiderînd interesele naţionale ale românilor, care măcar în parte au fost recunoscute prin legile din 1863—1864, politicienii maghiari au pretins că Francisc Iosif, nefiind încoronat formal ca rege al Ungariei de către dieta ţării, cu coroana Sf. Ştefan, nu se putea bucura în mod legal nici de prerogativele sale de mare principe al Transilvaniei, întrucît în unele legi din 1791 se arăta că domnitorii din Casa habsburgică posedă Transilvania „ca legitimi regi ai Ungariei". Prin asemenea subterfugii „istorice" şi „juridice" nobilii maghiari au căutat — si, de fapt, au reuşit — să desfiinţeze drepturile politice naţionale ale românilor. încoronat în mod fastuos ca rege „constituţional" al Ungariei la 8 iunie 1867 în Pesta, Francisc Iosif a abrogat cîteva zile mai tîrziu (20 iunie 1867) toate legile Dietei dela Sibiu şi a şters orice iluzie privind reconvocarea unei diete proprii transilvănene. în concepţia claselor conducătoare maghiare încoronarea a însemnat intrarea regelui în „legalitatea" proclamată de politicienii acestora (cu alte cuvinte, recunoaşterea pretenţiilor lor suprematistice şi alianţa

cu dinastia, pentru a împiedeca tendinţele de eliberare naţională ale popoarelor negermane şi nemaghiare din statul dualist austro-ungar).

[4] Se pare că Antonelli se referă la poziţia adoptată de Conrad Schmidt în şedinţa Universităţii săseşti, deschisă la 9 octombrie 1865, în cadrul căreia conducătorii saşilor îşi manifestau rezerva faţă de noua situaţie politică şi îngrijorarea lor în ceea ce privea menţinerea drepturilor şi privilegiilor speciale ale saşilor din Pămîntul Crăiesc (Fundus Regius). Ei încercau să obţină prelungirea acestor drepturi în noul sistem „constituţional" maghiar (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 78, p. 316).

[5] Cu adnotarea lui Bariţ: „Răsp. 14 oct. 1865". La acelaşi loc (B.A.R.,ms. rom. 992, f. 36r -f v) se află şi următoarea scrisoare a lui Ioan Antonelli către fratele lui George Bariţ, Alexandru Bariţ, parohul greco-catolic din Filea de Jos, lingă Turda:

„Turda, 25 iulie 1865

Mult stimate domnule !

La *Sion* [revista *Sionul românesc,* n. ns.] astăzi voi a-ţi trămite prenumeraţiunea. Pînă acum, afară de domnia-ta, a venit numai de la parohul din Petridul de* Sus şi de la cel din Sînd. Dacă aş presupune că fraţii preuţi vor grăbi cu trămiterea prenumeraţiunei, aş fi mai amînat, şi plăteam însumi preţul pentru toţi; ci fiincă caută să trămit prenumeraţiunea pre rînd, mă vor ierta dacă-i voi deoblega la suportarea spezelor poştale. Tot de una dată te încunoştinţez că io astăzi voi să-mi trămit şi concursul pentru Făgăraş. Nu ştiu ce se va alege din el căci, după cum fui încunoştinţat în zilele trecute, au concurs una mulţime de protopopi, mari şi mici. De altmentrea io-s foarte indiferent în acest respect, ma mai că-mi vine a mai rămîne în Turda. Aceea ce m-a făcut să concurg e că io-s de acea părere cum că nici acel vicariat nu poate rămîne pre lîngă proviziunea lui de astăzi, ci vor căuta să-i îmbunătăţească veniturile, îndată ce va fi cineva carele să soliciteze cu energie. Aceste ţi'le scriu pentru că, la tîmplarea cînd mi s-ar conferi mie, fratele Popescu să mişte toată piatra pentru Turda. La Grebeniş nu ştiu cînd o să plec, căci domnii de acolo nu mi-au încunoştinţat pre cînd ar pote să mă aştepte.

După cari, salutîndu-te, rămîn al d-tale stimător,

Antonelli.

[Adresa:] Mult stimatului domn Alesandru Barit, paroc gr[eco]-cat[olic] în Filea de Jos".

II

[Noiembrie, 1865 *]

Prea stimate domnule!

Comitetul nostru districtuale constă din 64 membri, între cari 44 români, 2 saşi; prin urmare avem maioritate absolută. Reprezentaţiunea prea umilită cătră Maiestatea-Sa e pregătită şi e elaborată pre cît se poate de bine [2]; mîne poimîne se va puriza. Ne plecăm temeiurilor pentru obţinerea de la alegeri. Toţi acelia cu cari am vorbit mă asecurară că membrii români vor fi de un acord cu noi [3]. Am sp£rare că vom reieşi bine, mai ales dacă aţi veni şi prea stimat d-voastră ca, cu auctoritatea de care vă bucuraţi, să ne daţi spriginul recerut spre a întări în credinţă pre celi mai slabi de înger.

De aceasta avem trebuinţă cu atît mai mare, că în comitet, de între oficialii, români sunt, mi se pare, 14 şi 2 oficiri pensiunaţi cari, la întîmplare de absenţă din partea prea stimat[ei] d-voastră, ori /nu ar lua 39

parte deloc, ori poate ar juca pre mîna celor tari. Insă de i-am şi pierdut pre toţi aceştia, tot cuget că vom avea maioritate, căci din 18 unguri mulţi sunt magnaşi, cari nu locuiesc în district[4], şi mai că nu o să vină, după cum n-au ve[nit] neci altă dată. După cari rămîi cu cea mai destinsă onoare al prea stimat domniei-voastre umilit şerb,

Ioane Antonelli,
39* vicar. /

[1] Datată pe baza adnotării lui Bariţ: „Răsp. 13 no[iembrie] 1865".

[2] într-adevăr, la începutul anului 1866, în adunarea districtuală a Făgăraului s-a discutat soarta unei „reprezentaţiuni la Majestatea-Sa împăratul şi Marele nostru Principe", alcătuită de Nicolae Densuşianu, dar s-a decis ca ea să nu mai fie folosită, întrucît adunarea a hotărît să organizeze alegerile electorale pentru dieta pestană, conform instrucţiunilor în vigoare.

[3] Prin această afirmaţie, Antonelli se vădeşte a fi atras de opiniunea lui Bariţ privind boicotarea dietei clujene ca cea mai adecvată tactică în situaţia existentă (deşi în scrisoarea din 12 octombrie el recunoscuse că făgărăşenii doriseră participarea deputaţilor români la dietă, pentru a da „un protest zdravăn şi lucrat cumsecade"; vezi scris, precedentă). Speranţa lui că adunarea va vota abţinerea de la alegeri s-a dovedit însă deşartă. într-adevăr, în şedinţa din 24 octombrie Antonelli militează pentru adoptarea boicotului dar — după cum spunea „un corespondinte" — n-a fost aprobat şi a fost făcut atent la „stricteţea instrucţiunilor". Apoi Antonelli „părăsi adunarea cu linişte sufletească". în aceste condiţii, singura soluţie care i-a rămas lui Antonelli era depunerea propriei sale candidaturi, pentru a preveni alegerea unui deputat maghiar *(Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 83, p. 338). Vezi conţinutul scrisorii următoare.

[4] Totuşi, minoritatea maghiară din Districtul Făgăraşului, adepta uniunii Transilvaniei cu Ungaria şi a instituirii dualismului, cheamă telegrafic în ajutor pe contele Eszterhâzy de la Cluj şi contele Haller de la Fejerhâza (Albeşti), candidîndu-i pe amîndoi ca deputaţi ai oraşului Făgăraş *(Gazeta Transilvaniei* XXVIII, 1865, nr. 81, p. 328).

m

Făgăraş, 11 noemb. (1)865

Prea stimate domnule !

La alegerile din Cercul de jos al Făgăraşului am reieşit de deputat, faţă cu gr[oful] Teleki Domokos, proprietariu în Recea. Ce e de făcut, ca să încungiurăm orice dezbinare în timpuri atît de ctitice? Boieraşii noştri din ţara Oltului[1] sunt cîştigaţi în modul cel mai misterios pentru aristocraţia ungurească. Dacă io n-aş primi mandatul de deputat, carele ca om nou şi binevenit între ei mai am cevaşi popularitate, la una a doua alegere, spre ruşinea noastră, ar reieşi desecur gr[oful] Teleki. Opiniunea publică pre aici e ca mulţi, puţini cîţi vom fi, să mergem cu toţii la Cluş şi acolo, în coînţelegere cu toţi regaliştii noştri, să ne facem datoria de români. Aprobaţi ori nu această opiniune? Aş vrea să ştiu, pentru că-mi place a crede, că vă este cunoscută opiniunea publică şi din alte părţi.

între altele, rămîi cu cea mai destinsă onoare al prea stimat d-tale umilit serv,

Ioane Antonelli,
40 vicar foraneu[2]. /

[1] în centrul electoral Voila din Cercul de jos al Făgăraşului ău apărut emisari speciali maghiari care au promis „boiernaşilor" (probabil urmaşii micilor nobili români care, în calitatea lor de „nobili", puteau să voteze conform art. XI din 1791) restaurarea unor privilegii, scăparea de contribuţie şi recrutare, monopoluri, taxe de timbru şi pe deasupra „boiernaşilor" din Recea,'veniţi la alegeri, le-au mai promis şi cinci sute de florini. Rezultatul a fost că majoritatea acestora au votat pentru contele Teleki. Succesul lui Antonelli s-a datorat foştilor iobagi şi grăniceri români, care au participat la vot pe baza censului de 8 florini. O propaganda asemănătoare au susţinut-o şi în rîndul „boiernaşilor" români, care participau la alegerile din centrul electoral Şercaia, emisarii maghiari Kiss Janko şi Benedek Gyorgy. Propaganda lor însă nu s-a bucurat de prea mult succes. „Boiernaşii" români n-au votat candidatul maghiar, dar, susţinînd că ei nu votează „nici preot, nici fecior de iobag", îşi dau voturile secretarului gubernial Matei Pop, şi nu candidatului naţional Ioan Meţianu. Dar locuitorii din Bran l-au votat pe protopopul Meţianu, care a cîştigat victoria *(Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 87, p. 358). Ioan Codru Drăguşanu a încercat însă să scuze atitudinea „boiernaşilor", susţinînd că o bună parte din ei şi-au votat totuşi candidatul naţional şi că susţinerea funcţionarului M. Pop nu ar fi fost neîndreptăţită; acuză pe intelectualii români din Făgăraş că nu au pregătit îndeajuns alegerile si au lăsat teren deschis confuziilor *(Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 99, p. 403—404).

[2] Cu adnotarea lui Bariţ: „1865. Răsp. 11 no[iembrie]. Vicariu I. Antonelli, Făgăraş".

IV

Făgăraş, 17 sept. [1]866

Prea stimate domnule!

Scrisoarea Prea stimat d[omniei] tale din 15 a l[unii] c[urente], în confuziunea ce în adevăr mai domneşte încă în cauza noastră naţiunale[1], mă a luminat deplin în privinţa situaţiunei noastre. Iţi urmai svatul cu toată sinceritatea şi chemai la mine, încă ieri, pre doi oficiali în cari mă încrezusem mai tare, le enarai în scurt celea ce s-au întîmplat în A[lba] Iulia[2], recitindu-le unele pasage mai însemnate din scrisoarea dr. Raţiu, îndereptată cătră *mine* şi spunîndu-le cum înţeleg, în articului conducătoriu al *Gazetei* de ieri[3]. Şi apoi ne-am consultat, că oare cu scop ar fi să se facă subscripţiunea plenipotenţei[4] cu ştirea antagoniştilor d-tale politici? Dumnealor au aflat cu cale a-i încunoştinţa, pentru ca să nu se facă confuziuni şi au luat asupră-le să-i pregătească. De cu seară ne-am întîlnit cu toţii în Casino, de unde ne luarăm pre promenadă şi dezbăturăm cauza pro şi contra, precum se întîmplă la atari ocaziuni. Dară, ce să vezi, d-lor erau informaţi mai de înainte de la unul dintre făgărăşeni, carele luase parte la acele consultaţiuni în A[lba] Iulia şi poate şi de la mitropolitul] A[ndrei][5], fără ca să ne fi informat şi pre noi ceşti din clasa *minorum gentium*[6]. Da, şi mai adeseori ţinurăm unii şi alţii discursuri asupra situaţiunei şi a politicei ce ar fi de urmat în cauza noastră naţiunale, şi le părură lucru cu mirare, cum de s-a potut schimba atît de curînd / situaţiunea ? Ei ştiau că mitr[opolitul] Andrei au luat 41
asupră-şi misiunea de deputat şi aşteaptă numai promemoria[7] ce era decisă să i se trămită. Deci îşi manifestară opiniunea într-acolo „că ar fi pasul cel mai greşit în politica noastră naţiunale dacă se ar preteri capii bisericeşti, cari în decurs de 20 ani au fost în fruntea trebilor noas-

tre naţiunale, pentru că prin aceasta se ar exacerba mitropolitul] A[ndrei] şi, în urmă, ar potea împiedeca chiar şi primirea deputaţiunei la locurile cuvenite". Apoi, că lor tot una le e, oricarele dintre mitropoliţi să meargă, numai să nu fie trecuţi cu vederea, căci pre cînd unul ar fi în Viena, celalalt ar putea convoca Comitetul naţiunale; şi numai în cazul cînd se ar reîntoarce acesta ar avea loc misiunea d-voastră etc. Acestea le scriu pentru ca să vezi unde stăm şi cum cugetă oamenii pre aici, şi că-mi este foarte cu greu a ieşi la luptă cu toată bateria, pentru ca să nu se facă sciziune pînă şi în cauza naţiunale, căci ne ajunge cea confesiunale pînă la greaţă.

Te rog să-mi scrii mai detaiat — fără a face vreuna aluziune la cuprinsul acestei scrisori — unde şi cînd s-a involit inteligenţa să se trămită doi bărbaţi independenţi la Viena şi în urma cărui proces ? Pentru că opiniunea publică are mare potere, de ea se tem toţi şi, cu toată presiunea ce se face din partea cunoscută, nu va cuteza nimenea a i se opune.

Pentru această deslucire mă însărcinară ieri să o esoperez sau de la dr. Raţiu, sau de la d-voastră. Şi io o fac bucuros, pentru că aş vrea să ştiu şi de altmintrea cum cugetaţi să proced în această cauză, ce ar trebui să ne intereseze pe toţi de una potrivă.

Sub auspiciele prezente nu e sperare să se poată aduna Comitetul districtual, prin urmare numai calea plenipotenţei ne-a mai rămas, pre care io o făcui şi, pînă acum, afară [de] mine o mai suscrise un preut de ai noştri.

Aşteptînd răspuns, rămîi cu destinsă stimă al prea on[oratei] domnia-voastră sincer stimătoriu,

/. Antonelli,

41* vicar[8]. /

[1] I. Antonelli se referă la cele două tactici diferite adoptate de liderii politici români din Transilvania istorică. Bariţ, Ion Raţiu şi alţi conducători promovau boicotul parlamentar al Dietei de încoronare de la Pesta, pe cînd alţi conducători îşi înaintaseră deja mandatele Parlamentului maghiar, din interiorul căruia vor încerca să salvgardeze unele drepturi politice din 1863—1864 şi autonomia Transilvaniei (mai ales Ilie Măcelariu în anii 1867—1868).

[2] în cursul adunării generale de la Sibiu a ASTREI, ţinută în august 1866, s-a dezbătut intenţia înaintării către monarh a unui memorand menit să salvgardeze autonomia Transilvaniei. Cei doi mitropoliţi, Al. Sterca Şuluţiu şi Andrei Şaguna, nii sînt de acord cu această propunere şi îşi exprimă scepticismul în legătură cu reuşita acţiunii.

[3] în *Gazeta Transilvaniei* (XXIX, 1866, nr. 69, p. 273), Bariţ publicase articolul *Uniune sau nu ?,* în care face un scurt istoric al rezistenţei românilor faţă de uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Românii au spus *nu* / uniunii în 1848, în congresele naţionale din 1861 şi 1863, în Dieta de la Sibiu şi chiar în Dieta feudală de la Cluj din 1865, prin votul separat al deputaţilor români, deşi aceştia, după părerea lui Bariţ, nu au reprezentat naţiunea română. Concluzia lui Bariţ era că românii au luptat „în contra uniunii sau mai bine [zis] fuziunii din 1848 şi au spus-o de mii de ori curat, că vor să moară pentru uniunea personală [împăratul Austriei, ca rege legitim al Ungariei era şi mare principe al Transilvaniei n. ns.] şi în contra uniunii reale". Trebuia astfel păstrată o administraţie şi legislaţie specială, care să salvgardeze interesele naţional-politice ale românilor ardeleni.

[4] Vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XVII, n. 1.

[5] Şaguna.

[6] „Poporului de jos".

[7] „Memoriu".

[8] Adnotată de Bariţ: „Răsp. 18 sept.; dezbinări; uniunea; amploi

[Făgăraş, 20 septer

Prea stimate domnule!

Tonul în care-mi scrişi epistola mai de aproape-mi dă
a reieşi pre cît se poate de bine. O comunicai cu mai mulţi,
nu află în ea ceva de prisos afară de întrebarea: „Auton
unioşti sînt cei din D[istrictul] Făgăraşului?"[4] [2]

La care, însă, o să răspunz mai la vale.

Subscripţiunile[3] curg pînă acum cam încet, pentru
aceste din district veniră puţini la Făgăraş. Mîne o să vină
De una parte, pentru că i-am avizat, de alta pentru că e ş
Pre sîmbătă încă aştept vreo 5—6 preuţi, pre carii-i chema
săptămîna trecută, spre pertractarea unei cauze beserriceşti. F
pre duminecă demineaţă veţi primi plenipotenţa. D[omnu
are să meargă sîmbătă la Arpaş, unde se va aduna mai toat
din cercul Porumbacului, şi d-lui încă va face să se suscrie u
tenţa. Numai cît, fiindcă aceasta, şi paralele ce se vor putea
să se trămită mai tîrziu, şi din această cauză doară n-ar st
unde am avea să ne adresăm în Viena?

La întrebarea mai sus memorată răspund în scurt: c
autonomişti[5], şi numai în mijloacele asecurărei aceştia se p
diferi.

Intre altele, rămîi cu destinsă onoare al prea stimat c
venerator,

/.

[1] Datată pe baza adnotării lui Bariţ: „1866. I. Antonelli. Făg
Răsp. 21 n[ou]".

[2] Bariţ pune această întrebare întrucît era iritat de acei lideri f
nu-i aprobau acţiunea memorandistă sau nu-i recunoşteau competenţa
tor numit de naţiune. Unii lideri — cei drept mai puţini — considerau
tetul permanent din 1861 (în frunte cu Şuluţiu şi Şaguna) ca singurul
să decidă asupra conduitei politice pe care trebuiau s-o adopte românii

[3] Este vorba de subscripţiile pe care Antonelli le aduna în favoa
lui Bariţ şi Raţiu.

[4] *Ioan Roman,* avocat făgărăsan. Vezi corespondenta acestuia
B.A.R., ms. rom. 1008, f. 60; 90; 107; 124; 213; 245; 327; nr. 1009,
nr. 1010, f. 117; 156; 317.

[5] Antonelli răspunde de fapt întrebării lui Bariţ înştiinţîndu-l
şenii, indiferent dacă erau activişti sau pasivişti, memorandişti sau ant
ioreau să menţină drepturile politice cîştigate şi autonomia Tran
difereau metodele de luptă. Nu rareori, în toiul pasiunilor şi polemicil
între adepţii celor două tactici, se lansau acuzaţii care nu corespundea
realităţii.

VI

Făgăraş, 23 sept. [1]866

Prea stimate domnule !

Vă aclud plenipotenţa cu suscrierile[1] ce poturăm procura într-un timp aşa de scurt. Era să vi-o trămit încă ieri, însă toată ziua fui atît de ocupat, încît nu-mi rămase nice măcar un pătrariu de oră ca să-ţi poci scrie aceste şire. Cu privire la pasagiul din epistola mai de aproape, „că nu vă aduceţi aminte să-mi fi memorat ceva de parale", aveţi toată dreptatea.

Această întrebare ni-o puserăm noi înşine, în conferinţa ce-o avurăm mai de curînd şi aflarăm necesar, pentru cazul cînd aţi merge la Viena
43 şi aţi fi nevoliţi a şedea acolo mai multişor, a / face una colectă între cei cu stare mai bunicică, pentru că naţiunea nu poate pofti de la unele persoane private sacrificie mai mari decît de la altele.

E, bine, după tonul jurnalelor suntem aproape a vedea un Ministeriu unguresc, încălţat, îmbrăcat[2].

Sîrbii se adunară la Becskerek şi protestară[3]. La noi nu se face nici un pas pentru una atare adunare?

Io aş cugeta că dacă mitropoliţii nu se pun în fruntea trebilor şi nu convocă inteligenţa la consultare în aşa timpuri critice, ar potea să se afle alţi bărbaţi cu auctoritate, cari să facă pasul acesta. Si părerea mea ar fi ca chiar prea stimat domnia-ta să faci, cît mai curînd, una iniţiativă în respectul acesta, căci dacă ne-am aduna orişiunde numai 30—40 bărbaţi din diferite ţinuture şi am aduce un conclus oarecare în cauza naţiunale, acela ar avea efectul că pre venitoriu chiar şi deputaţii aleşi la Pesta[4] se ar acomoda aceluiaşi. Pentru că un atare 'conclus ar
43* precumpăni cu mult mai tare faţă cu divergenţele ce se manifestară mai/ de curînd în politica noastră naţiunale, decît toţi articulii de jurnale ce ies în obiectul acesta. Io aceasta o zic şi din acel temei că nu văd nice una posibilitate de a se potea aduna celi aleşi la Pesta[5], după cum era vorba pre tempul cîndu-i alesesem.

Insă nu te voii mai osteni cu deducţiunile mele, pentru că sunt convins că ştii mai bine decît mine ce se poate şi ce nu se poate face, şi închei cu acea asecurare că vă păstrez toate scrisorile ce mi-aţi adresat în Făgăraş, cu multă grigie.

Intre altele, rămîi cu cea mai destinsă reverenţă al prea stimat d-tale mult stimător,

44

Antonelli[6]. /

[1] După datele cuprinse în broşurile în care s-a tipărit *Petitiune substernută Majestâţu Sale Ces[aro] Reg[ale] Apostolice în 30 decembrie 1866 pentru susţinerea şi apărarea autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei, redeschiderea Dietei şi continuarea lucrărilor ei, însoţită de 37 pîenipotenţe cu 1493 subscriptiuni,* Braşov, 1867, din Districtul Făgăraşului s-au adunat, prin fîvna lui Antonelli în primul rînd 75 de semnături (aproximativ locul III după Cetatea de Baltă cu 100 si Sibiu, Orlat, împrejurimile Ocnei Sibiului, 76).

[2] Antonelli a intuit just apropiatul eveniment, întrucît la 17 februarie 1867 la Pesta se instalează guvernul maghiar: Andrâssy, preşedinte al Consiliului şi minitru al apărării, Wenkheim, ministru de interne, Eotvos, ministrul cultelor şi învăţămîntului, Horvâth, ministru de justiţie, Lonyay, ministru al finanţelor, Gorove, ministru al comerţului, Miko, ministru al lucrărilor publice şi Festetics, ministru â laterre.

[3] Mişcarea „Tinerimea sîrbă reunită" (Ujedinjena omladina srpska) îşi organiza regulat conferinţe naţionale, începînd din 1866. La acestea participau şi adepţii mişcării liberale conduse de Svetozar Miletici (vezi Fran Zwitter, Jaroslay Si'dak et Vaso Bogdanov, *Les problemes nationaux dans la Monarchie des Habsbourg*, Beograd, 1960, p. 97).

[4] Deputaţii aleşi au fost: Ioan Balomiri, Simeon Balomiri, Alexandru Bohăţel, Iosif Hossu, Ioan Moldovan, Ilie Măcelariu, Grigore Moisil, Constantin Papfalvi, Ioan Puşcariu, Matei Pop de Grid, Lazăr Petcu, Ioan Raţiu, Avram Tincu şi Ioan Tulbaş. /

[5] într-adevăr, întrunirea deputaţilor aleşi, în vederea adoptării unei poziţii politice comune, nu a reuşit. Măcelariu a întreprins o încercare în acest sens, convocînd pe toţi deputaţii la Cluj pe ziua de 21 aprilie 1866. Dar la consfătuire au fost prezenţi, în afară de convocatorul ei, doar I. Raţiu, Alexandru Bohăţel şi Simion Balomiri. La sfîrşitul anului 1866 Puşcariu va încerca şi el să convoace o şedinţă a deputaţilor români, dar şi încercarea lui a eşuat. Dintre deputaţi, Ion Raţiu refuză să participe la lucrările dietei pestane, deşi participase, cu rezervele de rigoare, la lucrările dietei clujene şi semnase votul separat al deputaţilor români. Totuşi în cadrul unei consfătuiri ţinute la Cluj în ianuarie 1867, Raţiu consimte ca alţi deputaţi români, care şi-au înaintat mandatele, să plece la Pesta şi să susţină acolo cu tărie memoriul naţional din decembrie 1866, alcătuit de el şi Bariţ (aşa cum îl apărase şi Ilie Măcelariu în şedinţele guberniului transilvan). Hotărîrea consfătuirii de la Cluj îl determină şi pe Măcelariu să plece în luna februarie 1867 la Pesta, deşi în 11 noiembrie 1866 acesta formulase mari rezerve faţă de dietă şi afirmase că dorea să meargă la o singură şedinţă parlamentară şi numai atunci cînd ar fi ajuns la ordinea zilei proiectul „reglementării" uniunii Transilvaniei cu Ungaria, cu scopul învederat de a-l combate şi de a apăra autonomia Transilvaniei.

[6] De mîna'lui Bariţ, adnotarea: 1866, Făgăraş, 23 sept. Răsp. 24. Io [an] Antonelli, vicar".

VII

Făgăraş, 20 octobr. [1866][1]

Prea stimate domnule !

In urma scrisoarei domniei-tale din 16 a l[unii] c[urente] am ţinut una conferenţie privitoarie la sutişoara ce se ar pofti din acest district[2]. Această sumă în sine e destul de mică faţă cu numărul populaţiunei noastre şi, în alte împrejurări, se ar potea aduna fără de nici una greutate. Insă, după ce noi suntem în una atare puseţiune încît acest ajutoriu are să iasă numai de la inteligenţa din Făgăraş, după calculul ce ni l-am făcut, în cazul cel mai favoritoriu, de abia cred să treacă preste 60 f.v.a.

Listele se vor pregăti astăzi. Dom[nii] Laslo şi Roman iau asupră-şi a preîngrigi să se înscrie în ele fiecare oficial. Apoi, fiindcă domnii contribuitori toţi îşi trag salariele la începutul lunei, vor purta grigia ca ofertele înscrise să se şi culeagă. Trămiterea prin redactorul *Sionului*[3] o luai iar asupră-mi.

Te vei mira poate pentru ce am lăsat noi afară din calculul nostru pre preuţimea acestui district, ale cărei sentimente naţiunali pînă acum nu s-a tras la nice un feli de îndoială?

Spre legitimarea purcederei noastre în acest obiect, fie de ajuns a-ţi face cunoscut cum că io, de un an întreg-întreguţ, în toate cercularieele mele i-am provocat ca să-şi plătească datoria de cîte un floren cu care

sunt datori la fondul deficienților, şi totuşi pînă în momentul de faţă, dintru 48 preuţi, de abia-şi plătiră pînă acum această datorie 30 insi.
45 Dealtmentrea-ţi mul/ţumesc, atît io cît şi celialalţi inteligenţi cu cari am împărtăşit pasagele prea memoratei scrisori privitoarie la'stadiul în care se află cauza noastră naţiunale. Gonstelaţiunea politică de acum se pare a-i fi cam favoritorie. Din această cauză, acum suntem mai securi ca de altădată şi sperăm cu toată încredinţarea că ostenelele d-voastre vor să fie încoronate cu rezultatul dorit[4].

între altele, primeşte te rog destinsa mea stimă cu care sum al prea onorat domniei-tale sincer onoratoriu,

Ioane Antonelli,
vicar foraneu.

N.B. Uitasem să răspund şi la acel pasagiu a epistolei, în care mi se face întrebare: „Ce s-a ales cu cei ce erau să suscrie plenipotenţia în cercul de jos? S-au cules ceva subscripţiuni pre cum era vorba?" Deci, spre a te informa deplin, adaug cum că d. Roman văzînd cît de bine ne-a succes treaba aici în Făgăraş, n-a mai mişcat nemic. Insă dacă totuşi se mai cer atari subscripţiuni şi n-ar fi destule celea trămise, vom face ca să se mai culeagă

45v *Antonelli. /*

[1] Anul datării, pe baza însemnării lui Bariţ: „1866, Ioane Antonely, Făgăraş 20 octobre. Primit 22; răspuns", cît şi pe baza conţinutului scrisorii.

[2] Este vorba de o sumă promisă de românii din Districtul Făgăraşului pentru acoperirea cheltuielilor legate de plecarea lui Bariţ şi Raţiu la Viena.'

[3] Grigore Silaşi, despre care, ca şi despre *Sionul* său, vezi corespondenta lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XVIII, n. 2.

[4] Apreciere greşită a situaţiei şi speranţă neîmplinită a lui Antonelli, întrucît memoriul nu s-a bucurat de succes iar revendicările formulate în el n-au fost luate in considerare.

VIII

Făgăraş, 20 ian. (1)867

Prea stimate domnule !

Am primit 75 exemplarie din petiţiunea subşternută la Maiestate \ trămisă de tipografii Romer şi Kamner şi însoţită de una epistolă a prea stimat domniei-tale. Pînă acum de abia am vîndut 3 exemplarie, pre bani gata. Cu toate acestea, fiindcă nu reieşisem a potea îndupleca pre nimenea de aici la colecte pentru deputaţiune, şi din astă cauză chiar şi eu am rămas îndărătru cu sumuliţa ce o destinasem spre scopul pre atins, preţul exemplarielor o să-1 plătesc de la mine.

Ca noutate-ţi scriu că d. Puşcariu, căpit[an] supr[em], mi-a descoperit ieri cum că din motivul neînţelegerei ce domneşte între deputaţii români renunţă de această misiune şi nu va merge deloc la Pesta[2]. în urma acesteia, Comitetul districtuale are să se conchiame din nou, de
47 cumva / va mai ţinea dieta Ungariei, unde negreşit că va veni la mijloc

întrebarea: „Să se provoce din nou br. Ursu[3] a primi misiunea de deputat, or să nu se provoce?"

Io din parte-mi mărturisesc că, ivindu-se această întrebare, consideraţiunea că d. Ursu e pensionat m-ar aduce în ceva perplexitate, pentru că aş dori ca cel puţin acum, în ultima oră, să se aleagă unul ca acela despre carele să fim siguri că nu-şi va trămite la Pesta neci măcar credinţionalele[4].

Intre altele, rămîi cu cea mai destinsă onoare ăl prea stimat domnieitale umilit şerb,

/. Antonelli, 47*
vicariu[5]. /

[Adresa:] Prea stimatului domn *Georgiu Bariţ,* cetăţian şi proprietariu de fabrică, cu destinsă onoare, în Braşov-Kronstadt. Franco

Vezi scris. VI n. 1. ^

[2] Ioan Puşcariu,' care la acea dată era căpitan suprem al Districtului Făgăraş, va participa totuşi la lucrările şi sesiunile parlamentului maghiar, unde va încerca în zadar să obţină pentru Transilvania un statut asemănător cu acel al Croaţiei. El a fost autorul unui proiect al reglementării uniunii, care recunoştea afaceri comune ale Ungariei si Transilvaniei, ale acestor două ţări cu imperiul întreg, însă, în schimb, revendica o dietă şi o administraţie autonomă pentru afacerile transilvănene proprii. Progresele înregistrate de politica maghiară, perspectiva apropiată a instituirii unui guvern maghiar, ca şi funcţia înaltă pe care o deţinea, l-au făcut pe Puşcariu să se îndoiască de rezultatele unei politici radicale sau intransigente şi, adoptînd o poziţie mai moderată, va încerca să se apropie de politicienii maghiari şi să le smulgă cîteva concesii privind statutul şi autonomia Transilvaniei. La 11 decembrie 1866 militează deja pentru o intrare rapidă în dieta pestană şi încearcă să-1 influenţeze în acest sens şi pe Ilie Măcelariu. Deci, în momentul în care Puşcariu îi spune lui Antonelli că nu va merge deloc la Pesta, ori nu era sincer, ori era cuprins din nou de un moment de ezitare. Ceea ce este sigur, este faptul că Puşcariu soseşte la dieta pestană în seara zilei de 3 martie 1867.

[3] Baronul colonel *David Ursu de Marginea,* 1816—1897, militar talentat, care s-a făcut cunoscut în cadrul unor lupte purtate de armata imperială. îşi începuse cariera sa militară în 1834, ocupînd un post foarte modest în regimentul I de graniţă cu sediul la Orlat. Sublocotenent în 1841, locotenent în 1848, este decorat în 1849 cu Crucea pentru Merite Militare şi cu ordinul rusesc „Sf. Ana", iar în 1851 şi 1859 este înaintat la gradul de căpitan,' respectiv maior. Pe frontul din 1859 a fost distins cu ordinul Coroanei de fier clasa alll-a (singurul român care a primit acest ordin; a mai fost propus si Avram Iancu, dar împăratul i-a şters numele şi l-a propus pentru 0 altă distincţie mai modestă). A primit şi Crucea de Cavaler al Ordinului „Mana Tereza" care i a adus şi titlul de baron. Este colonel în 1863, dar un an mai tîrziu a fost pensionat, întrucît înainta ofiţerii români în grad fără aprobarea superiorilor săi. în 1866 este chemat sub arme şi numit comandant al insulei şi fortăreţei Lissa, pe care o apără timp de trei zile contra atacului flotei italiene (pînă la venirea escad ei imperiale condusă de amiralul Tegetthof). în pofida meritelor sale militare, la 1 februarie 1867 David Ursu, bănuit şi suspectat de sentimente naţionale şi atitudine defavorabilă fată de sistemul dualist ce-şi aştepta consacrarea, este pensionat a doua oară A avut un rol eminent în dezvoltarea culturală şi economică a naţiunii române, fiind membru fondator al ASTREI şi al Băncii „Albina" şi organizînd decenii de-a rîndul activitatea rodnică a şcolilor foştilor grăniceri. Şi-a lăsat toată averea ca fond de burse pentru tinerimea română.

[4] Antonelli este, deci, pe deplin cîştigat pentru metoda pasivistă, pentru tactica boicotului parlamentar ostentativ, înscriindu-se astfel în rîndunle celorlalţi conducători blăjeni (printre cei mai de frunte se numără I. M. Moldovan) şi alături de Bariţ, I. Raţiu, Visarion Roman, I. Hannia ş.a. De fapt, după cum s-a putut

observa, Antonelli nutrea asemenea tendințe încă din 1865, însă atunci, înfrînt în ședințele districtuale făgărășene și căutînd' să evite alegerea ca deputat a unui politician maghiar (contele Teleki), pășise pe calea activistă, participînd la lucrările dietei clujene și protestînd din interiorul ei împotriva tendințelor de desființare a autonomiei Transilvaniei și de unire cu Ungaria.

[5] Adnotată de Bariț: „1867. Făgăraș, 20 ian. Io[an] Antonelli, vicariu.

IX

[Făgăraș, începutul lunii aprilie 1867]

Prea stimate domnule!

Noi făgărășanii, avînd în vedere lupta la care, după fața ce începe a îmbrăca constelațiunea politică, va trebui să fie angajat tot românul, ne-am învoit în principiale exprese în această adresă, și o trămiserăm ambilor metropoliți *K* Cum se va primi nu știu, decît că eu așa cred că mitropolitul] A[ndrei], de cumva se va mai codi și după aceasta, va trebui să-și piardă și aceea puțină popularitate ce i-a mai rămas în clerul său și la una fracțiune din inteligenția mireană [2].

Aș fi dorit să-ți mai poci scrie cîte ceva și despre deputații noștri aleși pentru Pesta, dară mă îmbulzesc alte ocupațiuni oficioase. Deci, cu trămiterea acestei copie, mai însemn numai aceea, că P[ușcariu][3] e acasă și nu va să meargă de loc.

Pre aici cu toții sunt îngrigiați pentru scaimbările ce are să facă M[inisterul] unguresc.

Intre altele, rămîi cu deosebită onoare, al prea st[imat] d[omniei] tale, umilit serv,

56 *Antonelli*[4]. /

[1] Adresa se află alături de această scrisoare, la B.A.R., ms. rom. 992, f. 52v—55r. Este elaborată de către intelectualii români patrioți din Districtul Făgărașului, în frunte cu vicarul greco-catolic Ioan Antonelli și cu protopopul neunit Ioan Mețianu, și înaintată celor doi arhierei români din Transilvania, Sterca Șuluțiu și Șaguna. O reproducem în cele ce urmează, însoțită de cîteva note necesare, pe care le însemnăm cu asterisc (*):

„Copia adresei d° Făgăraș 6 faur 1867, din partea inteligînței române din Districtul Făgărașului la excelențiele sale ambii arhiepiscopi și mitropoliți, gr. cat[olic] și gr[eco] or[iental]., din Transilvania

Excelenție !

Pre cînd, prin patentu din septembre (1)865, s-au sistat constituțiunea imperiale din 26 faur și s-au inaugurat așa-numita sistema „liberii căli" de coînțelegerea popoarelor monarhiei, de cînd s-au desființat și Dieta transilvană din (1)863, pusețiunea națiunei noastre române, pre cît de îmbucurătoare și consolidată se vedea prin legile de la [1]863 și [186]4*, prin atîta de vacilante deveni prin aceea că aceli legi, aduse de dieta transilvană și sancționate de Monarchul, singurul teren legal și totdeodată și drept pentru națiunea noastră, fură cu o singură trăsură de peana ignorate și de totul delăturate.

Rescriptul prea înalt conchematoriu la Dieta clușană în 19 november 1865, cu denegarea terenului legal din [1]863 și [1]864, ordină'compunerea unei diete feudale, după articolul de legi de la 1791.

Așa, națiunea română, prin acest paș neașteptat și nemeritat fu cotită, ba scoasă cu totul din barierile constituțiunei.

Dieta clușană compusă în maiorita[te] din regaliști — oameni chemați de regim — o adevărată satiră fără exemplu în istoria parlamentară a popoarelor și la care națiunea română ca atare, în sensul articulului din 1791, n-au participat, n-au putut participa, proclama de nou uniunea cu Ungaria. Regimul care compusese dieta în chipul acesta dede loc dorinței unei maiorităţi magiare măiestrite, care în faptă face numai minoritatea națiunilor Transilvaniei, și ordină trimiterea la Dieta din Pesta, și încă pre temeiul legi[i] electorale din [1]848** care, asemenea, deneagă cu totul existența politică a națiunei române.

Deci națiunea română fu scoasă din Dieta legislativă din Sibiu, dar nu și introdusă în cea din Cluș sau cea din Pesta. Și deși întru adevăr că rescriptul conchematoriu la Pesta, cu legile de mai înainte, prin această participare nu se vor altera***, totuși, prin faptele urmate și urmînde, acelea legi de mai înainte sunt delăturate, aduse afară de valoare, și noi, în locul acelor legi sancționate nu ne-a rămas *nimic decît o promisiune,* de care suntem atît de avuți și care pînă azi nu ne-a adus nici o garanție, și nici pre venitoriu nu mai sperăm de la astfel de promisiuni, care stau în contrazicere cu starea faptică de lucruri.

Scurt, pozițiunea națiunei noastre, după noi este ca de la [1]848. Deci periculul ce ne amenință — a stinge chiar esistența noastră — și el devine și mai iminente, prin denumirea unui ministerium maghiar****, care se presupune în scurt a se denumi. Fiind dară națiunea, după celea complinite, aruncată fără cruțare dintre barierile constituțiunei Ardealului, după a noastră părere nu ne-a mai rămas alta decît să luăm de directive conclusele congreselor noastre, care sunt adevărată efluință a voinței întregei națiuni, pe care ea a jurat că le va ținea și care singur ne mai poate scoate din abisul în care furăm împinși.

Oprite fiind prin lege întrunirile politice care ne-ar întinde ocaziunea a da expresiunia voinței noastre, subscrișii, în devotamentul lor nemărginit pentru națiune și patrie, ca să nu fim condemnați de posteritate că nu am făcut cel puțin atîta pentru salutea națiunei și a patriei cît ne stă în putință, și știind de altă parte că inteligința unui popor este naturalul ei apărătoriu, ne luăm voia, în fiască supunere, a expune excelinției-sale temerile preîngrigiate, așteptările și dorințile noastre.

Excelenție !

După părerea noastră, cu privire la constituțiunea prezentă, cauza națiunale poate fi apărată cu resultat numai de către un congres cel puțin ca cela di[n] (1)861***** sau, dacă acesta nu se concede de la locurile mai înalte, apoi prin comitetul permanent****** de cei 24 bărbați, însărcinați cu cauza naționale, în care Excelenția-ta ești unul din cei doi președinți.

Deputați a căror alegere ni s-au împus prin o lege ce neagă existința noastră națiunale și a căror alegere au fost forțată de împrejurări grave, nu sunt și nici nu se pot considera ca depozitorii voinței națiunei*******. Pentru aceea, dacă ei vor lucra ca indivizi în favoarea națiunei, națiunea le va ști fi recunoscătoare, sau din contra îi va dezaproba. Deși ne-am tare întristat pentru unele certe jurnalistice, ce părăsesc terenul cuviinței și care nici odată nu veniră, la timp mai nemerite, cîte acum, totuși ne place a crede că spiritul înalt cu care excelenția-ta ești dotat și devotamentul de atîtea ori dovedit în cauza națiunale te ridică, spre mîntuirea națiunei, mai sus de astfel de certe și ambițiuni personali, căci te asigurăm, excelență, că națiunea, la cea mai întîi ocaziune, va dezaproba astfel de încercări ce pot produce neînțelegeri și o compromit.

Noi și credem că întreaga națiune are în archirei nemărginită încredere și pentru aceea credem și trebuie să credem că archireii noștri națiunali și astăzi, ca și în trecut, vor îmbrățoșa cauza națiunale.

Deci, considerînd că excelența-ta ești unul dintre [cei] doi capi bisericești și politici aleși de națiune în congresul din [1]861 și [i]863********; considerînd că cei 24 bărbați ce constituie Comitetul Național au fost *permanenți* și, prin urmare, chemați a-și 'începe acțiunea sa orișicînd ar cere împrejurările, în fine, considerînd că, deși lipsește o lege prin care regimul ar fi recunoscut și întărit în formă acest comitet, totuși deoare[ce] el ca atari e cunoscut de națiune, și a lucrat, și acțiunile lui fură luate și considerate de ale întregei națiuni, și din partea gubernului, nu mai poate fi îndoială despre legalitatea lui ne luăm, dară, voie cu fieascä supunere a ne adresa către excelenția-ta să te înduri, în puterea mandatului națiunal, a te pune în conțelegere, în cel mai scurt timp, cu celălalt președinte al comitetului și a elua

firul acțiunei națiunale, pentru ca să se reînfrîngă și opiniunea publică ce au început a se forma în jurnale străine, că românii ar fi dezbinați între sine în cauza națiunale.

Totdeodată și tot în acest înțeles ne-am adresat și către excelenta-sa N. N.*********

Cu această fiască supunere și deferințe, rămînem ai excelentei-tale servi prea umiliți,

Toată inteligența română din district, cu vicariul [Antonelli — n. ns.] *și protopopul g.o.* [Mețianu — n. ns.] *în frunte.*

Făgăraș în 6 faur 1867"

* Legile Dietei din Sibiu, deja amintite în notele la scrisorile anterioare, ca și patenta din 20 septembrie care o abroga pe cea din 26 februarie 1861, elaborată'de către Schmerling. Dieta din Sibiu, care a funcționat în 1863—1864, a fost desființată încă în 1865 pentru ca în locul ei să fie convocată cea clujeană.

** Art. II al Dietei din Cluj (1848), favorabil politicienilor maghiari, nu a permis românilor să aleagă mai mult de 14 deputați naționali în întreaga Transilvanie.

*** într-adevăr, legile Dietei din Sibiu n-au fost sistate prin rescriptul din 25 decembrie 1865, care convoca deputații Transilvaniei la Dieta de încoronare de la Pesta, ci, la cererea expresă a miniștrilor maghiari, împăratul ca „rege constituțional" al Ungariei le abrogă prin rescript la 20 iunie 1867.

**** Ministerul maghiar se va alcătui la 11 zile după această petiție, la 17 februarie 1867.

***** Congresul de la Sibiu din 1/13—3/15 ianuarie 1861, care a fixat sarcinile și modalitățile prin care națiunea română urma să-și obțină unele drepturi naționale, la începutul epocii liberale inaugurată de Diploma din'20 octombrie 1860.

****** Comitetul sau comisiunea permanentă aleasă la Congresul din ianuarie 1861 era formată din: Alexandru Sterca Șuluțiu, Andrei Șaguna, Ioan Alduleanu, Iacob Bologa, Ilie Măcelariu, Pavel Vasici, Anton Veștemian, Ioan Pinciu, George Bariț, Ioan Pușcariu, Axente Sever, Matei Nicola, Ioan Rațiu, Dimitrie Moldovan, George Domșa, Spiridon Fetti, Iosif Hodoș, Ioan Alexi, Alexandru Bohățel și Alexandru Lazar.

******* Cei 14 deputați români transilvăneni deja amintiți, care au participat la lucrările Dietei de încoronare de la Pesta între anii 1867—1868. Deși erau prea puțini ca să reprezinte o națiune întreagă, toluși, unii dintre ei au susținut o campanie parlamentară dîrză, pentru apărarea autonomiei Transilvaniei și a drepturilor politice românești, bucurîndu-se de simpatia și recunoștința întregii națiuni (în special Ilie Măcelariu).

******** La 2 decembrie 1862 Alexandra Sterca Șuluțiu și Andrei Șaguna ceruseră învoirea Monarhului pentru convocarea unui nou congres național românesc, menit să solicite și să urgenteze convocarea unei diete transilvănene care să acorde statut politic națiunii române. Convocarea^ dietei fusese promisă, printr-o rezoluție imperială, încă la 18 octombrie 1862. într-adevăr, Monarhul, la 17 februarie 1863 a aprobat ținerea celui de al doilea congres național românesc, care s-a întrunit tot la Sibiu în aprilie 1863.

********* Adică celălalt mitropolit.

[2] Antonelli se referă la atitudinea moderată, conciliantă și prudentă adoptată de Șaguna față de politicienii maghiari, atitudine ce nu era în asentimentul majorității intelectualilor români.

[3] Ioan Pușcariu. Antonelli se înșală, întrucît acesta va participa la dezbaterile Parlamentului maghiar.

[4] Adnotată de Bariț: „Răsp. prin grai, aici, în Brașov, în 9 aprilie seara". Pe baza acestei adnotări am datat scrisoarea la începutul lui aprilie 1867.

X

Făgăraș, 28/5, [1]867

Prea stimate domnule !

Astăzi pre la 11 ore am întîmpinat pre excelența-sa d. Comisar reg[al] [1] la Șercaia, unde fu redicată una poartă triumfale, cu însemnele Ardealului.

Salutarea de bunăvenire i-o ținui românește, pre carea, după terminarea vorbirei, i-o admănuai în traducere ungurească.

In această salutare am exprimat dorirea populațiunei de a asecura pre Maiestatea-sa regală și Marele Principe despre neclătita noastră credință de a se conchema dieta ardeleană pre baza legilor din [18]64, spre a se potea depune jurămîntul omagiale și continua lucrările civnice apte spre a impune diferitele interese ale națiunilor ardelenești[2]. După
aceea, / salutarea de bunăvenire i-o admanuai în traducere ungurească, 49
după al cărei cetire îmi răspunse în ton apăsat că uniunea e faptă complinită[3], nu va suferi nice un feli de agitațiune în contra ei, că în astfeli de salutări nu se cuvine a se amesteca politica etc. Apoi urmă un întreit: „Să trăiască!"

în fine, mă provocă să-i prezentez preuțimea ce sta mai aproape de mine și, din întîmplare,-i prezentai mai mulți neuniți decît uniți.

Oficiolatului încă vorbi tot astfeli, decît lor le mai adause că a zice cum că sunt credincioși împăratului, și a nu asculta de regimul Maiestății sub ministeriul unguresc răspunzătoriu, e iluziurle[4].

între altele, fiend convins că și brașovenii cam asemenea vor fi auzit, rămîi cu cea mai destinsă stimă al prea stimat d[umnea]voastră umili serv,

*/. Antonelli. * 49*

[1] Contele Emanuel Pechy, comisarul special al guvernului Andrâssy, trimis în Transilvania pentru a desăvîrși unificarea și contopirea acesteia cu Ungaria. în corespondența fruntașilor români ardeleni apare sub numele de „Mano-Vodă".

[2] De remarcat atitudinea demnă și curajoasă a vicarului greco-catolic român care, în fața unui înalt împuternicit maghiar, contestă de fapt noul sistem politic dualist și legile lui, și situîndu-se pe baza principiilor naționale democratice, solicită o dietă democratică (deci cu majoritate românească) pentru Transilvania, așa, cum, parțial, existase deja în 1863—1864 la Sibiu.

[3] Observăm că, deși în mai 1867 proiectul de lege al „reglementării" uniunii Transilvaniei cu Ungaria era în studiul unei comisii parlamentare speciale, și va fi înarticulat ca articol de lege cu nr. XLIII abia în decembrie 1868, totuși, contele maghiar, prin afirmația că uniunea e faptă împlinită, se situa pe poziția deplinei „valabilității" a legilor de uniune maghiare, proclamate la 1848. Este de remarcat iritarea care l-a cuprins pe solul lui Andrâssy în fața atitudinii naționale hotărîte a clericului român.

[4] Contele Emanuel Pechy făcea aluzie la deplina înțelegere stabilită de curînd între monarh și clasele conducătoare maghiare.

XI

Făgăraş, 11 august (1)867

Prea stimate domnule !

în urma preţuitei epistole din 9 a l.c. vă trămit de astă dată una copie din adresă şi alta din rezerva de drept.

Copia protocolului va urma mai tîrzior. între aceea-mi ţînui de patriotică datorinţă a vă scrie în scurt cele ce s-au întîmplat după depărtarea d-voastră.

Verificarea protocolului era să se ţînă joi după ameazi la 5 ore, ci notarii ne fiind gata cu protocolul, s-a ţînut vineri la 4 ore. Ungurii, deşi eram numai ca la 12 inşi, pretenseră că aceasta ar fi adunare de comitet.

în contra acestei pretenţiuni nu avusem argumente suficiente, fiindcă, după depărtarea noastră de miercuri seara, nu s-a pronunţat conchemarea comisiei verifieatoarie,, ci s-a fost conchemat membrii comitetului prezenţi, adecă făgărăşenii. Deci, după una scurtă dezbatere, căpi[anul] prim [ar] [1] puseră la ordinea zilei adresa compusă de maghiari cătră Ministeriu [2]. Aceasta se perlese în faţa adunărei şi se propuse la dezbatere. Cu această ocaziune eu am apărat că românii nu o pot primi, din cauză cum că membrii români n-au fost de faţă la dezbaterea şi com-
51 punerea ei. Ma, unii nece n-am ştiut că am fi fost / denumiţi ca membri ai comisiunei. Afară de acestea, adresa lor cuprinde în sine două puncte delicate, asupra cărora comitetul, redus la 8—9 inşi, nu e capace a se pronunţa şi adecă recunoaşterea legilor din [1]848[3] înainte de reviziune şi fuziunea Transilvaniei în Ungaria, asupra căreia încă n-a decis corpul legal legislativ [4].

Al doilea obiect fu subşternerea protocolului şi în traducţiune maghiară, susţinînd că asupra acestui obiect se ar fi şi decis în sesiunile precedente. Acestea le-am combătut, parte cu aceea că în a [nul] [1]861 limba română s-a pronunţiat de unica limbă oficioasă a Districtului, parte cu uzul de pînă acum, si că în sesiunile precedente nu s-au enuntiat.

în urma acestora, fiind susţinut de membrii români, proiectele lor ambele căzură şi adresa lor s-a decis a se alătura pre lîngă protocol, din partea minorităţii.

Ungurii de aici se mîhniră foarte văzîndu-se înşelaţi şi cu această manevră, precalculată din partea lor cu multă fineţe.

Poftind ca D [omnul] Dumnezeu să vă poarte în pace în importanta călătorie şi că după un splendid succes iarăşi să vă potem îmbrăţişa cu frăţească căldură, rămîn al prea stimat d[omniei] voastre cel mai sincer,

/. Antonelli.

Trăducţiunea adresei noastre cătră Maiestate, în ungureşte, e pregătită şi astăzi se va colaţiuna cu originalul[5]. /

[1] Căpitan „primar" sau suprem al Făgăraşului era Ioan Puşcariu.

[2] Reprezentanţii minorităţii maghiare a districtului militau pentru întărirea şi consolidarea sistemului dualist austro-ungar şi erau foarte îngrijoraţi de atitudinea antidualistă a reprezentanţilor românilor în adunarea districtuală.

[3] Legile din 1848 (martie-aprilie 1848) instituiseră, de fapt, pentru prima dată în istorie, pentru o perioadă scurtă (aprilie-august 1848) o formă specifică a dualismului austro-ungar care convergea înspre uniunea personală. Parlamentul şi guvernul maghiar, în care existau mulţi miniştri adepţi ai alianţei cu monarhia şi ai luptei comune împotriva tendinţelor naţionale ale popoarelor nemaghiare, a devenit, prin constituţia din 11 aprilie, competent să-şi exercite autoritatea asupra teritoriului Coroanei Sf. Ştefan, în care locuiau maghiari, şi români, sîrbi, slovaci, ruteni şi croaţi. Trupele imperiale au fost puse sub ascultarea ministrului de război maghiar, care încă în vara anului 1848 le foloseşte împotriva sîrbilor şi croaţilor. între unii miniştri maghiari, reprezentanţi ai partidei nobiliare, care era convinsă că refacerea statului Ungariei mari nu era posibilă fără concursul Curţii, şi cercurile vieneze au existat tratative, prin care acestea din urmă solicitau în schimbul ajutorului armat dat în contra slavilor, trimiterea unor noi trupe maghiare împotriva italienilor. Este mai presus de orice îndoială că în vara anului 1848 s-au luat măsuri comune austro-ungare îndreptate împotriva românilor şi croaţilor. De pildă, la 10 iunie 1848 Ferdinand, la cererea prim-ministrului maghiar şi a lui Esterhâzy, ministrul *â laterre,* a sancţionat legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, promulgată de art. I al Dietei din Cluj la 29 mai 1848. Tot atunci, banul Jellacici a fost destituit şi acuzat de crimă de înaltă trădare, întrucît nu s-a supus guvernului maghiar. Sancţionarea legii uniunii la 10 iunie 1848 a însemnat punerea în aplicare, din partea guvernului maghiar, nu numai a art. I din Cluj ci şi a art. VII al Dietei din Pojon care, încă în martie 1848, prevăzuse uniunea Transilvaniei cu Ungaria, sub rezerva ratificării ei de către o proximă dietă ardeleană. Apoi, legile din 1848 proclamau şi ele limba maghiară ca singura limbă oficială de stat şi a instituţiilor centrale şi naţiunea maghiară ca singura naţiune politică. Iată de ce, minoritatea maghiară din Făgăraş ceruse, în adresa ei către ministerul maghiar, recunoaşterea legilor din 1848. Desigur, la 1848 partida lui Kossuth şi radicalii maghiari nu au fost de acord cu sentimentele prodinastice nutrite de conservatorii maghiari sau chiar de o puterni^c^partidă a nobilimii liberale condusă de Deâk şi Eotvos. în momentul cînd Curtea*Jffcearcă să retragă concesiile făcute Ungariei, Kossuth preia conducerea rezistenţei^ armate antidinastice, deşi nu a fost aprobat de toţi politicienii maghiari. Deâk şi Eotvos au continuat să militeze consecvent, timp de aproape 18 ani, pentru instituirea înţelegerii cu regele, ţintă care a fost atinsă în februarie 1867.

[4] Adică proiectul de lege privind reglementarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria era încă în studiul unei comisii parlamentare speciale. Formată în covîrşitoare majoritate din reprezentanţi ai burghezo-moşierimii maghiare, aceasta a pregătit de fapt terenul pentru contopirea Transilvaniei în statul maghiar, fără nici un fel de reglementare specială a situaţiei românilor ardeleni.

[5] De mîna lui Bariţ: „Răsp., 13 aug."

XII

Făgăraş, 26 mai (1)868

Prea stimate domnule!

în urma prea stimatei epistole din 24 a 1 [unii] c[urente], mă grăbesc, a-ţi trămite, în scurt, decursul pertractărilor din şedinţa de astăzi [1].

Pentru celea comunicate-ţi mulţumesc din anema. Cu respect, la întrebarea: „Ce mai fac, dorm ori priveghez?" pentru acum răspund numai atîta că şi eu pregătisem un feli de contraproiect[2], însă combinîndu-1 cel comunicat, pre acesta din urmă-1 preferii, după cum se şi cuvenea.

Cu întîlnirea care se va întîmpla încă în săptămînă Rusalielor, fiind esmis într-una comisiune în secuime — mai multe. Pînă atunci, încă primeşte, te rog, cea mai destinsă a mea stimă şi apreţuire, cu care mă sîmţ al prea st[imat] domniei-tale, pentru totdeauna deobligat

/. Antonelli.

A doua zi de Rusale, maial la Ohaba[3]. /

[1] Desfăşurarea şedinţelor Comitetului districtual Făgăraş din 26 şi 27 mai 1868 este relatată de către *'Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 390. în'dezbateri s-au manifestat din nou puternice conflicte între majoritatea românească şi minoritatea maghiară din adunare. Reprezentanţii maghiari diri Comitatul Abauj prezentaseră întregii opinii publice şi tuturor adunărilor administrative, o adresă'specială,, cerînd adoptarea şi trimiterea ei, în mod oficial, la Dieta maghiară. Adresă cerea introducerea limbii maghiare în toate adunările administrative locale şi în judecătorii. Minoritatea maghiară din adunarea Făgăraşului aderă cu entuziasm la această chemare a celor din Abauj. Românii, însă, nu puteau fi de acord cu acest lucru.

[2] Probabil Antonelli prezentase o variantă proprie a contraproiectului românesc menit să pareze lovitura maghiarilor cu propunerea Comitatului Abauj.

[3] Adnotarea lui Barit: „1868. Făgăraş, 26 mai. Io[an] Antonelli, vicariu. Răsp. 28".

XIII

Făgăraş, 29 mai (1)868

Prea stimate domnule!

Scăpînd abia de mulţimea omenilor, cari de regulă mă împresură în toată vinerea, înainte de a răspunde la celea de ieri, vă fac cunoscut cum că eu încă mercuri seara vă am trămis prin d. Pop din Tohan proiectul [1], întocma pre cum s-a redicat la conclus, dempreună cu una scurtă descriere a celor petrecute aici în acea zi. El mi-a apromis că se reîntoarce acasă prin BraşoTQkprin urmare pîn-acum a trebuit să-1 şi primiţi. w

în acea descriere, de-mi aduc bine aminte, uitasem a vă comunica că ni s-au împărtăşit şi legile celea mai curînd sancţiunate. Ci, *ad rem* [2]. Eu aşa cred că acel conclus, ciungărit precum—e fireşte nu din vina mea! — încă involvă în sine toate principiale exprese în *Pronunciamentul din Blaş*[3], iar în respectul efectului va să-1 şi întreacă. Cu toate acestea, fiindcă în cauză atît de sîntă precum e cauza noastră naţiunale *nec superflua nocent* [4] aş face, să poţ, din toată anema ca sunetul din Bl[aj] să răsune, prin cel mai poternic echo, şi din Oh[aba], dară tot de una dată cred că am datoria a priveghia ca nu cumva să întunece rezultatul din zilele trecute, pentru că la acea petrecere [5] vor fi şi unii români, cari nu sunt la înălţimea românului cu anema.

Apoi, bat-o Dumnezeu oportunitate! Vrînd, nevrînd suntem siliţi a ne mai uita şi la acelia cari se feresc, de multe ori, şi de umbra acelor
57 ma/nifestaţiuni, prin cari cugetă că şi-ar atrage din nou asupra-şi fulgerile de cari, cîte una dată, fusese amar loviţi.

Laslo plecă la Săcele. Codru [6], amărît pentru înfruntarea ce i se făcu în comitet de către şeful său [7] pentru cuvintele: „Proiectul nu se poate trămite la D[ieta] u[ngară], căci nu cunoaştem uniunea", s-a dus pre sate în afaceri oficioase şi e probabil că nu se va reîntoarce acasă înainte de sărbători. Dealtmentrea *vederemo.*

Pentru invitarea d. Pascali [8] cu societatea sa dramatică s-au vorbit pre aici foarte multe. D. v[ice]căpitan era să ieie iniţiativa, deschizînd una colectă. însă în sala ospătăriei, carea şi altcum n-ar fi destul de aptă pentru atare societate, în zilele trecute se spînzură un sas şi după aceea, la două, trei zile, una şerbitorie. Prin urmare, anevolie cred să se poată înfăţişa acolo vreuna damă, fiind ele după natura sexului lor cu imaginaţiune mai vie decît bărbaţii.

între altele şi pînă la cea mai de aproape întîlnire, îţi poftesc sărbători fericite şi te rog să primeşti cea mai destinsă apreţuire, cu care rămîi pentru totdeauna al prea st[imatei] domniei-tale umilit serv,

Antonelli.

N.B. Ungurii de aici cred că vor avea *mot d'ordre* [9] de a ne teroriza, însă sunt incapaci spre aceasta, faţă cu unii. Că au primit şi eli sau, mai bine, că n-au protestat în contra proiectului, conclusului, o atribuiesc mai mult lenei decît spiritului de liberalism, căci se vedeau bătuţi.

Idem. I

[1] în şedinţa din 26 mai 1868 Antonelli prezentase Comitetului districtual un proiect de adresă către împărat. Antonelli îl pregătise deja dinainte, întrucît ştia că autorităţile districtuale, în frunte cu căpitanul suprem V. Tămaş, vor propune'înaintarea unei adrese către Tron cu prilejul unui eveniment petrecut în familia imperială. Adresa a fost formulată de Antonelli „pentru uşurarea lucrurilor de astăzi", deci avea un conţinut politic *(Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 30, p. 155).

La 27 mai 1868 comitetul reprezentativ al adunării Districtului Făgăraş adoptă *Reprezentaţiunea districtului Făgăraş în cauza limbii.* Prin acest important act politic, românii făgărăşeni îşi exprimă voinţa fierbinte ca limba română să-şi ocupe locul cuvenit în viaţa constituţională de stat. Districtul Făgăraşului a luptat întotdeauna pentru folosirea limbii române în sala legislativă şi în toate instituţiile şi cancelariile administrative şi judecătoreşti aflate pe teritoriile locuite de români. Bazaţi pe aceste considerente juste şi democratice, conducătorii naţionali din Făgăraş respingeau cu indignare propunerea comitatelor Zemplen şi Abauj de a se introduce limba maghiară ca singură limbă oficială a adunărilor administrative şi legislative locale. Dimpotrivă, se cerea ca reglementarea folosirii celor trei limbi în -Transilvania — româna, maghiara şi germana — să se facă după normele şi principiile folosirii limbilor în Elveţia, Belgia, SUA. Făgărăşenii nu erau mulţumiţi cu folosirea limbii numai la nivelul comunelor, bisericii, şcolii confesionale, întrucît o limbă nu se poate dezvolta în viitor dacă nu e folosită în administraţia politică, judiciară şi în legislaţiune. Nefolosirea limbii naţionale în viaţa publică şi de stat va avea ca urmare slăbirea poziţiei ei chiar şi'în compartimentele cvasiprivate amintite. Comitetul districtual făgărăşan lansa un apel către toate comitetele locale din Transilvania, chemîndu-le să apere principiul democratic al egalităţii limbilor naţionale *(Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 40, p. 159).

[2] „La obiect".

[3] Emanat la 3/15 mai 1868, acest important program naţional al rezistenţei româneşti la începutul dualismului se pronunţa în primul rînd pentru „autonomia Transilvaniei pe baza *Diplomei Leopoldine* şi a *Sancţiunii Pragmatice,* cu atît mai vîrtos că şi autonomia ţărilor croato-slovene e recunoscută, deşi relaţiunea acelora cătră Ungaria a fost cu totul diferită de a Transilvaniei". Celelalte deziderate majore erau „reactivarea articlilor de lege aduşi în Dieta de la Sibiu, 1863/64, prin ambii factori competenţi ai legislaţiunei, sancţionaţi de Majestate, publicaţi şi puşi în viaţă, prin care articli naţiunea română s-a inarticulat ca naţiune regnicolară, limba'şi confesiunile ei s-au garantat" şi „redeschiderea Dietei transilvane, pe baza unei adevărate reprezentaţiuni poporale, după drept şi cuviinţă, în sensul votului dat de minoritatea română la Dieta feudală din Cluj, anul 1865". (Deci, alegerile să se facă pe baza proiectului de lege electorală promulgat de Dieta sibiană din 1864, dar rămas nesancţionat de împărat). Enunţarea celui de al treilea punct revendicativ era pe deplin'îndreptăţită, întrucît românii nu considerau că dieta maghiară ar fi îndreptăţită „a face legi valide pentru Transilvania, nici pe transilvanii, ce poate vor fi sezînd' într-însa, de reprezentanţi legali ai ţării noastre" *(Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 38).

[4] „Nici cele de prisos nu strică".
[5] Maialul din Ohaba. Vezi scrisoarea anterioară.
[6] Ion Codru Drăguşanu, vicecăpitanul Districtului Făgăraş.
[7] Adigă de căpitanul suprem Vasile Tămaş.
[8] „Soţietatea dramatică" a lui Mihail Pascali se afla într-un turneu prin Transilvania. *Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 42 îi făcea o vie publicitate, punînd accentul mai ales pe prezentarea tabloului naţional *Mihai Viteazul după lupta de la Călugăreni,* compus de D. Bolintineanu. Redacţia *Gazetei* scria: „Credem că sala va fi prea mică, fiindcă piesa e naţională".
[9] „Cuvînt de ordine".

XIV

Făgăraş, 8 iuliu (1)

Prea stimate domnule !

Vă reachid cu mulţămită articlul lui B[ărnuţiu] [1] despre sinodul cel mare al Besericei nostre, fiendcă mi l-am decopiat, şi aşa nu mai am trebuinţă de original. Astăzi îmi veni şi cercularicul vicariului capitulare [2] privitoriu la alegerea mitropolitului, ce are a se ţinea, din cauza postului, în 11 august.

Ţi-aş trămite în copie întreg cerculariul[3] dacă nu aş presupune că pînă acum îl veţi fi căpătat din Blaş. Mie mi se pare curioasă acea susţinere de derept după care noi, în venitoriu, să nu ne mai potem alege pre mitropoliţii noştri, după cum i-am ales de secuii pînă în momentul de
58 faţă, şi sunt deplin convins că protopopii no/ştri nu se vor lăsa a se seduce prin această frază[4] şi, fără ca să tragă consecinţe din actul alegerei de acum, după cum se zice, vor şti să-şi apere acest derept cu bărbăţie, atît cu ocaziunea alegerei prezente, cît şi î:i venitoriu.

După una scrisoare primită în zilele acestea de la fratele protopop al Sabiniuîui[5], d. protopop Balint[6] s-a manifestat pre lîngă Vancia[7]. Oare nu ar fi bine ca, după ce negreşit te vei fi mai coînţeles şi cu alţii, pre finea lui iuliu să aminteşti cîte ceva în *Gazetă* despre persoanele cari ar trebui să vină în candidaţiune[8]?

Eu, din parte-mi, aş privi aceasta de una necesitate absolută, spre a se potea forma opiniunea publică, căci astfeli uşor pot să vină în ternariu[9] şi ultramontani, cari, ajungînd la potere negreşit îşi vor bate mai tare joc de disciplina şi instituţiunile besericei noastre de cum îşi
58* bătuse în zilele / sale repausatul Erdeli[10]. Aceasta nice decît nu o zic în favorul persoanei mele, căci poate nu aş avea nice calităţile ce se recer astăzi într-un episcop, ori togma metropolit, ci în interesul cauzei comune căreia orişicare particulariu e datoriu a-şi subordina interesele sale.

în urmă, vei afla negreşit cauza pentru care infir aici alegutorii după diecese şi Archidiecesă.

Cerculariul sus-atins ne spune că din Diecesa Lugoşului vor lua parte la alegerea mitropolitului vicariul de la Haţeg cu 3 protopopi şi cu cîte 2 deputaţi [11], din Diecesa Gherlei, vicariul Rodnei [12], al Silvaniei [13] 4 protopopi actuali, 23 viceprotopopi [14].

în Archidiecesă sunt 38 protopopiate [15].

Promisiunea cu privire la condiţiuni o aştept cu mare sete.

Pînă în 6—8 prenumeranţi voliu / să capăt şi aici la *Dicţionariul ung[uresc] -romă[nesc]* [16], însă numai cu finea lunei curente, fiendcă 59
d. oficiali acum au speze, după cum îmi ziseră, cu abonamentul la diurnalele politice.

între altele, primeşte, te rog, destinsa mea stimă şi apreţuire, cu cari rămîi pentru totdeauna al prea stimat[ei] d[omniei] tale mult reveritoriu,

Antonelli. [17] / 59 v

[1] Articolul — celebru în epocă — al lui Simion Bărnuţiu, *Săborul cel mare al Episcopiei Făgăraşului,* se publicase în *Foaie pentru minte. . .,* 1842, nr. 4, p. 26—29; nr. 5, p. 33—37. Este cel mai competent studiu pînă la acea dată (iulie 1868) asupra drepturilor bisericii greco-catolice române din Transilvania şi asupra vechii sale constituţii sinodale. Lui Antonelli îi trebuia studiul bărnuţian spre a-l utiliza la nevoie acum, în preajma sinodului electoral metropolitan din 1868, a cărui perspectivă „octroată", dictată de guvern, nu putea conveni românilor. Vezi aci infra, nota 4. Vezi şi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XIX, n. 2.
[2] Mare prepozit şi vicar capitular al Mitropoliei de Alba Iulia şi Făgăraş era Constantin Alutan.
[3] Vezi textul circularei lui Constantin Alutan la Ioan Mieu Moldovan, *Acte sinodali ale bâserecei române de Alba Iulia şi Făgăraş,* tom I, Blaj, 1869, p. 1—13.
[4] Iată cum sună fraza ministrului unguresc al cultului, din ordonanţa sa nr. 504/6 iunie 1868 către Constantin Alutan, în legătură cu alegerea episcopului: „Reîmplerea scaunului episcopesc metropolitan greco-catolic de Alba Iulia, şi anume din Blaş [• • •] *pre lîngă apriata susţinere a dreptului prea înalt principale de denumire,* şi fără de nice una consecinţă pentru venitoriu în *cazul prezente,* să se efeptuească pre calea alegerei, şi încă după modalităţile propuse de mine" (apud I. Mieu Moldovan, *Op. cit.,* p. 2). Aşadar, iată motivul îngrijorării lui Antonelli: ordonanţa prevede că mitropolitul se va alege — după strictele modalităţi impuse de minister—, dar că acest lucru nu presupune continuitatea în viitor a dreptului de alegere. Este o nouă şi brutală tentativă de suprimare a independenţei bisericii româneşti, tentativă care acum, în 1868, la un an după definitivarea dualismului, nu era o surpriză din cele mai mari.
[5] Protopop al Sibiului — greco-catolic — era Ioan V. Rusu.
[6] Simion Balint, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XX, n. 3.
[7] *Ioan Vancea de Buteasa,* 1820—1892, şi-a făcut studiile teologice la Seminarul „Sfînta Barbara" şi Institutul „Sf. Augustin" din Viena. în 1848—1849 a fost profesor de preparandie şi secretar episcopesc la Oradea, devenind apoi, în 1855, canonic şi în 1865 episcop al Gherlei. După moartea lui Al. Sterca Şuluţiu a fost ales mitropolit de Sinodul din Blaj, la 11 august 1868. A avut merite şi pe tărîm şcolar. Adoptă o atitudine politică moderată şi prudentă (singura, de altfel, compatibilă cu poziţia sa oficială), dar totuşi protestează în faţa monarhului atunci cînd miniştrii maghiari emană legi care lovesc în autonomia confesional-şcolară românească şi introduc forţat limba maghiară în procesul de învăţămînt. în 1872 I. Vancea patronează la Blaj o consfătuire politică la care s-au discutat eventualele posibilităţi de împăcare cu regimul maghiar. La consfătuire au mai participat George Bariţ, Ioan Raţiu şi Ilie Măcelariu. Iniţierea acestei conferinţe i se datorează prim-ministrului Lonyai, care dorea să sondeze atitudinea politică a românilor şi să afle dacă eventual, descurajaţi de situaţia din ultimii ani, conducătorii românilor nu sînt dispuşi să renunţe la o parte din revendicările lor, formulate de programele şi actele naţionale. Tratativele eşuează, întrucît conducătorii laici ai românilor nu renunţă la poziţiile vechi, iar prim-ministrul nu se gîndea în mod serios să acorde concesii majore românilor de sub Coroana maghiară.
[8] Vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XIX, n. 2.
[9] Ternariu = numărul de trei candidaţi care obţineau cele mai multe voturi în sinod. Dintre aceştia trei, împăratul alegea — avînd acest privilegiu — pe cel care-i

convenea. Sistemul ternariului, introdus încă în secolul al XVIII-lea, era un adevărat călcîi al lui Ahile pentru biserica română din Transilvania. La fiecare alegere, în ternariu se strecura şi cîte o unealtă servilă a regimului, un „ultramontan" ori o mediocritate notorie, pe care Monarhul se grăbea să o numească. Cazul cel mai caracteristic este al lui Bob în 1782, care avea cele mai puţine voturi dintre membrii ternariului, şi a fost totuşi preferat de împăratul. La 1838, ternariul va fi alcătuit din Ioan Vancea de Buteasa, Timotei Cipariu şi Ioan Fekete Negruţiu (vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XIX, n. 2).

[10] *Vasile Erdeli,* 1794—1862, episcop greco-catolic român de Oradea. A studiat teologia la Oradea, Pesta şi Viena. A fost mai întîi canonic si rector al Seminarului teologic din Oradea, unde fu numit episcop la 2 august 1842. Contribuie mult la înfiinţarea unei catedre de limba şi literatura română la gimnaziul de la Oradea, în 1851, şi la reorganizarea gimnaziului din Beiuş, pe baza sistemei de 8 clase, în anul 1853. A avut un rol însemnat în construirea unor biserici si scoli naţionale româneşti în episcopatul său. Deşi a avut o atitudine politică contradictorie, totuşi are meritul de a fi redactat, în numele românilor din Dieceza Oradiei Mari, o petiţie politică importantă, ce se baza pe principiile moderne ale naţionalismului militant şi care completa şi chiar dezvolta petiţia din 25 februarie 1849.' în ianuarie 1850 cere ca teritoriul monarhiei locuit de români să se numească „ţara românilor" (Romanenland) şi să aibă un guvern naţional propriu şi autonom, condus de un guvernator sau prefect naţional, cu sediul la Blaj (la 25 februarie se ceruse monarhului să accepte titlul de „mare duce" al românilor). Naţiunea română, prin organele sale alese, urma să-şi administreze singură afacerile sale propii, recunoscîndu-se unele probleme si de competenţa guvernului central vienez. Antonelli îi reproşează lui Erdeli atitudinea lui autoritară în conducerea treburilor bisericeşti şi şcolare. Un alt merit al episcopului orădean fusese încurajarea, prin circulare, a folosirii limbii naţionale româneşti ţn treburile publice.

[11] Delegaţia Lugojului la Sinodul electoral din 11 august 1868 era compusă din vicarul Haţegului, Petru Pop, protopopii: Ioan Ianza din Grădişte, Ioan Fodor din Hunedoara, Beniamin Densuşianu din Bobîlna şi Petru Vălean'u din Cugir si preoţii: George Pop Densuşianu din Densuş, Ioan famas din Hunedoara, Ioachim Elm din Plosca, Petru Popovici din Cib, Ştefan Corvin din Cigmău, Anton Balomiri din Balomir şi George Bercianu din Cugir.

[12] Vicarul Rodnei era Grigore Moisil.

[13] Demetriu Coroianu.

[14] De fapt, din Dieceza Gherlei vor fi delegaţi la sinod un număr mult mai mare de protopopi: Simion Bocşa din Lujerdiu, Ioan Dragomir din Lăpus, Grigore Pop din Băseşti, Ioan Lobonţ din Pericei, George Tecariu din Beclean, Ioan Colceriu din Căticău, Nichifor Oşanu din Nireşul Mare, Ioan Silaşi din Buza, Andrei Anton din Gherla, Avram Dragoş din Eriu, Ioan Cheşei din Ciocman, Ioan Opris din Notig, Alexandru Silaşi din Bistriţa, Alimpiu Barbolovici din Giula, Ioan Filipan din Se'cu, Vasile Casa din Reteag, Vasile Pop din Sărăuad, Ioan Pop din Ciceu Cristur, Atanasie Cotoţiu din Şomcuta Mare, Grigore Mureşanu din Sînmărghita, Alexandru Barbolovici dm Oarţa de Jos, Ioan Cristea din Vad, Ioan Vecas din Ipu, Simion Anceanu din Surduc, Ioan Gal din Şamşud şi Teodor Pop din Bred. Au lipsit foarte putini, marea majoritate fiind prezenţi. Dintre preoţii participanţi din partea Gherlei e de amintit Clemente Lupşai, parohul Rodnei, care a fost desemnat să-1 propună pe Ioan Vancea de mitropolit (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 63, p. 251).

[15] Adică în aşa-numitul Decanat catedral al Blajului sau, mai precis,' în teritoriul vechii episcopii de dinaintea restaurării arhiedecezei greco-catolice din Transilvania. Mai puţin vicariatul Haţegului, care a fost ataşat Episcopatului din Lugoj. Decanatul catedral era compus, într-adevăr, — în afara vicariatului foraneu al Făgăraşului, pe care-1 conducea Antonelli însuşi — din următoarele protopopiate, cu protopopii, viceprotopopii sau administratorii lor (la 1868): Alba Iulia (Augustin Pop), Blaj (Ioan Fekete Negruţiu), Armeni (Vasile Pauleti), Bistra (Simion Balint), Cut (Ioan Deac), Uioara (Leontin Leonteanu), Reghin (Mihail Crisan), Cluj (Ioan Pamfihe), Sînmărtinul de Cîmpie (Grigore Elekesi), Aries (Ilie Farago), Gurghiu (Aron Boerm), Mureş (Iosif Nyulâsi), Sibiu (Ioan V. Rusu), protopopi; Aiud (Demetriu (Stoian), Alecuş (Ioan Copăceanu), Bia (Ioan Ignat), Iernud (Ioan Gherasim), Beiu (George Lazăr), Pogăceaua (George Crişan), Poşaga (Samuil Vasile~ Lâszlo), Turda

(Iacob Lugojanu), Fărăgău (Gavril Cheţanu), Morlaca (Anania Pop), Palatca (Andrei Albon), viceprotopopi; Băgau (Ilie Luca), Ibăşfalău (Ioan Tile), Vaidacuta (George Rădutiu), Luduş (Ioan Graur), Cătina (Ioan Moldovan), Cojocna (Demetriu Szabo), Mărgău (Vasile Poruţiu), Dîrja (Vasile Pop), Milvan (Alexandru Casianu), Odorhei (Alexandru Boeriu),' Trei-Scaune (Moise Boeriu), Ţichindeal (Demetriu Aron), Mediaş (Ioan Popescu), administratori.

[16] Avea să apară peste un an: *Dictionariu unguresc-românesc. Magyar-román szotdr. Compus de Georgie Bariţ. Editoriuşi proeditoriu, auctoriul,* Braşov, 1869.

[17] Cu adnotarea lui Bariţ: „Răsp.'9 iul. Trim[is] *Memor[ialul]* pe 12 aug. Mai scris 20 iul."

XV

Făgăraş, 14 iulie (1)868

Prea stimate domnule !

Cu mult preţuita scrisorie din 9 a l.c. am primit proiectul de condiţiuni[1]. L-am cetit cu multă atenţiune şi l-am aflat întru toate prea bine dedus, şi eu din parte-mi,^ dacă ar fi şi cu aprobarea d-voastră, după pasagiul pre pagina 2°: „In cursul negoţiaţiunilor din zilele metropoliţilor Teofil şi Atanasie, despre deciziunile Conciliului Tridentin n-a fost nece vro pomenire", aş afla cu cale a se mai adauge: „Căci pontificii romani în tot timpul s-au ţinut strîns de baza uniunei aflată în Conciliul Florentin. Aceasta se vede din brevele Pontificelui / Paul al 5 către 60
episcopii ruteni în a. 1615, din deciziunile lui Clemente al IX, cu datul 2 aprilie 1669, şi mai ales din faimoasa enciclică a^ lui Benedict XIV, carea se începe cu cuventele « Allatae sunt...»[2]. In aceasta demîndă strîns misionarilor din Oriente, ca să se ţină numai de cele 4 puncte, iar de ritul, disciplina şi instituţiunile lor să nu se atingă. După punctul 9 n-ar potea oare să se intreţese şi punctul acesta ?

In seminariale noastre teologice să se reintroducă pravila în locul dereptului canonic al Besericei latine, ci pravila reformată după disciplina celor 8 secuii ai besericei răsăritene şi acomodată împregiurărilor prezente, adăugind unii articlii dietali sancţionaţi, precum rescriptele împărăteşti privitoare la unele instituţiuni / pentru Beserică şi măsure 60*
îndatoritoare ale preuţime[i], şi astfel compusă într-un codice bisericesc precum au şi celelalte confesiuni. Spre efeptuirea acestui scop, în sinodul cel mai de aproape să se şi denumească una comisiune din bărbaţi de specialitate din toate diecesele, carea apoi să-şi subştearnă operatul sinoadelor diecesane spre discuţiune şi aprobare, căce puterea legislativă, după constituţiunea besericei noastre e pre lîngă sinoade. Despuseţiunile şi ordinaţiunile ce le emit metropolitul şi archireii sunt numai provizorie, prin acestea nu se poate întreprinde nicedecît una cură radicale în respect la boala organică, de carea acum sufere amar beserică nostra. / 61

Şi fiendcă în scrisoaria sus asenată îmi amintiţi că cu pr[otopopul] B[alint] aţi conferit una zi întreagă, îmi iau îndrăzneală a vă întreba: trimisu-s-a acest operat şi altora, au rămîne să-1 propun eu, după cum ne-am fost înţeles? La cazul din urmă, în respectul procedurei, eu aş cugeta că i-ar fi locul la conferenţia pregătitoarie din 10 august, pre carea trebuie să ni-o conceadă, fiindcă şi altfeli vom avea de a ne consulta

asupra persoanelor punînde în candidaţiune[3], şi încă înainte de ce ar potea să fie vorba despre acestea. Şi dacă va să'se rădice la conclus, va trebui să treacă numai semplu la protocol, fiendcă p[rotopo]pii nu sunt avizaţi, ca să-şi ducă cu sine şi sigilele oficioase. Ce zici ?

La pasagiul: „Ce ţi se pare: sept[embrie] tr[ecut] fusei provocat şi de un c[anonic] din Bl[aj] ca să-i fac ceva, apoi de vro 4 mireni fruntaşi", mi-am bătut mult capul fără ca să pot pricepe, înţeles-au dînşii operatul comunicat şi mie ? Ori, doară, au volit să proslăvizaţi pre cineva ?

După cari, rămîi cu cuvenită stimă,

61" *Antonelli.* \

\ Antonelli, în colaborare cu Bariţ şi probabil cu protopopul greco-catolic S. Balint, a elaborat un proiect de condiţiuni menit să apere autonomia bisericii greco-catolice şi dreptul ei de a-şi alege singură mitropolitul. în aprobarea ministerială se specifica în mod expres că ministerul concede sinodului doar de data aceasta sa-şi aleagă episcopul, urmînd ca pe viitor acest drept să se şteargă. Proiectul de condiţiuni va fi citit de I. Antonelli la 11 august 1868, cînd s-a deschis sinodul, în prezenta celor doi comisari regali Alexandru Dobra, episcopul Lugojului şi Alexandru Bohăţel, căpitanul suprem al Năsăudului, care asigurau conducerea lucrărilor. Revendicările formulate în proiect erau: 1) „deplina restaurare a autonomiei constituţionale si sinodale a bisericii noastre, precum a fost ea înainte de ce s-ar fi alterat prin măiestriile absolutismului"; 2) „uniunea cu Roma este numai dogmatică, în cele 4 puncte"; 3) „dependenţa ierarhiei noastre de la scaunul Romei e numai cea prevăzută în Concilml de la Florenţa"; 4) „care membru al besericii noastre ar cuteza să apeleze in viitor la vreun scaun romano-catolic va fi tras la judecată sinodială, fie el de orice condiţiune"; 5) „sinodul îşi respică voienţa într-acolo ca sinoadele alegătoare să fie compuse din clerici şi laici"; 6) „laicii, în sinoade, să aibă vot decisiv în toate, cari se reduc la admimstracţiunea moşiilor, la instrucţiunea tinerimii"; 7) „la pertractarea chestiunilor dogmatice şi la cîte sunt rezervate ierarhiei, laicii nu vor putea participa" ; 8) „sinodul aşteaptă ca arhipăstorul ce se va alege, după hirotonire, să adune mai înth sinod din clerici, spre a pregăti calea pentru înfăptuirea celor cuprinse în punctele 6 şi 7 (separarea materiilor şi, respectiv, numirea celor rezervate pentru sinodul preoţesc)"; 9) „jurisdicţiunea scaunelor protopopesti e restaurată"; 10) „toţi membrii sinodului se obligă a observa strîns aceste condiţiuni, la cazul cînd ar ajunge careva din ei mitropolit sau episcop, şi a nu suferi odată cu capul ştirbirea ulterioară a drepturilor bisericii noastre, a susţine si apăra pe arhiereul ce va lupta pentru autonomia bisericii noastre" *(Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 64, p.243).

[2] „Se fac cunoscute..." într-adevăr, aceste pasaje se găsesc într-un text dezvoltat, cu un scurt istoric şi cu comentariile de rigoare, al proiectului prezentat de Antonelli. Bariţ a acceptat adăugirile făcute de vicarul Făgăraşului si, în textul final (dezvoltat), pasajul sună astfel: „In decursul negociaţiunilor din zilele mitropolitilor Teofil şi Atanasie I, despre deciziunile Conciliului Tridentin nu a fost nici o memorare, căci pontificii romani, în tot timpul, s-au ţinut strîns de baza uniunei aflată în Conciliu Florentin. Aceasta se vede din brevele pontifului Paul V, dat către episcopii ruteni în an. 1615, cum şi din deciziunile lui Clemente IX, cu datul 2 aprilie 1669 si mai ales dm faimoasa Enciclică a lui Benedict XIV, care se începe cu cuvintele: Allatae sunt" *(Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 59, p. 235).

[3] Vezi scris, anterioară, n. 8.

XVI

Făgăraş, 26 iuliu, (1)868

Prea stimate domnule !

De mîne demineaţă înainte voliu să încep eu însumi a traduce proiectul în latină, căci deşi cunosc una mare mulţime de bărbaţi mai competenţi decît mine în acest respect, nu sunt însă şi convins'că oare ei

învoliescu-se ori ba cu tot cuprensul aceluia ? Apoi, eu nu aflu de bine a-l comunica, intona, înainte de timp[1].

Pentru celea din epistola precedente vă mulţumesc. Acum cunosc deplin situaţiunea în carea ne aflăm cu beserica noastră.

De una vă mai rog, aveţi bunătate a-mi comunica de timpuriu cari sunt persoanele acelea asupra cărora se concentrează opiniunea / din 62
Archidieceză, pentru că cu ocaziunea alegerei din 30 a l[unii] c[uronte][2] aş voii ca şi aici să se facă tot aceea ce are să se facă şi în alte părţi.

între altele, rămîi cu destinsă onoare al prea stimat d-tale reveritoriu

/. Antonelli. [3] / 62*

[1] Este vorba de proiectul amintit în scrisoarea precedentă, pe care Antonelli se gîndea să-1 ţină întrucîtva secret, de teamă ca nu cumva alţi prelaţi greco-catolici, dispuşi la concesii în faţa exigenţelor regimului, să-i diminueze sau să-i şteargă unele revendicări.

[2] Se referă la sinodul vicariatului Făgăraş, care s-a ţinut la 30 iulie 1868. In cursul dezbaterilor, preotul greco-catolic I. Popescu din Cohalm a protestat energic în contra decretului ministerial care disputa bisericii unite române dreptul de alegere a mitropolitului, sau acesta este chiar periclitat cu desfiinţarea în viitor. După ce participanţilor li se acordă un anumit timp de reflecţiune asupra persoanei candidatului, ei se retrag şi după mărturiile unui preot, cei mai mulţi s-au rugat „din inimă către părintele ceresc — carele singur ştie mai bine durerile românului — ca să îndrepte inima fiecărui votizant spre acel bărbat, carele să poată zice ca predecesorul său: « Numai moartea mă poate despărţi de naţiune »" [era o aluzie clară la decedatul mitropolit Alexandru Sterca Şuluţiu, care şi în ultima parte a vieţii sale a luptat cu curaj şi dăruire de sine pentru drepturile politice ale naţiunii sale] (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 58).

[3] Cu adnotarea lui Bariţ: „1868. Ioan Antonelli, vicariu. Făgăraş, 26 ml. Rasp. 28 iulie".

XVII

Făgăraş, 31 iulie [1]868

Prea stimate domnule !

Ieri trecurăm preste alegeri. Din această eparchie, la stăruinţa mea ca să mă lase cu totul afară din candidaţiune, reieşi Silaşi[1] cu 33 voture. 3 inşi, pre cari nu-i potui capacita deloc, îmi dederă voturele sale mie, iar 4 inşi ep[isco]pului Vancea. Corifeul acestor 4 voturi s-a deochiat, şi el n-a reieşit nice ca notariu, nice ca deputat. La protocol au intrat proteste în contra încercării de a ni se şterge pre venitoriu dereptul alegerei[2], precum şi în contra anomaliei după cari alegerea de acum a archireului are de a se face şi cu concursul alor 34 protopopiate din alte diecese.

Unchiul Balint[3] îmi scrisese în zilele acestea din Borszek că pre 8 august să merg la badea Ioan în Cricău[4], spre a ne consulta mai de aproape. Eu i-am răspuns că ar fi mai cu scop să ne întîlnim pre acel timp în Blaş. Dacă dînsul va avea motive mai tari decît ale mele, va trebui să plec din Făgăraş în 4, mult 5 august. La din contră, în 6. Copia vi-o trămit fiindcă o de'copiai şi eu. Pentru *Zukunft*[5] vă mulţumesc, căci de cînd şi-o fost scaimbat colorea nu mă mai prenumărasem la el. Scrisoarea apromisă o aştept, dară, pînă în 4 august.

Intre altele, rămîi cu destinsă reverenţie al prea stimat d-voastră reveritoriu,

64 *Antonelli.*[6] /

[1] Grigore Silaşi. Va intra şi în rîndul candidaţilor la sinodul general din [illegible], cu un număr de numai două voturi. – Vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu nr. [illegible], n. 2.

[2] Vezi scrisoarea anterioară, n. 2.

[3] Simion Balint. Balint îi era unchi lui Bariţ, nu lui Antonelli.

[4] Badea Ioan din Cricău = Ioan Axente Sever, care trăia pe moşia sa din Cricău, nu însă în afara vieţii politice a românilor din Transilvania.

[5] „Viitor".

[6] Adnotată: „1868. Făgăraş, 31 iul. Răsp. 3 aug. Antonelli".

XVIII

Făgăraş, 18 august [1]868

Prea stimate domnule !

Fiind ales în comisiunea verificatoarie[1] şi abătîndu-mă pre la unele paroehie ale vicariatului, unde mă chemă datoria, m-am reîntors numai ieri. Aici, acasă, frunzărind *Gazeta,* văzui, din numărul celjmai de aproape[2], că ai fost informat cam rău despre soartea proiectului de condiţiuni. Din această cauză mă grăbesc a te încunoştinţa că acela a suferit modificaţiuni în motivare, încunjurîndu-se tot ce talia în dogme şi se părea unei părţi însemnate că ar rădica asupră-ne ultramontanismul şi toate celealalte — *isme.* Punctele s-au primit întogma, numai de la punctul al 10 s-au lăsat afară cele de sub c), fiind cam aspre.

Acest proiect, subscris de 4 vicari şi alţi 26 protopopi, s-au făcut în ziua alegerei. Sinodul întreg 1-a primit[3], şi', ca atare, a şi intrat în protocol în toată extensiunea. Decursul alegerei o să-1 scrie mai pre larg blăşanii.

între altele, rămîi cu cea mai destinsă stimă, al prea st[imatei] d-tale sincer reveritoriu,

Antonelli.[4]

[1] în ziua sinodului — 11 august — la propunerea lui Petru Pop, vicarul Haţegului, se alege comisiunea de coordonare a lucrărilor, compusă din Timotei Cipariu, Constantin Papfalvi, Grigore Mihali, Ilie Vlasa, Petru Pop, Grigore Moisil, Demetriu Coroianu, Ioan Antonelli, Simion Balint şi Beniamin Densuşianu. Dar nu aceasta este comisia care a întîrziat întoarcerea lui Antonelli acasă, ci aceea de verificare a protocolului alegerii, comisie din care au făcut parte toţi capitularii, vicarii foranei (deci şi Antonelli, al Făgăraşului), protopopii Augustin Pop şi Ioan V. Rusu si reprezentanţii corpului profesoral din Blaj.

[2] *Gazeta Transilvaniei* (XXXI, 1868, nr. 62—63) manifestă rezerve fată de desfăşurarea şi modalitatea alegerilor. Bariţ, despre care aflăm din această scrisoare că e autorul articolului, a fost nemulţumit, probabil, de victoria „ultramontanului" Ioan Vancea, cu 59 voturi, în vreme ce candidaţii partidei naţionale, Cipariu si Fekete Negruţiu, obţin doar 49, respectiv 36 de voturi.

[3] De fapt, proiectul lui Antonelli „relativ la restaurarea autonomiei si constituţiunei sinodali a băsericei greco-catolice" a fost adoptat în conferinţa preliminară din 10 august 1868. La protocol nu se trece textul proiectului (vezi Ioan Micu

XIX

Făgăraş, 29/12 (1)868

Prea stimate domnule !

Premiţînd că nu avurăm ocaziune a ne face datoria patriotică faţă cu legea de uniune şi naţionalităţi[1], după cum cred că te vor fi încunoştinţat pînă acum alţii mai de aproape, vin prin aceasta a-ţi mulţumi pentru celea comunicate în epistola precedente, căci e bine să ne cunoaştem puseţiunea în toată privinţa, ca să nu orbecăm în întunerec.

Ce să facem, oare, faţă cu nouăle alegeri la Dieta din Pesta ?[2] Părerea mea ar fi ca să observăm una pasivitate completă, abstinîndu-ne pînă şi de la lucrările pregătitoare şi astfel lăsînd terenul întreg fracţiunilor maghiare, căci şi altcum de la maioritatea Camerei alegînde pre baza legilor deja cunoscute nu potem spera nimic favoritoriu[3]. Apoi 10—12 deputaţi români[4], fie cît de energioşi, cu anema cît de românească, vor fi condemnaţi a susţinea, ca şi în trecut, una / luptă cu totul neputin- 66
cioasă[5].

Fiindcă în epistola precedente mi-ai stîrnit curiozitatea cu privire la informaţiunile ce ţi s-au cerut pentru metr[opolitul] Vancea, aş dori, dacă ai avea timp, să mi le comunici şi mie, cel puţin în trăsurile lor mai principali, ca să mă pot orienta despre ce se tracte[a]ză.

Altcum, te rog primeşte destinsa mea stimă ce o am cătră d-ta şi toată familia. Rămînînd cel mai sincer reveritoriu,

I. Antonelli,

vicariu. / 66*

[1] Totuşi, deputaţii români întruniţi în Clubul naţionalităţilor, care cuprindea şi reprezentanţii altor naţiuni asuprite, au organizat o acţiune de rezistenţă dîrză împotriva ambelor legi amintite de Antonelli. Deşi sistemul electoral censitar al Ungariei şi al Transilvaniei (în Transilvania de 8 fl., mai mare ca în Ungaria, de 5 fl.) n-a permis alegerea unui număr de deputaţi proporţional cu numărul populaţiei pe care o reprezentau românii, totuşi deputaţii naţionali au alcătuit contraproiecte, atît în privinţa legii naţionalităţii, cît şi în privinţa legii „reglementării" uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Aceste acţiuni parlamentare apărau şi afirmau drepturile politice ale poporului şi, deci, puteau fi considerate ca emanaţii ale întregii voinţe naţionale, chiar dacă majoritatea maghiară reacţionară le-a respins. împotriva proiectului Deâk au votat românii: Babeş, Balomiri, Măcelariu, Maniu, Medan, Mocioneştii (Anton absent), Bohăţel, Boriea, Pop, Popovici-Desseanu, Popovici Sigismund, Puşcariu, Roman, Tulbaşiu, Tincu, Varga; sîrbii: Dimitrovici, Manoilovici, Miletici, Stoiacicovici, Trifunat şi ruteanul Dobrjanski. Cînd dieta vota proiectul lui Deâk ca singur obiect al dezbaterilor parlamentare privind legea naţionalităţilor, deputaţii români şi sîrbi părăsesc sala în mod ostentativ. Atitudinea lor curajoasă şi demnă a fost înregistrată cu mîndrie şi satisfacţie, atît de opinia publică românească din monarhia austro-ungară, cît şi de cea din România. De asemenea, deputaţii români sprijină cu căldură proiectul lui I. Măcelariu privind legea „reglementării " uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Proiectul lui Măcelariu contestă în mod deschis dreptul şi competenţa Dietei Ungariei — alcătuită şi compusă în mod defectuos şi nedemocratic — de a adopta singură orice hotărîre privind această chestiune, si revendica convocarea unei noi diete democratice în Transilvania.

[2] Al doilea ciclu parlamentar al sistemului „constituţional" dualist, care cuprinde perioada dintre 1869—1872. Acesta a fost boicotat de către românii transilvăneni care, în covîrşitoarea lor majoritate, nu participă la alegeri, conform consemnului dat la Mercurea. Acolo unde sporadic românii vor participa la alegeri, îşi vor da voturile unor deputaţi radicali (cercul Viştea alege pe I. Antonelli şi cercul Haţeg pe I. Măcelariu), care refuză să intre în parlamentul maghiar, fapt ce constituia un element pasivist clar.

[3] Antonelli se referă la majoritatea parlamentară maghiară, care reprezenta interesele de dominaţie ale burghezo-moşierimii maghiare.

[4] într-adevăr, deşi clasele dominante maghiare au aplicat forţat uniunea Transilvaniei cu Ungaria, nu s-au grăbit niciodată să uniformizeze legea electorală, ci, pentru Transilvania au menţinut întotdeauna un sistem electoral special cu mult mai reacţionar şi mai îngust, comparativ cu cel din Ungaria. Scopul era destul de clar: împiedecarea pătrunderii unui număr mai mare de deputaţi naţionali în parlament (în cazul că românii s-ar fi decis să participe la alegeri şi deputaţii la dezbaterile parlamentare). Fixarea unui cens ridicat, împărţirea cercurilor sau arondismentelor electorale după numărul alegătorilor şi nu al populaţiei, menţinerea prerogativelor de naştere (nobiliare) în comitatele transilvănene, constituiau cîteva din clauzele care permiteau ca populaţia maghiară şi săsească din Ardeal să aleagă 60 de deputaţi, iar populaţia română maximum 15 deputaţi (*Albina,* VII, 1872, nr. 16).

[5] Antonelli are în vedere, probabil, că la votul legilor şi al hotărîrilor adoptate în parlament deputaţii naţionali sînt învinşi sistematic de deputaţii burghezo-moşierimii maghiare, mereu majoritari. Dar lupta parlamentară a deputaţilor naţionali, deşi minoritari din cauza legilor electorale amintite, a avut totuşi un viu ecou printre conaţionalii din imperiu sau cei din statele deja constituite (România, Serbia) şi în plus, chiar în opinia publică europeană.

[6] Adnotată: „Io[an] Antonelli. Făgăraş, 29 dec; răsp. 5 ian."

XX

Făgăraş, în 9 ianuarie (1)869

Prea stimate domnule !

La epistola trecută nu ţi-am mai răspuns, pentru că astăzi o să avem conferenţie inteligenţia mai de frunte de aici [1]. Mîne nu voi întîrzia a-ţi scrie şi împărtăşi rezultatul. Scrisorile primite astăzi mi le-am decopiat şi mulţumesc pentru ele. Originalele vi le retrămit. Mulţumită şi salutare românească, căci mă grăbesc la conferenţie.

Rămînînd în cea mai destinsă onoare, al prea stimat d-tale sincer reveritoriu,

Ioane Antonelli,

75 vicar foraneu [2]./

[1] Este vorba de conferinţa pregătitoare a adunării districtuale ţinută în 11 ianuarie 1869.

[2] Cu adnotarea: „Făgăraş". 1869, ian. 9. Vic[arul] Ioan Antonelli".

XXI

[Făgăraş, post 11/23 ianuarie, 1869]

Prea stimate domnule !

îţi trămit votul minorităţei ungurilor noştri din Făgăraş [1], insinuat cu ocaziunea dezbaterilor, însă dat la protocol numai la verificare, ca românii să nu mai poată răspunde la dînsul. Ţi-l trămit ca să te convingi

că ei pînă acum numai pentru aceea au acoperit slăbiciunea căpitanului supr[em] [2], căci au sperat cum că el va potea aduce pre toţi românii de aici ca să denege orice sentiment naţional românesc şi să se închine numai volienţiei naţionali ungureşti.

Dacă n-a putut dovedi această hărnicie el trebuia să cază, pentru că aşa vrea Fulop et compagnia.

Acest pamflet, crede-mă, că cu grabă — nu-i alt termin mai potrivit ! — a fi bine să iese în *Uetoile d'Orient*[3] alăturat lîngă celea publicate în *Gazeta Tr[ansilva]niei,* nr. 4, rubr[ica] *Făgăraş*[4], ca să vază lumea toleranţa şi cultura ungurească din Făg[ăraş], şi să se convingă că pre aici aceşti oameni se cred chemaţi a juca faţă cu noi rola de domni şi stăpîni, numai pentru că astăzi glorioasa naţiune maghiară are ministeriu responsabile.

Altcum, primeşte, te rog, destinsa stimă cu care sum al d-tale reveritoriu,

/. Antonelli. j 67

[1] Iată copia „votului minorităţii ungurilor din Făgăraş, trimisă de Antonell (se află la B.A.R., ms. rom. 992, f. 69r—71v, alături de ac. scrisoare a lui Antonellie)

„Măsolat

Lehetetlen megiitkozesunket s megbotrânkozâsunkat nem nyilvânitani az elnoksegnek Fogaras videk kozep ponţi âllando bizotmânyânak 1869*-* evi Januâr *21<ín* tartott gyelesebeni azon eljârâsan, mely szerint piispoki helyetes, Antonelli Jânos urnak azon inditvânyât, hogy a kozepponti âllando bizotmâny ne bocsâtkozzek a kozepponti vâlaszto bizotmâny megvâlasztâsâba, mely mas szoval annyi, hogy neengedelmeskedjiink a szentesitett torvenyek s videkiink reszerol a kozelebbi Orszâggyulesre kovetkiildest tegyiik lehetlene, a helyett hogy a torveny es torvenyen alapulo miniszteri rendelet, illetoleg litasitâs feltetlen kotelezo erejerei utalâssal viszsza utasitotta volna, tanâcskozâs ala vetetni engedte s szavazâs ala is bocsâtotta, s ezâltal lor vitât idezett elo a felett: teljesitessek e a szentesitett torveny, vagy sem?; *2*" pâlyatert nyitott a magyar âllam kenyeret mohon megevo, de nyelvet nem tudo s meg tanulni sem akaro, s nyilatkozataibol kovetkeztetoleg va banque ot jâtzo videki alkapitânynak Drăguşanul Coaru luonnakarra, hogy lâzitâssal hatâros ingerult kifakadâsokban nyilvânitsa a meglevo rendszerrel, s fenn âllo alkotmânyos kormânnyal, s torvenyhozâssali elegiiletlenseget, alkalmat nyujtott epes modorban hiresztetni azt, mi a tenyekkel egyebirânt homlokegyenest ellenkezoleg âll, hogy a român nemzet fiai csak a Schmerling kormânynak koszonhetik, hogy hivatalt viselhetnek, hogy a Schmerling hormâny sokkal jobb volt, mint a magyar alkotmânyos kormâny, hogy a român nemzetnek sokkal jobban volt dolga Schmerling alatt, mint 1861^, foleg 1865ân innen, hogy az alkotmânyos magyar kormâny s Orszâggyiiles Erdelynek csak kârâra volt, mert a mellett hogy Erdelyt autonomiajâtol megfosztotta, a nelkiil hogy Erdely jovâra valamit tett volna, s legalâbb egy vasutacskât epitett volna, mialatt Magyarorszâgot vasutokkal âthâlazta, az erdelyiekre nagyobb sulyosabb adot, rott, a magâroli elfelejtkezesig terjedo heves es serto kifejezesekben tâmadni meg az ujabban hozott torvenyeket, s foleg az uniorol szollo 43*^ torvenyt, s a kovetvâlasztâsokra vonatkozo miniszteri utasitâst zsarnokinak — asupritor — nevezni, s alkotmânyos tisztviselo letere âllâsâvâl nem tarta inconpatibilisnek nyiltan kozgyiilesben kimondani, hogy a Magyarorszâg âltal hozott s a koronâzott kirâly âltal szentesitet torvenyeknek meggyozodese ellenere csak kenyszeriisegbol, es csâbitâsert engedelmeskedik, mivel nints ereje ellen âllani, nem ragadhat fejszet, kaszât, kapât stb. Ha a gyiilest es tanâcsokâzst vezeto Elnokseg bârmi kis erelyt fejt ki, s a torveny altal adott hatalmât alkalmazâsba veszi, vagy vegre alârendelt hivatalnokât halva a kormâny, es osrzaggyules elleni merges kifokadâsait, bar legkissebb szoval, rendre litasitja, szoval a kereset kifejezesekkel ocsârolt torvenyek szentsege folott egesz erelljel orkodni

4'

legszentebb feladatânak ismeri, nem lesz vala modja a kotelesegerol megfeledkezett hivatalnoknak, a kiilombenis mestersegesen szitott elegiiletlensegnek izgatottsâgnak ingerlo, vakmero szonoklatâval uj tâpot nyujtani s uj fâklyât dobni a szennyes onerdektol vezetett hamis apostolok âltal eloidezett nemzetiseg, kormâny s alkotmâny elleni gyiilolet âtkas lângjâba.

Nem hadthatjuk tovâbba eszrevetel nelkiil az Elnoksegnek a szavazâs ala bocsâtando kerdesek kitiirese koriiîi, legszelidebben mondva, tapintatlan azon eljârâsât miszerent:

Miutân Antonelli Jânos urnak azon inditvânyâval szemben, hogy kovetvâlasztâsba ne bocsâtkozzunk azaz mâs szoval a szentesitett torvenynek ne engedelmeskedjiink, eppen resziinkrol azon elleninditvâny tetetett, hogy kerdes ala sem johetven teljesitessek e a szentesitett torveny vagy sem? Bocsâtkozzunk a kovetvâlasztâsi elokesziiletekbe, az Antonelli inditvâny megbukâsa utân, nem a resziinkrol tett s ido sokban kovetkezo inditvâny bocsâttatott szavazâs alâ, hanem az alkapitânynak Codru urnak azon kesobbi inditvânya, hogy tegyiik meg ugyan a kovetvâlasztâsi elokesziileteket, de azon tiltakozâs mellett, hogy a vâlasztâsi torvennyel nem vagyunk megelegedve s annak miutân az âltal a român nemzetet nyomva lâtjuk, csak eroszak folytân meggyozodes ellenere sziiksegbol engediink, meg pedig az Elnokseg âltal âmbâr a leendo majoritâst vilâgosan lâthato hatârozottan kimondott azon indokolâs folytân, mivel a Codru fele inditvânynak azert kell elebb szavazâsra bocsâttatni, mivel tâvolabb âllo torvenyektol, mig a mienk a torvenyben gyokerezik, s igy mi ezen fonâk eljârâs âltal bâr resziinkrol inditvânyoztatott a kovetvâlasztâsbai feltetlen belebocsâtkozâs a szavazattok erkolcsileg, elzârattunk, oly ki inditvâny bocsâtatvân oszvefoglalva szavazâs alâ, melynek egyikere: a fennâllo torvenyek nyilvânos megsertese nelkiil nem szavazhattunk mert honpolgâri kotelessegiink tiltâ, alkotmânyos hatâs koren tul lepett âllando videki bizotmânyunk, oljas tenyeibeni feszesitett, miâltal nyilvânos ellentetbe helyezte magât a torveny hatosâgok szent elhivatâsâval kello tiszteletel szerenzi az alkotmânyosan es torvenyesen nyilatkozott nemzeti akaratnak.

Nem szavazhatunk, mert az âltalunk is pârtolt inditvâny egy oly mâsik inditvânnyal kapcsolatosan bocsâttatott szavazâs alâ, mely nem volt egyeb, mint a torvenyhozâs joakaratu intezkedeseinek szândekosan gyiiloletes szinben feltuntetese a szentesitett torveny irânti kello respectus megingatâsa, mod arra, hogy kiknek a hozott torvenyek tiszteletben tartâsa felett orkodni szent feladatunk: magunk dobjuk a kiilombenis mestersegesen izgatott nep koze a torvenyhozâs irânti bizalmatlansâg s a torveny irânti tiszteletlenseg gyiijto iiszkeit.

Vegre nem hadhatjuk felemlites nelkiil az Elnoki eljârasban azon curiosamatis, hogy a Codru fele inditvâny csak azutân formulâztatott, miutân a szavazâs gepezeten keresztiil csusztattatott, itt azonban bekell ismeriink, hogy ezen ido utâni inditvâny formulârâsnak van az a tiirheto oldala, hogy a formulârâs âltal az eredetileg botrânkoztato inditvâny, miutân kello hatâsât immâr kiilombenis megtette volt, nemileg szeliditetett.

Ezen megrovâsunkat azert, hogy az itteni eddigis csupân egy netalâni kibekulhetes remenyben fâtyolozott âllapotokrol fennsob bhelyenigaz tudomâs vetetthessek, kerjiik szorol szora jegyzokonyvbe vetettni s nekiink tovâbbi hasznâlhatâs vegett hitelesitve viszsza adatni.

FiXlop Elek s.k., *Răkosi Josef* s.k., *Pânzei Kâroly* s.k., *Herszenyi Gyorgy* s.k., *Szabo Andrâs* s.k., *Toth Josef* s.k., *Jakab Gyorgy* s.k."

Acest „vot separat", de fapt o reclamaţie vulgară, agresivă şi calomnioasă la adresa lui Antonelli, Codru Drăguşanu şi a celorlalţi intelectuali români din Districtul Făgăraşului, care sînt etichetaţi drept aţîţători la revoltă populară împotriva „legilor" şi „constituţiei" dualiste, a fost adoptat de căte minoritatea maghiară în şedinţa districtuală din 11/23 ianuarie 1869. Documentul este rezultatul iritării minorităţii 'maghiare, care s-a străduit zadarnic să-şi impună punctul de vedere în legătură cu participarea la alegerile ce se pregăteau. Era vorba de ciclul parlamentar 1869—1872. Minoritatea voia ca şedinţa să adopte o rezoluţie cu caracter pronunţat favorabil alegerilor, în vreme ce românii manifestă serioase rezerve pasiviste.

[2] Căpitan suprem al Făgăraşului era Vasile Tămaş.

[3] Nu se va publica.

[4] *Gazeta Transilvaniei,* XXXII, 1869, nr. 4: *Adunarea Comitetului municipal în Făgăraş.*

XXII

•*•mm,* Făgăraş, 19/1 [1]869

Prea stimate domnule !

4> Mi-aduc bine aminte de cuprinsul epistolei mele precedente, însă nu şi de singuraticele expresiuni ce se cuprend într-însa, pentru că lucrurele mele cele multe oficioase nu mă iertară ca mai întîi să o scriu în impur.

Cu toate acestea, expresiunea: „Va păşi la alegerea comitetului centrale şi chiar şi a deputaţilor[1] deşi nu e destul de chiară, luată deosebi, dară la toată întîmplarea va fi în legătură cu alte sentenţe de mai înainte ori mai de îndărătru din cari, iertare, dar eu nu cred că doară nu ăi fi potut înţelege ce am vrut să zic. Apoi, pînă acum nice n-am fost esperiat că şi în epistole scrise cu toată graba am să-mi măsor astfeli cuvintele, încît nice ochiul cel ager al domniei-tale să nu poată afla într-însele decît numai perfecţiune. Şi chiar din această cauză, deşi oi presupune că doară nu aş fi cetit nemic în viaţă despre atari lucrure, atîta totuşi mi se pare că-mi vei concede, că şi eu am fost din cînd în cînd la una alegere / şi că acolo voi fi văzut că nu comitetul, ci singuraticii îndreptăţiţi îşi aleg deputatul lor. 73

Nu ştiu ce ţi-a spus p[ărintele] C.[2] Nu ţi-a spus, pentru că în rîndul trecut îmi scriseşi foarte generalmente. Eu, însă, din parte-mi vă pot asecura că nu mă am scaimbat din ceea ce am fost, nice în sentimente, nice în cugete, nice în rezoluţiune. Apoi zică cine ce-o vrea, nu-mi pasă, căci conştiinţa mea e liniştită.

Eu vorbisem de ajuns în numita conferenţie[3], în înţelesul în care mi-ai scris acum, fără ca să fi ştiut ceva despre cugetul sătienilor, ci mi s-a răspuns, precum îmi răspunseră unii şi ieri, că la noi sunt relaţiuni. Boieraşii nu se vor potea îndupleca nicidecît să plece de la urnă fără a-şi da votul.

Din această cauză, ar fi absolut necesariu ca pre 21 a l.c. să vini şi pr[ea] stfimata] d[omnia] ta la Făgăraş, ca să ne înţelegem. Dacă nu vei veni, se poate întîmplă să reiese P[uşcăre]ştii[4]; apoi ce cîştig? Ce diferenţie între el şi Teleki ?[5] La întîmplare cînd n-ai veni, îmi voi ţine de datorie a le spune că nu vreai să fii ales, şi tot astfel voi urma şi în respect la persoana mea, dacă cugeti că pasivitatea nu se poate îndestul exprima şi prin necunoaşterea celor aleşi.

Altcum primeşte, te rog, destinsa mea stimă cu care am onoare a rămîne al pr. st. d-tale veneratoriu

/. Antonelli. | 73

[1] în scrisorile anterioare ale lui Antonelli nu există un astfel de pasaj. Să fie vorba de o epistolă pierdută?

[2] Neindentificat.

[3] În ianuarie 1869 la Făgăraş membrii comitetului districtual au discutat problema atitudinii lor față de alegerile pentru parlamentul maghiar, care urmau să se organizeze peste cîteva săptămîni. Vicarul Ioan Antonelli, partizan pasivist şi adept al lui Bariț, a militat pentru ca adunarea districtuală să declare că românii nu vor să aleagă comitetul central electoral care să'organizeze alegerile, întrucît ei, în împrejurările de atunci, nu doreau să participe deloc la organizarea sau ținerea lor. Antonelli îşi argumentează şi îşi motivează propunerea prin mai multe considerații: reglementarea afacerilor transilvănene o putea face în mod legal şi mulțumitor doar o dietă democratică; românii n-aveau ce aştepta şi spera de la parlamentul maghiar, care adoptase legea naționalităților a lui Deâk şi menținuse legea electorală feudală de la 1848; ei nu puteau participa la un corp legislativ compus după două legi electorale, deoarece acest lucru era anormal în viața oricărui stat constituțional. De aceea — încheia Antonelli — națiunea română transilvăneană nu putea fi astfel reprezentată la Dieta Ungariei, încît să poată lupta pentru dreptul său de națiune politică sau dreptul de egală îndreptățire a limbii sale, aşa cum a făcut-o în parte pe vremea regimului semiconstituțional al lui Schmerling.

[4] Puşcăreştii sau Puşcariu. Antonelli nu are perfectă dreptate şi este desigur influențat şi pasionat de polemica dintre pasivişti şi activişti. Ca pasivist, îl acuză pe activistul moderat Puşcariu de trădare şi de alianță cu politicienii maghiari. Părerea este, totuşi, întrucîtva exagerată deoarece Puşcariu n-a aprobat şi s-a opus în Parlament atît legii naționalităților, cît şi legii „reglementării" uniunii Transilvaniei cu Ungaria prezentată de comisia parlamentară centrală. Prin unele compromisuri şi concesii, cîteodată mai mult formale decît reale, Puşcariu încercase să obțină pentru Transilvania un statut asemănător cu cel al Croației, deci menținerea unei diete şi administrații provinciale proprii, în cadrul cărora românii să-şi mai poată conserva cîteva drepturi politice în cadrul atît de ostil ce fusese inaugurat în februarie 1867.

[5] Teleki Domokos, deputatul maghiar cu care Antonelli a concurat în alegerile pentru Dieta de la Cluj din 1865.

XXIII

Făgăraş, 24 marțiu [1]869

Prea stimate domnule !

Ieri s-a finit alegerea de deputat în Cercul inferior, la Viştea, unde suscrisul s-a ales cu unanimitate [1]. Alegătorii, prin preşedintele comisiunei electorale, de împreună cu protocolul, i-au transpus şi unele dechiarațiuni suscrise, prin cari-l deoblegă a observa concluzele inteligenței române de la Miercurea.

Bravii noştri foşti grăniceri, prin portarea lor trează, serioasă, solidă şi exemplarie, în tot decursul alegerei au dat probele celea mai învederate că ei pre venitoriu vor să fie chiar atît de fideli apărători ai demnității noastre naționale, precum fuseseră în trecut ai Tronului şi Dinastiei. Ei respinseră cu urgie mijloacele de corupțiune prin cari inimicii noştri seculari ne încercară a-i face de ruşine. Ci despre / acestea-ți voi scrie, poate, de altă dată mai pre larg.

În Cercul superior al Şărcaiei agitațiunile şi corupțiunile turcilor [2] au fost înspăimîntătoarie. Mai bine de 10 zile încoace nu vedeai nimic mai des pre stratele Făgăraşului decît boiernaşi beți, morți de beți, după cum zice românul, din satele Mundra, Toderița şi Gridu, şi tot omul cu judecată serioasă-şi punea sieşi aceste întrebări: de unde pot avea ungurașii noştri de aici, cu stare de mijloc, ca şi alți muritori, atîta amar de bani ce li s-au recerut la ospătarea şi îmbătarea atîtor boiernaşi şi orăşeni de toată plasa ? Unde vom să stăm pre venitoriu cu moralul poporului, dacă acesta de pre acum se plezneşte în față cu atîta necruțare ?

Geandarmeria, după cum zice faima, căci eu numai astăzi pot să mă duc la Şercaia, a fost / întreagă la despunerea ungurilor de aici, în 76
tot timpul pre cît a durat alegerea în Şercaia. Față cu toate acestea, rezultatul pînă ieri a fost favorabil pentru noi, căci pre lîngă domnia-ta e una maioritate de 130 voturi [3]. Mîne-ți voi scrie mai pre larg.

Între altele rămîi cu destinsă stimă al d-tale sincer reveritoriu,

/. Antonelli. \ 77

[1] Cu toate că în conferința electorală ținută la Făgăraş la 9 martie 1869 I. Antonelli şi G. Bariț militaseră pentru abținerea totală de la alegeri, deci pentru o pasivitate absolută (în acest scop fac publică telegrama sosită de la Miercurea, care dă acelaşi consemn), totuşi conferința hotăreşte ca românii să participe la alegeri, dar deputații aleşi să nu intre în parlamentul maghiar: activitate prin participarea la alegeri, dar pasivitate şi boicot exercitat de deputați față de parlament. Deci, un fel de pasivitate relativă. În aceste condiții, candidații românilor din Făgăraş au devenit cei doi, Antonelli şi Bariț, întrucît toți ştiau că cei doi nu vor intra în dieta j)estană. Candidatura lui Bariț a fost propusă peste voința şi consimțămîntul lui. În cercul electoral al Viştei, la 23 martie 1869, a fost ales Antonelli, cu sprijinul foştilor grăniceri români (*Gazeta Transilvaniei,* XXXII. 1869, nr. 20).

[2] Poreclă dată de români aristocraților unguri, vestiți — asemeni otomanilor — pentru decadența, opulența şi cruzimea lor.

[3] Bariț va fi învins, totuşi, la Şercaia, prin coruperea alegătorilor, de către candidatul maghiar Benedek.

XXIV

Făgăraş, 25/3 [1]869

Prea stimate domnule !

Ieri nu-mi potui împlini apromisiunea din epistola de miercuri, din cauză că preşedintele comisiunei electorale s-a bolnăvit, şi aşa n-am putut cîştiga date secure despre decursul alegerei şi mai ales al votizării. Astăzi seara, unul din frații de aicea îmi predederă aclusă consemnațiune, însă pare-mi-se că nice aceasta nu e de tot acurată, căci calculase un vot în sumă de 1017.

Alegerea [1] a rămas nedecisă pentru că după instrucțiuni nice unul dintre candidați n-a avut absoluta maioritate. Votanții d-tale încă au predat preşedintelui comisiunei dechiarațhni suscrise.

În necazul anemei mele nu potui fini mai bine această / scrisoarie 7
decît exclamînd: „Perirea ta, din tine, Israile!" [2]

Gridanii s-au purtat de tot ticăloşeşte. Ei au înşelat pre inteligenția.

Primeşte, te rog, destinsa mea stimă, cu care rămîi pentru totdeauna al d-tale reveritoriu,

Antonelli. [3]/

[1] Este vorba de alegerea de la Şercaia unde s-au confruntat partizanii lui Bariț şi cei ai lui Benedek.

[2] Se referă la coruperea „boiernaşilor" români din Grid, Veneția, Toderian, Mîndra, care au votat pentru Benedek. Se repetau astfel evenimentele electorale din 1865 şi 1866 în ceea ce privea atitudinea antinațională a „boiernaşilor".

[3] Adnotată: „1869. Ioan Antonelli, Făgăraş, 25 mai [recte: martie]. Răsp. 30".

XXV

Făgăraş, 2/4 [1]869

Prea stimate domnule !

Nu-mi place a trîmbiţa în lume scopurile ce urmăresc, nice ideile pentru cari mă însufleţesc, căci ştiu cum că sunt şi oameni cari, parte, le-ar privi de fantasie seci, parte de încercări vane. însă după ce din epistola mai de aproape văzui cu multă plăcere că ele se unesc chiar şi cu ideile prea stimat domniei-tale, cuget că nu voi comite nice una indiscreţiune descoperind, cu toată sinceritatea, paşii prin cari mă încercai a contribui cît de puţin la întărirea elementului-românesc în acest opid*

Mînecînd din realitatea că ungurii de aici sunt săraci, saşii putini la număr, giur împregiur români laborioşi, dară cu moşioare strîmtuţe, cu ocaziunea vizitaţiunilor canonice, mai întîi începuia-i îndemna ca
80 să-şi aplece pruncii şi la măiestrie. însă văzînd în scurt că numai /în modul acesta nu prea merg, şi dacă-i întreb, cu Horatiu: *Quid statis?*[1] mi se răspunde: *Nullina !*[2], începui de la a[nul] 1866 încoace a face paşi pentru redicarea unei scoale cu doi învăţători în Făgăraş, propunînd Venerabilului] Consistoriu strămutarea aici a unei staţiuni învăţătoreşti din Orlat. Această a mea propunere căzu, de una parte că competenţii nu mă precepură, iar de altă, că au fost dispărut şi temerea de pînă atunci că catolicii vor să pună mîna pre ea. Cu toate acestea, eu n-am desperat, îmi urmării şi mai departe acest scop, însă pre altă cale. Şi adecă, aducînd pre reprezentanţii grăniţereşti ai companielor 9—10 şi a aripei Deseanilor, ca ei să ceară dotarea'şcoalei din V[alea] Recea din fondul proventelor, iar celea 1800 fl. anuali ce le compete din fondul monturului, să se destine pentru redicarea unei scoale reale aici în centrul şi emporiul districtului. Cu acest proiect, deocamdată, încă am căzut, pentru că cei mari de pre la Guberniu, mi se pare, mă au priceput unde ţintesc. Ei urmăriră pasagele protocolului privitorie la una şcoală reale în
80* Făgăraş cu semne de exclamaţiune şi, deocamdată, ne / denegară semplemente înmulţirea ajutorului din fondul proventelor, iar din al monturului ne vor da întreaga competenţie, numai noi să ne învolim a ne rădica şcoalele tot pre sub poalele munţilor.

^ Cealaltă cale practică, ce ar avea de a merge mînă în mînă cu aceasta, încă ar fi neapărat necesarie şi — oh, Dumnezeule! — de cîte ori nu exclam eu zicînd: „Pentru ce nu-şi cumpără oamenii noştri mai avuţi cîte una proprietate şi pre aici, pre cînd una casă de rînd în apropiarea piaţului nu constă mai mult decît 2—3000 fl. ?"

îmi pare bine şi aflu una satisfacţiune sufletească în acele pasage ale epistolei domniei-tale, în care-mi zici că neguţătorii noştri din Braşov cugetă cu seriozitate la aceasta şi mă aş sîmţi de trei ori fericit cînd aş ajunge şi acele zile, în cari să văz un început/măcar cît de mic.

81 Eu cu fratele Meţianu[3] avui mai/multe corespondenţe privitoare la fetişoara d-voastre şi, în respectul acesta, am vorbit încă mai demult cu v[ice] procurorul Samuele Radu, carele pînă acum nu vă a putut cerceta, pentru că a fost mult ocupat cu pregătirea la examenul de jude. După sărbători, negreşit îşi va face datoria, după cum îmi apromisese numai în zilele aceste. Acest tînăr e cu portare solidă şi talente bune.

Pentru *Românul*[4] îţi mulţămesc. îl cetim mai mulţi.

Văzuşi întîmplarea cu Babeş? Ce nume să-i dăm?

Pre Munteanu-l compătimesc[5]. Ungurii de aici aştepta cu mare sete pre Benedek de la Pesta.

Comitetul central a aprobat procedura preşedintelor de la Şercaia. Actele, precum aud, s-au trămis la ministeriu, dimpreună cu deciziunea ce s-a făcut. Facem, tot de una dată, întrebare: Poate să fie de candidat un om asupra căruia s-a introdus cercetare specială pentru crimă de înşelăciune ?[6]

Primeşte, te rog, destinsa onoare cu care rămîi al d-tale reveritoriu,

Antonelli. / 81'

[1] „Ce staţi?"

[2] „Uite aşa!"

[3] Ioan Meţianu era protopop neunit al Branului şi unul dintre fruntaşii românilor din Făgăraş. Viitorul episcop al Aradului a activat la conferinţa naţională din 1861, la congresul din 1863 şi s-a opus în 1865, la Dieta din Cluj, tendinţelor claselor conducătoare maghiare. S-a interesat mult de înzestrarea materială a şcolilor şi învăţătorilor săteşti. în 1874 este ales vicar episcopesc şi după un an episcop al Aradului. După obţinerea acestor înalte funcţii ecleziastice, Meţianu îşi îndreaptă mai mult atenţia înspre problemele bisericeşti şi de învăţămînt. în 1876 zideşte la Arad un edificiu comun pentru institutul pedagogic şi cel teologic. A întemeiat la Arad şcoli pentru fete şi pentru creşterea unor generaţii tinere de învăţătoare. In acţiunile sale şcolare s-a folosit de o serie de fundaţiuni testamentare sau a beneficiat de ajutorul' material al baronesei Ifigenia Sina din Viena. în vremea episcopatului său s-au înfiinţat în Comitatul Aradului 160 de şcoli româneşti noi. Meţianu înfiinţează la 1877,'din fonduri proprii, o tipografie pe care o dă Diecezei Aradului. In 1898 a fost ales mitropolit neunit de Sibiu.

[4] *Românul* lui C. A. Rosetti, care îi venea lui Bariţ de la Bucureşti.

[5] Gavril Munteanu. Se îmbolnăvise, tocmai, de demenţă paralitică, boală ce-l va doborî în acelaşi an, la 17 decembrie.

[6] într-adevăr, judele investigator Stoica atrăsese atenţia comisiei centrale electorale, la 21 martie 1869, că împotriva avocatului Benedek Gyula s-a ordonat cercetare penală pentru crima de înşelăciune. Acest fapt punea sub semnul întrebării accesul lui Benedek la candidatură.'Comisia electorală a înaintat un act asemănător ministerului maghiar. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXXII, 1869, nr. 21.

XXVI

Făgăraş, 18 aprilie [1]869

Prea stimate domnule !

Mulţumesc pentru celea comunicate. Le-am cetit cu atenţiune şi cu mult interes, m-am bucurat că oamenii noştri nu slăbesc, şi mai ales mi-a plăcut răspunsul precis şi bun al lui M[ăcelariu][1] către V[odă] P[echy][2].

La noi se mai tot continuă luptele. Ministeriul a ordinat ca să se extrădeie credenţionalele lui Benedek, provocîndu-se la legile din [1]848, cari n-ar conţinea nimic ce ar potea să împiedece extrădarea acelora în cazure precum e cela pentru care Benedek a fost sub cercetare speciale şi zic că, după ce au fost numai doi candidaţi, de sine se înţelege că toate voturile sub nume de „Benedi Gyula", „Gyula", sunt ale advocatului Benedek[3], prin urmare acesta are maioritate absolută.

Ieri a fost întrunit comitetul electoral, din cauza acestei ordinaţiuni. Eu n-am fost de faţă fiendcă nu mai sunt membru aceluia, prin urmare ceea ce vă scriu despre lucrările aceluia vă scriu după informaţiunile ce le auzii aseară.

A prezidiat Sustai (căpitanul spun că nu s-a simţit de tot sănătos). Roman, advocatul, a combătut cu multă logică ordinaţiunea ministrului, arătînd, de una parte, că Benedek nu are maioritate absolută, şi de alta, combinînd legea din [18]48 cu celea austriace, ce în Ardeal şi acum sunt în vigoare, a documentat că Benedek nu poate fi nicidecum deputat şi totdeodată a propus ca să nu i se extrădeie credenţionalele.

Sustai, ca preşedinte, a oprit în urma acesteia orice discuţiune asu-
82 pra ordinaţiunei ministrului. în urma acesteia Roman, Codru etc. / şi toţi ceialalţi şi-au dat dimisiunea şi au ieşit afară, astfel membrii comitetului s-au redus la numărul 5, din cari Gremoiu şi popa săsesc au fost în contra extrădărei credenţionalelor, din motivul că comitetul nu e capace de decidere, iar maiorul Popa, un ungur, nu ştiu care şi Sustai au fost pentru. încă bine!

Pre aici se vorbeşte că excăpit[anul] Branu[4], indignat că inteligenţia nu l-a desemnat de candidat în oarecareva cerc, ar fi agitat pentru Benedek. Fiind înainte de alegere cercetat de una mulţime de veneţiani şi gridani, se poate; pentru că eu încă am observat de mult timp că acel om ar vrea să fie deputat cu tot preţul. Poate ca să se re[a]biliteze!!! Apoi, judele cercuale, gridanul, încă a dus una rolă de tot blăstămată. Acestor oameni se ascrie pre aici toată ruşinea ce a căzut pre capetele noastre.

Am fost chemat şi eu la instalaţiunea metropolitului[5], sau cum să o mai numesc, însă nu m-am potut duce, fiendcă scrisoarea convocătoarie o primii foarte tîrziu.

Ai văzut că vor să ne ducă la Pesta în cauze beserіceşti ?! Mîne, poimîne o să escrie şi cercurile electorale. Fi-va oare inteligenţia noastră mireană atîta de nepăsătoarie faţă cu cauza noastră bisericească, încît sănudemustre că regularea besericei noastre, fiend ea deosebită de cea latină prin rit şi instituţiuni, numai într-un sinod aici acasă, şi special românesc se poate ajunge? *Vederemo*[6].

între altele, poftindu-vă sărbători fericite şi salutînd întreaga familie, rămîi cu destinsă reverenţă al prea stimat domniei-tale prea plecat,

/. *Antonelli.*

N.B. Trimite-mi cîteva exemplarie clin *Dictionariul ung[uresc]-*
82* *rom[ânesc]*[7] / că poate le voi cheltui.

N.B. în 8 aprilie, noaptea, între 10—11 ore, au ars în comuna Vadu 64 şuri şi 16 case. Dauna întreagă, după cum mi se referi astăzi, s-a preţuit la 14.000 f. v.a. N-a fost asecurat decît numai notariul co-
82 munale. /

[1] La 28 martie 1869, Ilie Măcelariu, în calitatea lui de preşedinte al Comitetului Central al Partidului Naţional Român, protestează energic împotriva ordonanţei ministeriale care interzicea activitatea comitetului „permanent" ales de Conferinţa de la Miercurea, care urma să-şi aihă sediul şi să se întrunească periodic la Sibiu. Pretextul guvernamental era că amintita conferinţă „privată", adoptînd tactica pasivistă, a acţionat în sensul paralizării punerii în aplicare „a unei legi sancţionate" (deci cea electorală). Se sistase şi activitatea comitetelor filiale care erau subordonate comitetului central. Adevărul era că miniştrii şi înalţii demnitari maghiari erau îngrijoraţi de atitudinea intransigentă a conducătorilor naţionali, care îndemnau poporul român la rezistenţă pasivă faţă de autorităţile de stat centrale. Aceasta însemna că românii nu recunoşteau ca faptă împlinită competenţa şi autoritatea politică a Parlamentului maghiar asupra Transilvaniei, ceea ce constituia un atentat la integritatea teritoriului „statului istoric" maghiar (teritoriul Coroanei Sf. Ştefan). Apoi,, contele E. Pechy se speriase că la Miercurea s-a reales de fapt Comitetul permanent românesc de la 1848, care-şi avusese sediul tot la Sibiu. în răspunsul către comisarul regal, I. Măcelariu precizează că legea electorală dădea cetăţenilor doar un drept, dar nu le impunea obligaţia de a alege. Comitetul ales la Miercurea era un comitet central şi nu permanent, iar comitete filiale încă nici nu erau măcar constituite. Era nedrept să se suspende activitatea comitetului ales la Miercurea, atunci cînd în Ungaria existau atîtea cluburi politice împotriva cărora regimul nu adusese o asemenea sentinţă (de exemplu cluburile extremei stîngi maghiare, care erau şi ele antidualiste). Românii erau în drept şi în deplină apărare cînd au adoptat pasivismul, întrucît erau puşi în faţa unei legi electorale care „vatămă demnitatea naţiunii române şi egalitatea de drept a românilor". La cererea autorităţlor, Măcelariu, în coînţelegere cu alţi conducători, sistase şedinţa din 8 aprilie a comitetului central, dar nu adusese lucrul la cunoştinţa opiniei publice, întrucît spera ca regimul să-şi modifice atitudinea. în caz contrar s-ar isca o mare nemulţumire şi animozitate printre români, stare din care guvernul n-ar avea nimic de cîştigat.

[2] V[odă] Pfechy), comisarul regesc pentru Transilvania.

[3] Atunci cînd era vorba de validarea mandatului unui deputat maghiar guvernamental, Ministerul maghiar nu stătea mult pe gînduri şi nu se încurca în constatarea unor neregularităţi, privind denumirile diferite prin care era designat candidatul. Dar, de pildă, în 1863, autorităţile maghiare locale, care nu erau de acord cu Dieta de la Sibiu şi nici măcar cu ideea convocării ei, au infirmat mandatul de deputat al lui Axente Sever, sub motiv că la numărătoarea voturilor au apărut mai multfr „nume": „Arsintea", „Sever", „Domnul din Bălgrad" etc. care toate îl desemnau pe Axente Sever.

[4] *Ioan Bran de Lemeni,* fost mare căpitan al Făgăraşului, de profesiune jurist. A fost unul din secretarii Marii Adunări Naţionale de la Blaj, membru al Delegaţiei naţionale ce prezentase petiţia împăratului Ferdinand şi al Comitetului Permanent de la Sibiu, care coordonase acţiunile militare şi politice ale revoluţiei româneşti, de la sfîrşitul lui 1848 pînă în martie 1849. în 1861 are un oarecare rol în introducerea limbii române ca limbă oficială a Districtului Făgăraş. La începutul dualismului austro-ungar a fost pensionat. Trecutul său naţional nu pare să confirme suspiciunile lui Antonelli.

[5] Instalarea lui Ioan Vancea ca mitropolit al greco-catolicilor din Transilvania si Ungaria a avut loc la 11 aprilie 1869. Vezi si scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XIX, n. 2.

[6] „Vom vedea".

[7] *Dicţionarul unguresc-românesc* al lui Bariţ, vezi supra, scris. XIV, n. 15. A apărut în 1869; din acest pasaj deducem că în aprilie era tipărit.

XXVII

Făgăraş, 14 aug. [1]869

Prea stimate domnule !

Am deschis o listă de prenumeraţiune în Făgăraş pentru *Dictionariul*
1< *ung\uresc\-rom[ânesc* \ Am căpătat 9 prenumeranţi, cari s-au şi suscns
1 în lista alăturată[2]. Din aceştia numai unul voieşte ca exemplanul sa-i
/ fie legat uşor, prin urmare în preţ de 3 fl. 20 cr. Toţi ceilalţi doresc să-1

aibă legat ţapăn, cu călcîie de piele. Te rog ca acest exemplariu să se expedeze cît mai curînd. Preţul îl voi trămite îndată după încasarea banilor, ceea ce va să se facă cu ocaziunea împărţirei exemplarelor.

Altcum, rămîn cu destinsă onoare al prea stimat d[omniei] tale, gata, spre servire,

83 *Ioane Antonelli,*

vicariu[3]. /

[1] Vezi titlul întreg în scris. XIV, n. 16.

[2] Lista e alături de scrisoare, la B.A.R., ms. rom. 992, f. 83v:

83* *„Prenumeratiune la Dictionariul ung\uresc]-rom\nesc*

Antonelli /..	3 f.	70
Ioane Florea	3 f.	70
Georgiu Negrea	3 f.	70
Ivanovici	3 f.	20
Sam[uil] Radu	3 f.	70
Iovian Stoica	3 f.	70
Adv[ocatul] Roman	3 f.	70
Adv. Densuşianu	3 f.	70
Gremoiu	3 f.	70

[3] Adnotată: „1869. Ioane Antonelli. Făgăraş, 14 aug. Răsp. 9 exempl., 1 p[entru] pref[ectură], biblioteca".

XXVIII

Făgăraş, 2 sept. 1869

Prea stimate domnule !

în înţelesul prea preţuitei epistole din 25 august, grăbesc a trămite preţul alor 8 exemplare din *Dictionariul ung.-rom.* în 27 f. 70 cr. v.a.[1] Tot una dată vă mulţumesc atît pentru exemplarul trimis ca rabat, cît şi pentru cel donat Cancelariei districtuale[2].

Rămînînd, între altele, al prea stimat d-tale reveritoriu,

Antonelli,

85 vicar[3]./

[1] Vezi scris, precedentă, n. 2. în lista trimisă de Antonelli figurează, cu el împreună, 9 prenumeranţi la dicţionarul lui Bariţ. Dar, după cum se poate înţelege din pasajul de mai sus, exemplarul lui Antonelli^ în calitate de colector, îi vine pe gratis.

[2] Vezi scris, anterioară, n. 3.

[3] Adnotată de Bariţ: „1869. Io [an] Antonelli, vicar. Făgăraş, 2 sept. Răsp [uns]. Accepuţi 27 fl. 70 cr."

XXIX

Făgăraş, 8 martie [1]870

Prea stimate domnule !

Cu ocaziunea conyenirei mai de aproape, ţi-am amintit că eu am volillH A T A P E d * 16 ani Pre Carele urmînd mclmatiunilor .lui, as voh sa-l dau la neguţatone şi că în acest respect am şi scris unui cunoscut

în M[ureş] Oşorhei, să-1 primească în neguţătoria sa. Domnia-ta mi-ai răspuns, şi foarte înţelepţeşte, cum că în M[ureş] Oşorhei nu poate să înveţe limba germană după cum s-ar recere şi tot una dată ai avut bunătatea a-mi apromite că-i vei cîştiga un loc bunişor în Braşov.

Acum fiendcă eu în zilele aceste am primit una scrisoarie de la cunoscutul meu din M[ureş] Oşorhei, în care-mi zice că să-1 trimit la dînsul pre / 15 martie, vin prin aceasta a te roga să binevolieşti a-mi 87
răspunde: e sperare că în primăvara aceasta să poată căpăta loc în Braşov, ori ba ? Căci, la cazul din urmă, l-aş trămite în M. Oşorhei pre terminul indicat de cunoscutul meu, din motivul că eu aş afla cu cale ca nepotul meu să ajungă calfă înainte de anii miliţiei.

între altele, te rog primeşte şi spune salutarea mea întregii familii. Cu care, rămîi pentru totdeauna al d-voastră mult stimătoriu,

/. Antonelli. \ 87*

Am ştire privată că regimul ar fi scris în zilele trecute la Blaş că pentru provincia noastră bes ficericească] nu se poate concede congres, că autonomia bes ficericească] ni-am potea apăra destul de bine şi în congresul din Pesta şi altele de acestea.

Adecă, bunii noştri amici ar vrea ca noi să rămînem lipitura şi coada catolicilor în veacul veacului![1]

Făcut-a Vfenerabilul] Consistoriu vreuna remustraţiune la aceasta? Nu ştiu, presupun însă că numita scrisoria o va fi comunicat negreşit cu mitropolitul.

Iacă un nou teren de luptă, la care suntem împinşi toţi cari ne iubim beserică!

Lucrările noastre din Sibiu vor ieşi în *Gazetă*[2].

Radu e sănătos.

Idem. I

[1] Antonelli îşi manifestă din nou îngrijorarea faţă de soarta autonomiei bisericii greco-catolice româneşti, care era ameninţată de ofensiva guvernamentală maghiară şi de imixtiunea bisericii romano-catolice în treburile ei interne.

[2] Se referă probabil la şedinţele ţinute la Sibiu în vederea îmbunătăţirii activităţii ASTREI şi a întăririi eficienţei acestei importante asociaţii cultural-politice în procesul de întărire a conştiinţei şi a culturii naţionale în toate localităţile româneşti transilvănene. S-a hotărît ca întregul teritoriu pe care ASTRA îşi manifesta activitatea să fie împărţit în 22 de despărţăminte, fiecare urmînd a fi condus de un comitet cercual. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXXIII, 1870, nr. 19.

XXX

Făgăraş, 6 mai [1]870

Prea stimate domnule !

De abia poci acum să răspund la preţuita d-voastră epistolă din 30 l.c. Sîmbătă, în momentul cînd eram să plec într-una excursiune oficioasă, primii recercarea fratelui Baiulescu[1], ca să încep promulgaţiunile. în urma acesteia, îmi şi chemai capelanul şi l-am însărcinat să satisfacă. Adevărat că duminecă venise telegramul să le sistăm, dară eu m-am

reîntors acasă numai marţi şi aşa a stat pre masa mea nedeschis, pentru că, ne aducîndu-mi amente de aşa ceva, nu împoterisem pre fratele capelan să-l desfacă.

D[omnul] asesor Radu[2] v-a scris că pătimeşte de un catar ce l-ar împiedeca de la căsătorie. L-am întrebat şi eu după ce v-am primit scrisoria şi mi-a răspuns că ar fi început cura de zer, ceea ce face una mare parte din tinerii noştri de aici. Iar ieri veni la mine în persoană şi-mi descoperi că un chirurg, amic al d-sale, i-ar fi prescris un feli de pulbere
89 spre a-l curaţi de flegmă. /

De catar pătimesc adeseori oamenii cei mai robuşti, cei mai sănătoşi. Acesta nu e un morb de care să se sparie omul. Eu însumi pătimesc acum de acest morb, pentru că mă răcisem în călătoria făcută în timp ploios, dară n-am întrebuinţat şi nece nu voi întrebuinţa medicina. La aceasta recurge omul ferit de ipocondrie numai cînd ajunge într-un grad mai mărişor. D[omnul] Radu încă pare că are una mică doză de ipocondrie, căci dacă nu simte nice una durere, poate să doarmă, mînce bine, bea şi lucra ca şi mai înainte, ma dacă poate şi fuma cîte una sugară. Eu unul, din puţina tusă cînd se pune în aşternut, nu pot să conchid la un atare morb ce n-ar putea să-i tre[a]că şi fără de medicină sau, plane, l-ar împiedeca de la căsătorie. L-am întrebat serios nu cumva are vreun cuget rezervat? Şi, din vorbele d-lui, după una conversare în două
9 rînduri, am priceput că notificaţiunea morbului său o făcu / numai din preîngrigire, ca nu cumva, după căsătorie, observîndu-se în cercul familiei d-voastre tusa domniei-sale, *de serio*[3] să i se ieie în nume de rău că a tăinuit ceea ce nu trebuia să tăinuiască. Am priceput că d-lui nu s-a abătut întru nemic de la ferma sa determinaţiune de a se căsători cu d-şoara Aurelia[4], şi că şi acum e mai gata a rămîne pre toată viaţa necăsătorit decît să ieie pre alta, întocma după cum mi s-a dechiarat cînd mă chemase să-l însoţesc la actul încredinţării[5].

În astfel de împrejurări, eu atîta cred că nu mai are loc nici una bănuială şi n-a mai rămas alta îndărătru decît să vă înţelegeţi pre cînd are să se tîmple actul cununiei, şi apoi să binevoliţi a mă încunoştinţa de timpuriu ca să pot continua promulgaţiunile întrerupte de la telegramul primit încoace.

Primiţi, vă rog, destinsa mea stimă, cu care am fost şi voi rămîne pentru totdeauna cătră întreaga d-voastră familie,

90 *Antonelli*[6]. /

[1] *Bartolomeu Baiulescu,* protopop neunit al Braşovului.

[2] Samuil Radu. Vezi şi scris. XXVII, n. 2.

[3] „în mod serios".

[4] Totuşi, pînă la urmă, fiica mijlocie a lui Bariţ, Aurelia, nu se va căsători cu acest Sebastian Radu, ci cu Al. G. Vlad din Orăştie.

[5] O informaţie familiară foarte preţioasă: pentru prima dată găsim menţionat faptul că Aurelia Bariţ a mai fost logodită o dată.

[6] Adnotată: „1870. Ioan Antonelli, vicar. Făgăraş, 6 mai".

XXXI

Făgăraş, 6 octobre [1]870

Prea stimate domnule !

Cetind epistola d-tale din 20 l.c. şi adusul ei, îmi veni aminte un dialog ce avusei cu mitropolitul Şuluţiu în anul morţii sale. Acest archireu, trecînd prin Făgăraş la Vîlcele, mi se plînse amar în contra unui favorit al său şi, la reflexiunile mele ce i le făcui cu multă modestie, îmi zise în ton tremurător: „Auzi frate, ai drept! Ci toate sunt în deşert. Eu ţin la zicala românului: « Ca să poţi cunoaşte pre cineva deplin, trebuie mai întîi să mănînci cu el una majă de sare »". Şi îndată mi-am pus întrebarea: se poate ca d. asesor Radu să ne facă festa, precum puţini au mai jucat-o în condiţiunile sale?

Eram impacient şi doream să vorbesc cu d-lui, la moment. Ci nu se putea, căci era dus într-una comisiune la Porumbacul Inferior, de unde s-a / reîntors numai marţi seara. Astfel, întîlnirea era rezervată pe 91
miercuri, ceea ce s-a şi întîmplat, la 5 ore după ameaz, acasă la mine.

Şi eu, în nepaţienţa mea, ce nice după curs de două zile nu se mai domolise, l-am întîmpinat cu cuvintele: „Că d-ta iarăşi ai supărat pre socrul d-tale şi onorabila lui familie!" Apoi i-am cetit chiar şi epistola ce mi-ai trămis-o, iar dînsul şi-a mai cetit încă una dată copia epistolei sale şi, după mai multe expresiuni sincere, după cum cred, de una parte şi de alta, i-am deschis atît dreptul canonic al besericei noastre, cît şi a celei orientale, la locurile unde acelea vorbesc despre spontaliale, la cari funcţionează preotul şi le binecuvîntă. În urmă, ne despărţirăm cu aceea că pînă în astă-dimineaţă s-a mai judeca asupra obiectului cestionat şi-mi va trimite răspunsul în scris.

Din discursul d-sale aflu necesar a rezuma următoarele expresiuni: „Eu nu am avut intenţiunea de a strica spontaliale, ci m-am sîmţit / 91'
dator a spune ceea ce este, şi adică, cum că eu tot mai tuşesc, îndată ce mă răcesc la picioare. Îmi este teamă să nu-mi fie atacată splina. Altcum, lucru, mănînc, dorm, ca şi mai înainte şi nu sîmt dorere nici măcar atunci cînd mi-ajunge tusa". Şi, tot de una dată îmi apromite că vă va scrie de-a dreptul.

Astăzi pe la 11 ore îmi trămise epistola aci aclusă, din care se vede că lucrul stă tot ca ieri. Va să zică, domnia-sa nu are de cuget să se strice spontaliale, ce nice că se poate tîmpla fără proces.

Primeşte, te rog, asecurarea destinsei mele stime, cu care sunt cătră întreagă familia domniei-tale. Prea plecat şerb,

Ioane Antonelli,
vicar. / 92

XXXII

Făgăraş, 14 nov. [1]870

Prea stimate domnule!

Mie fratele protopop Meţianu, cu ocaziunea convenirei mai deaproape, îmi zise că dînşii, gr[eco]-orientalii, de prezente nu ar mai ţinea nice la can[onul] 69 a S. Vasiliu nice la can[onul] 98 al Soborului Trulan,

cari opresc desfacerea spontalialor benecuvîntate de prezent, şi că asta ar fi cauza că pre la Braşov şi Zărneşti despart ceremoniele enchologice ale logodnei de celea ale cununiei.

Dacă mi-a vorbit serios, stricarea spontalialor din partea iubitei d-voastre filie s-ar potea face prin una simplă retrămitere a anelului, fără ca tinerii să se mai înfăţişeze înaintea scaunului protopopesc.

Altcum, după cetirea epistolei prea stimat d-voastră din 12 a l.c.
S3 ţin desfacerea aceasta de neîncujurabilă, chiar / şi cînd nu ar sta aserţiunea fratelui Meţianu, ci aţi trebui să urmaţi calea indigitată prin ss. canoane şi aşezămintele besericei. Şi, pentru ca să aveţi cu unul mai multe motive, vă descopăr ceea ce am auzit înainte de aceasta cu trei zile de la d. asesor Florea [1] şi adecă, cum că d. Radu joacă cărţi, aorea pînă demineaţa, prin ce naturalmente îşi periclitează sănătatea şi averea.

Din parte-mi, am întrerupt tot felul de relaţiuni cu dînsul, căci, uitîndu-şi de sine, ma uitînd chiar şi binefacerile mele, şi-a permis a mă vătăma în mod insolent.

Domnia-sa, la viitoarea organizaţiune are să fie denumit, iar nu ales, prin urmare nu ma are lipsă de mine. Şi apoi, după ideea domnieisale: *Beneficia nonnisi eousque debent esse laeta, dum persolvi posse videntifr*[2].

Primeşte, te rog, destinsa mea stimă cu care sunt cătră întreaga familie.

Al prea st[imatei] domniei-tale reveritoriu,

<ş%v *I. Antonelli.* \

[1] Ioan Florea. Vezi şi scris. XXVII, n. 2.

[2] „Beneficiile numai pînă atunci trebuie să fie plăcute, pînă cînd apar ca putînd fi plătite".

XXXIII

Făgăraş, 12/12 [1]870

Prea stimate domnule !

Cred că vei fi văzut notiţa lui *Kolosvâri Kozlony* no. 141 [1] a.c. prin care se dau pe faţă machinaţiunile maghiarilor din Făgăraş.

îmi presupui că părintele Comşa-ţi va fi spus cum că pe aci denumirea de căpitan mare a lui Lazar Mihai[2] se priveşte ca faptă complinită. Acum mai adaug cum că, după cum se vorbeşte, lui Tămaş i-ar fi şi venit
95 decretul de consiliariu în locul lui Hosszu. / Nu mă îndoiesc cum că domnul Mureşanu îţi va fi arătat chiar şi răspunsul meu la aceea notiţă, pre care altcum bine a făcut că nu l-a publicat. Ba ar face şi mai bine cînd l-ar lăsa cu totul deoparte, pentru că, implicite, atinsesem o eestiune ce cugetam că nu va veni pe tapetul jurnalisticii înainte de frîngerea pînei. Acum, în înţelesul în care o luasem eu, nu se mai poate folosi nici ca stratagemă.

95 Pe 20 a lunei curente am conchemat / o conferinţă în Făgăraş, în cauza de sus. Poate să fie binevenită şi pentru alte trebşoare,

Sper ca, la cazul cînd n-ai potea veni în persoană, vei avea bunătate a-mi comunica părerea dumitale, pe care eu, ca totdeauna, şi acum pui foarte mare pond.

între altele, rămîi cu destinsă ono[a]re al prea stimat d-tale reveritoriu,

/. Antonelli.[3] / 96

[1] Ziarul *Kolozsvâri Kozlony* era îngrijorat de politica de rezistenţă faţă de sistemul dualist pe care o promovau românii făgărăşeni. în numărul citat de Antonelli, ziarul începe o acţiune concretă împotriva românilor din acest district, în colaborare cu minoritatea maghiară din Făgăraş. *Kolozsvâri Kozlony* afirma că în Districtul Făgăraşului ar exista un club deâkist care ar fi trimis două adrese în capitala Ungariei. Una era adresată ministerului de interne şi cerea ca organizarea şi administrarea municipală a Districtului Făgăraşului să fie înmînată unui căpitan suprem maghiar, animat de sentimente „constituţionale" (deci dualistice; cererea a fost făcută în pofida faptului că românii erau absolut majoritari în district). Cea de a doua adresă era menită să obţină, în acest sens, sprijinul clubului deâkist din Pesta. Aceste manevre au produs — după cum era de, aşteptat — o vie nemulţumire în rîndurile reprezentanţilor români din Făgăraş. înţelegerea şi colaborarea românomaghiară nu se putea însă înfăptui decît în cazul respectării drepturilor naţionalpolitice româneşti (Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXXIII, 1870, nr. 94).

[2] Vezi nota 1.

[3] Cu adnotarea: „Ioan Antonelli, vicar. Făgăraş, 12 dec. Răsp. pe larg în 17/5 dec."

XXXIV

Făgăraş, 20/12 [1]8 70

Prea stimate domnule!

Astăzi după amiazi ne întrunirăm ca la 25 inşi, un număr destul de mare după timpul de acum, şi am conclus: ca membrii Comitetului districtuale prezenţi să aştearnă una rogare căpitanului supr[em], în care să ceară a se conchema cu urgenţă comitetul districtual în cauza sub versante [1]. Raţiunea fusese că noi putem vorbi şi scrie numai în numele nostru, iar nu şi în numele districtului, pe care-1 reprezintă numai Comitetul, ca efluinţia lui. Această rogare s-a suscris de 14 inşi şi încă astăzi se va fi şi înaintat, / prin urmare potem spera că în primele zile ale lui 97
ianuarie se va şi aduna comitetul.

S-a atins necesitatea unui club naţional în acest district, care să discute cauzele mai importante, înainte de a se pertracta acelea în comitet. S-a vorbit şi despre cauza naţională şi maioritatea era de părere că de aici să se facă provocarea la comitetul din 1861, respective la preşedinţii naturali[2] a aceluia, pentru convocarea congresului.

Cu ocaziunea convenirei mai de aproape asupra acestui obiect, ar fi de a se vorbi mai multe.

Retrămit epistola, cu mulţumită şi cu observare că şi ceea ce se trămise sub adresa mea — *exceptis excipiendis*[3] — fu de unul şi acelaşi cuprins momentos.

D[omnul] Raţiu[4], prepozitul capitular, după una ştire privată ce am primit alaltăieri, a repausat în 12 a l.c. Fie-i ţărîna uşoară!! / 97v

în cauza congresului nostru bisericesc, pînă acum încă nu mai am nice una ştire pozitivă.

între altele, rămîn cu cea mai destinsă onoare, al prea stimat d-tale reveritoriu,

98 /. Antonelli.[5] /

[1] Adică în chestiunea combaterii intrigilor pornite împotriva drepturilor politice locale ale românilor făgărăşeni. Vezi scris, precedentă, inclusiv notele

[2] Preşedinţii „naturali" ai comitetului^ din 1861 fuseseră Al. Sterca Sulutiu şi baguna, mitropolitul unit şi cel neunit. întrucît Al. Sterca Sulutiu decedase'în 1867, Antonelli se referă la Ioan Vancea, succesorul lui Şuluţiu fa scaunul metropolitan.

[3] „Excepţia excepţiilor".

[4] Basiliu (Vasile) Raţiu de Nagylak, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Manm, nr. X, n. 8.

[5] De mîna lui Bariţ: „1870. Io[an] Antonelli, vic[ar]. Făgăraş, 20 dec. Răsp.".

XXXV

Făgăraş, [21 februarie 1871][1]

Prea stimate domnule !

Stînd sania de înaintea portei, spre a pleca la examenele semestriali, grăbesc în fuga mare a răspunde la faimoasa epistolă din 18 a l.c. cum că,eu primesc condiţiunile puse cu privire la nepotul meu cu mulţumită şi mă dechiar a plăti regulat cei 15 f. v. a. pentru cortel, cost, spălat. Aş vrea însă să ştiu înainte, căpăta-va acolo vestminte de pat? Te rog răspunde-mi, ca să-l trămit cît mai curînd. Chiar şi pe vinerea venitoarie l-aş potea trămite, dacă mi-ar veni răspunsul la timpul său.

99 Jeunessea [?] noastră e în perplexitate. Cearcă după *Gazeta* ca după ac. Vom / vedea cum va năzui să iese din confuziunea ce şi-a creat.

Primeşte, te rog, destinsa mea reverenţă, cu care' rămîn pentru totdeauna al prea st. devotat,

99* Antonelli. /

[1] Datată pe baza adnotării lui Bariţ: „1871. Io[an] Antonelli. Făgăraş, 21 febr. Răsp."

XXXVI

Făgăraş, 23/2 1871

Prea stimate domnule !

Mulţumind penxru multa bunăvoinţă ce arătarăţi cătră nepotul, grăbesc a vă încunoştinţa că ieri i s-a oferit, aici în Făgăraş, la băcănia unui nidan tînăr, unde a şi intrat. Condiţiunile sunt destul de uşoare, căci pentru timpul tirociniului de trei ani îmi ceru numai 150 f. Defectul unei scoale comerciale bune cred că-l va putea suplini praxa şi şcoala săsească de aici. Ma, poate să se oferească cineva carele pentru'un onorariu să-i deie şi lecţiuni private.

Articlul d-voastră, prin care luarăţi în apărare pre moţii popi, anevoie cred să se bucure de un contrarăspuns / pentru că nu este cauză. 101
Dacă însă totuşi s-ar întîmpla aşa ceva, *demus et his oblectationibus vemiam ut nostris vicissim im.petremus nam non minus est periculum ex magna fama quam ex mala*[1].

Rămîi al prea st. d-voastre devotat,

/. Antonelli[2]. / 101*

[1] „Tocmai din aceste fleacuri să ajungem a-i recîştiga pe ai noştri, căci nu e mai mult pericol în faima bună decît în cea proastă".

[2] Adnotat: „1871. Ioan Antonelli. Făgăraş, 23 febr. Răsp."

XXXVII

Făgăraş, 3 aprilie [1]871

Voliend a răspunde la mult preţuita scrisoare din 30/3 a.c, sper că nu voi fi molest dacă încep de acolo de unde pot să-mi explic noua formă a luptelor noastre pre terenul bisericesc[1].

Beserica constă din preuţi şi mireni, prin urmare cu toţii avem datoria sacră a o apăra. în luptele portate pînă acum, comanda supremă era în mînile archireilor noştri. în tempurile recente, doi dintr-înşii au trecut în tabăra contrarie, în modul cel mai insultător[2]. Al treilea, capul[3], a portat lupta cu resemnaţiune, însă asemenea bravilor noştri moţi din 1848/9, cari alegîndu-şi cîte una puseţiune excelente, ieşeau singurateci la luptă cu cîte una tabără întreagă. Acest curaj demn de
un Leonida[4] / nu putea să ducă la rezultat favoritor, pentru că, deşi 103
avea la spate beserica întreagă, aceasta nu era angajată la luptă, ci condamnată a rămîne spectatoare.

Venind momentul suprem, se încercă vechiul erou al munţilor[5] a pregăti calea la una luptă mai ordenată. Această încercare nu-şi aduse încă fructele sale, şi iacă se scoală un al doilea şi mai brav şi, cu un plan pregătit, provocă pe toţi spectatorii la luptă[6].

Acest mod, deşi străin în luptele noastre, în cît acest brav nu face parte din ierarchie, este însă unicul ce ne poate conduce la victoria sigură.

Deci, eu aşa cuget că preoţimea noastră, care pricepe ce înseamnă libertatea besericei şi domnia ei absolută în sfera sa, nu va mai întreba cu *„quis?"*, ci *„quid?"*[7]

Deşi timpul e scurt, eram să conchem pre toţi reprezentanţii bisericeşti şi mireni la conferinţia de ieri. M-a împedecat însă Săptămînă
cea Mare, în care preoţii nu /'pot absenta de la parohiele lor şi numai din 103v
această cauză m-am mărginit la conchemarea inteligenţiei noastre din loc. Rezultatul acestei conferinţe, afară de ameninţarea expresă în protocol, m-a mulţumit deplin.

Prea stimat domnia-ta, Şuluţiu[8] şi adv. Densuşianu[9] sunteţi aleşi de reprezentanţi ai vicariatului. Eu o să reprezentez preoţimea, de nu cumva ar veni la mijloc un ce extraordinar ce să mă împiedice. Deputatiunea ce are să se trămită din Alba Iulia la împăratul[10] ar trebui să

fie numeroasă, din clerici şi mireni, şi eu cuget că, pre lîngă toată sărăcia noastră, se vor afla destui cari să meargă pre spezele sale, ne putîndu-se altcum.

La conferenţia lui Rethy[11] nu am luat parte, avînd şi eu în acea zi
104 adunare de Senatul scolastec / districtuale. Altcum, îmi pare rău pentru un lucru ce nu voi mai avea ocaziune a-l potea face.

între altele, rămîi ca şi totdeauna, al prea stimat d-tale reveritoriu,
104* *Antonelli. j*

[1] într-adevăr, în 1871 se iniţiază o susţinută campanie de presă în vederea apărării autonomiei bisericii greco-catolice româneşti. Astfel *Gazeta Transilvaniei* în nr. 19 din 18/6 martie şi nr. 20 din 22/10 martie publică o lungă *Epistolă a unui român transilvan către un amic al său in afaceri ecleziastice şi scolastice, cu data 5 noiembrie 1870.* în această epistolă se cerea convocarea Sinodului mare, în cadrul căruia românii mireni şi clerici, uniţi într-o strînsă alianţă, să lupte pentru apărarea autonomiei bisericii lor. Un alt articol, *Un report la congresul provinciei române unite,* apare în *Gazeta Transilvaniei* nr. 23 din 1 aprilie/20 martie 1871. Se cerea respectarea plenară a hotărîrii papei Pius al IX-lea din 6 decembrie 1853, prin care „din plenitudinea puterii apostolice, Dieceza Făgăraşului în Transilvania, supusă pînă aici jurisdicţiunei metropolitane a arhiepiscopului de Strigoniu cu prea învoirea Majestăţii Sale C[ezaro] r[egale] şi ap[ostolice] Francisc Iosif I, cu autoritate apostolică se scoase şi eliberă, astfel că arhiereii greco-catolici, bisericile, cetăţile, pagii [satele — n. ns.], mănăstirile şi toate institutele bisericeşti şi mirene [...] toate persoanele [...] se scot şi eliberează de sub orice prerogativă a Strigoniului".

[2] în „timpurile recente", episcopul de Oradea, Iosif Popp-Szilâgyi şi cel de Lugoj, Alexandru Dobra au intrat în congresul romano-catolic maghiar din Pesta, fapt pentru care au fost combătuţi de adepţii intransigenţi ai autonomiei bisericii greco-catolice româneşti. De pildă, unii reprezentanţi laici sau bisericeşti îl somaseră pe Dobra să nu ia parte la adunările romano-catolice maghiare, întrucît acest gest era în detrimentul naţiunii şi al bisericii române. Iniţiativa însă a eşuat. Cei doi au fost însoţiţi de canonicul Ioan Szabo şi respectiv de Ştefan Moldovan. Deşi acesta din urmă alcătuise o petiţie de protest în limba latină şi spusese autonomiştilor că o va prezenta adunării clericilor pestani, totuşi odată ajuns aici refuză să-şi onoreze promisiunea. Din acel moment încrederea autonomiştilor în prelaţii rcmâni (episcopi şi canonici) a început a se clătina. Alexandru Dobra a decedat în 13 aprilie 1870, şi astfel, după cum afirmau ironic adepţii boicotării congresului ecleziastic maghiar, doar moartea „doftorul tuturor boalelor, nu numai trupeşti ci şi sufleteşti, l-a putut scoate din acea adunare". (Dar succesorul său la scaunul episcopesc al Lugojului, Ioan Olteanu, va participa şi el la lucrările congresului pestan). Episcopul de Oradea a fost atacat şi dezavuat chiar la Pesta de preotul Iustin Popfiu şi de deputaţii mireni Iosif Roman şi Iosif Vulcan (vezi *Federaţiunea,* IV, 1871, nr. 26—492).

[3] Poate fi vorba de Alexandru Sterca Şuluţiu, care a avut mari merite atît în apărarea autonomiei bisericii greco-catolice cît şi în lupta naţională a poporului român din Transilvania, mai ales după 1861. în timpul păstorieisale episcopia unită din Blaj a fost ridicată la rangul de mitropolie şi arhiepiscopie (cu titlul de Alba Iulia) şi i-au fost subordonate episcopiile de Oradea, Gherla şi Lugoj (1855). De asemenea, Al. Sterca Şuluţiu obţinuse de la Papa Pius al IX-lea bula „Ecclesiam Christi" prin care biserica unită era scoasă de sub jurisdicţiunea mitropolitană şi primaţială a arhiepiscopului maghiar al Strigoniului. Dar toate aceste cuceriri au fost puse la îndoială mai tîrziu, la începutul dualismului austro-ungar. Alexandru Sterca Şuluţiu decedase în 1867. în cazul că Antonelli se referă însă la „capul" din 1871 al bisericii unite, atunci îl vizează pe Ioan Vancea, care a militat şi el pentru un congres român unit, distinct şi independent. De la mitropolia blăjană s-au trimis 5 „reprezentaţiuni" care cereau convocarea congresului sinodal. Mitropolitul Vancea acţionase în acest sens atît la Pesta cît şi la Viena, unde „s-a interpus şi cu cuvîntul viu" *(Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 23).

[4] Leonida, rege spartan căzut la Termopile, în 480 î.e.n.

[5] Simion Balint, fost, într-adevăr, perfect şi erou al munţilor, la 1848—1849. A colaborat cu Bariţ la elaborarea proiectului de apărare a autonomiei bisericii unite. De asemenea, Antonelli îl informase pe Bariţ că Balint îl convocase la o consfătuire la Gricău, în casa lui Axente Sever, în vederea organizării luptei pentru autonomie.

[6] Vasile Ladislau Popp deşi mirean, şi nu membru al ierarhiei ecleziastice, a lansat un apel „către inteligenţa română de religiunea unită" în care conducătorii laici şi ecleziastici erau convocaţi la o şedinţă, în 13 aprilie 1871, în biserica greco-catolică din Alba Iulia. Conferinţa urma să organizeze concret, mai eficace, lupta pentru salvgardarea autonomiei bisericeşti. Popp protesta împotriva bisericii romano-catolice maghiare care, în congresul de la Pesta, „lucră pentru asigurarea existenţei şi a independenţei sale, prin organizarea autonomiei sale [dar] ţine [...] a călca în picioare drepturile de independenţă şi existenţă ale altei biserici, ale bisericii unite, şi vrea a o despoia de autonomia provinciei ei. Nici protestul capului bisericii unite române, nici protestul deputaţilor români aleşi la congres, nici protestul capitulurilor, vicariatelor, protopopiatelor unite nu au fost în stare a-i lumina pe membrii congresului catolic unguresc din Pesta şi a-i convinge că acest congres nu are drept de a se amesteca în afacerile bisericii unite române; nu, ci ei au decis în şedinţa lor de alaltăieri a face un statut nu numai pentru biserica romano-catolică, ci apriat şi pentru cea greco-catolică; nu numai pentru Ungaria, ci şi pentru uniţii din Transilvania; nu numai pentru sine, ci şi pentru noi fără de noi, cari nu avem lipsă de îngrijarea lor", împăratul urma să fie prevenit asupra nedreptăţii comise la Pesta şi trebuia să i se ceară refuzul de a sancţiona un asemenea statut *(Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 22).

[7] „Cine?"; „ce?"

[8] Iosif Sterca Şuluţiu, jurisconsult şi scriitor; autor al unei biografii a lui Avram Iancu, colaborator al *Gazetei Transilvaniei, Federaţiunii, Tribunei, Transilvaniei,* militant politic. A colaborat la *Enciclopedia Română,* redactată de Corneliu Diaconovici, şi a fost preşedinte al ASTREI şi preşedinte al Băncii „Albina".

[9] Aron Densuşianu, despre care vezi infra, scris. XLIII, n. 2.

[10] Deputaţiunea de 12 membri aleasă la Adunarea de la Alba Iulia (vezi nota 6) şi condusă de baronul Vasile Ladislau Popp, pleacă la Pesta şi nu la Viena şi în 30/10 aprilie 1871 înaintează petiţia ministrului Cultelor, Pauler. în faţa ministrului, şeful delegaţiei româneşti susţine deschis că ingerinţele bisericii romano-catolice şi ale cardinalului primat al Ungariei în afacerile bisericii unite româneşti sînt nedrepte şi nu au nici un temei. Ministrul este rugat să primească petiţia şi să o înmîneze împăratului Francisc Iosif I. De fapt, spunea Popp, oricum intelectualitatea română unită nu va recunoaşte puterea obligatorie a statutelor romano-catolice pentru biserica greco-catolică. Ministerul Pauler răspunde că problema este foarte importantă şi nu priveşte doar biserica catolică şi cea unită, ci conţine şi multe implicaţii politice. în concluzie, asupra ei trebuie să hotărască întregul guvern *(Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 31).

[11] La 28/16 martie 1871 la Făgăraş s-a ţinut o şedinţă trimestrială a senatului şcolar, prezidată de inspectorul regal şcolar Ludovic Rethy. Inspectorii de stat maghiari puteau vizita şi controla şcolile confesionale conform art. de lege 38 din 1868. Unele ordonanţe ministeriale adăugau că aceste şcoli confesionale (singurele în care se învăţa în limba naţională) puteau fi închise dacă nu corespundeau cerinţelor fixate de legi. La şedinţă s-a citit şi protocolul unei comisii formate din G. Bariţ, I. Bran de Lemeni, Iosif Puşcariu şi Ioan Comşa, prin care se cerea deschiderea în Făgăraş a unei şcoli confesionale (româneşti) de rang mediu şi se aproba propunerea lui Carol Pânczel de a se înfiinţa scoli agricole în Făgăraş si Zărnesti *(Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 25). '

XXXVIII

Făgăraş, 8 aprilie [1]871

Prea stimate domnule !

As dori foarte să ne întîlnim pe carul de poştă, în Făgăraş, şi să mergem laolaltă la Alba Iulia, ca să-ţi aflu opiniunile relative la agendele conferentiei[1].

Dorința mea se extinde la ceva mai mult, cum sunt celea ce mi-ai fost comunicat, şi adecă: aş afla de necesară şi una declarațiune în sensul principielor din cari purcede lupta noastră seculară.

Obiectul e importante; se va recere discuțiune serioasă, şi presupun că opiniunea publică cam în sensul acesta îşi va afla expresiunea sa.

Am cugetat să plec eu cu carul de poştă, ori cu diligenta, ce are de a pleca din Braşov luni seara.

105 V[ice]căpitanul din Blaş [2], pre cît am înțeles a provocat pe cele .../ [3]

[1] Conferința convocată de Vasile Ladislau Popp la Alba Iulia la care a participat şi Antonelli. Aceasta s-a ținut în clădirea bisericii numite „la Lipoveni". Preşedinte a fost ales. convocatorul, iar secretarii conferinței au fost I. M. Moldovan, profesor la gimnaziul din Blaj şi asesorul de la tribunalul din Cluj, Iosif Pop. în cursul dezbaterilor conferinței soseau mereu telegrame de adeziune față de lupta pentru apărarea autonomiei bisericii greco-catolice. Unul din participanți, Ioan Maior, propune formarea unei comisii care să elaboreze un proiect de hotărîri ce urma să fie adoptat de conferință, în vederea atingerii scopului propus. Comisia a fost alcătuită din 17 persoane şi a propus următoarele: 1) „Să se subştearnă una suplică la Majestarea Sa Monarhul, prin care să fie rugat a denega în mod categoric sancțiunea la toate acele concluse ale congresului romano-catolic unguresc, care se ocupă în orice mod şi formă cu afacerile bisericii greco-catolice româneşti, a lua pe această biserică din nou sub a sa protecțiune în contra tuturor atacurilor şi ingerințelor din afară, a concede conchemarea unui congres bisericesc pentru mitropolie şi pentru cele trei episcopii sufragane româneşti greco-catolice. Acea petițiune să fie înaintată prin una deputațiune"; 2) „Să se compună un memorand, care să meargă la adresa metropolitului şi să cuprindă declarațiunea categorică, că conferanța s-a pus justă pe terenul Conciliului de la Florența din an. 1439, primit atunci şi de biserica orientală, cum şi pe terenul *Diplomei Leopoldine* emanate în an. 1699 în favoarea românilor greco-catolici, că nu voieşte a şti de nici una înnoire introdusă de atunci prin iezuiți, pe cale clandestină, că a doua diplomă leopoldină [cea din 19 martie 1701 — n. ns.] o cunoaşte de apocrifă (falsă, mincinoasă), că respinge de la sine orice supraveghere polițienească a bisericii romano-catolice ungureşti sau ungaro-slovace şi nemțeşti". Deputațiunea către împărat urma să fie alcătuită din preşedinte, Gavril Mihali, David Ursu, canonicii Papfalvi şi Nagy, Ioan Rațiu, Alexandru Roman, avocații Pop-Grideanu, Munteanu, apoi Maior din Reghin, Bardoşi din Zarand şi Catruşca din Lugoj. în a doua şedință, Barit a dat citire proiectului petiției către Monarh, care a fost adoptat în unanimitate de către conferință (ca şi proiectul memorandului către mitropolitul I. Vancea). Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 27 şi 28.

[2] Iosif Sterca Şuluțiu. Termenul adecvat este însă vicecomite, întrucît Cetatea de Baltă nu era district sau căpitanat românesc ca Năsăudul sau Făgăraşul.

[3] Sfîrşitul scrisorii lipseşte.

XXXIX

Făgăraş, 1 Mai [1]871

Prea stimate domnule !

Fiind împiedecat prin afaceri urgente, m-am dus tîrziu la adunarea trimestrială a comitetului, ținută în 29 aprilie, însă totuşi destul de timpuriu spre a cunoaşte şi vedea ce uşor se schimbă convicțiunile celor fără de principiu, ca punct de mînecare în lucrările sale. A venit înainte cauza Gridanuîui şi, cu toate că comisiunea-i propusese restituirea în oficiu, prin motive atît de rău alese încît la început cugetam că vrea să ne petrecem cu glume, cu toate că eu o combătusem aceasta cu argumente scoase din însăşi motivarea comisiunei şi în urmă mă pronunțasem categoric în contra acestei restituiri, — auzi colo! — am rămas singur singurel, fără ca să mă sprijinească careva, măcar prin vot. Oare să nu fie şi această întîmplare una urmare naturale a aerului transpirat de la festinul braşovenilor ? [2] Branişte [3] nu s-a potut aduce nici măcar în candidațiune.

Braşovenii d-voastră, prin festinul lor, a tras una dungă preste politica românilor ardeleni de 20 ani, şi şi-a aruncat în aer terenul pre 107
care am stat pînă acum cu toții. Eu din parte-mi doresc cu sete / să le aud şi citesc răspunsul ce-l apromit în numărul proxim al *Gazetei* [4], pentru că numai atunci voi fi în stare a judeca la aluziunile *Albinei* din săptămînile trecute, în cari politicosul redactor [5] a acestuia ne dede să pricepem că el ar fi fost la d. ministru preşedinte [6] în cauza românilor, şi numai atunci îi vom putea cunoaşte farba pe care, cu ocaziunea festinului, atît d. Lenger [7] cît şi celialalți vorbitori o ascunsese sub fraze şi flori efemere. Diurnalele din Cluj doresc să se întîmple şi pe aiurea atari festivioare [8]. Pricepem tendința şi scopul, şi le vom dechiara sau, mai bine, repeți condițiunile şi pactul după cari aceste ar putea să aibă înțeles. Părerile de pe aici încă nu-mi sunt destul de bine cunoscute, cred însă că partea sănătoasă va recunoaşte că braşovenii noştri au comis un mare păcat politic. Cu altă ocaziune, îți voi scrie mai pe larg asupra celora ce, cred, se vor întîmplă şi la noi din ăst incidente.

Acum permite-mi să te molestez cu una rugare: ai bunătate şi-mi trămite cîteva date la istoria Făgăraşului, de cumva ai, căci adunarea inteligenției, ținută aici în ziua rentoarcerei noastre de la Alba Iulia, m-a 107*
însărcinat să răspund eu preşedintelui Asociațiunei / transilvane [9], făcînd istoricul Făgăraşului. Eu am pre Wolfg[ang] Betlen [10], tom 2, pe *Transilvania* [11] lui Benko şi *Cronica* [12] lui Şincai, însă datele acestea nu-mi sunt de ajuns spre a rădica trecutul istoric a românilor din acest district la nivelul ce i se cuvine.

între altele, rămîn cu destinsă onoare, al prea st. d-vostră reveritor, 108

/. Antonelli. [13] /

[1] *Matei Pop de Gridu* (sau Gridanul) fost deputat român ardelean în Dieta de încoronare de la Pesta (1865—1868). A fost un oportunist care nu a sprijinit acțiunile politico-naționale organizate de clubul parlamentar a deputaților naționali. De aceea acest jurist român nu s-a bucurat de simpatia lui Antonelli şi a celorlalți lideri radicali.

[2] La 22 aprilie 1871 la Braşov a avut loc o adunare publică de înfrățire romåno-maghiară. Ea a fost prilejuită şi provocată de faptul că saşii din Braşov sărbătoreau tocmai atunci victoria armatelor germane împotriva celor franceze. In general, conducătorii români şi maghiari din Braşov nutreau sentimente profranceze. Un scop ascuns al negustorilor români braşoveni care au participat la banchet a fost şi obținerea ajutorului autorităților maghiare în procesul dintre românii şi grecii din Braşov, în legătură cu apartenența unei biserici (Sfînta Treime din cetatea Braşovului). Redacția *Gazetei Transilvaniei* a fost rugată să dea publicității, fără nici un fel de comentarii, o *Provocare la fraternizarea sărbătorească din Braşov* între cetățenii români şi unguri în clădirea hotelului „La Soare". întîlnirea urma să se facă la 6 d.m. la Poarta Şcheilor, după care cei adunați se vor îndrepta spre hotelul designat ca loc pentru fraternizare *(Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 27). Oratorul român Nicolae Pop ar fi dorit ca ziua de 22 aprilie să fie începutul unei ere noi în viața cetă-

ţenească şi şi-a încheiat cuvîntarea cu urarea: „Trăiască frăţietatea!" El pretindea, însă, mai mult respect faţă de situaţia celorlalte naţiuni, întrucît popoarele din Ungaria nu pot progresa, deoarece nu sînt toate egal îndreptăţite. Nici o ţară nu poate înflori atît timp cît majoritatea populaţiei ei este neîndreptăţită. „Sîntem gata — — spunea oratorul român — a întinde mîna şi a încheia frăţia pe baza dreptăţii şi egalităţii". Avocatul Kenyeres salută concetăţenii români braşoveni în numele' patriei (maghiare, desigur), al libertăţii şi al frăţietăţii. Et a evocat lupta comună a maghiarilor şi românilor din Ungaria istorică împotriva duşmanilor comuni, dar atacă pe acei „duşmani" interni, care prin „amăgiri" au vrut să conturbe „odihna familiei" şi să însămînţeze în inimi „amara fiere a neîncrederei". Avocatul maghiar îşi încheie discursul cu urarea: „Să trăiască iubiţii noştri fraţi români braşoveni!" ,. *(Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 29). Ori'cit de frumoase par cuvintele oratorului maghiar, totuşi în discursul său nu există nici o critică la adresa acelor politicieni şi miniştri maghiari care susţineau o politică de dominaţie naţională şi erau, de fapt, cei vinovaţi pentru instaurarea „amarei fiere a neîncrederei".» Majoritatea liderilor politici români radicali au fost profund nemulţumiţi de iniţiativa braşovenilor şi de actul „înfrăţirii" din Braşov. Braşovenii au fost atacaţi atît de coor'âşanul lor Bariţ, cît şi de alţi conducători români din oraşele Transilvaniei. Blăjenii afirmau că în situaţia grea în care se afla naţiunea română după 1867, nu mai poate fi vorba de înfrăţire şi, deci, braşovenii nu pot să reprezinte naţiunea la asemenea sărbătoriri şi să se pronunţe sau să vorbească în numele ei. Politicienii maghiari — — spuneau românii blăjeni— ar trebui să se lapede de „pofta de a contopi pe naţiunile conlocuitoare, lapede-se de supremaţie, lase patria noastră în pace a-şi [reglementa] afacerile sale după cugetul locuitorilor săi, declare de nule toate legile acele ce naţiunei maghiare îi asigură domnia, iar celorlalte le impun jugul servitutii umilitoare şi le ameninţă cu perire sigură, restatornicească Transilvania-în statutul său preayut şi va fi pace şi concordie adevărată şi durătoare; iar prin banchete nu vor cîştigâ alta, decît o aparenţă ce se va răsufla împreună cu paharele deşărtate" *(Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 36). Pe de altă parte, reprezentanţii românilor sibieni afirmau: „Gluma fraternizării românilor braşoveni nu ne-a plăcut pe aici, pentru că n-a fost nici o consecinţă a credeului nostru politic, nici cel din 1848, nici cel compus la Adunarea din Miercurea, unde au fost reprezentanţi şi românii braşoveni. D-lor au arătat prin aceasta că sînt neconsecvenţi. Astfel de paşi delicaţi ar trebui să nu fie pripiţi, ci făcuţi cu precugetarea, precauţiunea şi solidaritatea cerută, pentru că numai astfel de paşi sunt salutari. Precauţiune, precugetare, solidaritate, vină împărăţia voastră şi la noi, pentru că altfel p'ieirea noastră vine din Israilul nostru!" *(Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 37).

[3] *Moise Branişte,* tatăl lui Valeriu Branişte.

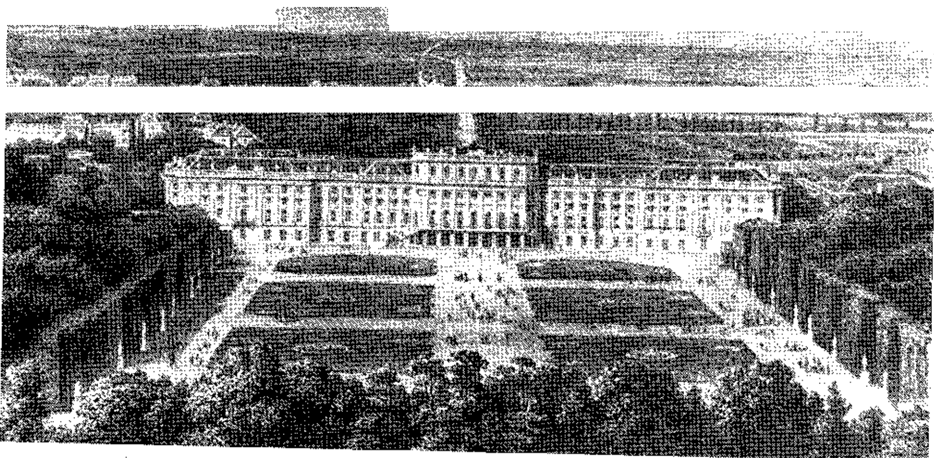
[4] 147 de români braşoveni răspund atacurilor lui G. Bariţ, pe care-1 numesc intrigant, îi contestă dreptul de a se erija ca reprezentant al românilor braşoveni şi îl invită să înceteze a se mai amesteca în treburile lor. Românii braşoveni afirmă că ei doriseră să se înţeleagă pe plan local şi să nu mărească discordia între cele două naţionalităţi. *(Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 31).

[5] *Albina,* VI, 1871, nr. 36 publicase articolul *înfrăţirea de la Braşov,* în care, cu anumite rezerve, apără pe românii braşoveni. Cei de la *Albina* au pretins că ei au observat la Pesta mai demult, „prin cererile d-lor stăpînitori ai noştri, lucrîndu-se la astfel de manifestaţiuni, însă ne-am convins că pre noi nu vor să' ne privească şi am zis: «Cînd vă veţi apropia de noi, vom fi la postul nostru » şi ne-am căutat de lucru". „Politicosul" redactor al *Albinei* era Vincenţiu Babeş.

[6] Iuliu Andrâssy.

[7] *Ioan Lengher* sau *Lengeriu,* unul din oratorii români din Braşov. A fost adeptul activismului politic şi, mai tîrziu, a insistat la toate conferinţele Partidului Naţional Român pentru adoptarea acestei tactici de către românii transilvăneni.

[8] De exemplu, ziarul *Kelet,* I, 1871, nr. 93, p. 375; nr. 103, p. 413 înregistrează în fraze bombastice sărbătoarea de fraternizare româno-maghiară de la Braşov. De asemenea, evenimentul este redat cu satisfacţie şi în *Magyar Polgâr,* V, 1871, nr. 97, p. 295 (în articolul *A nemzetisegek unnepe).*

Ținta petițiilor politice ale românilor transilvăneni: palatul imperial din Schönbrunn

Opera din Viena

[9] La acea dată, baronul Vasile Ladislau Popp.

[10] Wolffgang Bethlen, ***Historia de rebus Transilvanicis,*** voi. I—IV, Sibiu, 1782—1793.

[11] Benko Joseph, ***Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus olim Dacia Mediteranea dictus,*** voi. I—II, Cluj, 1834.

[12] Georgie Sineai, ***Chronica românilor si a mai multor neamuri,*** tom. I—III, Iaşi, 1853.

[13] Cu adnotarea lui Bariț: „1871. Ioan Antonelli. Făgăraş, 1 mai. Răsp. 4 mai".

Făgăraş, 3 iunie [1]871

Prea stimate domnule !

Mulțumesc pentru cei doi numeri din *Gura satului*[1], căci m-au desfătat mult.

Actele Conferenției de la Alba Iulia[2] încă nu le-am primit. Am scris lui Moldovan[3] ca să-mi trimită 30 exemplare şi să mă încunoştințeze ce paşi s-au mai făcut în respectul congresului de atuncea încoace? Au ei, blăjenii, sperase să ne îmbucure în scurt cu rezultatul favorabile? Sau, doară, uneltirile episcopilor maghiari sunt atît de poternice încît să-1 mai amîne, dacă nu *ad calendas graecas*[4], cel puțin pe cît vor fi la putere stăpînii de acum?

Cu respectul *humbugului*[5] braşovenesc nu s-a potut face mai mult decît ceea ce văzurăți, pentru că cei de aici, parte se tem de organizarea ce e la uşe, parte sunt şaguno-braşovenişti[6]. Apoi, eu stau departe, mai departe, ca şi orişicînd de ambe partitele. Dar nici n-a fost de lipsă, căci dechiarările celor cu mintea şi inima la loc curg ca ploaia.

Iarăşi mai am să plec în cauză oficioasă în secuime. Nu ştiu însă, potea-mă-voi smulge de acasă în scurt căci, ca mai totdeauna, mă grămădesc lucrurile în toate zilele. Apoi, se apropie/şi examenele semestriali, 109
însă întîmple-se aceasta în scurt ori mai tîrzior, calea, la toată întâmplarea-mi va fi prin Braşov, cu care ocaziune vom putea vorbi mai multe în respectul acesta şi a altor lucruri de importanță. Episcopul Fogaraşi[7] fusese aici înainte de sărbători. I-am făcut şi eu vizită. în beserica a vorbit cu mult foc asupra năzuințelor celor de la potere, de a preface şcoalele confesionale în scoale comunali, şi a îndemnat pre credincioşii săi să lucreze în contra acestor năzuințe.

Apropo, eram să uit! Grănițarii noştri, în Adunarea din Sibiu[8], încă supuse şcoalele ce au să se susțină din fondul monturului, suprainspecțiunei inspectorilor comitatensi. Propunerea mea, sprigintă cu argumente tari, căzu; lor le e tare să-şi capete a mînă fondul şi, din această cauză, primiră modificățiuni în proiectul de statute în adevăr dăunătoare. *Dato ocasione* [î]ți voi trimite un exemplariu din acele statute întărite, Inima mi-e plecată să-i combat prin jurnale, însă mintea-mi spune să-i cruț, că doară cu timpul vor veni ad[,?]

Pe Asociațiune voi să fac una scurtă monografie a Făgăraşului, opidului şi castelului; date cam am, numai să nu-mi lipsească timpul, care-mi este pînă acum încă întreg întreguț ocupat cu de cele oficiale.

Primeşte te rog destinsa mea salutare eu care rămîi al prea st. domniei-tale reveritor,

109* /. Antonelli.[9] /

[1] Revistă politico-satirică românească care apărea la Pesta. La începutul apariţiei sale (1863—1866) s-a numit *Umoristul. Foaie glumeaţă.* îşi schimbă titlul în *Gura satului* la 5/17 ianuarie 1867. Primii redactori au fost Iosif Vulcan (1/13 ian. 1865—27 iunie/ 7 iulie 1870), urmat de Mircea B. Stănescu (5/17 iulie 1870—1879). bf. Nerva Hodos şi Al. Sadi Ionescu, *Publicaţiile periodice româneşti, tom. I, 1820—1906,* Bucureşti, 1913, p. 752—753.

[2] Conferinţa convocată de Vasile Ladislau Popp.

[3] *Ion Micu Moldovan,* 1833—1913, canonic şi din 1896 prepozit al capitulului din Blaj, unde a fost multă vreme profesor. între 1893—1901 a fost preşedintele ASTREI şi din 1894 membru al Academiei Române din Bucureşti. A scris: *Acte sinodale ale bisericii române de Alba Iulia şi Făgăraş,* 2 voi (1869; 1872); *Spicuire în istoria bisericească a românilor* (1873); *Lecţionar latin cu un dicţionar.* A colaborat la revista *Arhivu pentru filologie şi istorie* scoasă de Timotei Cipariu al cărui elev a fost. (Cf. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română,* t. III, p. 315). A fost unul din principalii acuzaţi în procesul *Pronunciamentului* de la Blaj, mai 1868 şi a fost un adept fervent al'pasivismului şi al boicotului parlamentar atît în Conferinţa de la Miercurea (martie 1869) cît şi în cadrul celorlalte conferinţe politice care i-au urmat, la Turda (ianuarie 1870) şi Alba Iulia (iunie 1872).

[4] „La calendele grecilor", adică niciodată.

[5] Sărbătoarea înfrăţirii din Braşov. Vezi scris, anterioară, n. 2.

[6] Adepţii activismului şi ai mitropolitului Şaguna din Sibiu.

. [7] Episcopul romano-catolic de Alba Iulia.

[8] în urma activităţii nedorite depusă de baronul David Ursu, s-au aprobat „statutele pentru reprezentarea, inspecţiunea, administrarea şi manipularea fondului scolastic" al foştilor grăniceri din Regimentul I românesc de graniţă. în 8 mai 1871 s-a ţinut o conferinţă la Sibiu, care a adoptat statutele împreună cu modificările făcute de guvern (fapt care l-a nemulţumit pe Antonelli) şi a ales un comitet administrativ format din: preşedintele David Ursu de Marginea, vicepreşedinte căpitanul Constantin Stezar, asesori: maiorul Ioan Noac, căpitanul Basiliu Stanciu de Vişte, I. Tulbaş, Basiliu Ardeleanu, Ioan Poparadu; casier căpitanul pensionar Irimie Mărginean, controlor, căpitanul pensionar Ion Radu, asesori supleanţi Teodor Stanislau, Mihail Echim şi Pavel Streulea. Ca membri onorari au fost aleşi protopopii Ioan Hannia, I. V. Rusu şi Ioan Popescu.

[9] Cu adnotarea lui Bariţ: „1871. Ioan Antonelli. Făgăraş, 3 iunie. Răsp. 9 iunie. Despre fondul de montură".

XLI

Făgăraş, 12 iunie [1]871

Prea stimate domnule !

Retrămit epistola comunicată, cu mulţumită. Cuprinsul ei, în celea ce atinge intenţiunea unui sinod provinciale mi-era cunoscut cu una zi mai înainte. Aştept dintr-un loc desluşiri cu privire la motivele ce subversează pentru un atare sinod [1], şi din astă cauză deocamdată mă reţin de la descoperirea opiniunei mele în acest respect.

Cu parochul rom.-cat. nu e de a se face nemic, de una parte pentru că e un secui din cei mai încarnaţi, iar de alta pentru că e călugăr franciscan. Apoi, astăzi aceşti călugări au mai aceleaşi disensiuni cu episcopul Fogarasi pe cari le avusese mai toţi călugării basiliţi cu ep[isco]pii noştri pînă în timpul lui Lemeni[2], însă eu aş afla modrul şi calea de a încunoştinţa pe Fog[arasi] asupra periclului ce întărîtează calvinii catolicilor din Săcele, dacă aş ave date secure.

Apropo la disensiuni. Feciorul / lui Bran, notarul magistratual de aici, a venit în astfel de discuţiuni cu corpul ofiţerilor, încît aceştia, priri una deputaţiune trimisă la preşedintele Casinei, pretinseră a se scoate de aici. Din astă cauză ungurii de aici sunt în confuziune. Cred că pricepi cauza. m

Asesorul Radu[3] a căzut în tifus şi trage de moarte mai bine de una, două săptămîni. De trei zile i-a stat şi graiul.

Primeşte te rog distinsa mea reverenţă, cu care sunt al prea stimat d-tale gata spre servire,

Antonelli[4]. /

[1] Adică piedicile ce se pun în calea convocării marelui sinod provincial (metropolitan) al bisericii greco-catolice române.

[2] Episcopul Ioan Lemeni, despre care vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. I, n. 3.

[3] Ex-candidatul la mîna Aureliei, fiica mijlocie a lui Bariţ. Vezi scrisorile anterioare. Va înceta din viaţă la 12 iunie 1871, în vîrstă de abia 30 de ani. *Gazeta Transilvaniei* (XXXIV, 1871, nr. 47) publică un necrolog semnat de George Bărbat. Aşadar, Samuil Radu era cinstit atunci cînd tergiversa căsătoria cu fiica lui Bariţ, pretextînd că e bolnav şi nu vrea să o nefericească. Iar înţeleptul Antonelli se dovedeşte —vezi scrisorile anterioare — de data aceasta, crud şi neînţelegător. Iată şi o altă valenţă, aceea de emoţionant document uman, a corespondenţei bariţiene. întîmplări şi drame de epocă, unele de-a dreptul uluitoare, întîlnim cu sutele'în marele epistolar ăl cărturarului braşovean.

[4] Adnotată de Bariţ: „1871. I. Antonelli. Făgăraş, 12 i[unie]. Răsp. 26".

XLII

Făgăraş, 23 iunie (1)871

Prea stimate domnule!

Răspunsul ce ai dat pascvilenţilor în nr-ul proxim al *Gazetei* \ pe aici a făcut bună impresiune. Toţi caută *Gazeta* şi grăbesc a-l ceti. Cazurele de la Sibii şi Viena[2], cu furarea secretelor, nu le înţelegem şi, din astă cauză, mulţi îşi pun întrebarea. De va replica domnul de L[emeni] et Kosla[3], silesc pe B. să iasă în faţa publicului cu explicaţiunile şi documentele apromise; de tace se stigmatizează din nou în faţa naţiunei.

Corespondenţele dintre prea stimat domnia-ta, domnişoara Aurelia şi Radu, s-au ars fără ca să le citească cineva. / 113

De cumva nu vei fi căpătat poezioara jubiliară tramisă Papei[4] în versiune latină, în numele provinciei noastre beserericeşti, sau ţi-o voi aduce cînd voi pleca la secuime, sau o voi trămite prin poştă. Primeşte te rog distinsa mea reverenţă cu care rămîi al prea st. d-tale gata spre servire,

113* /. Antonelli[5]. /

[1] Vezi scris. XXXIX, n. 4. Răspunsul celor 147 de braşoveni *(Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 31) la articolul lui Bariţ despre serbările de înfrăţire româno-maghiară de la Braşov din 22 aprilie 1871 (vezi *Gazeta...,* XXXIV, 1871, nr. (29} — în care autorul demascase această mascaradă desfăşurată de pe poziţii

politice profund inegale! — constituia un act de mare nedreptate comis împotriva reputatului cărturar şi patriot. Grosso modo, i se aruncă în faţă epitetul de intrigant şi om necinstit şi se insinuează că braşovenii s-ar fi săturat de el şi nu-l mai acceptă. Replica lui Bariţ este dură, condeiul, de atîtea ori încercat, fără cruţare. în dosul semnăturii cu pretenţii de intimidare: „Urmează 147 subscrieri", Bariţ identifică uşor pe doi duşmani personali ai săi, Ioan Bran de Lemeni şi Iosif Puşcariu. Răfuiala, cu primul mai ales, este de pomină. Dar polemica lui Bariţ e deosebit de importantă mai ales pentru aspectele autobiografice pe care le conţine! într-un preambul impresionant, documentat, Bariţ evocă deceniile jertfite de dragul oraşului de sub Tîmpa, fidelitatea sa faţă de cetatea Braşovului şi serviciile pe care le-a adus oraşului în cele mai grele momente. Că nu-l mai vreau braşovenii? Acest lucru nu era de conceput pentru omul care, încă atunci, constituia parte integrantă din istoria cetăţii. De aceea, tonul său polemic atinge aici paroxismul: „Inimicii mei mă insultă de intrigant. Insulta de intrigant o reîntorc şi o plesnesc în faţa lor, pentru că pe terenul intrigelor, cunoscut foarte bine numai inimicilor mei, nu vor potea proba în veci nimic în contra mea". Din întregul articol — lung! — se conturează imaginea unui Bariţ primejdios la culme pentru adversarul de idei, aşa cum a fost în realitate.

[2] Referire la următorul pasaj din riposta lui Bariţ: „Intrigant este, de exemplu, acela care a îndemnat şi iritat ca să se producă scandalul cel mare ieşit din Sibii în sărbătorile Crăciunului din an. 1855. Intrigant acela care, în an. 1861, venind la Zerneşti, mă chemă la sine şi mă provocă în modul cel mai impertinente ca să mă fac lui de instrument. Intrigant acela care în iuniu 1869 la Vîlcele şi în martiu 1870 la Făgăraş mă provocă prin rost femeiesc ca să-i ajut a înjura şi înfera pe cumnatusău [...] Este intrigant şi acela care în 1861 fură secretele personali de pe masa amicului său din Viena şi le înainta la Sibiu". Astfel erau reduşi la tăcere — căci Bariţ n-a vorbit niciodată fără document la mînă l — cei care-l învinuiseră de intrigărie.

[3] Numele întreg al lui Bran de Lemeni, înşirat de Bariţ în replică: *Ioane Bran Pop de Lemeny et Cozla.* Redactorul *Gazetei...,* Iacob Mureşanu, n-avea nici o poftă de a găzdui această polemică dură şi neplăcută pentru români. Riposta lui Bariţ a publicat-o din prietenie şi consideraţie faţă de vechiul său prieten. Dar atunci cînd soseşte cea a lui Ioan Bran de Lemeni, găseşte redactorul, pe Iacob Mureşanu, total indispus de mersul certei. O publică, totuşi, sub titlul *Să ne infrînăm pornirile patimelor !* (în *Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 48) dar însoţită de un comentariu propriu şi — face impresia — ciuntită. Căci, aşa cum se prezintă, replica lui Bran de Lemeni e prea palidă, prea sumară, incoerentă atît faţă de tăria celei bariţiene cît şi faţă de propriul articol semnat de „147 braşoveni". Din răspunsul lui Bran de Lemeni se desprinde o oarecare frică, timorare, abandon, impresia că ripostează doar ca să nu rămînă de tot umilit. Se pare că Bariţ ştia ce ştia!...

[4] Papa Pius al IX-lea îşi serba cel de al 25-lea an al pontificatului său. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXXIV, 1871, nr. 45.

[5] Cu adnotarea lui Bariţ: „1871. Ioan Antonelli, vicar. Făgăraş, 23 iunie. Venită 25. Răsp. 26".

XLIII

Făgăraş, 27 iunie (1)871

Prea stimate domnule !

Mulţumesc pentru împărtăşirile făcute, şi reaclud epistola excelenţei] sale.

Eu [îi] pricep şi-i ştiu apreţui indignaţiunea în toată extinderea ei, căci în adevăr e cu neputinţă a se mai putea suferi uneltirile abderiţilor, şi scurtimea de vedere a acelora ce se dau de instrumente oarbe, spre a trage în noroi şi a împroşca cu tină pre toţi bărbaţii distinşi ai naţiunei noastre, ca şi cum ne-ar goni un fat răzbunătoriu pentru păcate grele strămoşeşti. Insă eu încă sunt de părerea să nu primim nici într-un mod

abdicerea intenţionată, căci prin aceasta am căra apă
răuvoitorilor.

Mulţămită lui D-zeu că s-a reînsănătoşiat[1], şi eu sper că ex
sa, venind aici şi convingîndu-se că este mare numărul / celor
a-l susţine, se va îndupleca mai uşor a rămîne şi mai depart
pentru care l-a ales încrederea naţiunei.

Adv[ocatul] Densuşianu[2] încă s-a dus în zilele mai de aproa
şov. Acolo poate se vor face mărgele nouă în contra d-tale. Ac
crez că nu te vor supăra, pentru că ştii răspunde la atace
celor precedente[3] şi ai dovezi bune în contră-le, pe cînd d-lor,
spirituală, aleargă la blăstămăţie ce ating sanctuarul famili
respect opiniunea publică totdeauna-i va judeca.

In zilele trecute se scăpase un om, oficial mare (cred că-
şi-mi spuse că V[odă] Pechy[4], fiind la Cluj l-a întrebat: „C
Vie[arul] A[ntonelli], nu este supărat pentru că i s-a preferit
în canonicat?" Am luat-o spre ştiinţă, căci şi această simplă în
are negreşit înţelesul / său.

Poftind ca D-zeu să te poarte în pace, în călătoria ce-o ai
industriale, şi ca să te reîntorci cît mai curînd în deplină sănăt
al d-tale sincer stimător,

I. A

[1] „Excelenţia sa" era baronul Vasile Ladislau Popp, preşedintel
al cărui rol în viata politică şi culturală a românilor din Transilvania er
Popp era bolnav de 6 săptămîni, după cum îi scrie lui Bariţ într-o ep
„Pesta 19 iunie 1871" (vezi-o la B.A.R., ms. rom. 1013, f. 59r'+60v). Es
despre care pomeneşte Antonelli în primul alineat şi al cărei conţinuţ
în următoarele. Vasile Ladislau Popp scrisese printre altele: „M-am fos
şi sum şi astăzi încă determinat, a mă retrage nu numai de la preşedin
orice amestec în afaceri publice. Nu e de lipsă să-ţi înşir cauzele din car
şi le vei cunoaşte" (vezi şi Ilie Dăianu, i/ *doilea preşedinte al*
Vasile L. bar. Pop, 1819—1875, Sibiu, 1925, p. 71). Baronul'patriot nu
din această înaltă demnitate naţională, ci va rămîne preşedinte pîn
survenită în 1875. într-un viitor volum al acestei ediţii vom publica şi c
lui Vasile Ladislau Popp cu Bariţ, însoţită de o schiţă monografică.

[2] *Aron Densuşianu,* 1838—1900,' scriitor şi om de cultură tr
profesor la Universitatea din Iaşi. Precursor interesant al criticii litera
nene, nu mai puţin un autor de faimă pentru vremea sa, Aron Densu
pe nedrept — ca'atîţia alţi transilvăneni!—victima despotismului lui
rescu. Din uitarea pricinuită prin atitudinea vindicativă a mentorulu
l-a scos o recentă şi valoroasă lucrare, Georgeta Antonescu,
şianu, Cluj, 1974.

[3] Vezi scris, precedentă, n. 1—3.

[4] Comisarul Emanuel Pechy.

[5] *Ioan Pamfilie,* 1827—1877, fruntaş bisericesc şi cultural blăj
metropolitan de Alba Iulia şi Făgăraş. Originar din Săliştea Sibiului, pă
învăţătorul Pamfil Pamfilie şi Varvara Paloşi. Studiile normale şi gimnaz
în Sibiu, la catolici. A urmat apoi studii teologice la Blaj şi Viena — într
(cu intermitenţă de doi ani, din cauza evenimentelor de la 1848—1849),
după absolvire în rîndul profesorilor de la Seminarul teologic blăjean
tîrziu, Al. Sterca Şuluţiu îl trimite la „Augustineul" din Viena, spre a-ş
tul în Teologie (vezi Iosif Pervain şi Ioan Chindriş,
lui Alexandru Papiu Ilarian, II, Cluj, 1972, p. 129 ; 144; 151). Nu şi-a pu
studiile cu laura doctorală din cauza unei boli survenite la Viena. în 18

din nou printre profesorii de la Blaj, pînă în 1862 cînd e denumit protopop greco-catolic al Clujului. A fost chemat în rîndul canonicilor blăjeni în 1869.

Antonelli nu putea să fie invidios pe confratele său, plin de mari merite dealtfel. Un an mai tîrziu, în 1872, el însuşi va fi promovat în rîndul capitularilor, în calitate de canonic teolog.

[6] Cu adnotarea lui Bariţ: „1871. Ioan Antonelli. Făgăraş, 27 iunie. Venită 28.

XLIV

Făgăraş, 22 august [1J871

Prea stimate domnule !

Ca răspuns la preţuita scrisoare din 19 a l.c. grăbesc a face cunoscut cum că atît actele toate cît şi protocolul adunării generale din Făgăraş[1] s-au expeduit Comitetului din Sibii încă în 14 a l.c, prin urmare pînă acum negreşit vor fi ajuns la redacţiune.

Te-ai depărtat nu numai din Făgăraş ci chiar şi din Transilvania înainte de a-ţi fi cunoscute expectoraţiunile scîrnave din *Telegraf,* şi bine ai făcut, cel puţin ai scăpat de indignaţiunea de care avurăm parte noi cei rămaşi aici. După reîntoarcere[3] le vei ceti şi d-ta şi te vei
117 desfăta în ingeniozitatea tinerilor noştri / advocaţi. Hiperzelul de a secera recunoştinţa patronului[4] i-a făcut să cerşească loc pînă şi în coloanele jurnalului german din Sibii. înaintea lor d. Pop[5] nu are nici un merit pentru naţiune, iar d. Bologa[6] s-a degradat însuşi pre sine. Vezi aşa! In lumea de acum nici un tînăr nu mai poate ieşi în public fără de a începe să înjure pre bătrîni. Frumoasă eră ni.s-a inaugurat! Vom merge departe.

Primeşte destinsa mea stimă cu care am onoare a mă subscrie al d-tale reveritoriu,

I. Antonelli[7]

[1] Adunarea generală a ASTREI pe 1871 s-a ţinut în Făgăraş. Rolul lui Antonelli la această adunare a fost remarcabil, dar adunarea în general s-a dovedit mediocră, în comparaţie cu altele, ţinute în alte localităţi. Făgăraşul era reşedinţa unuia dintre primele despărţăminte ale Asociaţiunii, alături de Abrud, Alba Iulia, Blaj, Cluj, Dej, Sebeş şi Turda (vezi Vasile Curticăpeanu. *Mişcarea culturală românească pentru unirea din 1918,* Bucureşti, 1968, p. 75).

[2] *Telegraful român* (XIX, 1871, nr. 61—63) publicase relatări despre desfăşurarea adunării de la Făgăraş. Materialele se resimt de unele atacuri ale tinerilor din cercurile activiste sibiene, împotriva conducătorilor pasivisti mai bătrîni: Barit Iacob Bologa, V. L. Popp.

[3] Bariţ se afla la Bucureşti.

[4] Patronul activiştilor de la Sibiu era mitropolitul Andrei Şaguna.

[5] Vasile Ladislau Popp. Acesta era un adept înflăcărat al pasivismului politic încă din 1865, anul convocării Dietei feudale de la Cluj.

[6] Cam pripită detracarea lui Bologa din partea aderenţilor activismului politic, pentru că în curînd, la 1875, acesta urma să devină preşedintele Asociaţiunii transilvane!

[7] Adnotată: „1871. Făgăraş, 22. I. Antonelli, Răsp."

XLV

Făgăraş, 17 iunie [1]872

Prea stimate domnule!

La preţuita epistolă din 14 a l.c. grăbesc a răspunde în următoarele: în Făgăraş — înţeleg districtul — pînă acum încă nu s-au mai început conscrierile alegătorilor, şi poate nici nu se vor începe curînd, din cauza disputei încinse între Comitetul Municipal şi Ministeriu cu privire la locul alegerei în cercul superior[1].

Protocolul adunării municipale din urmă, după cum aud, numai vineri se va expedui la Pesta, prin urmare la noi acţiunea de abia va veni să se înceapă în luna următoarie.

Eu ca candidat nu pot să păşesc, din cauză că amploiaţii de aici îmi sunt în contra. Eli n-au fost mulţumiţi cu ţinuta mea în ciclul trecut,/ 118
dovadă împrejurarea că, sub preteste ce nu se pot erui din înţelesul legei municipale, m-au scos din Comitetul districtual.

Altcum, oficialii de pre aici s-au îngrijit de timpuriu de deputaţi. Precum mi s-a spus ieri, advocatul Matei Gridanul din M[ureş] Oşorhei şi-au şi trămis programul, dară eu nu l-am văzut, căci atari lucruri nu-mi comunică. Sigismund Pop[2] încă a adus cu sine un program de la un ungur din Ungaria, cumnat al ministrului Lonyay[3]. Unii au început a lucra pentru d. Bran[4], alţii pentru Benedek[5].

Eram determinat în urma acestora a rămînea cu totul pasiv, adecă a nu mă amestecadeloc în mişcările electorale prezente, însă după ce-mi scrisei că conţelegerea asupra programei lui H[odoş][6] începe a se întinde în toată ţara, voi începe a face / şi eu ce voi putea, şi adecă mă voi folosi de rolul de v[ice] preşedinte al clubului făgărăşan şi voi conchema adunarea clubului pe săptămînă venitoarie. Dacă-mi va succede a putea susţinea principiul de solidaritate deja adoptat, ne vom adopera să se desemneze candidaţi bărbaţi de aceia cari vor fi la înălţimea misiunei lor, români verzi, şi pentru aceia voi lucra şi eu din toate poterile. Pentru Comitatul Albei Superioare va fi greu a desemna pe cineva, din cauză că acolo n-avem atari inteligenţi, cu cari ne-am potea pune la coînţelegere.

între altele rămîi al prea st. d-tale cu totul devotat,

I. Antonelli.[7] /

[1] între Ministerul de interne din Pesta şi comisia municipală a Districtului Făgăraş a izbucnit un conflict în legătură cu fixarea comunelor centre electorale si cu constituirea comitetului central electoral, în vederea organizării alegerilor pentru ciclul parlamentar 1872—1875. Majoritatea românească a comisiei municipale a designat ca cerc electoral superior comuna Şinca şi cerc electoral inferior comuna Vistea. De asemenea comisia centrală electorală urma să fie alcătuită din 18 membri', aleşi de comisia municipală, ca reprezentanţă districtuală (aceştia aveau şansa să fie aproape toţi români) şi 6 să fie aleşi de reprezentanţa oraşului (reprezentanta opidană) a Făgăraşului (între care se puteau strecura şi maghiarii). Dar la cererea a 2 membri maghiari ai comisiei municipale, ministerul maghiar a respins hotărîrile românilor făgărăşeni privind organizarea viitoarelor alegeri, pretinzînd ca unul din cercurile electorale să fie Făgăraşul (pentru ca maghiarii din oraş să-si poată impune mai uşor candidatul lor) şi să existe două comisii centrale electorale, una pentru district şi alta pentru oraşul Făgăraş, iar aceste două să lucreze în

„coînţelegere". Comisiunea municipală districtuală protestase în două rînduri la minister, care însă nu-şi schimbă atitudinea. Nu cedează, în schimb, nici comisiunea municipală districtuală cu majoritate românească, care declară că „comitetul central sau oricine ar lua parte activă la alegerile electorale să nu se gireze ca efluxul comisiunei municipale" (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXXV, 1872, nr. 54).

[2] *Sigismund Pop,* 1817—1889, personalitate controversată din viaţa românilor transilvăneni în secolul al XIX-lea. Dacă înainte de 1848 tînărul preot greco-catolic Sigismund Pop din părţile ungurene ale Transilvaniei se manifestă doar ca un demagog carierist, ascuns îndărătul unor fraze pseudo-naţionale (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, Bucureşti, 1975, scrisori primite de la Atanasie Sandor, nr. XXII şi XXIV), cu prilejul revoluţiei el va fi tentat de apele tulburi ale colaborării cu aristocraţia „revoluţionară" maghiară. Cazul lui nu se aseamănă cu al altor români de bună-credin'ţă ca Eftimie Murgu, Alexandru Bohăţel (despre care vezi în acest volum scrisorile'lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5) sau Vincenţiu Babeş. Aventurierul „Papp Zsiga" s-a compromis cu premeditare, iar după revoluţie n-a cutezat multă vreme să dea faţă cu românii. A trăit la Pesta, în condiţii de renegat notoriu, pînă cînd liberalismul şi dualismul l-au scos din nou la suprafaţă. Acum, ajuns căpitan suprem al Chioarului, se apropie clar de clasele conducătoare maghiare, în slujba cărora pune ziarul românesc *Concordia* (1861—1869), al cărui director era. Din această cauză, l-au părăsit rînd pe rînd toţi redactorii: Partenie Cosma, Ioachim Mureşan şi Alexandru Roman. După retragerea acestuia din urmă, *Concordia* a mai apărut din cînd în cînd şi „în urma ţinutei sale dubioase, lipsită de sprijinul publicului cititor, a încetat la 1869" (vezi Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română,* I, Sibiu, 1898, p. 901; ase consulta şi scrisorile lui Alexandru Roman către Bariţ în *George Bariţ şi contemporanii săi,* II).

Sigismund Pop rămîne constant o figură profund antipatizată de patrioţii români, şi pe bună dreptate. Aventurier cinic, fără scrupule, Pop este un exemplu sporadic în mijlocul partidei naţionale române, puternice şi omogene. Legat de caracterul omului, aducem aici un document interesant, am zice stupefiant prin insolenţa lui. Prin această scrisoare (aflată la B.A.R., Fond coresp., nr. 24.382 sau fost ms. rom. 2242, f. 285r—287v) Sigismund Pop încearcă să-l mituiască pe Iosif Hodoş ca să renunţe la calitatea de deputat al românilor din Zarand, în favoarea sa. Profitînd de situaţia materială precară a lui Hodoş, care avea opt copii, renegatul de la Pesta oferă cu cinism bani pentru mandatul de deputat. Tocmai lui Hodoş, unul dintre patrioţii înflăcăraţi şi oamenii de înaltă ţinută morală din trecutul transilvan l Indignarea lui Hodoş o deducem din faptul că, în loc să distrugă acest document compromiţător pentru politicianul carierist de la Pesta, îl trimite spre consultare în România, vărului său Alexandru Papiu Ilarian, între ale cărui scrisori se află şi astăzi. Iată conţinutul integral al scrisorii, care dovedeşte că cei compromişi în secolul trecut (vezi şi cazul Lemeni, în scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. I, n. 3) nu sînt nişte victime ale contemporanilor răutăcioşi, ci elemente cu adevărat negative şi că blamul de care e legat numele lor încă de atunci este motivat:

„Pesta, 8 sept. [1]875

Iubite frate şi mult stimate amice!

Am avut cutezanţa a-ţi scrie de două ori cu privire la alegerile dietali, ce deja s-au şi finit.

Eu ştiam din declararea ta cum că postul onorific de v[ice]comite nu-l vei părăsi pentru ablegaţie. Cum că în contra armanului Moldovanu, candidatul clubului aristocraţilor de la Cluş, ai susţinut comitatul în părerea ta, în splendoarea sa, foarte înţelepţeşte ai făcut. Era cea mai mare ruşine pentru voi toţi, şi mai ales pentru tine, care eşti'conducătoriul comitatului, dacă fără voia ta, ba chiar în contra ta, prin nepăsare şi negaţiune, se încuiba la voi o plantă exotică.

Eşti, dară, din parte-mi salutat, că terenul de tine pînă acuma ocupat l-ai susţinut şi aibi să dispui după voinţa ta.

Eu, după cum ştii, aş voi să particip la dieta asta; de o parte, mă aflu în Pesta, şi ca locuitoriu din Pesta 'nu mi-ar fi spre stricare nişte emoluminte, împreunate cu postul de deputat, iar de altă parte, zău nu ştiu cine ar fi apărătoriul cauzelor naţiunale cum am fost şi voi să fiu eu. Ei, ce le pasă românilor de apărarea cauzelor naţiunali l Ei voiesc să figureze ca naţiunali, opoziţiunali, pasivişti, activişti, nici nu ştiu ce nume să le dau, însă cînd e vorba de efeptuirea unor interese reali, toţi se retrag scuzîndu-se cum că nu ascultă de ei nimenea. Du-te tu dară Zsiga bâcsi, fă ce poţi pentru noi, căci noi ceialalţi n-avem trecere la îngîmfaţii egoişti măgari.

Tu, frate, prea bine ştii că vorbesc adevărul. Dacă trebuie să solicitaţi oarecare cauză, fie aceea privată, fie publică, curg la mine recercările din toate părţile locuite de români austro-ungari. Le fac toate cum le poci: succed unile, se resping altele. Cînd apoi e vorba: oare noi românii cu ce să onorăm pe Zsiga bâcsi, care la toate ocaziunile ne stă la dispoziţiune, ei, frate, la acest caz se zice: „Toate bune şi frumoase, însă *brînza-i pe bani".*

Aşa o păţesc eu, ca toţi aceia cari n-au umblat după capriţiul aurei populare, ci după simţul lor de utilitate cu privire la seminţia din care-şi trag originea.

Ei, să'le lăsăm toate aceste camdeodată la o parte şi să ne înţelegem asupra objetului de subîntrebare.

Adecă, tu ca v. comite:

a) Nu vei urma în dietă. Ce ai şi face acolo? N-ai companioni cu cari să-ţi poţi realiza aspiraţiunile.

Voieşti, dară, ca în locul tău să fie ales alt român, şi în specie, voieşti-mă pre mine, sau pre alt român? Dacă voieşti să fiu eu ales în locul tău, ca român, te rog să mă încunoştinţezi. Sacrificiu nu-ţi pot aduce, decît inima mea cea bună şi un stipendiu de 40 fiorini pentru un băiat de al tău.

b) Dacă nu voieşti să fie acolo în locul tău ales alt român, ci voinţa ta este a vinde cercul alegătoriu pe bani, cum s-a întîmplat cu pasiviştii din Transilvania, la acest caz, iară ca un amic sincer, îţi fac unele descoperiri. Ieri'a fost un tînăr român în casa unde şed şi eu, la Bodoiiyi, cu o recercare ca să angagieze pre cutare magnat, care ar avea plăcere a fi deputat în locul tău. S-a exprimat cum că tu ţi-ai da locul tău de oblegat pentru bani. Bodonyi i-a răspuns cum că el nu şti dintre magnaţi care ar avea plăcere acuma a intra în dietă, însă l-a avizat la mine, zicînd: „Dl. S. Pop locuieşte aci, el poate că ar putea da mai bune desluciri". Tînărul s-a ruşinat şi s-a depărtat.

Vezi, frate, cum abuzează unii cu numele tău. Voiesc a te face să joci şi tu o rolă de tîrg.

Cu toate acestea, dacă nu voieşti să primeşti condiţiunile sub a), adică dacă voieşti să fiu eu ales de acolo în locul tău, şi dacă ai dori să vînă de la un maghiar, eu ştiu doi: unul e din partita *Senejană,* altul din partita *liberală.* Amîndoi sunt gata a oferi cîte 4.000 fiorini. Din acestea 4.000 fiorini, vei căpăta tu 2.000 fiorini. Ceialalţi se vor socoti ca speze de agentură, din care şi eu voi participa.

No, frate, vorbeşte acum şi tu, şi mă încunoştinţează neamînaver. Domnii cei mari, precum eşti şi tu, nu prea răspund. Am păţit-o şi eu, la două ale mele epistole nu am primit răspuns. Sperez cum că acuma mă vei onora cu vreo două şire. Categorice, scrie-mi în objetul de cestiune.

Salutare la mult preţuita doamnă şi [din] partea soţiei mele. Şi pre tine îmbrăţişîndu-te frăţeşte, sum al tău amic sincer,

Sigismund Pop,

(Măria Mică, 7 sr.)".

[3] *Lonyay Menyhert,* 1822—1884, politician maghiar de anvergură, prim-ministru ungar în cadrul dualismului (din decembrie 1871 pînă în decembrie 1872).

[4] Ioan Bran de Lemeni.

[5] Avocatul maghiar Benedek Gyula, candidatul partidei guvernamentale (minoritar maghiare) din Districtul Făgăraşului.

[6] Iosif Hodoş propunea în 1872 *pasivitate activă,* deci participarea românilor la alegeri şi anume, mai ales a acelor alegători români care în cîteva cercuri electorale puteau întruni majoritatea. Toţi trebuiau să voteze doar candidatul naţional, care era cunoscut pentru convingerile sale politice radicale. Deputaţii români aleşi urmau saboicoteze însă Parlamentul maghiar, aşa cum deputaţii maghiari din 1863 au boicotat Dieta de la Sibiu „cu toate că pentru dînşii nu era fabricată lege electorală separată precum este infama lege pentru românii ardeleni. Aşa cere onoarea noastră naţională, moralitatea publică şi situaţiunea ce ne-au creat-o inamicii noştri seculari".' La un moment dat s-a sperat, în zadar, că la Alba Iulia se va adopta pasivitatea activă preconizată de Hodoş *[Federaţiunea,* V, 1872, nr. 61—661, p. 241).

'Cu adnotarea lui Bariţ: „1872. Ioan Antonelli. Făgăraş, 17 iun."

XLVI

Făgăraş, 17 iulie [1]872

Prea stimate domnule!

Aclud 2 f. preţul cuartirului ce l-ai plătit pentru mine în Alba Iulia[1]. Cu d. Măcelariu[2] încă m-am răfuit, lăsînd la reîntoarcerea mea d. Visarion Roman[3] preţul cărăuşiei pînă la Copşa.

Cav[alerul] Puşcariu a plecat de aici ieri la Vîlcele. El ne-a adus ştirea că Popea n-a luat parte la întrunirea d-voastră din Blaş[4] şi că în 20 august vom să avem negreşit congres naţionale. Ambii metropoliţi ar fi coînţeleşi.

Aşadară, Sabiniul trebuie că este mulţumit cu punctele memorandului[5] ce-l veţi fi făcut în Blaş, şi cei de la putere încă vor a cerca marea cu degetul pînă unde am fi gata a ne abate de la concluzele noastre naţionali, căci eu unul nu cred să poată fi vorba de împlinirea drepturi-
121 lor noastre, / acum cînd se pregătesc a desfiinţa şi Comisariatul reg[al] transilvan, unica umbră ce ne revocă în memorie autonomia ţării, şi după ce împrejurările externe încă nu sunt de aşa ca să-i constrîngă la aceasta. Apoi împăcarea deplină cu Croaţii-şi mai are stadiele sale.

Oamenii noştri pre aicea sunt într-un corn de capră. Ministeriul le-a anulat a doua oară concluzul referitoriu la locul de alegere în Cercul superior. De vineri iarăşi este conchemată Comisiunea permanentă, pentru ca să ieie notiţă despre aceasta şi să însărcineze pe comisiunea centrală să înceapă cu conscrierea alegătorilor.

Consecinţa logică ar recere ca Comisiunea permanentă să fie la înălţimea misiunii sale, şi să susţină autonomia municipale, căci legea e pe lîngă dînsa. Insă cine să o facă aceasta? Oficialii? Ei îşi periclitează
12i * pusețiunea. / Inteligenţii dintre membrii independenţi? Aceştia de abia sunt 4—5. Apoi cei mai pronunţaţi dintre ei sunt pe la scalde.

Pînă acum au păşit în district trei unguri ca candidaţi. Doi din aceştia şi-au făcut flamuri, le-au scos pe la satele de lîngă drumul ţării şi tractează pe boieronaşii noştrii cu beutură. Al treilea, Brost, se sileşte a cîştiga pentru sine pe opidanii noştri.

Activiştii încă-şi vor desemna, în vinerea viitoare, pe candidaţii săi, căci la aceasta i-au svătuit şi cavalerul. Aşadară Districtul Făgăraşului va avea 8 candidaţi, de nu şi mai mulţi. Apoi bani încă sunt, din greu. Agenţi din Pesta, în săptămînă trecută, nu au fost mai puţini de trei. Ce fericire!

Primeşte te rog destinsa mea reverenţie cu care sum al prea stimat d-tale devotat,

122 */. Antonelli.*[6]*/*

[1] La 27 iunie 1872, Antonelli a participat la Conferinţa politică pasivistă de la Alba Iulia. El a făcut parte dintr-o comisie de studiu care avea sarcina să facă propuneri concrete conferinţei, pe baza unui proiect de program, alcătuit de Bariţ în seara zilei de 26 iunie. In afară de Antonelli, din comisia de studiu mai făceau parte: Bariţ, Axente Sever, Ilie Măcelariu, Iaon Raţiu, M. Nicola, Ladislau Vaida, Gabriel Mânu, Ilie Vlasa, A. Tincu, D. Răcuciu, Iosif Hodoş, Ioan Nemeş, Mihai Dobo, I. M. Moldovan şi Augustin Horşa. Deşi în introducerea proiectului Tui Bariţ s-a constatat că raţiunile grave care au determinat Conferinţa de la Miercurea (1869) să adopte pasivitatea totală se menţin întru totul şi în 1872, se propune totuşi ca, dată fiind corupţia pe care o practicau dominanţii în alegeri, membrii conferinţei să conducă pe alegătorii români la urnele electorale. Urmau însă să fie aleşi doar acei deputaţi români care nu vor participa la lucrările parlamentului pestan (deci era vorba de o pasivitate parţială). Dar I. M. Moldovan propune, atît în cadrul comisiei de studiu cît şi în plenul conferinţei, ca reprezentanţii românilor întruniţi la Alba Iulia să proclame pasivitatea absolută şi deci inclusiv abţinerea totală de îa alegeri, conform celor hotărîte la Miercurea. După discuţii destul 'de contradictorii şi furtunoase, conferinţa adoptă propunerea lui I. M. Moldovan. Este de presupus că, în timpul conferinţei, Antonelli îl sprijinise pe Bariţ şi nu pe I. M. Moldovan, dar în acest caz ei au fost înfrînţi, împreună cu toţi cei care au aderat la propunerea lui Bariţ.

[2] ***Ilie Măcelariu,*** 1822—1891, unul din întemeietorii şi preşedintele Partidului Naţional Român (pasivist) constituit la Conferinţa de la Miercurea, în martie 1869.

[3] ***Visarion Roman,*** 1833—1885, militant politic transilvănean şi principalul întemeietor al Băncii „Albina" (1870). A fost un timp redactor şi colaborator la ***Telegraful român, Amicul şcoalei, Albina Carpaţilor.*** în lupta politică s-a afirmat ca adversar hotărît al dualismului austro-ungar şi adept fervent al pasivismului ostentativ, ca tactică de luptă şi rezistenţă a naţiunii române din Transilvania. în 1869, Roman şi-a cîştigat mari merite în acţiunile' de pregătire şi organizare a Conferinţei de la Miercurea, fiind unul dintre iniţiatorii acestei importante acţiuni politice ale rezistenţei româneşti în epoca de început a dualismului austro-ungar. A fost ales membru al Comitetului Central al Partidului Naţional Român (1869).

[4] La 29/17 iunie 1872 la Blaj a avut loc o întrunire politică la care au participat mitropolitul Vancea, George Bariţ, Ioan .Raţiu şi Ilie Măcelariu. A fost invitat şi mitropolitul Andrei Şaguna, dar acesta nu vine la Blaj şi nici nu-l designează pe Nicolae Popea ca înlocuitor al său la conferinţă. întrunirea s-a datorat unei iniţiative luate de prim-ministrul maghiar Lonyay care, chipurile, dorea să poarte tratative de împăcare cu conducătorii românilor. Intenţia lui nu a fost însă sinceră şi acţiunea era mai mult de conjunctură, întrucît se apropiau alegerile parlamentare pentru ciclul 1872—1875. Politicienii maghiari dualişti nu erau dispuşi să facă concesii politice sincere naţiunii române ci doreau mai mult să sondeze terenul şi să observe dacă nu cumva conducătorii români ar fi dispuşi să se adapteze noului sistem politic fixat în 1867. Iniţial, Ldnyay dorise să poarte tratativele doar cu unionistul şi activistul Iosif Hossu, care prezentase în anii anteriori unele cerinţe politico-naţionale modeste. Se pare că însuşi Hossu i-ar fi spus lui Lonyay că dacă într-adevăr dorea să afle postulatele naţionale româneşti atunci trebuia să intre în contact cu capii opoziţiei pasiviste şi nu cu el. La 13/1 iunie 1872 Lonyay s-a întîlnit la Cluj cu mitropolitul Vancea, căruia i-a spus că dorea să înceapă tratative de împăcare cu românii, prin mijlocirea mitropoliţilor şi a altor trei-patru conducători. Ministrul preşedinte i-a designat nominal pe Bariţ, Măcelariu şi Raţiu. Conducătorii românilor urmau să se întrunească într-o consfătuire privată, pentru a formula revendicările naţiunii şi pentru a le trimite apoi guvernului pestan. în intenţia de a tempera formularea unor revendicări radicale, prim-ministrul maghiar trimite mitropolitului Vancea următoarea telegramă: „Rogu-te, excelenţă, să conduci împreună cu Popea lucrul aşa ca conferinţa să se ţină cu liniştea şi moderaţiunea necesară. Să nu puneţi prea multe şi să puneţi de acelea care să poată fi acceptate, pentru ca cu atît mai'uşor să putem ajunge la scop". Dar în timpul discuţiilor, Bariţ, Măcelariu şi Raţiu afirmă că problema împăcării şi a pacificării este foarte dificilă, întrucît despre aşa ceva nu putea fi vorba decît în cazul asigurării unui grad oarecare de autonomie pentru Transilvania şi a instituirii unei administraţii separate. La 29/7 iunie 1872, în cadrul primei dezbateri, s-a hotărît ca Bariţ, ajutat de Raţiu şi Măcelariu, să elaboreze proiectul unui memorand politic pe care'Vancea urma să-l înainteze la Pesta. Acest proiect a fost adoptat de cea de a doua întrunire din Blaj, care s-a ţinut la 3 iulie 1872. Conducătorii români rămîn şi acum strîns ataşaţi de revendicarea privind respectarea autonomiei Transilvaniei, de recunoaşterea şi impunerea ei şi în noile cadre politice existente.

[5] De la bun început, memorandul preciza că dacă românii s-au pronunţat pentru integritatea imperiului, ei au făcut-o doar bazîndu-se pe Diploma din 20 octombrie 1860 şi pe Patenta din februarie 1861, cu condiţia respectării individualităţii politice şi a autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei. De asemenea, legile fundamentele ale imperiului trebuiau să asigure condiţiuni sigure pentru existenţa natio-

nală a românilor. Dar naţiunea română nu a fost consultată sau întrebată dacă doreşte sau acceptă să primească articolul de lege XII din 1867, care a pus bazele sistemului dualist. în consecinţă, românii nu acceptă noua sistemă politică fără ca ea să asigure individualitatea politică a naţiunii române. Ei negau implicit şi valabilitatea juridică a uniunii Transilvaniei cu* Ungaria, „uniunea cea improvizată, forţată, necondiţionată, acea uniune care este identică cu unificarea totală". Poporul român se credea astfel în drept să ceară o altă lege fundamentală de stat, pentru a formula şi fixa condiţiile uniunii şi pentru a asigura o dezvoltare mai liberă a poporului român, atît pe plan politic, cît şi religios. Limba română să fie decretată şi ea limbă oficială a Transilvaniei, aşa cum era cea maghiară, iar funcţionarii să le cunoască pe amîndouă în cea mai mare parte a principatului. Se impunea de asemenea necesitatea înfăptuirii unei noi împărţiri administrativ-teritoriale, care să respecte şi interesele naţiunii române din Transilvania, aşa cum s-a cerut şi la Dieta din Sibiu în anii 1863—1864. Limba română trebuia să fie aplicată ca limbă „paritetică" la Universitatea din Cluj, unde urmau să fie încadraţi „în număr paritetic" şi profesori români. Să se respecte administraţia liberă şi independentă de stat a şcolilor româneşti pe baza confesionalismului. Memoriul revendica apoi o lege electorală nouă şi democratică şi cerea cîmp liber pentru întrunirea unui congres naţional general al românilor din Transilvania.

[6] Adnotată: „1872. I. Antonelli. Făgăraş, 17 iul. Răsp.".

XLVII

Făgăraş, 12/2 [1]872

Prea stimate domnule !

Groful Bethlen Gâbor[1] în epistola sa d[e] d[a]to Kezesd, 9 februariu a.c. trămiţîndu-mi mai multe exemplarie din provocarea aclusă, între altele-mi zice: „Ha bar a politicai [recte: politikai] pâlyân meltosâgodnak meggyozodese elis ter nemely âgâra azon pârtetol, mely e felhirâsokat szet kiildotte egyben okvetettlen talâlnia kell, es ez a jelenleg uralkado tobbsegnek meg buktatâsâra valo torekvesben"[2].

Pînă acuma nu am consultat cu nimenea cum şi în ce formă să dau răspunsul nobilului graf. La toată întîmplarea, după părerea mea s-ar
123 cuveni / un feli de răspuns. Şi fiindcă negreşit nu voi fi numai eu de la care se va recere răspuns, ci şi alţii, noi ar trebui mai întîi să ne consultăm pentru ca răspunsurele dînde să divergeze numai în cuvinte, iar nu şi în esenţă.

Deci, te rog să-ţi dai părerea în respectul acesta şi, de se va potea, să mi-o trimiţi încă în săptămîna aceasta. Pînă atunci am să întîrziu cu răspunsul.

Primeşte destinsa mea salutare.

123" *Antonelli.*[3]/

[1] *Bethlen Gâbor,* tînăr nobil de origine transilvăneană, era deputat în Parlamentul de la Pesta, ca lider al opoziţiei moderate conservatoare.

[2] „Deşi în cariera politică convingerile înălţimii-voastre diferă în unele privinţe de ale partidului care a răspîndit aceste manifeste, într-o privinţă trebuie neapărat să coincidă, şi anume în strădania de a răsturna majoritatea aflată la putere".

[3] Cu adnotarea: „1872. Făgăraş, 12febr. Io[an] Antonelli. Venită 13. Răsp. 13".

XLVIII

Blaş, 2 septembre [1]881

Domnule Bariţ.

Nepoata mea Leontina Colceriu, una feţişoară absolută de a VI-a clase la misericordianele din Săbiu, după una încordare obositoarie de mai multe luni, a lucrat un tapet cu un leu în pădure. In 30 iunie a.c. l-am expedat eu însumi Comitetului de exposiţiune din Săbiu, în momentul cînd plecai la băi spre a-mi uşura durerea cronică la un picior, de care pătimesc de mai mulţi ani fără a-l fi putut vindeca pînă în ziua de astăzi. în timpul absenţei mele, dînsa a cetit toate ziariele române din Transilvania şi într-însele ştirile ce sosise despre obiectele expunînde, şi la reîntoarcere mi-a observat că obiectul ei nu se zice a fi intrat. Dară eu am consolat-o că la exposiţiune voi trămite şi pre dînsa şi acolo desigur îl va vedea. în primele patru zile, dînsa, în societatea unei mătuşe, a vizitat toate obiectele expuse şi puteţi cugeta ce impresiune dureroasă şi ce dezgust a trebuit să se producă în sufletul ei, nevăzîndu-şi laboarea îndelungată şi fatigioasă / în seria celorlalte. Cugetam 125
ca însuşi să mă reped în persoană la Săbiu, fiendu-mi acum piciorul încîtva uşurat, cu care ocaziune să aflu tot unadată dacă nu subversează ceva intrigă, de cari de cîtva timp am avut parte destulă şi mai ales de la unii oameni ambiţioşi pe care şi eu i-am ajutat la rangul la care s-au înălţat. Dară, de una parte, mai durînd dorerea piciorului, iară de alta năpădindu-ne şi ostaşii veniţi pentru manevră, prevăd că şi de astă dată-mi va fi imposibil a satisface acestei doriri.

Deci, fiindcă greşala comisă poate din maliţia unor binevoitori nu se mai poate corege, deoarece lumea vizitatorilor în mare parte s-a depărtat, te rog ca, de-ţi va fi posibil, să treci şi acest obiect în seria celor ce vor întră în catalogul exposiţiunei, iară de nu, să mijloceşti a se restitui.

După cari sum cu deosebită stimă, al st. domniei-tale gata spre servire

/. Antonelli,
canonic. / 125'

)

IOSIF MANY

(1816 — 30 aprilie 1851)

^in lungul şir de dascăli de la şcolile Blajului, care au reprezentat ceva în cultura românească, Iosif Many este desigur cel mai nedreptăţit. în primul rînd pentru că, pîna la ora de faţă, este aproape total necunoscut pentru literatura română, căreia i-a adus totuşi servicii nepreţuite, iar în al doilea rînd pentru că cercetătorii mai noi, în raza de atenţie a cărora a intrat, îl cunosc mai puţin sub numele său adevărat, cît sub acela de *Aurel Ardeleanu,* pseudonim cu care şi-a publicat o bună parte din producţiile sale literare Aceasta şi din motivul că scurta sa carieră literară s-a consumat abia pe parcursul unui deceniu de activitate, în perioada de pionerat a ziaristicii româneşti şi în paginile unor ziare care n-au intrat decît tangenţial în preocupările istoriei literare de astăzi, perioadă de tranziţie — foarte ingrată altfel — care se plasează între epoca iluministă, a redeşteptării naţionale, şi aceea viitoare, de mare răsunet, paşoptistă. Este o epocă de personalităţi minore, diri rîndul cărora strălucesc foarte puţine nume. O publicaţie ardeleană de epocă dădea şi numele acestor scriitori din perioada 1838—1852, care ar fi următorii: *Aureliu Ardelean (!),* Nicu Burchi, N. Caragelu, M. Codresscu, Gomloşan, Ioan Creţescu, G. Crupenschi, M. Guciureanu, Vasile Fabian, Iosif Genilie, P. H. Ioanide, A. Iorgulescu, N. Istrate, Al. Lesviodan, /. *Maniu* (a se observa că nici în epocă nu i se cunoaşte identitatea a lui A. Ardeleanul), I. Mureşan, Georgiu Nicoleanul, G. Negruţiu, N. Nenovici, M. S. Noac, Ioan Poni, D. Raletto, Sareţianu, D. Scavinschi, P. Vasici, B. Velsiu, N. Veîia, G. N. Zeboreanul şi I. P. Zîmbeşteanul. în afară de Gostache Negruzzi, majoritatea lor sînt cu desăvîrşire uitaţi sau necunoscuţi, puţini dintre ei mai fiind astăzi reţinuţi de istoria literară sau culturală, chiar în cazul că ar exista suficiente motive pentru aceasta.

Şi totuşi, în această epocă de tranziţie, odată cu apariţia foilor Iui Bariţ, se înregistrează în viaţa culturală a Transilvaniei sensibile mutaţii, care vor marca trecerea de la iluminismul dominant al primelor decenii ale secolului al XIX-lea înspre noua sensibilitate apuseană, marcată de preromantism şi romantism. Un rol important în noua deschidere spre Europa apuseană îl va juca literatura şi cultura maghiară şi săsească din Transilvania, cu care românii ajung tocmai în perioada aceasta la unul dintre cele mai puternice contacte, căci majoritatea membrilor noii generaţii îşi fac educaţia în gimnazii şi şcoli' maghiaro-germane. Pe reprezentanţii acestei generaţii îi va fascina scrisul lui Schiller, Goethe,

[1] Mircea Angheleseu, *Preromantismul românesc,* Bucureşti, 1971, 121—122.

Byron, Milton, Hugo, Uhland, Lamartine, Herder, Kisfaludy etc. Multe din poezii copiate de Nicolae Pauletti, viitorul folclorist de mai tîrziu, în 1834 cînd era elev la Bla sînt traduceri din Lessing, Kisfaludy, Erdely, Vorosmarty, Victor Hugo, Schiller, Voge Uhland[2]. Un alt manuscris, aflat de data aceasta în Biblioteca Filialei din Gluj a Academie R.S.R., provenind din vechea bibliotecă a Blajului şi datînd cam din aceeaşi epocă, cuprin traduceri din Biirger *(Vînătorul cel sălbatic),* Herder *(Viaţa oamenilor, Norocul schimbăcio* Riikert *(Pacea, Pocăinţa fără succes),* Uhland *(Cîntecul ciobanului de duminecă),* Griphiu Tohy[3] etc. La rîndul său, Bariţ mărturiseşte că, în calitate de elev la Blaj a citit cărţile l Szechenyi, Wesselenyi, Al. Farkas ş.a. precum şi literatura publicată de ziarele *Erde Hirado, Pressbiirger Zeitung, Siebenburger Wochenblatt, Blâtter fur Geist* etc, descrii puternicul entuziasm cu care a fost întîmpinat cursul de filosofie după Krug predat Bărnuţiu, sau lecţiile de dreptul naturii ţinute pentru întîia oară Ia Blaj şi în ciuda oricăr oprelişti, nu în latină, ci în română[4].

Aceasta este epoca în care se formează şi se educă şi tînărul profesor de mai tîrz Iosif Many, care venise la teologia din Blaj cu maghiara, franceza, germana şi latina bi cunoscute din familie şi din colegiul reformat din Aiud. Sînt premise care îi vor înlesn desigur, orientarea pronunţată înspre literatură, înspre traduceri îndeosebi. Dar, ceea trebuie neapărat subliniat, este schimbarea aceasta de mentalitate: în timp ce vech generaţie iluministă a crescut în cultul lingvisticii şi al istoriei şi numai cu fericite exce ţii se abătea şi în cîmpul literaturii beletristice, generaţia lui Many creşte detaşat în spirit acesta de *bel-letrism.* Căci colegii lui de poezie din paginile revistei manuscrise *Auro* apărută la Blaj între 1838—1840, vor fi toţi tineri ca: Constantin Alpini, Iacob Mureşan Ioan Rusu, Ioan Turcu, N. Pauletti etc, în marea lor majoritate viitori profesori la şcoli Blajului. Chiar dacă unii dintre ei vor părăsi mai tîrziu cîmpul literelor, dedieîndu-se pre cupărilor ştiinţifice tradiţionale, vor rămîne totuşi cîţiva devotaţi ai muzelor, din rînd cărora nu vor lipsi nici Iacob Mureşanu, nici Iosif Many, nici Cipariu şi nici chiar Ba însuşi.

în ceea ce priveşte activitatea literară a lui Many, aceasta este destul de bogată de din păcate, puţin cunoscută. De aceea ne vom permite în cele ce urmează să stăruim m îndelung asupra traiectoriei sale spirituale, tocmai avînd în vedere considerentul amin mai sus. De altfel, informaţiile biografice pe care le deţinem şi în momentul de faţă desp Many sînt destul de lacunare şi incomplete şi abia acum, cu datele obţinute pentru înt oară dintr-o investigaţie metodică, se poate acoperi golul mai multor ani de activita şi scris, mai ales că o parte considerabilă din opera sa originală şi din traducer făcute a dispărut odată cu moartea sa prematură.

Din informaţiile pe care le deţinem pînă acum, scriitorul s-ar fi născut la Aiud în 1 jntr-o familie de mici nobili de Disznopataka[5]. A urmat cursul gimnazial la colegiul refo mat din Aiud, înzestrat cu o foarte bună bibliotecă (rămasă pînă azi), după care a ur teologia la Blaj. în calitate de student teolog a colaborat asiduu la foaia manuscrisă *Auro* care apare aici începînd din 1838, fiind prezent în paginile ei cu un număr de nu mai pu

[2] *Cîntece de lume scrise de Nicolae Pauletti fiind poetu. Anu 1834, luna Dechemvri,* B.A.R., ms. rom. 460—461 (cf. Ioan Bianu şi R. Caracas, *Catalogul manuscr telor româneşti,* II, Bucureşti, 1913, p. 177—183).

[3] *Culegere de poezii germane în traducere românească, sec. XIX* la Biblioteca Filia din Cluj-Napoca a Academiei, ms. rom. 261.

[4] George Barit, • *Părţi alese din istoria Transilvaniei.* , I, Sibiu, 1889, 623—633.

[5] Ioan Raţiu, *Dascălii noştri,* Blaj, 1908,. p. 91.

de 23 de poezii originale şi traduceri, cîteva reluate apoi în *Foaia pentru minte.. .*a lui Bariţ, altele rămase pentru totdeauna îngropate aici[6]. De remarcat faptul că primele traduceri din Kisfaludy sînt făcute aici şi nu în *Foaie pentru minte...*, două dintre ele: *Firea-i cu mult mai frumoasă* şi *Cînd trec a prunciei zile* din volumul *A boldog szerelem,* nemaifiind reproduse ulterior[7]. După informaţiile lui Ioan Raţiu[8], cursul teologic l-ar fi urmat între 1836—1840. Avînd în vedere însă faptul că în scrisoarea din 28 noiembrie 1839 el se intitulează deja „teolog absolut şi asesor jurat al Comitatului Bălgradului"[9], trebuie să conchidem că a absolvit teologia în 1839. Gîndindu-se la cariera didactică, în anul următor, 1840, la 10 septembrie, este declarat *noviţiu*[10], urmînd să îndeplinească stagiul de primire în ordinul călugăresc, deoarece episcopii Blajului obişnuiau să numească profesori doar dintre călugări sau dintre cei care se hirotoniseau preoţi celibe[11]. Drept urmare, Many este numit profesor la clasa I, de „principie" a gimnaziului, în anul şcolar 1840/1841. Fie că sănătatea — una dintre scrisori vorbeşte de o „dureroasă boală de trei ani" — fie că regulile Blajului să nu-i fi convenit sau episcopul să nu-l fi plăcut, cert e că în anul următor nu-l mai găsim printre profesori, ci în calitate de „cooperator", adică de preot ajutător, asociat, la Cluj[12]. De aici, după cum se poate vedea din scrisorile de faţă, urmăreşte în continuare cu atenţie viaţa spirituală a Blajului, bucurîndu-se la ideea că Cipariu avea să scoată viitoarele sale „novele" (gazete)[13]. în acelaşi timp e în relaţii de prietenie cu avocatul Alexandru Bohăţel şi cu grupul de tineri studenţi români de la Facultatea de drept din Cluj[14] (C. Secăreanu, Ioan Costea, Al. Papiu Ilarian etc.) continuatori ai vechii reviste *Aurora* de la Blaj, prin revista lor manuscrisă intitulată *Aurora sau Zorile pentru minte şi inimă*[15]. Pare să fie atins *şi* el de suflul de radicalism pornit la Blaj de Simion Bărnuţiu, căci dă dreptate acestuia scriind lui Bariţ: „Aşe, domnule prietene, adevărul se va descoperi la locul său şi la vremea sa, de va pricinui oricui cît de mare supărare"[16]

Mînat de nevoile existenţei, se angajează la începutul anului 1843 ca instructor al copilului contelui Nemeş, cornitele suprem al Comitatului Alba Inferioară. în consecinţă

[6] Dintre poeziile publicate în *Aurora : Mormîntul iubitei, Noaptea, Cîntec de primăvară. 1 Mai, Tatăl nostru, Către rîu, Miezul nopţii, Către o frumoasă* au fost reluate mai tîrziu în *Foaie pentru minte-* • • , altele ca: *Sapientia, Redicarea minţii, Aurora, O noapte la mormînt, Ruga, Bătrînul într-o sară* au rămas în paginile acesteia şi deci necunoscute nouă pînă acum. Tot în *Aurora,* Many traduce: *Cîntec,* după Kisfaludy Sândor, *Datoria patriotului* după Erdelyi, *Supăratul* după Vorosmarthy, *şi Sărutările* după Lessing, reluîndu-le mai tîrziu şi în *Foaia pentru minte...*, astfel că acţiunea de traducere şi popularizare la noi a poeziei romantice maghiare întreprinsă de Many trebuie plasată cu cîţiva ani mai devreme, începînd cu 1839 şi 1840. în *Aurora* a semnat şi cu pseudonimul*'Aemil\m$] Flav[im]. Către o frumoasă* (imitaţie).

[7] Vezi Ioan Bianu şi R. Caracaş, *op. cit.,* p. 188. Tot acolo şi lista completă a poeziilor lui Many din *Aurora.*

[8] *Op. cit.,* p. 91.

[9] Scris. nr. I.

[10] *Novum et vetus calendarium ad annum vulgarem MDCCCXLI* [1841] *in usum Principatus Transilvaniae, Claudiopoli,* 1841, p. 283 îl înregistrează cu următoarea titulatură: „Josephus Many, O.D. B.M., Novitius et Infime Gramm. classis Professor".

[11] Coriolan Suciu, *Blajul, Braşovul si Baritiu,* în *Cultura creştină,* 1925, nr. 9, p. 317.

[12] Ioan Raţiu, *op. cit.*

[13] Scrisoarea III.

[14] Scris. V.

[15] V. Netea, *Primele colecţii de proverbe româneşti publicate,* în *Studii de folclor şi literatură,* Bucureşti, 1967, p. 411.

[16] Scrisoarea IV.

îşi schimbă reşedinţa la Sf. Gheorghe *(Sepsisîngeorz* în denumirea veche) de unde va trimite aproape săptămînal corespondenţe pentru *Gazeta de Transilvania,* în calitate de „înştiinţător ordinar" sau de „corespondent ordinar"[17], unele dintre ele trădînd un vizibil simţ livresc, cum ar fi aceea în care aminteşte de „scenele fărădelegilor din misteriile de Paris ale faimosului Eugen Siu [Sue]"[18]. Cît a stat în această funcţie, nu se ştie precis. Biograful său Ioan Raţiu sugerează că nu prea mult, deoarece „principiile sale educatorii nu se potriveau cu acele ale contelui"[19]. E şi firesc să fie aşa, deoarece el se gîndea mai mult la educaţia poporului[20], decît a fiilor de nobili. Totuşi e posibil sa fi rămas în funcţie pînă la sfîrşitul anului 1843 şi începutul lui 1844. Din acest an însă Many se pare că se dedică cu totul literaturii şi ziaristicii. începe să fie prezent în coloanele ziarului clujean *Erdelyi Hirado* cu o serie de corespondenţe şi comentarii politice şi culturale despre ţările româneşti, încît înclinăm să credem că rubrica i-a fost încredinţată lui în calitate de „rendes levelezo", adică de corespondent ordinar, semnînd-o cînd *r.l.,* cînd *y.,* cînd *ny* şi *M.*[21] în orice caz, în aprilie 1844 semnează cu numele său întreg: „Many Jozsef, m.k. g.e. pap es nevelo" (adică „preot şi educator") o corespondenţă din Blaj intitulată *Kilkull6mellekr6 gorogegyhitii*[22] *(Şedinţa preoţilor greco-catolici de pe Tîrnave),* în care relatează despre adunarea protopopilor şi membrilor consistoriului în chestiunea procesului lemenian, a cheltuielilor bugetare episcopale şi a sinodului celui mare. Corespondenţele (purtînd specificarea „Kozli Mâny" «= împărtăşit de Many» sau *ny)* se înmulţesc tot mai mult în anii 1844 şi 1845, pînă la a realiza reportaje din staţiunile balneare Elopatak (Vîlcele) şi Borsec[24] de lîngă Sf. Gheorghe, a traduce articolul lui C. Rucăreanu despre *Emanciparea robilor ţigani*

[17] Vezi scis. V, n. 1.

[18] Vezi articolul său semnat „înştinţătorul ordinar", *Trei scaune. Sp. Sz. Giorz., 4 dec. 1844.* în *Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr. 96, p. 381.

[19] *Op. cit.,* p. 91.

[20] Un articol „începător" (de fond) trimis cam în această perioadă lui Baritz la *Gazeta de Transilvania* se intitulează *Idei despre creşterea poporului* (vezi *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 57, p. 226).

[21] Primele corespondenţe semnate *Y.* apar în *Erdelyi Hirado* la începutul anului 1843, nr. 27, 30, 35, 38, 45, 48, 65 etc. în special la rubricile *Olâhorszâg* şi *Moldova.* Uneori apar si alte articole semnate *Y.* ca cele intitulate *Kozoktatâs,* 1843, nr, 38, p. 223—224 sau *A foldbirtok szetporldsdrol,* 1843, nr. 48, p. 1—2; nr. 49, p. 289—290; nr. 50, p. 295—296; nr. 51, p. 301—302 în care ridica problema proprietăţii nobililor mici etc.

[22] *Erdelyi Hirado,* 1844, nr. 35, p. 203—204; nr. 36, p. 209. Iată cîteva din aceste corespondenţe semnate *Y* din 1844: *Moldova,* nr. 26, p. 152—153; *Olâhorszâg,* nr. 33, p. 206—207; *Moldova,* nr. 35, p. 206—207, *Olâhorszâg,* nr. 37, p. 218—219, *Olâhorszâg,* nr. 39, p. 230; *Mâny: Olâhorszâg,* nr. 42, p. 249; *Kozli Mâny* [Redactat Mâny]: *Moldova,* nr. 43, p. 234—235; *Olâhorszâg,* nr. 60, p. 254—255; *M..: Olâhorszâg,* nr. 59, 343—350; /iy.r[endes] /[evelezo]: *Olâhorszâg,* nr. 61, p. 362; *Mâny: A rabszolgâk emancipatioja Olâhorszăgban (Emanciparea robilor ţigani in România),* nr. 95, p. 567—568, nr. 96, p. 573; *r.l. .'Olâhorszâg,* nr 92, p 549; *Moldova,* nr 96, p 573; *Olâhorszâg,* nr 102, p 609.

[23] *Elopatak,* în *Erdelyi Hirado,* 1844, nr 59, p 343.

[24] *Kozli M-ny; ny r.l.,* în *Erdelyi Hirado,* 1844, nr 61, p 362, în care se relatează discuţiile purtate cu nişte boieri munteni în legătură cu situaţia politică de acolo.

[25] *A rabszolgâk emancipatioja Olâhorszăgban,* în *Erdelyi Hirado,* 1844, nr 95, p. 567—568. în nota care însoţeşte articolul se spune că acest material a fost trimis de *C. Rucărean* la *Gazeta de Transilvania,* dar că, dat fiind conţinutul său interesant „îl reproduc, cu atît mai mult, cu cît situaţia categoriei asemănătoare la noi ar trebui reglementată şi în acest sens au început lucrările comisiilor de resort. Aş dori ca să nu fie nici la noi acestea, în ciuda acelora care, cu ocazia plăţii, consideră prea mare acest salar al slugilor şi că vecinii ar fi mai fericiţi că nu au robi."

Unele din corespondenţele amintite mai sus aduc şi ştiri literare sau culturale. Aşa de exemplu în nr. 35/1844 se arată că la Iaşi teatrul francez este considerat o instituţie per

sau a urmări îndeaproape politica prinţului Bibescu şi nemulţumirile politice din Ţara Românească. Numele său pătrunde şi în *Vasdrnapi Ujsdg,* unde publică traduceri: o „nuvelă irlandică" după Connor O'Hara*[26] şi istorioara educativă *Ce să-l fac pe băiatul meu?*[27] *(Mit csinăljak fijambol),* alături de alte articole diverse[28]. Many îndeplineşte deci pe lîngă aceste ziare misiunea de observator şi comentator al evenimentelor social-politice şi culturale româneşti, misiune de care se achită cu însufleţire, căci majoritatea comentariilor sale vizează apropierea culturală şi spirituală dintre cele două popoare, o mai bună informare şi cunoaştere reciprocă, aşa cum o mărturiseşte la sfîrşitul unei relatări în *Gazeta de Transilvania:* „împărtăşitorul crede cum că şi cu acest estract a deşteptat încîtvaşi luarea aminte a cititorilor români, carii atît de puţin prilegiu au de a căpăta înştiinţări descrietoare de maghiari, cînd tocma de lipsă e a-i cunoaşte, de nu pentru altă pricină, cel puţin pentru vecinătate şi conlocuire"[29].

Este perioada în care Many este întîlnit mai des în foile lui Bariţ, unde colaborează intens cu traduceri şi bucăţi originale şi cînd se apropie din nou de Blaj. Ştirile date în *Erdelyi Hirado,* precum şi cele publicate în *Gazeta de Transilvania* sub semnătura a[30] pe parcursul anului 1844 şi 1845, dovedeşte că ţinta inimii sale a rămas mai departe Blajul, centrul spiritual al românilor transilvăneni din această perioadă. După cît se poate vedea din scrisori, el urmăreşte de aproape mişcarea naţională provocată de Bărnuţiu acolo şi se pare că la început este un simpatizant al ei[31], ajutîndu-1 probabil pe acesta, să-şi plaseze la *Vasdrnapi Vjsâg* articolul îndreptat împotriva lui Vasile Raţiu şi a călugărilor basiliţi[32] dovadă că el îl citise în octombrie, pe cînd articolul apare numai în noiembrie 1842.

în cursul anilor 1843,1844 şi 1845 atitudinea lui faţă de partida bărnuţiană se schimbă tot mai mult. Corespondenţele din vremea procesului lemenian încep să fie net favorabile episcopului, lucru care îi şi aduce graţia acestuia prin rechemarea la Blaj şi numirea sa ca profesor gimnazial în chiar unul din posturile rămase libere prin suspendarea profesorilor inculpaţi. O dovadă în plus că de acum înainte nu poate rămîne decît fidel episcopului Lemeni şi taberei sale, cum o confirmă corespondenţa sa din acest timp cu George Bariţ

culoasă, deoarece propagă ideile progresiste ale Apusului; cea din nr. 37/1844 vorbeşte de activitatea lui Heliade în domeniul publicisticii şi a iniţiativei luate pentru traducerea unor scriitori valoroşi din literatura universală; cea din 42/1844 vorbeşte de proiectul construirii teatrului naţional, despre proiectele urbanistice din Bucureşti, (grădini, fîntîni), despre situaţia politică 'a prinţului Bibescu, frămîntările revoluţionare, arătînd că aceste frămîntări stimulează ridicarea nivelului cultural etc. >

[26] *Connor O'Hara,* în *Vasdrnapi Jjjsâg,* 1844, nr. 518, col 225—236, nr. 219, col. 241—252: „Kozli: Many Jozsef". Deci traducerea „nuvelei irlandice" a lui Connor O'Hara *dm Foaie pentru minte...* din 1844 e făcută după propria lui versiune.

[27] *Vasdrnapi tijsdg,* 1844, nr. 531,col. 431—437.

[28] *M., Konyvismertetes* (Recenzie), în *Vasdrnapi Vjsdg,* 1844, nr. 51, c. 758—761; si *M., Mertekletessegi ugy,* (Problemă de. cumpătare), în *Vasdrnapi tJjsâg,* 1846, nr. 613, c. 87—89.

[29] J. J. Mâny, *Pesta si maghiarii (Estract după un publicist),* în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 51, p.' 203—204; nr. 52, p. 207—208.

[30] Vezi scris. VI, n. 8.

[31] Credem că nu este întîmplător faptul că Many sub pseudonimul *Y.* recenzează articolul lui Bărnuţiu *Saborul cel mare al episcopiei Făgăraşului. Prologus galeatus* din *Foaia pentru minte...,* VI, 1843, nr. 4, p. 26—29, nr. 5, p. 33—37 sub titlul *A fogarasi püspökség nagy zsinatja,* în *Erdélyi Hiradó,* 1843, nr. 17, p. 101—102. Tot el dă articolul *Nepiskoldink statisztikaja (Statistica şcolilor noastre populare),* semnat de asemenea *y,* în *Erdelyi Hirado* 1843, nr. 41, p. 24—242. Pentru relaţiile cu Bărnuţiu vezi scris. IV, n. 11.

[32] E vorba de articolul lui Bărnuţiu semnat G.H.I., *Balăzsfalvi iskolai ugyekrâl (Despre starea şcolilor dm Blaj),* în *Vasdrnapi tfjsâg, 18^2^ nr. ^8.*

Numirea sa ca profesor are Ioc la începutul anului 1846, prin ianu
după ce mai întîi scriitorul se întorsese dintr-o vizită în Ţara Româneas
în vara şi toamna anului 1845. După nota pe care Bariţ o publică în *Fo*
ştim sigur că în octombrie era în Ţară, iar după scrisoarea^ expediată de
11 decembrie 1845 aflăm că la acea dată Many era la Sibiu. Ce a făcut
nu putem şti precis, căci singurele corespondenţe trimise de acolo *l*
vorbesc doar despre prinţul Bibescu şi măsurile luate în legătură cu proi
prinţ pe care Many se pare că l-a şi cunoscut personal.

Mai interesantă ne apare de acum înainte activitatea pe tărîm liter
Căci anii de la Blaj sînt ani de serioase preocupări cărturăreşti pentru e
perioadă continuă să-i apară articole şi traduceri în *Foaia pentru m*
Transilvania, dar ceea ce e mai important, e că acum se gîndeşte să
„corpus" din scriitorii latini. Cunoscînd bîne limba latină,— care mai era
vania ca limbă de cancelarie — interesul său se îndreaptă înspre Plutarh,
Pliniu ş.a., cărora doreşte să le consacre ediţii româneşti. G. Bariţ îl înd
dar el preferă deocamdată traducerile şi literatura frumoasă.

Un adevărat reviriment în activitatea sa politică şi literară îl con
în 1847 la Blaj a foii lui T. Cipariu, *Organul luminării.* Obţinerea edit
trecuse prin peripeţii care se întindeau pe aproape un deceniu de sforţ
Dacă, după trei ani de aşteptare, Curtea eliberează în sfîrşit, în 1841, ap
tarea unor „efemeride" sau ^novele" la Blaj, guberniul transilvan t
acţiunea, condiţionînd apariţia ziarului de existenţa unui cenzor supli
persoana lui Carol Pogâny. Ziarul iese în cele din urmă la 1 ianuarie 18
Nunciul, cum fusese proiectat iniţial, ci cu acela mai adecvat de *Organul*
subtitlu „gazetă bisericească, politică e literarie". Ea pornea la drum cu i
bui la „unirea minţilor şi a inimilor, Ia bunul înţeles între fraţii de un
avînd ca unic scop „formarea mintei şi a inimei în poporul român". Fă
tica stare" în care se afla viaţa noastră naţională, *Organul...* îşi prop
interes pentru român [cu] istorie, literatură, limbă, religiune, filozofi
şi alte asemenea, în disertaţiuni, bibliografii, notiţe, idei, biografii, f
publicate din opere edite, manuscrise, gazete, novele, corespondenţe
ar putea cu un pas cît de mic a ne apropia de scopul ce ne-am pref
Organu, datată „Blaş 1 ian. 1847" este semnată de T, Cipariu, ca reda
şi de „colaboratorii-editori *&i Organului":* profesorii LI. Many şi A.
Cipariu este acela de a oferi un ziar în genul *Ârchivului* de mai tîrziu
necesităţi mai imperioase îl determină să facă un ziar de informaţii,
Transilvania, dînd totuşi o mai mare pondere dezbaterilor culturale
istorice, filologice sau literare. Preocuparea lui pentru *mişcarea cărţiieste*

[33] Vezi *Înştiinţare literară/in Foaie pentru minte...,* 1845, nr.. 42

[34] *Oldhorszdg,* în *Erdelyi Hirado,* 1845, nr. 72 (9 sept.), p. 572
r[endes] l[evelezo]").

[35] Scris. II.

[36] Ioan Raţiu, *Cipariu şi ziaristica română,* în *Tribuna,* I
p. 5—6; nr. 115, p. 2—3; Ioana Botezan, *Contribuţia lui Timo*
tarea ziaristicii româneşti din Transilvania în preajma anului revoluţiona
1968, nr. VII/2, p. 95—108.

[37] Vezi *Programa* publicaţiei, datată „Blaş, 1 ian. 1847" în *Org*
nr. \, p. 4.

materialele pe astfel de teme credem că sînt redactate de el. în acest scop el va şi înfiinţa în corpul ziarului o rubrică specială intitulată *Antichităţi,* în care, cu obişnuita lui erudiţie, atacă probleme dintre cele mai diverse de istorie, studii clasice, filologie sau literatură, uimind prin comentariul avizat şi informaţia bogată pe care o aduce. Lui Many şi lui Aron Pumnul credem că le-au revenit la început sarcina de a aduna, selecta, traduce şi redacta ştirile politice din pagina I şi a II-a a ziarului. Mai ales Many, cu cunoştinţele lui de limbă latină, maghiară, germană, franceză şi engleză, îi va sluji în mod deosebit. Din păcate, mai toate materialele publicate de *Organul luminării* sînt nesemnate încît nu ne putem da seama în deplină cunoştinţă de cauză care a fost aportul fiecăruia dintre cei trei redactori la editarea ziarului[38]. Credem că traducerile din ziarele maghiare sînt făcute de Many, care şi altădată se dovedise a fi un bun specialist în astfel de probleme. I-am atribui astfel traducerea unor discursuri din Dieta Transilvaniei (în *Soplement,* nr. V şi VII, a unor biografii ca: *Arciducele Carol (Soplement,* nr. XXIII şi XXIV), sau *Biografia Principe-primatelui Iosef Kopâcsy* nr. XXXIX şi XL), articole ca: *Beiul din Tunis şi sclavii* (nr. II), *Relaţiunile drepturilor de stat a ducatului de Parma* (nr. LVI), *Fizionomia cetăţilor* (nr. XXVI), *Viena şivienezii,* „dupăunscrietoriu franc" (nr. XXVII), *Vaticanul (nr.* XLIII), *Elveţia* (nr. XLVI, *Parisul* (nr. LXIII), cît şi o serie de *Varietăţi.* Căci ceea ce a semnat aici Iosif Many e numai o infimă cantitate pe lîngă cît a lăsat nesemnat. Astfel el semnează aici un articol despre *Scopul şcoalelor", Idei*[40] (despre educaţiune), aforisme pe aceeaşi temă[41], o cronică la cartea lui N. Tincu-Velia[42], cîteva poezii[43] etc.

[38] O cercetare atentă a *Organului* poate duce totuşi la unele concluzii. Credem că în special informaţiile lingvistice, incursiunile în trecutul istorico-cultural al literaturii vechi româneşti aparţin lui Cipariu, care în afară de *Principia de limbă şi scriptură,* publică aici fragmente din gramatica lui Boiadgi (nr. III), o istorie a Blajului (nr. XXIV—XXV), o notiţă bibliografică asupra unui fragment de geografie a Transilvaniei (nr. XXV), documente istorico-bisericeşti ca *Testamentul Episcopului P. P. Aron* (nr. XXVI), note asupra vocabularului (nr. XXX), articole de lege urbarială (XL), extract din legea de apărare a proprietăţii literare (VIII), Patentele pentru Academia din Viena (XXI), unele *Miscele,* note şi informaţii despre românii din sud *(Musurus,* nr. XLIX, ca şi notele la *Românii din Grecia* de Leake XLIX, XL) etc. Lui Pumnul cred că putem să-i atribuim unele informaţii despre ţările române, ca şi cîteva articole cu caracter naţional-patriotic, deşi o informaţie tîrzie a lui Gipariu îi minimalizează rolul la editarea *Organului luminărei.* Iată mărturisirea lui Cipariu în acest sens, din mss. 26, f. 3—4 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei: „Acest Pumnul, transilvan din ţinutul Făgăraşului, invaţie toate şcoalele gimnaziale şi filosofice aici în Blaj, şierbiu (în) casa domnului canonic Constantin Alutan. De aici se tramise la Viena, la teologie, care însă nu ştiu de ce o a învăţat deplin, fiindcă era morbintante. întorcîndu-se a Blaj în 1846, îmi fu colaborator împreună cu Iosif Many la *Organ* în aceşti anii 1847—1848, însă numai cu numele, deoarece abia a scris în *Organ* 2—3 articoli în aceşti doi ani, fiind tot morbiante..." (Cf. Pompiliu Teodor şi Gelu Neamţu, *Din istoria presei revoluţionare româneşti: „învăţătoriul poporului" (1848)* în *Studii,* tom. 21, 1968, nr. 3, p. 435—448).

[39] *... iy, Scopul şcoalelor,* în *Organul luminărei,* I, 1847, nr. XXVII (5 iul.), p. 143.

[40] *... iy, Idei despre proporţionala unire a cultivării facultăţilor sufleteşti şi morale cu împărtăşirea cunoştinţelor,* în *Organul luminărei,* I, 1847, nr. XXVII, (5 iul.), p. 143—144 ; nr. XXVIII (12 iul.), p. 149—150.

[41] *Aforisme din sfera educatiunei* (nesemnat), în *Organul luminărei,* I, 1847, nr. XXVIII, p. 150.

[42] J. J. M., *Notiţă bibliografică (Cele şiepte virtuţi sau fapte bune de căpetenie...,)* în *Organul luminărei,* I, 1847, nr. XXIX, p. 155—156.

[43] J. J.,'M., *Cîntec poporan La recruţi,* în *Organul luminărei,* II, 1848, nr. LV, p. 310; {Fără titlu), nr. LXIV, p. 362; *M. Deprinderile muzelor,* în *Organul luminărei,* XL, p. 222. Ultima trădează preocupările lui clasiciste. Iată primele două strofe:

„Clio sapă în metale istoriile trecute
Spune să urîm păcatul şi să trăim în virtute

Dar colaborarea lui la *Organul luminării* ne dă nouă prilejul de a stabili cum se reper-cutează pulsul vremii în ideologia intimă a lui Many, care nu va sta nici el nepăsător în faţa valului de mişcări revoluţionare care apar la orizont. în articolul despre Elveţia se arată că „Bătaia civilă planizată de conducătorii revoluţiei e o bătaie pentru existenţa politică a Elveţiei"[44]; în *Melanholia unui sătean ungur*[45], tradusă de el în mai multe numere ale *Organului...* (cu scopul de a-l moraliza pe cititorul român; „se poate apleca ş[i] la român"), se atacă unele probleme ale sărăciei ţărănimii etc; într-o notă salută cu entu-ziasm revoluţia din Ungaria. La izbucnirea acesteia, însuşi redactorul răspunzător al zia-rului, T. Cipariu, pune în fruntea numărului din 17 martie 1848, o notă cu scopul de a atrage atenţia opiniei publice, nu fără a viza marile obiective ale luptei care urma să vină „Ştirile din capitala Imperiului austriac, a Ungariei şi Transilvaniei, de cea mai înaltă însemnătate şi cărora asemene nu mai avură loc: — ştiri de progres cătră libertatea ş[i] înfrăţirea popoarelor, cîştigarea drepturilor cuvenite omenimei [...] ne inundează deodată de toate părţile întru aşa măsură, cît angustele noastre columne nu sînt în stare de a le înfăţişa onoratului nostru public întru totu înţelesul, ce recere momentozitatea tîmplărilo[r] ce fac epocă în istorie, nu numai acestei prea large şi binecuvîntate împărăţii, ci şi în speci[al] a fiecărui din aceste numeroase popoară, ce ca fraţi astăzi tind minele de împăcare"[46]

Numărul următor aduce articolul lui Cipariu în problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria, alături de o serie de cronici consacrate mersului revoluţiei în ţară[47], dintre car[e] unele vor fi fiind fără-ndoială ale lui Many. Peste patru numere, odată cu adunarea naţio-onală de la Blaj, *Organul luminării* devine *Organ naţiunale,* menit a „lumina adevăratel[e] interese ale naţiunei române, scop sînt ce noi nu l-am pierdut nici odinioară dinainte[a] ochilor noştri, pre cît suferit stările împrejur sau noi le-am putut pricepe" De aceea: „Di[n] peana noastră nu va ieşi nici un cuvînt ce să nu poată sta faţă înaintea tribunalului dreptăţii aşa sîntem rezoluţi a da fiecăruia dreptul ce i se cuvine"[48].

Dacă luăm în considerare faptul că douăzeci dintre numerele lui au fost redactat[e] sub îndrumarea lui Iosif Many, cum reiese din nota[49] de subsol a articolului *Estract din protocolul adunării naţionale de la Blaj* din numărul 22, meritul de a fi dat viaţă ideilor ş[i] spiritului ziarului îi revine aproape pe de-a-ntreg lui Iosif Many. El ar fi trebuit să fi[e] considerat, alături de Cipariu, drept principal autor al *Organului naţiunale.*

Caliope-n versuire şi cîntare maiestoasă
Ne arată cum făcură fapte mulţi eroi frumoase" .

[44] *Elveţia,* în *Organul luminărei,* I, 1847, nr. XLVI, p. 255.

[45] *Organul luminărei,* I, 1847, nr. XXX, p. 162; nr. XXXI, p. 168, nr. XXXII p. 173; nr. XXXIII, p. 180.

[46] *Organul luminărei,* II, 1848, nr. LXIV, p. 359.

[47] La salutul-chemare trimis de Eftimie Murgu de la Pesta: „Tinerimea română di[n] Pesta încă vă salută şi sîntem gata de mai multe ori a va înştiinţa despre lucrurile de aic[i] de vă veţi convoi", ziarul răspunde într-o notă: „Cu toată bucuria! Tinerimea şi bătrînime[a] română din Transilvania vă resalută dulce". *Organul luminărei,* 1848, nr. LXVIII (14 apr.) p. 384.

[48] *Redacţiunea,* în *Organu naţiunale,* I, 1848, nr. 1 (12 mai), p. 387.

[49] în articolul intitulat *Organul* (nr. 22,6/18 oct.), p. 97—98), Cipariu arată că într[e] numerele 2 şi 21 inclusiv, *Organul naţiunale* nu a fost condus direct de el, ci doar sub îndru-marea lui, iar cei care l-au redactat, i-au respectat totuşi directivele, neîndrăznind să s[e] întindă dincolo de limitele prescrise. Toată lumea este liberă să-şi spună părerea, cu condiţi[a] să fie răspunzători pentru ideile lor. Ei n-au vrut să fie ofensivi, ci defensivi, dar defensiv[i] cu demnitate. De aceea aşi schimbat numele foii în *Organul naţional,* cu gîndul ca el să nu f[ie] o „oală putredă în care orice ştiri şi idei politice, dulci, amare şi sarbede se aruncă amestecat[e]. Ci voiam ca ea să fie un adevărat organ al sentimentelor curat naţionale româneşti".

Perfecționabilitatea omului este cea care asigură gradul de fericire individuală, de aceea Many îndeamnă la o continuă aspirație spre mai bine. Sfaturile lui se adresează tuturor categoriilor sociale din Transilvania, dar mai ales *iobagului devenit liber,* căci toate îndatoririle „va să le împlinesc nu ca om slcav, *ci ca un cetățean liber, căruia-i pasă de binele public!"*™

După ce atrage atenția țăranului să fie cu băgare de seamă asupra oamenilor care-l sfătuiesc, căci uneori se strecoară printre așa-zișii împuterniciți și alții cu intenții rele, Many revine la ideea de mai sus cu privire la necesitatea de a munci necontenit spre a-și depăși condiția în care a fost ținut pînă acum. îndemnurile lui Many sînt expresia unui scriitor atașat de popor și de suferința lui, a unui scriitor pătruns de cele mai nobile intenții: „Au lipsele tale stau numai din atîta ca să ai ce băga în gură-ți, cu ce te îmbrăca tu și' ai tăi? Oare tot numai în colibe, hrube să-ți petreci viața ticăloasă? Nu va să-ți faci ca'alți concetățeni case mai frumoase, mai cu tigneală, pentru ca să nu mai trăiești în necurățenie și întunerec. Frate! să mă crezi că nu e de ajuns să-ți lucri numai moșioara; din atîta, puțin sporim va să vezi. Pre lîngă aceea, avînd timp de ajuns, cu străduire îndoită, întreită să lucri pentru plată și pre seama altor oameni de omenie, că prin aceea tot ție-ți vei face bine, precum ai cetit din cele mai sus-zise"[67].

învățătoriul poporului devine astfel prin pana lui Iosif Many și a altor colaboratori ca Aron Pumnul, Ludovic Bruz, Andrei Pop, T. Cipariu, prin publicarea unor bucăți din Lamennais sau din *Catechismul constituțional pentru popor*[68], un îndreptar de frunte al mulțimii revoluționare de la 1848. De remarcat este tonul mobilizator și justițiar al articolelor și notelor publicate de *învățătoriul poporului,* pătrunse toate de necesitatea dobîndirii unor drepturi pentru popor, de nevoia îmbunătățirii condiției lui sociale și a celei culturale, spirituale. Andrei Pop proclamă într-un articol că *Pre român numai cultura-l poate ferici!*™, iar într-o suită de *Hegule de aur*[70], care sînt redactate probabil de Many, se insistă asupra enunțului: „Stăpînul de omenie are șerb de omenie", arătînd că „La noi nu ar fi atîția șerbi răi dacă și-ar aduce aminte stăpînii cum că și șerbii-s oameni"[71]. Evenimentul 'cu privire la ștergerea serbiei în Țara Românească este comentat cu multă bucurie de foaie, scriindu-se: „Cu ce v-aș potea pre voi, fraților români, mai vîrtos îmbucura, decît cu știrea •cum că, și în vecina Țară românească [de] dincolo de munți încă se strigă glasul libertății?

[66] *Ibidem,* p. 78.
[67] *Ibidem,* p. 79.
[68] *Ibid.,* I 1848, nr. XXI, p. 81—82; nr. XXII. Semnat *M[any].* E comparabil cu *Manualul bunului român* al lui N. Bălcescu. Toate ideile mari ale revoluției de la 1848 se regăsesc în acest articol și în primul rînd cea a *republiaii,* Iosif Many dorind „reprezentaţmnea poporului, libertatea tiparului, gardă națională si tribunale de jurați". Apare și ideea contractului social, punctul fundamental al constituției'țării „care prin o lege fundamentală intre domnitonul țării și supușii săi în același tip mărginește drepturile" în sensul că toată constituțiunea zace pe dreptul de a trage pre miniștri la dare de seamă despre portarea dregatoriei și chiyernisirea statului". Dar cea mai înaintată idee susținută si argumentată deosebit de inteligent de Many este aceea a *dreptului de vot universal:* „Dar după părerea mea m țanle unde așezămmtele constituționali numai acum s-a întrudus fără nici o căutare la platirea dedare ar *fi* bine să aibă dreptul de alegătoriu tot bărbatu Jpreceput, precum au și căpătat toți dreptul de a se arma". In Franța, guvernul nevoind să facă acest drept general arata el, ci numai pe bază de cens, a dus la actul de la 23 februarie „care n-a resturnat numai tronul regesc in Franța, ci a cutremurat toată Europa mai mult sau mai puțin Așadar e în interesul unui guberniu înțelept ca totdeauna atîta supuși cîți poate să lase a fi alegători."
[69] *Ibid.,* I, 1848, nr. VI, p. 21—22; nr. VII, p. 25—27.
[70] *Ibid.,* I, 1848, nr. IV, p. 15—16; nr. V, p. 19—20.
[71] *Ibid.,* p. 20.

Așa e, iobăgia și acolo s-a șters, nu se mai aude acolo numire de boier și frați, asemenea fii aceiași mame."[72] Atunci, cînd prin uneltirile unor „ cum arată ziarul, intră în țară trupe străine, redactorul se solidarizea înfăptuirile guvernului revoluționar, arătînd că „constituțiunea o voiesc nu o făcură numai cîțiva, precum au mințit boierii voitori de a mai ține poporului"[73].

Contribuția lui Iosif Many la redactarea acestui al doilea ziar al re silvania, după *Organul națiunale,* este fără-ndoială una dintre cele mai de scriitorului, făcînd din el un participant activ la cauza revoluției și la în lor celor mulți și asupriți. în ceea ce privește concepția social-politică, nimic mai prejos decît colegii săi Cipariu sau Pumnul, alături de care a sc nobil entuziasm și dăruire de sine. Dimpotrivă, s-ar putea chiar susține, mult, că și acest al doilea organ de presă al lui Cipariu este în mare măs Many, care l-a condus și redactat de la început pînă la sfîrșit. Căci în tin nează doar articolul-program din fruntea primului număr, Many este ce rul cu materiale și comentarii, lăsînd pe seama lui Cipariu doar orient Cît îl privește pe Pumnul, acesta n-a colaborat la ziar decît cu un sin și acela neîncheiat, între el și redacție intervenind o oarecare răceală Many să se dezvinăvățească în fața cititorilor: „Articlul *Viața năciunei* început în n-rul [al] II-lea a acestei foi și urmă în al IIMe fără a se co nu sîntem în stare a-l continua neci acum, deoarece autoru-i, părintele Pu ce împedecare tace, și nu răspunde așteptărilor încordate a mai multor d-sa să-i cetească întrebările cu curiozitate; și acum cu neastîmpăr do mai urmeze. Noi sperăm că doar cît mai curînd ni se va trămite cont

Indiferent care ar fi fost relațiile sale cu colegii Cipariu și Pumnul, pentru cauza revoluției nu poate fi pus la îndoială și nici activitatea bo șurat-o în acest sens. Chiar dacă atitudinea lui n-a fost constant conse privește poziția ce trebuia luată în problema uniunii Transilvaniei cu dietă (problemă pe care însuși Cipariu o tratează la început din alt un putem spune că activitatea lui de ansamblu la 1848 ar fi constituit un m față de cauza revoluției și de arest. Cel care cu cîțiva ani înainte a pledat și educația poporului, care a tradus „cugetele despre plătirea de dare" Balogh (în care se susținea ideea îndrăzneață ca „toți care se împărt

[72] *Noutate,* în *învățătoriul poporului,* I, 1848, nr. VIII, p. 32.
Țerile românești,'iii învățătoriul poporului, I, 1848, nr. XIII,
învățătoriul poporului, I, 1848, nr. VII, p. 28.
Mány, J. J., *Cugete despre plătirea de dare,* în *Foaie pentru*
nr. 41, p. 323—324. G. Em. Marica (în *Foaie pentru minte, inimă și li*
1969, p. 240) înclină să-l considere autor și al articolului *Un răspuns na*
Nicolae Jojica, alături de Sigismund Pop, Alexandru Buda, Eftimie Mu
Teodor Serb Aloisiu Vlad si Constantin Papfalvi, articol apărut în *F*
1848 nr 32^si în *învățătoriul poporului,* 1848, nr. 15. în realitate *Iosif M*
alături de cei de mai'sus articolul este deputatul dietal din Maramureș
i nicidecum *Iosif Mani* sau *Iosif Maniu.*
Lâ rîndul său, Ioan Breazu (în *Studii de literatură romana și c*
1973 p 132) îl consideră pe Many autor prezumtiv al reportajului des
Blaj'din 3/15 mai, care a apărut în *Foaie pentru minte* întemeindu
elementul că poartă un motto din Lamennais. Nu trebuie însă să uităm
de față la eveniment, iar traducerea lui Many din Lamennais se afla în p
din 1845. Autorul ei e mai degrabă Bariț sau Al. Papiu Ilarian.

patriei să poarte deodată şi greutăţile ei"), cel care a tradus şi popularizat la noi pe Mickiewicz şi pe Lamennais nu putea fi un trădător al intereselor cauzei celor mulţi. A dovedit-o asta cu activitatea lui la ziarele revoluţiei, cu atitudinea şi scrisul lui. Din păcate, închisoarea la care a fost supus în noiembrie 1848, cînd e arestat împreună cu alţi adepţi lemenieni, i-a redeschis, boala de plămîni, şi deşi decretul gubernial din octombrie 1849 îl declară nevinovat, cele 10 luni petrecute în temniţă l-au doborît. Nu mai este în stare să-şi continue cum ar fi vrut munca la vechea sa catedră blăjeană şi la 36 aprilie 1851 se stinge din viaţă în vîrstă de numai 35 de ani, curmînd astfel o carieră literară care se anunţa promiţătoare[76]

*

Partea cea mai importantă a activităţii lui Iosif Many s-a consumat însă pe teren literar. Ea a fost îndreptată în trei direcţii principale: în domeniul publicisticii, al creaţiei originale şi al traducerilor. în domeniul publicisticii, el s-a manifestat de timpuriu prin mici eseuri şi istorioare pe teme morale, în special legate de educaţie. Multe dintre ele au lă bază izvoare străine, dovedite şi de limba evoluată în care se exprimă *(Fericirea şi nefericirea*[77]*, Cea dinţii bibliotecă de obşte şi cel dintîi bibliotecar*[78]*)*. Dar ceea ce le caracterizează este îndemnul spre învăţătura de carte, pentru îmbogăţirea cunoştinţelor cu foloasele culturii şi ale literaturii, care e prezent în mai toate scrierile lui din această perioadă. Educarea poporului prin cultură îl preocupă în mai multe articole publicate în diverse periodice, căci se pare că era la curent şi cu noile idei pedagogice care circulau în epocă, citînd la un moment dat, în afară de Fleury, Guizot, Strietz şi alţii, o carte franceză intitulată *Quelques idees sur l'education publique d Voccasion d'un discours de M. Murând de St. Rbmain"*[79]. într-un alt articol, consacrat dezbaterii scopului şcolilor, sublinia: „Şcoala trebuie cu un metod uşor, plăcut şi amăsurat a le face cunoscute nobilitatea şi frumosul cugetăriei şi al ibertăţii întru dezvoltarea lor şi toate acele cunoştinţe ce le poftim întru indivizii naţiunilor cultivite", nepierzîndu-se din vedere că „cel mai de frunte scop al statului e înobilitarea poporului"[80], într-un alt articolpublicat acolo, Iosif Many vorbeşte *Despre proporţionata unire a cultivirei facultăţilor sufleteşti şi morale cu împărtăşirea cunoştinţelor*[81], insistînd asupra rolului naturii şi experienţei în învăţare şi punînd, printre primii la noi, problema folosirii metodelor inductive şi deductive în formarea noilor cunoştinţe pe baza metodului descoperitor sau analitic, şi a celui progresiv sau sintetic, lucru care presupune unele cunoştinţe de hermeneutică. Totodată, partea teoretică ştie s-o pună în relaţie cu elemente practice, cu expe-

[76] *Gazeta de Transilvania* îi consacra cu acest prilej următorul necrolog: „Blaj. în 30 apr. 1851 la 4 ore dimineaţa s-au mutat la cele eterne profesorul gimnazial de aici, Iosif I. Maniu, după ce suferi într-un timp îndelungat multe dureri de pept şi de plămîni. înmormîntarea lui se săvîrşi cu căzută ceremonie.

Despre viaţa răposatului, dacă vom lua în considerare principiile primei sale creşteri între maghiarii Aiudului nu putem alta mărturisi decît că el le-au folosit d_upă împrejurări subt multe respecturi şi cumcă întrînsul iarăşi am perdut un bărbat pe cînd aveam cea mai mare lipsă de el. Răposatul s-au ocupat mult şi cu literatura română, au tradus mai multe bucăţi beletristice şi bucăţi teatrale, care ar trebui să se dea de către amicii lui la lumină. Facă'oricare român crescut cu principii străine atîta şi îi vom zice cu durere: fie-i ţărîna uşoară!" (nr. 35, p. 150—151).

[77] *Foaie pentru minte, inimă si literatură,* V, 1842, nr. 22, p. 175.

[78] *Foaie pentru minte...,* V, 1842, nr. 39, p. 312; nr. 40, p. 313—315.

[79] J. J. Mâny, *Idei despre creşterea poporului, inGazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 57 (15 iul.), p. 226.

[80] *...ny, Scopul şcoalelor,* în *Organul luminării,* I, 1848, nr. XXVII (5 iul.), p. 143.

[81] *Organul luminării,* I, 1848, nr. XXVII (5 iul.), p. 143—144; nr. XXVIII (12 iul.), p. 148—150.

rienţa sa de dascăl la şcolile din Blaj, după cum reiese din sfîrşitul articolului, unde se opreşte asupra realităţilor de aici.[82]

Paralel cu astfel de articole originale, el trimite revistelor diverse traduceri, cum ar fi *Naţionalitatea şi limba maicei*[83] (luată din „Bibliothek der neustfen] Welt[kunde] von Malten") sau *Pesta şi maghiarii*[84] (după un publicist maghiar), publicînd totodată o serie de istorioare sau anecdote din viaţa unor scriitori sau oameni de cultură. E cazul bucăţilor: *Rară iubire de dreptate*[85], bazată pe relatarea unui episod din viaţa lui Kant, *Poetul Milton*[86] povestind o întîmplare din viaţa lui Milton, *Testamentul (diata) lui Pier Pitu*[87], care reproduce cu un scurt comentariu testamentul lui Pierre Pithou, *Educaţie firească*[88], axată pe educaţia spartană dată de un englez fiului său. Pe lîngă un scop moral, educativ, istorioarele lui Many îşi propun să informeze publicul asupra mişcării literare din străinătate, cum este cazul cu scrierea lui Pithou, care apare însoţită de o notă explicativă[89].

Caracterul moralizator al întreprinderii lui Many este mărturisit şi de alte traduceri ale scriitorului. Printre ele se numără *Crucea din casă sau ce este a se socoti despre beutura rachiului*[90], „scos dintr-o cărticică" neindentificată şi publicată în *Foaia pentru minte..* . din 1845, biografia *Cleopatrei*[91], scoasă dintr-o revistă germană, *Legi politice împotriva beţiei. O scenă dintr-un divan englezesc*[92] (1842), traducerile din Franklin *(Trîmbiţa*[93]*, Blîndul bătrîn Richard sau mijlocul spre a se înavuţi*[94]), a unei novele irlandice deConnor O'Hara[95], a unor fabule în proză *(O scenă din ţara vietăţilor*[96]*)*, a unor istorioare, anecdote[97] şi afo-

[82] *Ibidem.*

[83] *Foaie pentru minte...,* V, 1842, nr. 31, p. 247—248.

[84] *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 51, p. 203—204; nr. 52, p. 207—208.

[85] *Foaie pentru minte...,* III, 1840, nr. 44, p. 352.

[86] *Ibid.,* V. 1842, nr. 26, p. 208.

[87] *Ibid.* VII, 1844, nr. 23, p. 183—184.

[88] *Ibid.,* IV, 1841, nr. 20, p. 160.

[89] *Ibid.,* IV, 1841, nr. 23, p. 184.

[90] *Ibid.,* VIII, 1845, nr. 43, p. 345 —348; nr. 44, p. 349—353; nr. 46, p. 370-372; nr. 47, p. 376—378.

[91] *Cleopatra (Episod istoric, închinat damelor)* în *Foaie pentru minte...,* VII, 1844, nr. 27, p. 210—216.

[92] *Foaie pentru minte...,* V, 1842, nr. 33, p. 262—264.

[93] Benjamin Franklin, *Trîmbiţa (O întîmplare adevărată),* în *Foaie pentru minte...,* III, 1840, nr. 21, p. 166—167. Cu nota: „din măruntele scrieri ale lui Franklin Beniamin". Este vorba de traducerea bucăţii *The Whistle,* traducere reprodusă şi în *Curierul românesc,* XI, 1840, nr. 48, p. 186. Semnată *A. Ardeleanu.*

[94] Benjamin Franklin, *Blîndul bătrîn Richard sau mijlocul spre a se înavuţi.* Trad. de J. J. Mâny, în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 85 (22 oct.), p. 339—340; nr. 86 (25 oct.), p. 344; nr. 87 (29 oct.), p. 347—348; nr. 88 (1 nov.), p. 352; nr. 89 (5 nov.), p. 356. însoţită de nota: „Din scrierile mărunte a lui Benjamin Franklin. Acest articol se publică după o altă traducere şi în *Spicuitor ;* noi aflarăm cu cale a-l publica şi după alta".

[95] *Foaie pentru minte...,* VII, 1844, nr. 16, p. 124—127; nr. 17, p. 133—136; nr. 18, p. 140—143. Cu o notă a redacţiei din care rezultă că a apărut şi în *Vasârnapi Ujsăg,* 1844, nr. 518, col. 209—232; nr. 219, col. 241—252.

[96] *Foaie pentru minte...,* IX, 1846, nr. 21, p. 164. Trad. de *...y.*

[97] Din anecdotele semnate de I. Many putem aminti: *Oglinda spartă, în Foaie pentru minte...,* III, 1840, nr. 43, p. 344 (episod din viaţa lui Petru cel Mare); *Toastul lui Franklin* în *Foaie pentru minte...,* III, 1840, nr. 44, p. 352; *Cetitorul curios,* în *Ibid.,* VII, 1844, nr. 21, p. 167—168; *Mai mult decît nimic,* în *Ibid.,* VII, 1844, nr. 28, p. 224; *Norocul şi vrednicia,* în *Ibid.,* IV, 1841, nr. 17 (27 apr.), p. 136; *Balonul de aer,* în *Ibid.,* IV, 1841, nr. 17, p. 136; *Credinţa si nădejdea,* în *Ibid.,* II, 1839, nr. 50, p. 395—396 (alegorie); *Norocul şi credinţa,* în *Ibid,* IV, 1841, nr. 17, p. 156; *Varietăţi,* în *Ibid.,* II, 1839, nr. 43, p. 343—344, cît si istorioarele: *Limba defăimătoare,* în *Ibid.,* III, 1840, nr. 7, p. 53—54 şi *Legi împotriva beţiei,* în *Ibid.,* V, 1842, nr. 33, p. 262—264.

isme [98] etc. Ba e în stare, ca atunci cînd scrie o bucată originală ca *Avesalom,* să-i adauge la sfîrşit un cuvînt de avertisment: „Şi dacă mă veţi asculta: eumi-am ajuns scopul • • •"[99].

Traducerile lui Many urmăresc, pe lîngă un scop educativ evident, formarea unei conştiinţe literare adecvate. El îşi dă seama de precaritatea lecturilor făcute la noi din diverşi autori străini şi doreşte a pune la dispoziţia publicului larg probe alese din autori străini de prestigiu, trezind astfel interesul pentru lectură, pentru judecarea şi aprecierea operelor dintr-un punct de vedere estetic. Nu lipsesc din traducerile lui acele fragmente în stare să încetăţenească şi să răspîndească la noi anumite idei critice, cum ar fi *Republica învăţaţilor* [100] *din Foaie pentru minte* ... (1839), bazată pe cunoaşterea unor judecăţi critice străine sau a notiţei Cam *bune*[101], luată din Jean-Jacques Rousseau.

Aşa se explică şi faptul că începînd cu cele dintîi ^numere ale *Organului luminării.* Many încearcă să ofere cîteva scurte consideraţii asupra literaturilor mari apusene: franceză, germană, engleză, asupra noutăţilor înregistrate de ele în timpul din urmă. Deplîngînd lipsa de interes a claselor înstărite pentru lectură, Many observă cu maliţie: „După aşa fenomene în capitala civilizaţiunei moderne, noi cei mai obscuri putem să punem urechea pre căpătîi cu inima uşurată, cu cunoştinţa chiară [clară — n. ns.] că şi airea nu se întîmplă mai altmintrea decît la noi"[102].

La fel se întîmplă cînd prezintă starea literaturii în Germania[103].

Tot după *Journal des Debdts* se traduce un articol despre *Lirica religioasă la franci* [104], foarte interesant pentru partea teoretică pe care o cuprinde şi scriitorii citaţi: Boileau, Malherbe, Racine, J. J. Rousseau, Voltaire etc. De altfel popularizarea unor scriitori ca Byron, Volney, St. Marc Girardin, Chateaubriand, Lamartine merge mînă-n mînă cu pregătirea terenului pentru infiltrarea ideilor revoluţionare şi înaintate ale Apusului. Se traduc şi se comentează ştiri din toate centrele mari ale Europei, se reproduce legea libertăţij tiparului, o serie de acte urbaniale care vizează emanciparea socială a românilor de pe teritoriul săsesc, se comentează evenimentele politice revoluţionare din Grecia, Ungaria, Franţa, Irlanda, Anglia, Italia sau Elveţia.

Dar cel mai important pas în direcţia pregătirii maselor pentru viitoarele mişcări de la 1848 care se presimţeau a fost traducerea şi publicarea în mai multe numere consecutive din *Organul luminării* a lucrării lui Lamartine, *Istoria Girondinilor* [105]. Că lui îi aparţine

[98] Iată cîteva din ele: A. Aurel, *Cugete,* în *Foaie pentru minte...,* II, 1839, nr. 32, p. 256; Iosif Mani, *Spice,* în *Ibid.,* VI, 1843, nr. 43, p. 344; I. Many, *Proverbii arabice,* în *Ibid.,* VII, 1844, nr. 20, p. 160; *La începutul anului nou (Cugete compilate)* în *Ibid.,* VIII, 1845, nr. 2, p. 9—10; Many, I. I., *Proverbii orientale,* în *Ibid.,* IX, 1846, nr. 19, p. 152; nr. 20, p. 160; M. I. I., *De trei ori şepte fericiri,* în *Ibid,* X, 1847, nr. 33, p. 271—272 (reprodusă si în *Curierul românesc,* XIX, 1847, nr. 17, p. 67); *Contraste* după Urquart, în *Ibid.,* VII, 1844, nr. 30, p. 233—234; La Rochefoucauld, *Sentinţe* (după...), în *Ibid.,* VII, 1844, nr. 50, p. 398; nr. 51, p. 405—406; VIII, 1845, nr. 1, p. 7—8. *Aforisme din sfera educaţiunii* în *Organul luminării,* I, 1847, nr. XXVIII (12 iul.), p. 150. *Sentenţe* (Segur) în *învăţătorul poporului,* I, 1848, nr. VIII (30 iun.), p. 31—32.

[99] *Avesalom,* în *Foaie pentru minte...,* VI, 1845, nr. 16 (16 apr.), p. 137.

[100] Aurelie Ardelean, *Răspublica învăţaţilor. în aforisme,* în *Foaie pentru minte. .* •, II, 1839, nr. 51, p. 404—405.

[101] *Cărţi bune,* în *Foaie pentru minte...,* VIII, 1845, nr. 35, p 284.

[102] *Literatura francesa,* în *Organul luminării,* I, 1847, nr. III (18 ian.), p. 11.

[103] *Literatura germană,* în *Organul luminării,* I, 1847, nr. I, 1847, nr. III (18 ian.), p.11.

[104] *Organul luminării,* I, 1847, nr. V (1 febr.), p. 19.

[105] Lamartine, (A. de), *Istoria girondinilor,* în *Organul luminării,* I, 1847, nr. 14 (5 apr.), p. 65—66; nr. 15 (12 apr.), p. 71—72; nr. 16 (19 apr.), p. 77—78; nr. 17 (26 apr.), p. 83—84; nr. 18 (3 mai), p. 89—90; nr. 19 (10 mai), p. 95—96; nr. 20 (17 mai), p. 101—102.

traducerea avem o confirmare în una din scrisorile lui Many către Bariţ,

1847 [106].

Traducerea este însoţită de un scurt comentariu asupra cărţii lu

Debats, în care cartea lui Lamartine era deosebit de apreciată [107].

Sub traduceri de acest fel, aparent inofensive, Many şi colegii lu oficiale, dinamitau conştiinţele şi aruncau în aer vălul de conformism al mii, pregătindu-i pentru marea confruntare ce avea să vină.

în acelaşi chip se petreceau lucrurile şi în literatură, unde gama trac este de aceea deosebit de largă. Printre primele traduceri publicate se „o novella veneţiană", *Zidirea omului*[109] (o poveste poetică) „din ne *(Pustnicul)* [110], „după englezeşte", *Napoleon şi Canova* [111], novelă istorică la care se adaugă traduceri din Herder [112] *(Pomii raiului,* 1839), Nicola *lanul,* 1845), A. Kâllay [114] *(Termometrul amorului la fetiţe,* 1846), Klo 1840), P. Fodor [116] *(Luna lui mai,* 1847),, Charles Dickens [117] *(Moartea* Voltaire [118] *(Jeano şi Collen,* 1845), Mickiewicz [119] *(Frăgminte din căr* 1843),. Nagy Ignâc[120] *(Holteiul vechi,* 1844 şi *Cămătarul,* 1845), Ben *(Trîmbiţa,* 1840 şi *Blîndul bătrîn Richard sau mijlocul spre a se înavuţit* 18 ricy [122] *(Observaţii la o cercetare a ţărmurilor din Cochin-China),* Chateaub

[106] Vezi scris. XVI.

[107] *Literatura,* în *Organul luminării,* I, 1847, nr. XIV (5 apr.), p

[108] *Foaie pentru minte...,* II, 1839, nr. 24, p. 187—189.

[109] *Ibid.,* IV, 1841, nr. 19, p. 145—149.

[110] *Ibid.,* VIII, 1845, nr. 35, p. 282—283.

[111] *Ibid.,* VIII, 1845, nr. 48, p. 386—388.

[112] *Ibid.,* II, 1839, nr. 47, p. 376. *(Die Băume des Paradieses,* di *aus Morgenlândischen Dichtern).*

[113] *Erculanul* (Novelă din timpul romanilor vechi), în *Foaie pe* 1845, nr. 36, p. 290—292; nr. 37, p. 297—300; nr. 38, p. 305—308; n nr. 40, p. 321—324; nr. 41, p. 328—330. Titlul original: *Herculanum.*

[114] *Termometrul amorului la fetiţe,* în *Foaie pentru minte...,* IX, 184 256 *(Szerelmi hevmero a leânyoknâl,* trad. din *Peşti Divatlap,* 1846/2

[115] *Religia* (după...), în *Foaie pentru minte...,* III, 1840, nr. 15 din *Messias,* cîntul IV, p. 450—455. Nesemnată.

[116] *Luna lui mai,in Foaie pentru minte...,* X, 1847, nr. 19, p. 1 lb. maghiară a bucăţii *Mdjusban* din *Peşti Divatlap,* 1846, nr. 21.

[117] Ch. Dickens, *Moartea beţivului.* După englezul Boz, în *Fo* VII, 1844, nr. 22, p. 172—175; nr/23, p. 179—182; nr. 24, p. 188—192. *The Drunkard's Death* din voi. *Sketches by „Boz".*

[118] *Jeano şi Colen* (Novelă franţozească din secolul XVIII), în VIII, 1845, nr. 25, p. 201—204; nr. 26, p. 208—211. Traducerea nuve *(Oeuvres completes,* t. VIII, 1855, p. 419—422).

[119] *Frăgminte din cărţile pribegiei lui...,* în *Foaie pentru minte,* p. 117—119.

[120] *Holteiul vechi (O caricatură),* în *Foaie pentru minte...,* VII, 18 398; nr. 51, p. 400—404. Trad. bucăţii *Az agglegeny* din voi. *Torzkepe catură),* în *Foaie pentru minte...* VIII, 1845, nr. 28, p. 226—228; n Trad. bucăţii *Az uzsords* in voi. *Torzkepek.*

[121] Vezi notele 93 şi 94.

[122] J. J. Many, *Observaţii la o cercetare a ţărmurilor din Cochi franţozului Casimir Henricy;* vezi *Annuaire des voyages et de geogra Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr. 99 (11 dec), p. 395—396; nr. 1 nr. 101 (18 dec), p. 403—404.

[123] *Vaticanul* (din *Itinerar),* în *Organul luminării,* I, 1847, nr. p. 237—238.

din *Itinerariu,* 1847), Lamennais[124] *(Cuvintele unui credincios,* 1848), Urquhart[125] *(Con-: traste,* 1844), Kotzebue[126] *(Octavia,* manuscris), St. Marc Girardin[127], Byron[128] la care se adaugă un număr substanțial de „sentenții" și „cugetări" din scriitori foarte diverşi ca: La Rochefoucauld, Segur, Pascal, Cicero, Sallustius, Seneca, Plutarch, Platou, Plmiu,'etc, alături de „proverbii arabice" şi „orientale" etc.

Un capitol substanțial din activitatea sa îl reprezintă traducerile sale din clasicii greci, pe care le anunța în *Foaia pentru minte...* din 1845, numărul 42: Cornelius Nepos *(Vitae illustrorum Virorum),* C. Crispus Sallustius, Marcus Tullius Cicero, Tacitus *(Viața lui Agrippa)* la care se adaugă Plutarh *(Reguli pentru cei căsătoriți),* Pliniu cel Tînăr etc. Din păcate, majoritatea acestora n-au apărut, cu excepția unui fragment din Cornelius Nepos[129]. Multe dintre ele, probabil, că s-au rătăcit, devreme ce nu le înregistrează nici N. Comşa în *Catalogul manuscriselor Blajului.*

Nici în domeniul traducerilor în versuri situația nu se prezintă mai prejos, Iosif Many numărîndu-se printre cei dintîi români care popularizează la noi scrisul preromantic şi romantic european. Printre numele reținute de el se numără: Heine[130], Erdelyi[131], Vordsmarty[132], Schiller[133], Uhland[134], Kisfaludy[135], Lessing[136] etc. Ilarie Chendi în *Preludii*[137] îl consideră printre primii traducători ai lui Heine la noi, citîndu-i poezia *Poetul amorez.* La fel procedează şi Ion Gherghel care-l situează printre cei dintîi schillerieni români, deşi îi cunoaşte doar o singură poezie, în loc de trei, cîte semnează în acest timp Many[138].

Activitatea de scriitor original a lui Iosif Many este mai redusă ca întindere ca aceea de traducător. Ea se rezumă la un număr de aproape cincisprezece poezii, publicate mai ales în *Foaie pentru minte...* sub pseudonimul *Ardelean Aurelie,* şi vreo cinci „novele". Poeziile sînt de inspirație romantică, în mare majoritate conținînd versuri erotico-elegiace, în tonalități minore. Ele amintesc de factura versurilor lui Alecsandri — Bolintineanu, abordînd, pe lîngă teme intimiste şi altele, de inspirație mai largă, social-naționala. Astfel poezia

[124] *împreunarea poterilor (Cuvintele unui credincios frînc), în învățătoriul poporului,* I, 1848, nr. IV (2 iun.), p, 13—15; *Cum se face omul liber, în Ibid.,* I, 1848, nr. V (9 iun.),, p. 17—19; *Adevărata chiemare a unui ostaş,* în *Ib.,* nr. XVIII (8 sept.), p. 70—72.

[125] *Foaie pentru minte...,* VII, 1844, nr. 30, p. 233—234.

[126] Vezi scris. nr. XII şi XV.

[127] St. Marc Girardin, *Francia, în Organul luminării,* I, 1847, nr. 17 (26 apr.) p 80—81.

[128] *Varietăți* în *Organul luminării,* I, 1847, nr. 18 (3 mai), p. 87.

[129] *Probe de traducere în româneşte din autori clasici latini; anume din Corneliu Nepotu : Amilcare,* în *Foaie pentru minte...,* IX, 1846, nr. 38, p. 301—303. Nesemnată..

[130] Heine, *Poetul amorez,* în *Foaie literară,* 1,1838, nr. 31, p. 248.

[131] Erdelyi, *Datoria patriotului, în Foaie literară,* I, 1838, nr. 24, p. 192. Trad. poeziei *Intes,* semnată *CI. I. M...n.*

[132] Vorosmarty, *Supăratul,* în *Foaie pentru minte...,* II, 1839, nr. 5 (29 ian.), p. 39—40.

[133] Schiller, *Norocul şi înțelepciunea,* în *Foaie pentru minte...,* VII, 1844, nr. 29, p. 232; *împărțirea pămîntului,* în *Foaie pentru minte...,* IX, 1846, nr. 25, p. 200. Reprodusă şi în *Curierul românesc,* XVIII, 1846, nr. 87, p, 348.

[134] Uhland, *Fiica bolnavă, în Foaie pentru minte...,* III, 1840, nr. 22, p. 176.

[135] Kisfaludy, *Cîntec XXI,* în *Foaie pentru minte...,* III, 1840, nr. 23, p. 183—184 (din ciclul *Kesergo szerelem).*

[136] Lessing, *Sărutările,* în *Foaie pentru minte...,* II, 1839, nr. 49, p. 392.

[137] Il. Chendi, *Preludii,* Bucureşti, 1905, p. 137.

[138] Ioan Gherghel, *Schiller în literatura wmână,* Bucureşti, 1935, p. 47. Poeziile nesemnalate de Gherghel sînt: *Către Uinna^* în *Foaie pentru minte...,* II, 1839, nr.'.2^, p. 229—230, semnată *y* şi *Norocul şi înțelepciunea, Ibid.,* VII, 1844, nr. 29, p. 232. Poezia *împărțirea pămîntului* a apărut mai întîi în *Foaie pentru minte,* IX, 1846, nr. 25, p. 200. în *Curierul românesc* este doar reprodusă.

Cîntec de primăvară[139] (1840) este un îndemn adresat tinerilor spre a simți primăvara redeşteptării popoarelor:

Mergeți, treceți, înainte,
Aduceți o scumpă roadă.
Luminare pentru minte
Ce-i a ghintelor podoabă.

Nu vă dați la linguşire
Căci vremi blînde v-au chemat,
Ş-al vost' nume de mărire
De veci nu va fi uitat".

Acelaşi îndemn de ridicarea noroadelor la strigătul libertății şi al dreptății care cutreieră timpul'o conține şi poezia *Miezul nopții*[140] în care poetul se vrea lumina ce redeşteaptă lumea din letargie:

Ca lumină să răsară
Care noaptea s-o resfire
Şi popoară somnoroase
' Să deştepte spre mărire.

Aşa după cum se vede din traducerile făcute, Iosif Many stăpîneşte bine tehnica versificației, uzitînd şi de o limbă îngrijită care, în alte condiții, l-ar fi ajutat să-şi făurească un profil. O schimbare de ritmică se observă în poezia *Cîntec la recruți*[141], care adoptă versul popular, la fel ca în *Despărțirea unui soldat de soția sa*[142]. in schimb poezia *Mormîntul iubitei*[143], anunță tema preromantică a mormintelor,,şi baladela de tip Burger — Bolintineanu, în cadență precipitată:

Noapte mă-npresură
Afundă tăcere
Zac pe un mormînt
Pătruns de durere.

Ea mi mărturie
De lacrămi vărsate
Şi de crude patimi
De pieptu-mi răbdate

Şi galbina lună
Cu tristă lucire
Străbate prin noapte
Cu rază subțire;

Tinăra iubită
Dulde mîngîiere
Coperă-o țărîna
De a mea vedere

Pace! mie soare
De atunci nu-mi răsare
De tot mă omoară
Cumplita răbdare.

Proza este mai puțin substanțială, deşi şi aici rolul lui este acela al unui precursor. Cea dintîi povestire publicată de Many se intitulează *Pămîntul naşterii*[144] şi este o pledoarie pentru iubirea solului natal. Un tînăr, însoțit de d# prieteni şi un profesor, se reîntoarc

[139] *Foaie pentru minte...,* III, 1840, nr. 21, p. 168.

[140] *Miezul nopții,* în *Foaie pentru minte...,* IV, 1841, nr. 29, p. 232.

[141] Vezi nota 43.

[142] *Foaie pentru minte...,* III, 1840, nr. 7, p. 54. Dam aici şi celelalte poezii publicate de Many în *Foaie pentru minte...* Ard. Aur, *Către rîu,* în *Foaie pentru minte...* II 1839 nr. 38, p. 304; Ardelean Aurelie, *Tatăl nostru,* în *Foaie pentru minte...* III 1840 nr 22, p. 176 (reprodus în *Lepturariu,* II, p. 42); Ardelean Aurelie, *Noaptea,* în *Ibid.,* III, 1840, nr. 22, p. 176; Ardelean Aurelie, *Ochii domniței M.* *(Imitație),* în *Ibid,* IX, 1846, nr. 40, p. 320; A. A., *Singurătatea,* în *Ibid.,* X, 1847 nr 39 p 320; Iosif Many, *Noaptea* (Imitație), în *Ibid.,* VI, 1843, nr. 37, p. 296 Iosif Many, *Idea,* în *Ibid,* VI, 1843, nr. 40, p. 319—320; * o t f** n y, *Fiica munteană,* în *Ibid,"* VII, 1844, nr, 25, p. 200.

[144] J Mâny, *Pămîntul nasterei* (Poezie prozaica), ui *toaie pentru minte...,* IV 1841, nr. 26, p. 207—208. Cu un motto din Formey. Reprodusă şi în *Lepturariu,* voi. I p. 115—117.

de la studii în satul natal. Aici totul îl impresionează şi-l face să se emoţioneze pînă la lacrimi.[145]

Ceilalţi doi tineri care-l însoţesc nu-i înţeleg zbuciumul şi rîd de el. Atunci intervine bătrînul care explică starea colegului lor, şi îndeamnă la iubirea pămîntului strămoşesc. Dealtfel bucata poartă următorul motto din Formey: „Les idees del'esprit et les sentiments du coeur ne se reglent point sur les preceptes et ne dependent d'aucune autorite".

O astfel de notă simbolică este cuprinsă şi în bucata ***Avesalom***[146] (1845), cu subiect inspirat din mitologia creştină, pentru abordarea mitică a căreia pledează în notă, luîndu-şi ca exemplu pe Negruzzi: „... auctori faimoşi din felurite naţii au prefăcut objete religioase în versuri şi novele; pentru ce să nu facem dară şi noi asemenea? Precum îmi suvine talentosul poet Negruzzi încă-l a tratat pe Avesalom în versuri; iar eu, mic precum sînt, l-am lucrat în proză după esemple întrebuinţate aşa precum am putut mai bine"[147].

O tratare mai realistă a temelor aduc celelalte două nuvele ale sale, merituoase pentru îndrăzneala concepţiei şi realizarea artistică : cea dintîi ***Tatiana sau Jertvâ amorului înşelat***[148] (1844), aminteşte ca mediu social de ***La crucea din sat*** a lui Ioan Slavici de mai tîrziu. Iată pe scurt subiectul: în casa unui om înstărit, fiica stăpînului Tatiana ît iubeşte pe argatul Ignat, cu toate că a aflat despre dînsul lucruri rele, apărîndu-l faţă de tatăl ei. Impresia tatălui se adevereşte a fi cea justă, iar Tatiana ajunge să plătească din greu dragostea sa curată pentru hoţul Ignat. A doua, ***Tetera cazacul***[149], ilustrează tot un caz de iubire nefericită, în care fata cade victimă iubirii sale. Sînt încercări care chiar dacă nu ne fac să afirmăm ca Ioan Raţiu[150], că Iosif Many ar fi „după cuant [cantitate — ***n.ns.]*** şi după feliul scrisului său... cel mai bun povestitor românesc în Ardeal pe vremea sa", să vedem în el un talent în devenire, care pentru epoca sa a însemnat un îndemn spre literatura frumoasă şi un precursor demn de atenţie în multe privinţe. Judecat în totalitatea acţiunilor sale, Iosif Many devine fără-ndoială una dintre figurile cele, mai interesante ale epocii noastre preromantice, contribuind prin articole, poezii şi traduceri la înstăpînirea unui gust mai evoluat, la dezvoltarea literaturii noastre în direcţii fertile, moderne. Chiar dacă mijloacele cu care a operat au fost modeste, ele nu pot fi ignorate şi nici minimalizate. Pe măsura talentului şi a capacităţilor sale, Iosif Many a depus o muncă stăruitoare de pioner al ziaristicii româneşti, numarîndu-se printre principalii animatori ai Revoluţiei de la 1848 din Transilvania. Dacă ar fi numai atît şi ar fi destul pentru redeschiderea unui dosar uitat, care ar putea să ne furnizeze încă numeroase surprize.

[145] ***Ibid.***

[146] J. J. Mâny, ***Avesalom (Novelă biblică)***, în ***Foaie pentru minte...,*** VIII, 1845 nr. 15, p. 121—124; nr. 16, p. 130—132; nr. 17, p. 135—137.

[147] ***Foaie pentru minte...,*** VIII, 1845, nr. 15, p. 122.

[148] ***Ibid.,*** VII, 1844, nr. 13, p. 102—104; nr. 14, p. 108—112; nr. 15, p. 114—116.

[149] J... y, ***Tetera cazacul (novelă)***, în ***Foaie pentru minte...,*** IX, 1846, nr. 16, p. 124—128.

[150] Ioan Raţiu, ***Dascălii noştri,*** Blaj, 1902, p. 94.

S***[1] 28[a] noiembrie 1839

Prea onoratului domn G. Baricz,

Intîmplîndu-se cu mine nişte mutări[2], parte plăcute, parte neaşteptate, mai ales cea mai aşteptată: după o dureroasă boală de trei ani recăpătîndu-mi sănitatea, cu o dorită energie mi-am propus ca, cu mai mare strădanie şi silinţă să fac destul aşteptărilor, mai cu samă ca de datorii să mă scap, împreună cu acea poftă bună ca vreo carte[3] să poci de la d-ta căpăta.

Am trimis pe poştă o carte cu cinci fiorini c. mz. într-însa: o bancnotă, sasă, pentru *Gazetă,* prietenilor trimisă, cam tîrziu, însă care io o folosesc mai mult, iară ceialalţi fiorini pe *Istoria* lui Maior, ieşită a d[ou]a oră, de nu mă înşel, la Bucureşti[4]. Şi amu de atîta vreme (de la *22*[a] octobr.^a a.c), precum văd, numa o înzadarnică şi o duioasă aşteptare mi răsplătirea[5]. Şi nu ştiu pentru ce. D-ta m-ai putea scoate din îndoială-mi, ori [a]şa, ori altmintrelea.

Drept aceea, te şi rog umilit, fă bine şi-mi dă de ştire, învrednicmdu-mă de atîta norocire, care io cu orice jertfă sum gata a o căta. /

Pre lîngă multe greutăţi cu care am a, mă lupta, căpătat-am şi prenumeranţi sau, precum fuse înştiinţarea, subscriitori spre *Tentamen criticum*[6] pe domnii:

Meltosâgos idosb *Zeyk Miklos,* Diodon[7].

Fotiszteletii *Peterffi Albert,* a nagyenyedi reformâlt anyaiskolâban keletinyelvek es tobb tudomânyok k.r. tanitoja[8].

Gdspdrlvdn, Nagyenyeden* 1 hittanârok.
Virdghâti Farkas, N[agy] Szeben[10] J

Aceştia sînt, domnule, pe cari io ca şi la altele, ne rugat i-am meruit. Cari cu adevărată rîvnă aştept ieşirea susnumitei cărţi[11]. Io încă aş fi subscris, dar numa zeii mă'ştiu de cîte am lipsă de alte folositoare.

Amu primeşte-i pe aceştia. Mai tîrziu poate că voi trimite încă vro doi.

După cari, aşteptîndu-ţi răspunsul lui Aiud, la casa părintiască, rămîn al d-tale sincer serv,

Iosif Many,
teolog absolut
şi asesor jurat al Comitatului Bălgradului.

0 foaie îmi mai rămîne, iartă-mi s-o împlu. De altă dată, mai multe, deşi am destule acolo [12].

închinu-mă cu sănătate Maroşanilor [13] şi lui Gott [14]. /

„Ospăţ cu morţii [15]

în nu demult ivitele memoare a cardinalului Richelieu, multe se pot citi despre imaginaţiile a lui Ludvic a XlII-lea, regiului de atunci, care amu un iepure, acuşi o floare a fi îşi imagina, şi atunci trebuia să se verse cu apă. De rîs era şi acea întipuire a lui, ca cînd ar fi mort, şi aşa n-ar mai avea lipsă de mîncare. Şi de nu ar fi umblat cei dimprejurul Jui cu înşălăciune după dînsul, fără îndoială ar fi murit de foame.

Girard şi Richard, amîndoi şerbii lui, se îmbrăcară, totdeauna cînd vmea ceasul acel nefericit, în haine de prohod, unu ca marşalul Louxemburg iară celalalt moşul regiului, şi aşa intrară din odaia lui.

După ce pseudo-morţii, vro cîtăva vreme, povestiră despre locul unde, de azi nainte, le trebuie să lăcuiască, îl invitară pe prînzla Turenne. Regiul, opintindu-se, zicea cum că totdeauna a crezut cum că cei morţi nu ar mînca, însă întărind aceia lucrul a fi împotrivă, îndată urmă după dînşii în odaia subpămîntească a casei prinţului Gonde, unde al treilea serb, îmbrăcat cu hainele lui Turenne, îl aştepta.

Aici să puseră la masă şi, şerbî[n]du-le lor nişte şerbi toţi cu îmbrăcăminte negre, foarte bine să ospătau. Şi de cîte ori îl ajungea pe regiu imaginaţia morţii, totdeauna, după cum am povestit, îl înşalară, tot întins fiind invitat dînsul la ospeţ de domnii cei de frunte a lumei ceilalte."

Ardelean Aurelie. [16] /

[Adresa:] Herrn Redacteur Georg v. Baricz, in Kronstadt

[1] Localitatea încifrată în acest fel era Aiudul, reşedinţa Comitatului Alba Inferioară, unde locuia Many şi unde funcţiona ca asesor comitatens. Vezi, de altfel adnotarea lui Bariţ de la sfîrşitul scrisorii „1839, Ios. Many. Blas-Aiud".

[2] Pînă în vara lui 1839 Iosif Many locuise la Blaj, unde urmase cursurile Seminarului teologic. După cum reiese din scrisoare, Many era la această dată „teolog absolut", deci ar fi absolvit teologia în 1839 şi nu în 1840 cum ne indică alte izvoare (vezi N i c o l a e C o m ş a, *Dascălii Blajului. Seria lor cronologică cu date biobhografice,* Blaj, 1940, p. 76). Numele scriitorului este dat de el româneşte *Maniu I. Iosif.*

[3] Scrisoare.

[4] Ediţia în cauză apăruse la Buda în 1834, sub îngrijirea lui Iordache Mălinescu. Vezi titlul complet la Grigore Mihali, scris. nr. VI, nota 1.

[5] Deducem de aici că schimbul de scrisori dintre Iosif Many si G. Barit era ceva mai vechi, ca şi colaborarea lor.

[6] Anunţul despre tipărirea lucrării lui A. T. Laurian apăruse în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 40, p. 319—320, sub titlul *Anunţie literară.* Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 100—101.

[7] „înălţatului domn *Zeyk Miklos* senior, la Diod". Diod = Stremţ, lîngă Alba Iulia (cf. C o r i o l a n S u c i u, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* Bucureşti, 1967, p. 200). *Zeyk Miklos,'* 1810—1854, era în această vreme profesor la Aiud. S-a ocupat de ştiinţele naturale şi a inventat un sistem personal de stenografie.

[8] „Prea cucernicului Peterffi Albert, profesor al limbilor orientale şi al mai multor ştiinţe la Şcoala normală reformată din Aiud". *Peterffi Albert,* 1800—1850, profesor la Aiud, iar din 1848 preot reformat la Bucureşti. A publicat o *Literatura antiqua,* Aiud, 1831.

[9] „Gâspâr Ivân, la Aiud". *Gdspdr Jdnos,* 1816—1892, a îndeplinit între anii 1844—1856 funcţia de instructor ai familiei Zeyk, la Aiud, iar între 1856—1868 devine profesor la Colegiul reformat din aceeaşi localitate. Este unul din fondatorii literaturii pentru copii în Transilvania.

[10] *„Viraghati Farkas,* la Sibiu". Pentru acesta şi pentru Gâspâr, Many adaugă apelativul „hittanârok" = cateheţi, profesori de religie.

[11] Apărută sub titlul *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in Dacia vigentis vulgo valachicae,* la Viena, în 1840.

[12] într-adevăr, după cum reiese din înştiinţarea lui Bariţ, *Manuscrise de curînd sosite la redacţia aceştii foi (Foaie pentru minte.'.,* II, 1839, nr. 16, p. 128), Iosif Many mai avea la redacţie următoarele manuscrise: *Trîmbiţa* (traducere), *Credinţa şi nădejdea* (traducere), *Mormîntul iubitei* (poezie), *Noaptea* (poezie), *Cugete* (aforisme), '„toate dintr-un pachet", cum spune redactorul. Ele au apărut mai tîrziu, după cum urmează: *Cugete* (semnate A. Aurel), 1839, nr. 32, p. 256; *Credinţa şi nădejdea* (cu menţiunea „tradusă de Ardelean Aurel"), nr. 50, p. 395—396; *Mormîntul iubitei* (semnată Ardelean Aurelie), 1840, nr. 7, p. 54 şi *Noaptea* (semnată Ardelean Aurelie), 1840, nr. 22, p. 176.

[13] Andrei şi Iacob Mureşanu.

[14] Johann'Gott, editorul foilor lui Bariţ.

[15] Probabil o traducere din franceză, dintr-un autor neidentificat. Nus-apublicat, apărînd aici pentru întîia dată.

[16] în afară de Ardelean Aurelie, pseudonimul lui de scriitor, Iosif Many a mai semnat cu următoarele pseudonime, iniţiale şi prescurtări: *A.A.; a; Ard. Aur.; A. Ardeleanu; I. I. Many ; M-ny ; ...ny ; y. ; M. ; Cl.I...ny; *ot; f**.ny ; r.L* (rendes levelezo); *ny.r.l.; Corespond. ord.* etc.

II

[Blaj], 15[a] febr. 1840

Mult onorate domnule Baricz!

Nu am voit ca făgăduinţa-mi de deunăzi făcută, îndelung să rămînă neplinită, spre care cu atîta mai vîrtos nu socotesc a avea drept, căci însuşi d-ta ai pus provocarea în n-rul foaiei 51-a a. tr. [1] ca, între celelalte, şi traducerile din clasicii cei vestiţi a vechimei încă ţi-or fi bine venite.

însă amu aceea-i întrebarea: au bunu-i opusul care ţi-1 trimit, sau ba?[2] Judecă: io după putinţe-mi şi după starea stilului rom[ânesc] de a[ici] în tot tipul m-am silit. Fără aceea, necurmat înaintea ochilor aveam, de o parte, să arăt una dintre cele mai plăcute bucăţi din scriptele moralnice a lui Plutarch, ca să se îndulcească şi alţii doară mai harnici decît mine spre asemenea faptă, de alta,) folosul care s-ar putea lua: batăr că unile nu se-mprotivese cu geniul / veacului modern[3], într-atîta totuşi vrednice, încît putem vedea cum cugetau cei mai de demult etc, etc.

Ce mi s-au văzut obscen, cu semn de————le-am lăsat afară.

Primeşte-o, dară, şi ca un învăţător ai mieu ia-mă sub părtinire-ţi. Io nici o jertfă nu voi cruţa şi, ajungînd cu vreme la mai multe, nu voi

fi leneş [4] şi mă voi sili cu dreptul a merita numele a unui român adevărat.

Inc-o rugare: în novela *Tetera* numere rîului Dnieper s-o puniu Donapru [5], româneşte, etc, etc?

Cu Kisfaludy mă tot îndeletnicesc încă, batăr că n-aţi dat nici una afară din cîntecele trimise [6]. însă cu atîta mai tare mă voi strădui a le lucra cu cît se poate mai corecte şi cu gust. Va veni timpul cînd voi da o carte deosebită din adunarea florilor poetice a ungurilor [7]. Iară amu, după stările mele, nu poci nicidecît. D-ta, prietene, mă vei putea ajuta mai mult.

încă-ţi mai sîntem datori cu 40 cr. c. mz. Iartă că n-am ştiut preţul de bună seamă. Şi, dacă nu mă-nşel, a şi crescut doară.

Mulţămindu-ţi pentru creditu cu care mă dăruieşti, rămîn cu acea înştiinţare cum că *egumenul Ladoşi a murit* [8]. îţi vor trimite necrolog.

Adieu. Pensez-y [9].

Cinstitor amic,

Ios. Many. j

[1] în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 51, p. 404—405, vorbind despre *Respubhca învăţaţilor* în aforisme, *Ardelean Aurelie* alias Iosif Many îsi exprima părerea că multe cărţi scrise în anumite epoci nu mai sînt pe gustul generaţiilor viitoare si că „genii mari şi strălucite numai veacuri produc". „Să află cărţi de acelea — spune el— care numa pentru raritatea lor se află şi de acelea care pentru *bunătimea* lor le preţuiesc *cumpărătorii.* Cele rare, cu vreme [a], încă mai rare să fac, celea bune, cu vreme [a] de să înmulţesc la număr, perd din bunătimea lor. Totuşi, un scriitoriu încrezut pentru lumea aceasta nu s-ar putea oţărî ca batăr vron rînd să îndrepteaze din celea scrise, cînd marele Nmton [Newton] o bucăţică din operele sale o revedea iarăşi si o lucra de nou şi de zece ori".

La această remarcă, Bariţ înseamnă în subsol: „De înţelegi strîns prin bunătate aceea ce zicem perfecţia din lontru a unei cărţi, atunci nu-ti prea pociu crede Omer, Şekspir, de s-ar tot înmulţi cărţile, ei tot vor cîstiga. *B.* " E „îndemnul" de care vorbeşte I. Many în scrisoarea sa.

[2] „Opusul" din Plutarch la care face aluzie Iosif Many n-a apărut în foile lui Bariţ, căci nici o traducere din Plutarh nu este semnată de el. Credem că este vorba despre *Reguli pentru cei căsătoriţi. Din Plutarch, după textul lui Hilander,* rămas în manuscris, şi care se păstrează împreună cu scrisorile de faţă, la B. A. R., ms rom 998, f. 29r—35v.

[3] Deşi traduce din clasici, Many este legat, ca formaţie si mentalitate, mai degrabă de veacul său modern, romantic.

[4] Iosif Many s-a şi dovedit a fi un colaborator foarte activ atît în *Foaie pentru minte...,* cît şi Ia *Gazeta de Transilvania,* la care a trimis nu numai poezii originale, nuvele şi traduceri, dar şi corespondenţe din localităţile unde a locuit, articole politice şi pedagogice, comentarii lingvistice şi literare/biografii, istorioare, aforisme. \ezi bibliografia scrierilor sale în cadrul studiului introductiv, aci supra.

[5] Nuvela *Tetera, cozacul* apărută în *Foaie pentru minte...* abia în 1846, nr. 16, p. 124—128, semnată *I...y.* Este probabil o adaptare, prin intermediar francez sau maghiar a unei bucăţi ruseşti. Numele rîului Dnieper, Danapru e schimbat de Barit în *Nipru.*

[6] Pînă la acea dată, Iosif Many nu publicase în *Foaie pentru minte...* nimic din Kisfaludy. Singura poezie a acestuia, apărută anterior *(Un cîntec,* în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 19, p. 151—152, din ciclul *Kesergo szerelem)* se pare că e tradusă de Andrei Mureşanu.

[7] Iosif Many este unul dintre cei dintîi şi cei mai serioşi traducători ai noştri din limba maghiară. Alături de Bariţ, care vorbise în articolul său *Scriitorii clasici (Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 16, p. 123—128) despre activitatea unor scriitori ca Kisfaludy, Kazinczy, Kolcsey, Szecheny ş.a., Many atrage atenţia românilor asupra comorilor de poezie ce stau ascunse în literatura poporului vecin şi se gîndeşte — primul din această serie, credem noi — să ofere un florilegiu din această literatură.

[8] *Ioan sau Inocenţiu Ladoşi,* 1771—1840, călugăr din vechea generaţie a bazilitanilor de la Blaj. între 1803—1805 funcţionează ca profesor la „principia", clasa inferioară a Gimnaziului din Blaj, pentru ca între 1805—1807 să-1 întîlnim la clasa superioară, „sintaxa". S-a călugărit în 1813, după un stadiu de preoţie la Şieuţ. Din 1834 era egumenul mănăstirii blăjene, păstrîndu-şi concomitent funcţia de dascăl.

[9] „Adio! Gîndiţi-vă la aceasta!"

III

Cluş, 31 mai [1]842

Mult onorate domnule pretene!

Spre preţuita-ţi carte din 23[a] a 1. sfîrşinde am de a-ţi trimite o curată mulţămire pentru bunăvoinţa cu care ne-ai trimis un exemplar din foile d-tale, ce de multă vreme, de cînd am venit din sîncta mitropolie \ nu le-am putut citi în rînd. îţi mulţămesc, batăr că cam cu ruşinare, căci trebuiam să prenumer *tandem aliquando* [2], socotind la alţii, carii fără cruţare m-ar judeca — şi doară o şi fac — pentru că nu părtinesc *etiam aere parato non tantum scriptis* [3] literatura românească. Dară judece — — d-ta cred că ai prevăzut-o — oricine starea mea. Au aşezatu-s? Azi aicea, mîne airelea fiind, pînă nu voi fi undeva fixe aşezat, nici voi a mă hotărî spre aceea. Şi, pe drept. Cîţi nu sînt carii de mult îs aşezaţi, totuşi avînd şi prindere, punga mai grasă decît a mea, nu arată părtinire sunătoare.

Sed satis ! [4] Vom vedea ce va da bunul Dumnezeu pe semestrul viitoriu. Atîta destul / îmi este că-s în deplină sănătate, pe lîngă care mi şi calea larg deschisă spre o mai înaltă iscusire a puterilor mele.

însă să trecem la lucrul de frunte. De feli nu ai de ce a te mira de S. Sândor. Acelaşi îi pe care l-am scris mai deunăzi, Sosmezei (Bohetzel) Sândor, cu care e desluşită enigma [5].

în cît e pentru simţămintele ep[isco]pului nostru despre magyarism, le-au dovedit într-o suplică, cătră Majestatea-Sa împăratul îndreptată [6] care, avem nădejde, va efectua, cît nu vor să învingă ungurii acolo peste noi. Căci ce ar fi atunci de noi?

Spre nespusă plăcere i-au fost dizertaţia d-tale despre români şi magyarism [7]. Se bucură din inima că te-a favorit împregiurările [8] spre a putea arăta uniîe adevăruri, de care pînă acum nici un român nu au cutezat a le arăta. Au ohtat căci era să avem şi în Blaş novele [9], dar anevoie cred să fie ceva amu de curînd din / lucru. Cenzor civilist vreau să ne deie care, nefiind acolo în loc, ar fi cu foarte mare greutate a trimite m[anu] scriptele la Aiud, de unde se comîndă un notariu de comitat, Cari Pogány [10].

Ceru ep[iscojpul ca să lase guvernul pe cenzorul mai nainte întărit, pe d. Alutan [11],'şi pe seama ieşindelor foi. în zadar 1 Nu s-a dobîndit şi aşa, inter *spem et metum* [12] suntem.

Spre înştiinţare-ţi scriu precum Vasilie Moga ep[iscojpul neunit iară va să deie o suplică împotriva saxonilor [13]. E la Lemeni, spre revizie,

şi a lui subscriere o cere. Pe săptămînă viitoare i-o va trimite îndărăpt, ca de îi vor plăcea însemnările şi animadversiile[14] ep[isco]pului nostru, să o deie la Dietă. Oare avea-va efect mai mult această decît cea întîia, de anu 1837 ?[15]

De altă dată, mai multe.
Sănătate şi curagiu!
Al d-tale mult preţuitoriu preten,

Iosif Many.

N.B. Iartă că am grăbit, avînd cărţi oficioase mai multe de expeduit./
[Adresa:] Herrn Herrn *Georg von Baricz* Redactor und Professor, in Kronstadt

Iosif Many se referă la Episcopia Blajului (— românii, după tradiţie, îi ziceau mitropolie—), unde, după sfîrşirea cursurilor teologice, în 1839, e primit ca noviţiu în ordinul călugăresc (la 10 septembrie 1840) si ca atare i se acordă, în anul şcolar 1840/1841, catedra de „principie" de la gimnaziu. La sfîrsitul anului şcolar însă, nu ştim din ce motive, se stabileşte la Gluj, unde în 1842 figurează în calitate de cooperator. Vezi Ioan Raţiu, *Dascălii noştri. Scurte notiţe din viata şi activitatea lor literară (1754—1848),* Blaj, 1908, p. 91.

[2] „Totuşi cîndva, în sfîrşit".

[3] „Banii fiind pregătiţi, nu atît pentru cele scrise".

[4] „Dar, ajunge!"

[5] A se compara cu scris, lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5—6 si Nicolae Maniu, nr. IX, n. 8. Lui Alexandru Bohăţel, avocat în Gluj îi apare, sub pseudonimul S. Sândor, articolul *Czdfolat,* în *Erdelyi Hirado,* 1842, nr. 37, p. 222—223- nr 38 p. 228—229; nr. 39, p. 236. Bohăţel —vezi G. Mihali şiN. Maniu —în articol, ia atitudine împotriva intervenţiilor lui Bariţ din *Gazeta de Transilvania,* în sprijinul limbii şi naţionalităţii române ameninţate de politica şovină a aristocraţiei maghiare. Acestuia, Bariţ se vede obligat să-i dea o replică în articolul *Desluşire,* semnat „Redactorul *Gazetei",* în *Gazeta de Transilvania,* V, 1842, nr. 19, p. 73—74.

[6] Many îl apără aici pe episcopul Lemeni de acuzaţia de filomaghiarism care i se aducea în mod curent în unele cercuri intelectuale din Transilvania, invocînd contribuţia adusă de el la acţiunea consistoriului din Blaj, împotriva încercărilor dietei de a suprima total limba română din şcoală şi instituţii în favoarea celei maghiare. *Protestul Consistoriului din Blaj contra limbei ungureşti la anul 1842* (publicat de G. Bogdan-Duică în *Viaţa şi ideile lui S. Bărnuţiu,* p. 209—211) a fost redactat la Blaj în 15 febr. 1842, în timp ce episcopul Lemeni se afla la dezbaterile dietale la Cluj. El era semnat de Simion Crainic, prepozit şi vicar general si Ştefan Manfi, notar şi a fost aprobat într-o adunare lărgită a clerului din Blaj, la care au participat toţi profesorii şi nu numai membrii de drept ai Capitulului. Ideile si argumentaţia *Protestului* trădează stilul lui Bărnuţiu care, cu două zile înainte, la 13/25 febr. redactase el însuşi un asemenea protest (vezi textul la G. Bogdan-Duică, *op. cit.,* p. 199—209). *Protestul* a fost trimis episcopului la Cluj, care i-a adăugat o „remonstraţmne" personală către împărat şi la 24 febr./8 mart. 1842 a înaintat-o Curţii, cerînd menţinerea neapărată a limbii române în şcolile elementare si normale, precum şi în corespondenţa şi actele bisericeşti, căci „fiecare naţiune are dreptul să se desăvîrşească de la cultura limbei sale materne", neavînd însă nimic de obiectat ca actele oficiale adresate autorităţilor să fie purtate în limba maghiară. în sensul celor de mai sus sînt concepute şi instrucţiunile sale către agentul aulic la Viena S. Marusi din 27 febr./11 martie şi 6/18 martie. Vezi amănunte la Coriolan Suciu, *Protestul din 1842 al Blajului împotriva limbei maghiare,* în *Cultura creştină,* 1925, nr. 4, p. 114—132.

[7] Vezi şi scris, lui Grigore Mihali, nr. I, n. 5.

Articolul lui Bariţ *Românii şi maghiarismul* a apărut în *Foaie pentru minte* V, 1842, nr. 9, p. 65—69; nr. 10, p. 73—77; nr. 11, p. 81—86. în el Bariţ trage un serios semnal de alarmă împotriva noilor măsuri de maghiarizare votate de Dieta din 1839—1840 şi de cea din 1842. Printr-un articol votat în ianuarie 1842, limba română urma să'fie ştearsă cu totul în decurs de 10 ani iar românii deznaţionalizaţi, în aceste momente grele îşi scrie Bariţ articolul, care este un aspru rechizitor îndreptat împotriva tendinţelor'opresive ale aristocraţiei maghiare şi a măsurilor abuzive luate de o dietă, „unde românii n-au nici un reprezentant, căci acel episcop ce se află acolo [e vorba de Ioan Lemeni — n. ns.] nu e trimis de către naţie ci este chemat de către Monarhul, supt titlu de regalist şi proprietar de pămînt", şi care dietă „în 31 ianuarie al anului curgătoriu slobozi sentinţa de nimicirea naţionalităţii româneşti, care de vreo trei veacuri încoace în această patrie tot nu era recunoscută de lege, măcar că de facto ea tot vieţuia şi mai vieţuieşte..." Luînd atitudine împotriva celor care ar crede că vorbind limba maghiară s-ar da acces românilor la cultură şi la dregătorii, Bariţ respinge rînd pe rînd aceste iluzii, arătînd falsitatea teoriei că „Transilvania numai atunci poate fi tare, mare şi fericită, dacă naţionalitatea românească murind, mulţimea românilor va primi naţionalitatea aristocraţiei domnitoare" deoarece această aristocraţie îşi va păstra mai departe doar pentru ea prerogativele, în al doilea rînd, Bariţ demonstrează că este imposibil ca naţiunea română din Transilvania să mai fie desfiinţată, întrebîndu-se: „1) oare în veacul al nouăsprezecele şi în starea politică a Europei — a Europei, zic, de astăzi — o naţie cum este cea românească se poate stinge şi preface în nimic şi 2) dacă aceasta s-ar putea oarecînd, nimicirea românilor folosi-va cuiva?" Argumentele sale de ordin istoric, politic şi juridic demonstrează că nu, dovedind în schimb „dreptul istoric ce ar avea şi românii la o naţionalitate de sine stătătoare". Articolul degajă o bogăţie de idei şi o mare forţă de pătrundere a realităţii politice, fiind unul dintre cele mai reprezentative articole ale lui Bariţ din primii ani ai activităţii sale publicistico-politice.

[8] „împrejurările" favorabile la care se referea Lemeni consistă în însăşi existenţa acestor organe de presă româneşti care-i dădeau posibilitatea să apere public drepturile românilor. Pe de altă parte, evenimentele politice din 1842 — disputele dintre conducătorii maghiari şi saşi — îl favorizau să publice anumite articole mai îndrăzneţe, neadmise pînă atunci.

[9] Despre sforţările lui Cipariu de a scoate o publicaţie românească la Blaj, care datează din 1838, vezi Ioan Raţiu, *Cipariu în ziaristica română,* în *Tribuna,* 1905, nr. 114, p. 5—6 şi nr. 115, p. 2—3 şi Ioana Botezan, *Contribuţia lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicii româneşti în preajma anului revoluţionar 1848,* în *Apulum,* 1969, nr. VII/II, p. 95 şi urm. Vezi şi scrisorile lui N. Maniu, nr. III, n. 14.

[10] *Pogâny Karoly,* viitor comite suprem al Albei Inferioare, era la acea dată notarul oficiolatului comitatens. Vezi *Novum et Vetus calendarium ad Annum vulgarem MDCCCXLII* [1842] *in usum M. Principatum Transilvaniae,* Cluj, 1842, p. 33.

[11] Despre C. Alutan vezi în acest volum scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XV, n. 3.

[12] „între speranţă şi realizare".

[13] Vezi şi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. II, n. 8.

în 1842'episcopul ortodox Vasile Moga pregăteşte o nouă petiţie în favoarea drepturilor românilor din „Fundus Regius". Textul este trimis în prealabil lui Ioan Lemeni la Blaj pentru ca acesta să-şi facă observaţiile sale şi, de comun acord„ s-o înainteze forurilor în drept. Consultantul său în această problemă e avocatul de la Cluj, Alexandru Bohăţel, destul de conservator şi prudent el însuşi în această perioadă, după cum ne arată articolul său din *Erdelyi Hirado* şi polemica cu Bariţ (vezi nota 5). O scrisoare a lui Lemeni din 1842 ne arată că observaţiile (animadversiile) sale la redactarea lui Moga au fost destul de numeroase şi că i-a trebuit mult pînă să se pună de acord cu ele, contrar afirmaţiilor lui Coriolan Suciu: „Batăr că mult mi-am bătut capul cum să despărţim 200.000 de cele 1.000.000, care se află mai sub greu jug, totuşi cernind lucrul în tot tipul şi înţelegîndu-mă cu avocatul Alexandru Bohăţel, am socotit a se întocmi, şi pe scurt, şi încît s-a putut mai fără vătămare, în modul precum vei vedea din aici sub A închisa supplică. Trimit şi cea din D întocmită sub B ca, înţelegîndu-te şi cu cei de acolo ai noştri părtinitori, de veţi judeca cea de sub A a fi mai clară, mai scurtă şi totuşi cu unele adăugaturi întărită, aceea să se purizeze şi, de către măria-ta iscălită, la mine spre subscripţie să se trimită. De aţi judeca ceva a se adaoge sau a se lăsa afară, cum va judeca şi

marirea-sa Budai [Aron Budai, secretarul episcopului V. Moga — n. ns.] asa să fie Pentru întîrziere să am iertare, că *adevărat anevoie m-am hotărît, îngrijorat fiind ca nu cumva voind a folosi, mai mult să stricăm.* Poftind ca să fie în ceas binecuvîntat' cu plecăciune rămîn" (cf. C o r i o l a n S u c i u, *Crîmpeie din procesul profesorilor de la Blaj cu episcopul Lemeni (1843—1846),* extras din *Cultura creştină,* Blaj, 1938, pg. 10 şi urm.). *Rugămintea celor doi episcopi româneşti, a celui greco-unit Ioan Lemeni de Eadem şi a celui greco-neunit Vasile Moga, adresată Dietei de la 1842 în cauza romanilâr lăcuitori pe Pămîntul Crăiesc, numit şi săsesc* a fost editată cu acest titlu de Bariţ, la Braşov, în chirilice. Ediţia a fost confiscată de cenzura de pe atunci 'căci cuprindea revendicări de mare curaj despre egalitatea în drepturi a tuturor („glasul deşteptător şi sfînt al lui Dumnezeu, al naţiunii şi al omenimii: ca omul slobod să nu domnească peste om slobod şi să nu apese pe semenul său, învăscut cu drept deopotrivă, nici să-1 dezbrace de drepturile lui" — punctul 9) sau despre „duhul veacului" {„Acum, cînd în toată lumea luminată sună sfîntul glas al libertăţii si al dezrobirei, spre a slobozi pe cei neslobozi, spre a primi înlăuntrul pavezilor constituţionale pe cei de afară..." —punctul 12).

Pe lîngă acestea, el susţine în dietă şi alte cereri ale românilor neuniti, după cum se vede din următoarea relatare a *Gazetei de Transilvania* (1842, nr. 29, p. 114) în legătură cu dezbaterile din dietă: *„Ştiri mai proaspete.* Ce se atinge de'rugămintea clerului neunit, în care episcopul măria-sa Vasilie Moga a arătat staturilor feluritele nepăstuin ce cearcă acest cler, că adecă: neuniţii se silesc a se uni cu biserica catolică şi de multe ori, unde s-au unit vreo cîţiva din vreun sat, se trimite popă unit pentru tot satul şi apoi se pun cu esamene de 6 săptămîni deosebite pedeci, ca cei ce s-au unit să nu se mai poată întoarce înapoi iară în sînul bisericii sale; că poporul neunit se sileşte a ţine şi sărbătorile celor de altă lege şi în ţinerea sărbătorilor sale se împiedecă în deosebite chipuri; că, mai încolo, popii neuniţi sînt rău tractaţi de cătră dregătoriile civile şi sînt lipsiţi de scuturile şi ocrotelile ce le au cei de alte credinţe, ba încă mai nu sînt deosebiţi de ceilalţi poporeni ai lor, staturile au hotărît ca să roage pe Maiestatea-Sa ca să înceteze de aici înainte toate năpăstuiriie ce apasă pe clerul neunit şi să nu se mai silească la unire şi, *peste tot, să se bucure şi neuniţii de toate acele mîntuitoare faceri de bine de care se bucură poporul şi popii celorlalte biserici".*

[14] Vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. IV. După spusele acestuia, Lemeni a semnat petiţia împotriva saşilor, dar cu oarecare anevoinţă: „Carele [Lemeni— n. ns.] au poftit, din rigurozitate şi mai lasă ceva, şi anumit debacaţia asupra limbei nemţeşti, şi iarăşi, expresia că cu vremea mai bucuros se va primi limba magyară".

[15] Dieta de la Cluj din 1842 nici n-a luat în dezbatere petiţia colectivă a celor doi episcopi, iar saşii au desemnat cu răspunsul pe Iosif Trausch din Braşov, om politic cunoscut prin conservatorismul său, lucru care a făcut imposibilă orice şansă *f* ei. Cele 1500 de exemplare din petiţie, tipărite de Bariţ la Braşov, au fost confiscate, iar *Gazeta de Transilvania,* care pînă atunci avea numai un censor, a fost silită să primească încă unul, la Braşov şi un revizor la Viena, în persoana consilierului Somlyai de la Cancelaria aulică transilvăneană. Vezi C o r i o l a n S u c i u, *Op. cit.,* p. 16—17 ; G e o r g e B a r i ţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei...,* I, Sibiu, 1889, p. 826; T e o d o r V. P ă c ă ţ i a n, *Cartea de aur* - •, I, Sibiu, 1902, p. 150—163.

Cluş, 18** oct.[l]842

Mult preţuite domnule şi pretine !

Pe preţuita-ţi epistolie dd[10] 15[a] aug. şi în sfîrşitul lui septembrie €ăpătată, numai azi putui fi în stare de a-ţi răspunde şi a scoate testimoniul poftit. Ceva, cred, cam tîrziu, însă nu fui eu pricina, deoarece, fiind de boală cuprins, bărbatul căruia încredinţai lucrul, pe lîngă toată cinstea a barbei, nu l-a împlinit, ci mă sili ca eu să-1 isprăvesc etc, etc.

Azi, dară, după ce isprăvii cu actuariul (care înaintea ochilor mei a cercat în protocoale, unde numai din filosofie se vede a fi / ascultat 35
d. Munteanu [1], iar din fizică nicidecum; încă nici despre solertie [nu] s-a aflat ceva însemnare; altmintrelea, celealalte toate bune), trebuii a merge la director pentru subscriere, la Csillaghegy [2], de-ţi mai aduci aminte de dînsul[3]. De acolo sosii tomna amu, mulţumit în tot sufletul pentru poftita demult comoţie.

Dară să lăsăm aestea; bine că sum în stare de a trimite testimoniul, la a cărui proprietariu, fii bun, scrie al meu compliment.

Zici într-un loc a epistolei că, precum auzişi, s-ar fi supă/rat ep[is- 35*
co]pul pentru recenzia *Schematismului*[4]. A puţin lucru e acela, nu-i poate strica scriitoriului niciodată[5]. Cu atâta mai puţin celui din *Vasdrnapi tJjsdg*[6], despre care încă întrebi: român e au ba? Român limpede, domnule, şi om *sans peur et reproche*[7], care cutează oricui a zice adevărul în ochi, şi e colucrătoriu ordinariu. Iară că cine-i, nu-ţi spun[8], că nici d-ta nu mi l-ai descoperit pe cel românesc recenzent[9] etc, etc.

Amu de curînd, de n-a ieşit pînă amu, vei vedea ce a scris Bărnuţiu despre vazuliţiî [10] din Blaş, că au verbuat tinerii la călugherie şi au smuls profesoria din mînile unora mai harnici etc, etc. / 36

Aşe, domnule pretine, adevărul se va descoperi la locul său şi la vremea sa, de va pricinui oricui cît de mare supărare! [11]

Insă sfîrşesc, nu te mai ţin în discurs, pînă de altă dată, căci poşta minteni porneşte. Şi pentru grăbire-mi, fii bun iartă-mi. De altă dată bine şi mai frumos voi scrie.

După care, mă închin d-lui Maiorescu [12], Maruşenilor şi toatei familiii a d-tale.

Mă recomand al d-tale mult preţuitoriu amic,

Iosif Many.

P.S. P[ărintele] Lezo [13], principalul fratelui d-tale [14], se închină cu sănătate. Pruncul se poartă bine. / 36

[1] *Gavril N. Munteanu,* 1812—1869, prieten bun al lui Bariţ. După studii la Alba Iulia şi la Cluj, unde a absolvit între 1831—1834 cursurile filosofice şi juridice, trecu în România ca profesor la seminariile preoţeşti din Buzău şi Rîmnicu-Vîlcea. După revoluţie e chemat de Bariţ la Braşov^ unde funcţionează pînă la moarte în calitate de director al gimnaziului românesc.

Credem că la rugămintea acestuia de a i se trimite un testimoniu şcolar, Bariţ s-a adresat pentru aceasta lui Iosif Many, aflat în această vreme la Cluj.

[2] „Dealul Stelelor" •= Dîmbul Rotund, deal cu vii şi livezi situat în partea de nord a Clujului. Bergai Jozsef, profesor de fizică şi matematică, director substitut al Liceului piarist d> Cluj (director general, onorific, al tuturor şcolilor romano-catolice din Transilvania era episcopul Kovács Miklos,) se pare că avea o moşie sau podgorie în Dîmbul Rotund. Căci pînă în secolul XX cartierul cu acelaşi nume nu «xista, dealul fiind împînzit de vii şi crame.

[3] în sensul că Barit fusese şi el, timp de doi am, 1829—1831,„elev la Cluj, unde a urmat cele două clase de filosofie ale Liceului academic piarist. In anul şcolar 1830—1831 îl găsim în „secundae Classis Philosophiae", alături de mulţi alţi elevi români: George Circa, Simion Fekete, Gavril Fogarasi, Grigore Gaston, Ioan Graur, Ioan Herseni, Radu Hossu, Nicolas Kâszonyi, Vasile Kerekes, Vasile Costa, Ştefan Costa, Vasile Moldovan, Lazăr Pipoş, Ioan Popovici, Petru Şuluţ ş.a. (cf. *Informatio de Scholastica Iuventute Regii Lycei Claudiopolitani Ann. Schol. 1830—1831,* registrul

matricol al liceului, la Arhivele Statului din Cluj-Napoea, Fond. Liceul academic piarist, registre şcolare).

[4] E vorba de articolul semnat *ABC: Pentru Şematismul clerului din episcopatul Făgăraşului şi încă ceva,* în *Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 26, p. 201—205, care apare cu specificaţia lui Bariţ: „Trimis din Ardeal". Autorul articolului este Ioan Rusu (vezi în acest volum scrisorile sale către G. Bariţ).

[5] A se observa că la această dată Iosif Many se află alături de criticul *Şematismului,* aprobîndu-i îndrăzneala. Autorul *Şematismului* era Cipariu. Obiecţiile recenzentului nu-l ating, fiind de altă natură.

[6] A se vedea articolul: *D.E.F., A fogarasi gorog egyillt piispoki megye nevtdra s meg valami,* în *Vasdrnapi Ujsdg,* 1842, nr. 26 din 7 august. Este o reluare în fond a ideilor şi chiar a unor părţi întregi din articolul indicat în nota 4.

[7] Pe autorul articolului din *Vasdrnapi Ujsdg* Iosif Many îl cunoştea fără-ndoială bine, dar, dintr-un motiv sau altul, nu vrea să-i divulge numele, aşa cum a făcut-o şi Bariţ cu A.B.C.

[8] Iosif Many se vede a fi pus bine la curent şi cu alte acţiuni ale lui Bărnuţiu, cum ar fi noua sa colaborare la ziarul *Vasdrnapi Ujsdg,* cu articolul *Balâzsfalvi iskolai ilgyekrol* datat „Blaj, 20 septembrie" şi semnat G.H.I. *(Vasdrnapi Ujsdg,* 1842, nr. 48 din 4 decembrie). Este ciudat că conţinutul articolului, care va apărea doar la 4 decembrie acelaşi an, este cunoscut în amănunţime de Iosif Many care referează despre el, deja la 18 octombrie 1842, bătîndu-şi el însuşi joc de prefectul seminarului din Blaj, Vasile Raţiu, numit pejorativ Vazuliţă. Ba, mai mult, afirmaţia categorică a lui Many, precum că: „Ase, domnule prietene, adevărul se va descoperi la locul său şi la vremea sa, de va pricinui oricui cît de mare supărare!" ne dă de înţeles că autorul ei este în mod limpede alături de Bărnuţiu, curajul şi adevărul căruia îl apără şi îl susţine şi el chiar împotriva episcopului/Nu este exclus ca în această perioadă cel care i-a înlesnit lui Bărnuţiu legătura cu redacţia de la *Vasdrnapi tJjsdg* să fi fost tocmai Iosif Many, şi el nemulţumit de stările din Blaj. La această dată, Many n-avea nici un motiv să fie alături de episcop, ci mai degrabă alături de colegii săi războiţi, pe care-i aprobă şi-i sprijină.

Cît priveşte articolul din *Vasdrnapi Ujsdg,* el aparţine în mod categoric lui Bărnuţiu, confirmarea, intuită deja de Bogdan-Duică, venind chiar din scrisoarea de faţă.

În legătură cu conţinutul articolului, trebuie să remarcăm că el este de o virulenţă fără seamăn şi de-6 ironie fină, savant dozată. Este o mică capodoperă a artei cţe scriitor a lui Bărnuţiu care, pentru a scoate efecte şi mai puternice, înlocuieşte termenul de *basiliţi* prin *vasiliţi,* în semn de batjocură la adresa lui Vasile Raţiu sau Vazuliţă, rectorul seminarului, nulitate profesională recunoscută (despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8).

Bărnuţiu se ridică cu hotărîre împotriva *„spiritului călugărismului, care ureşte ştiinţa, dezvoltarea şi progresul",* arătînd că „cu cît călugărul este mai stabil, cu atît este profesor mai rău", numindu-i cu indignare *„apostoli ai întunecirei".* Strigătul lui este de o mare francheţe şi convingere interioară, în care descoperim pe raţionalistul şi revoluţionarul din el, convins că „a dispărut timpul monahismului" pe care „raţiunea şi istoria le-a condamnat" şi că e nevoie de o altă orientare şi atitudine faţă de şcoală, de la care purcede întreaga noastră existenţă viitoare. „Pe voi, cei mai dpştepţi ai neamului, fraţi români, pe voi, cărora patria v-a încredinţat conducerea vieţii spirituale şi morale a concetăţenilor, îndrăznim să vă întrebăm. Vreţi din tot sufletul să *eliberaţi* de sub blestemul întunericului străvechi pe concetăţenii noştri înjosiţi? Dacă da — şi nu vrem să ne îndoim de aceasta — atunci, pentru Dumnezeu, nu mai lăsaţi conducerea intelectuală a neamului pe mîna călugărilor î Pentru că, adevăr zic vouă, prin aceştia niciodată nu veţi putea ajunge scopul urmărit ! în decurs de veacuri neamul nostru fericirea pe drumul acesta şi-o căutat şi — spune-mi ce a cîştigat? Pînă cînd alte naţiuni se bucură de binefacerile secolului al 19-lea, noi şi azi purtăm lanţurile blestemate ale evului mediu întunecat; cu căldură părtinim şi azi drumurile pe care părinţii noştri neştiutori au mers de s-au înecat apoi în marea superstiţiilor care ucid sufletele. Ne închidem ochii în faţa razelor adevărului, care strălucesc ca soarele de amiazi, pentru ca şi în mijlocul acestui secol luminat să vedem nişte monştri medievali, cu cari ochii noştri orbiţi s-au deprins deja. *Neamul nostru este în primejdie,* vremile ne apasă aşa încît străinii îşi fac

milă de noi, şi noi nu o simţim, n-avem cunoştinţă de aceasta, sau şi dacă avem cunoştinţă, nu îndrăznim să încercăm mijloacele care ne duc la lumină şi la o stare mai bună pentru că ne înfiorăm de orice schimbare şi ţinem la ideea conducătoarea credinţei şi neputinţei noastre" ...

Aceste idei, cărora le adaugă necesitatea convocării soborului sau sinodului general, le dezvoltă mai apoi şi în articolul *Săborul cel mare al episcopiei Făgăraşului. Prologus galeitus,* în *Foaie pentru minte ...* ,1843, nr. 4, p. 26—29; nr. 5, p. 33*—37, unde face din nou apel la „dreptul cel neînstrăinat al libertăţii conştiinţei", cerînd „ca biserica noastră să trăiască într-adevăr ca o societate vie, şi să nu fie singur o fiinţă leşinată" prin salvgardarea drepturilor şi libertăţilor ei, căci „fără drept nu e nădejde de înaintare, nu e viaţă nicăiri; dreptul e izvorul tuturor bunătăţilor a fiecărei societăţi".

[9] Recenzentul român care semna *ABC* în *Foaie pentru minte* ... era, după cum am văzut, Ioan Rusu (vezi n.4).

[10] Vazuliţi = de la Vasile Raţiu, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8.

[11] Atitudinea lui Iosif Many din această perioadă nu concordă cu cea de mai tîrziu, cînd va deveni fidel episcopului, odată cu aducerea sa din nou ca profesor la Blaj.

[12] Ioan Maiorescu, cu care Bariţ avea strînse legături. Vezi corespondenţa lui Maiorescu cu Bariţ în George *Bariţ şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 283—419.

[13] *Francisc Xavier Lezo,* 1794—1846, doctor în filosofie, fost profesor al lui Bărnuţiu la Cărei, mai tîrziu profesor la Aiud şi la liceul piarist din Cluj, unde preda filosofie, logică, metafizică şi etică la Facultatea de filosofie.

[14] Lezo era catehetul fratelui lui Bariţ, Leon Bariţ, pe care îl întîlnim în 1843 în registrul Gimnaziului piarist din Cluj, *Juventus Regii maioris Gymnasii Claudiopolitani Scholarum Piarum . . .,* pe 1843. A încurajat mult pe români, cum scrie în necrologul său din *Gazeta Transilvaniei,* 1846, nr. 81, p. 323.

V

Sepsi S[în]tgiorz, 29[1] iulie (1)844

M[ult] preţuite frate!

Bolnăvindu-să învăţăcelul nu putui, precum mi-a fost planul, a merge la d-voastră, ca să petrec mai multe zile acolo. Intr-aceea, starea sănătăţei mele încă nu mă lasă ca acum de curînd să vă cercetez, batăr că mi-ar fi trebuit neapărat a merge la Braşov, mai ales că am a primi neşte bani de acolo, pentru care te rog pe d-ta ca să-i primeşti.

Istoria e aceasta: Bohăţel îmi scrisă deunăzi că îmi va trimite banii — peste o 100 fiorini în v.v. — cu care îmi este dînsul dator, prin Săcărean[2] sau prin Coste[3], cînd se vor întoarce aceştia de la Cluj. Socotesc că pînă acum să vor fi reîntors numiţii coconaşi. Fii bun, dară, a lua ştire de la dînşii, şi dacă au adus ceva bani pentru mine, ia-i la d-ta, pînă cînd ne vom întîlni.

Poate că îmi va trebui a merge la Borsec[4].

Celea ce mi-ai comis în scrisoare le-am isprăvit. Pentru alte, nu te supăra. Fii iertător!

Rămîn al d-tale mult stimător prieten,

/. /. Many. j 5

[Adresa:] Herrn Herrn *Georg v. Baricz,* Professor und Redacteur, zu Kronstadt

[1] La începutul anului 1843 Iosif Many primeşte slujba de instructor în familia contelui Nemeş, comite suprem al Albei Inferioare, dar nu poate rămîne mult aici . deoarece principiile sale educative se deosebesc radical de acelea ale contelui Gu o parte dm aceste idei putem lua cunoştinţă din articolul lui Many intitulat *Idei despre creşterea poporului (Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 57, p. 225—226; nr. 58, p. 229—230), în care se acordă educaţiei un rol fundamental'în formarea omului si cetăţeanului: „educaţia îl face pe om a fi om", adică a fi fericit, căci: „Aceasta [educaţia — n. ns.] însemnează a le dezvolta toate facultăţile omului astfeliu ca să i se mijlocească fericirea, însemnează ca: dezvoltarea înţelesului, a simţurilor si a voinţei — voluntas — Iui, să capete direpţiunea carea să-i producă nu numai fericirea pămînteană, ci şi cea a vieţei dincolo de mormînt". Educaţia bazată pe experienţă trebuie sa fie însă după el „morală şi religioasă", în care scop citează o serie de păreri: Strietz, Fleury, M. Murând de St. Romain *(Quelques idees sur Veducation publique a Voccasion dun discours...),* Guizot etc. Aceste idei le va dezvolta ulterior în articolul *Idei despre proporţionata unire a cultivării facultăţilor sufleteşti si morale cu împărtăşirea cunoştinţelor,* în *Organul luminării,* I, 1847, nr. 27, p. 143—144; nr. 28, p. 149—150

Plecarea lui Iosif Many la Sepsi-Sîngeorgiu (Sepsiszentgyorgy) sau Sf. Gheorghe, (vezi Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* voi. II, Bucureşti, 1965, p. 118) nu rămîne fără repercusiuni în ceea ce priveşte relaţiile dintre Many şi Bariţ, căci el devine în noua localitate „corespondent ordinariu"* al *Gazetei de Transilvania,* calitate în care semnează o suită de informaţii si corespondente din Sf. Gheorghe. Corespondenţele din Sepsisîngiorz către *Gazeta de Transilvaniei,* si le deschide în 1843, nr. 91, p. 361 cînd semnează cu iniţialele *IM.* o corespondentă expediată în 17/5 nov. Ei îi urmează alta în 1844 (nr. 96,' p. 381) în care reeăsim stilul literatului şi traducătorului din franceză: „Scenele fărădelegilor ce în misteriile de Paris a faimosului Eugen Siu le citim cu o înfiorare de carea mai la toată pagina ni şe turbură şi ni se înghiaţă sîngele din tot trupul, acest metamorfos iarăşi s-a re-noit in mine în săptămîmle şi în zilele acum de curînd trecute cu o scîrbire pe carea nu sînt în stare a o descrie. Mă veţi întreba pentru ce? Iată vă spuiu şi apoi judecaţi!"

Urmează relatarea unei crime (uciderea unui român care-şi păzea vitele de către vecinul său secui), spargeri, hoţii etc. Corespondenţa e semnată „înştiinţătoriul ordinar".

Alte corespondenţe din 1844: nr. 97, p. 365 şi nr. 103, p. 410—411, semnate *„Corespondentul ordinariu".* Că acest corespondent este Iosif Many aflăm din corespondenţa trimisă din aceeaşi localitate la 25 dec. 1844 şi semnată de data aceasta cu numele întreg I. I. Many, în *Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr. 104, p. 415—416.

în anul următor, 1845, mai găsim următoarele corespondenţe de-ale sale: Corespondentul ordinar, *Transilvania. S. St. Giorz, 15 martie,* în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 21 (12 mart.), p. 81; Corespondentul ordinar, *S. St. Giorz, 13/1 iun. 1845,* în *Gazetade Transilvania,* VIII, 1845, nr. 46, p. 181; C. Ord., *S. St. Giorz. 17/5 oct., în Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 83, p. 329.

[2] *Constantin Secâreanu,* fiu de negustori din Braşov, era la acea dată în anul I de drept la Liceul piarist din Cluj. Vezi Axente Banciu, *Studenţii academici din Cluj de acum un veac,* în *Anuarul Institutului de istorie naţională,* X, 1934—1944, p. 477—498. Al. Bohăţel fiind avocat în Cluj, se slujea de serviciile lui C. Seeăreanu,' care se întorcea vara acasă, în vacanţă.

[3] Acelaşi lucru cu *Ioan Constantin* sau Ioan Koszte, care în acelaşi an termina cl. a Il-a de filosofie la acelaşi liceu. Vezi Axente Banciu, *Op. cit.*

[4] Sf. Gheorghe e aproape de Borsec. De altfel, se pare că Many frecventează în această perioadă nu numai Borsecul, dar şi o altă staţiune din apropiere, Elopatak (sau Vîlcele), de unde trimite corespondenţe la *Erdelyi Hirado.* Una din aceste corespondenţe, semnată *AI.,* din nr. 59, p. 349—350, dă relaţii despre întîlnirile unor cunoscuţi la Elopatak şi de moartea lui Kalnoki Gyorgy, iar alta consemnează discuţiile avute de el cu boieri munteni şi moldoveni veniţi la Borsec şi Vîlcele despre situaţia din ţările lor. Corespondenţele, semnate *M-ny* şi *Ny.r.L,* apar în *Eredlyi Hirado,* 1844, nr. 61, p. 362.

SV VI

Sibii, 11 dec. 1845

Frate !

Mi s-a rupt bocul de la călească, pentru că avui povară cam grea şi căutai — trimiţînd călească la dracul — să rămîn cîteva zile în Sibii, cu atît mai vîrtos că m-a îndemnat d. p[rotopop] Maniu [1] ca să cercetez pe notabilii de aici, pînă ce aşi aştepta după carul iute, care este să mă ducă la Aiud mîne 1/2 9 dimineaţa.

Ascultă dar. Intîiaşi dată cercai pe preoţii de legea grecească.

De Maniu n-am ce-ţi zice, îl cunoşti mai bine decît mine. Alta numai să însemn, că e mînios pe d-ta, dar fără să fi dat el aceasta pe faţă. Dînsul, ca ceilalţi din opoziţie [2], crede că a lucrat bine în contra ep[isco]pului, ca a unui care a voit să introducă maghiarismul şi să supuie beserică noastră / primatelui din Ungaria [3], precum s-a şi întîmplat, 7
deoarăce Nalta Curte a încredinţat lui toată cauza blăjeană etc, etc. ^

Zice Maniu că d-ta n-ai înţeles intenţia opoziţişi [4], carea s-a văzut pe sine silită a defăima pe ep[iscoj]pul în tot tipul, după ce a văzut că nu se poate aştepta de la dînsul nici un bine, ca de la unul care s-a dat pe sine de instrument contrarilor naţionalitate! române. îl goliră, dar, ca să vadă ei de ce instrument spurcat vor ei a se întrebuinţa.

Astfeli s-a descoperit şi Boer D[imitrie], încă mai pe larg. Bărnuţ tăcu înţelepţeşte. Are aer liniştit. Numai părul i s-a subţiiat. Ist cu cela trăiesc acum în Sibii [5], ca aruncaţi sub acţie fiscală. îşi tocmiră procurator de sas [6]. Ştie D-zeu ce se va alege de ei, că sînt scoşi şi din preoţie, împreună cu Gr. / Moldvai [7], care e acum în Blaş. 7v

Pe mine — n-ai crede! — mă primiră foarte bucuroşi, şi nu se înstrăinară cînd te-am apărat, cînd am arătat că ai fost silit să păzeşti măsura care o ai păzit [8], şi dacă voiai a le fi spre rău, puteai încă să faci pe de o mie de ori altfeli ...

Ei statură însă pe aceea că era mai bine să taci cu totul [9]. Atunci te-am scăpat cu A. Kovâcs [10], şi ei îmi crezură şi se împăcară cătvaşi.

Eu cugetai să le dea lor Dumnezeu bine şi sănătate în cariera iite[ra]turei, căci amîndoi lucră bărbăteşte la cărţi drept folositoare. Vezi ce face lipsa ?! „Dacă vor scăpa de t[emniţă] vor a trece în ţări" [11].

Să trecem la ceilalţi, de altă parte. Asesorii Consistoriului romanesc] de aici [12] încă / mă primiră foarte bine, şi aceasta o am de a o mul- 8
ţămi d-tale, care m-ai făcut pe mine om prin foile atît de folositoare publicului. Vezi bine, lauda d-tale nu rămînea nicăiri, măcar că mi-ar fi plăcut totuşi a mă băga în inima unuia dintre ei. Pe faţă ş-a arătat neplăcerea asupra redacţiei Fulea [13], directorul, care zicea că nu trebuia primit articolul asupra ep[isco]pului reposat [14]. Poţi gîci ce i-am răspuns ...

Teologul [15] mi-a plăcut dintre toţi, va să zică el are ştiinţă dintre toţi, măcar că numai paroca de pedant îi mai lipseşte. Pe el lesne l-am putut capacita.

Bădilă mă întrebă de Popazu. îi spusei că rădică petre în N. [16] îmi răspunse: „Numai de le-ar putea rădica!..."

Vorbii şi cu teologul absolut vienez Hania[17]. Îmi place de el. Aici una cu capul n-ar voi să fie P[opazu] ep[isco]p etc.[18] D-ta vei putea sti mai mult, că ai corespondent.

8* Să trecem/[...][19]

[1] Nicolae Maniu. Vezi în acest volum corespondenţa lui cu George Bariţ.

[2] „Opoziţia" era partida naţională, numită atunci în diverse chipuri: clericală, liberală, sinodală iar de către istorici antîlemeniană sau bărnuţiană. Definirea exactă a acestei partide, ca şi analiza ideologiei sale politice vezi-o în studiul introductiv la corespondenţa lui Nicolae Maniu.

[3] Unul dintre postulatele naţionale de la 1842—1846 şi, desigur, de la 1848 a fost emanciparea bisericii greco-catolice române de sub tutela catolicismului unguresc, respectiv emanciparea din ierarhia primatelui de Strigoniu. Pasajul lui Many trebuie corectat în felul următor: Lemeni nu era necesar „să supuie" biserica greco-catolică ierarhiei din Ungaria, căci această supunere, exista, de fapt. Vina lui este că n-a sprijinit lupta românilor împotriva acestei supărătoare tutele.

[4] Vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. I, n. 3.

[5] Adică Bărnuţiu şi Demetriu Boer. După alungarea din Blaj, ei trăiau acum la Sibiu, unde Bărnuţiu se va înscrie la cursurile Academiei săseşti de drepturi. Deocamdată ei încercau să răstoarne hotărîrile Consistoriului delegat de la 1845, făcînd apel la favorurile judecătoreşti civile. Un avocat sas notoriu, Konrad Schmidt, se angajează să le apere interesele, dar fără nici un rezultat. Vezi Joseph Bedeus von Scharberg, *Beitrage zur Zeitgeschichte Siebenbilrgens im 19-ten Jahrhundert von Eugen von Friedenfels, l-ter Theil 1783—1847,* Sibiu, 1885; Jakab Ekel *Szabadsdgharczunk tortenetehez. Visszaemlekezesek 1848—1849-re,* Budapesta, 1880. p.'38—55.

'„Procuratorul de sas" era Konrad Schmidt (vezi nota anterioară). Schmidt este inspiratorul recursului, care s-a judecat, fără rezultatul dorit, în 1846. A colaborat şi la partea propriu-zisă juridică a celebrului act pe care Bogdan-Duică îl intitulează *Petiţia finală a lui S. Bărnuţiu către împărat. Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* p. 224—237). Vezi în acest sens introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu, din volumul de faţă.

[7] Despre care vezi la scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2.

[8] Poziţia lui Bariţ faţă de conflictul de la Blaj a fost, în zilele desfăşurării lui, una total neutră: n-a scris în favoarea nici uneia dintre părţi. A relatat, doar, la modul sec, momentele mai de seamă. Această atitudine i-o impută în mod violent Ioan Maiorescu într-o scrisoare din 1845 (vezi-o în *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 285—291), căci acest vechi duşman al papistăşismului de Ia Blaj ş l-ar fi dorit pe prietenul braşovean angajat făţiş împotriva lui Lemeni. Şi noi, astăzi, am dori să fi fost aşa, dar din nefericire încurcatul hăţiş al relaţiilor omeneşti nu i-a îngăduit lui Bariţ o astfel de poziţie. Dimpotrivă, la bătrîneţe, în *Observatoriul* ca şi în *Părţi alese din istoria Transilvaniei* (vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. I, n. 3) va încerca în mod serios să-l reabiliteze pe Lemeni şi să pună sub semnul neseriozităţii acţiunea bărnuţienilor. De partea lui Lemeni e şi Jakab Elek, care în *Szabadsdgharczunk tortenetehez...* (p. 38—55) prezintă răzvrătirea împotriva lui Lemeni ca pe un act provocator inspirat de saşi, şi Coriolan Suciu, cu ale sale *Crîmpeie procesul...* în perspectiva timpului, adevărul este fără îndoială, de partea celor care au condamnat atitudinea nepatriotică a episcopului. Al. Papiu Iîarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* I, Viena, 1851, p. 232; Joseph Bedeus von Scharberg, *Beitrage zur Zeitgeschichte Siebenbilrgens ...*; Gh. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu;* Ioan Lupaş, *Acte relative la procesu l ...* ş.a.

Cea dintîi ştire despre evenimentele de la Blaj parvenită publicului prin Bariţ datează din aprilie 1844. Este vorba de articolul *De la Tîrnave, 24 martie c.v. Adunare consistorială la Blaj (Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr. 105—106*J,* al cărui autor credem că e Timotei Cipariu.

[9] Vezi ştirile inserate de Bariţ în nota 8.

[10] Abatele *Antoniu Kovdcs de Felfatu* a fost mulţi ani directorul G
romano-catolic din Braşov, în care calitate i-a luat ca profesori pe Iacob
şi pe Andrei Mureşanu. În 1845 era arhidiacon al Districtului Sf. Ghe
al Braşovului şi asesor consistorial. Era de asemenea cenzor al foilor lui
tate la care face aluzie Iosif Many în scrisoare. Despre abatele Ko
afirmă mai tîrziu că „deşi preot catolic, zbeuse în spiritul său multe id
şi că era „un bărbat de o erudiţiune înaltă" *(Decretu în poterea căruia*
în Transilvania cel dintîi ziariu politic în limba românească, la an. 1838,
toriul, VIII, 1885, nr. 36).

[11] Ideea că „dacă vor scăpa de t[emniţă], vor trece în ţări", adică
sau Moldova, o întîlnim aici prima oară, în legătură cu intenţiile vii
Bărnuţiu.

[12] Asesori ai consistoriului episcopiei greco-neunite din Sibiu erau
următorii: Moise Fulea, protopresbiter al Tractului doi din Sibiu, direct
naţionale, profesor de gramatică metodică şi pastorală; Ioan Moga,
al Tractului I Sibiu, profesor de teologie dogmatică, cît şi „Causarum
lium Referens ordinarius"; Ioan Panovici, protopop al Nocriului şi
al Mureşului; Petru Bodilă sau Bădilă, protopop de Miercurea; Teodor
la Guşteriţa, lîngă Sibiu; Iacob Bologa, notar şi secretar, „Juratum Ta
cancellistam" şi I. Hannia, scriitor şi arhivar al Consistoriului.

[13] Despre Moise Fulea vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. VI, n. 4

[14] E vorba de articolul semnat *9.20,* apărut sub titlul *Din Trans*
duminecă 21 oct. c.v. 1845, în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 88,
în care se comentează moartea episcopului Vasile Moga şi se fac unele
de activitatea sa. La acesta, Ioan Moga, rudenie cu episcopul, se sim
replica în articolul *Domnule redactor !* din *Gazeta de Transilvania,* VIII,
p. 361—362; nr. 92, p. 365. După ce trece în revistă o parte din acţiunil
episcop Vasile Moga, întreprinse pentru binele clerului şi al poporului ro
polemizează cu unele afirmaţii eronate ale preopinentului său, încheind:
fi dorit să fi spus corespondentul răposatului încă pînă era în viaţă ce p
de la dînsul, dacă s-au simţit chemat la aceasta de sine... că nu este
vinovaţi pre cel mort, carele nu poate răspunde în foi deobşte, sau a poft
altul în numele mortului, care le nu au fost însărcinat să răspunză. Şi nu
laudă a bate cu copitele pre leul cel mort; şi am dori şi acela ca corespo
socoteşte că mai are ceva de a zice în materia aceasta, să-şi însemneze nu
vărat în corespondenţiile sale, să ştie publicul cu cine ne'luptăm".

[15] „Teologul" este chiar Ioan Moga, nepotul episcopului, porc
colegi.

[16] Braşov?

[17] *Ioan Hannia,* despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr.

[18] La alegerea din 1847 a şi fost puţin preferat, obţinînd doar 11 vo
dat alături de Şaguna şi Ioan Moga.

[19] Sfîrşitul scrisorii lipseşte.

VII

Blaj,

Frate si tata!

Acum în urmă vezi că mă aflu în Blaj, în sfînta mitrop
toţi, m-au primit mai ales ep[isco]pul cu inimă mai deschisă
care i-am fost credincios.

Pînă la aşăzarea mea în staţie[1] va să-mi dea c
îmi şi dă.

li pare bine şi de d-voastră din Braşov, căci îi sînteţi spre cinste şi preamărire. în dumineca trecută i-a părut bine de recenzia lui De Gerando[2], care îl laudă şi îi descrie ospitalitatea[3].

Ep[iscojpul ar citi gazetele pre bucuros şi regulat, dar ştii ca în
98 curte n-are cine să-1 îndemne. Apoi, precum spune, nu e dedat cu stilul / franţezo-românesc. Iar eu i-am spus: „Chiar aşa trebuie să scrie cineva, cum stă în gazete, şi nu cum să vorbeşte limba în Blaj, în *-uş, -um* şi *-âluit.* I-am pomenit şi de prinţul Bibescu[4], care citeşte foile cu acurateţa. Cu un cuvînt, i-am enarat toate cîte am văzut prin ţară etc.[5].

Să fii încredinţat că de aci încolo va să fie cu deosebită luare aminte la foile d-tale, şi vor să urmeze pe-ncet toate cîte doreşti.

Pe d-l Tipar[6] îl ştii de patron, dar să ştii că d. Sereni[7] cu Boer[8] încă-ţi sînt de bine voitori. Vor să fie de ajutor, cînd se va cere.

Aprobaţia sentinţei încă n-a sosit de la Viena. Moldvai[9] se ţine pe
98v aici, / împreună cu Marcu-Mărcelu[10] (!), precum se subscrie. Pap Ladislau[11], fostul profesor de matematică, se ţine cu fata lui Buric de la Duşoaie şi îmbla, ca canţelist, cu sabie la şold, aici, de-a lungul şi de-a latul oraşului.

Eu eram să mă duc la Bălgrad cu Pap Guşti[12], că m-a chemat să mergem de împreună, însă m-a înşălat, căci s-a dus el singur. îi e frică cum că mă voi duce eu paroh pe locul lui Grama[13]. De şcoală s-ar lăsa, dar nu poate: ar voi să fie şi cu clo[ş]ca şi cu puii.

Ep[iscojpul tace, eu aşijderea. Mă-ntreabă toţi de toate laturile,
99 şi eu îi înviez către ep[iscojpul să le răspundă. Ce e drept, / cercetările sunt cam curioase şi am sosit tocma în bună vreme. Măcar de mi-aş putea păzi tactul care mi l-am propus. Orişicum, va să şed mult aici.

După toate, ai face bine, nene, dacă ai mijloci a se trimite pe seama măriei-sale, a ep[isco]pului, dulceaţă, că tocmai azi spune că, de cînd nu i-a trimis Jipa[14], n-a mai gustat, măcar că ii place foarte dulceaţa. Vezi, dar, şi fă ceva.

Acum sunt zece zile am scris să trimiţi gazete la:

Herrn Herrn Zamfir Răduţ, Kaufman [= neguţătorJ, in Gross Enyed.

Să nu uiţi nici de mine. Banii îi va căpăta d-l Tipar.

Vei fi priceput din *Hirado* cum vrură a fura scumpăturile unii jidovi, din catedrala de la Bălgrad[15]. A fost minciună că s-ar fi prins în faptă 15 inşi; ci numai doi[16].

Să ai curaj şi sănetate în anul nou!

Al d-tale mult stimător,

Ios. Many.

îţi trimit şi o novelă. Voi să-ţi trimit mai tîrziu altele mai de treabă. Să se însemne I...y[17].

Ai un frate aici[18], e poet, se poartă rău în năravuri. Verişoarele sunt
99v sănetoase. /

[1] Am văzut că la început, în 1842, şi, poate şi la începutul anului 1843, Iosif Many a simpatizat cu acţiunile lui Bărnuţiu. Pe parcurs însă, aşa cum a făcut-o şi Bariţ, şi, poate tocmai sfătuit de acesta, Many devine „credincios", cum singur o

spune aici, Iui Lemeni, Drept consecinţă, acesta îl cheamă la Blaj pentru a-i oferi o „staţie", o slujbă de profesor la liceu, mai ales că, în urma demiterii profesorilor din partida bărnuţiană, aici e nevoie de noi profesori.

[2] Polemică publicistică a lui Bariţ cu scriitorul francez (naturalizat maghiar) A. de Gerando (vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 105; scrisorile lui Grigore Mihali către Bariţ, în acest volum, nr. VI, n. 11).

[3] Un pasaj din de Gerando despre Blaj la care se referă I. Many: „Spre a ajunge la Blaj eram silit a lăsa drumul ţării şi a apuca pe un drum îngust şi rău, unde fără pre-ngrijirea potrivită de a-mi lua un car ţărănesc neapărat mă răsturnam" etc.

[4] Prinţul Gh. Bibescu, domnul Ţării Româneşti, cunoscut probabil cu ocazia călătoriei sale la Bucureşti din toamna anului 1845.

[5] După cît se vede, cu puţin timp înainte Iosif Many a făcut o călătorie în Ţara Românească, lucru la care face aluzie în scrisoarea de faţă. Cînd s-a produs această vizită? După o „înştiinţare literară" pe care *Foaie pentru minte* ... o publică în 1845 (nr. 42, p. 340) noi putem plasa sigur vizita în lunile septembrie, octombrie şi poate noiembrie 1845. în decembrie era deja în ţară, la Sibiu, dovadă scrisoarea din 11 decembrie 1845. Iată cuprinsul „înştiinţării literarie" amintite: „Acum primim înştiinţarea plăcută că un *prietin al nostru,* apucîndu-se a traduce din autorii clasici latini, pîn-acum a şi tradus opurile lui C. Crispus Sallustius, *Vieţile iluştrilor bărbaţi — Vitae illustr[orum] Virorum* — a lui Cornelius Nepos, mai multe cuvîntări din Marcus Tullius Cicero, *Viaţa lui Agrippa* după Tacitus. Cît ce se va rentoarce din a sa călătorie întreprinsă, va da şi cîteva estracte din aceşti autori numiţi, ca să judece publicul". Or, la acea dată, Singurul român transilvănean care traducea din Cornelius Nepos şi Sallustius era Many. Cu această informaţie fericită, sporeşte numărul transilvănenilor care au vizitat Principatele înainte de 1848.

[6] Tipar = Timotei Cipariu. Situaţia lui în procesul lemenian e la început ambiguă. După Coriolan Suciu, el a alimentat la început spiritul de opoziţie la adresa episcopului şi plănuia, sprijinit de pleiada tinerilor profesori din generaţia sa şi a lui Bărnuţiu, să facă o restauraţie a cierului „in capitis et membris". Mai tîrziu, însă, se pare că preferă neutralitatea, mai ales că scoaterea ziarului plănuit la Blaj (vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 14), depindea în mare măsură de Lemeni. Oricum, în timpul procesului de mai tîrziu el va rămîne în tabăra episcopală, alături de Vasile Raţiu, Constantin Alutan şi Ştefan Boer. Pentru această schimbare de atitudine va fi aspru sancţionat de Ioan Maiorescu într-o scrisoare către Bariţ din 20 iunie 1845 (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 285—291).

[7] Teodor Şereni, fost pînă atunci vicar al Făgăraşului, este adus la Blaj în locul rămas vacant prin moartea lui Arsenie Popovici. La instalarea sa în funcţia de rector al seminarului, în aprilie 1845, *Gazeta de Transilvania,* ţinea să facă aluzie la evenimentele procesului lemenian, cerînd ca „d. rector va face bine şi va ţinea a mînă legile seminariste şi le va esecuta cu toată energia cerută şi atunci şi gurile dedate a cîrti asupra lumei întregi vor trebui să amuţească. Legea împreunată cu o manieră dulce e în stare a pleca orice cerbicie". (1845, nr. 33, p. 129). Vezi pentru T. Şereni scrisorile lui Nic. Maniu, nr. XIV, n. 6.

[8] *Ştefan Boer,* 17'94—1861, canonic blăjean şi om de cultură al vremii sale. S-a născut în satul Avrămeni din Secuime, din părinţii nobili români Alexandru Boer şi Eva Groza. A învăţat mai întîi la călugării franciscani din Odorhei apoi, după mai multe pendulări între Odorhei şi Blaj, se înscrie la Seminarul teologic din Blaj. încheindu-şi studiile, e hirotonit preot la 14 septembrie 1818 şi trimis de către episcopul Bob în sătul natal. Prin 1820 trece ca paroh greco-catolic în Odorhei, unde stă vreme de 13 ani. în 1834 episcopul Lemeni îl cheamă în rîndul capitularilor, mai întîi canonic teolog, apoi canonic custode, slujbă în care a încetat din viaţă în 1861.

[9] Grigore Moldvai, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2.

[10] Despre profesorul Nicolae Marcu vezi tot acolo, nr. XIII, n. 5.

[11] *Vasile Ladislau Popp,* 1819—1875, despre care vezi multe date în scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu şi Ioan Antonelli. Vasile Popp era şi el profesor la Blaj, predînd fizica, dar din' cauza ataşamentului său la cauza naţională este destituit împreună cu ceilalţi profesori în 1845. Evoluţia ulterioară a acestui om era greu de intuit pentru vrăjmaşii din partida lemeniană: după revoluţia din 1848 ajunge consilier de curte, baron şi vicepreşedinte al Guberniului Transilvaniei. Vezi despre el

cărţulia lui Ilie Dâianu, *Al doilea preşedinte al „Asociaţiunii", Vasile L. bar. Pop, 1819—1875.*

[12] *Augustin Pop,* 1817—1884, cu studii la Alba Iulia şi Blaj, funcţionează din 1840 în calitate de capelan la Alba Iulia, apoi din 1845 ca învăţător la „normele" din Blaj. Nu s-a amestecat în procesul lemenian, sau n-a participat direct. între 1849—1870 este protopop la Alba Iulia.

[13] *Samuil Grama,* 1785—1845, profesor la Blaj (1805—1808, 1810—1812), apoi (1812—1821) paroh în Mihalţ şi în Maieri (1821—1845). Se pare că Augustin Pop viza pentru el parohia aceasta si, de fapt, a si ajuns protopop greco-catolic de Alba Iulia între anii 1849—1870.

[14] *Ioan (Enache) Jipa,* negustor în Braşov, membru în comitetul de conducere al Societăţii neguţătoreşti greco-bulgaro-româneşti (Gremiul comercial levantin).

[15] Vezi ştirea semnată Egy polgâr (un cetăţean) *K[irdly] Fejervdri esemeny (O veste din Belgrad),* în *Erdelyi Hirado,* 1846, nr. 105, p. 6—7.

[16] Ziarul *Erdelyi Hirado,* nr. citat, vorbeşte doar de doi inşi care au fost prinşi {„a ket rablo izraelitât").

[17] Unul din pseudonimele lui Iosif Many (I-.y).

[18] Alexandru, al doilea ca vîrstă după George, din cei patru fii ai preotului Ioan Bariţ din Petridul de Mijloc: George, Alexandru, Leon şi Octav Bariţ.

VIII

[Blaj, 4 februarie 1846]

. *„Blaj, 4& febr. st. n.* Abia poate fi cineva în Diecesul greeo-unit transilvan care să nu ştie de întîmplarea fatală a prea sfinţiei-sale domnului episcop Ioan de Lemeni*, de a cărui viaţă întreagă şi sănătoasă se bucură toţi cei cu bună simţire, şi mai vîrtos în Blaj, după ce încetară acum odată neîmpăcările.

Drept aceea, toată obştea preoţească şi scolastică n-a lipsit astăzi a-şi arăta mulţămită către cel prea puternic, de la care ne atîrnă viaţa. Dimineaţa la 8 oare se adunară toţi şcolarii, către carii, amăsurat prilegiului măreţ, făcură cuvîntări părinţii cateheţi, p[ărintele] Augustin Pop, prof. din a 3[a] clasă de normă, p[ărintele] Ambrosie Elekeşi, prof. de sintax şi p[ărintele] Ioan Fekete, prof. de fizică.

După aceea, la zece oare, intrară cu toţii în biserica catedrală şi domnii canonici capitulări împreună cu profesorii slujiră sfînta liturghie, după a cărei sfîrşit se sui în catedră prof. de istoria eclesiastică şi a canoanelor,' p[ărintele] Ioan Turc şi ţinu o cuvîntare nălţătoare de inimi, în carea, între altele, a prochemat pe toţi ca ziua aceasta şi-n viitor să se serbeze, ca o zi naţională, si să se păzească pacea si buna învoire a duhurilor" \

Ar fi bine dacă s-ar tipări cuvîntarea aceasta[2], precum şi nădejduim. însă şi pînă atunci, nu vor fi fără interes următoarele stihuri[3], făcute de
27 *părintele prof. Ioan Fekete şi cîntate de tinerimea scolastică: /*

Dreptate din ceriu oamenilor dată
Mîntui din necazuri asuprita ceată
Carea cu al tău scut, în orice îmtîmplare
Fiind întărită-şi află alinare,

Şi-ntru viforoasa lumei asuprire
Omului găteşti tu cu o dulce zîmbire
Armă neclătită, ne-nvinsă putere.
Oh, dulce, mărită a omului avere!

Ceriului plăcută, faci de înfloreşte
Năcăjită vîrstă, şi dacă sporeşte
Răutatea sorţei, din trista cădere
O rădici ferice, dîndu-i mîngăiere.

Tu, sîntă şi scumpă *nevinovăţie,*
Asupra-nveninatei limbi rea sumeţie,
O smeriţi puternic cu a voastră tărime,
Cît voioasă saltă a inimei mărime.

Pronia zeiască cu voi dimpreună
Viforul vieţei de noi îl răzbună
Şi peste plăcuta a dreptului viaţă
Rouă răcorează plină de dulceaţă. / 27"

Ah, ţie prea bune -zeule ceresc
Mulţemită adîncă cu toţi împlinesc,
Pentru că pe-al nostru prea bun arhiereu
L-ai păzit ferice de tot ce e rău,

Datu-i-ai putere ca să stăpînească
Turma cea aleasă şi să o păzească;
Subt a-nţelepciunei lui scut să domnească
Pacea, ca un chedru frumos să rodească.

Ţine-1, dară, Doamne, în viaţă lungă,
Zile fericite şi ani să ajungă,
Spre a naţiei vază şi a ta mărire,
Ne rugăm cu toţii-n aprinsă dorire!

Frate şi tată !

Pe lîngă toate că sunt cam bolnav, căutai a scrie acestea, fiind eu rugat mai ales de Turc[4], care nu mi-a dat pace nicidecît. Vezi, dară, şi netezeşte ce vei putea şi d-ta.

Cu poşta trecută ţi-am fost trimis o epistu/lă în care între altele, am 28
scris să nu-mi trimiţi gazete pînă ce nu mă voi aşeza, şi iată, alaltăieri căpătai un plic. Acum, dară, te rog să trimiţi şi de aci-ncolo, pe orice întîmplare, la Blaj, că ţi le voi plăti la d-nul Ţipariu.

Ca noutate, să ştii că la Bălgrad vine Petruţa[5] de la Ponorel. Aci va merge profesorul de matematică Aranyosi[6]. Acum cine va fi profesor în locu-i, nu ştiu.

Despre altele voi scrie ele altă dată, cînd voi fi mai sănătos.
Adieu!

Al d-tale mult prețuitor frate,

/. /. Mâny.

28*

Iată, îmi cură sîngele din nas! /

[Notă de subsol a lui Many]:

* „Tocma în ziua sus însemnată a anului trecut, în călătoria întreprinsă cătră Cluj, la apa Murăşului în satul Sîncrai, spăriindu-se caii, răpiră caleaşca, o răsturnară, iar episcopul, căzut afară, acăţîndu-i-se un picior de călească, fu tîrît, departe, pînă ce pică de pe un pod într-un adine de un stînjen şi jumătate. Măcar că şi caleaşca s-a prăvălit asupră-i, îl mîntui Dumnezeu că nu şi-a perdut viaţa".

[1] Pînă aici, scrisoarea-articol a lui Many este tipărită în întregime, fără nici o modificare la rubrica *Transilvania* din *Gazeta Transilvaniei,* IX, 1846, nr. 13, p. 49, împreună cu nota din subsol *.

[2] Cuvîntarea lui Turcu nu s-a tipărit. Textul ei nu se cunoaşte.

[3] Nici versurile lui Fekete Negruţiu, cele mai timpurii încercări literare pe care i le cunoaştem pînă astăzi, nu vor vedea lumina tiparului. Apar acum, în această ediţie, pentru prima dată.

[4] *Ioan Turcu,* 1816—1852, după studii la Tîrgu Mureş şi Cluj a urmat teologia la Blaj. Din 1841 a funcţionat la Blaj ca profesor la teologii moralişti. în 1843, la deschiderea procesului lemenian, este arhivarul cancelariei episcopeşti, funcţionînd în această calitate de secretar pînă în 1846. Mai tîrziu a predat istoria bisericească şi dreptul canonic. Cel care în 1839, cu ocazia onomasticei episcopului Ioan Lemeni a scris poemul *Lux operosae virtutis Ilustrissimi ac Reverendissimi Domini Ioannis Lemeny,* era probabil obişnuit ca la fiecare onomastică să-i facă episcopului cîte o bucurie, de aceea a ţinut la apariţia corespondenţei respective. Fidelitatea faţă de Lemeni îl va costa în 1848, ca pe Iosif Many, închisoarea, unde va sta ca şi Many, zece luni.

[5] *Efrem Petruţia,* 1799—1875, a funcţionat la Blaj ca profesor de gramatică între 1821—1823. Este trimis apoi preot la Vidra de Jos, devenind un intim al lui Avram Iancu şi luînd parte activă la revoluţia de ia 1848—1849.

[6] *Ioan Aranyosi sau Arieşan,* 1816—1874, profesor la Blaj între 1845—1854, unde a predat matematica şi fizica. Din 1854 a fost capelan al Regimentului 51 de infanterie, trăind la Praga, Viena, Tg. Mureş, Cluj etc. şi scriind literatură în limba maghiară cu numele *Aranyosi.*

IX

Blaj, după Rusale, 1846

Frate si tată !

Iacă, îţi trimit *tandem aliquando* [1] un extract din autorii clasici latini, şi anume din Corneliu Nepot [2], biogrăfiele acelor bărbaţi carii au interes mai mare pentru români, precum mi-a spus şi d. Tipariu. Ai zice că e prea mult a da odată atîta în *Foaie.* Aceasta mi-a venit şi mie în minte, dar ştiu şi aceea ca novela lui Jojica, *Erculanul* [3], ieşită în anul trecut, de nu mai mult, dar atîta cuprindea în sine ca manuscriptul pe care ţi-l trimit acuma.

Apoi am şi întîrziat cătvaş, pricina însă era că aşteptam să capăt traducerea franţozească a lui G. Nepotu [4], fiindcă stilul franţozesc se poate bine ajuta. Mai încolo, m-am cuprins şi cu alte celea, anume *Panegyrul* lui Pliniu [5] îmi pricinuieşte multă frîngere de cap. Gîndul

mi-ar fi ca să-l închin prinţului [6], că şi producţia franţozească de Sasy e închinată unui prinţ franţuz [7].

Apropos! D[omnul] Tipar îl are tradus pe Eutropiu şi alte miscelane, din greceşte pe Erodot / precum şi ştii doară [8]. io

I-am spus despre Stoica [9] din Ieşi, despre Eliad [10]. M-a încurăgiat să n-am grijea lor: e bine încă [dacă] de la acelaşi autor se traduce de mai mulţi. Timpul va alege, ce e mai bun va învinge.

Nu ştiu, oare te învoieşti cum am românit eu numele proprii? Eu am imitat pe Laurian [11]. Încît pentru celelalte, drept că m-am ţinut de original, şi unde n-am avut încătrău, m-am depărtat, dar m-am silit să nu scriu în contra firei limbei române, să fiu plan şi precis etc. într-un loc n-am ştiut cum să traduc pe *pedisequus* [12] în *Viaţa lui Aticu* [13]. Vezi de mai direge şi d-ta.

Acum sînt îngrijit, căci ep[iscojpul e bolnav de mult timp, numi-am putut găsi timp cuvenit să mă-nţeleg că cum şi cînd să se tipărească Salustiu [14], din care încă îţi voi trimite extract, şi Corneliu Nepot.

Nu-i crede, frate, că acest episcop, cum e dispus, tot ar vrea să facă multe, ci pare că-l ţine ceva împedecat. îi cere sănătatea să meargă la vreo apă minerală, ca să se mai uşureze: nu poate, nu ştie ce să facă.

Am înţeles că era să vii la Sebeş la adunare [16]. N-ai venit. Doară ţi bolnavă familia? Ai căpătat acum de curînd două scrisori de la mine?

Iată, îţi trimit o chitanţă ca să-mi trimiţi gazete şi să fii plătit şi pe semestrul trecut din banii care îi am la sparcasa.

Adieu!

Al d-tale mult stimător,

/. /. Many. \ 10v

[1] „în sfîrsit".

[2] Vezi: *Probe de traducere in româneşte din autorii clasici latini, anume din Corneliu Nepotu: Amilcare,* în *Foaie pentru minte...,* IX, 1846, nr. 38, p. 301—303. Se traduc paragrafele I—IV. Nesemnat.

[3] Nicolae Jojica, *Erculanul (Novelă din timpul romanilor vechi)* tradusă de I. Many în *Foaie pentru minte...,* 1845, nr. 36, p. 290—292; nr. 37, p. 297—300; nr. 38, p. 305—308, nr. 39, p. 313—316; nr. 40, p. 321—324; nr. 41, p. 328—330. *Josika Miklos,* 1794—1865, întemeietorul prozei maghiare moderne, autor de o prodigiozitate ieşită din comun (romanele mai importante: *Abafi,* Pesta, 1836; *Zolyomi,* Pesta, 1836; *Az utolso Bâthori,* Pesta, 1837; *A csehek Magyarorszâgon,* Pesta, 1839). Cu un an în urmă, în 1845, Josika a publicat volumul de nuvele *Sziv reytelmei,* din care Many a tradus *Erculanul.*

[4] După cum se vede lucrează după intermediar francez.

[5] Traducerea *Panegiricului* din Pliniu n-a mai apărut. Singura traducere înregistrată de *Foaie pentru minte...,* din acest autor este din 1851 şi îi aparţine lui D. Stoica de la Iaşi.

[6] Prinţului moştenitor al tronului habsburgic, copilul Franz Josif, viitorul împărat al Austriei.

[7] Scriitorul francez *Isaac Lemaître de Sacy,* 1613—1684, teolog jansenist şi traducător al *Ribliei* în limba franceză (32 de volume) şi al lucrării *L Imitation de Jesus-Christ* (1662) folosind metoda de a traduce sub pseudonim şi de-a şi închina traducerile unor notabilităţi importante.

[8] Vezi în volumul următor, IV, scrisorile lui Cipariu către Bariţ.

[9] *D. Stoica,* unul din harnicii traducători de literatură antică, colaborator, alături de Şt. Stoica, în acest domeniu la foile lui Bariţ.

[10] I. Heliade Rădulescu.

[11] E vorba de un proces de românizare a numelor proprii antice prin eliminarea consoanei finale sau adăugarea unei terminaţii româneşti, ca de pildă Sallustius = Sallustiu; Cicero = Cicerone; Cornelius Nepos = Corneliu Nepot; Herodot = Erodot etc, procedeu folosit mai ales de A. Treboniu Laurian.

[12] Sclav care mergea în spatele stăpînului; adept, tovarăş, imitator (pesidis-f-sequus = care îl urmează la pas).

[13] Nu s-a publicat şi nu cunoaştem soarta manuscrisului. Este vorba de *Viaţa lui Atticus* de Cornelius Nepos.

[14] *Foaie pentru minte...* nu-i publică, probabil din lipsă de spaţiu, nici traducerile din Sallustius. O singură „sentenţie" din acesta îi apare în 1839, nr. 47, p. 376. Dar s-ar putea tot atît de bine ca Bariţ să fi trimis traducerile lui Many la Heliade Rădulescu, unde s-au îngropat apoi, împreună cu tot planul grandios şi pueril al *Bibliotecii Universale.*

[15] Despre adunarea de la Sebeş vezi *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 45, p. 178: „însoţirea pentru cunoaşterea patriei [= asociaţia săsească Vereins fur siebenburgische Landeskunde, care avea o interesantă publicaţie, *Archiv des Vereins filr siebenburgische Landeskunde,* care apărea la Sibiu din 1843; vezi H e i n r i c h R e z, *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn,* Miinchen, 1935, p. 47, nr. 62] îşi ţinu ale sale numeroase şedinţe anuale în săptămîna rusaliilor şi în 6 iunie n. fu cea din urmă. Un estract din dezbaterile şi sfătuirile aceleaşi vom împărtăşi altădată". într-adevăr, revine cu noi amănunte în nr. 46, p. 181, arătînd că adunarea societăţii s-a deschis la 3 iunie, printr-o şedinţă a comitetului, apoi în 4 iunie prezidentul ei Iosif Bedeus von Scharenberg a ţinut o cuvîntare în biserica luterană despre vechimea oraşului, urmată de aceea a judelui regesc din Sebeş, Samuil Maister, după care se citiră statutele şi protocolul „însoţirei", fixîndu-se viitoarea adunare la Cincul Mare. Au urmat „mai multe încercări în ramile ştiinţelor", propunîndu-se a se lucra şi o hartă a pămîntului săsesc. Activitatea ştiinţifică s-a desfăşurat pe secţii: istorie, sub conducerea lui Kemeny Josef, geografie — Friedrich Fleps şi fizice — Samuil Brassai.

Blaj, 23[a] iunie n. 1846

Iubite frate!

Mă grăbesc a-ţi răspunde, ca să nu fii îndelungat în aşteptare.

Acum să ştii că e judecat şi protopopul Gutean. Gonsistoriul delegat tocmai ieri a pronunciat sentinţa asupră-i, ca în termin de 30 zile să iese din Cut, pînă-n trei ani să fie lipsit de toate drepturile preuţeşti, şi apoi numai după aceea, dacă s-a purtat bine, are de a cere iertare [1] şi a-l depreca pe ep[isco]pul, şi a se aşeza în vreo parohie ce i s-ar întîmplă să o capete. Nainte de acestea toate, e îndatorat strîns să plătească banii adunaţi din tract pe seama fondului deficianţilor şi doizecerii neadministraţi la perceptor pentru vaccinaţie. Omul mai brutal decît toţi, fedelul exemplar al grobianităţii, fu însuşi de faţă; au cercat să mestece multe, să facă excepţii etc. Ne sfetindu-i-se, a cerut deliberatul în copie-
11 parie — s-a declarat că va sta pe lîngă recursul insinuat / mai demult la Maiestate, protestul în contra executărei deliberatului. Fiscul (protopopul] de la S[ibi]u) a apelat la Strigon, unde se şi trimit astăzi actele toate. N.B.: Scaunul protop[op]esc lucrase toate româneşte, şi a trebuit a se traduce în latineşte! Oameni fără prevedere ! [2]

Asesori au fost, dintre canonici, Boer [3] ca prezide, Bârna [4], Ţip[ariu], Ş[ere]ni [5] şi egumenul...[6]. Dintre protopopi Iurianul[7], Bălăianul[8],' Roşianul[9] (acum căp[ătă] brîu r[oşu]) şi Sacalai[10] ca notar, căci incomparabilul Alpini [11] medieşanul n-a putut veni.

Să mai ştii încă că Bocşa [12] de la Gherla, Silaşi [13] de la Beclean şi Chirilă [14] de la Săcărîmb căpătară brău roşu. Le va fi inima uşura.

De ai vedea că cum se adună oamenii tot mereu, în sperinţa de a fi şi ei condecoraţi. Săracă lume!

Ian să ti-ntreb: căpătat-ai extractul din Corneliu Nepot, prin Moldovan [15] de la Făgăraş ? Ţi-1 comand. Cred că va plăti mai mult decît o romanţă, cu atît mai vîrtos că am şi promis publicului a-l da. Să-1 treci, dară, tot în *Foaie.*

Tot eram să te întreb că ce vrea Eliad cu a sa *Bibliotecă Universală ?*[16] Primeşte el şi de la alţii traducţii gata ? [17] Are colucrători ? Pentru ce nu
i-au numit, dacă are? Cum va prenumăra cineva / neştiind că cine sînt 11v
lucrătorii, că singur Eliade nu poate da toate? E oare jucăreie, sau lucru serios ? [18] Scrie-mi I

Sallustiu, Cornfelius] Nep[os], ceva din Iuliu Cesar, Curtius, Giceron, Tacit stau gata la mine. Acum de curînd o să gat *Cugetările* lui Pascal [19], ca să nu zică lumea rea că mă cuprind numai cu profane. Timp şi sănătate am. Eu tot lucru, alţii iau banii. Oare cînd va fi să nu mai fiu numai *Nothnagel?*[20]

Bălgradu să nu mi-1 mai pomeneşti... O să vie încă vremea să trec într-airea, unde mă cheamă îngerul. De la mine a trecut. *Fac me talem, talis ero* [21]. Vom mai vorbi. *Eu tot pe aici voi fi încă.*

Mă voi sili a cerceta după celea cerute. Insă aşteaptă o ţîrişoară, că ep[isco]pul se va muta în castel cît mai curînd, şi se va muta şi arhivul ep[isco]pesc acolo. Pînă atunci voi să scutur praful de pe scrisorile din Biblioteca călugărilor.

Mă îndemni spre istorie ? Frate, sunt încă prea tînăr, barbă şi mustetă nu de mult am. Bine ar fi ! Poate voi căpăta gust mai tîrziu.

Ultimo: arhimandritul de la Suceava, Melchisedec Lemenyi, pleacă azi către Sibiu, deci şi la Braşov se va repezi. Ia seama, purtaţi-1 pe acest văr al ep[isco]pului nostru.

P[ărintele] Andrei Pop [22] cere să-i trimiţi cu *carul iute* sau şi prin geantă, două exemplare din *Manualul de filosofie* [23].

Să aveţi sănătate!

Al d-voastră mult stimătoriu,

I. I. Mâny.

Pro coronide [24] să ştii că Răduţ nu se va mai prenumăra, că nu se poate împăca cu slovele de acum [25]. Deci am păţit rău cu el, mi-a trimis *Gazeta* să o ţiu eu şi să plătesc pentru celea nemţeşti pe seama lui. Aşadar poţi băga mie răspuns în clărtul lui. / 12

[Adresa:] Herrn Herrn *Georg v. Baricz* Redacteur zu *Kronstad*

[1] Protopopul Cutului era Teofil Alpini (între 1823 — 1 ianuarie 1848). Teofil Alpini se număra şi el între adepţii lui Bărnuţiu, în procesul de la Blaj, mai cu seamă din cauza eliminării din liceu a propriului său fiu, Ioan Alpini, împreună cu alţi 10 colegi răzvrătiţi împotriva episcopului Lemeni: Simion Beldian, Zaheu Hodoş, îoan Munteanu, Teodor Poruţiu, Vasiîe Salvian, George Vitez, Ştefan Pinciu, Vasile

Bochiş şi Petru Radu (vezi J a k a b E l e k, *Szabadsăgharczunk tortenetehez...,* p. 49—50; G e o r g e B o g d a n - D u i c ă, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* p. 64, nota 1; C o r i o l a n S u c i u, *Preambule la procesul lemenian.* II. *Pretinsele atentate contra lui Bărnuţiu,* în *Cultura creştină,* XVIII, 1938, nr. 12, p. 730—746). Se pare însă că sentinţa asupra lui Teofil Alpini — de înlăturare din protopopiat — nu s-a aplicat, de vreme ce îl întîlnim în continuare ca protopop al Cutului, pînă în 1848.

[2] Acest recursant este însuşi Nicolae Maniu, protopopul Sibiului. Faptul că şi-a redactat toate actele recursului în româneşte îl caracterizează pe îndrăzneţul adversar al exceselor de orice fel ce se cuibăriseră la Blaj. Bun român şi patriot, Maniu stăruia pe poziţiile greco-catolicismuîui oriental, aşa cum fusese el practicat înaintea episcopului Bob. Era ajutat şi de faptul că funcţiona într-un puternic centru al neuniţilor, Sibiul, unde românii foloseau în actele bisericeşti *numai* limba română.

[3] Canonicul Ştefan Boer, despre care vezi supra, scris. VII, n. 8.

[4] *Ioan Bârna,* 1784—1850, originar din Sîncraiul de Mureş, dan părinţii Nicolae Bârna, parohul greco-catolic al locului şi Măria Tămaş, dintr-o familie de nobili români din Bandul de Cîmpie. Cursurile primare le-a urmat la franciscanii din Aiud iar gimnaziul şi cursul teologic la Blaj. După absolvirea teologiei e oprit cîţiva ani la Blaj, ca dascăl, apoi hirotonit preot şi trimis în parohia Vereşmart. Ajunge protopop în 1833. După 28 de ani de păstorie, în 10 februarie 1837 e chemat în rîndul canonicilor Blajului. în 1839 e numit rector al Seminarului teologic. Cînd a murit, la 17 octombrie 1850, era canonic scolastic.

[5] Teodor Şereni, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XIV, n. 6.

[6] Egumen al Mănăstirii Sfîntul Vasile cel Mare din Blaj era acum Augustin Ioviani, după moartea, în 1840, a lui Ioan Inocenţiu Ladoşi (vezi I o a n R a ţ i u, *Blajul. Scurte notiţe informative,* Braşov, 1911, p. 20).

[7] „Iurianul" este Theodor Pop, preot în. Iuriul de Cîmpie între 1833—1849 şi în acelaşi timp vicearhidiacon al Protopopiatului Cojocnei. Vezi *Novum et vetus Calendarium ad Annum vulgarem MDCCCXLVI in asum Magni Principatis Transilvaniae. Claudiopoli,* p. 257 ; *Şematismul veneratului cler al Archidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia si Făgăraş pre anul Domnului 1900, de la Sînta Unire 200,* Blaj, f.a. [1900], p. 269.

[8] Protopopul Simion Bocşa, paroh în Bărăi (pe atunci Bâlvânyos sau Bălaia) şi „archidiaconus Buzanensis", cf. *Novum et vetus Calendar ium...,* p. 258.

[9] „Roşianul" = Vasile Pauletti, paroh în Roşia de Secaş şi arhidiacon al Protopopiatului Armenilor („Archidiaconsus Ormenyszekiensis"). Vezi *Schematismus venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania pro Anno a Christo nato MDCCCXLII ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV. Blasii. Typis Seminarii diocesani; Novum et vetus calendar ium...,* p. 255; *Şematismul...* [1900], p. 199.

[10] *Ioan Sacalai,* 1807—1860, figură de mîna doua a greco-catolismului transilvănean. Absolvent de teologie la Blaj, a fost o vreme (1831—1833) paroh, apoi profesor la Blaj în răstimpurile 1833—1834 şi 1839—1840. Din 1840 era paroh la Turda.

[11] *Constantin Alpini,?* — 1846, absolvent de filosofie la Cluj — coleg cu Bariţ — şi de teologie la Viena, e mai întîi preot în Sălaj iar apoi protopop de Mediaş. In această calitate a redactat un memoriu întru apărarea şcolilor naţionale din protopopiat. A fost un colaborator ai foilor lui Bariţ şi un corespondent asiduu al acestuia. (Epistolele sale către Bariţ, care se află la B.A.R., ms. rom. 992, f. 1—34, se vor publica într-un volum următor.) Vezi necrologul lui Alpini în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 99, p. 394. „incomparabilul Alpini" n-a putut participa la adunarea în cauză, fiind grav bolnav.

[12] Simion Bocşa, despre care vezi n. 8.

[13] Vasile Silasi, protopop greco-catolic al Becleanului (cf. *Schematismus...* [1842], p. 279.

[14] *Ioan Chirilă,* 1803—1879, a fost profesor la Blaj între 1825—1830, apoi paroh la Săcărîmbu (1830—1846), protopop al Bobîlnei şi vicar al Făgăraşului (1846—1862). El şi cei doi — Bocşa şi Silaşi — au primit brîul roşu ca semn de răsplată din partea lui Lemeni pentru sprijinul acordat împotriva partidei lui Bărnuţiu.

[15] Este vorba de capelanul George Moldovan de la Făgăraş (cf. *Şematismul...* [1900], p. 607).

[16] Despre *Biblioteca Universală* a lui Heliade Rădulescu vezi amănunte în corespondenţa lui Grigore Mihali din acest volum, nr. VII, n. 6.

[17] Heliade Rădulescu voia să realizeze totul singur, din care cauză întreprinderea sa eşuează foarte curînd.

[18] Mai degrabă un act de exaltare tipic heliadiană!

[19] Din toată această pleiadă de traduceri, a cărei seriozitate impune, Bariţ n-a fructificat nimic. Să le fi trimis, oare, la Bucureşti pentru *Biblioteca Universală,* unde s-or fi pierdut împreună cu multe altele?

[20] „Surogat". în secolul trecut *surogat de profesor* însemna profesor suplinitor. Dar Many dă aici expresiei un vag sens peiorativ, Nothnagel însemnînd un obiect pe care-l foloseşti la mare strîmtoare. Vezi expresia germană Nothnagel = cui de nevoie.

[21] „Ia-mă aşa cum sînt". ^

[22] *Andrei Liviu Pop,* 1816—1818, teolog de mare erudiţie şi profesor vestit al Liceului greco-catolic din Blaj. Originar din Bărăi, Comitatul Cojocna, a învăţat la călugării franciscani din Sic, apoi la piariştii din Cluj, în fine, şi-a încheiat studiile la Seminarul teologic din Blaj. între 1842—1847 a fost profesor de retorică la Blaj iar între 1847—1848 de fizică. în timpul revoluţiei a ajuns în principatele româneşti. După reîntoarcere a funcţionat ca profesor la Şimleul Silvaniei şi Sibiu. între 1855—1857 e paroh la Săcărîmbu. După înfiinţarea Episcopiei greco-catolice de Lugoj e ales, în 1857, membru în proaspătul capitlu bănăţean, în care calitate a urcat pînă la demnitatea de prelat papal. A fost şi membru corespondent al Academiei Române. Scrieri: *Einleitung zur Erkennung der romänischen Sprache,* Teschen, 1852 ; *Catechism pentru tinerimea rom. gr.-cat.,* Lugoj, 1866; *Cornelius Nepos. (Tradus şi explicat în limba română.),* Lugoj, 1863; *M. T.Cicerone: De senectute,* Lugoj, 1897.

[23] E vorba de cartea lui August Treboniu Laurian, *Manual de filosofie lucrat după programa Universităţii de la Paris din 1840 de A. Delavigne...,* traducere tipărită la Bucureşti în 1846.

[24] „în altă ordine de idei".

[25] Deşi foarte modeste, încercările lui Bariţ de a moderniza în sens latin ortografia foilor sale — mai ales a *Foii pentru minte...* — au avut destui adversari, printre care şi acest Răduţ despre a cărui existenţă nu putem reconstitui nimic.

XI

Blaj, 26* jun. (1)846

Frate si tată !

Ţi-am fost scris cu poşta trecută. Iată că-ţi scriu şi acuma. Caută în *Vasdrnapi Ujsâg,* în de curînd ieşitul număr, este un articol întitulat *Magyar szineszet Balâsfalvân* [1]; Partea întîie din acel articol plăteşte ceva, dar unde zice că clericii sînt siliţi să plătească gloabă în bani dacă nu vorbesc ungureşte, şi că t[ea]trul românesc şi redigerea *Aurorei* s-ar fi oprit numai ca să-nveţe clericii ungureşte [2], n-are drept, şi minte în sufletul său cela ce au scris [3] unele ca acestea.

Nu mă mir însă că s-au scris, pentru că avem neşte oameni, chiar dintre profesori, carii dacă dau faţă cu vreun maghiar, stau gata cu toată inima a se descoperi pentru ungurism, şi de aci urmează că dau informaţii neghioabe. Căci altmintrea nu le-ar fi putut B-r trage acelea din condei.

Aurora [4], să-ţi spui drept, a încetat pentru că nu s-au silit tinerii clerici a cultiva în aceea limba scrierei, ci polemizau numai cu patimă, într-o limbă pe cît se poate mai neromânească, şi că cei ce scriau o făceau

numai spre ostentaţie, căci măcar o poezie de d[oam]ne-ajută abia mai găseşti în ea.

Încetarea teatrului se întîmplă că blăstemaţii de turburători făcură delaţie precum că femeile şi fetele adunate la spectacol, după încheierea bucatei produse, intra la d-nul rector şi dănţuiau cu profesorii şi cu cle-
13 ricii la mese de muzică, şi ar fi făcut şi cît[e]-un amor etc. [5] /

Vezi blăstămăţie, însuşi delatorul'eorifeu Crăcea — fiind în seminar prefectul studiilor[6] — a jucat şi au dat astfeli exemplu său.

Din acestea poţi pricepe cam ce să scrii. Căci vai de noi şi pînă acum, fiindcă fusese Silaşi, şogorul ep[iscojpului la Sibiu, de unde se re-ntoarse azi: a spus că ar fi făcut impresie rea în neuniţi acel articol[7]. Vezi ce mizerie e pentru ai noştri; stau pe lîngă ungurie, nu le pasă de rumânism, n-au spirit pentru acela, şi iată urmarea: că nu ştiu nici ungureşte cumsecade, nici româneşte.

Ia-ţi, dară, osteneala şi spală-ne, de ţi s-ar părea, aşa ca cînd ar scrie cineva de airea, să nu tocma din Blaj [8]. în *Vasdrnapi* voi scrie eu minteni[9].

Cererea mă voi sili a o împlini: documente vei căpăta, dar să ştii că protocolul în care se află actele unirei şi a tinerei soboarelor *e trimis la gubern.*

Primit-ai un plic de la Făgăraş, de la mine ?

D[omnul] Tipar încă n-au primit pachetul de la tatăl d-tale[10]. *Melchisedec Lemenyi,* arhimandritul de la Suceava, a sosit pînă acum la d-voastră?

Apropos: articulul *Ungaria*[11] făcu împresie plăcută aici. Bogat om eşti!

Ep[isco]pul îţi mulţămeşte pentru înştiinţarea despre Schmidt. Adieu!

/. Many. /

[1] *Magyar szinezet Baldsfalvdn,* articol din *Vasdrnapi Vjsdg* de la Cluj (1846 nr. 632, p. 391) este semnat *B-r.* iar G. Bogdan-Duică *(Viaţa si ideile lui Simion Bărnuţiu,* p. 220—221) îl atribuie pe bună dreptate lui Bărnuţiu. E continuarea campaniei din 1842—1843 împotriva lui Lemeni si a Curiei episcopale blăjene Bărnuţiu era un gazetar priceput. Intr-o formă abilă (â la „cine are urechi de auzit să audă!"), el trage un serios semnal de alarmă în legătură cu procesul de maghiarizare a Blajului, într-o publicaţie maghiară! Iată cîteva afirmaţii pe şleau: „Blajul se maghiarizează şi prin aceasta progresează [sic!] într-una", sau: „în Curtea episcopească niciodată, dar niciodată nu se aude limba românească,ci numai ceaungurească", sau: „S-a dat ordin profesorilor să reprezinte piese ungureşti; ba chiar o mică revistă românească, redactată de ei sub numele *Aurora,* s-a şi suspendat" (vezi traducerea articolului lui G. B o g d a n-D u i c ă, *Op. cit.,* p. 220—221). Lucrurile semnalate de Bărnuţiu se petreceau aşadar, în Blaj, în citadela vieţii spirituale româneşti, locul trudei unor patrioţi înflăcăraţi ca Inochentie Mieu, Grigore Maior, Gheorghe Şincai! Era un rezultat al înfrîngerii pe care o suferise momentan partida naţională din partea lui Lemeni.

[2] Nu există o formulare *ad litteram* în acest sens în articolul lui Bărnuţiu, dar concluzia întregului articol este că mai marii Blajului forţează maghiarizarea vieţii culturale dm oraşul de la confluenţa Tîrnavelor.

[3] în mod cu totul ciudat, Many nu ştie cine este autorul articolului. El care l-a descoperit atît de uşor pe Alexandru Bohăţel sub pseudonimul Sosmezoi Sândor

(vezi scris. III, supra), nu ghiceşte cine e *B-r.,* pseudonim care sugerează atît de uşor numele lui Bărnuţiu. Lovitura acestuia este cu totul abilă: el, cel refugiat din calea aristocraţilor unguri în mijlocul saşilor de la Sibiu, care duceau un adevărat război politic împotriva acestor aristocraţi (vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, nr. 6), foloseşte drept tribună a atacului său o publicaţie ungurească! ! Dar anonimatul lui Bărnuţiu nu rămîne nodescoperit (vezi aci infra, n. 8.).

^*Aurora,* revistă manuscrisă a elevilor români din Blaj. Nu s-a păstrat nici un număr. Dintr-un manuscris aflat la B.A.R. (vezi I o a n B i a n u şi R. C a r a c a s, *Catalogul manuscriptelor româneşti,* II, Bucureşti, 1913, p. 188—193) putem deduce că ea a apărut între 1838—1840. Nici despre periodicitatea ei nu ştim prea multe, în 1839 se semnalează nr. 5; din 1840 avem referinţe la nr. 20. Colaboratorii mai însemnaţi ai revistei erau Constantin Alpini, Iosif Many, Iacob Mureşanu, Ioan Rusu si'Nicolae Pauletti.

[5]* Insinuare departe de a fi fără conţinut. La Blaj, în ultimul deceniu al păstoriei lui Lemeni, se pare că se întîmplau şi unele fapte care frizau oarecum severa disciplină clericală, fapte care-l implicau uneori chiar pe episcop (vezi în acest sens un convingător document-anchetă redactat de Bărnuţiu, la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fondul Blaj, arhiva personală Ioan Lemeni, nr. 3581) sau pe funcţionarii săi cei mai apropiaţi, ca Vasile Raţiu (lucru pe care îi dovedesc un mare număr de documente, dar mai cu seamă scrisorile lui Timotei Cipariu către Bariţ; vezi şi C o r i o l a n S u c i u, *Crîmpeie din procesul...,* p. 50; celebra scrisoare a Iui Ioan Maiorescu către Bariţ din 20 iunie 1845, *l&George Bariţ si contemporanii săi,* I, p. 285—292). Toate acestea se petreceau sub ochii scandalizaţi ai locuitorilor micului tîrg, stîrnind o teribilă stare de iritare mai cu seamă în rîndul elevilor. A fost un motiv în plus pentru Bărnuţiu şi adepţii săi să pornească acţiunea de răsturnare a episcopului, dar se pare că şi punctul cel mai vulnerabil al acţiunii, căci aceste lucruri erau de o gravitate deosebită, foarte delicate şi greu de dovedit, eînd era vorba de un episcop (vezi şi scris. VI, n. 2).

*[6] „Delatorul corifeu Crăcea" = poreclă a profesorului Dimitrie Boer. Vezi scrisorile lui Timotei Cipariu către Bariţ, în volumul IV al acestei colecţii, epistolele despre procesul lemenian.

[7] Adică *Magyar szineszet Baldzsfalvdh* (vezi supra, nota 1).

[8] La primirea scrisorii lui Many — care după calendarul vechi este din 14 iunie — Bariţ apucă într-adevăr condeiul, ca să-1 combată pe autorul articolului din *Vasdrnapi tfjsâg.* Bariţ nu are dubii asupra autorului, după cum reiese din conţinutul polemicii sale cu titlul *17 iunie st. v. 1646. Blaj,* inserate în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 49, p. 194—195. Polemica lui Bariţ este formală, slabă, neconvinsă şi neconvingătoare. E limpede că se afla între ScyHa şi Caribda: nu avea intenţia să lovească în Bărnuţiu şi în acelaşi timp se simţea dator să-1 apere pe episcop de grava învinuire că lasă Blajul pradă maghiarizării. Un lucru interesant, demn de reţinut: Bariţ nu combate *fondul* articolului, adică faptul că la Blaj se învăţa limba maghiară — dovadă că Bărnuţiu avea dreptate — ci aduce argumentul că este bine să se cunoască limbile ţării.

Curînd, *in Gzzita de Transilvania* intervine un al doilea articol împotriva lui *B-r.* din *Vasdrnapi tîjsâg (20 iun,ie st. v. 1846. Teatru unguresc in Blaj,* IX, 1-846, nr. 50, p. 197'), semnat —*a. E.* un pseudonim folosit şi de Iosif Many, dar de data aceasta autorul nu este el,după cum reiese din chiar conţinutul acestei scrisori. Autorul — poate Cipariu — lasă să se înţeleagă că ştie cine e *„semi-anonimul* B-r." Vrînd să riposteze tot printr-o lovitură indirectă, cum făcuse şi Bărnuţiu, scrie: „Autorul acestui articol e ne-ndoit un entuziast zelos pentru ungurirea românilor". Iată la ce consecinţe nefireşti — Bărnuţiu, antipatriot! — a adus dezlănţuirea polemică din acei ani (le mare zbucium pentru românii transilvăneni.

La subsolul celui de al doilea articol, Bariţ include o notă din care reiese o dată în plus neplăcerea redactorului braşovean pentru această discordie. Din aceeaşi notă aflăm că el este autorul primului articol, *17 iunie st. v. 1846, Blaj :* „Dacă ştiam că cu poşta cea mai de aproape ne vine articolul acesta, noi în nr. tr[ecut] ne puteam cruţa osteneala de recenzent". Cele două riposte la articolul lui Bărnuţiu au fost retipărite la G e o r g e B o g d a n-L u i c ă, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* p. 221—223.

A treia intervenţie va fi chiar scrisoarea de faţă a lui Many, pe care Bariţ o tipăreşte în *Gazeta de'Transilvania* (IX, 1846, nr. 51, p 202), cu următorul text: „*Din Blaj.* Iată şi o altă scrisoare, de la altă mînă, în cauza teatrului [întreaga polemică fusese declanşată de prezenţa la Blaj a unei echipe a Teatrului maghiar din Cluj — n. ns.], din carea noi putem scoate numai următoarele ponturi: « Văzuşi în *V[asdrnapi] ifjsăg* ce poate face un corespondent indiscret şi simplu! Partea întîi din acel articol mai plăteşte ceva, dar unde zice că clericii sînt siliţi a da gloabă în bani dacă nu vorbesc ungureşte şi că teatrul românesc şi redigerea *Aurorei* s-ar fi oprit numai ca să înveţe clericii ungureşte, minte în sufletul său cel care au scornit unele ca acestea. Eu însă nu mă mir că s-au scris, pentru că şi noi, ca şi alţii, avem unii (din norocire prea puţini) oameni servili, carii cu purtarea lor dau străinilor prilej de a lua despre noi informaţii neghioabe, căci altmintrelea străinul B-r n-avea de unde suge acele nimicuri, nici a amesteca cu teatrul cîte altele. *Aurora,* să-ţi spui drept, au încetat pentru că tinerii nu s-au silit a cultiva în aceea limba scrierii, ba unii din ei — pe atunci — polemizau cu patimă, într-o limbă destul de hăţită şi întortocheată şi că cei carii scriau făceau mai mult spre ostentaţie, iar nu spre a se deprinde la un stil de limbă curată, corectă şi dulce. Causa încetării teatrului o poţi şti şi d-ta, ca unul care ai fost dat cel dintîi impuls la acelaşi".

Am reprodus articolul ca pe o mostră de felul cum prelucra Bariţ scrisorile primite de la corespondenţi. Acest al treilea răspuns l-a interesat şi pe G. Bogdan-Duică *(Op. cit.,* p. 50), dar nu i-a identificat autorul. îl identificăm noi acum, pentru prima dată, în persoana lui Many, observînd însă că *spiritul* articolului e schimbat de Bariţ. în plus, redactorul adaugă şi amănuntul că lui îi aparţine iniţiativa primului teatru de amatori în limba română din Blaj (ca de altfel din întreaga Transilvanie, fapt dovedit la Ion Breazu, *Gheorghe Bariţ şi mişcarea teatrală românească din Transilvania,* în *Studiide literatură română şi comparată,* I, Cluj, 1970, p. 438—455).

[9] N-a mai scris, sau nu s-a publicat.

[10] Ioan Pop Barit, preot greco-catolic în Petridul de Mijloc din Comitatul Cluj.

[11] Păcat că Many nu specifică în rîndurile cui a făcut acest articol impresie bună. Credem că nicidecum în anturajul de la Curtea episcopală, ci mai degrabă între profesorii şi elevii şcolilor. Căci articolul *Ungaria. Greco-catolicismul şi greco-răsăritenismul* (din *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 47, p. 186— 187) este interesant şi curajos. Alcătuit de Bariţ pe baza unei corespondenţe din părţile Bihorului, al cărei autor nu-l putem identifica deocamdată, dar rotunjit de redactor cu completări care îi dau sens şi greutate, articolul este o îndrăzneaţă apostrofă împotriva prozelitismului religios în rîndul românilor. Dezbinarea religioasă între românii din Transilvania, Banat, Bihor, Maramureş, ş.a. nu este de bun augur. Concluzia articolului nu este prea favorabilă Blajului (cu toate că nici neajunsurile religiei neunite nu sînt ocolite), căci — se scrie — „românii din Ungaria şi Transilvania, dezbrăcîndu-se de ruşinătoriul fanatism, de micile certe rituale *si de oricare interes căutat sub steamătul celor patru punturi* [s. ns.] şi lăsînd acele certe pe seama asiaţilor, să lase la o parte numirile de uniţi şi neuniţi, să-şi caute o altă titulă pentru a lor relege, să ceară un arhiepiscop şi mitropolit, cu care să împreune toate episcopiile pe unde lăcuitorii sînt cu precumpănire români". Acest lucru este egal cu refacerea unităţii religioase a românilor, ca variantă a unităţii naţionale, idee pe care o vom reîntîlni abia la 1848, dar nu în elaboratele oficiale ale naţiunii române, ci numai în corespondenţa privată a conducătorilor. Prezenţa articolului în *Gazeta de Transilvania* dovedeşte încă o dată ataşamentui lui Bariţ faţă de programul partidei naţionale de la 1842 — 1846 (vezi introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu). Subliniem încă o dată deosebirea pe care o făcea redactorul de la Braşov între acţiunea politică naţională ce cuprinsese tot principatul şi ciocnirea personală, procesul penal între episcopul Lemeni şi profesorii conduşi de Bărnuţiu.

XII

Blaj, 17[a] iulie 1846

Frate şi tată!

întru urmarea epistolii d-tale din 28 iunie a.c. am deschis uşile junelui I. Puşcaş[1]. L-am ajutat să-şi compuie rugăminte, să grăiască cu episcopul şi canonicii ...

De rezultat căpătarăm că minteni cum va sosi nalta hotărîre de la Curte, că care să aibă valoare dintre testamentele reposatului Ramonţai[2], va să fie luare aminte şi spre junele prenumit, cu atît mai vîrtos că la medicină nici unul nu s-a insinuat pînă azi dintre .29 de concurenţi. Vom vedea pînă în septemvrie, pe cînd va fi doară şi ep[iscojpul la Viena, fiindcă Erdeli[3], ep[iscopulJ de la Oradie, i-a cumăndat acum de curînd ca, fără preget, să se gate de drum. Aceasta ar fi bine şi pentru alte lipse.

Iată, ţi trimit iarăşi un extract din protocolul prezidial, ca să poţi vedea cum că sînt împedecat şi nu-ţi pot trimite curînd documintele cerute. . . Apoi încă nici ep[iscojpul nu şi-a mutat încă arhivul în reşedinţa nouă. .. Adaogă încă că nu ar fi bine să ne grăbim prea tare, ci pe-ncet. . . *Sapienţi satis*[4].

îţi mulţemesc că-mi dai la lumină cîte un articol[5]. Dar căpătat-ai extractul trimis din Corneliu Nepotu, prin căplanul de la Făgăraş[6]? Vezi că şi acum îţi trimit *ceva,* să-l dai ca articul începător în *Gazetă*[7].

Dar să te mai întreb: ce face *Crucea din casă,* o tipăriţi ?[8] Că iată, e anul de cînd o am tradus / fiind eu încă cam prea tare grăbit. Vorbeşte 14
cu Korodi[9].

Cu *Octavia* tradusă după Kotzebue[10] ce să facem ? Au nu ar fi bine a o da să o tipărească bucureştenii, aşa precum ţi se va părea d-tale mai bine?

N-ai căpătat înştiinţare despre a lui La Mennais *Cuvinte[le] unui credincios?*[11] Nu mi-ar plăcea să piară!

Nu-mi pare rău să vinzi prietenului cărţile rămase la d-ta. Să vinzi încă şi pe *Diess Buch gehort dem Konig*[12] care e la Iacob Murăşan, căruia l-am trimis spre citire şi să fie în zălog — doi sfanţi — pentru că-mi trimite lada pînă la Făgăraş. *Coquin*[13] încă e la d-ta. Am uitat ce-i preţul, vei putea oblici la Nemeth[14], precum şi după preţul lui *Dies Buch* etc.

Canonicul Boer[15] îţi mulţămeşte că i-ai tocmit bundă. Căptuşeală cere de tibet şi-n loc de vată să se pună sub tibet Damisz, căci vata ţine prea cald. Pe 15[a] septemvrie să fi[e] gata de s-ar putea. De preţ nu te supăra.

Iartă că m-am grăbit, căci trebuie să mă duc la examene.

Vai, ce aş mai rîde să-ţi trimit în luna viitoare epistolă de la Viena!

Eu şi ca holtei am inimă de a simţi perderea d-tale[16].

Să fiţi sănătoşi. Mă-nchin lui Vasici etc.

Adieu!

/. Măny.j 14*

[1] Numele adevărat al lui Ioan cavaler de Puşcariu, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 177.

[2] Ioan Puşcariu solicita, după cîte ne dăm seama, o bursă din Fondul Simion Ramonţai, pe care acesta îl testase la moarte pe seama învăţăceilor români săraci, care aveau să-şi desăvîrşească studiile în Transilvania, Ungaria sau Austria (vezi *Testamentum pie donaţi medicinae doctoris Simeonis Ramonzai,* în *Foaie pentru minte...,* 1852, nr. 15—16, p. 57—64; I o a n R a ţ i u , *Blajul. Scurte notiţe informative,* Braşov, 1911, p. 73—75). *Simion Bamonţai* s-a născut în Someşeni, lîngă Cluj, la o dată ce nu se cunoaşte. După terminarea studiilor la Facultatea chirurgicală a Liceului academic piarist din Cluj a trecut în Moldova, unde a făcut o avere însemnată. Revenit la bătrîneţe în Imperiu (la Viena), instituie în 1843 Fundaţia Ramonţai, cu un capital de 200.000 de coroane. Nici un român nu donase pînă ia acea dată o sumă atît de mare pentru progresul şcolar al naţiunii. După moartea donatorului, în 1844, epitropul fundaţiei este Capi'tuîul din Blaj în frunte cu episcopul.

Cele dintîi burse din Fundaţia Ramonţai se acordă în 1845. Primii beneficiari sînt Paul Ramonţai, nepotul testatorului, care primeşte la 12 august 1845 aprobarea pentru 300 de florini pe an, ca student la Viena şi ,',orphano Ladislao Papp" (fiul doctorului Vasile Pop, mort în 1842) pentru Liceul academic piarist din Cluj. în 1846, anul cînd Puşcariu solicită ajutorul (era student în clasa inferioară de drept la Liceul academic piarist din Cluj, cf. publicaţia rarisimă azi *Auditores Juris. Philosophiae et Chirurgiae in Reg. Lyceo Claudiopolitano. Secundum Examina. Annuumque Frogressum. In Classes distributi. Anno MDCCCXLV,* Cluj, [1845]) se mai acordă două burse: lui „Gridi Pap Mâthe" (Matei Pop Gridanul), sub nr. 77/26 iunie 1846, pentru liceul clujean şi lui Emilius Recsi, „resoluto professore statisticae et juris canonici in Lyceo Claudiopolitano". Acesta din urmă — ceva mai tîrziu devenit o mare celebritate a culturii ungureşti — era fiul funcţionarului fiscal clujean Recsi Jânos şi al româncei Iuliana Brîncean. Cu nr. 22/30 ianuarie 1846, Capitulul blăjean îi acordă o bursă itinerantă („in expensas itinerarias") pentru desăvîrşirea studiilor. Puşcariu va primi aprobarea pentru stipendiu abia în primăvara lui 1848 (cu data de 17 martie, 60 de florini anual), pentru Facultatea chirurgicală a Liceului academic piarist din Cluj. Evenimentele nu-l vor lăsa să beneficieze de această favoare. Tot în primăvara anului 1848 mai primesc burse Ramonţai următorii: Dumitru Iacob, „practicant la Cămară" (cu nr. 95/5 aprilie 1848), Ilie Măcelariu, „jurat cancelist" (cu nr. 95/5 aprilie 1848) şi AL Papiu Ilarian (cu nr. 77/17 martie 1848). Papiu Ilarian îşi va reînnoi bursa în 1849, împreună cu Iosif Hodoş, Ioan Raţiu şi Ioan Şipotariu, pentru Facultatea de drept a Universităţii din Viena. Alţi bursieri ramonţiâni din primul deceniu al fundaţiei: Aron Pop (pentru studii de inginerie la Schemmtz), Ladislau Vaida, George Ciaciani, Iacob Pal, Andrei Pop şi Ioan Ursu.

[3] Despre episcopul greco-catolic de Oradea, Vasile Erdeli, vezi scrisorile lui Ioan Antonelli, nr. XIV, n. 10.

[4] „Cei înţelepţi se mulţumesc cu atîta".

[5] Many îi mulţumeşte pentru publicarea articolului *Pesta şi maghiarii. (Estract după un publicist),* din *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 51, p. 203—204; nr. 52, p. 207—208, semnat „J. J. Many". Credem că şi traducerea comentată din cartea lui Michelet, *Le Peuple,* sub titlul *Naţiile spune-vor ? (Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 55, p. 213—216) îi aparţine tot lui Many.

[6] Vezi scris. X, inclusiv n. 15.

[7] Acest „ceva" era, de fapt, un lucru foarte interesant. El apare ca „articol pregătitoriu" (de fond) în proximul număr al *Gazetei de Transilvania* sub titlul *Idei despre creşterea poporului* (IX, 1846, nr. 57, p. 225—226; nr. 58, p. 229—230), semnat „J. j! Mân y". Articolul, un adevărat studiu de sociologie culturală, dezvoltă o serie întreagă de idei pedagogice vizînd educaţia largă a publicului. Izvoarele lui Many sînt de căutat în literatura socială franceză şi maghiară. în tot cazul, e cea dintîi meditaţie tipărită a sa (mai de amploare) avînd ca obiect destinul popoarelor, domeniu degîndire care îl va absoarbe total în anii următori. Bariţ însoţeşte articolul lui Many de următoarea notă: „Acest articol ar avea loc în *Foaie,* dar scriitoriul îi ceru loc în *Gazetă.* Apoi, lăsaţi să citească şi politicii idei despre educaţie, fără care lor pe tot minutul li se mulţesc nevoile".

[8] Se tipărise, în *Foaie pentru minte...,* în urmă cu un an *(Crucea din casă sau ce este a se socoti despre beutura rachiului. Scos dintr-o cărticică,* 1845, nr. 43, p. 345—348; nr. 44, p. 349—353; nr. 46, p. 370—372; nr. 47, p. 376—378), aşa că nu poate fi vorba despre foile lui Bariţ. La sfîrşitul ultimului articol (nr. 47, p. 378) redactorul adaugă: „Cu atîta încheiem estractul făcut din acea cărticică folositoare, *ce e tradusă de d. Iosif Mdny spre a se tipări întreagă* [s. ns.]". Probabil Many convenise cu Bariţ ca broşura să fie tipărită la Braşov, în tipografia lui Gott.

[9] „Paulus Korodi, Lingu[ae] Hungfaricae] Professor" la Gimnaziul romano-catolic din Braşov (vezi *Novum et vetus Calendarium ad Annum Vulgarem MDCCCXLVI in usum Magni Principatis Transilvaniae,* Cluj, 1846, p. 287).

[10] Bariţ n-a publicat nimic din această traducere a lui Many după Kotzebue. Singura ştire despre ea ne parvine tot de la Bariţ care, cu ocazia publicării bucăţii *Cleopatra,* în traducerea lui Iosif Many (vezi *Foaie pentru minte...,* 1844, nr. 27, p. 213), notează la subsolul paginii: „Biografia Octaviei încă vom da-o la timpul său".

[11] *Les Paroles d'un croyant,* cartea celebră în epocă a abatelui R.F. de Lamennais, despre care vezi studiul lui I o n B r e a z u , *Lamennais la românii din Transilvania,* în *Studii de literatură română şi comparată,* I, Cluj, 1973, p. 118—141.

[12] N-am putut identifica ce carte se ascunde sub această indicaţie ciudată: „Această carte aparţine regelui".

[13] *Coquin :* este vorba de traducerea intitulată: *Observaţii la o cercetare a ţărmurilor din Cochin-China. (Din călătoria francezului Casimir Henricy),* din care Many publicase fragmente în *Gazeta de Transilvania,* 1844, nr. 99, p. 395—396; nr. 100, p. 400; nr. 101, p. 403—404.

[14] Wilhelm Nemeth, librar din Braşov.

[15] Ştefan Boer, despre care vezi supra, scris. VII, n. 8.

[16] Nu ne putem da seama ce pierdere a suferit Bariţ. Se pare că este vorba de moartea unui copil, despre care n-avem pînă la această dată nici o altă informaţie.

XIII

Aiud, 10[a] dec. 1846

Mult dorite frate!

Iată, acum îţi răspund la două cărticele trimise mai de mult. N-am putut mai curînd, pentru că, de o parte, am fost bolnav, zăcînd 23 zile, iar de altă cuprins foarte ...

Suplica dată de episcopi la Dieta trecută [1] fu prezentată prezidentului staturilor. Acesta o dede aşa numitei *Birdlo biztossdg*[2], carea a şi dat opinia sa în faţa Dietei, după ce, cam către sfîrşitul dietei, l-a provocat ep[isco]pul Lemeni pe prez[identul] stat[urilor] de două ori, înfruntîndu-1. Celelalte le ştii din *Hirado*[3].

Cu broşura despre originea saşilor[4] iată cum este: aceea o poţi vedea cu ochii, că îţi trimit 10 exemplare, cu două pe deasupra, pe care să le trimiţi la W. 17 fiorini. Mai multe nu sînt împuternicit a trimite, pentru că exemplarele celelalte se vor vinde şi vor fi depuse la librăria lui Stein[5] din Cluj.

Acum mai restă să vedem ce vor răspunde saşii. Un lucru pornit astfel nu e glumă! Va fi ferice de români dacă vor avea pînă în capăt bărbaţi carii fără frică sînt gata să dea faţă cu duşmanul. Se cere încă şi un op ungureşte despre orig[inea] românilor[6].

Manuscris în *Foaie şi Gazetă* de mult nu ţi-am trimis, căci fiind foarte cuprins, mă durea şi ochii, neputînd decopia lucruri delicate. De aci-ncolo nu-ţi voi mai rămînea dator. Ce mi-ar plăcea dacă ai mai da în *Foaie* din traducerea lui Corn[elius] Nepot[7], ca să-ţi pot traduce şi din -Salustiu.

In urmă, salutînd pe d. dr. Vasici şi pe Murăşeni, vă poftesc să aveţi, cu toată familia, sănătate statornică.

Rămîn al d-tale mult preţuitoriu,

/. /. Mâny. f

[1] Vezi scrisorile lui Grigore Mihali nr. II, n. 8. *Rugămintea celor doi episcopi...* înaintată Dietei de la Cluj în problema românilor din Fundus Regius n-a fost analizată în lunga şi plicticoasa sesiune din anii 1842—1843 („i se urîse şi Curţii de o dietă aşa de lungă",'scrie Bariţ). Aflăm din această scrisoare a lui Many preţioasa informaţie că petiţia episcopilor'a fost reluată în discuţie la 1846, lucru pe care-l ignoră atît Bariţ *(Părţi alese din istoria Transilvaniei,* I, p. 618—627^ cît şi T. V. Păcăţian *(Cartea de aur,* I, p. 149—164).

[2] Corect: Birâlo bizottsâg = comisie de apreciere, juriu.

[3] Jurnalul maghiar din Cluj *Erdelyi Hirado* publicase un amplu articol despre *Cauza românească* (în 6 septemrie), semnat *Szekely* (pseudonimul lui Jakab Elek). Autorul articolului ia vehement apărarea românilor „împotriva saşilor". Acest fapt îi sugerează lui Bariţ următoarea remarcă despre articol (în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 72, p.' 286): „Niciodată un condei de român n-au putut scrie cu interes mai mare, nici au putut zugrăvi ticăloşia [citeşte: mizeria, sărăcia] şi toate năpăstuirile românilor cu voiciune mai multă decît *Erdelyi Hirado* astă dată. Ce e drept, acel articul n-are prea multe idei care n-ar fi cunoscute şi publicate pînă acum şi de alţii. Noi însă cumpănim şi la maniera cu care şi la timpul în care scrie cineva. Numai, iată, *Erd[elyi] Hir[ado]* ne mustră, ca şi mulţi alţii, că între noi sînt atîţi oameni servili, suflete tîrîtoare, care fără să puie şi ei umărul, aşteaptă cu mînile în sîn să vie orice va veni. Tot acolo se propun şi cîteva mijloace prin care ar fi a se ajuta românimea ca să scape de totala perire, pînă la care zice scriitorul că n-ar mai fi decît un singur pas. Noi nu putem retipări articului întru toată întinderea iui, pentru că tocma acuma sîntem foarte învăluiţi cu publicaţiile dietale, dar cunoscătorii de limba maghiară îl vor citi în original". Totuşi, Bariţ retipăreşte articolul *in extenso,* în numerele proxime ale *Gazetei de Transilvania:* IX, 1846, nr. 74, p. 293—295; nr. 75, p. 297—299; nr. 76, p. 301—303; nr. 77, p. 305—307 ; nr. 78, p. 309—311; nr. 79, p. 313—315; nr. 80, p. 317—319. Articolul lui Jakab Elek, sub haina favorabilă pentru români, ascundea — ca toate intervenţiile publicistice maghiare ale timpului — intenţii jignitoare şi provocatoare. De aceea Bariţ adaugă la sfîrşitul seriei de traduceri si O *scurtă dezminţire la Cauza, românească (Gazeta de Transilvania.* IX, 1846, nr. '81, p. 321—323)'.

[4] De fapt, nu chiar „despre originea saşilor", ci mai degrabă despre raporturile acestora cu românii în epoca cnezatelor româneşti. Autorul cărţii este Gâal Lâszlo iar titlul *Vizsgâlodâs az erdelyi kenezsegekrol; egyszersmindt az erdelyi ket olâh piispok igazolâsâul felelet Trausch es fokep Schuller câfolataira. Irta egy igazsâgkedvello hazafi, kiadidk tdbben. Nyomtatott N[agy] Enyeden,* 1846. Nesinceră ca toate opusculele iscate de interesele aristocraţiei maghiare, broşura apără formal *Rugămintea celor doi episcopi româneşti...* de la 1842, dar în fond are drept scop învrăjbirea românilor cu saşii, spre a se putea masca adevăratul mare duşman al naţiunii române: instituţiile feudale ungureşti. Autorul ei este unul şi acelaşi Gâal Lâszlo din Aiud, care compusese la 1842 petiţia, doar pe jumătate inspirată, a lui Vasile Moga şi Ioan Lemeni. Vezi scrisorile lui Grigore Mihali din acest volum, nr. I—III, inel. notele.

[5] Librarul şi editorul Stein Jânos din Cluj, despre care vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XIV, n. 8.

[6] Bariţ a publicat foarte puţin din traducerile lui Many din autorii latini (vezi *Probe de traducere in româneşte din autorii clasici latini, anume din Corneliu Nepot. Amilcare,* în *Foaie pentru minte...,* 1846, nr. 38, p. 303—305), deşi avea în redacţie, mai multe, printre care şi *Viaţa lui Atticus.*

[7] De publicat nu s-a publicat. Nu putem verifica dacă Many a tradus într-adevăr.

XIV

Blaj, 24[1] mart. 1847 st.n.

Frate şi tată !

Pe neaşteptate dîndu-mi-se un prilej bun, iată îţi retrimit *Flora din Deutschland*[1], ca să o dea d-nul Moltke d-lui Horvâth, că îţi vei aduce bine aminte precum că au dat cîţiva fasciculi acolo. Şi astfeli, de la mine n-are ce să mai pretindă, cu atît mai vîrtos că mă-nşelă şi cu Plutarch, deoarăce l-am plătit întreg încă anu 1844!

Fasciculul trimis din *Magazinul* lui Kurz[2] l-am dat la d-n. Tipar, că eu nu m-am fost prenumărat la el.

Documentele pe seama d-tale se scriu bărbăteşte.

In urmă, te rog să fii bun să scrii că cîţi bani am la d-ta, şi apoi voi şi spune că ce să faci cu ei.

Mai multe nu-ţi poci scrie, că grăbeşte prilegiul. Pînă aci nu ţi-am scris că am fost bolnav, fără voie de a scrie.

Poftindu-vă la toţi sărbători fericite şi sănătate statornică, rămîn al d-tale mult preţuitoriu,

/. I. Mâny.

S.S. Despre gîşte îţi voi scrie a doua oară, cu atît mai vîrtos că sosi şi ep[iscojpul tocma azi. /

[1] ***Flora Germaniei.***

[2] Iată o înştiinţare privitoare la prenumărarea acestui „magazin": ***„Literatură istorică.*** în tipografia d-lui Ioan Gott din Braşov au ieşit şi se află de vînzare, atît la d-lui cît şi în libreria d-lui Wilhelm Nemeth, ***Magazin fier Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkkwilrdigkeiten Siebenburgens. Im Verein mit mehren Vaterland ţreunden herausgegeben von Anton Kurz.*** I Band, IV Heft. Acesta este acel folositoriu magazin care înlesneşte drumul cătră o istorie a patriei.[...] Ne place mult că magazinul au luat asupră-şi a face cunoscute şi cărţile istorice mai nouă care se cuprind cu Ungaria, Transilvania şi ***Moldo-România^. (Gazeta de Transilvania,*** IX, 1846, nr. 14, p. 56). ***Anton Kurz,*** 1799—1849, născut la Viena, se stabileşte în Ardeal în 1831. De la 1840 e publicist la ***Siebenburger Wochenblatt.*** în 1849 ajunge maior în armata maghiară, aghiotant al generalului Bem. A publicat 8 volume de documente istorice, în seria ***Magazin fier Geschichte... Siebenburgens,*** între 1844—1847. Autor al operei ***Nachlese auf dem Felde der ungarischen und Siebenburgischen Geschichte,*** Braşov, 1840. A murit în vara anului 1849, în lupta de la Sighişoara.

XV

% Blaj, 4 iuniu 1847

Frate şi tată !

Am şi io să-ţi gratulez că te-a adus D-zeu sănătos şi în pace din spediţiunea de la Pojon unde ţi s-a deschis drum să arăţi hărnicia şi talentul în lucruri publice.

Nu ştiu de ai căpătat o epistolă de la mine, cu neşte cărţi, prin o ocaziune de la Făgăraş, încă nainte de Paşti trimisă. Cred că o vei fi căpătat.

Orişicum, dar te rog să mă însemni şi pre semestru venitoriu între prenumeraţii d-tale. Şi să-mi trimiţi specificaţiune despre banii ce-i mai am la d-ta, precum chitanţie despre banii plătiţi în anul trecut lui Nemeth, pre carele-1 dau dracului pentru totdeauna. Io apoi îţi voi retrimite chitanţia sfîrticată. Să provoci şi pe Martinovici[2] ca sau bani să-ti dea, sau cărţile *A [ca]tistul* şi *Ochtoihul*[3], să nu ne mai tragă de nas.

Dar cu *Octavia*[4] mea ce ai făcut, dat-o-ai la cineva din Ţeară ca să o tipărească, vezi bine care să o şi îndrepte după tonul bucureştenilor ?

Inştiinţă-mă şi despre manuscriptul pe care ţi l-am dat cînd ai călătorit la Germania.

Pe *Hauskreuz*[5] în original nu mi l-ai trimis.

Apropos! *Amschas[s]pandt*[6] lui La Menais nu e la d-ta? Şi să ştii că cartea d-lui Vasici[8] — pe care-1 salut — nu e şi nici n-a fost la mine p[en]tru că nu o putui căpăta de la d. Murăşami/

Poftind mult bine, sînt al d-tale,

/. /. Many. j

[Adresa:] D-lui *Goergiu Bariţ,* redactore al *Gazetei de Tr[ansilvania],* cu cuvenenţe amical, la Braşov

[1] = Bratislava. E vorba de cea de a doua călătorie a lui Barit în Apus, de data aceasta în problema drumului de fier (prima dată fiind în chestiunea colonizării şvabilor, în 1844). De ambele călătorii s-au ocupat O l i m p i u B o i t o s, ***Intîiele** călătorii în Apus ale lui George Bariţiu,* Sighişoara, 1947 şi *Lupta lui G. Baritiu pentru introducerea căilor ferate în Transilvania,* Braşov, 1947 G. Em. M a r i c a, *Notele de călătorie ale lui G. Bariţ,* în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* VI, 1963 p. 123—149. Corespondentul *-a.* din Sibiu scria privitor la această călătorie următoarele: „Călătoria deputaţilor sibieni (senatorul Konrad si neguţătorul Talmaier) la adunarea generală a acţionarilor drumului de fier central care se ţine în 24 apr. la Presburg [= Bratislava] făcu în publicul nostru o impresie plăcută. Dar cînd aflarăm că în 14 trecură pe aci şi cei trei deputaţi din Braşov (senatorul Rot, red. Barit si neguţătorul Magher) şi că Braşovul e gata a se pune cu peptul spre a reieşi la realizarea planului, nădejdile se deşteptară şi în cei mai necredincioşi" *(Gazeta de Transilvania, X,* 1847, nr. 30, p. 117). La sosirea din această călătorie Bariţ va publica articolul *înlesnirea comunicaţiei: naintarea culturii si a fericirii popoarelor,* în *Gazeta de Transilvania, X,* 1847, nr. 59, p. 233—234; nr. 60, p. 237—238; nr. 62, p. 241—242* nr. 63, p. 249—250; nr. 64, p. 252—254.

[2] Negustor braşovean. în corespondenţa literaţilor transilvăneni din secolul al XlX-lea, el trece drept un individ nu prea corect în relaţiile cu autorii si colaboratorii, alături de Dimitrie Nica de la Iaşi. Iată ce-i scrie AL Papiu Ilarian lui George Bariţ, în 1869, despre Martinovici: „Acest om, mai lunile trecute, îmi cerea să-1 imprumutez cu banii Societăţei [Transilvania — n. ns.]. N-am vrut, cu nici un pret. Iţi poţi închipui ce ruşine neştearsă eram sf păţesc: lumea de aici, după obicei, ar fi jurat că am mîncat banii împreună cu dînsul". Sau: *„Tezaurul* va iesi, dacă va putea, după perderea ce am încercat cu Martinovici" (vezi I o s i f P e r V a i n s i I o a n C h i n d r i ş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian,* I, Cluj, 1976, p.' 43—44).

[3] La Martinovici se aflau, pe semne, spre vînzare, ultimele ediţii de Blaj ale celor două cărţi: *Acatist. Cu multe alease rugăciuni pentru evlavia fieştecăruia creştin. Cu blagoslovenia celor mai mari. Acum a 5 oară tipărit în Tipografia Seminariului,* Blaj, 1816 şi *Octoih împreună cu slujbele sfinţilor deobşte...,* Blaj, 1825. Vezi şi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XXII, n. 11. şi nr. XXIII, n. 6.

[4] Yezi Şi scris. XII, nota 10. *Octaviâ de* Kotzebue în traducerea Iui Many nu s-a publicat. Existenţa acestei traduceri o semnalăm dealtminteri, pentru prima dată cu această ocazie (la O. B o g d a n-D u i c ă, *Traducători români ai lui August de Kotzebue (1830—1850),* în *Lui Titu Maiorescu. Omagiu,* Bucureşti, 1900, traducerea nu e semnalată). Soarta manuscrisului nu se cunoaşte.

[5] Vezi supra scris. XII, n. 8.

[6] Corect: Amschassband = volum interzis (trad. aproximativă). Este vorba de cartea lui Lamennais *Essai sur Vindifference en matiere de religion,* care a fost considerată un pericol pentru religia catolică, a fost afurisită de Papă, pusă sub Index, şi interzisă de toate guvernele Europei.

[7] Probabil *Macrobiotica.*

XVI

Blaj, 15[a] august 1847

Frate şi tată !

Sc[r]iindu-mi fratele Pumne[1] că spre capătul lunei acesteia va merge la Braşov, care lucru de va fi aşa te rog să faci bine a-i admănua ce ai să-mi trămiţi, precum din banii restanţi, şase fior. m.c. să-mi cumperi *Elementele de politică*[2], precum şi *Principiele de filosofie*[3] etc, amîndouă fascioarele, din carea a doua o ai publicat în *Foaia* din urmă[4]

Nu te poci îndestul lăuda pentru articolul începătoriu, *înlesnirea comunicaţiei]*[5] etc. Să ştii că ai făcut cap d-operă pe care nu ai mai făcut, pe lîngă toate că ai făcut multe bune. Ţină-te D-zeu, să poţi face multe asemenea, ca să deschizi ochii cei orbi ai românilor noştri.

Apropos! Să nu uiţi a-mi cumpăra şi cîteva pipe turceşti şi 4 funţi de tutun turcesc. Pumne le va aduce mie.

Nou atîta-ţi scriu că episcopul nostru se gată la Viena[6]. Ci cînd va merge nu ştiu anumit. De i-ar ţinea D-zeu acest cuget salutariu, că multe ar pute'mijloci pentru noi, carii avem lipse nenumărate etc.

Cu dorul ca să-ţi poci scrie că a şi plecat, rămîi al d-tale mult preţuitoriu,

/. /. Many.

Salut pe Vasici. /

[1] Aron Pumnul. în 1847 Pumnul era profesor la Blaj şi redactor, împreună cu Iosif Many, la *Organul Luminărei.*

[2] *Elemente de dreptul politic,* lucrare a lui Costache Negruzzi tipărită la Braşov în 1846. Vezi scrisorile lui Grigore Mihali din acest volum, nr. X, n. 5.

[3] Cartea *Principii filosofice, politice si literare* a colonelului de Weiss, tradusă din limba franceză de comisul Costache Gane. în 1847 apăruse la Iaşi al doilea volum al lucrării. Vezi anunţul din *Foaie pentru minte...,* 1847, nr. 30, p. 248.

[4] Vezi nota 3.

[5] „Articolul începătoriu" este rezultatul meditaţiei lui Bariţ în legătură cu transporturile şi civilizaţia, în urma călătoriei din 1847 (vezi scris, anterioară, n. 1). Titlul articolului: ***Înlesnirea** comunicaţiei: naintarea culturii şi a fericirii popoarelor.*

[6] Vezi şi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XIV, n. 2.

XVII

Blaj, 17[a] aug. 1847

Frate!

în rîndul trecut am uitat să te întreb că oare la Vaina \ librariul de la d-voastră, potu-se căpăta toate cărţile ce le-ar voi cineva din Ţeara

Rom[ânească] şi Moldova. Este el în stare să le aducă de dincolo ? Fii bun scrie-mi despre aceasta anume.

încă una: pe cînd va merge ir[aţele] A. Pumne la d-voastră, să faci bine a-m[i] cîştiga II-lea tom din *Macrobiotica* lui Vasici[2], pentru că eu numai un tom am. Şi la d. Murăşan am cartea *Dies Buch gehort*[3] etc. Poate fi la dînsul, dar şi d-sa bine ar face cînd ar da pe cîtva timp traducerea nemţească a lui Salustiu, carea a mai fost la mine. Eu i-aş da-o cu mulţemită iarăşi îndărăpt.

De astă dată scriu şi lui Martinovici, ca să-l poţi lua la falangă.

Pentru ca să nu rămînă faţa cealaltă nescrisă, îţi trimit ceva.

Pre lîngă poftire de mult bine, rămîn al d-tale mult preţuitoriu,

I. I. Many.

P.S. Episcopul plecă ieri cătră Cluj şi, în cîteva zile, de acolo la Viena. Bon voyage![4]

18 Verte!/

Ieri 19 aug. st. n. avui întîlnire cu fratele lui Maiorescu[5]. Dînsul îmi spuse că frate-său ar fi scris un articul, precum ai scris şi d-ta d-lui Tipariu, în favoarea noastră, în contra răuvoitorilor noştri. Foarte bine ai făcut că nu l-ai tipărit, căci tot lucrul nu era aşa de mare precum l-aţi crezul d-voastră pre acolo[6].

Maiorescul cel tînăr[7] se putu învinge cu ochii despre toate.

D-ta să nu mai crezi aşa uşor la toate vorbele ce or zbura despre noi. Vezi că, pe lîngă toată flegma mea, m-ai pus în mirare cu întrebările d-tale. Eu abia putui crede că le-ai fi scris d-ta.

Să nu crezi, dară, *nimic,* că cei ce lăţesc despre noi neşte lucruri asemenea tocmai ei ar voi să se întîmple acelea ...

Noi, mulţămită ceriului, sîntem în pace, facem cît putem şi ne vom bucura cînd alţii vor face mai mult.

La o întrebare uitai să-ţi răspund: adecă pentru care pleasă a cetitorilor am tradus din *Istoria Gir[ondinilor]*[8]? Pre scurt: pentru toţi carii au voie a ceti asemenea şi în limba românească. Noi, din parte-ne, traducîndu-o, aflarăm desfătare în ea, întru atîta cît nu ne-am putut stăpîni ca să nu publicăm, cît am publicat.

Idem. I

[1] Librarul I. Voina sau Vaina de Pava din Braşov, căruia Bariţ îi publică din cînd în cînd anunţuri cu oferte de cărţi (vezi *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 43, p. 172; X, 1847, nr. 21, p. 84).

[2] Volumul al II-lea din *Macrobiotica* lui Vasici apăruse încă în 1845. *Vezi George Bariţ şi contemporanii săi,* II, Bucureşti, 1975, scrisorile lui Pavel Vasici către Bariţ.

[3] Vezi, supra scris. XII, n. 12.

[4] „Drum bun"!

[5] *Vasile Maiorescu,* fratele lui Ioan Maiorescu. în vremea procesului lemenian fusese elev la Blaj, de unde este eliminat — purta atunci numele de Basilius Major— împreună cu alţi tineri răzvrătiţi împotriva episcopului Lemeni. Acest fapt a sporit intransigenţa lui Ioan Maiorescu faţă de episcop, cu care avusese el însuşi conflicte grave (vezi C o r i o l a n S u c i u, *Din tinereţea lui Ioan Trifu alias Maiorescu,* Cluj, 1927). După eliminare, probabil prin 1846, Vasile Maiorescu trece munţii în

Ţara Românească, unde este profesor la Liceul Radu Vodă din Bucureşti. în timpul revoluţiei de la 1848 a desfăşurat o vie activitate, alături de fratele său, atît în Ţara Românească cît şi în Transilvania.

[6] Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 306—307. Ioan Maiorescu, aflat la Craiova, interceptase ştiri rele despre soarta *Organului luminărei.* Alarmat, Maiorescu îi scrie lui Bariţ în 17 mai 1847, rugîndu-l să-i tipărească următorul articol în apărarea *Organului: „Craiova, 19 mai ~1847.* De cîteva săptămîni se răspîndi pe la noi o ştire foarte întristătoare, că în Blaş iar a început a clocoti. Se zice — dar cine ar crede? — că chiar din sînul profesorilor s-ar fi sculat unii în contra *Organului.* Şi se mai zice că nu din altă cauză, ci pentru că *Organul,* vrînd să răspunză titulei ce poartă, de *Organ al luminărei,* a sfătuit pe fraţii blăşeni ca să-şi mai cioplească limba, să părăsească neşte formaturi streine, ridicule, cu un cuvînt să mai înveţe *româneşte.* Se mai zice că, vrînd aceia să arate că ştiu româneşte, ar fi recurs *departe.* Sînt adevărate aceste? De or fi adevărate, apoi trist lucru şi ruşinător pentru aceia carii, avînd un stomac atît de îngust, — nici capul nu le va fi mai larg — nu putură mistui în tăcere acea frăţească şi naţională sfătuire. După ce sînt duşmani afară, apoi nu le mai lipseşte decît să se tot nască înlăuntru şi să roadă în firul vieţei naţionale! Ah, nefericiţii! Cît de *negre* li se vor scrie numele în cartea n a ţ i u n e i. Iubitor al păcii şi foarte sensibil la capitolul neînţelegerilor din Blaj, al căror grad de periclitate pentru români îl cunoştea foarte bine, Bariţ nu publică acest articol cu certe intenţii provocatoare. Maiorescu mai păstra încă reminiscenţe vindicative legate de neînţelegerile sale şi ale fratelui său Vasile, cu Blajul (amintim în acest sens, din nou, teribila scrisoare din 20 iunie 1845 către Bariţ, —vezi-o în *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 285—291 —în care răbufneşte un grav sentiment de ură personală împotriva mărimilor Blajului), ori Bariţ, după cum am amintit în acest volum, se străduia să evite tocmai accentele personale care îi parveneau în legătură' cu evenimentele de la Blaj.

[7] Adică Vasile Maiorescu.

[8] *în Organul luminărei,* I, 1847, nr. 14, p. 65—66; nr. 15, p. 71—72; nr. 16, p. 77—78; nr. 17, p. 83—84; nr. 18, p. 89—90; nr. 19; p. 95—96; nr. 20, p. 101—102 apare în traducere românească un lung şir de fragmente din *Istoria girondinilor* a lui Lamartine. Este un mare eveniment literar, care ne dă prilejul să completăm nu numai bibliografia referitoare la soarta lui Lamartine în ţara noastră, dar aduce şi o contribuţie la cunoaşterea climatului ideologic din anii premergatoji revoluţiei. Traducătorul nu se semnează. Pasajul din scrisoarea lui Many dovedeşte că el însuşi a tălmăcit *Istoria girondinilor.* Faptul completează spectaculos biografia literară a acestui autor meritous dar — prin vitregia neobişnuită a sorţii — rămas necunoscut pînă astăzi. Prin apropierea lui de cei doi mari autori ai revoluţionarismului literar francez: Lamennais şi Lamartine, transilvăneanul Many ne apare ca un scriitor de formaţie similară. Coroborată cu caracterul pregnant romantic al întregii sale opere, constatarea sugerează un portret literar generos şi interesant (Bariţ avea o mare admiraţie pentru talentul lui Many). Dacă, totuşi, în revoluţia ce urma să izbucnească peste un an, Many avea să stea în expectativă, ezitînd, făptuise datorează complexităţii problematice a revoluţiei române din Transilvania de la 1848—1849. Mai întîi, Many, ins bolnăvicios şi sensibil, n-a reuşit să accepte trecerea de la *revoluţia ideilor* la *realitatea revoluţiei.* Acest fapt l-a ţinut în umbra episcopului Lemeni. Apoi, el n-a fost în stare să se orienteze selectiv în oceanul de sugestii pe care îl oferea revoluţia europeană şi să înţeleagă interesele de moment şi de perspectivă ale românilor. Şocul realităţii i-a alterat judecata: în mijlocul Blajului fremătînd de avînt revoluţionar, el rămîne un străin, un neparticipant. După revoluţie, se ştie, a fost încarcerat din ordinul generalului Puchner la Alba Iulia. Suferinţele din închisoare i-au grăbit moartea.

Raportîndu-ne la pregătirea ideologică a lui Many, cu totul excepţională, rămîne observaţia că a fost un caz absolut singular de miopie politică printre contemporanii săi.

XVIII

Blaj, 3[a] sept. 1847

Frate şi tată l

Primii cartea ce o ai trămis d-lui Ţipariu \ care în lunea trecută, dimineaţa la 4 ore, din Cluj, *a plecat cu episcopul nostru la Viena.*

Aşa că bine ţi-am scris, ci totuşi nu aşa bine ca acum, deoarece episcopul acum, de astă dată, şi-a ştiut alege om cu care să nu pată scădere[2]. Să îmbie dar sănătoşi, să poată lucra spre binele românimei!

Atîta cred că ţi destul. Celelalte ce mai doreşti cred că le vei căpăta dîn mîna întîi.

N.B. Numai ceva a lipsit că n-a picat epistola d-tale în mînile lui Raţ[3], că lui a lăsat d-nul Ţipariu ca să-i desfacă cele private, ca unui prieten mai vechi.

Să fiţi sănătoşi!

Al d-tale mult preţuitoriu,

19 *L L Mdny.*j*

[1] Timotei Cipariu.

[2] Omul cu care a plecat Lemeni la Viena era Timotei Cipariu.

[3] Canonicul Basiliu Ratiu, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8.

[4] Adnotată de Bariţ: „Aşadară s-au împăcat deplin". Observaţia se referă la cei trei *mari* ai Blajului: Lemeni, Raţiu şi Cipariu.

XIX

Blaj, 24 dec. 1847

Frate si tată !

Iată, scrisei fratelui mieu[1], pentru care-ţi mulţămesc o mie de ori că l-ai aşezat, precum şi d-lui Orghidan[2] că l-a primit. Eu sperez că băiatul se va purta bine, cu atît mai vîrtos că l-am îndatorat să te asculte ca pre un părinte bun.

De la Puşcaş[3] chiar ieri căpătai scrisoare, în care zice că-mi va trămite cele de trămis, de nu mai curînd, cu ocaziunea nundinelor Sibiiului. Şi aşa dacă voi căpăta cărţile trămise, le voi publica şi-n *Organ*[4], ca cee a lui Velia[5], ale căruia trecură ca piperul, din care era bine dacă trămiteai mai multe exemplare. Ce nu ar strica şi mai tîrziu.

D-nul Tipar îţi va scrie, dar şi pînă atunci să nu-ţi uiţi de mine *cu*
20 *trămite\rea gazetelor* d-sale mie, şi pre anul venitoriu. Banii voi număra la d. Ţipariu.

Din scrisele mai de curînd, nespus îmi plăcu refruntarea corespondentului în gazeta serb[ească] de la Pesta[6]. Vezi, aşa!

Dederăm şi noi dezbaterile în cauza românilor dintre sasi, fără comentariu, spre ce nu sîntem facultăţi[7]. De ar da D-zeu ca pre Dieta venitoarie să se decidă cauza aceasta în merit[8] şi, ce ar fi încă mai bine, să se mijlocească la Maiestate ca obiectul acesta să se înşire între propuseciunile regie, care se vor întîmplă dacă va trăi episcopul, ca pre atunci cînd s-ar urzi prin *Agenda*[9] că se va decide Dieta în Transilvania, să meargă ep[isco}pul la Viena. Ce zici? / 20*

Cît e pentru celelalte, îţi voi mai spune cît mai curînd.

Şi pînă atunci, îţi poftesc sănătate stătătoarie, să ajungeţi cu bine sărbătorile şi Anul Nou, împreună cu d-na d-tale şi fetiţa (?)[10].

Al d-tale mult stimătoriu,

/. /. Many m.p. 21

Pre d. Vasici încă-1 sălut^ precum şi pre Murăşeni. /

[1] Neidentificabil în stadiul actual al cercetărilor, ca şi întreaga familie şi mare parte a biografiei lui Iosif Many.

[2] Rudolf Orghidan, negustor braşovean bogat şi influent, cu un anumit rol în viaţa culturală a oraşului. A fost unul dintre sprijinitorii publicaţiilor *Foaia duminecii. Gazeta de Transilvania* şi *Foaie literară.* Vezi despre el *George Bariţ si contemporanii săi,* I, p. 171.

[3] Ioan Puşcariu, despre care vezi *Ibid.,* p. 177.

[4] *Organul luminărei,* al cărui redactor de bază era Many. Vezi despre publicaţia blăjeană, al cărei redactor „responsabil" era Timotei Cipariu, date documentare'în scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 14.

[5] Cartea lui Nicolae Tincu-Velia se intitula *Cele şapte virtuţi sau fapte bune de căpetenie,* Braşov, 1847. Many recenzează în cuvinte elogioase noua lucrare a acestui autor foarte gustat în epocă (vezi *Organul luminărei,* I, 1847, nr. 29, p. 155—156). Este — spune recenzentul — una dintre puţinele cărţi bune pe care le avem, mai ales prin limba în care e scrisă: fără „pestriţuri" şi cuvinte străine („să nu zic barbare"), care deformează limba română, „la început vergine a Italiei". în continuare se reproduc fragmente în proză şi versuri din cartea lui Tincu-Velia: *Despre curăţenie, Despre rîvna spre fapta bună, Despre trufie, Despre scumpete, Despre creştini.* în final, Many îi urează autorului succes, retipărirea operei cu litere latine şi-i recomandă unele modificări în folosirea neologismelor.

[6] Vezi *O socoteală cu gazeta sîrbească,* în *Gazeta de Transilvania,* X, 1849, nr. 98, p. 389.

[7] Informaţiile apar sub titlul ***Încă** ceva din Dieta Transilvaniei,* în *Organul luminărei,* I, 1847, nr. 49, p. 272; nr. 50, p. 277—278.

[8] Speranţă deşartă! Dieta Transilvaniei din 1847—1848, departe de a lua în consideraţie cererile românilor, are la ordinea zilei hotărîri nefaste pentru aceştia. Legea urbarială scoasă cu această ocazie întrece în multe privinţe chiar legiuirile medievale. Doar revoluţia care bătea la uşă urma să dea expresie revendicărilor româneşti.

[9] Corect: *agenda,* termen de epocă pentru prospectul — deobicei tipărit — al lucrărilor dietale ce urmau să se desfăşoare. Termenul de agendă s-a folosit pînă la sfîrşitul secolului pentru a defini ordinea de zi a oricărei şedinţe.

[10] Primul copil al lui Bariţ, Victoria.

XX

Blaj, 14[a] ian. 1848 st.n.

Frate!

Ţi-am primit scrisoarea din urmă şi-ţi mulţămesc pentru înştiinţarea despre fratele meu, carele încă-mi scrise de două ori pîn-acum.

De ai trimis pachetul la Aiud, îl vom căpăta, precum şi cele de la Sibii, fiindcă va merge mîne Nicolau Bârna, şogorul d-tale \ acolo.

Cît e pentru *Curir*[2], nu ştiu nemic să-1 fi căpătat noi, pre lîngă toate că d. Tipar scrisese d-lui Eliade, şi de-a dreptul şi prin d. Launani.

D[omnul] Tipar voia să aibă *Curirul* nu în schimb, ci pre bani, necăpătîndu-1 însă pîn-acum, anevoie cred să primească cel de la d-ta. Dar, precum cred, îţi va scrie şi d-sa.

Poftindu-ţi şi de astă dată sănătate statornică în anul nou, rămîn al d-tale mult stimătoriu amic,

22 *L I. Mâny.* \

[1] Numele acestui cumnat al lui Bariţ apare aici pentru prima dată. Nu putea să-i fie cumnat de soră, pentru că Bariţ a avut numai fraţi: Alexandru, Leon şi Octav. Era, probabil, soţul unei surori a Măriei Velisar, soţia lui Bariţ.

[2] *Curierul de arabe sexe.*

XXI

Blaj, 1 febr. st. n. 1848

Frate !

Mănăstirea [1] se plînge iarăşi că nu i-ai trămis *Gazeta,* pre lîngă toate că d. Tipariu scrisese d-tale că vor rămînea toţi abonaţii din a. tr. Fii bun, dar, trămite-le, că mai în fiecare zi mi-aduce aminte paterul[2].

Fratele mieu încă are să numere bani pentru *Organul* nostru, dacă vre să capete, cu atît mai vîrtos că vor să-1 cetească *par companie*[3].

După aceste-ţi gratulez că ai dat format nou mai gustos la *Gazeta*[4]. Ci titulul cu *slove* la *Foaie*[5] îmi punge ochii; că doar nu va să răpăşeşti, cînd în anii trecuţi erau latineşti ?[6] Eu credeam, încă fără îndoială, că vei să dai *Foaia* pure cu litere, cînd şi *Universul* lui Genilie[7] din Bucureşti se făcu UNIVERSU[7]. Ortografia cestei foi semenă cu a noastră[8], afară de semiluna turcilor şi baionetul muscălesc. *Attendez vous!*[9]

Fie oricum, numai de ar da odată Dumnezeu ca toate foile din ţeară să iasă cu litere lat[ine]. Românii numai aşe vor putea să aibă venitoriu istoric şi respect înaintea străinilor.

Cura ut valeas ![10]

Al d-tale mult preţuitoriu,

23 */. /. Mâny. j*

[1] Mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj. Ridicată la anul 1747, mănăstirea greco-catolică din Blaj a adăpostit Ordinul călugăresc al bazilitanilor, devotaţi scopului didactic. Primii călugări, dealtfel, sînt mari precursori ai începuturilor învăţămîntului blăjean: Silvestru Caliani, Grigore Maior şi Gherontie Gotorea. în cinul bazilitan au intrat mai apoi'Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior. Odată cu domnia lui Iosif al II-lea şi politica sa anticlericală, Ordinul slăbeşte simţitor, ajungînd ca după 1800 numărul călugărilor să ajungă la 2—3, de la cîteva zeci cîţi fuseseră înainte de 1780. Pentru interesul documentar pe care-1 prezintă şi ţinînd cont de greutatea unei informări, sursele fiind foarte rare, dăm mai jos lista completă a călugărilor-cărturari de la Blaj, de la întemeierea Ordinului pînă în 1911:

Leonţiu Moschonas, mort în 1754, care a pus bazele bibliotecii călugărilor; *Petru Pavel Aron,* ajunge episcop; *Silvestru Caliani,* teolog de Roma şi unul dintre cei dintîi dascăli blăjeni; *Grigore Maior,* ajuns episcop; *Gherontie Cotorea,* teolog de Tirnavia şi autor de scrieri teologice şi pedagogice; *Atanasie Rednic,* ajuns episcop; *Filotei Laslo,* teolog de Roma, mort în 1810; *Vasile Neagoe* din Broşteni, orb de la vîrsta de doi ani, învăţase pe de rost *Ceaslovul, Psaltirea, Noul Testament, Acatistul* şi *Octoihul; Isaia* sau „Popa Iancu" din Sîncel, tălmăcitor din slavonă al *Vedeniilor Sfîntului Grigore; Meletie Neagoe,* teolog din Tirnavia, mort în 1760; *Ioan Silvaşi,* mort ca paroh în Gherla; *Alexiu Mureşan,* teolog de Roma, mort la 1772 ca paroh în Zăbrani; *Iacob Aron* de Bistra, teolog de Roma, mort ca episcop de Oradea la 1778; *Ioan Endrody; Sabaţiu Metz* (Mîţu), teolog de Roma; *Inocenţiu Boşi* alias Macre, mort prin 1761; *Macarie Pop,* mort în 1763, *Onesim Chinceş,* mort la 1763; *Ambroziu Sadi,* teolog de Roma; *Iosofat Devai,* mort la 1792; *Ioachim Pop,* teolog de Roma, a scris o *Teologie dogmatică,* mort la 1803; *Samuil Micu; Basiliu Keresztesi,* teolog de Roma; *Augustin Korosi* alias Ladai, teolog de Tirnavia, mort la 1793; *Gherasim Pop,* teolog de Tirnavia; *Nicefor Aron de Bistra,* teolog de Tirnavia, mort la 1782 ca paroh în Timişoara; *Partenie Iacob,* teolog de Roma, mort la 1790; *Ieronim Calnochi,* teolog de Roma, mort la 1792; *Ignatie Darabant,* ajuns episcop de Oradea; *Ioaniţiu Vijoli,* mort la 1790; *Ştefan Pop,* teolog de Roma, a scris un *Tractat despre sacramentul Botezului; Gherman Peterlaki,* mort la 1811; *Macarie Şafar,* mort la 1810, în Mănăstirea Prislopului, ca dascăl; *Spiridon Farkas* alias Fogarasi, teolog de Roma, mort la 1802; *Benedict Fogarasi,* cel din urmă călugăr cu studii la Roma, mort în 1830; *Epifaniu Birtok,* teolog de Tirnavia, mort la 1777 ca misionar în Banat; *Alexandru Aron de Bistra,* teolog de Tirnavia; *Gheorghe Şincai; Petru Maior; Grigore Demeter* alias Gutean, mort la 1816; *Bonifaciu Erdeli,* călugăr între 1814—1863; *Beniamin Todor,* ajuns profesor la Rîmnicu-Vîlcea; *Inocenţiu Ladoşi,* între 1830—1840; *Augustin Iovani,* între 1832—1850; *Ambroziu Elekesi,* între 1833—1853; *Ieronim Albani,* între 1841—1883; *Teofil Batiu,* între 1866—1879; *Ilie Damian Domşa,* după 1878. Vezi Ioan Raţiu, *Blajul. Scurte notiţe informative,* p. 16—20; Augustin Pop, *Călugării de la Blaj şi rolul lor în viaţa culturală a neamului,* în *Cultura creştină,* XVII, 1937, nr. 4—5, p. 308—342.

[2] Adică egumenul mănăstirii, care la acea dată era Augustin Ioviani.

[3] „împreună".

[4] înnoirile aduse de Bariţ ortografiei foilor sale sînt destul de timide la început. Deşi e în principiu de acord cu introducerea alfabetului latin, totuşi această trecere urmează să se facă treptat, lăsînd pe seama Blajului şi mai cu seamă a românilor din Principate „să dezlege această problemă": „Istoria slovelor şi a literelor autorul [e vorba de *de Gerando* — n. ns.] n-avu de unde să o ştie mai lămurit. însă ce au scris, au scris. Datoria românilor va fi a da lumei literate o idee vrednică de întreprinderea lor de a scrie cu litere latine, iar dezlegarea problemei cade mai vîrtos asupra Bucureştilor şi a Iaşilor, carii nu pot veni în prepus că cu slovele vor perde şi credinţa, apoi asupra Blajului, Oradiei şi Aradului (Braşovul e silit a păzi deocamdată în puntul acesta numai postul de observator)". Totuşi şi el e în principiu un adept al tendinţelor latiniste, şi el vrea înlocuirea unor cuvinte străine din limbă {a se vedea articolul *Românii şi panslavismul,* din *Foaie pentru minte...,* 1841, nr. ±5, p. 356), modernizarea ortografiei etc. De aceea titlul foii apare scris cu litere latine încă din 1839, apoi încet-încet sînt scrise cu acelaşi alfabet mai multe titluri şi indicaţii de autori. €u semestrul al II-lea din 1840 foaia începe să utilizeze, după exemplul lui Heliade, un alfabet chirilic de tranziţie, mai apropiat de cel latm. în 1848 el dă *Gazetei de Transilvania* un format nou, mai modern, dar în titlul *Foii pentru minte...* revine la chirilice, ceea ce atrage admonestaţia lui Many. din scrisoare[1]. Bariţ însă nu va renunţa definitiv la alfabetul chirilic decît după revoluţie: începînd cu 1852 în *Gazeta de Transilvania* şi cu 1853 în *Foaie pentru minte...* va tipări o parte din text cu litere latine. Abia în 1861 alfabetul latin va fi deplin biruitor.

[5] *Foaie pentru minte-* • • continuă să apară cu titlul în chirilice. Vezi n. 4.

[6] Vezi n. 4.

[7] Despre Iosif Genilie şi *Universul* său vezi pe larg în *Georghe Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 139—140. A apărut la Bucureşti între 8 iulie 1845 —2 mai 1848,1a început cu semichirilice iar de la 1 ianuarie 1848 cu alfabet latin evoluat.

[8] Adică a *Organului luminării,* care făcuse un pas serios înainte* în ceea ce priveşte stabilirea unor norme ortografice în jurnalistică. Uşor latinizantă, ortografia *Organului luminării* — unde trebuie să presupunem că a avut un rol de seamă Iosff. Many, redactorul efectiv al publicaţiei — nu este deloc greoaie şi se po&j^e citi cu uşurinţă.

[9] „Aşteptaţi!"

[10] „îngrijeşte-te şi fii sănătos!"

XXII

Altă zi [2 febr. st. n. 1848] dimineaţa 8 oare

Frate !

Ian îţi mai scriu. Chiar acum avui întîlnire cu Costande[1] zugravul, şi vorbirăm între noi, că cînd aş sta să dau un fascicol deoseb din novelele şi romanţele mele, dînsul ar fi gata a face la test portretele trebuincioase. Ce zici?

Eu, pe toată întîmplarea, mă voi sili a da o lectură de astfeli, cu atît mai vîrtos că mă îndeamnă foarte sibienii, şi-mi promit multe.

0 supărare am, adecă lada cu cărţi e la Iac[ob] Murăşanu, şi mie mi-ar trebui, că am manuscrise în aceea. Să faci bine să o trimiteţi prin vreun neguţitoriu la tîrgul Bălgradului.

Adieu !

L L Mâny. f

[1] ***Ioan Costande,*** 1817—?, pictor sibian şi „profesor de desemn în strajemînt". cum se intitulează singur într-o ***înştiinţare*** din ***Gazeta de Transilvania,*** IX, 1846, nr. 50, p. 200 privitor la „primirea subscrierilor pentru tipărirea mehanicii, arhitecturii şi a geometriei elementare". Ediţia în cauză n-a mai apărut. A fost şi sculptor şi litograf, desenînd şi litografiind portretele revoluţionarilor transilvăneni: Horia, Avram lăncii, Bariţ. La 1862 sculptează un ***Mormînt al lui Christos*** pentru comuna Răşinari, pe care intenţiona să-1 trimită şi la Expoziţia naţională de la Braşov din 1862 (vezi ***George Bariţ şi contemporanii săi,*** II, Bucureşti, 1974, p. 66).

IOAN RUSU

(1811—1843)

JL/voearea dascălului blăjean Ioan Rusu implică în mod necesar
şia, alături de un cert sentiment de» admiraţie faţă de această excepţiona
noastre moderne. Sîntem în faţa unui destin caracteristic filierei palid
a romantismului transilvănean, care şi-a găsit cu destulă greutate u
aformelorşi de exprimare a conţinutului, în atmosfera pasionată de raţio
de la mijlocul secolului trecut. Moştenirea morală a generaţiei anterioar
sonalităţi puternic încastrate în problematica ridicării românilor din Tr
ştiinţa existenţei naţionale, continua, în jurul anului 1840, să menţină
pe lîngă demersurile istorice şi filologice. Conceptul de literatură conti
cu conţinutul acestor două domenii, în vreme ce pentru beletristică nu
men consacrat. Dacă în 1838, scriindu-i lui George Bariţ[1] din Moldova,
îl numea pe Costache Negruzzi „vrednicul acela naţionalist, patriot
care „are multe *producturi literare* [s. ns.] lucrate nu pentru vreun int
rîvnă patriotică", este semn că dincolo de Carpaţi bănăţeanul a întîlnit
rită a literaturii, faţă de ceea ce lăsase în urmă, în principatul intrac
an, însă, obişnuita rubrică bibliografică a *Foii literare* de la Braşov,
de literatura (mai apoi aceea a *Foii pentru minte...,* cu genericul: *Lit*
excusliv opere de erudiţie istorică, lingvistică sau teologică. Discrimina
acepţiunea lui „franţuzită" este semnificativă prin incidenţă cu amăn
accepţiune se impunea odată cu primele roade ale noului curent romanti
privită, soarta beletristicii — căci despre ea vorbim — oferă un peisaj
de o diferenţiere de criterii care are ca nervură despărţitoare arcul ca
pate, şocul romantic a reuşit să impună creaţia liberă în rîndul celor
spirituale, fără tentativa unei specializări limitative, literatura propriu-zi
în marea matcă a culturii, ca resort cu drepturi egale. în Transilvania, „
latin şi clasic nu asimilează efluviul artistic, acesta rămînînd un joc în s
lui scriitoricesc. Momentul acestui refuz *de principiu* corespunde tocmai
rare a noului val literar, incident care îi prilejuieşte unui cercetător păre
romantică în Transilvania e cu mult mai redusă decît în principate"[2]

[1] B.A.R., ms. rom. 878, f. 83r.
[2] Paul Cornea, *Originile romantismului românesc,* Bucureşt

redusă înct să-i poată justifica aceluiaşi autor comprimarea întregii problematici literare transilvănene din perioada romantică la 5 pagini, în „economia" unei lucrări cum este *Originile romantismului românesc.* Paul Gornea neglijează existenţa unor climate şi destine literare transilvănene generatoare de expresie romantică, în ciuda fondului general nefavorabil beletristicii. Din argumentaţia aceluiaşi autor, reţinem ideea că literatura romantică a evoluat pe planul al doilea, din cauza „tradiţiei erudite lăsate moştenire de corifeii Şcolii ardelene" (al doilea argument: opoziţia cercurilor reacţionare transilvănene, cade de la sine, prin simplul fapt că romantismul s-a dezvoltat *în general* ca o reacţie împotriva regimurilor reacţionare, climatul de luptă fiindu-i singurul propice), nu însă fără a aduce un amendament acestei idei. Şcoala ardeleană a deschis patima istoriei naţionale, a trezit interesul pentru documehtul istoric şi a învăţat o naţiune să-şi privească trecutul prin prizma imperativelor prezentului, în viziune dinamică de luptă politică. Actului politic al *Supplexului...* de la 1791 îi corespunde, pe planul accepţiunii literare a vremii, monumentala *Cronica* a lui Şincai, din al cărei aparat cronicăresc, fin şi inteligent, se desprinde ideea organicităţii istorice a românilor, coroborată cu sugestia unităţii daco-romane. , Acelaşi scriitor reabilitează răstimpul medieval al trecutului românesc, operînd astfel o serioasă derivă de la filiera iluministă. Şincai este, în fine, un exemplar de excepţie expresivă prin existenţa sa aventuroasă, în care a avut tangenţe cu ideologia iacobină şi se pare că n-a fost străin de conspiraţia europeană a acestora. Clasic prin structură, Petru Maior a fost nevoit şi el să spargă tiparul caracterologic al galeriei iluministe, datorită aceloraşi comandamente izvorîte din demersul revoluţionar al naţiunii sale, care nu dădea răgaz împlinirilor senine. Răzvrătirea sa de esenţă febroniană împotriva autorităţii papale nu este doar un reflex iosefinist, ci un gest care-1 prefigurează — timpuriu şi, desigur, în unele aspecte doar — pe Lamennais. Iluminiştii noştri nu şi-au înscris destinul în cercul unui aufklerung tipic, letrist şi sofisticat, personalitatea lor frizînd continuu răzvrătirea, turbulenţa.

Nu e de mirare, deci, că în deceniile 1830—1850, cînd Transilvania produce a doua generaţie de şcoală ardeleană, noul val ia ca punct de plecare aceste accepţiuni ale moştenirii urmaşilor, îmbogăţindu-le cu meditaţii inedite extrase din herderianism şi filosofia dreptului. Mişcarea prepaşoptistă de la Blaj din 1842—1846[3] e o sinteză a sugestiilor răzvrătitoare transmise de înaintaşii generaţiei anterioare, iar exponenţii acestei mişcări întrunesc virtuţile unei generaţii romantice prin excelenţă, în sens ideologic şi revoluţionar. Afirmaţia se susţine şi prin aceea că în rîndul lor întîlnim galeria completă de viitori luptători revoluţionari de la 1848—1849: Simion Bărnuţiu, Axente Sever, Alexandru Bătrîneanu, Alexandru Papiu Ilarian şi alţii. Filierele de recepţionare a ideilor romantice majore sînt complexe şi bogate, în deceniul revoluţiei românii transilvăneni avînd la îndemînă cărţi de căpătîi ale curentului, ca *Les Paroles oVun croyant*[4] sau *Istoria girondinilor* a lui Lamartine[5]. „Aversiunea" transilvănenilor faţă de spiritul romantic francez era un act de disimulare politică, în subsidiar manifestîndu-se interes şi ispită spre „duhul răzvrătirii franţuzeşti". Un transilvănean care ar merita să fie cunoscut în amănunt, Iosif Many —

[3] Vezi în acest volum introducerea la scrisorile trimise de Nicolae Maniu.

[4] Ion Breazu, *Lamennais la românii din Transilvania, în. 1848,* în *Studii de literatură română şi comparată,* II, Cluj, 1973, p. 118—141.

[5] *Fragmente din Istoria girondiştilor de A. de Lamartine,* în *Organul luminării,* I, 1847, nr. XIV, p. 65—66; nr. XV, p. 71—72; nr. XVI, p. 77—78; nr. XVII, p. 83—84; nr. XVIII p. 89—90; nr. XIX, p. 95—96; nr. XX, p. 101—102.

prezent în acest volum cu epistolele către Bariţ — a fost unul dintre c
propagatori şi admiratori ai acestui spirit, din întreaga noastră cultură
în virtutea celor de mai sus, paupertatea peisajului romantic în
mai mult decît o prejudecată, cel puţin cu privire la compartimentul
în literatură, curentul îşi croieşte drum cu o oarecare greutate aparte
căror soliditate a fost însă mult exagerată. Nu tradiţia Şcolii ardelene în
efluviului romantic, — căruia, dimpotrivă, i-a servit drept cadru de germ
exagerări tîrzii ale laturii ei erudite, potenţate de spiritul clerical al Blaj
ritual de atunci al românilor. Refulat o vreme pînă la impresia inexistenţe
izbucneşte cu putere la 1838, cînd apare la Braşov *Foaie pentru minte,*
şi cînd, deci, neofiţii curentului îşi puteau da mîna peste măruntele in
Primii ani de apariţie a revistei se resimt în mare măsură de eferves
situată însă mai cu seamă în aria de influenţă a romantismului german.
început, îşi reclamă un loc de frunte scriitorul şi dascălul blăjean Ioan R
Existenţa şi activitatea acestui „premodern"[6] transilvănean e
închisă, nu lipsită de o certă nuanţă elegiacă. Ea incită la cunoaşterea une
literari, care, în alte condiţii, puteau să rămînă în posteritate ca nişte
în 1838, cînd Bariţ îşi începea activitatea redacţională, Rusu făcea im
blajin şi erudit, pe deplin mulţumit cu soarta sa de profesor de geografie şi
la Liceul greco-catolic din Blaj[7]. Contemporanii au transmis amintirea
cu gesturi molcome şi liniştite, respectat de toţi pentru integritatea carac
cupările îi sînt solide, ataşamentul faţă de ştiinţele grave şi faţă de problem
afara oricărei bănuieli. Părea un exponent tipic al Blajului condus de
Din mediul parcă definitiv îngheţat în formele seci ale erudiţiei fi
pornesc spre redacţia de la Braşov cele dintîi poezii şi proze contaminate
tic. Ceva mai mult, *aceste colaborări* au imprimat foilor lui Bariţ acel su
care-1 încurajează pe Paul Cornea să afirme că „dincolo de Carpaţi [în T
romantismul îşi croieşte drum către anul 1840. Lucrul e vădit pentru ci
vitatea *Foii pentru minte...* în scurtul interval dintre 1838—1840"[8]. Bl
Maior nu se dezminte, luînd din nou iniţiativa unei atitudini spirituale
cum făcuse cu o generaţie mai devreme în sens iluminist şi naţional şi
peste cîţiva ani în sens ideologic şi revoluţionar. Iniţiativa romantică a

[6] Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean premodern. Co*
la cunoaşterea vieţii şi activităţii lui Ioan Rusu, în *Limbă şi literatură,* XII
[7] Născut la 25 martie 1811 în satul Habic din zona Mureşului d
nepotul viitorului prepozit Simion Crainic. Ajutat, dealtfel, de acesta,
mod strălucit prin Gimnaziul romano-catolic din Alba Iulia şi Liceul pia
bursă din fondul episcopului Bob. în 1827 e trimis să studieze teologia
întors, e „aplicat", ca profesor la clasa a doua gimnazială a Liceului gre
în anul şcolar 1831/1832. Doi ani mai tîrziu îl găsim printre profesorii c
filosofie,' deschis în 1830. E coleg şi bun prieten cu Simion Bărnuţiu, cu
Marcu, blajinul Ioan Cristocean şi foarte promiţătorul Dimitrie Boer.
fia ţărilor române, face în 1878' o călătorie prin Bucovina, Moldov
nească, ale cărei rezultate si observaţii le va utiliza la redactarea cărţii
Pămîntului. Cartea, în 3 volume, i se tipăreşte în 1842—1843. Scriitorul
volum, murind —se pare de tuberculoză— la 4 aprilie 1843, la vîrstă
Ioan Ratiu, *Ioan Rusu, 1811—1843. Notiţă biografică,* Blaj,
Comsa, *Dascălii Blajului,* Blaj, 1940, p. 65; Ştefan Manciu
uitat: Ioan Rusu, în *Cultura creştină,* XVII, 1937, nr. 2—3, p. 104—129; nr
[8] Paul Cornea, *Op. cit.,* p. 598.

însă în voită şi adîncă anonimitate — din nefericire pentru reputaţia lui ulterioară — , îndeletnicirea „versurilor romanticeşti" putînd fi fatală pentru aceşti oameni legaţi de casta preoţească. Contribuţia lor se elucidează abia acum, printr-o cercetare amănunţită, pe bază de mărturii arhivistice, a activităţii cîtorva blăjeni din generaţia lui Rusu: Timotei Cipariu, Iosif Many, Nicolae Pauletti, Rusu însuşi. Aceste mărturii ne ajută, de pildă, să identificăm în anonimul *** Z, semnalat încă în ***Foaia literară*** dar excelînd mai ales în paginile ***Foii pentru minte•••***, pe Ioan Rusu. în iunie-iulie 1838, *** Z alias Ioan Rusu e prezent în cele două foi cu poeziile ***Amorul*** şi ***Despărţirea*** [10], producţii ce întrunesc virtuţile unei laturi uzitate a începuturilor poeziei noastre romantice: inspiraţia anacreontică intîrziată de dureroase accente elegiace, de imixtiunea fatalităţii ori a divinităţii în evenimentul erotic. Forma poeziilor lui Rusu este surprinzător de amonioasă, graţie, mai ales, expresiei verbale simple, populare:

Tu te duci şi io rămîi
Mai sărac ca şi dintîi,
Tu te duci şi te petrece,
Inima-mi ce mîne rece...

Anacreontismul lui Ioan Rusu e contaminat apoi, mai cu seamă, de meditaţia intimă, de la faustianul bun rămas adresat tărîmului drag al cunoaşterii: „Cărţi iubite şi ştiinţe, / Mai mult nu-s harnic de voi / Vezi că-i peste-a mea putinţă / Să slujesc singur la doi.// Avut-aţi a voastră parte / Pîn-acum într-al mieu dor / Io trecui la altă carte / Unde dascăl mi-i Amor" ***(Amorul)*** şi pînă la poezia funciar filosofică intitulată ***Cintarea unei fecioare la semănatul florilor*** [11], din anul 1839:

Sămînţă-n grădină
Te voi sămăna
Acolo ţarină
Te va astupa

De-ai putea grăi
Cu plîngeri ai zice
„Io în veci voi fi
Astupat-aice".

Sămînţă, n-ai frică
Că floare vei fi
Nu-ţi va fi nimica
Iar vei răsări

Asămenea soarte
Ne bagă-n pămînt
Cînd crîncena moarte
Ne duce-n mormînt

Vorbă îngerească
Ne scoate afară
Puterea cerească
Ne face vii iară.

Cu această poezioară, poate cea mai frumoasă ce s-a scris în literatura transilvăneană pînă la 1840, păşim pe tărîmul schimbului epistolar dintre Rusu şi redactorul ***Foii pentru minte...*** E o corespondenţă valoroasă în egală măsură ca literatură epistolară şi ca sursă documentară şi, în cazul nostru, valoroasă mai ales ca unică sursă de reconstituire a personalităţii scriitorului dispărut atît de devreme. Din alineatele ei, frapează mai cu seamă ipostaza de scriitor ce vrea cu tărie să rămînă pentru totdeauna anonim. Trimiţîndu-i lui Bariţ, în 8 august 1838, ***Cintarea unei fecioare.*** .., pe care şi-o apreciază drept „un verşuţ", profesorul blăjean îi indică: „Nu pune nice un semn dinjos" [12], adică nici măcar pseudonimul *** Z, folosit înainte. înainte şi după această dată, el insistă mereu asupra condiţiei anoni-

[9] ***Foaie literară,*** 1838, nr. 23, p. 177.
[10] ***Foaie pentru minte...,*** 1838, nr. 1, p 7_8
[11] Vasile Netea, *Un scriitor* ***transilvănean•••***, p. 89.
[12] Scris. II.

matului, în termeni ce exclud ipocrizia: „Şi iarăşi, mă rog să fiu de tot necunoscut, să nu spui la nime..." [13] sau: „Io mă rog să fiu în toate necunoscut" [14]. JAceastă intransigenţă nu se explică suficient nici prin „teama de riscurile publicisticii" [15], nici prin condiţiile de sobrietate impuse de autoritatea episcopală şi capitulară a Blajului, ci ţine de structura intimă a scriitorului. Actul poetic simţit ca eveniment sufletesc foarte personal, pînă la dramatismul sincopei în necunoscut şi singurătate desăvîrşită, este, desigur, o modalitate caracteristică din arsenalul romanticilor. Afirmaţie întărită de faptul că Rusu se manifestă şi în conţinut ca un neofit sincer al curentului. Exemplu strălucit este poezia ***Iubirea părăsită,*** semnată din nou ***Z, de la sfîrşitul anului 1838 [16], inspirată din patrimoniul spiritual ţărănesc şi alcătuită pe metrică şi vers popular. Poezia [17] e considerată drept piatră de hotar în literatura transilvăneană, prin inspiraţia populară — poartă subtitlul ***Cîntare săţenească !*** — ce dovedeşte o penetrare relativ timpurie a herderianismului în Transilvania, dar mai ales pentru că Bariţ o însoţeşte cu o notă de subsol conţinînd un entuziast îrîdemn la culegerea „descîntărilor ritmice, de multe ori prea ingenioase, care le strigă românul ardelean jucînd" [18]. Excelînd prin calităţi artistice, între care se remarcă un fermecător portret de fecior român, demn de versurile ***Mioriţei,*** poezia „săţenească" a lui Rusu e importantă pentru noi printr-un complex de factori care îi rezervă o spectaculoasă posteritate, de asemenea necunoscută pînă acum. Aplecîndu-se asupra versului deobşte din Transilvania, dintr-un îndemn pur romantic — secondat de apelul lui Bariţ —, Rusu trezeşte interesul acelui copil ciudat care a fost Nicolae Pauletti, student pe atunci la Seminarul teologic din Blaj. Acesta alcătuieşte, în 1838—1839, cea dintîi culegere masivă de folclor din cultura noastră: ***Cîntări si strigături româneşti de cari cîntă fetele şi feciorii jucînd. . .*** [19] în anul 1839, Pauletti va tipări în ***Foaie pentru minte...*** părţi din colecţia sa [20], dar nu în forma strict originală, ci cu stilizări şi adăugiri proprii. Un cercetător al operei folclorice a lui Pauletti, Ion Muşlea, regretînd că versurile din colecţie n-au avut şansa unei publicări, chiar şi parţiale — ***fără să ştie că acest lucru s-a întîmplat, de fapt!*** [21] —presupune că „apariţia unei bogate culegeri de cîntece autentice, ***neîntocmite,*** ar fi exercitat o influenţă sănătoasă şi asupra culegerii lui Alecsandri" [22]. Prezumţie nu numai naivă, dar şi eronată: poeziile din colecţia Pauletti, ca şi „cîntarea săţenească" a lui Rusu mai

[13] Scris. I.
[14] Scris. VII.
[15] Vasile Netea, ***Op. cit.,*** p. 88.
[16] în ***Foaie pentru minte...,*** 1838, nr. 26, p. 207—208.
[17] O reproducem în întregime în nota 6 de la scris. V.
[18] Vezi scris. V, n. 7; Ioan Muşlea, ***Interes pentru folclorul românesc în Ardeal înaintea apariţiei baladelor lui Alecsandri,*** în ***Transilvania,*** LVII, 1926, p. 555—558; Ion Breazu, ***Temeiurile populare ale literaturii române din Transilvania,*** în ***Studii de literatură română şi comparată,*** I, Cluj, 1970, p. 9—30; Vasile Netea, ***Un scriitor transilvănean•••***, p. 93—96.
[19] Publicată abia în secolul nostru, în două ediţii: una îngrijită de Al. Lupeanu-Melin ***(De pe Secaş. Cîntece şi strigături româneşti de cari cîntă fetele şi feciorii şi strigă la joc, culese de Nicolae Pauletti din Ryşia, în anul 1838,*** Blaj, 1927), alta de Ion Muşlea ***(Cîntări şi strigaturi româneşti de cari cîntă fetele şi ficiorii jucînd, scrise de Nicolae Pauletti in Roşia, în anul 1838,*** Bucureşti, 1962).
[20] ***Cîntece poporane de pe la Sibii, din Ardeal,*** în ***Foaie pentru minte...,*** 1838, nr. 22, p. 173—174 şi ***Vers popular,*** în ***Ibid.,*** nr. 33, p. 263.
[21] Lucru dovedit de noi în ediţia în curs de apariţie Nicolae Pauletti, ***Poezii originale,*** ciclul ***Reminiscenţe folclorice.***
[22] Ion Muşlea, ***Studiu introductiv*** la ediţia ***Cîntări şi strigături româneşti...*** p. 20.

devreme, ca şi poeziile lui Alecsandri ulterior, nu puteau să apară decît „întocmite" de către culegători, pentru că aceştia *acţionau în virtutea unei legi proprii curentului romantic :* fuziunea psihică a poetului cu materia folclorică, pînă la contopirea structurilor de creaţie, şi nu distanţarea savantă faţă de această materie, atitudine ce va interveni mult mai tîrziu. Important şi necesar de subliniat este faptul că în Transilvania au existat cel puţin doi poeţi care au *cules, prelucrat* şi *publicat* material folcloric înaintea lui Alecsandri: Ioan Rusu şi Nicolae Pauletti. E un prilej nou de meditaţie asupra aşa-zisului vid romantic transilvănean, pe care, cu siguranţă, noile cercetări ce se vor adăuga acestora îl vor transforma într-un peisaj din ce în ce mai bogat şi mai efervescent.

Ioan Rusu a contribuit la edificarea romantismului transilvănean şi prin numeroase traduceri poetice din Schiller. Hotărîtoare asupra destinului noii şcoli romantice în Transilvania[23], influenţa marelui cîntăreţ german l-a avut ca prim intermediar pe profesorul blăjean de geografie şi istorie universală. Putem bănui că Rusu l-a citit pe Schiller la Viena, în timpul celor patru ani de studii teologice şi putem bănui că versurile germanului au rămas o pasiune constantă, de vreme ce, îndată după apariţia *Foii pentru minte. . .,* el începe popularizarea acestuia. Scrisorile pe care le publicăm în acest volum sînt unicele dovezi sigure ale premierei întreprinse de Rusu, fapt subliniat şi de Vasile Netea într-un studiu despre Ioan Rusu[24]. Cu ocazia epistolei din 14/26 septembrie 1838[25], poetul blăjean îi trimite lui Bariţ „un carmen întors din Schiller", în 3 decembrie „două carminuţe întoarse din Schiller"[26], în 26 iunie 1839[27] din nou „un verşuţ întors din Schiller". Seria celor patru traduceri, publicate de Bariţ cu promptitudine deosebită, constituie prima întîlnire a publicului românesc din Transilvania cu cîteva dintre reprezentativele creaţii schilleriene: *Tînărul la pîrîu, Borul, Vînătoriul alpicesc* şi *Către Minna.* Ţinuta artistică a traducerilor, relevată în bune echivalenţe ritmice, metaforice şi de notaţie, e sprijinită de un limbaj poetic simplu şi expresiv: „Pruncul merge la vînare / Şi pătrunde inimos / Cu o oarbă cutezare / în un codru-ntunecos; / Pe-aici fuge ca zburînd / Căprioara tremurînd" *(Vînătorul alpicesc).* Traducerea blăjeanului nostru, paralelă celei făcute de Mihail Kogălniceanu care, tot în 1838, tipărea în *Alăuta românească* două tălmăciri din Schiller: *Inelul lui Policrat*[28] şi *împărţirea lumei*[29] (aceasta din urmă poezie e tradusă, într-o manieră surprinzător de reuşită, de către acelaşi elev Pauletti, în 1838, varianta sa — din păcate de mică circulaţie, apoi pierdută pînă în zilele noastre[30] — surclasînd-o pur şi simplu pe aceea a lui Kogălniceanu), constituie un mare eveniment al literaturii noastre moderne, cercetat şi rezolvat cu ajutorul scrisorilor către Bariţ.

[23] G. Bogdan-Duică, *Schiller la români,* în *Luceafărul,* 1905, nr. 8; Ion Gherghel, *Schiller în literatura română,* în *Revista germaniştilor români,* 1934, nr. 3, p. 195—222; Ion Breazu, *Schiller la românii din Transilvania,* în *Studii de literatură română şi comparată,* II, Cluj-Napoca, 1973, p. 151—161; Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean...,* p. 85.

[24] *Un scriitor transilvănean premodern...* O variantă prescurtată a studiului lui Netea: *Primii colaboratori ai foilor de la Braşov. Contribuţii directe, reproduceri,* publicat în culegerea *130 de ani de la apariţia Gazetei de Transilvania,* Braşov, 1969, p. 9—51.

[25] Scrisoarea III.

[26] Scris. IV.

[27] Scris. VII.

[28] *Alăuta românească,* 1838, nr. 4, p. 39—42.

[29] *Ibid.,* nr. 5, p. 51—52.

[30] Traducerea lui Pauletti s-a publicat în revista manuscrisă *Aurora,* pe care o editau studenţii Seminarului teologic din Blaj. Nu se păstrează — după informaţiile de pînă acum— nici un număr din această enigmatică revistă studenţească. Poezia e recopiată de Pauletti şi se află la B.A.R., în ms. rom. 460—461, f. 193r—194r, cu următoarea adnotare: „Din N[ro] *Aurorei* 10, 1838, 21 nov."

Scrisorile îşi păstrează rostul arheologic istorico-literar şi în ceea ce priveşte alte scrieri ale lui Ioan Rusu. De fapt, în afara lucrării sale de bază, *Icoana Pâmîntului,* manualul de geografie tipărit în 3 volume în anii 1842—1843, *toate* celelalte scrieri ale sale îşi află paternitatea pe baza acestor scrisori. Iată lista lor tematică — prima bibliografie a scrierilor lui Ioan Rusu — cu indicarea numărului scrisorii pe baza cărei se stabileşte, cu certitudine, paternitatea:

a) *Poezii originale: Amorul,* în *Foaie literară,* 1838, nr. 23, p. 177 (pe baza pseudonimului *** *Z,* folosit curent de Rusu); *Despărţirea,* în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 1, p. 7—8 (pe baza aceluiaşi pseudonim); *Cîntarea unei fecioare la sâmânatul florilor,* în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 6, p. 48 (scrisoarea II); *Iubita părăsită (Cîntare sătenească),* în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 26, p. 207—208 (scrisoarea V).

b) *Traduceri poetice:* Fr. Schiller, *Tînărul la pârâu (Der Jungling am Bache),* în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 14, p. 105 (scrisoarea III); Fr. Schiller, *Dorul (Sehnsucht),* în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 23, p. 177 (scrisoarea IV); Fr. Schiller, *Vînâtorul alpicesc (Der Alpenjager),* în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 1, p. 7—8 (scrisoarea IV); Fr. Schiller, *Cătră Minna (An Minna),* în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 29, p. 229—230 (scrisoarea VII).

c) *Traduceri în proză: Insula S[fintei] Elene şi mormîntul lui Napoleon,* după un autor neidentificat, în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 10, p. 73—75 (scrisoarea II).

d) *Articole şi recenzii: Ceva despre ortografia românească,* în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 10, p. 75—79 (scrisoarea I); *Domnule redactor !* (îndreptarea unui articol eronat), în *Gazeta de Transilvania,* I, 1838, nr. 7, p. 25—26 (scrisoarea II); *Moartea Virginiei (O tristă întîmplare de la an. 488 în[ainte] de Hr[i]s[tos].),* în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 1, p. 1—4; nr. 2, p. 9—13; nr. 3, p. 17—21 (scrisoarea IV); *Boala vinarsului şi soţietâţile de contenire,* în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 6, p. 44—47; nr. 7, p. 49—52 (scrisoarea IV); *însemnări asupra călătoriei p[ârintelui] A.Gegâ în Moldova,* în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 43, p. 340—343; nr. 44, p. 345—347; nr. 45, p. 352—354; nr. 46, p. 360—361 (scrisorile VIII—IX); *Limba românească în a şasa sută,* în *Foaie pentru minte--,* 1840, nr. 2, p. 13—14 (scrisoarea VIII); *Ceva despre Hronicul romano-moldovlahilor,* în *Foaie pentru minte...,* 1840, nr. 37, p. 293—296; nr. 38, p. 297—301; nr. 39, p. 305—310 (scrisorile XI—XII); *Transilvania. Din Scaunul Murâşului, 4 sept.,* ştire, în *Gazeta de Transilvania,* III, 1840, nr. 38, p. 149 (scrisoarea XII); *Pentru Schematismul clerului din Episcopatul Făgăraşului şi încă ceva,* în *Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 26, p. 201—205 (scrisorile XVII—XVIII).

Fără referinţele din aceste scrisori, toate scrierile lui Ioan Rusu ar fi rămas, ca pînă acum, în desăvîrşit anonimat, ascunse sub pseudonime bizare: *** *Z; Y; 000; 36; A.B.C.* sau fără nici o semnătură. Am fi pierdut putinţa de a urmări ideile unui remarcabil scriitor şi cărturar din cea de a doua falangă a Şcolii ardelene, pregătitoarea ideologiei paşoptiste din Transilvania. Aportul său de mai mare valoare este, după cum am văzut, la cristalizarea unei metodologii literare romantice. Dar nici contribuţiile ideologice şi de erudiţie nu sînt mai puţin semnificative. Rusu a fost un istoric de mari speranţe, care intenţiona să alcătuiască un tratat de istorie universală, aşa cum a alcătuit unul de geografie. „O istorie generală — îi scrie el lui Bariţ[31] — cu adevărat că mi-ar fi o cuprindere foarte plăcută, şi prin ea mi-ar curge peana mai răpede, fiindu-mi acea materie mai călcată". Moartea prematură, la 32 de ani, ca şi răstimpul scurt cît a putut beneficia de foile lui Bariţ —

[31] Scris. XIV.

1838-1843 — timp în care a scris şi voluminoasa *Icoană a Pămîntului,* nu i-au îngăduit mai mult decît a făcut. Dar, oricum, dacă adăugăm la cele cîteva contribuţii faima unui remarcabil profesor de istorie, putem afirma că Rusu este un precursor valoros al istoriografiei româneşti. Cea de a doua muză, Glio, îl îndeamnă din nou către tărîmul percepţiei romantice. Preferinţa lui pentru Napoleon nu este întîmplătoare, mortul de pe Insula Sfînta Elena fiind un reper îndrăgit al romanticilor. Articolul *Insula S[fîntei] Elene şi mormîntul lui Napoleon* interesează însă mai ales ca posibilitate de a urmări sursele orientării romantice a lui Rusu, de a-l afilia şi romantismului francez, într-o vreme cînd — după o mărturisire a lui Bariţ[32] — „Franţa şi mai ales capitala sa [...] era descrisă ca o Sodomă modernă, caracterul francez, ca inimic al lumii". Aceloraşi surse atribuim şi *Moartea Virginiei,* care însă nu este o „versie" (traducere), ci o repovestire în stil romantic pregnant a „tristei întîmplări de la an. 488 înainte de Hristos". Criteriul romantic stă şi la originea articolului *Limba românească în a şasa sută,* unde creditează, pentru prima dată în cultura noastră, informaţia tulburătoare a lui Teophanes despre „Torna, torna, fratre!"

Scrisorile lui Ioan Rusu către Bariţ îşi rezervă un loc aparte în literatura noastră epistolară şi prin valoarea lor proprie, de scriitură exemplară. Autorul lor reabilitează în mod strălucit reputaţia Blajului şi a Transilvaniei faţă de prejudecata despre „ardelenismul" sau „etimologismul" lingvistic din această mare zonă a pămîntului românesc. Cine vrea să contemple o mostră de limbă românească demnă de un literat al secolului nostru, să citească scrisorile iui Rusu, trimise între 1838—1843. Nimic dialectal sau nefiresc nu umbreşte lectura lor: cursul este fluid, simplu, armonios şi plăcut, vădind siguranţă şi stăpînire de condei. Autorul e întotdeauna concis, scurt la vorbă, epistolele realizîndu-se din structuri concentrate şi sobre. Alături de limba *foarte românească* a scrisorilor, — literară, pur şi simplu, fără a-i putea adăuga vreun — *ism* oarecare! — aceste calităţi dau sentimentul unei expresii clasice: „Dîndu-mi-se această ocazie, ţi-am gătit două carmine pre seama *Foii pentru minte, inimă etc,* amîndouă originale, dar cel mai mare imitat puţinei după o cîntare de şezătoare. Domnia-ta vei judeca, au pot avea loc în acea foae, şi' vei lucra după judecată"[33]. Cîteva scrisori sînt adevărate crochiuri în proză condensată despre Blajul vremii, cu amprenta puternică a participării epistolierului. Relatînd despre supărarea lui Bărnuţiu pentru o măgulire deplasată din *Foaie pentru minte...* [34], Rusu conchide: „Mie, totuş, asemănarea literaţilor cu stelele mi se vede tare apropos, că, precum lucesc acestea, lucesc şi aceştia, unii cu lumina sa, alţii cu împrumutată". Blajul e un personaj pitoresc, cu habitatul său tipic de oază clericală, unde patimile vegetează îndelung pe schematismul unor ritmuri fixe, pentru ca să izbucnească apoi în mod neprevăzut, paradoxal. Iată, de pildă: *26 iunie 1839:* „Blajul este cum îl ştii. Noi postim ca în Muntele Nitriei, mergem la beserică, la şcoală, şi învăţăm *more solito,* adecă mechanice"; *1/13 [decembrie 1842,* la publicarea unui articol iritant pentru Capitulul blăjean: „Raţ [= canonicul Vasile Raţiu] cînd l-au cetit, la tot puntul da cu pumnul. Odată, la cină, au făcuit comedie, că, precum spun (eu nu eram acolo) i s-au fost rădicat barba ca părul ariciului şi faţa i s-au fost schimosit ca a îndrăciţilor de la Lacul Ghenizaret". Uneori, vălul discreţiei cade fără voia sa, şi atunci din fundalul arid al orăşelului străfulgera în sclipiri scurte icoana chinuită a scriitorului. *26 iunie 1839:* „Astă-iarnă, durîndu-mă ochii, întorceam [= traduceam] cîte ceva, şi mai cu samă versuri, la care nu trebuia a mă uita mult";

[32] Vezi Paul Cornea, *Op. cit,* p. 598.
[33] Scris. V.
[34] Scris. VI.

7 decembrie/25 noiembrie 1841: „Puterile trupului îmi sînt slabe". Alte
entuziasmîndu-se în faţa unor evenimente paradoxal-banale, ca descop
tatea Turiului [= Tiur, sat lîngă Blaj], în un pămînt episcopesc", a u
lecuitoare"[35], care l-a mîntuit pe bietul profesor Grigore Moldvai de
intestinale atît de severe, încît s-a plîns funcţionarului episcopesc Mureşa

Un capitol aparte sînt scrisorile care narează odiseea publicării
lucrarea vieţii lui Rusu şi unul din cele mai valoroase manuale româneş
s-au tipărit vreodată. Ultimele zece epistole sînt un adevărat jurnal edi
din rîndurile căruia descifrăm dîrzenia scriitorului în faţa unei scrieri c
vădit posibilităţile culturale ale Transilvaniei vremii sale. îi cere ajut
popularizarea şi abonarea cărţii — ajutor pe care l-a şi căpătat, cu prisos
faptului că: „Pe mine, domnule, la lucrarea acestii cărţi m-au îndemnat *G*
socotind, lîngă o jurnalistică rumânească, a fi la locul său o geografie
întreagă scrisoare[37] încearcă să-1 convingă pe Bariţ că autorul *Icoanei...* a
preferenţial descrierii geografice a celor două ţări româneşti vecine. Ţa
Moldova: „în descrierea prinţipaturilor vecine, mai departe decît m-au l
diului, nu m-am putut întinde, şi de *a proportione* le-am descris mai pr
a Europei". Ceea ce este cu totul adevărat. Din aceeaşi scrisoare aflăm i
lui Rusu în ceea ce priveşte ţările române: Iosif Genilie, V. Popescu-Sc
şi marele geograf german Schutz. Prin februarie 1842[38], romanul editori
pe acum culori întunecate, din cauza procedeului neplăcut a-l prenumerări
prin toate ţările, ca să poţi tipări o carte atîta trebuincioasă pentru toat
şi a fi silit a cere ceva formă de milă, e mult, e prea mult pentru un om si
luni mai tîrziu[39]: „Cu mine se întîmplă ca cu omul sărac, căruia abia pli
iată, vine alta în locu-i!" Tipografia blăjeană se dovedeşte dezorganiz
faţa unei asemenea lucrări. Apoi, în 4/16 septembrie 1842 [40]: „Domnule,
Pămîntului e gata!" Un suspin de uşurare, un răstimp de „11 zile, în care
zire pe la Hunedoara şi frumoasa vale a Haţegului, pînă la dărămăturile
şi scriitorul intră din nou în alergătura corozivă a amănuntelor editoria
mului II, expedierea volumului I, împachetările, greşelile de tipar, susc
meranţilor etc. Febra lucrului agită trupul slăbit, dîndu-i energie cu
epuizări. Nu grăbeşte lucrurile, totuşi, ca să nu greşească: „Te rog, d
grăbi cu trimisul tomului I, mai cu samă la Bucureşti, pînă ce nu vei pri
E ziua de 31 ianuarie 1843 şi e ultima scrisoare pe care i-o adresează lui
luni, la 4 aprilie 1843, Ioan Rusu moare. Peste o jumătate de an de la di
tiparniţa din Blaj scoate şi cel de al III-lea tom din *Icoana Pămîntului.*
mare listă de abonaţi, cuprinzînd cele mai prestigioase nume din Ţara R
dova, în frunte cu Veniamin Costache şi Costache Conachi, confirma o r
culturală. Lipsea însă de la praznicul sufletesc al învingerii omul care
între coperţile severe ale cărţii: „geografistul" Ioan Rusu.

[35] Scris. X.
[36] Scris. XIV.
[37] Scris.'XV.
[38] Scris. XVI.
[39] Scris. XVII.
[40] Scris. XVII
[41] Scris. XXII

Blaş, 18 iul. s.n. 1838

Prea onorate domnule!

In treaba bucoavnelor, precum s-au apucat \ îţi va scrie părintele Cipariu!; solemnitatea depunerii omagiului — d. Szilaşi de la Mediaş [2].

Ce se ţine de ceealaltă cerere a domniei-tale, tocma acum gătindu-mă pe examen, şi cu puţin, £i cu lucru doară nu prea plăcut poci şerbi: adecă cu o scrisoare în treaba ortografii[3], care cuprinde pofta mai multora, carii au văzut ce vor iar să facă, de cînd s-au poruncit să se scrie în diecesa cu litere latineşti[4]. Aceasta o am adunat din neşte scrisori mai de demult. Mi-au fost tare neîndemînă a scrie în alfabetul cirilesc[5], pentru că acum am scris dintîi şi cred că şi multe greşele oi fi făcut. Pentru aceea, mă rog îndreptează-le cum scrieţi domnia-voastră, că nu mi-ar fi voia a face şi în ace ortografie ceva anomalie. Şi iarăşi mă rog să fiu de tot necunoscut, să nu spui la nime, că în asemenea lucru, şi de zici drept, e bine a te ascunde.

Dacă va trece examenul[6], bucuros oi şerbi cu lucruri mai plăcute,
321 în cît mi-or ajunge / puţinele a minţii puteri.

Ţi-aş scrie şi altele, însă de o parte socotesc că le vei cunoaşte din alţii, de altă ştiu că eşti sătul de cetit.

Pentru aceea, numai, mă comînd pretin, rămîind al domnii-tale totdeauna mult preţuitoriu,

Ioan Rusz m.p.
321* prof. hist. univ./

[1] Presupunem că Bariţ se interesa de istoricul cărţilor şcolare ***la Blaj.*** în acest caz, bucoavnele „s-au apucat" la confluenţa Tîrnavelor'încă'pe la 1750—1753, cînd Petru Pavel Aron dispune retipărirea bucoavnei de la Cluj din 1744: ***Bucoavnă ce are în sine deprinderea învăţăturii copiilor la carte şi symvolul credinţii creştine, zece porunci ale legii vechi şi ale cei noao şapte taine ale besericii răsăritului i proci. Acum a doua oară tipărită în Cluj, cu Tipariul Cinstiţii Academii, de Mihai Becicherechi. Anul Domnului 1744.*** Vezi O n i s i f o r G h i b u , ***Din istoria literaturii didactice româneşti.*** în ***Analele Academiei Române,*** Seria II, tom. XXXVIII, Memoriile Secţiunii literare, Bucureşti, 1916, p. 1—383.

[2] De fapt, de la Beclean. Vasile Silaşi, tatăl cărturarului Grigore Silaşi, era la acea dată protopopul Tractului Beclean, din Arhidiaconatul Solnocului Interior.

[3] „Scrisoarea în treaba ortografii" se va publica abia în 3 septembrie, sub titlul *Ceva despre ortografia latino-românească,* sub semnătura *R. (Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* 1838, nr. 10, p. 75—79). Studiul lui Rusu porneşte de la necesitatea *urgentă* a adoptării ortografiei latine (el însuşi fiind unul dintre adepţii ei timpurii şi inteligenţi). în continuare, disceme două modalităţi de a aplica această ortografie: una etimologică şi alta fonetică, „zidită pe pronunţie Este de părere că îmbinarea celor două principii trebuia să-i călăuzească pe ortografii români: „Care va împreuna mai bine acestea două însuşiri, acela socotesc că va da ortografia latino-românească cea mai deplinită". Drept model al unei posibile ortografii latine, Ioan Rusu anexează studiului o fabulă a lui Phoedrus, *Cerbul la izvor,* în traducerea sa. Vezi V a s i l e N e t e a , *Un scriitor transilvănean premodern. Contribuţii şi precizări la cunoaşterea vieţii şi activităţii lui Ioan Rusu,* în *Limbă şi literatură,* XII, 1966, p. 85—97 ; I d e m, *Primii colaboratori ai foilor de la Braşov. Contribuţii directe, reproduceri,* în *130 de ani de la apariţia „Gazetei de Transilvania",* Braşov, 1969, p. 9—46.

[4] Măsură introdusă de episcopul Ioan Lemeni, care şi-a desfăşurat corespondenţa cu parohiile vastei Dieceze unite a Făgăraşului, fie în limba latină, fie în româneşte, cu alfabet latin. Majoritatea preoţilor îi scriu în acest ultim fel, după cum arată actele arhivei sale, aflate la Arhivele Statului din Blaj, Fond. Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia şi Făgăraş. Mulţi parohi folosesc, fireşte, vechile buchii chirilice, dar existenţa unei oficializări a alfabetului latin, mult înaintea adoptării lui de către învăţaţi — care abia acum începeau *teoretizarea* unei posibile reforme ortografice I — este un fapt demn de luat în seamă de către cercetători. Ca o observaţie în treacăt, subliniem că ortografia latină, introdusă în mod cam pripit de Lemeni imediat după înscăunare (1832), este nu arareori foarte evoluată, trădînd intuiţie şi bun simţ din partea corespondenţilor.

[5] Rusu va reveni, totuşi, la „alfabetul cirilesc", se pare că din momentul cînd a început redactarea *Icoanei Pămîntului.* Din 24 octombrie/5 noiembrie 1841 — începînd, deci, cu scris. XII — el corespondează cu Bariţ în chirilice. însuşi manualul său a fost redactat în vechiul alfabet şi tipărit ca atare.

[6] Adică examenele de sfîrşit de an ale elevilor de la liceul blăjean, unde Rusu era profesor de istorie universală.

II

Blaş, aug. 8, 1838

Mult onorate domnule !

Descrierea solenităţii din 2 şi 3 iulie, precum vei vedea din aicea închisa scrisoare, ţi-au trimisu-o d. Szilaşi[1], tare cu multe greşele. Pentru aceea, dară, mă rog binevoieşte a băga, spre îndreptarea a acelora, aici alăturata scrisoare, în *Gazeta*[2].

Un verşuţ[3] şi despre mormîntul lui Napoleon[4] îţi trimit pentru *Foaia* ceealaltă[5]. Cea dintîi e imitaţie, a doua e versie. De le vei socoti potrivite scopului *Foii,* pune-le, însă, mă rog, ortografia o îndreaptă, precum şi punctuaţia şi nu pune nice un sem[n] dinjos.

Părintele Cipariu s-au dus, şi mi-au lăsat să trimet lui Nemeth[6]
cărţi, de oi avea ocazie, care pînă acum nu am căpatatu-o. / 322

In scrisoarea care ţi-o am trămis mai demult[7], de cumva nu-ţi va plăcea ceva termin, poţi-1 muta, numai lucru să rămînă, precum şi în

acest de acum [8], că io avînd pînă acuma lucru, astăzi le-am scris toate, şi nu le-am putut pipăi.

Cu acestea, comîndîndu-mă, rămîi al domniii-tale umilit şerb,

322* *Ioan Rusz* m.p./

[1] O lungă relatare — a lui Vasile Silaşi, după cum aflăm din această scrisoare— despre solemnitatea depunerii jurămîntului omagial al clerului din Blaj către împărat care s-a publicat în *Gazeta de Transilvania,* I, 1838, nr. 3, p. 10—12. Au participat „dd. canonici, vicarii, protopopii şi călugării, dinpreună cu o parte din clerul t măr".

[2] „îndreptarea" lui Rusu se publică prompt *(Gazeta de Transilvania,* I, 1838, nr. 7, p. 25—26), sub forma unei scrisori către redactor. O reproducem în întregime' nu numai pentru interesul ei ca scriere publicistică a profesorului blăjean — căruia soarta i-a rezervat abia 5 ani de activitate literară! — dar si pentru amănuntele pe care le cuprinde (spre deosebire de relatarea ternă şi neinteresantă a lui Silaşi):

„Blaj, 27 iulie

Domnule redactor ! în descrierea sărbătoare! depunerii de jurămîntul omagial a clerului românesc unit, după cum vi S-au fost trimis la n. 3 a *Gazetii,* să află mai multe, sau nu deplin, sau tomna rău însemnate. Aşa, între altele, zice corespondentul d-voastre cum că biserica catedrală, ce de cîţiva ani au început să să repareze, cu cheltuelile preasfinţitului domn episcop, în vremea depunerii jurămîntului era isprăvită. Ci măreaţa această zidire nici astăzi nu e isprăvită, dar dom[nului] corespondent* ca unul care, pe semne, nu lăcuieşte aici, pregătirile si întocmirile ce s-au făcut numai pentru acea sărbătoare, i-au dat închipuire de lucru săvîrşit. Proiectul de a întemeia un capital pentru ajutoriul preoţilor celor neputincioşi şi a preoteselor văduve nu este. răstrîns numai la doi fiorini argint, ci aceasta e suma cea mai putină (minimum) care este datoriu să plătească fieştecare preot, iar cei mai avuţi s-au'făgăduit în fata săborului că vor plăti şi mai mult. Fieştecare după puterile sale. La aceasta, precum la toate cele bune, cel dintîi este d. vicariu Şuluţ. Versurile cîntate au fost traduse din nemţeşte. Celelalte care ar mai fi de îndreptat, anumit despre cuvîntul răspunzătoriu al domnului Şuluţ, le tăcem".

[3] „Verşuţul" e *Cintarea unei fecioare la sâmânatul florilor. (Imitaţie.),* şi s-a publicat în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 6, p. 48. Poezia, fără semnătură — vezi studiul introductiv — trădează vocaţia de scriitor a lui Rusu, simţul simbolului major şi cursivitatea stilului.

[4] *Insula S[fintei] Elene şi mormîntul lui Napoleon,* în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 10, p. 73—75. E relatarea vizitei unui admirator la mormîntul marelui împărat francez. „Versia", adică traducerea, îi aparţine lui Ioan Rusu.

[5] Adică *Foaie pentru minte-..* , unde s-au şi tipărit (vezi cele două note anterioare).

[6] Wilhelm Nemeth, librar din Braşov.

[7] Vezi scrisoarea anterioară.

[8] Adică în conţinutul „verşuţului" şi al *Mormîntului lui Napoleon* (vezi notele 3—4).

III

Blaş, 14/26 *I^bris* 1838

Onorate domnule!

Sosind în 7/19 septemvrie acasă, am aflat o carte a domniii-tale, signată din aug. 17 a.c. Ce mi-ai scris de testimoniul lui Jipa [1] şi de ce m-au rugat şi d. Baiul [2], m-am sîlit a împlini, însă nu am putut, că văruindu-şi d. Nemeş [3] căşile, au zis că nu poate da testimoniul nicedecît, fiindu-i archivumul nerînduit. Io destul m-am rugat, zicîndu-i şi aceea că îi voi ajuta să caute, dar în zadar.

Despre aceasta am scris şi în Sibiu, la d. Bodilă [4]. în cîtu-i pentru cărţile d. episcop Neofit [5] năimite, *Moralisurile* [6] s-au gătat, de cumva nu s-ar găsi vreunul din normă. Dar io nu m-am străduit, că îl cunosc cîtu-i de vrednic să meargă în Ţara Românească. Cu *Theol[ogia] pastorală* [7] nu ne vom comînda, că îi mai slabă ca *Moralul,* şi mai bine să zicem că nu-i. *Istoria bisericească* [8], precum ştii, e sechestrată la Cuj. Măria-sa au zis că o va cumpăra însuşi, dar cînd, nu ştiu.

Părintele Cipar numai alaltăieri au sosit. Zice că va merge cît de curînd la Sibiu, şi atunci / va duce şi cărţile pe seama lui Nemeth. 323
D [omnul] Cipar se roagă să trimiţi 1 exemplar din novele la Belgrad [9], după adresul aceia închis, începînd a 1^a iulii, adecă al doilea semestru. Banii îi va primi domnia-sa.

Iţi trimit şi un carmen întors din Schiller, Io socotesc că poate ave loc în *Foaia* domnii-tale [10].

Zici că să nu-ţi trimit franco. Bine. De ai ceva *fundus* [11] pentru corespondenţii, din venitul foilor — secus [12] nu-i mult — poci şi io plăti.

Dacă ne vom pune în rînd cu prelecţiile, doară îţi voi pute trimite mai multe.

Plecăciune, mă rog, spune Moruşenilor [13]. Iară domniii-tale mă comand şi rămîi al on[oratei] d[omniei] tale umilit şerb,

Ioan Rusz m.p.,
prof. hist. univ.

D [omnul] Cipar face complemente şi zice că îţi va scrie, dacă se va aşeza mai bine. D [omnul] episcop e la vizitaţie. Jipa tomna acuma a venit să scoată test [imoniu] său şi a lui Orghidan [14].

R. [15] /. 323*

[Adresa:] Franco. Blasio. Reverendo Domino D[omi]no *Georgio Baritz,* Dioecesis Fogarasiensis absoluto Theologo, Scholae yalachicae Coronensis Docenţi ac valach. Ephemeridum Redactori, Domino singulariter colendo. *Coronae*

[1] Ioan Jipa, negustor braşovean şi sprijinitor al culturii. Jipa fusese, prin 1833—1834, printre cei dintîi elevi braşoveni înscrişi la Liceul greco-catolic din Blaj, alături de Ioan Bran (viitorul Bran de Lemeni), Dimitrie Leca şi Radu Tempeanu (vezi George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei, pre două sute de ani din urmă. I,* Sibiu, 1889^ p. 617—618). A avut şi veleităţii literare timpurii, aparţinîndu-i, printre altele, *Hronologia Sfintei Bisericii vechi din Şchei ce să zice Bolgarseghiu, hramul Sfîntului Ierarh Nicolai.,* din *Foaie pentru minte...,* 1840, nr. 4, p. 28—30 (reprodusă în *Dacia literară,* I, 1840, nr. 1—2, p. 67—73) şi oratoria *Cuvînt ce s-a zis de dom[nul] Ioan Jipa, cetăţean neguţătoriu de aici, mădulariu c[institei] reprezentaţiei Sf. Biserici de la Sf. Nicolae, precum şi mădulariu a Priv[atei] societăţi negustoreşti greco-bulgaro-româneşti, cu prilejul prăsmuirei pomenite la „Gazeta de Transilvania" nr. 24* [alegerea lui Ioan Popasu ca protopresbiter al Bisericii „Sfîntu Nicolae" din Scheii Braşovului], în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 25, p. 198—199.

[2] ***Nicolae** Baiul,* originar din Braşov, secretar al Consistoriului neunit din Sibiu.

[3] *Ioan Nemeş,* 1767—1839, cărturar blăjean cu studii teologice şi filosofice la Lemberg şi Blaj, preot al Regimentului II de graniţă românesc din Năsăud, mai apoi canonic capitular si director al Gimnaziului greco-catolic din Blaj. Din scrisoare deducem că la 1838 bătrînul canonic era şi arhivarul consistorial, funcţie pe care o va prelua apoi Ioan Turcu.

[4] Petru Bodilă, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr III n 1

Neofit, episcopul Rîmnicului, fusese peste vară în Transilvania, după'următoarea informaţie a *Gazetei* lui Bariţ (I, 1838, nr. 4, p. 13) dată din Brasovf Ieri la ' 3 august c.v. au trecut prin cetatea noastră, la apele minerale de la Arpătac pr'easimţia-sa părintele Neofit, episcopul Rîmnicului şi administrator Sf[intei] Mitropolii Ţarii Romaneşti, cavaler al Ordului Sf[intei] Anii cl. I si al ordului de cinste turcease petrecut de d. protomedic dr. Estiot, cavaler al'Ordului Sf. Stanislau al 1 i l clas şi al ordului de cmste turcesc, precum şi de alţi preoţi carii să află în sita (comitiva) preasfmţiei-sale. De n-ar fi vremea aşa răcoroasă ca pînă aici, preasfintiasa, ca şi toţi cinstiţii oaspeţii noştri [de] peste Garpaţi, ar putea să afle mulţumire cu apele noastre atîta de lăudate."

Gu ocazia prezenţei lui Neofit la Braşov, Bariţ i-a promis — după cît putem dedu .?e —. c l , t e v * dintre tipăriturile religioase ale Blajului, pentru procurarea cărora solicita ajutorul lui Ioan Rusu.

[6] Se pare că este vorba de cartea lui Samuil Mieu, *Teologhie moralicească sau bogosloyie, carea cuprinde învăţătura năravurilor celor bune si a vieţii creştineşti, din S Scriptura şi dm Sfinţii Părinţi culeasă şi într-acest chip aşezată după rînduiala 6. Besearicii Bâsâritului,* Blaj, 1796, traducerea lucrării lui Venceslau Schanza Cartea lui Mieu (despre care vezi date extrem de interesante la M. M l a d i n, I. V1 a d si *a-b* "*VJ ' " > S a m u i l M i c u Clu>i"> teologul Viaţa, opera şi concepţia lui teologică,* bibiu, 1957, p. 31—34) a servit ca manual pentru „moraliştii" blăjeni timp de peste 50 de ani. * '

[7] *Theologie dogmatică. După învăţătura bunilor credincioşi dascăli întocmită cu mărturii dm S. Scriptură şi din SS. Părinţi întărită spre învăţătura clerului celui tmar rumanesc aşăzată şi tipărită. Cu blagoslovenia exelenţii-sale 'prea luminatului si prea sfinţitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgăraşului si a Prea înălţatei Chesaro-Crăeştu Mărimi sfeatnic dinlăuntru,* voi. I—III, Blaj, 1804 (tradusă de Dimitrie'Căian şi alţii).

A v * *I s t o r i a biseridi românilor* a lui Petru Maior, care era interzisă si confiscată o[a]; [e]v[P]? 7[r][en]l[e]^ l u i I o a n B o b - Vezi Z. P î c l i ş a n u, *Un vechi proces literar. (Kelaţide lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Şincai şi P. Maior),* Bucureşti, 1935: P o m p i - 7 u - j e-° d ? ' * *J u r u l u n e i l u c r ă r i istorice a lui Petru Maior,* 'în *Anuarul Institutului de istorie dm Cluj,* IX, 1966, p. şi 276 şi urm.: N i c o l a e A l b u, *Cauzele interdicţiei Istoriei pentru începutul românilor în Dachia şi a Istoriei besericii românilor ale lui Petru Maior,* în *Limbă şi literatură,* X X, 1969, p. 209—225

[9] Alba Iulia.

[10] Bariţ publică imediat traducerea schilleriană a lui Rusu *(Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 14, p. 105), sub semnătura*** Z.

[11] „Fond".

[12] „Altfel".

[13] Andrei şi Iacob Mureşanu.

[14] Rudolf Orghidan, negustorul braşovean despre care vezi *George Barit si contemporanii săi,* Bucureşti, 1973, I, p. 171.

[15] Gu însemnarea contemporană a lui Bariţ: „1838, Io[an] Rusu".

IV

Blaş, 3[a] *10*[bris] 1838

Onorate domnule !

Unchiul clericului Pop Augustin \ pensionatul căpitan din Belgrad Ioan Pop [2] au fost lăsat la p[ărintele] Cipariu ca să facă rînduiala să capete pe al doilea semestru gazeta domnii-tale. Io, din voia p[ărintelui] Cipariu, ţi-am fost şi scris, însă în zilele trecute venind Pop Augustin dm Belgrad, mi-au spus că unchiul său numai 13 numeri şi acelea încă o dată le-au căpătat, mai mult nu. Pentru aceea, mă rog de domnia-ta să binevoieşti a face rînduiala, ca să i se trimită mai încolo. Si bine ar

fi de i s-ar băga, cu prilejul trimiterii, şi o schedulă escuzătoare, că oamenii bătrîni îs cam gingaşi.

Iarăşi, p[ărintele] Moldvai[3] se roagă să cerci la vron neguţătoriu / 325
care ar avea numerile ce 15[a] iunii a.c. au ieşit din loteria lui Eszterhâzy[4], au nu se află numerul domnii-sale, 106. 546 şi, de cumva au ieşit, să-1 înştiinţezi ca să-şi facă rînduiala pentru scoaterea celor 50.000 Rf. cm. de care trage nădejde. De cumva nu, lasă pe de altă dată.

Cu acest prilej îţi trimet 2 carminuţă întoarse din Schiller[5], pentru trecerea de vreme. Am şi două articule mai lungi, originale, în proză, care le voi trimite prin vreun pescariu, cu prilejul tîrgului, ne vrînd acum a le pune pe poştă, fiind scrise pe hîrtie groasă şi stînd din vro 6 coaie. Insă să nu socoteşti ceva lucru mare, *ne parturiant montes** etc. Iţi scriu şi titulile: cel dintîi îi *Moartea Virginiei*[7], al doilea *Boala vinarsului*[8]. Am avut / 325*
plan pentru niseari lucruri mai de ştiinţă, însă neputîndu-mă duce cătră casă, cu care prilej voiam a căuta cevaîn biblioteca de la Vâsârhely[9], am rămas pe de altă dată.

îţi aduc aminte de nişte versuri a lui Fabian[10], care ţi le-am fost adus din Moldova. Venitu-li-au soţu sau ba? De nu au venit, s-ar putea pune şi de sine[11]. Nu te uita că laudă pe muscani în vro cîteva şiruri, că cu aceea mărirei lor nu se va adaoge nemica.

Articulul care l-am fost dat în treaba ortografii![12], numai de aceea îmi pare rău că au ieşit cam greşit din partea tipografilor. Insă de va veni ceva în contră-i, poţi publica[13], că eu nu sînt rău de pagubă, numai să fie critică făcută cu intenţia curată care o am avut io. Veninul nu este ^
bun în condei. /

Pe d. Szilaşi, pentru înştiinţarea în treaba jurămîntului omagial dată[14], mulţi şi acum sunt mînioşi. A domnii-sale înţălegere cu blăşenii întru atîta au stat, că domnia-sa s-au îmbiat să scrie, şi p[ărintele] Cipariu au zis că bine va face. Mai tare nu place calcularea celor 24.000 Rf.[15] care au ajuns pînă în novelele nemţeşti din Pesta. Ce *pro privata notitia*[16] te înştiinţăzi că nu s-au făcut otărîrea să plătească tot preotul cîte 2 Rf. c. m. ci numai cei care au fost în adunare, iară preoţii să plătească, înţălegundu-să acasă cu protopopii, cît vor vrea şi cît vor putea.

Io mă comînd şi rămîi al domnii-tale umilit, şerb,

Ioan Rusz m.p.

prof. hist. univ. / 3 26

[1] Viitorul protopop greco-catolic de Alba Iulia, Augustin Pop, despre care vezi în acest volum scrisorile.lui Iosif Many, nr. VII, n. 12. Era fiul cooperatorului Augustin Pop din Maeri, lîngă Alba Iulia, în vremea protopopului Constantin Molnar. Vezi *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII [1842] ab Unione cumEcclesia Romana CXLV,* Blaj, 1842, p. 16.

[2] Personaj necunoscut pînă acum cercetătorilor, care sporeşte cu un nume nou lista ofiţerilor români din armata austriacă, în prima jumătate a secolului al XlX-lea. Gradul relativ mare al acestuia: căpitan, impune reţinerea numelui lui Ioan Pop de la Alba Iulia.

[3] Grigore Moldvai, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2.

[4] Loteria Eszterhâzy funcţiona la Pesta.

Cele doua traduceri noi vor apărea curînd în foaia iui Barit, prima, *Dorul* (traducerea poeziei *Sehnsucht)* după 12 zile *(Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 23, p. 177) iar a doua, *Vînătoriul alpicesc* (traducerea celebrei poezii a lui Schiller *Der Alpenjager)* în prima jumătate a anului următor *(Ibid.,* 1839, nr. 1, p. 7—8). Vezi şi Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean premodern...*

6 Negarea proverbului latin: „Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus"= be screm munţii ca să fete un şoricel de rîs.

7 *Moartea Virginiei. (O tristă întîmplare de la an. 488 înfainte] de HrliMtosI)* s-a publicat m *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 1, p. 1—4- nr 2 p 9—13- nr 3 p. 17—21, sub semnătura *OOO.* George Em. Marica, *in Foaie pentru minte, inimă si literatura. Bibliografie analitică cu un studiu introductiv,* Bucureşti 1969 p 390 trece acest titlu la bibliografia prozei, ca fiind o „nuvelă istorică din timpul conflictului intre patricieni şi plebei". De fapt, este vorba de un excelent articol de popularizare a istoriei, aşa cum nu se prea făcea în presa românească la acea dată, articol m care se resimte puternic competenţa autorului, întîiul profesor de istorie universală din Blaj.

x x 8 £ ? alavinarsu {ui $' ' *soţietăţile de contenire,* articol educativ-stiintific semnat tot cu *OOO* va urma m curînd *(Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 6 p 44—47- nr 7 ?' 4 ? ~ 5 ^) ' dovadă în Plusa aprecierii de care se bucurau articolele lui Rusu în'redacţia lui Bariţ.

9 Tîrgu-Mureş Este vorba de celebra bibliotecă telekyană din acest oras, pusă la dispoziţia publicului mcă la începutul secolului al XlX-lea, de către proprietarul ei Teleki Samuel (1739—1822), cancelar aulic al Transilvaniei la Viena. Vezi f ? *V*l* x t V a ^ Tele *J^-* Uka > Tîrgu-Mureş, 1938; *Magyar Irodalmi Lexikon,* III, Budapesta, 1965, p. 330.

10 Este preţioasă pentru noi, ca şi pentru istoria literară, informaţia că Ioan Rusu a adus din Moldova versurile lui Vasile Fabian Bob, mort pe meleagurile unde a dus cu sine ceva din suflul Şcolii ardelene, al cărei reprezentant — modest dar plin de merite — a fost şi acest enigmatic transilvănean. Barit publică versurile lui Fabian Bob m trei seturi: a) *Poezii dmtr-ale râp[o]s[aiului]profesor] si pah[arnic] V. Fabian. Moldova la an. 1821 (Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 13, p. 97—98), cu următoarea nota a redacţiei: „Mare bucurie ne-ar face cineva, cînd ne-ar împărtăşi mai multe pericole dm viaţa acestui bărbat vrednic l Noi nu stim mai multe despre V. Fabian decît că dînsul au fost născut aici în Ardeal, nepot a vestitului episcop românesc unit^ Ioan Bob. De aici, în junia sa, au trecut la Moldova, unde, ca profesor, au deschis vistieria ştiinţelor pentru tinerimea românească de acolo. Apropos, domnilor! Pentru Dumnezeu, dar biografia lui Petru Maior, Şincai, Clain si încă a unora, nimini n-are rîvnă, dm vieţuitori, să o lucreze? Oh, ce merit ar fi acesta!"; b) *Poezii dintr-ale răp[o]s[atului] proflesor] şi pah[arnic] V. Fabian. Moldova la an. 1821* [corect: 18291 *(în Ibid.,* nr. 14, p. 105—107), cu specificarea la sfîrsit: „Scris de răp[osatul] V. Fabian" şi c) *Suplement la geografie, întru memoria răposatului şcolar iu Ştefan Şendrea, din Gimnasia Basilianâ din Iasi, la anul 1834, octomv. 25 (Ibid.* nr 15 p* 113) cu nota redacţiei — sau a altcuiva?—: „Cum să vede, V. Fabian' n-au 'isprăvit această poemă. Cu două zile înaintea morţii sale, răposatul autor au cerut acest vers ca să-1 săvîrşească, zicînd: « Să săvîrşesc descrierea locului unde merg », si din nenorocire, nu s-au găsit atuncea".

împrejurările călătoriei lui Rusu în Moldova rămîn însă, în continuare, puţin cunoscute. Ceea ce aducem nou cu această ocazie este faptul că acolo el s-a întîlnit cu Nicolae Istrati, de la care primeşte — se pare — o parte a poeziilor lui Vasile Fabian Bob, cu următoarea scrisoare către Bariţ:

„Domnul meu !

Zelul cel în mine înnăscut prin renaşterea vieţei naţionale, despre care lumea morală, mai înainte cu vreo cîţiva ani, se îndoia, m-au îndemnat si mă îndeamnă atît însumi a lucra, cît şi pre alţii a-i însufleţi de a lucra cu toate puterile, neadormit şi neostenit, ca viaţa aceasta fragedă şi tinerică în care noi românii ne aflăm acum să o sprijinim, să o nutrim şi să o îndreptăm, pentru de a să pute ridica la înflorirea, aceea pentru care nu numai viaţa naţională, ce şi cea omenească încă este de bunul D-zeu întru adevăr făcută. Din asemenea însufleţire, pe lîngă altele, au răsărit din geniile naţionale şi acestea aice alăturate versuri, de ajuns mărturisitoare despre înfocarea şi dizvălirea duhului naţional în bărbaţi şi tinerii noştri. Bin[e]voieşte, drept aceea (ca unul ce veacul acesta ni te-au dăruit spre a mijloci şi a confăptui unirea feliuritelor dureri naţionale, pentru un scop înalt) a împărtăşi publicului naţional acele versuri, după a căror publicare nu voi pregeta a-ţi trimete şi alte de alt soi lucrări, însă totdeauna ţintitoare spre înflorirea literaturei, întărirea naţionalismului şi către moralul cel adevărat.

Cu această ocazie [adică prin Ioan Rusu — n. ns.] iau totdeodată şi îndrăzneală (departe, însă, să fie măgulirea şi linguşirea cea absurdă şi făţarnică!) a te încredinţa că duhul naţional, aice la noi, ce prin cumplite p.a. N. mai de tot îns[trăinat], întru atîta s-au dezmorţit prin gazetele domniei-tale, întrucît din zi în zi privim minunea: adecă pre cei ce era- • • i-ai înviat şi au descoperit din sine oarecare sămne de viaţă. Pentru aceea lucră, domnul mieu, pînă cînd aveţi şi voi lumină, şi mijloceşte a ni să trimite totdeauna razele soarelui, ce la voi cu păsuri vesele se apropie de meridian, ca aceleaşi raze, prin vibraţiele sale sfinte, să poată răsfira negurele cele puternic întunecătoare, pentru a cărora spurcată desime, acelaşi sfînt soare a luminii adevărului şi a moralului (mai cu samă că numai la răsărit se află) nu ne poate hrăni şi adăpa cu puterea luminii sale. Crede, domnule, că razele de la voi aici trimise pînă acum mare parte din pomenita negură au prifăcut în nimica, ce însă totuşi dacă noi, carii sîntem cu asemine rază luminaţi, nu ne vom sîrgui în acelaşi scop, de o parte, iară de alta dacă şi voi veţi înceta (de care D-zeu să ne apere!) a mijloci trimiterea unor aseminea raze pline de viaţă creştinească, morală şi naţională, uşor ne putem arunca iarăşi în noroiul cel de mai înainte şi la întunecarea cea plină de frigul... care ne ţinea pînă acum îngheţaţi, amorţiţi, ba mai de tot morţi.

Toate aceste fiind numai întru a d-tale ştiinţă, nu se vor publica."

[Marginal, pe foaia celei de a doua părţi — *Moldova la anul 1829* — însemnarea lui Istrati:]

„Aceste versuri, *Moldova la 1821 şi 1829,* sînt făcute de răposatul paharnic Vasile Fabian, profesor de gramatică în Academia Mihailană".

(B.A.R., ms. rom. 978, f. 347)

Vezi despre Vasile Fabian Bob: V. Popescu-Scriban, *Viaţa d. pahar[nic] Vasilie Fabian sau Bob, în timpu pitrecerii sale-n Moldova,* în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 20, p. 153—156 ; Vasile Pop, *Trăsuri oareşcare din biografia sau viaţa răposatului d. paharnic Vasilie Fabian sau Bob,* în *Ibid.,* 1840, nr. 31, p. 241—245; nr. 32, p. 253—256; nr. 33, p. 257—259; nr. 34, p. 265—268; Ioan Raţiu, *V. Fabian Bob,* Blaj, 1907; Iuliu Moisil, *Vasile Fabian Bob 1795—1836,* în *Arhiva someşană,* 1937, nr. 21, p. 682—696; Gh. Cardaş, *Vasile Fabian Bob,* în *Poeţii şi prozatorii Ardealului pînă la Unire (1800—1918),* Bucureşti, f.a., p. 80—83; Teodor Tanco, *Poetul Vasile Bob Fabian,* în voi. *Virius Romana Rediviva,* II, Bistriţa, 1974, p. 208—210.

11 Se pare că prin Ioan Rusu parvine de la Istrati din Moldova doar prima parte a poemei lui Fabian Bob, parte cunoscută sub titlul de *Moldova la anul 1821.* De fapt, acesta şi-a intitulat astfel întreaga poezie, despărţirea în „la anul 1£21" şi „la anul 1829" apartinînd lui Nicolae Istrati. Faptul se poate verifica pe baza originalului de la B.A.R., ms. rom. 987, f. 346r—347v (cel trimis de Istrati prin Ioan Rusu). Dealtfel, Bariţ publică poema sub acest unic titlu (vezi nota anterioară).

12 Vezi scris. I, n. 3.

13 Se va şi publica o astfel de ripostă, intitulată *Asupra ortografiei rumâneşti. Răsunet la cele ce s-au zis în obieptul acesta în „Foaia literară" N-ro 1,6,7, 8, 18, 20, 21 si în al doilea curs, N-ro 2—4 şi 10,* în *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 23, p. 177 — 184; nr. 24, p. 189—192; nr. 25, p. 193—198. Autorul ei este Ioan Maiorescu, pe atunci profesor la Craiova (vezi *Goegre Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 203—419) şi prieten apropiat al lui Bariţ.

Articolele recenzate de Maiorescu sînt, în primul rînd, schimburile epistolare dintre Cipariu si Barit, din 1838, publicate sub titlul *Corespondenţii între doi ardeleni, asupra ortografii* ***(Foaie*** *literară,* 1838, nr. 6, p. 44—46; nr. 7, p. 54—55; nr. 8, p. 61—64), mai apoi lungul articol al lui Vasile Pop, *Domnule redactor l (Ibid.,* nr. 18, p. 141—144; nr. 20, p. 157—100 — cu titlul: *Urmarea disertaţii din Nr. 18, despre ortografie*'; nr. 21, p. 164—166 — cu titlul: *Capătul disertaţii din Nr. 20, despre ortografie)* şi'cel al lui Cipariu, din „al doilea curs", ca răspuns la al lui Vasile Pop:

Reflexii asupra ortografiei d-lui P... (Foaiepentru minte..., 1838, nr. 2, p. 12___16 • nr 3 p. 20—23; nr. 4, p- 27—31). Articolul lui Rusu (vezi scris. I, n. 3), care ar fi astfel al patrulea transilvănean în ordine cronologică ce-şi expune părerile ortografice în foaia lui Bariţ, e criticat de Maiorescu pentru rolul scăzut — după părerea sa! — pe care profesorul blăjean îl rezervă principiului etimologic în crearea ortografiei române cu litere latine (obiectul, de fapt, al disputei).

[14] Vezi scris. II, n. 1—2.

[15] Despre „socoteala celor 24.000 Rf.", iată pasajul din relatarea lui Vasile Silaşi (se referă la adunarea unui fond pentru „preoţii cei neputincioşi, bătrîni si preotesele văduve"): „Iată că, într-acest chip, socotind numai darea de îa 1200 de preoţi m 10 ani va avea acest cler un capital de 24.000 f. argint, fără nici o împovărare simţitoare adunat [cîte 2 florini de argint pe an fiecare preot — n. ns.]". Vezi scris. II, n.1

[16] „Pentru o sumară informare".

Blaş, 1838, 25 *10*[ber] st.n.

Onorate domnule !

Ducătoriul acestei cărţi fiindu-mi servitorii! în 4 ani, în treaba credincioşiei s-au purtat aşa bine, cît şi capital de 10.000 de galbini să fi avut, aş fi îndrăznit a-l lăsa pe mîna lui. Insă acum, de o parte urîndu-se cu ţipăii Blaşului[1] şi de altă văzînd că roata norocului, şi de va învăţa philosofia, nu se poate întoarce ca să intre în seminarium, s-au otărît a intra în statul neguţătoresc. Io i-am dat voie slobodă, ştiind că cum va săra aşa va mînca şi, bine au lucrat sau nu, va vedea dînsul. El e nobil, însă din Hâbik[2], care nu are nemic, şi în statul ce şi l-au ales socotesc că mai mult îl va ajuta că e *betsuletes ember*[3] decît *nemeş ember*[4].

Io îndrăznesc a mă ruga pentru el să binevoieşti, cînd şi cînd, a-l
327 ajuta cu sfatul, ştiind domnia-ta şi stările împrejur mai bine, / şi oamenii cu care va avea a lăcui. D[omnul] Hernya[5], la care prin fratele Moldvai este îndreptat, au scris că dacă îi va şti otărîrea deplinită, va trimite bani de cale, de la 10 pînă la 12 Rf. w.w. Io am voit a-l scuti de ostăneala trimiterii, pentru aceea i-am dat preţul *Gazetei* pe anul viitoriu, 12 Rf. w.w. ca, complanînd lucrul cu d. Hernya, să ţi-i deie.

Dîndu-mi-se această ocazie, ţi-am gătit'două carmine pre sama *Foii pentru inimă* etc[6], amîndouă originale, dar cel mai mare imitat puţinei după o cîntare de şezătoare[7]. Domni-ta vei judeca au pot avea loc în acea foaie, şi vei lucra după judecată.

Cu prilejul tîrgului iarăşi am trimes două scrisori mai lungi, în proză[8], pe un smochinariu, şi mai nainte două carmine întoarse din Schiller[9], pe poştă. Binevoieşte a te întrebuinţa cu ele atuncia cînd nu îi avea mai bune. Io ştiu că în aceste ale mele probe *sublimitas lyrica*[10]
327* lipseşte. însă ce să facem? Scriitorii şi cetitorii sîntem în / vrîsta prunciii. Socotesc totuşi că în multe locuri vor fi mai plăcute ca singurătatea dfomnului] Eliad care, întră toate alte şi bune însuşiri, are defectul că nu se prea poate înţălege.

După care, comandîndu-ţi expresul, şi pe mine încă comandîndu-mă, rămîi al domniei-tale umilit şerb,

Ioan Rusz m.p.
prof. istoriei. /

328

[1] Porţia de pîine gratuită pe care o primeau elevii din Blaj încă din secolul al XVIII-lea printr-o fundaţie specială deschisă de episcopul Petru Pavel Aron. Vezi, între alte multe surse despre acest pitoresc fapt din trecutul şcolilor blăjene, biografia *Episcopul Petru Pavel Aron de Bistra,* în *Şematismul veneratului cler al Archidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia şi Făgăraş pre anul Domnului 1900, de la Sînta Unire 200,* Blaj, [1900], p. 26—31.

[2] Habic, sat în judeţul Mureş.

[3] „Om cinstit".

[4] „Nobil".

[5] Nicolae Hernia, negustor braşovean.

[6] S-a publicat doar una dintre poezii *(Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 26, p. 207—208), pe care o reproducem în întregime, pentru frumuseţea ei deosebită (remarcată si de Vasile Netea *Un scriitor transilvănean premodern* p. 92—95):

IUBITA PĂRĂSITĂ

(Cîntare săteanească)

— Călători din altă ţară
Ce la casă ne-aţi venit,
Eu să-mi spuneţi, vă rog, dară
N-aţi văzut p-al meu iubit?

Tot aştept, dar în zadar!
L-aşi cerca şi nu ştiu unde.
Ce să fac? Suspin amar
D-atunci peptul mi-l pătrunde.

— Feţişoară, ce durere
îţi apasă inima,
Bm-vedem; dar mîngăiere
Nu putem, şi vrînd, a-ţi da.

Locuri multe noi trecînd
Pate fi să-l fi văzut;
însă cine-i, neştiind
A-l cunoaşte n-am putut.

— Ah! pe el a-l osăbi
Ş-al alege dintră toţi,
Numai dacă-l veţi zări,
Nu cu greu, ci lesne poţi.

Trup înalt, crescut frumos
Ca un brad din Căliman,
Capu-n sus, mişcat fălos
Ca un fir de tulipan.

Ochii lui ca două stele
Cînd e ceriul săninos;
Sau ca două porumbele
în un pom verde tufos.

Cele dese sprîncenuţă
Ce supt frunte-i strălucesc
Ca un şir de mărgeluţă
Alba-i faţă podobesc

Care-i rumenă curat
Ca şi floarea rugului
Parcă sînge ai picat
în albeaţa laptelui.

De dinsus de buzişoară
Au pornit a răsări
O supţire mustăcioară
Ce începe-a să negri.

Lungul păr în jos lăsat
Ca mătasa sclipicios
Mişcă-să de vînt suflat
Ca'şi unda-n rîu spumos.

Glasul lui, ca îngeresc
Sună dulce, mîngăios,
Nici aţi văzt om pămîntesc
Să horească-aşa frumos!

Din acestea semne, dară
A-l cunoaşte viţi putea
Şi să-i spuneţi, vă rog iară
Undeva de-l veţi vedea

Cum m-aţi văzt de obiată
Şi că-l pl'îng neîncetat;
Cum nu-l uit nice odată,
La el cuget nencetat.

Dimineaţa el mi-n minte,
Tot el cînd soarele sus
. îl iubesc ş-atunci ferbinte
Cînd coboară la apus

Şi c-adînca întristare
Ce-mi răneşte inima
Singur el, c-o sărutare
Mi o poate vindeca.

[7] Este vorba de *Iubita părăsită.* Bariţ observă esenţa folclorică a poeziei lui Rusu într-o remarcabilă notă de subsol, care este unul dintre cele mai vechi îndemnuri spre culegerea poeziei populare, tipărite de vreo publicaţie românească:

„Această poezie cu atîta ne este nouă mai binevenită, cu cît poetul s-au ţinut mai mult de formele vorbirei norodului. Cîntec sătenesc din Ardeal este acesta, unde, cu îndrăzneală poci să zic că să află de aceste mai multe decît ori în care altă parte a românimei. Originale cum sînt, culegîndu-le din gura secerătoarelor, torcătoarelor şi a maicelor ce-şi leagănă pruncii, adormindu-i cu horile sale, ai putea să scrii tomuri întregi. Dar cine să adune şi mulţimea descîntărilor ritmice, de multe ori prea ingenioase, care le strigă românul ardelean jucînd ferbinte, şi fără de a căror versuire mai nici că poate să joace!"

[8] Vezi scris, anterioară, n. 7—8.

[9] Vezi scris, anterioară, n. 5.

[10] „Splendoare lirică" în acest caz, cu sensul de inspiraţie poetică.

VI

Blaş, 6 marţii (1)839

Onorate domnule !

De mult am voit a-ţi scrie că versul cel ce pînă acum nu l-ai pus[1], să îl laşi de tot; ce, cu nădejdea că cu acel prilej îţi voi putea ceva trimite, tot lăsînd din zi în zi, cu aceasta te rog să-1 laşi să odihnească, că m-am fost cam grăbit cu el, şi cu ăst prilej doară îm[i] va veni voie de îi voi face alte vesminte[2].

Articului cu ungurismile din *W*° a 34a[3] ne-au fost foarte plăcut şi ne-au dat multă materie de glumit şi de a năcăji pe fratele Bărnuţiu, ca sălăgean[4]. Părintelui Cipar totuşi, ca din glumă, i s-au dat de lucru ca să facă ortografie pentru dînsul. Nu au primit în nume de bine. Măgulirea care i-ai făcut-o în numărul a 7a, cu cele două anecdote[5], încă mai rău i-au plăcut. Io le-am socotit toate în treacăt şi nice în minte mi-au venit că le va lua cineva înadins. Fratele Bărnuţiu, la asemănarea cu

329 **doi luceaferi, au zis că ar fi trebuit să însemnezi / şi aceea: care este de sară şi care este de dimineaţă, ca să cunoaştem pe acei doi luceferi nu numai *respectu litterario*[6], dară şi *astronomico*[7]. Mie, totuşi, asemănarea literaţilor cu stelele mi se vede tare *apropos* că, precum lucesc acestea, lucesc şi aceştia, şi unii cu lumina sa, alţii cu împrumutată. Precum se împărţăsc stelele în mai multe plase (în 12), aşe să împărţesc şi literaţii în mulţime de plase. Precum între stele sînt comete şi stele *errantes*[8], ba încă şi *ignes fatui*[9], aşe întră literaţi. Noi cunoaştem vrednicia a celor doi bărbaţi, măcar a-i asemăna cu luceferii nu ne place, temîndu-ne ca pe noi să nu ne asemene cineva cu cometele sau *cum ignibus fatuis*[10]. Şi domniile-sale, cînd ar avea condeiul mai mult în mînă, ar fi de toate laudele lor date cu adevărat vrednici.**

Că în articolul despre vinars[11] au lăsat vro cîteva rînduri, nu-mi pare rău, măcar că şi de ar fi rămas, nu te teme că nime nu ar fi socotit

329v **că am zis prea mult./**

Cît de curînd îţi voi mai trimite ceva, că am gata, dar nepurizat.

Lucru nou îţi scriu că Arpadi, bunul Arpadi — de îl cunoşti — s-au făcut călugăr[12]. *Demon dum langueobat* etc.[13] Apoi cine zice că nu mer-, gem noi înainte?

Cu acestea comîndîndu-mă, rămîi al domnii-tale umilit şerb,

Ioan Rusz. **m.p.**

prof. istoriei.

P.S. In Csân[14], în locul lui Arpadi, va să fie paroch Szabo, care vrea să ia muiere pe nepoata unui canonic[15]. / 330

[1] Vezi scris, anterioară, n. 6.

[2] Rusu nu va mai reface poezia, cariera sa poetică încheindu-se cu frumoasa poezie *Iubita părăsită* (vezi scrisoarea anterioară, n. 6), cu care se încheie şi primul an de apariţie a *Foii pentru minte...,* 1838.

[3] Un articol semnat *Sărac Simul câl[ugâr],* sub formă de epistolă către redacţie *(Domnule redactor !,* în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 4, p. 29—32), surprinzînd aspecte din limbajul împestriţat cu maghiarisme al românilor din partea Oradiei. Bariţ adaugă la subsol următoarea notă: „Poate fi ca mulţi cetitori, văzînd acest discurs luat tocma din viaţă şi din zilele noastre, să să mîhnească la privirea de asemenea degeneraţie a limbei în partea locului. O împrejurare, însă, nu trebue uitată, cum că, adecă, în aceleaşi ţinuturi limba ungurească încă e stricată împrumutat de cea românească. Dacă zice românul: „Şerteşul (rîmătoriul) tău au intrat în chertul (grădina) meu", ungurul încă: „Fiam, erigy a gragyinâba hozzâl csâpât!" De altele, cugete filologii".

[4] Din Bocşa Română, lîngă Şimleul Silvaniei. în Sălaj s-a vorbit acelaşi subdialect crişan, ca la Oradea, Satu-Mare, Arad şi Biharia de sus (Beiuş—Ciucea).

[5] Urmarea articolului citat supra, în nota 3. Autorul epistolei *Domnule redactor !* trimite, de fapt, o discuţie imaginară între cîţiva vorbitori ai graiului crişan din satul A*, printre care şi preotul satului. în scrisoarea către redactor, prin care îl roagă să publice această discuţie pocită cu străinisme, *Sărac Simul* introduce următorul îndemn sarcastic: „Doară să va afla oarecare învăţat român care, după dialectul acesta, va izvodi o gramatică, fiindcă într-aceste părţi văd că la naltă cultivire s-au rădicat limba românească. Acest dialect va să facă osteneală domnilor Tipar şi Pap, pentru iscodirea unei deosebite ortografii". Se pare că cei doi s-au supărat, — autorul face aluzie la articolele filologice pe care le-au publicat în *Foaie pentru minte...* în 1838 (vezi scris. IV, n. 13) — căci Bariţ simte nevoia să-i împace cu următoarea anecdotă confecţionată ad-hoc şi tipărită în *Foaie pentru minte...* (1839, nr. 7, p. 56): „Doi literatori [Cipariu şi Vasile Pop — n. ns.], cunoscuţi ca doi luceferi din toţi învăţaţii unei naţii dintr-o ţară, preţuite şi măsurate ostenelile lor cu măsura vieţii de veci, cu cumpănite meritele lor cu cumpăna inimilor mulţămitoare a contimporanilor săi, fuseră poftiţi dăunăzile, din glumă, ca să cultiveze un dialect al limbei ce e de tot cu neputinţă a-l cultiva. Aceasta era glumă şi nici criticul cel mai straşnic sau pizmaşul cel mai îndevolit nu o poate privi decît numai ca glumă, iar nu sarcasm, întrebăm: oare poate cineva să ia acea glumă asupra sa, ori mai bine să-şi ţie cinste cum că, după ce o naţie i-au cunoscut frumosul duh şi puternicul talent aceasta vrea să o dovedească prin aceea că îi pofteşte a săvîrşi lucruri cu neputinţă?"

[6] „Din punct de vedere literar".

[7] „[Din punct de vedere] astronomic."

[8] „Rătăcitoare".

[9] „Sortite focului"; comete.

[10] „Cu cele sortite focului", adică stelele arzătoare, cometele.

[11] Vezi scris. IV, n. 8.

[12] *Alexindru Arpadi,* 1796—1862, fusese între 1818—1819 „Scriba consistorialis" în Blaj, apoi între 1819—1834, paroh în Ormenişul de Cîmpie. Din 1834 era paroh greco-catolic în Ceanul Mare, de unde vine la Blaj în 1839, ca profesor la liceu şi vicerector al Seminarului teologic. Vestea cu călugărirea lui Arpadi se va confirma, dar el nu va intra în Ordinul bazlitan de la Blaj (vezi Ioan Raţiu, *Blajul. Scurte notiţe informative,* Braşov, 1911, p. 18—20), ci va părăsi oraşul în 1841, luînd calea

parohiilor. Abia în 1859 intră în Mănăstirea greco-catolică de la Ciunga, al cărei arhimandrit administrator rămîne pînă la moarte (cf. Nicolae Comşa, *Dascălii Blajului,* Blaj, 1940, p. 74).

[13] „Pînă dracul lîncezea".

[14] Ceanul Mare, de unde plecase Arpadi.

[15] La sfîrşitul scrisorii, f. 330v, următoarea însemnare a lui Rusu, în chirilică greu descifrabilă: „Prunci frumoşi, crescuţi trupeşte regulat, şi sufleteşte întru nevinovăţie îngerească; casa ei în cea mai bună orînduială; toate e[a] le vede etc. Schiller". Scrisoarea mai poartă şi obişnuita adnotare a lui Bariţ: „1839. I. Rusu".

VII

Blaş, 26 iunie st.n., an. 1839

Onorate domnule !

La mult preţuita-ţi carte din 13 iunie m-am silit a-ţi respunde în pripă, şi pentru aceea pe scurt, în aceste următoare:

l^{ie} Nu socoti că ceva grea pricină ar fi pentru care ţi s-au curmat înştiinţările din Blaj. Io, din parte-mi, nu ştiu nemică. In scrisoarea-m[i] mai de pre urmă ţi-am fost făgăduit că-ţi voi mai trimite ceva, însă o durere de ochi, care de astă-iarnă pînă acum de curund m-au năcăgit, nu m-au lăsat să cetesc sau să scriu multe, afară de cele ce se ţin de derogatorie. Ce era, dară, să-ţi trimit atuncea, gătam acuma, pe tîrg, care va urma peste 5 zile, şi atunci voi căuta prilej să îţi trimit şi, de nu oi afla, acuşi după examen le voi da lui Meţian[1] care, lăcuind aproape de Braşov, le va duce. Io mă rog numai să fiu în toate necunoscut, pentru că nice lucrurile nu sînt aşa mari, de a fi vrednice să-mi pui numele[2]. Mă rog, iară, ca prepusul de pricina cea grea să nu cadă pe mine, care mai mult preţuiesc ostăneala domnii-tale şi vrednicia ce ai făcut, dînd întîia foaie politică rumânilor de supt schiptru austriesc, decît să mă poată ceva lucru dizgusta. Domnia-ta ai început foile politiceşti şi lite-
331 rare, şi ştiu / că nu-ţi va părea rău de alţii, în stări împrejur mai norocoase, îţi vor călca urma şi vor merge încă şi mai bine[3]. Insă vrednicia că ai secat gheaţa şi ai deschis cărarea, totdeauna a domnii-tale va fi.

2° M[ăria] sa domnul episcop[4] este acasă, şi va fi pînă la S[întă] Mărie. Atunci, apoi •— sau cu puţine zile mai nainte — se va duce la vizitaţie în Districtul Kovâr[5]. Te rog, dară, în numele tuturor care te iubesc şi te preţuiesc în Blaj (măcar nu am creditivă): de cumva îţi va fi calea pe aproape, nu ne încungiura, că, luînd afară numai pe unul, celorlalţi vei face cea mai mare bucurie.

Apropos! Nepoata unui canonic nu s-au măritat după Szabo. Aşe, îşi poate lua zioa bună, că nu va mai fi preuteasă.

3° Blajul este cum îl ştii. Noi postim ca în Muntele Nitriei[6], mergem la beserica, la şcoală, şi învăţăm *more solito*[7], adecă mechanice. Avem grige la zidirea besericii, fără a ne durea capul de adevărata religie, facem planuri de zidirea seminariului şi de a adaoge un *edificium,* şi de astă parte fără a ne durea capul de acelea care se vor învăţa în acestea ziduri, sau de aceia care vor învăţa. Insă nădejde tot este. Noi am postit puţin, însă tot am postit, şi Blajul de acum cu Blajul de înainte de 20

ani asemănat / ar da o diferenţie mîngăitoare. Apoi *in naturafmJ* *saltus*[8]. De mergem încet, batăr am merge cu temei.

Pofta de cetit sau, să zic, gustul creşte şi cu vremea do ivi şi gustul de scris. Inimile încă s-au domolit şi s-au mai îm anul viitoriu poate că va fi vacanţă profesoria de matematică ş Dr. Pop Josephus[10] va veni cît de curund de la Viena şi în anu va fi prof. la teologhie, şi doar poate că la *jus canonicum*[11] etc. s-au gătat beserica din Turda[12], şi oamenii încă poftesc odihn poată mai mult lucra pentru bunul patriei.

4° Lucrul fratelui domniei-tale[13] îl am foarte bine cunoscu că io i-am fost referens. In 21 iunie au fost decizia şi domn mîntuit preste aşteptare-mi.

5° Despre abonaţi am vorbit cu p[ărintele] Cipar, şi mi- rămîn toţi, şi aceia încă carii au fost prenumerat numai pe s dintîi. Trimite, dară, foile la toţi la cîţi ai trimis pînă acum. P Cipar va rămînea şi de acum adunătoriu de prenumăraţie. Şi nu ? Au trecut ce au fost[14].

în 8 mai a.c. ţi-au trimis prin Thalmaer[15] 28 Rf. şi nu creiţari, şi s-a mirat cum nu i-ai căpătat, că are scrisoare de că i-au primit Thalmaer. P[ărintele] Cipar este acasă şi mi se se va duce necăir[i]. Placă, dară, a-i scrie, că mie mi-ar foarte b cînd aţi rămînea în pretenie, cum aţi fost.

Acuma îţi trimit un verşuţ întors din Schiller[16]. Mă r fără numai cu semnul care îl are în mss. Astă-iarnă, durîndu- întorceam cîte ceva, şi mai cu samă versuri, la care nu treb uita mult, şi din acelea este şi acesta.

După toate, dară, mă comînd dragostei şi îţi mulţăme arătata cătră mine încredinţare, rămîind a onoratei domniei-t şerb,

Ioan

prof

P.S. Fraţilor Moroşeni, complement. /

[1] Viitorul arhiereu neunit Ioan Meţianu—1828-1916— care, din scrisoare, era elev la Blaj la data aceasta.

[2] Vezi scris, următoare, n. 2—3.

[3] Despre intenţia blăjenilor de a scoate o publicaţie periodică, l l-am analizat la scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n.*14.

[4] Ioan Lemeni, despre care vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu

[5] Chioar.

[6] Episcopia şi Mănăstirea romano-catolică din Nitria, azi localita slovacia.

[7] „După modul obişnuit".

[8] Proverbul original, aparţinînd lui Linne, este: *Natura non facit* tura nu face .sărituri".

[9] Devine vacantă încă în acel an, 1839—prin plecarea lui Ioan protopop al Lăpuşului? — şi se ocupă prin Nicolae Marcu.

[10] *Iosif Pop,* 1812—1845, erudit profesor blăjean, cu studii teologic la Viena, unul dintre reprezentanţii străluciţi ai generaţiei a doua de c jeni, contemporani cu Bărnuţiu. Venirea lui Iosif Pop de la Viena era

I

un eveniment deosebit. Va sosi la Blaj în octombrie 1839, cu care ocazie poetul „junimii scolastice" de la confluenţa Tîrnavelor, Nicolae Pauletti, compune următorul poem gratulatoriu (păstrat în manuscris la B.A.R., ms. rom. 462, f. 71v — 73vr):

ODE

La sosirea domnului profesor doctor de theologie Iosif Pop de Ujfalău, din Universitatea Vienei, la Blaş, în 1839, octobr.

Patrie dulce, Dacie Traiană,
De a ta maică rămasă orfană,
Saltă acuma, saltă-n voie bună
Împletind cunună!

Mantoua neagră în cari învăscută
Fost-ai, iubită, de-o vreme multă
Arunc-o îndată şi ia purpurie
Faţă mai vie.

Trista durere ce-a stat p-a ta faţă
De cînd apusă Roma cea mărea ţă
în veselie acum o strămută
Toate le uită

Că al Minervei fiu cu minte naltă
La Parnas trimis din romana turmă
Purtînd o sîntă laură măreaţă
Iată-i de faţă.

O, ce zi sîntă! o, ce zi slăvită!
O, ce epohă din Olimp urzită
Românei ginte-n ist timp se iveşte
Cînd Feb luceşte!

Grăbeşte, Apolo, te rugăm grăbeşte
Ţitera-ncoardă-ţi, frumos oropseşte!
Că un Lucifer, Daciei, strălucit
Iată, s-a ivit.

Vino, Minervo, vin, maică zeiţă,
Vino şi saltă de a ta mlădiţă,
A cărui miros prin Dacia toată
Zefirul poartă!

Muze române ce în veacuri multe
Furaţi tăcînde, înaintaţi iute
în sus la Carpaţi, şi Dacia să sune
De-a voastre strune!

Viersuiţi, voi, ziduri, voi lăcaşe sfinte
Că-n al vostru mijloc, cu înaltă minte
Bărbat aţi primit a cui dulce faţă
învarsă viaţă.

Subt ale istui delicate frunze
Nimfele silvei, cîntece din buze
Prin atmosferă vor să trîmbiţeze,
Vor să sălteze.

Iară tu, geniu, zeiască fiinţă
La noi trimisă de-a lui Joi voinţă
Spre mîngîiere, întru răutate
Aibi bunătate.

Cu-a ştiinţii slăvită mantouă
Naţia noastră, prin cruduţă rouă
O răurează, o înaintează
Fii ei spre pază.

Dulce părinte fii patrii tale,
A ei picioare încet umblătoare
Cu sfinte pene le înaripează,
Fii ei spre vază!

Voi, zei puternici! zile-nmiite
De la Olimp să voiţi a-i trimite
îstui Micenă a românei lire
Bun de la fire.

Aurora vieţii fie-i pînă-n seară
Limpede, senină, ca ziua de vară
Zilele-i fie în această viaţă
Toate dulceaţă.

Iară după ce coasa răutăţii
Va-ntoarce Atropos, şi firul vieţii
îl va reteza, în patria cerească
Să strălucească.

Şi eşti violiţe din a noast-grădină
Te rugăm, primeşte cu acea inimă
Cu cari le-am cules, împletind cunună
Saltă-n voie bună!

Şi, te rugăm, iartă muzei tinerele,
Iartă grădinii cei de viorele
Că e loc pietros, clima friguroasă,
Nu-s odoroasă.

Cu aceste rînduri prin cari te gratulăm
Ne recomandăm:
Clerul tinăr.
VIVAT /

Acelaşi poet avea să compună, 6 ani mai tîrziu, o *Elegie asupra mormîntului d. dr. Pop Iosif,* căci eruditul profesor de teologie dogmatică se sinucide în 1845, în

urma sentinţei date în procesul episcopului Lemeni cu profesorii din Blaj (vezi scrisorile lui Nicolae Maniu şi Iosif Many).

[11] „Drept canonic".

[12] Zidită prin străduinţa canonicului Vasile Raţiu (despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n/8).

[13] Probabil Octav sau Leon Bariţ, unul dintre aceştia fiind elev la Blaj. Nu ne putem da seama în stadiul actual în ce consta „lucrul fratelui" lui Bariţ.

[14] O supărare nesemnificativă între Bariţ şi Cipariu (vezi scris, anterioară, n. 5)'.

[15] Negustor sibian.

[16] Noua traducere a lui Rusu, *Cătră Minna. (După Schiller),* s-a tipărit, cu a aceeaşi promptitudine a lui Bariţ faţă de producţiile prietenului său blăjen, în *Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 29, p. 228—230. De data aceasta traducătorul semnează *Y.* Noua tălmăcire completează tabloul traducerilor lui Rusu din romanticul german (vezi Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean premodern...)*

VIII

Blaş, 10 iul. 1839

Mult onorate domnule !

In scrisoarea-mi cea mai de curund, am fost făgăduit că-ţi voi trimite ceva, şi iată acum că cam cu puţin, de nu în cantitate, în calitate, îmi împlinesc făgăduinţa *. însă mă rog, domnule: a) să rămîi anonim, nu pentru că cele scrise ar fi fără credinţă lucrate, sau că, ne cercînd izvoarele, aş fi împrumutat numai de airlea, ci din alte pricini, care nu voiesc acuma a le scrie, însă, le poţi socoti; b) mă rog să ai grije bine de corecţia tipului şi de interpuncţii, din care poate unele, din nebăgare de samă, sau le-am lăsat, sau le-am pus rău. Ce cuprind aceste scrisori, vei vedea dacă le vei ceti. Cel mai mare[2] mi-au dat mai mult lucru, cele două micuţe[3] au fost mai lesne. în toate ai voie slobodă; de nu-ţi va plăcea vo expresie, să îndireptezi.

Peste 10 zile va să facem examenul cel de pre urmă şi apoi, in vacaţie va fi timp mai mult. Măria-sa d. episcop [ui]/ este acasă şi planul 333
mergerii în vizitaţie rămîne, care ţi l-am fost scris mai de curund. P[ărintele] Cipar ţi-au trimis banii la Sibii, ca să îi dea lui Thalmaer. Şi scrisoare încă căpătase de la d. Aron[4]. însă fiind cu ocazia tîrgului Thalmaer aicea, l-au întrebat, şi au răspuns că nu i-au primit. Acuma au lăsat la d. Aron ca îndată să îi dea la expediţie.

Pentru versurile mai lungi care le dai în *Foaie,* te-aş sfătui să faci numai o columnă, nu două, că economia tiparului tot atîta va fi, fiindcă strofa cil două columne tot versul se taie în două părţi, şi tăieturile acelea stau foarte urît[5].

Pe la noi umblă tempuri foarte plăcute, vegetale frumoase, cucuruzii şi holdile sînt în cea mai plăcută stare. Sasurile Tărnavelor şi Murăşului au o faţă de tot desfătată. însă este o tristă veste pe de Cîmpie, că au bătut gheaţa la multe sate. Viile încă au rod frumos, însă cam rar.

După acestea, rămîi al cins[itei] domfniei] tale umilit şerb,

Ruszloan m.p/. 333*

[1] înţelegem că este vorba despre trei articole pe care Rusu le-ar fi trimis lui Bariţ (vezi notele 2—3). Unul, identificabil cu certitudine pe baza scrisorii IX, n. 1, se va tipări în octombrie *(Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 43, p. 340—343; nr. 44,

P:7?f5T-347r1nr- *>. P. 352-354; nr. 46, p. 360-361), sub titlul *Însemnări asupra călătoriei p[arintelui] A. Gego în Moldova.* Rusu își păstrează si aici anonimatul semnindu-şi — e sau redactorul î — articolul cu cifra *36.* Faptul ne ajută să urmărim soarta celorlalte două articole.

[2] Adică *însemnări asupra călătoriei pţărintelui] A. Gego...*

?x **A** [3] Soar ţ a Ul ! ia dintre -cele două micuțe" o putem urmări gratie semnăturii *36* de la articolul împotriva lui Gego. In 7 ianuarie 1840 (nr. 2 p 13—14) *Foaie pentru minte.* găzduieşte articolul *Limba românească în a sasa sută,* semnat de asemenea *36.* Dimensiunile lui corespund descrierii făcute de Rusu. în *George Barit -si contemporanii săi,* I, p. 101 am atribuit acest articol lui August Treboniu Laurian *acem cu aceasta ocazie cuvenita îndreptare: articolul aparţine lui Ioan Rusu Despre cel de al treilea articol nu putem afirma nimic. Se pare că'nu s-a publicat. '

Aron Flonan, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi,* I, p 1—87

Se referă concret la lunga poezie a lui Vasile Pogor intitulată *Poezie (Foaie pentru minte...,* 1839, nr. 25, p. 193—196), ale cărei versuri, într-adevăr, fiind foarte lungi şi fund aşezate pe două coloane, „se taie în două părţi", adică se tipăreşte ceea ce a rămas dm vers sub rîndul anterior. Sfatul lui Rusu, desi bun, n-a fost'luat în seama de Bariț, căci cîteva numere mai tîrziu *(Foaie pentru minte • • •,* 1839, nr. 44 §• 84Ji!~f52) tipă^Şte în aceeaşi manieră o lungă traducere a lui Costache Aristia <tin *Iliada* lui Homer.

IX

Blaş, 13/1 *9*ber 1839

Onorate domnule!

Lucru puţin mă îndeamnă să îţi scriu acestea puţine rînduri: critica care ţi-o am fost trimis mai de mult văd că au început a se tipări în nrul 43, care l-am căpătat în 12 9ber a.c. Io am fost mai uitat de ea, şi nice o prea doream, din pricină că, şi cînd ţi-o am trimis, nu o am judecat mai mult decît lucru de mijloc, şi numai după timpul petrecut în lucrarea ei îmi pare rău *K* Acuma însă, dacă s-au început, meargă pînă în capăt, numai să rămîie, şi publice şi privatim, anonimitatea. Se află, totuşi, nişte smintele tipograficeşti, tomna în locuri unde nu se pot suferi,'şi de aceea mă rog ca să se îndrepteze în acela număr, în care se va găta
334 articului, de cumva îmi vei primi cartea pe acel timp. Acelea /smintele mă rog să se îndrepteze cum se află în aici alăturata hîrtiuţă[2].

Alta ceea ce să îţi scriu nu am, fără că şi noi am fi voit a porni un *script periodic*[3], spre ce am şi cerut slobozire, însă pînă acuma nu au venit nemic. Voia ne era a-i da, 1° formă mai plăcută şi dinafară, ce se putea dobîndi tipărind batăr o parte cu litere latineşti, şi pe hîrtie mai frumoasă, şi nefăcînd alte spese, fără numai pentru tipărire; 2° a-i da cuprindere mai solidă şi tendenţie religioaso-morală, depărtînd totuşi ascetica şi disputaţiile dogmatice; 3° au în coaie, sau în fascicule, pe lună sau pe săptămîna să iasă, nu s-au fost otărît. P[ărintele] Cipariu ar fi fost redactor şi vro cîţiva dintră cei mărunţi, ajutătoarie. Acuma, înţîrziindu-se aşa lucru, nu cred că va fi ceva în acest an. De altă dată, ştie Dumnezeu![4] Pe noi ne împedecă că nu avem aicea vron ungur sau
334* sas care să fie cenzor[5], că să se fi aflat vrunul de acestea, pînă / acuma ar fi lucru pornit.

D[omnul] dr. Pop Iosiv[6] nu au mai sosit încă. Am auzit a fi în Cluj şi doară va să nimerească cît de curund. M[ăria] [sa] d. episcop au pomenit în zilele trecute că nu ţi-au trimis nemica pentru novele, însă au zis că cît de curund îţi va trimite, pe amîndoi anii.

Mă rog, de se Vor mai face ceva smintele în continuarea articulului, şi le voi afla, binevoieşte cu o cale a le îndrepta sau a le pune întră erate, după aceste tri ce ţi le trimit.

Articului celălalt încă îl poţi pune[7].

Cu acestea, comîndîndu-mă, rămîi al onor[atei] dom[nii] tale plecat şerb,

Rusz Ioan m.p. 335
prof. histor.[8] /

[1] Vezi scrisoarea precedentă, n. 1. Rusu îşi subestimează articolul fără temei. *Însemnări asupra călătoriei p. A. Gego în Moldova* este o operă polemică ce trezeşte interesul în sens dublu: întregeşte bibliografia acestui preţios şi interesant scriitor care a fost Ioan Rusu, iar în al doilea rînd se înseriază între lucrările transilvănene prepasoptiste despre ţările româneşti de dincolo de Carpaţi. Acest p[ărinte] A. Gego fusese trimis în 1836*de către Academia Maghiară din Pesta — nu fără un anumit aplomb în subsidiar! — să viziteze „coloniile ungureşti" din Moldova. Gego a isprăvit cercetarea în 18 zile, iar rezultatele ei le-a sintetizat în lucrarea-raport *A moldvai magyar telepekrol.* Raportul este obiectul polemicii lui Rusu.

în primul rînd, îl găseşte necompetent pe Gego să întreprindă o astfel de investigaţie, fiindcă nu ştie româneşte, dovadă stînd multele şi marile greşeli de limbă pe care le comite în raportul său. Apoi, învăţatul ungur se comportă tendenţios şi subiectiv, raliindu-se la afirmaţiile false ale unor istorici străini despre Moldova în special şi despre români în general: că *Hadrian* ar fi trecut coloniile din Dacia în Moesia, că cumanii ar fi fost de origine maghiară şi altele. Recenzentul nu-i refuză totuşi lui Gego meritele pe care le are, printre care faptul că aduce documente şi informaţii noi despre români. Peste o jumătate de an (1840, nr. 12 din 17 martie, p. 90—93) *Foaie pentru minte...* va găzdui nişte reflecţii ale lui Dimitrie Delinescu la recenzia lui Rusu. Autorul reflecţiilor este mult mai incisiv decît blajinul profesor blăjean, adîncind mult critica la adresa lui Gego, combătîndu-i mai ales afirmaţia vizibil tendenţioasă că ungurii ar forma... un sfert din populaţia Moldovei. Bariţ a avut de întîmpinat anumite greutăţi cauzate de cenzură la publicarea reflecţiilor lui Delinescu- Citărn în întregime o notă a sa de la subsolul articolului: „Redacţia acestei foi se simte îndatorată cu recunoştinţă pentru împărtăşirile făcute nouă de d. Delinescu în materia aci vorbită. Dumnealui însă credem că se va mira cum, din noiembrie anului trecut, îi publicăm acum întîi al său manuscris. Domnul meu, aibi bunătate a căuta la originalul manuscrisului d-tale ce îl ai acasă, şi alătură-1 cu cel tipărit. Ce deosebire, cîte sînt lăsate afară! Cenzură, domnule!"

Delinescu îl credea pe Bariţ autorul *Însemnărilor asupra călătoriei p. A. Gegă în Moldova.* Rectificarea redactorului e interesantă pentru aprecierea de care se bucura Ioan Rusu în ochii contemporanilor: „Acelea însemnări nu sînt ale redacţiei, ci ale unui bărbat cu o erudiţie şi esperiinţă ce singur putea produce aşa frumoase reflexii pentru moldoveni, din partea fraţilor transilvani. Acelaşi bărbat, însă, au voit a rămînea totdeauna anonim".

[2] Erata nu se va mai publica.

[3] Despre tribulaţiile „scriptuîui periodic" de la Blaj, vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 14.

[4] Pesimismul lui Rusu e întemeiat: ziarul Blajului, *Organul luminării,* va apare abia în 1847.

[5] Cenzor la Blaj era, în acea vreme, unul dintre canonicii capitulări. In 1839 oficiul censorial îl îndeplinea Constantin Alutan.

[6] Vezi scris. VII, n. 10.

[7] Adică *Limba românească în a şasa sută* (vezi scris, precedentă, n. 3). In acest articol Rusu acreditează, printre cei dintîi la noi, informaţia lui Teophanes despre propoziţia celebră „Torna, torna, fratre!"

[8] Cu adnotarea lui Bariţ: „Blaş, 1839, nov. 13. Ioan Rusu, profesor".

X

Blaş, 1840, 6 iulie s.n.

Onorate domnule!

Cartea domnii-tale de 22 iunie mi-au fost spre mare bucurie, văzînd dintr-însa că se gată a înceta întră noi îndelunga tăcere. Voi să îţi răspund, dară, la toate ce mi-ai scris, pe rînd:

1e Â scrie cîte ceva în *Foaia* domniei-tale, totdeauna mi-am socotit ca o deregătorie, ştiind că numai ajutat şi de alţii vei putea săvîrşi acea folositoare întreprindere, care, spre bucuria tuturor bunilor, o ai început şi o ai ţinut pînă acuma, oricum, dară cu laudă. Insă, precum ţi-am fost spus cînd am avut norocire în Blaş, nişte cuprinderi, pe lîngă cele profesoreşti, de o parte, de alta şi ceva lîngezire de primăvară, mă au fost împedecat. In vacaţia viitoare, precum socotesc, mă voi afla tot în Blaş, şi apoi o parte din timpul prisositoriu îl voi întrebuinţa pe seama domniei-tale. In ce şi cum, nu ştiu, că voia este bună, dară puterile numai cam de mijloc. Articule gata nu am, fără numai materie adunată pentru vro cîţiva, care trebuie încă rumegată.

2a P[ărintelui] Cipar am spus lucru care mi l-ai fost cumetat.
336 Domnia-sa face / complement şi te roagă să trimiţ[i] foile pe al doilea semestru celora care se află în alăturata listă.

3a La domnia-voastră sau la Arpatok[1], nu îmi este cunoscut să voiaşcă cineva a merge. Pomenirea totuşi, de locul cel de pre urmă îmi aduse în minte să îţi scriu că şi noi încă avem apă minerală. în săptămînile trecute s-au aflat, în vecinătatea Turiului[2], în un pămînt episcopesc, un izvor cu apă lecuitoare. Prilejul aflării au fost aşa: unul dintră profesori, G. M[oldva]i, s-au gelit oficiriului de curte Moroşan[3] că ar avea obstrucţii. Acesta zice: „Te voi îndrepta la ceva apă cu care te vei ajuta, că oamenii îşi feresc de ea vitele, că dacă beu; *sit verbo venia*[4], tot se cufuresc". D [omnul] G. M [oldvaji nu au luat lucru în glumă: pofteşte să îi aducă un Cilindru, cu care face întîiul esperemînt. Se lăţeşte lucru, cearcă mulţi, pînă şi episcopul. Cei mai mulţi se folosesc, şi nimărui nu au stricat* în săptămînă trecută s-au trimis 3 cilindre la Cluj, la protomedicus[5], pentru analizare. Spiţeriul de aicea au aflat în 2 ţoii[6] 19 grame *salium diverşi generis*[7]. Gustul e cam sărat, amar, are şi ceva substanţie bituminoasă şi lasă în gură o simţire în forma gustului de mere pădureţe, numai în măsură mai mică. Mai cu samă de friguri s-au mîntuit mulţi, şi o duc în multe părţi. Se comîndă cu acea însuşire că nu face
336v nici cea mai mică corozie. Dacă va sosi analizaţia de la Cluj / şi dacă vom afla lucru vrednic de publicare, poate că o vom vesti şi prin gazete. Pînă atuncia fie acestea numai pentru domnia-ta[8].

4. Articolul d. Eliad[9] e zdravăn pînă la un loc, planul gigantic, numai are acea scădere că nu se poate pune în lucrare. A învăţa 5 limbi, cît să se poată pune în acestea osebite ştiinţe, ar fi prea mult pentru coconaşii din Bucureşti. Noi aşa mult nu am îndrăzni a aştepta. Şi, oare, nu s-ar cufunda aicea scopul cu mijlocurile? Oare nu ar patimi ştiinţele pentru ca să se înveţe limbile? Noi ştim, domnule, cît e de anevoie a învăţa şi în o limbă străină, decum în 4, şi ca să înveţe cineva cu folos trebuie a cugeta în acea limbă în care învaţă. Pentru geniuri ar fi ce ar fi, dară acestea sînt pretutindinea cam rari. Acesta plan mi se vede asemenea creierilor a unui învăţat, care au murit numai pentru aceea că, fiindu-i creierii prea mari, nu au încheput în găvălie.

5. înştiinţarea despre lexiconul din Iaşi[10] o aşteptăm, şi apoi vom vedea ce vom să zicem. Poate fi că în puţine articole le vom fi spre ajutoriu.

6. Treaba cvartirelor în Blaş e precum o ştii: strîmtoare, scumpete, neîndămînare în cost. Cu p[ărintele] Bărnuţ am grăit. Domnia-sa nu se prea leagă, dară *nu,* nu au zis. Mai bine ar fi la profesorul, dar ştie-l Dumnezeu cine va să fie, că aicea se gată mulţi să intre în S[fînta] Mănăstire, între care e şi domnul Ardelean Aurelie[11], care [în] 19 iulie
şi-au impus noviţiatul. Ceialalţi vin de la plug şi sapă. Despre numitul 337
tîner[12], dar, mai bine se va pute şti lucrul la începutul anului, aicea în loc, numai vie.

7a Despre magyarism judec că, deşi mai tîrziu, tot va să învingă[13]: a) pentru că are drept Dieta, poftind ca ştiinţele să se propuie în vro limbă vie, care nu va fi alta decît a plăşii domnitoare, adecă cea ungurească; b) că aceasta o poftesc staturile acum de mult timp cu cea mai mare rîvnă; c) că au mijloace puternice de a plevoca împăratului, care sunt aplacidatu dării şi ostaşilor. Curţii îi trebuie bani şi ostaşi mulţi, care ca să-i poată dobîndi, va plini voia staturilor[14], mîne-poimîne, că acolo mere cum zice Martialis: *Tu morbum curas illus, iile tuum*[15]. în Croaţia şi Slavonia totuşi, precum şi în marginile ostăşeşti, nu cred că îşi vor ajunge scopul.

Altele care voiesc a ţi le scrie sînt: că m[ăria] [sa] d. episcop, *8a* iulie s.n., porneşte la vizitaţie canonică cătră Năsăud sică pre locurile noastre au fost timpul foarte părtinitoriu, ploaie am avut destulă şi în timpul său, de unde bucatele sînt bune. Dară mai cu samă viile, întru atîta încărcate de rod, cît oamenii nu îşi aduc aminte de asemenea mulţime de struguri. Părţile dincolo de Murăş, cum spun, au pătimit mult de secetă.

După care, comîndîndu-mă preteniei şi aducerii aminte, rămîi a domniei-tale plecat şerb.

Ioan Rusz m.p.
prof. de ist. univ. / 337v

[1] Băile Vîlcele de lîngă Braşov, care, alături de cele de la Mehadia, erau unul dintre punctele de întîlnire ale românilor din cele trei ţări.

[2] Satul Tiur de lîngă Blaj.

[3] Personaj neidentificat de la curtea episcopului Lemeni.

[4] „Fie-mi îngăduit s-o spun".

[5] Protomedic al Transilvaniei era Anton Pfennigdorf.

[6] Un ţol = măsură de 12 milimetri.

[7] „Săruri de diferite origini".

[8] Despre apa minerală de la Tiur nu ne va mai parveni nici o veste, singura indicaţie despre existenţa ei fiind acest pasaj din scrisoarea lui Rusu.

[9] Un lung articol cuprinzînd memoriul lui Heliade Rădulescu: *Domnului marelui ban M. Ghica, capul Departamentului dinăuntru, presidentul Eforiei şcoalelor etc.* în *Foaie pentru minte...,* 1840, nr. 22, p. 169—175; nr. 23, p. 177—182; nr. 24,

?» «ft^i ? m a P . a „ a r* ? olulul . dm nr - 24, este intitulată *Scoalele.* Memoriul se refera la nevoia reorganiza™ învăţămîntului în Ţara Românească, incluzînd însă şi un program cultural mai larg. E o reproducere din *Curierul românesc,* 1840 nr. 34—o/, p. ***IS1***—146.

înştiinţarea va ieşi peste o săptămîna *(Foaie pentru minte* • • 1840 nr 29 *\ f n *'pect pentru un lexicon de conversaţie publicat în limba românească de o soţietate literara.* Se anunţa locurile de strîngere a abonamentelor: Redacţia *Albinei romaneşti* din Iaşi la ţinuturi pe la dd, boieri ce au binevoit a se însărcina cu aceasta" Ia Colegiul Sfintul Sava şi la librarul Romanov în Bucureşti, iar în Transilvania Ia redactorul Bariţ.

^ în apelul *Către iubitorii literaturei naţionale* se precizează că: Acest lexicon avînd a coprinde obiectele istorice atingătoare şi de celelalte provinţii lăcuite de români' soţietatea s-au adresat de-a dreptul şi către d[umnea]lor literatorii din Tara Româneasca şi Transilvania, cerînd întru aceasta a lor împreună lucrare si pbftindu-i să împărtăşească articole originale din istoria, anticvităţile si geografia acestor provinţii care articole se vor tipări cu însemnarea de numeîe auctorilor respectivi. Această împregmrare, şi întărziere de vărsarea tiparului nou, cu carele este a se publica lexiconul de conversaţie, şi cu carele este tipărit acest prospect, nu au iertat pana acuma pe soţietate a scoate tom. 1-m, mai ales că nici nu s-au adunat încă numărul neapărat trebuincios al pronumeraţilor, spre întâmpinarea unor cheltuiele asa de înseninătoare, cînd preţul cărţii este atîta de ieftin [...] Pre lîngă prospectul s-au alăturat si •oarecare articule, drept probă a acestui lexicon de conversaţie".

Acelaşi anunţ, important pentru urmărirea legăturilor culturale între români înainte de 1848, s-a publicat şi în *Albina românească,* XI, 1840, nr. 36, p. 147 şi în *Curierul românesc,* XI, 1840, nr. 45, p. 175—176. Cîteva numere mai'tîrziu (1840, nr. 34, p. 269—272) *Foaie pentru minte...* va insera *Cîţiva articoli din lexiconul de conversaţie ce, după cum am înştiinţat, se lucră în Iasi.* Dar lexiconul în cauză nu se va mai publica.

[11] Pseudonimul lui Iosif Many. Vezi în acest volum corespondenta lui Many cu Bariţ, inclusiv informaţii despre intrarea poetului blăjean în mănăstire.

[12] Cineva pe care Bariţ voia să-1 aranjeze „în quartir" la Blaj. Posibil să fie unul dintre fraţii săi, Octav sau Leon.

[13] Concluzie pripită a lui Rusu, pe care românii transilvăneni o vor nega cu botărîre în anii următori, făcînd din apărarea limbii naţionale unul dintre punctele programatice ale revoluţiei de la 1848. Vezi în acest volum introducerea la scrisorile Iui Nicolae Maniu către Bariţ.

[14] Status et Ordines — dieta feudală a Transilvaniei, avîndu-si originea în Unio Trium Nationum de la 1437.

[15] „Tu îi vindeci boala lui, iar el pe a ta". în corespondent românesc: „O mînă spală pe alta"...

XI

Blaş, 27 aug. s.n. [1840]

Onorate domnule !

Ne putînd căpăta altă ocazie spre trimiterea acestui articul"[1], am fost sîlit, ca să-mi ţii totuşi făgăduinţa, a-l pune pe poştă. Domnia-ta îl vei ceti şi îl vei judeca. Lucru mi-au dat în 7—8 zile, care totuşi bucuros l-am făcut. Socotesc că va avea loc în *Foaie,* şi nu strică a mesteca cîteodată şi de acestea care arată că şi rumânii mai scutură cîteodată pulberile şi pînza de paingin de pe cărţile cele vechi, şi nu cetesc numai bruşure cu legături pestriţă. Mă rog numai fii bun şi îndreptează corecţia bine.

Notele care sînt de pus supt text le-am scris în o foaie osebită, la capăt. Binevoieşte, dară, a aduce aminte zeţariului să le culeagă la locul
356 lor, supt text[2]. /

Slovele nouă v-au sosit. Mie îmi place[3], numai dezmierdatul acel de in nu şade în rînd, şi & se lăţeşte cu coatele prea departe, ca un mandarin gras din împărăţia Cerească. T ar fi putut lua formă de *t* mic latinesc, **k** iară, de b şi altele, şi aşe ar fi căpătat tiparul o formă mai frumoasă. însă care s-au făcut, încă e bun paş.

De acuma încolo-ţi voi mai trimite mai des articule, însă mai scurte şi mai lesne.

Articului despre Fabian[4] e zdravăn. Capătul nu l-am căpătat încă. Socotesc totuşi mîna d[omnului] dr. Pop Vasilie.

De fabulele care le-ai dat[5] mai de curund, Dumnezeu ne ierte, că stau să ne scoată dinţii din gură, aşa ne scutură.

M[ăria] [sa] d. episcop au sosit de la vizitaţie, dar acuş va merge iară.

Canonic nou vom avea mîne — poimîne.

Cu acestea mă comînd şi rămîi a d[om]nii tale plecat,

/. Rusz m.p. / 356*

[1] „Acest articul" este o importantă contribuţie publicistică a lui Ioan Rusu: *Ceva despre Hronicul romano-moldo-vlahilor,* în *Foaie pentru minte...,* 1840, nr. 37, p. 293—296; nr. 38, p. 297—301; nr. 39, p. 305—310, semnat *R.* E pentru prima si ultima dată cînd profesorul de istorie de la Blaj îşi trăda oarecum anonimatul prin această iniţială care-i sugerează numele. Dar, pe semne că blăjenii cunoşteau interesul lui pentru Cantemir, aşa că încercarea de anonimat n-ar fi reuşit. Rămîne, totuşi, la această semnătură, aşezată modest la sfîrşitul unei opere cutezătoare. Articolul e o recenzie a ediţiei *Hronicului,* tipărită în 2 volume la Iaşi, în 1835—1836, de către Gheorghe Săulescu. Rusu studiase, pe cît ne putem da seama, hronicul cantemirian la Blaj, după un manuscris a cărui prezenţă în biblioteca de la confluenţa Tîrnaveîor este notorie, dar pe care autorul recenziei consemnate aici a adus-o la cunoştinţa nublicului prima dată, în următoarea notiţă de subsol la recenzie (nr. 37, p. 293): „în biblioteca Mănăstirii S[fintei] Treime din Blaj încă se află un manuscris din mai sus lăudatul hronic, dinpreună cu o copie scrisă pentru aceia carii nu ştiu ceti ciocoieşte. Manuscrisul acesta l-au cumpărat episcopul Făgăraşului Ioan Clain, pe la anul 1731, de la un neguţetoriu din Petersburg, în Viena. Numita bibliotecă au avut si un manuscris din hronicul logofătului Miron, care mai tîrziu s-au perdut, dinpreună cu multe alte cărţi alese". Ioan Rusu răsfoieşte cartea lui Cantemir cu un sentiment pe care îl considerăm ciudat: nu poate aprecia *Hronicul* principelui moldav, despre care spune: „Io poftesc ca mărirea numelui învăţatului autor să îi rămîie răzămată pe alte lucrări literare, că aceasta nu e în stare a îi câştiga mare laudă". Asprimea îudecătii — desigur, nedreaptă, *Hronicul* fiind considerat, dimpotrivă, cea mai valoroasă lucrare a lui Cantemir! — se bazează pe o sumă de „greşeli" — azi considerate nesemnificative — pe care i le descoperă, mai ales referitoare la provincia Dacia şi la continuitatea romană la nordul Dunării.

[2] Ioan Rusu însoţeşte recenzia cărţii lui Cantemir de numeroase note şi comentarii traduceri si observaţii comparative, toate făcînd parte din arsenalul istoric al celor trei mari înaintaşi: Micu, Sincai şi Maior, în spiritul cărora, dealtfel, redactează si recenzia. De pildă: ,',între Dunăre şi Carpaţi, între Dnistru şi Tisa, se afla un popor numeros ca de 4.000.000 suflete, a căruia limbă are ţesătură latină, şi dm cuvinte mai puţin de 2/3 părţi sînt latine. Acest popor [ce] se află tomna între marginile Daciei vechi [...] s-au numit pe sine totdeauna români".

[3] începînd cu numărul 30 din 21 iulie 1840, *Foaie pentru minte...* se tipărea cu litere noi — chirilice de tranziţie — mult modernizate.

[4] Vezi scris. IV, n. 10. îndemnul lui Bariţ din 1838 de a se alcătui o biografie a lui Vasile Fabian Bob s-a materializat în 1840, prin acest articol al doctorului Vasile Pop: *Trăsături oareşicare din biografia sau viaţa răposatului d. paharnic Vasilie*

Fabian sau Bob, publicat în *Foaie pentru minte...,* 1840, nr. 31, p. 241—245* nr 32 p. 253—256; nr. 33, p. 257—259; nr. 34, p. 265—268.

[5] Sub titlul de ciclu *Fabule,* însoțite de o scurtă introducere, *Foaie pentru mmte...* (1840, nr.30, p. 237—239) reproduce din *Curierul românesc* fabulele lui Heliade Rădulescu, *Foile și cărbunele* și *Coada momitelor.*

XII

Blaş, 13[a] sept. s.n. 1840

Onorate domnule !

Mult prețuita domniei-tale scrisoare din 4 sept. mi-au adus-o d. dr. Pop [1] care au sosit întreg, sănătos în 11 a acestii luni. Reflexiile care mi le-ai făcut despre articulul trimis [2] le ieu cu mare mulțămită. Io nice de unele din acele greşele nu îmi aduc aminte, însă cred că ar fi ,rămas. Semnele de citație le-am pus după alfabetul latinesc: a), b), c) etc. Să fi rămas *a* nu îmi aduc aminte, şi impurul, să poci căuta în el, nu mi l-am ținut. Mă rog, dară, de e lucru aşa cum îmi scrii, orînduieste acele litere cum se cade. Insă mi se pare că am pus în unele locuri litere şi în loc de numere. Să se ia, dară, seama să nu se confunde unele cu altele. Să fi scris adjectivele cu litere mari, tomna nu îmi vine în minte, de cumva nu se derivează acelea de la nume proprii, sau a popoarelor,' precum: Rumânesc, Românesc, Grecesc ş.a. Domnia-ta, mă rog, şi acestea le îndreptează cum vei socoti a fi mai bine.

Cum că nu aş face deosebire între *aceia* şi *aceea* e mai cu putință,
338 însă şi acestea din nebăgare de seamă. Domnia-ta / ai bunătate şi îndreaptă cum scrii însuşi, precum şi altele care le vei mai afla, că eu cînd am cetit-o, spui drept că am fost cam ostenit şi oi fi trecut cu ochii preste multe.

în cîtu-i de slovele nouă[3], fără îndoială că sînt mai frumoase decît cele vechi. însă că sînt rusite, încă e adevărat. Ruşii, după judecata mea, au greşit cînd şi-au reformat slovele, că le-au dat'formă prea cornurată! Slove mai plăcute ca cele latineşti încă nu au avut neamul omenesc, şi tipariul cel nou a domniilor-voastre numai pentru aceea e mai frumos decît cel vechi, că are multe slove latineşti, şi cu atîta ar fi mai frumos, cu cît ar avea mai multe, pînă mai pre urmă ar rămînea numai acelea fără care nu putem fi, din cele cirileşti,

Io aceasta nu zic ca cum nu ți-aş şti stările împrejur. Domnia-ta ştiu că trebuie să lucri cum poți, nu cum vrei. Slove curate cirileşti se varsă destul de frumoasă în Buda, în vărsătoria Universitătii, precum cele
338* ?" care s"au tipărit un *Acaftist*[4], şi mai mărunte, cu care se / tipăreşte în tot anul *Carindariul* de Buda[5]. Acestea cred că nu ar vătăma ochii năsăudenilor. Şi mă mir cum nu se vatămă în ortografia d[omnului] Marian domnii aceştia, cu care se scriu toate scrisorile deregătoresti în Regiment.

Despre istoria unirei[6], domnule, şi io am cugetat. Aceasta ar pofti lucru mult, cunoştințe mari, documinte în cari să te poți rezema mai țapăn decît în cele ce le avem. Archivul nostru e cam sărac în acestea, că şi dintră acelea cari le-au întrebuințat Maior şi Clain încă au perit din'el multe. în Biblioteca Seminarii se află un mss. latinesc a lui Samoilă Clain, ce cuprinde istoria rumânilor bisericească, şi despre unire vorbeşte destul de pe lung[7]. în manuscrisele lui ce se află în biblioteca călugărilor, încă cred că se află despre această materie, dară sînt foarte rău scrise. Petru Maior au avut mss. lui Clain, cel latinesc, măcar nu pomeneşte de el nemica A Multă lumină ne-ar aduce în această materie un scriitoriu vestit reformat, Petru Bod, în mss. *Historia valachorum Transilvanorum*[9], ce se află în biblioteca Colegiului din Aiud, în 2 tomuri, şi vorbe/şte mai mult despre unire decît despre alte întîmplări ale rumâ- 339
nilor. P[ărintele] Cipar au umblat mult după ea şi nu o au putut căpăta, că era dusă la Cluj. Toate acestea, domnule, poftesc timp mult, şi ar fi de a se tracta în o carte osebită, nu în f[oi] periodice. Dumnezeu ştie cine va fi acel bărbat!

Mă rog, această înştiințare ce ți-o închid aicea pune-o în *Gazetă*[10], sau cum am scris-o, sau, de vei avea voie, schimb-o, numai lucru să rămîie. De lucru că e aşa, nu e nice o îndoială.

Graful Haller[11] îți ceteşte foile diligent, cu *Dictionariul* lui Bob[12] în mînă, că nu ştie prea bine rumâneşte, dară învață acuma şi zice că îi plac construcțiile rumâneşti foarte.

Această înştiințare se dă din îndemnul tisturilor de curte din Kukulo Sz[ent] Pal[13], cari socotesc că se va bucura graful şi va ierta decima şi pe anul viitoriu. Scopul, dară, e sfînt.

Canonic s-au ales d. Popovici[14], cu 4 votumuri. D[omnul] Serenyi[15] au avut 3. P[ărintele] Cipar 1. M[ăria] s[a] d. episcop au mers la visitație. Szakalai[16] merge la Turda. Moldovan[17] v[ice] rector merge la Gerla, nu ştiu pe cîți ani. Boer Dimitriu[18] va fi profesor la retorică. Au fost lăsat Vlădica ca d. dr. Pop[19] să fie profesor în locul d. Ratz[20], dară Pop nu vrea, şi aşa nu ştiu ce va fi[21].

Mai multe ți-aş scrie, dară am lungit ale dintîi şi nu mi-au rămas loc. Pentru aceea, mă comînd şi rămîi al onor. d.t. plecat şerb,

Rusz. I 339*

[1] Vasile Pop, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I, n. 1.

[2] *Ceva despre Hronicul romano-moldo-vlahilor.*

[3] Vezi scris, anterioară, n. 3.

[4] *Acatist cu multe alese rugăciuni pentru evlavia fieştecărui creştin. Cu blagoslovenia celor mai mari, acum a doua oară în Buda tipărit, în Crăiască Tipografie a Universității ungureşti, la anul 1819.* Această ediție foloseşte litera la care se referă Rusu (vezi şi nota 5).

[5] Litera *Calendariului românesc* de la Buda — pe care în deceniul al patrulea l-a editat Ştefan Neagoe — era într-adevăr elegantă: un semi-petit, corp 8, curățat de înfloriturile tradiționale dar păstrînd silueta şi aerul literelor chirilice. Literele introduse de Bariț în iulie 1840 nu mai semănau cu cele anterioare: la prima impresie se pare că este cu totul alt alfabet. De fapt, este o modernizare lineară a literelor, după cum bine observă Rusu, în maniera alfabetului rusesc.

[6] Adică istoria unirii românilor transilvăneni cu Biserica Romei, la anul 1700.

[7] Este unica mențiune pe care o cunoaştem despre existența unui astfel de manuscris latin al lui Samuil Mieu.

[8] Adică, nu-l citează în *Istoria besericei românilor...*

[9] Titlul lucrării lui Petru Bod: *Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium Historia in qua populi Valachici in Transylvania status civilis et ecclesiasticus,*

profani item ac Sacri Ritus, praecipue vero Unionis cum Romano-Catholicis inde ab anno 1698° ad tentatae et ad praesens usque tempus magno nisu, variis modis procuratae momenta enarantur ac exhibentor. Auctore Petro Rod de Feldsd-Tsernaton. Manuscrisul original, de provenienţă aiudeană, se pare că nu mai există. Se păstrează însă, cîteva copii litografiate ale lucrării, între care una la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei, secţia manuscrise, ms. latine nr. 29. Copia provine din biblioteca lui Augustin Bunea de la Blaj. E o copie făcută in vederea editării, întrucît ea e prevăzută cu un supratitlu românesc: *Istoria românilor din Transilvania şi părţile anexe, scrisă de Petru Rod la anul 1764* şi cu specificarea: „Copie făcută de pe manuscriptul aflător în Biblioteca Museului din Cluş, 1890". La această specificare, în exemplarul consultat de noi există o: *„Notă.* Multiplicarea acestui op manuscuis s-a făcut încă în anul 1888—(18)90, dar, timp de peste un an, nu s-a împărţit, din cauză că d-l Bian, bibliotecariul Academiei, manifestase intenţia d-a-l publica prin tipariu, împreună cu o traducere pe româneşte. După ce însă aceasta, timp lung, de peste un an, nu a urmat, eu mi-am procurat prin neuitatul meu amic dr. Silaşi, cu ajutoriul studenţilor noştri universitari din Cluş şi cu spesele d-lui Al. de Mocsonyi, o *copie proprie*, carea se păstrează în biblioteca familiei de Mocsonyi, şi astfel, pe baza acestei copii, în decursul anului 1890 s-a făcut împărţirea între diecesele române ortodoxe, ale căror diecesali au contribuit spre acoperirea speselor multiplicării. V.B. editorul". Acest V.B. este Vincenţiu Babeş, care prevede copia şi cu o prefaţă, de unde aflăm avatarurile manuscrisului original, pomenit de Ioan Rusu în scrisoare: „Acest op, care-l terminase în 1764, nu i-a fost permis [lui Petru Bod — n. ns.] să-l tipărească. După moartea lui, originalul zice-se a fi fost păstrat în Biblioteca Colegiului calvinesc din Aiud, unde, pe timpul resbelului civil de la 1848/49 să fie ars cu tot colegiul. Dar au scăpat de perire, cum se afirmă, două copie făcute de pe original, dintre cari una la cornitele Emeric Miko, fost gubernator al Transilvaniei — care copie a devenit mai tîrziu proprietate a Bibliotecei Muzeului din Cluş, iar cealaltă s-ar fi aflînd în coiecţiunea răposatului Timoteu Ciparíu, în Blaş".

[10] Ştirea *Transilvania. Din Scaunul Murăşului, 4 sept.*, în *Gazeta de Transilvania,* III, 1840, nr. 38, p. 149: contele Haller Ignácz, cornitele suprem al Cetăţii de Baltă, i-a scutit pe iobagiii săi „din numeroasele moşii" de decima în produse agricole, pe anul 1840.

[11] Haller Ignâcz, cornitele suprem al Cetăţii de Baltă.

[12] *Dictionariu rumânesc, latinesc şi unguresc. Din orînduiala excelenţii-sale preasfinţitului Ioan Rob, vlădicul Făgăraşului aşezat şi cuvenitu căsii clerului tipărit, în două tomuri,* voi. I—II, Cluj, 1822—1823.

[13] Sîmpaul, în judeţul Mureş.

[14] *Arsenie Popovici,* 1798—1845, teolog cu studii la Cluj şi Blaj, mai apoi profesor şi paroh ceremonie la Blaj. Şi-a făcut un oarecare renume prin 1820, prin convertirea la unire a 108 familii din Munţii Apuseni. A fost ales canonic teolog la 29 august 1840, după moartea lui Ioan Nemeş (despre care vezi scris. III, n. 3).

[15] Despre Teodor Şereni vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XIV, n. 6.

[16] *Ioan Sacalai,* pe care în *Şematismul* Blajului pe 1842 îl întîlnim în calitate de arhidiacon, adică protopop al turzii. în 1836, Sacalai era profesor la prima clasă — umanioare — a Gimnaziului greco-catolic din Blaj.

[17] *Ioan Moldovan,* pe la 1836 (vezi *Calendarium novum et vetus, ad Annum bissextilem MDCCCXXXVI, Dierum 366, exhibens Seriem Festorum, Profestorum Phases Lunae. în Usum M[agni] Principatus Transilvaniae, et Partium adnexarum. Addito Schematismo Dicasteriorum et Officialium Status provincialis, militaris, cameralis et ecclesiastici, in M. Principatus Transilvaniae)* vicerector al Seminarului clerului tînăr (gimnaziul seminarial) din Blaj (rector fiind Ioan Bârna). Se pare că a murit prin 1841, căci în *Şematismul* din 1842 nu-i mai întîlnim numele.

[18] Despre Demetriu Boer vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 2.

[19] Iosif Pop, despre care vezi scrisoarea VII, n. 10.

[20] Basiliu Raţiu, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8. Era profesor de istorie bisericească şi canoane la Seminarul teologic din Blaj.

[21] Iosif Pop va fi profesor de doctrină religioasă la Liceul greco-catolic din Blaj.

XIII

Blaj, 5 nov. / 24 oct. 1841

Domnule!

Pofta de a adaoge cît de puţin literatura rumânească m-au îndemnat a întrăbuinţa timpul întrecut de la alte cuprinderi deregătoreşti, în gătirea cărţii, a caria cuprins îl vei vedea din aici închisele înştiinţări [1] din care îţi trimit 415 exemplare, cu acea umilită rugare să ai bunătate să le trimiţi prin *Gazetă* [2] pe lîngă cuvenita taxă, carea o voi plăti cît voi căpăta înştiinţarea despre cîtimea ei.

Altă, iarăşi, umilită rugare e aceasta: să-mi fii şi onorată domnia-ta spre ajutoriu în cîştigarea subscriitorilor. Domnule, ştii cum să părtinesc muzele în clerul nost şi în Blajul nost. Pentru aceea, o parte a nădejdii îm[i] razemă în domnia-ta! Ostăneala mi-au fost din îndemn curat, cîştig nu voiesc, materia socotesc a o fi ales potrivită / lipsei timpului. 340
Spre a porni tipărirea, să poftesc 300 subscriitori.

Domnule, timpul nu mă lasă să scriu mai multe. Pentru aceea numai îmi comînd întrăprinderea şi, comîndîndu-mă, rămîi al onor. dom.-tale plecat şerb,

Rus Ioan m.p.
prof. / 340*

[Adresa:] Spectabili Domino Georgio Baritz, Scholae Valachicae Coronensis Docenţi ac Ephemeridum Valachicorum Redactori, meritissimo D-no sing. colendo. *Coronae*

[1] Prin această înştiinţare, Ioan Rusu îşi anunţa importanta sa lucrare *Icoana Pămîntului sau Carte de geografie,* Blaj, tom. I—III, 1842—1843. Despre valoarea acestui remarcabil manual românesc de geografie vezi Ştefan Manciulea, *Un geografist uitat: Ioan Rusu,* în *Cultura creştină,* XVII, 1937, nr. 2—3, p. 104—128 ; nr. 6—7, p. 428—444. Cartea, celebră în secolul trecut, este un adevărat monument al literaturii noastre didactice. Cu *Icoana Pămîntului,* despre care va fi vorba în toate scrisorile următoare, se încununează opera lui Ioan Rusu şi tot cu ea se încheie scurta existenţă a scriitorului.

[2] „Prin *Gazetă",* înseamnă prin anexarea unei înştiinţări la fiecare exemplar dintr-un număr oarecare al publicaţiei, în aşa fel încît să ajungă în mina fiecărui abonat al lui Bariţ cîte un prospect al *Icoanei Pămîntului.* Nu e vorba nicidecum de publicare, aceasta avînd loc ceva mii tîrziu (vezi scrisoarea următoare, n. 4).

XIV

Blaj, ? dec/25 noemv. 1841

Prea cinstite domnule!

Mult preţuita-ţi scrisoare de 29/17 noiembrie o am primit cu bucurie şi mulţămită. Io socoteam, domnule, a îţi juca numărul abonărilor, circa 400, şi pentru aceea am trimis numai 415 înştiinţări. Că altmintrălea, din 800 şi mai bine cîte am tipărit, îţi puteam trimite şi mai multe. Îmi sta totuşi în minte a te reflecta ca, de nu ar ajunge, să nu trimeţi la Oradia, Beiuş şi Abrud-Zlagna, că acolo trimisăsăm io destule. însă scriind iute, mi-au ieşit din minte.

Domnule! Io am trimis la toţi adunătorii de subscriere scrisoare şi înştiinţări, la cei din Ardeal, Oradea şi Beiuş, *occasionaliter*[1], mai multe,
342 iară la cei / din Iaş[i] şi Bănat cîte una, pe poştă, şi acum trimit scrisoare la d. Măerescul[2] şi Romanov[3], iară pe poştă. La toţi am scris că închisa lor înştiinţare să vajmblica, sau s-au publicat, şi prin *Gazeta de Transilvania*[4] din Braşov. In corăspundinţele ce va să am cu aceia sau cu alţii, în viitoriu, va să scriu şi ce mi-ai însămnat domnia-ta.

Cum că năsăudanii s-au lăsat de prenumărare, înţălesăsem tomna din Năsăud, însă şi aceea că acum le pare rău şi le este cam ruşine. De altă parte, mă foarte bucur că nu ţi-au ajuns trimisele înştiinţări, înţălegînd de aicea că îţi stă gazeta destul de bine. Io mai aveam încă la 40 de acelea înştiinţări, şi ţi le-aş fi trimis cu *occasio* tîrgului de ieri. Insă socotind a fi tîrziu, m-am / lăsat. Domnia-taj fă bine şi lucrează cum vei socoti mai bine, că cu toate mă vei îndatora spre o ferbinte mulţămită.

Pe mine, domnule, de o parte, la lucrarea acestii cărţi m-au îndemnat *Gazeta* domniei-tale, socotind, lîngă o jurnalistică rumânească, a fi la locul său o geografie rumânească.

Şi aceea încă îţi fac cunoscut, că tomul 1 şi 2 sînt gata de tot, şi purizate, iară din a triilea o parte mai este de lucrat. Călătoria cătră Viena, din vacaţie, m-au îndepecat, de nu poci fi cu totul gata pe Crăciun.

Că mă reflectezi, domnule, la imposturile care le fac unii cu foile domniei-tale, îţi mulţămesc. Oamenii sînt mestecaţi, răi şi buni.

La Teodorovici[5], în Pesta, încă am trimis înştiinţări, *occasionaliter.*
343 Sămănătoriul aruncă sămînţa, însă nu răsare tot firul. /

Ce îmi atingi, domnule, despre o istorie generală, cu adevărat că mi-ar fi o cuprindere foarte plăcută, şi prin ea mi-ar curge peana mai răpede, fiindu-mi acea materie mai călcată[6]. Insă, domnule, e un lucru mare, care ar pofti ostăneală nu mai puţin de 4 ani, si puterile trupului îmi sînt slabe. La un lucru ca acela ar trăbui mintea ţapăn încordată, şi dacă e arcul slab, coarda încă slăbeşte curînd. De îmi va da Dumnezeu viaţă şi nu mă voi împedeca cu alte cuprinderi, iară literare, la istoria generală şi la o istorie mai scurtă a Transilvaniei şi la geografia aceştia îmi stă mintea.

Domnule, un vers din *Foaie* d[om]niei-tale, *Toamna*[7], şi articulul *Rumânii şi panslavismul*[8] mi-au fost peste măsură plăcute. Te mai reflectez la art[icolul] din *Tdrsolkodo, Az olâhokrol*[9]*:* oare nu l-ai putea publica?

Cu acestea, comînd[îndu-mă], rămîi al m[ult] cinst[itei] d[om]niei tale plecat,

433* *Rus* m.p. /

[1] „Ocazional", adică prin persoane private, nu prin poştă.

[2] Ioan Maiorescu. Acesta era profesor la Craiova (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 203—419).

[3] Librarul Iosif Romanov din Bucureşti.

[4] înştiinţarea trimisă abonaţilor lui Bariţ — vezi şi scris, anterioară, n. 1 — este un apel al lui Timotei Cipariu, prefectul tipografiei din Blaj, pentru abonarea cărţii lui Ioan Rusu. Apelul s-a publicat în *Foaie pentru minte* - • •, 1841, nr. 47, p. 374-376 — *Icoana Pământului sau Carte de geografie scrisă de Ioan Bus, profesorul*

de geografie şi istoria universală în liceul din Blaj, în trei tomuri — însoţit de un fragment din prefaţa lucrării (intitulată, în carte, *Cunoştinţe gâtitoare).* Pe parcurs, Bariţ, a mai insera mici anunţuri despre mersul apariţiei **Volumelor** *(Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 35, p. 280; 1843, nr. 11, p. 88; nr. 20, p. 160).

[5] *Ioan Teodorovici-Nica,* cărturar român din Pesta, colaborator principal, alături de Alexandru Teodori, la redactarea şi publicarea *Dicţionarului de la Buda — Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemţesc, care de mai mulţi autori, în cursul a trizeci şi mai multor ani s-au lucrat* — din 1825 (vezi Dimitrie Popovici, *Studii 'literare,* I, Cluj, 1972, p. 259).

[6] Rusu era, doar, titularul catedrei de istorie universală de la Liceul greco-catolic din Blaj.

[7] Poezia *Toamna* de Mihai Cuciuranu, publicată în *Foaie pentru minte...,* 1841, nr. 41, p. 328.

[8] Articolul — extrem de important — al lui Bariţ, *Românii şi panslavismul {Foaie pentru minte...,* 1841, nr. 45, p. 353—358), polemizează cu un lung articol al publicistului clujean Szentivânyi Mihâly, *Unio,* din *Nemzeti târsălkodo,* 1841, nr. 6, p. 41—42; nr. 7, p. 47—50; nr. 8, p. 55—58; nr. 9, p. 63—68; nr. 10, p. 71—75, în care românii sînt învinuiţi că ar fi adepţii unei mari împărăţii slave în Europa de răsărit şi mijlocie.

[9] Nu ne putem da seama despre ce articol este vorba, căci cele două ziare maghiare ce apăreau în 1841 cu acest titlu — *Târsălkodo* (Pesta) şi *Nemzeti târsălkodo* (Cluj) — nu publică nici un material intitulat astfel. Să fie o greşală a lui Rusu, voind, de fapt, să scrie *Az oroszok* (articol al lui Kazinczy Gâbor apărut în *Târsălkodo* de la Pesta, 1841, nr. 64, p. 253—254)?

XV

[Blaj, 21/9 *Io*bris 1841

Prea cinstite domnule !

La cele ce ai binevoit a le întreba de la mine, prin mult preţuita-ţi scrisoare de 13 dec, iată, aici urmează răspunsul:

Eu, domnule, am voit a scrie numai un compendiu de geografie, de unde fireaşte urmează că, în descrierea prinţipaturilor vecine[1], mai departe de cît m-au lăsat firea compendiului nu m-am putut întinde, şi de *a proportione*[2] le-am descris mai pre larg ca alte ţări a Europei. In manuscris, împărăţia Osmănească, dimpreună cu acestea prinţipaturi, cuprinde 6 coaie, şi din acestea mai bine de 2 le face descrierea Serbiei, a Valahiei şi a Moldaviei[3].

în descriere am ţinut rîndul obicinuit: a) peste tot; b) topografia, în partea dintîi am însămnat: marginile, pusătura geografică, mărimea, numărul lăcuitorilor şi feliul lor, religia, episcopiile, starea industriei şi a neguţătoriei, cultura ştiinţască, forma chivernisirii, mădularii Obşteştii Adunări, dicasteriurile mai înalte, împărţirea Valahiei în Mare şi Mică, a Moldaviei în Ţara de Sus şi de Jos, subîmpărţirea a cei dintîi în 18 judeţe, a Moldaviei în 13 ţinuturi, care să numără. în topografie să descriu Bucureştii şi Iaşii, pe larg, însă nu ca nişte cetăţi strălucite, ca la d. Genili şi Scriban, ci ca nişte cetăţi care, măcar în timpul de curund tre/cut, s-au înfrumsăţat mult, prin rădicarea mai multor zidiri pompoase, 344
prin petruirea şi luminarea uliţilor[4]. Au rămas totuşi departe de frumsăţa cetăţilor din Europa de Apus, avînd uliţi, mai mare parte, strîmpte, strîmbe şi fără simetrie, căşi mărunte, mestecate printră pompoasele

palate boiereşti ş.a. Să numără uliţile şi zidirile mai de frunte, aşăzămintele pentru ştiinţe şi arte şi spitalurile. Să face ceva pomenire din industrie şi neguţătorie ş.a. Să înşiră locurile de însămnat dimpregiurul capitalelor, apoi alte locuri mai ales, în Valahia 19, precum să află lîngă Dunăre, înlăuntrul ţării şi mai spre meazănoapte, iară în Moldavia 12. Despre rumâni să vorbeşte în descrierea împărăţiei Austrieşti, iară despre firea pămîntului, munţii, productele şi curgătoarele numitelor prinţipaturi, în descrierea generală a împărăţiei Osmăneşti. în toate m-am străduit a zice adevărul, *sine ira et studio*[5], dară lin şi cu cea mai mare cruţare. Iată, domnule, cum vorbesc despre cultura ştiinţască: „Cultura literară, alăturată cu neştiinţa ce întuneca mai demult această ţară (Valahia), de la anul 1822 au făcut sporiu neaşteptat. Colegiurile din Bucureşti şi Craiova, şcoalele de prin judeţe, oraşe şi sate, ba şi seminarele teologeşti, după scurtimea timpului şi stările împregiur, se
344* află în o stare mult bucurătoare. / Literatura rumânească necăiri s-au pornit cu atîta rîvnă ca pre ţărmurii Dunării de Jos, unde au şi crescut foarte răpede, însă — trăbuie să mărturisim — cam fără putere, şi e asămenea unei tinere floricele ce îşi aşteaptă întărirea de la timp, de la căldura şi lumina soarelui. Limba latinească nu au avut în şcolile rumâneşti cuvinita preţuire şi filosofia, îndreptariul culturii ştiinţeşti la popoarele luminate din Europa, nu s-au învrednicit la ceva catedră, pînă în anul 1841, în acest principat. Pricinile le vor avea chivernisitorii de acolo mai bine cunoscute. Eu socotesc a fi următoarele: că nu s-au socotit a fi gătiţi îndestul spre a primi pre un aşa oaspet, că au ceva sfială, sau doară tomna frică de el! însă nu e tîrziu, viitoriul e încă îndărăpt".

în Moldavia: „Cultura ştiinţască e mai puţin întinsă şi mai tîrziu pornită ca în Valahia, însă, precum se vede, începută cu mai mare statornicie şi pre fundămînturi mai ţapene".

Ce judeci, domnule, oare drept şi nevătămînd am grăit despre puntul acest delicat?

în descrierea Valahiei am întrăbuinţat *Geografia* d. Genili[6], în a Moldaviei geogrăfioara d. Popescu Scriban[7]. Afară de acestea, pe Sulzer[8], geografia cea mare a lui Schiitz[9] şi alte compendiuri, pe care totuşi
345 le-am aflat în multe greşite. /

Despre aceea încă voiesc a te înştiinţa, că aflîndu-să numitele principate la capătul tomului a 2[a], de mă va lăsa timpul, dimpreună cu pe Transilvania le voi mai puriza o dată, cu ceva schimbări.

Acestea la preţuita-ţi scrisoare. Apoi, umilit mă rog, fii bun şi mă înştiinţază, batăr prin un bilet în foaie băgat: a) ce ştii domnia-ta, au statul cetăţenesc are ceva înfăţuire (reprezentare) în Obşteasca Adunare, în Valahia şi Moldavia? Eu ştiu că în cea dintîi trimit deputaţi Bucureştii şi Craiova, iară în Moldavia numai Iaşii. însă au alegu-să aceştia prin cetăţeni, sau numai prin boierii numitelor cetăţi?; b) de unde cumpăraţi domniile-voastre hîrtia pe care să tipăreşte *Foaia pentru minte, inimă* etc. şi cum risma, că moara de la Sibiu nu face hîrtie de scris?

La noi, domnule, tomna acum s-au pornit tipărirea *Şematismului*[10]. După episcopul au pornit trăsura ieri, care au adus şi pe Arpadi[11] la Gherla,

dară nu *intra muros*[12], cum ar fi trăbuit, ci *extra muros*[13]. Pentru a da şi noi foi au sosit rezoluţia: *Datur facultas sub conditwmbus a Gubernio proponendis*[14]. Sti Dumnezeu cum va să fie acelea!

După care/mulţămindu-ţi pentru făcuta ostăneală, commdmdu-ma prietiniei, rămîi al p[rea] cinfstitei] domniei-tale plecat şerb,

I. Rus m.p./ 345*

[1] Ţara Românească şi Moldova.

[2] „Ca proporţie".

[3] Capitolul rezervat „împărăţiei Osmăneşti" în *Icoana Pămîntului* se află în voi. II, p. 255—312. Capitolul se intitulează *Turcia europenească* şi se împarte în două subcapitole: *Insa Turcia* şi *Principaturile tributare,* adică Serbia (p. 284—289), Valahia (p. 289—304) şi Moldavia (p. 305—312). Proporţional cu alte ţări ale lumii, spaţiul acordat principatelor extracarpatine este, vizibil, foarte generos, mai cu seamă cel acordat Ţării Româneşti.

[4] Iată pasajele lui Rusu despre cele două capitale, pasaje care sugerează cunoaşterea lor de către autor, la faţa locului: a) *„Bucureştii,* măcar au luat în timpurile de curînd trecute faţă cu mult mai plăcută ca mai nainte, prin petruirea şi luminarea uliţelor şi prin rădicarea mai multor zidiri strălucite, nu se pot totuşi numi cetate frumoasă. Ei au forma cetăţilor turceşti: uliţi strîmbe, înguste, orînduite fără simetrie, palate pompoase lîngă căsi amărîte şi dinaintea multora grădini largi. Mulţimea turnurilor, totuşi, a besericilor şi a altor zidiri mari, ce se rădică printre desfătatele grădini, îi dau, din ceva depărtare, vedere plăcută. întinderea acestei cetăţi e mare, că numără la 12.000 căsi, 130 bescrici, 26 mănăstiri, 10 hanuri mari şi la 80.000 lăcuitori; cînd Viena, cu 375.000 lăcuitori, cuprinde numai 8343 căsi" (p. 300—301); b) *Iaşii* sînt cetate mare, cu formă cam lungăreaţă şi numără peste 40.000 lăcuitori. Are uliţi mai mare parte strîmbe, înguste, şi numai una, numită Podul mare, e mai largă şi lungă. De curînd au început a se aşterne cu petri, în locul lobdelor de lemn cu care era podite mai demult. Piaţe nu are. Căsile mărunte sînt mestecate printre besericile şi palatele pompoase: catedrala noauă, o zidire mare şi frumoasă, cu patru turnuri, beserică Tri-Sînţilor, o zidire ţapănă, mai mare parte de peatră, în carea se ţin moaştele S. Paraschive; Golea; a*S. Spiridon, lîngă carea se află un spital; a S. Nicolae celui Bogat ş.a. Dintre celelalte zidiri însămnăm: curtea principelui, în ruini, palatul Roznovanului, a lui A. Ghica, D. Sturza, T. Balş, A. Conta" (p. 310).

[5] „Fără mînie şi fără părtinire".

[6] Geografia lui Iosif Genilie: *Geografie istorică, astronomică, naturală şi civilă, a continentelor în general şi a României în parte, de ... , profesor de geografie şi hronologie în Colegiul Naţional, de care adaptată, s-a tipărit spre întrebuinţarea tinerimei din clasele de umanioare,* Bucureşti, 1835 (adaptată şi retipărită de nenumărate ori).

[7] *Mică geografie a Daciei, Moldaviei şi a* ***Terii*** *Româneşti. Prelucrată de pitariul V. Popescu-Scriban, elev Academii Mihăilene.* Iaşi, 1838.

[8] Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Valachey, Moldau und Ressarabien, im Zusammenhange mit der Geschichte des ubrigen Daciens, als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freyheit entworfen. Der ersten oder geographischen Theils,* I—III, Viena, 1781—1782.

[9] J.B.Schiitz, *Neue historische und geographische Gemählde oder Charakteristiken merkwurdiger Personen und Darstellungen wichtiger Begebenheiten unserer Zeit: nebst Schilderungen der durch die neuesten Schicksale ausgezeichneten, neu entdeckten oder näher untersuchten Länder und Wolker,* voi. I—XII, Viena, 1811.

[10] Al doilea *Şematism* al Blajului — primul fusese tipărit în 1832 — intitulat: *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania, pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII, ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV,* Blaj, 1842, 271 p.

[11] Alexandru Arpadi, preotul călugărit din Ceanul Mare (vezi scris. VI, n. 12).

[12] „între ziduri", adică în Mănăstirea greco-catolică de la Nicula.

[13] „în afara zidurilor", adică paroh, nu călugăr.

[14] „Se dă aprobare sub rezerva recomandării Guberniului".

Prea cinstite domnule! fBJaj, februarie (?), 1842]

Cu cea mai mare plăcere şi bucurie am apucat pana totdeauna spre a-ţi scrie domniei-tale. Cu cît, dară, trebuie să fac aceasta mai cu samă acuma, cînd am de a-ţi mulţămi pentru ostăneala făcută pentru mine, în mai multe privinţe *. Domnule, numai atîta zic, că îţi mulţămesc ferbinte pentru toate, şi că a putea face aceasta după cuviinţă îmi lipsesc cuvintele.

Domnule, aieptezi a să mai slobozi încă o înştiinţare etc. Ferească Dumnezeu! Şi aceasta au fost prea mult![2] A te publica prin toate ţările, ca să poţi tipări o carte atîta trăbuincioasă pentru toată plasa de cetitori, şi a fi silit a cere ceva formă de milă, e mult, e prea mult pentru un om simţitoriu. Acuma au trecut preste mine; zelul m-au silit a o suferi, însă, domnule, nu e de lipsă mai mult, că numărul subscriitorilor au trecut, cu cei de la domnia-ta, peste 300, măcar încă nice din Ardeal am căpătat de la toţi culegătorii, şi de la unii fără îndoială va să capăt.
357 Unii mi-au adunat / peste nădăjde-mi, mai cu samă de la Năsăud, Abrud, Făgăraş, Bălgrad, S[as] Sebeş, ş.a. Din Ungaria încă nu am primit nice răspuns. Din Bucureşti şi Iaşi am căpătat nădejde, însă acuma nu am lipsă de ei, şi să fi ştiut nu aş fi colindat pe la uşă-le. De vor trimite, bine vor face; de nu, cartea să va tipări cu cîţi am, cu atîta mai cu samă că cîştigul nu mi-au fost scopul niceodată. A face strigare mare, domnule, şi pentru aceea nu ar fi cu cuviinţă, că cartea va avea şi slăbiciunile sale, pe care nimene, doară, le va cunoaşte mai bine ca mine. Partea stilistică, domnule, nu va putea plăcea la toţi, mai cu samă urechilor delicate de la Bucureşti, unde nu place nemica ce nu e ca la ei. Consecuinţa mi-au fost pururea însuşirea cea mai plăcută, şi totuşi nu va să o pociu ţinea în tot locul, mai cu samă în formarea adjectivelor din numele proprii. Pre acestea am luat a le scrie după pronunciare. Cîtă greutate! Am fost sîlit, în unele cuvinte, a băga şi pe *ő* şi *u* a ungurilor
357^ etc. Cum pot acestea a plăcea tuturora? Apoi tipografia noastră!/ Tipăritul să va începe după ce să va găta *Shematismul*[3].

Zici, domnule, să nu tipărim numele subscriitorilor. Despre acesta lucru nice eu nu sînt fără îndoială, temîndu-mă mai cu samă ca să nu să prea mărească tomul a tria. însă, de altă parte, nu ar fi cu stricare şi tipărirea lor, pentru ca să le cunoască publicul cetitoriu. Apoi, unii dintră abonători, în proclamaţiile sale, au adus de îndemn şi aceea, că cît de frumos ar fi să le rămîie numele tipărite în acea carte! *Vanitas vanitatum !*[4] Dară trăbuie a o tămîia şi pe aceasta. Domnia-ta, domnule, ţine dară numele 77 subscriitori, că în timpul său, de îmi vor fi de lipsă, le voi pofti şi, de va voi cineva să rămîie fără nume, îl vom pune fără nume[5].

Ce se ţine de gazete, rezoluţia venită de la Curte ţi-o am fost scris[6]. Guberniul au rînduit cenzor pe foispânul Comitatului Bălgradului de Jos[7], care ştie nu numai rumâneaşte, dară şi ţigăneaşte, cu acea adaogere că dînsul să îşi rînduiască un substitut, însă nu preut (vezi, domnule, să

nu fie de o plasă cu redactorul!), ci mirean. Mirean de acea samă în Blaj şi în vecinătate nu să află, şi apoi stăm aşa. Apoi şi cînd s-ar afla, *hic agitur de principio*[8]: pentru / ce nu ar putea fi cenzor un canonic, 3
care e necurmat în loc şi care să ţine de o corporaţie cu destulă vîlfă, ce au pus *instrumentum unionis*[9], mai cu samă cînd episcopul stă bun că aceastea foi un vor lua ceva tendenţie stricătoare? Pentru noi cu adevărat ar fi foarte bine să fie cenzor străin, însă în loc.

Acuma episcopul e la Cluj. S-au făgăduit că va face remonstraţie la Gubern să îşi schimbe condiţia şi, de nu, să va întoarce iară la Curte, de unde fără îndoială va dobîndi ca cenzorul să fie din Capitul. însă timpul trace. Mie, de o parte, mi-ar plăcea să îmi poci găta lucrul pe atuncea.

De maghiarism, domnule, îmi aduc aminte că m-ai mai întrebat odată[10]. Ce ţ-am răspuns atuncea, nu ştiu, însă eu cred că el va învinge, dară numai întru atîta, ca limba ungurească să fie limba administrării întră unguri şi săcui, şi limba şcolii iară întră aceştia. Românii, pe lîngă el, pot să îşi ţie naţionalitatea cu cinste, şi beserica le va fi baza în care să pot răzăma. Pînă va fi religia în cinste va să stăie naţionalitatea rumânilor. Sîla împăratului Iosif de a germaniza pre / ... /

[1] Popularizarea *Icoanei Pămîntului* prin foile de la Braşov (vezi scris. XIV, n. 4 ş.a.) şi recrutarea de abonaţi, redacţia fiind unul dintre colectanţii de bază ai manualului lui Rusu.

[2] Adică prospectul semnat de Cipariu ((scris. XIV, n. 4). Nu se va publica altă înştiinţare.

[3] Vezi scris, anterioară, n. 10.

[4] „Deşertăciunea deşertăciunilor".

[5] Cu toate că Rusu nu prea agrea ideea de a tipări în anexa *geografiei* sale numele abonaţilor, lista acestora va apărea, totuşi, la sfîrşitul volumului III, tipărit postum, în 1843. Iată numele persoanelor din Ţara Românească şi Moldova care s-au prenumerat la această lucrare monumentală a culturii noastre moderne:
„în Craiova: vornic Gr. Oteteleşanu, clucer Const. Zăbreanu, clucer Gh. Coţofeanu, paharnic Cnezul, paharnic Gr. Oteteleşanu, paharnic Şt. Ganescu, paharnic Gr. Racoviţă, colonel D. Haralampie, sluger N. Oteteleşanu, sărdar Scarlat Stănescu, păr. Radu Tempea, inspector, laitenant N. Păianu, pitar I. Caraţiu, pitar Ştefan Romaneanu, pitar I. Diculescu, *pitar* D. Nicolaid, pitar D. Gheorghe, pitar C. Midani, preot Chirii Barbul, preot C. Leca, profesor Grigorie Mihăilescu, profesor I. D. Crăciun, Gr. Răcanu, pitar H. Aposolad Turnabitul, D. I. Severineanul, C. Căncea, pitar Băluţă, N. Plopşoreanu, Chiriac Pop, Daniel Gheorghe, şcolar I. Pîrvulescu, şcolar Fudul Atanasiu, şcolar Ştefan Ciorocianu. *în Cerneţ:* clucer C. Glogoveanu. *în Slatina:* sărdar N. Isvoreanu, C. Stanciovici, profesor, N. Şerbănescu, profesor K. Felix. *în Caracal:* I. Grozescul. *în Tirgul-Jiului:* d-na Ecaterina Sîmboteanca, maior C. Cerchez, sărdar Gh. Magher, sărdar Mihail Giovanul, P. Constantin Roşanul, Alexandru Leonida, V. Popescu, profesor. *în Iaşi:* prea sf. părintele mitropolit Veniamin Costache, păr. arhimandrit Teodorit, păr. arhidiacon Meletie, marele log. Costache Conache, spătar Gheorghe Varlaam, ban Nic. Bucur, Nic. Istrate, Alexandru Baîica, Nic. Proca, stolnic Gheorghe *Stihi, prof.* Teofan, ieromonah Iîarie Vîrnav, Gavriî Moldovan, Ioan Cenuşescu, *Gheorghie* Lu... păr. Ioan Petroviciu, protopop, căminar Pavel Cristea, păr. Lavrentie, *Iosiî Teo...* apotecar, Grigorie Rado viei, Cost. Platon, Vasile Anastasiu, Minurie Iacov... Dim. Nica, *librer Teodor,* Dornian, postmeister, Vasilie Pop, inginer, Dim. Moroşan, feldwebel la C[ezaro] c[răiasca] aghenţie, Gheorghie Maser, feldw. acolo, Dimitrie Vaida, feldw. acoloşi, Alexandru Vavîil, feldw. acoloşi, Iacob Oros, acolo şi, Nicolaie Gazdac, feld. acoloşi. *în Socola:* Ioan Maior, profesor. *în N...* Vardai Alecu Mandacaş".

Adăugind numărul — fireşte, mult mai mare! — al abonaţilor din Transilvania, Banat, Maramureş, Crişana şi Ungaria, avem imaginea unei cărţi de mare răsunet în epocă.

[6] Scris, anterioară, n. 14. Rusu îi comunicase, acolo, lui Bariț concluzia de bază a rezoluției Curții vieneze cu nr. 4781 din noiembrie 1841, cu privire la intenţia lui Cipariu şi a blăjenilor de a tipări o publicaţie periodică: *Datur facultas sub conditionibus a Gubernie- proponendis,* la care Guberniul răspunde cu numirea unui cenzor străin. Ulterior, la o nouă intervenţie a lui Lemeni — vezi pasajele următoare ale acestei scrisori — Curtea revine asupra punctului legat de cenzorul pentru foile viitoare ale Blajului şi, prin decizia nr. 3727 din septembrie 1842, îl denumeşte de cenzor pe canonicul Constantin Alutan. Vezi şi scrisorile lui Iosif Many, nr. III.

[7] Alba Inferioară.

[8] „Aici se discută de principiu".

[9] „Instrumentul uniunii", adică adept al teoriei iredentiste maghiare de uniune a Transilvaniei cu Ungaria.

[10] Vezi scris. X.

[11] Sfîrşitul scrisorii lipseşte.

XVII

Blaj, 29 mai c.n. 1842

Mult cinstite domnule !

Cu mine se întîmplă ca cu omul sărac, căruia abia plinindu-i-să o lipsă, iată vine alta în locu-i. Mult timp m-am împedecat de la tipărirea *Geografiei* [1] prin cuprinderea tipografiei cu *Schematismul*[2], care gătindu-se demult, pentru niscari neînţălegeri nu mi-au sosit hîrtia velină pe timpul său. Această împedecare încă s-au uşorat, încă înainte de 3 săptămîni, şi hîrtia toată pentru toate 3 tomurile zace [în abundanţă în magazinul tipografiei. Cînd, iată, altă împedecare, mai mare ca cea dintîi: ne apucăm de cules, dară 2 litere nu ne ajung nice la o coală întreagă. Pricina au fost că, voind a tipări după ortografia urmată şi de domniile-voastre, am lăsat, în vacaţie, de au vărsat în Pesta literele *i* şi £, care lipsea aicea, şi vărsătoriul, din greşală, au vărsat din cicero, cu care voiesc a tipări, numai puţine, şi din garmont mai multe. Greşala nu au putut-o vedea capetele slabe care au cules *înştiinţarea** pînă
346 acuma. P[ărintele] Tipar au scris la Pesta în / 3 rînduri, pentru plinirea scăderii, mai pe urmă în 25 aprilie, pe Recipisse, lăsînd ca literile lipsitoare să le trimeată prin delegeanţ, şi nu au dobîndit răspuns. De atuncea, dară, tot aşteptăm în zădar. Acuma am aflat alt modru de ajutat, şi de la 1 iunie va să începem tipăritul cu jumătatea de coală. Eu lucrul l-am gătat încă înainte de Paşti. Subscriitori am peste 500, însă împrăştiaţi în 4 ţări, mai mare parte totuşi în Transilvania.

Acestea am voit a ţi le scrie, ca să îmi ştii şi domnia-ta năcazul, şi cu acest prilej închid aicea un articul pentru *Foaie*[4]. Voiam a-l mîna mai departe, ca să cuprindă şi alte lucruri, mai cu seamă dezlegarea întrebării: în ce limbă ar fi de a se face instituţia poporului ş.a.?; care am socotit a fi mai bine să rămîie pe altă dată. Mă rog, primeşte-1, că socotesc a nu fi scris nimic ce ar fi spre stricare. Mă rog numai să rămîie anonimitatea.

înainte de Paşti am avut norocire de d. Trebonie[5], care au poposit la noi mai 2 săptămîni. El au dat prilej de a îşi arăta unii oameni din

Blaj răutatea şi alţii slăbiciunea. Lucrul e mai întărăsat decît să nu îl ştii şi domnia-ta, dară mai crengurat decît să se poată scrie în epistolă. Doară vei avea prilej a-l auzi între 4 ochi, sau mai curînd, sau mai tîrziu.

După care, eomîndîndu-mă, rămîi al cin[stitei] d[om]niei-tale plecat sorb,

/. *Rus* m.p. / 346*

[1] *Icoana Pămîntului.*

[2] Vezi scris. XV, n. 10.

[3] Vezi scris. XIV, n. 4.

[4] Articolul este o recenzie: *Pentru Shematismul clerului din Episcopatul Făgăraşului şi încă ceva* şi s-a tipărit în *Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 26, p. 201—205, sub semnătura *A.B.C.* Sub pretextul recenzării şematismului greco-catolic pe 1842 (scris. XV, n. 10), Rusu face o critică subtilă şi la obiect a situaţiei învăţămîntului în şcolile din Blaj, plîngîndu-se de puţinătatea profesorilor, de pregătirea lor şi mai cu seamă de zelul lor pe teren cultural. Observaţiile sale sînt usturătoare la adresa indolenţei pe care i se pare că o descoperă în rîndul dascălilor. De pildă, „de gramatică românească, de la Şincai şi Clain încoace pînă acum, nu au prea fost vorbă, de ortografie prea puţin, şi acestea au rămas numai vorbe goale".

Ceea ce urma să irite, însă, Blajul, este analiza pe care o face situaţiei clerului din eparhie: „Episcopatul Făgăraşului are prea multe biserici, prea mulţi preoţi şi prea puţine scoale [...].' De la mulţimea preoţilor atîrnă sărăcia, nepreţuirea, neştiinţa şi nehărnicia lor întru plinirea deregătoriei, din care apoi iară curg: despreţuirea religiei şi întunecarea poporului, cu o droaie de prejudeţe şi de credinţe deşarte. [...] Voitorii de rău a românilor nu le pot pofti ceva mai rău decît preoţi mulţi, fără învăţătură, şi pînă cînd tot cuibul de 30, 40, 50—100 de suflete va avea preotul său, pînă ce 600.000 suflete vor fi silite a ţinea peste 1400 preoţi, pofta lor va fi plinită".

Insistă apoi asupra paupertăţii învăţămîntului sătesc naţional din Transilvania: 20 de şcoli, subliniind, la modul iluminist, că: „Acestea sînt zise pentru aceia ce voiesc luminarea norodului de jos şi sînt convinşi despre ea că e folositoare, iară nu pentru unii care zic: «Ce să înveţe săteanul, că învăţînd va cunoaşte numai mişaua sa soarte şi se va face mai nefericit, nici va fi mai bun plugariu, boariu şi păcurariu de va şti carte!» Cu acestea buhe iubitoare de întuneric nu putem vorbi".

Recenzia constituie o lovitură puternică dată partidei lemeneniene, dominată c© inerţie şi rugină, alăturîndu-1 pe autor — rămas pentru contemporani cu desăvîrşire anonim — de partea lui Simion Bărnuţiu şi a adevăratei sale partide naţionale, care în acelaşi an pornise atacul împotriva stărilor nefireşti de lucruri din Blaj (vezi studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu).

Recenzia lui Rusu a pornit o întreagă serie de articole pe aceeaşi temă, serie continuată de publicaţia clujeană *Vasdrnapi* ***Vjsdg*** (vezi G. B o g d a n- D u i c ă, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* Bucureşti, 1924, p. 58—60 ; scrisorile lui Nicolae Many din acest volum, nr. IV, n. 4) .

[5] Despre perioada petrecută de A. Treboniu Laurian în Transilvania, lunile martie-iunie 1842, aflăm pentru prima dată din această ^scrisoare, şi din scrisorile lui Nicoiae Maniu (vezi-le în acest volum), nr. III şi VII.în martie, Laurian era la Sibiu (Maniu, nr. III), pentru ca în aprilie să-1 întîlnim la Blaj. Călătoria avea un scop care ni se relevă în premieră cu această ocazie: voia să intre profesor la liceul blăjean. Dar, cum tînărul excentric, educat în afara sferei de influenţă a Blajului, nu putea să intre în graţiile lui Lemeni, tentativa lui Laurian se soldează cu un eşec evident, în 17/29 aprilie era de pe acum din nou la Sibiu, de unde îi scrie lui Cipariu despre nereuşita întreprinderii (Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fond. coresp., nr. 1332). Reproducem în întregime această scrisoare, un adevărat monument lingvistic, unicul loc cunoscut în care Laurian încearcă să aplice la limba română regulile eoretizate în *Tentamenul* său *critic* din 1840:

„Clarissime Domine !

Iacă ce-mi seribe episcopul:
« Amice !

Despre viitoarea aplecare nu putem deplin a te încredenția, drept nice voim ca despre aceasta, ca despre lucru statorniceşte hotărît să socoteşti. Că cînd am vorbit cu domnii noştri, era vorbă că te vei întoarce la Viena; eu am zis că nu voiesc a-ţi împedeca fericirea, ca să-ţi spună fire cum [că] aici plata care o are matematicul o vei avea, dară nice de cvartir, nice de alte a te îndemina nu vom putea. Şi de plată încă statorniceşte nu ştim ce va fi, că de nu ne vom restrînge, nu va fi bine.

Ne vom socoti cu toţi şi pe poşta antîia îţi vom scrie la Sibiu, că ieri am vrut, dară slăbiciunea nu m-a lăsat.

Blaş, 12 april (1)842

Episcopul Ioan m. pria ».

Ce va să zică aceasta? îmi pare rău ca abem verbit desupre un lucru ce potebam ştire mai înainte că nu va abeare succes. Ce-mi va scriberi a Sabiniu, nu ştiu. Domnia-ta abend scamn în Consistoriu, poţi să ştii mai mante de mene. Fă bene şi-mi scribe. Mă rog, nu-l superare cu verbala, neci nu-li spone ceva de această scrisoaria.

Remaniu cu toată plecaţioneala el domnialei-tele prea devotat,

A. Treb. Laurian m. pria.

Sabiniu 29/17 aprilie 1842

Dominilor profesori cu quali abem verbit, multă inclinaţione de parteala me şi doară adieu!

De trămeţi carteala pre postă, trămete la *poşte restante,* prin altru a d. *Dunca".*

[Adresa] Clarissimo Domino *Timotheo Cipariu* in Lyceo Blasiensi S. S. Theologiae Professori. *Blasii*

XVIII

Blaj, 16/4 septemvrie 1842

Mult cinstite domnule!

Mi-am fost propus să-ţi scriu astăzi o scrisoare pe îndelete, însă nişte împregiurări aşa mi-au cuprins timpul, cît abia mă putui acum, după apusul soarelui, apuca de ea.

Domnule, tomul I din *Icoana Pămintului* e gata, şi mîne să va pune pe teasc coala de pre urmă. Mă rog, dară, fii bun şi vîreşte undeva, sau în *Gazetă* sau în *Foae,* aici alăturata înştiinţare [1]. Tipăritul mi-au fost foarte molest, că pe tipografii noştri domnia-ta îi ştii bine, şi mi-au cuprins toată vacaţia, întru atîta cît abia mi-au rămas timp de 11 zile, în care am făcut o răpezire pe la Hunedoara şi frumoasa vale a Haţegului, pînă la dărâmăturile Sarmiseghetusii. In acest timp s-au tipărit coala a 12, 13 şi 14, în care au rămas dese greşele mărunte. Nu avem ce
347 face!/

Domnia-ta ai avut bunătate a îmi trimite în un rînd 24, şi după aceea, cum mi-au spus d. Ţipâr, 16 subscriitori. Exemplarele le voi trimite din Sibiu, numai să se lege, însă pînă atunci scrie-m[i], mă rog, pe spesele mele, cîte să fie pe hîrtie de rînd şi cîte pe velină, că de acestea încă am tipărit 100. Apoi, domnule, să nu uit! Pomenii de d. Tipar. Aşa este, pînă acum l-am numit tot *părintele,* dar de acum îl voi numi *domn,* că e *canonic,* ales alaltăieri, cu 5 alesuri în contră la tri, care le-au căpătat d. Şereni[2]. Eu mă bucur foarte, nu din ceva interes egoistic, fără că aici avură respect ştiinţele.

Sc[r]isesăşi d. Tipar să te înştiinţeze despre profesorii din filosofie[3], pentru nişte tineri din Săcele, la care mi-au lăsat să îţi răspund că profesorii sînt tot aceia, afară de a matematicii, care va fi Pop Ladislau[4], teologul de Viena. Despre alte lucruri te va înştiinţa d. Tipar, de altă dată. / în profesorii de teologie încă se face puţină mutare, că d. Raţ[5] 347*
tandem[6] s-au *lăsat,* şi poate că îi va urma Turcul[7], de cumva nu să va muta lucru pînă mîne-poimîne. în gimnasiu îs tot călugării, 4 noviţi şi un bătrîn[8]. îi tot nor şi ceaţă pe la noi, precum ştii.

De aplecarea dd. Măerescu[9] şi Trebonie[10] m-am bucurat foarte. Proţesul celui dintîi[11] să vede că au mers precum scrie Sulzer[12] despre proţesurile din Ţară: „Spurcatule ţigan, ce ai făcut?" „Am furat". „Vei merge la ocnă!"

Despre gazeta noastră nu ştim nemic, dară nădejde tot avem, că încă nu ne-au venit răspuns de la Curte, la răprezentarea Guberniului de 24 iunii 1842[13]. Literele de la Pesta ne-au sosit cît ţ-am scris epistola mai de pre urmă. Ele au stat în Cluj vro 3 săptămîni.

Mă comînd, domnule, şi rămîi al m[ult] c[institei] d[om]niei-tale plecat şerb,

Ioan Rus m.p.

Vertatur! / 348

Articulul care ţi l-am trimis, despre *Schematism*[14], au atins în Curte[15] nişte rane ascunse şi au pricinuit un pic de usturare. S-au stîrnit buhele. Am auzit că ar fi gătat ceva în contră. Primeşte, domnule, că poate să îmi mai deie prilej de a mai scrie ceva, iară cu tot cumpătul[16]. în precuvîntare încă am băgat ceva[17]. Ei se vinuie pe Dimitrie Boer 348*
Apoi, nu ştii, oare cine l-au întors pe ungurie?[18] /

[1] S-a publicat în *Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 35, p. 180, probabil scurtată: „Din *Icoana Pămintului* sau *Geografia* d-lui profesor Ioan Rus, tomul I au ieşit de sub teasc, şi este nădejde că nu peste multă vreme publicul va primi cârtea întreagă în mînă".

[2] Teodor Şereni, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XIV, n. 6.

[3] în 1842, profesorii cursului de filosofie al Liceului greco-catolic din Blaj erau: *Nicolae Marcu,* la fizică teoretică şi experimentală, *Ioan Rusu* la geografie şi istorie, *Simion Bărnuţiu* la filosofie, *Iosif Pop* la doctrină religioasă şi *Gheorghe Draja* la „mathesi".

[4] Viitorul om politic român Vasile Ladislau Popp, despre care vezi scrisorile lui Iosif Many din acest volum, nr. VII, n. 11.

[5] Basiliu Raţiu (scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8).

[6] „în sfîrşit".

[7] Ioan Turcu (scrisorile lui Iosif Many, nr. VIII, n. 4).

[8] După *Şematismul...* Blajului pe 1842 (scris. XV, n, 10) profesorii Gimnaziului greco-catolic din Blaj în 1842 erau: *Constantin Alutan* „praefectus", *Demetriu Ladai* la clasa superioară de poetică, *Demetriu Boer* la clasa inferioară de poetică, *Mihail Ambroziu Elekeşi* la clasa superioară de gramatică, *Iosif Tarcea* la clasa mijlocie de gramatică, *Toma Alpini* la clasa inferioară de gramatică iar *Grigore Moldvai* la limba germană. „Noviţii" sînt Ladai, Boer, Tarcea şi Alpini iar „bătrînul" Mihail Ambroziu Elekeşi, călugăr bazilitan aupă toate canoanele (vezi Ioan Raţiu, *Blajul,* p. 20).

[9] Ioan Maiorescu.

[10] August Treboniu Laurian. Amîndoi fuseseră proaspăt „aplicaţi" în învăţămînt, Laurian la „Sfîntul Sava" în Bucureşti (Ilie Popescu-Teiuşan şi

Vasile Netea, *August Treboniu Laurian,* Bucureşti, 1970, p. 40), la catedra de filosofie iar Maiorescu „reaplicat", în Moldova, după ce părăsise Craiova în urma unui scandal notoriu *(George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 203—419).

[11] Despre „proţesul" lui Maiorescu, vezi *Ibid.*

[12] Sulzer în *Istoria* sa, despre care vezi scris. XV, n. 8.

[13] Vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 14; scris. XVI, aci supra, n. 6.

[14] Articolul despre *Şematism...:* vezi scris, anterioară, n. 4.

[15] Curtea episcopală de la Blaj.

[16] Nu se va mai scrie.

[17] Acum, în pragul ieşirii de sub tipar a primului volum din *Icoana Pămîntului,* Rusu scrie o excepţională *Precuvîntare* a cărţii, datată, în volum 2/14 septembrie 1842. Precuvîntarea este valoroasă în egală măsură ca preambul la cel mai bun manual românesc de geografie din cultura noastră modernă sau ca scriere independentă. Depăşind scopul unei prefeţe, autorul se lasă mînat de condei în direcţia scopului naţional pentru care militau românii în 1842: apărarea limbii şi naţionalităţii de intenţiile deznaţionalizatoare ale nobilimii maghiare (vezi studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu din acest volum). „Eu, din parte-mi, socotesc — scrie Rusu — a fi mai scump omului sufletul şi unui popor limba, şi în acea formă a fi un popor dătoriu a-şi apăra limba în carea e dătoriu un om a-şi apăra viaţa" (tom. I, Blaj, 1842, p. VIII). Mai departe, el ia în analiză necesitatea dezvoltării culturii şi literaturii la români, a dezvoltării ştiinţelor în limba naţională: „Românii nu mai pot fi în starea de pînă acum. Lor le este de lipsă cultura, şi aceasta în limba românească, însă cultura literară nu poate fi fără literatură. E, dară, de lipsă să se înfiinţeze între noi literatură românească". Limba naţională trebuie cultivată şi perfecţionată în această direcţie: „Noi trăbuie să spargem în multe locuri gheaţa, trăbuie să păşim pe cărări cam spinoase, neumblate". Prefaţa se încheie cu o prezentare a conţinutului şi metodologiei folosite la redactarea cărţii.

' ' Rusu îi trimite lui Bariţ *Precuvîntarea,* care se tipăreşte, sub titlul *Literariu,* în *Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 46, p. 361—365 (mai puţin partea doua, strict geografică). Acel „ceva", „băgat" de Rusu în prefaţa cărţii, este aluzia la numărul mare de preoţi din Transilvania, lucru pe care în articolul despre *Schematism* (vezi scris, anterioară, n. 4) îl considerase dăunător pentru români. Partea cea mai îndrăzneaţă a prefeţei este, însă, răspunsul său la întrebarea: „De unde îşi va trage puterea cultura românească din Transilvania?" Răspunsul: „Noi avem un cler, numai în Transilvania, mai mare de 2000 *feţe* [n. ns.], mulţi nobili cetăţeni, bărbaţi români din inimă în deregătorii înalte ostăşeşti şi cămăreşti, oameni slobozi între sasi, *si doară vdm avea şi dascăli* [s. ns.]. *Apoi, în vecinătate-ne, doaă ţări româneşti, din a cărora literatură nădăjduim că ne vom putea în viitoriu împărtăşi mai neîmpedecaţi ca pînă acum"* [s. ns.].

[18] *A Fogarasi Gorog egyult Piispoki Megye nevtârâ s meg valami,* în *Vasârnapi tJjsâg,* 1842, nr. 431, p. 482—501. Traducerea — nu *ad litteram,* ci selectivă — e semnată *D.E.F.,* în continuarea semnăturii lui Rusu *(A.B.C.).* Nu există indicaţii care să ne conducă la o atribuire certă a paternităţii acestei traduceri. întrebîndu-l pe Iosif Many, colaborator permanent la *Vasârnapi Ujsâg* (lucru pe care contemporanii nu-l ştiau) cine poate fi autorul traducerii, Bariţ primeşte răspunsul (vezi scrisorile lui Many, nr. IV) că acesta e „român limpede, domnule, *om sans peur et reproche,* care cutează oricui a zice adevărul în faţă, şi e *colucrătoriu ordinariu"* [s. ns.]. Ultimul indiciu înclină spre posibilitatea ca Many însuşi să fi tradus recenzia lui Rusu pentru publicaţia ungurească.

XIX

Blaj, 2/14 oct. 1842

Domnule !

Peste scurt timp vei primi 44 exemplare din *Icoana pămîntuluL* trimise prin librariul d. Thiry[1] din Sibii. Din acestea, 5 sînt pe velină 13 pe hîrtie mai albă ca cea de rînd, legate cu hîrtie de o coloare cu cele pe velină, 26 pe hîrtie de rînd. Din cele pe velină, 4 sînt a domniei-tale,

1 îl dă d. Vasici, iară gratis, că domnia-sa, în anul 1831, avînd întîlnire în Pesta, au fost aşa bun de mi-au cinstit un exemplar din *Antropologie*[2], apoi eu nu am uitat. Cele 13 pe hîrtie mai netedă le împărţeşte la persoane mai alese, între care mă rog să fie şi Muraşenii.

Preţul celor 39 exemplare, dacă îl vei aduna, ce ştiu că nu poate fi în pripă, îl ţine la domnia-ta pînă se va face despunere despre el, că socotesc a să putea complana cu taxa foilor domniei-tale pe anul viitoriu.

Am lăsat ca să învălească bine pachetele, să nu se roadă, că, nefiind în persoană în Sibii, nu ştiu cum au plinit. De s-ar întîmplă ca v-un exemplar să se fi smentit, pune-l de o parte şi mă înştiinţează să trimit altul în locu-i.

Nu am trimis nice jumătate exemplarele, că cînd au venit clericii[3] şi studenţii[4] nu au fost gata. Acuma nu prea capăt rînd. In Transilvania tot le voi trimite mai pe urmă, însă în Valahia (că d. Măierescu, care mi-au fost adunat 50 subscriptori, / văd că se duseră), în Moldavia 349
şi în Ungaria mai cu greu. Cît de curînd voi scrie la Romanov, în Bucureşti, şi îl voi ruga să primească împărţirea exemplarelor la subscriitorii adunaţi prin d. Măierescu şi expedirea celor din Moldavia. In Ungaria am de trimis la Lipova, Arad, Logoj şi Beiuş. Acestea toate, mai tîrziu.

Cu tomul II sîntem acum în coala a 6, însă mergem încet, că s-au scurtat ziua şi maisterul Pugner[5] vede cam rău noaptea.

Cu precuvîntarea m-ai cam grăbit puţin[6], dară nu am avut ce face. Trebuia să pui unele în altă formă şi să mai adaug altele care au rămas. Mai tîrziu mi-au venit în minte, dară tîrziu. în ortografie încă văd unele scăderi, care a le îndrepta iară e tîrziu. *Errando discimus*[7].

D[omnul] Raţ[8] s-au lăsat, precum ţ-am scris, de profesură, dară i-au urmat nu Turc, ci Boer Dimitrie[9]. Bârna[10] iasă din rectură şi ş-au cumpărat boi, să ţie economie. Popovici[11], cai. *Similis simili gaudet*[12].

La noi se preplineşte acum un act fericitoriu de naţionalitate şi religie, care este alegerea moraliştilor[13]. S-au adunat turma de toate părţile. Apoi noviţiul de la călugări, Albani[14], care au fost an profesor la principie, va să fie *universal theologiae professor*[15]. Acestea se fac aşa, şi dacă le spui cu[m] se fac, eşti om neodihnit şi hulitoriu. Vlădica se turbură cînd vede că vin candidaţi la moral cu testimoniuri, adecă de aceia carii au învăţat la scoale. îi mai plac cei de la plug, carii nu aduc testimoniuri. / 349*

Domnule, prin cuvintele de la începutul epistolei ce ai binevoit a mi-o trimite de curînd mi-ai stîrnit curiozitatea. Oare ce ar fi aceea ce ai voit a-mi scrie, şi nu mi-ai scris?

Ei, domnule, dară te cuprind prea cu multe, şi domnia-ta ai lucru, şi eu încă am lucru.

Mă comînd, dară, şi rămîi al domniei-tale plecat şerb,

Ioan Rus m.p.

"prof. de istor. / 350

[1] Librar din Sibiu.

[2] Lucrarea lui Pavel Vasici, *Antropologia sau scrută cunoştinţă despre om- şi despre însuşirile sale,* Buda, 1830, 286 de pagini.

[3] Adică elevii Seminarului teologic.
[4] Elevii Liceului episcopal.
[5] Tipograful Seminarului teologic din Blaj.
[6] Vezi scris, anterioară n. 17.
[7] „Greşind, învăţăm" sau „învăţăm din propriile noastre greşeli"
[8] Scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8.
[9] Idem, nr. II, n. 2.
[10] *Ioan Bârna,* 1784—1850, originar din Sîncraiul de Mureş, făcuse studii filosofice la franciscanii din Aiud şi teologice la Blaj. A fost paroh, viceprotopop şi mai apoi protopop in Virişmort (1833). Ales canonic teolog la 10 februarie 1837 va cumula in 1839 şi funcţia de rector al Seminarului teologic.
[11] Arsenie Popovici, despre care vezi scris. XII, n. 14.
[12] Parafrazare a principiului homeopatiei *(Similia similibus curantur),* emis de germanul Hahnemann în secolul al XVIII-lea. Traducere: „Cei ce se aseamănă au plăceri similare".
[13] Frecventatorii unui curs redus — şase luni — de pregătire pentru preoţie. Preoţii „fabricaţi' astfel erau o ruşine a clerului greco-catolic, datorită ignorantei şi avidităţii lor. Sistemul „moralismului" a fost atacat de Rusu în recenzia *Sematismului...* pe 1842 (scris. XVII, n. 4).
[14] Ieronim Albani, călugăr bazilitan între 1841—1883.
[15] „Profesor de teologie universală".

XX

Blaj, 13/1 10[ber] 1842

Domnule!

în urma scrisorii care mi-o ai fost închis în o foaie, am scris d. Man[1] de la Sibii ca să mă înştiinţeze cum au trimis cărţile la Braşov, de domnia-ta, pînă la începutul lui noiemvrie nu le-ai mai primit? Răspuns nu am mai căpătat, însă m-am odihnit cetind înştiinţarea în i^aie despre primirea lor[2].

Domnul Tipar, zilele trecute, mi-au băgat alt gînd, spuindu-mi că î-ai fi scris a nu le fi primit toate. Aşa umblă omul cînd lucră prin alţii! Eu m-am încredinţat, şi vezi cum am umblat. Eu ţ-am fost trimis'de aici 18 exemplare şi am lăsat să mai adaogă din Sibii 26, ca să se plinească 44. Care ţi-au sosit din acestea, nu ştiu. Acuma stau aici ca izolat, că căile sînt stricate şi nu merge nimenea, nice în parte. însă cît să vor mai întocmi, mă voi înţelege cu domnul Man şi voi plini defectul.

în micul nost Blaj au făcut o însămnătoare mişcare articulul ieşit în *Vasdrnapi Ujsdg,* 4IO"""[3]. De l-ai cetit, vei fi văzut că au fost pricină de ceva turburare. Domnii noştri nu au fost învăţaţi cu acestea, pentru
251 aceea s-au turburat mai tare de cum se cuvinea. Eu le-am zis / să îşi înveţe delicatesa, că pot să urmeze şi altele, apoi le vor suferi mai lesne. Caută după autor, înjură, zbiară, măgăresc, tot în zădar. Rat[4], cînd l-au cetit, cum spun, la tot puntul da cu pumnul. *Ez dm szăfolat!*[5] Odată, la cină, au făcut comedie, că, precum spun (eu nu eram acolo) i s-au fost rădicat barba ca părul ariciului şi faţa i s-au fost schimosit ca a îndrăciţilor de la lacul Ghenezaret, şi toată căutătura îi era înfiorătoare, ca a turbaţilor. Au început de la articulul ieşit în foaia domnii-tale, însămnat cu *A.B.C.*[6] şi au zis că A. însămnează *asinus*[7], B si C *bos comutus*[8]. Au mers mai încolo şi au zis că D însămnează *diabolus*[9], E

equus[10], F *fur,* G *ganio*[11] H *hoher*[12] etc. Au mai adaos cîte i-au venit la gură, între celealalte şi *câcat (sit verbo venia)*[13], apoi, mai stînd o ţîră, au *mîncat.* Au mai zis mai încolo că aceia carii au scris aceştia nu au Dumnezeu, nu sînt creştini. Vezi, domnule, ce logică! Mai multe nu mai zic, fără că părţii mai alese îi pare bine, şi zice că mulţimea abuzurilor au făcut de lipsă şi de aceste mijloace, doară să vor ruşina aceia carii nu se tem, şi mai aduc încă: *Quod medicamentum non sanat, sanat ferrum; quod ferrum non sanat, sanat ignis*[14]. Domnia-ta socotesc că vei fi cetit / acel articul, sau că, de nu l-ai cetit, îl vei ceti. El cuprinde tot 351' adevăruri.

Din tomul II, tipărind coala a 16, Pugner s-au bolnăvit şi poate că nu va mai ajunge să audă cucul, că mergem mai încet şi fără el. Eu, domnule, plătesc 15 fl. 30 cr. cm. pe coală; aşadară că foarte mult? Mă năcăjesc că, fiind căile rele, nu am putut trimite o parte mare de cărţi, şi poate că la locurile mai depărtate să trimit odată amîndouă tomurile.

în Valahia merg rău lucrurile. Domnia-ta cred că le ştii mai bine ca noi. Un articul din *Al[l]g[emeine] Zeit[ung],* de H. Dr., despre Moldavia şi Vaiahia[15] l-am cetit cu mare interes. Acel bărbat vorbeşte de la inimă, vede pricina răutăţilor şi arată leacurile. Batăr de s-ar ceti şi în Moldavia mai de mulţi. Valahia şi Moldavia le-am lucrat ceva mai pe larg decît după planul dintîi.

Domnule! Mă rog, înştiinţază-mă cîte exemplare ţi-au sosit, ca să pot face pentru celelalte rînduiala.

După care, comîndîndu-mă, rămîi al prea onor[atei] domniei-tale plecat şerb,

Ioan Rus m.p.

prof. de istor. / 352

[1] Nicolae Maniu (vezi în acest voi.m).
[2] Anunţul din *Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 45, p. 360: „Din *Icoana Pămîntului* a domnului profesor I. Rus, tomul I, pentru dd. subscribenţii din Braşov şi din ţinut, se află depus aici la redacţie. Număiîndu-se preţul de 1 f. 4 cri, pe hărtie de rînd şi 1 f. 2 cri. pe hîrtie velină, îndată se şi pot pr>mi".
[3] S-a tipărit pe prima pagină din *Vc&ărnapi tJjsdg* (1842, nr. 448, p. 761—770), * în ziua de 4 decembrie: *Baldzsfalvi iskolai ugyekrol (Despre treburile şcolare ale Blajului),* semnat *G.H.I.* (în continuarea semnăturilor de la cele două recenzii ale *Sematismului...* pe 1842; vezi scris. XVII, n. 4 şi XVIII, n. 18). Articolul — o critică necruţătoare a ignoranţei în care a ajuns Blajul datorită revirimentului spiritului monahal — constituie un document de seamă al acţiunii pe care partida naţională transilvăneană a întreprins-o, în deceniul dinaintea revoluţiei, pentru ameliorarea situaţiei naţiunii române din Transilvania (vezi introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu). Articolul este, structural, o pledoarie pentru o viziune filosofică în pedagogie, în locul viziunii teologico-monahale. Autorul vede învăţămîntul blăjean sufocat de „spiritul călugărismului, care urăşte ştiinţa, dezvoltarea şi progresul". „Pînă cînd alte naţiuni se bucură de binefacerile secolului al 19-lea, — se tînguie el — noi şi astăzi purtăm lanţurile blestemate ale evului mediu întunecat". Exemplifică acest lucru prin două practici anacronice ale Blajului: de a scoate „popanduşi", adică preoţi zişi moralişti, cu termen scurt de pregătire („apostoli ai întunericului", cum îi numeşte autorul) şi'de a promova şi sprijini călugăria. „Dacă cineva şi-ar propune să sălbăticească neamul nostru în întregime, fără îndoială n-ar face altceva decît sau ar interzice să se facă biserici şi şcoli, sau ar pune în fiecare biserică cîte un popanduş, iar în şcoli numai călugări".

G. Bogdan-Duică, în *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu,* a identificat autoruf articolului în persoana lui Simion Bărnuțiu (p. 59—61), reproducîndu-1 în traducere românească (p. 191—195). în sprijinul paternității pe care Bogdan-Duică o stabilește pe baza analizei ideilor, aducem un document cert, care înlătură orice dubiu posibil, în 18 octombrie 1842, după cele două recenzii ale *Șematismului...* din *Foaie pentru minte...* (scris. XVII, n. 4) și *Vasdrnapi tJjsdg* (XVIII, n. 18), Iosif Many îi scrie lui Bariț (în acest volum, la scrisorile trimise de Many, nr. IV): „Amu de curînd, de n-a ieșit pînă amu, vei vedea ce a scris Bărnuțiu despre Vazuliță, vazuliții din Blaș, că au verbuat tinerii la călugherie și au smuls*profesoria din mînile unora mai harnici".

[4] Basiliu Rațiu.

[5] „Asta da, recenzie!"

[6] Recenzia lui Rusu la *Șematism...* semnată *A.B.C.* (scris. XVII, n. 4).

[7] „Măgar".

[8] „Bou încornorat".

[9] „Diavol",

[10] „Cal".

[11] Corect: ganeo: destrăbălat.

[12] „Călău" (trad. din maghiară).

[13] „Fie-mi îngăduit s-o spun".

[14] „Ce nu vindecă medicamentul, vindecă fierul; ce nu vindecă fierul, vindecă focul".

[15] Articolul, intitulat *Moldau und Valachei,* a apărut în *Allgemeine Zeitung* din Augsburg, 1842, nr. 328 din 24 noiembrie, sub semnătura H. Dr. Remarcabil oa stil și conținut, articolul este o oglinda succintă a situației celor două principate dunărene sub Regulamentul Organic. E un peisaj dezolant, dominat puternic de contrastul dintre opulența boierimii și mizeria țăranilor. Nu există o „clasă de mijloc" (burghezie), fapt pentru care manufactura țărilor e sub orice critică. La fel finanțele: veniturile statului Moldovei, de pildă, au fost într-un an de numai 600.000 de taleri jyrușieni. Acest lucru datorită faptului că țăranii suportă toate greutățile statului, boierii fiind scutiți de orice contribuție. Principele se află sub tutela lor, care-1 conduc prin Adunarea țării.

Paradoxurile Moldovei nu se opresc aici. Cu toată sărăcia, statul trimite tineri să studieze în Occident — firește, fii de boieri! — care însă, în loc să învețe profesii practice, utile, devin „artiști". Nu există școli populare; țăranii n-au unde să învețe. Boierii manifestă un dispreț total față de luminarea poporului. Puținele progrese (Academia din Iași, organizarea armatei ș.a.) sînt apanajele boierimii. Armata se confundă cu cîțiva boiernași în uniformă dupăjnoda apuseană, în vreme ce în cele două țări nu există nici o fabrică de armament. în Țara Românească există un singur tun, care salută vapoarele la Gurile Dunării.

Autorul — un român, după cîte putem înțelege — încheie articolul cu concluzia că, decît așa, românii preferă să se întoarcă sub stăpînirea turcească.

XXI

[Blaj, post 1/13 decembrie 1842]

Domnule!

în săptămînă trecută ți-am fost trimis o scrisoare pe poștă. Cred că o vei fi primit, și în aceea vei fi cetit mai multe. La articulul pomenit acolo[1] au trimis rătundere Pap Iosiv[2], spun că foarte lung și cu multă fere. Omul care are fere în limbă, lesne o scapă și în peana. Vom să vedem peste curînd ce va fi.

Calea cărților opăcite sau oprite, o voi cerca. Am scris în posta trecută d. Man, și aștept răspuns.

Ce îmi scrii, domnule, că ai voi a da ceva judecată despre cartea mea, mă rog mai așteaptă pînă batăr la ieșirea tomului II[3]. Apoi din tomul I încă nu am trimis toate exemplarele, că nu se mai deschide drumul. Despre acest lucru voi mai scrie la timpul său.

Cuprinderile cele multe nu m-au lăsat ca să mai scriu ceva și pentru domnia-ta, însă cît mi se vor mai rări, din toată inima, că am cîteva obiecte însemnate spre aceea.

Mă comînd, rămîind d[om]niei-tale plecat șerb,

Rus m.p. / 353

[Adresa:] Mult onoratului domn Georgie Bariț, în Brașov

[1] Scris, anterioară, n. 3.

[2] Iosif Pop, proaspătul profesor, despre care vezi scris. VII, n. 10.

[3] Bariț va publica totuși *(Foaiepentru minte...,* 1842, nr. 49, p, 392), sub titlul *Literar,* o informație despre Ioan Rusu și cartea sa *Icoana Pămintului.*

XXII

Blaj, 19/31 ian. 1843

Domnule!

Numai ce, după multă îngăimăceală, primiși toate exemplarele din tom. I a *Icoanei,* adecă 55. Trimiterea această de pre urmă încă s-au făcut cam peste voie-mi, că eu voiam cele 10 exemplare a le da pe hîrtie ceva mai velină și a pune măcar 2 între ele pe velină, din carea pricină am fost și rugat pre d. Man să nu le trimită, de cumva nu au apucat a le trimite. însă domnia-sa, dîndu-i-se rînd cu prilejul tîrgului, le-au trimis, și acuma sînt trimise.

în scrisoarea trimisă cu posta trecută d. Tipar pomenești ceva cheltuiele care ar fi de a se face în trimiterea exemplarelor. Mă rog fă-le din acei bani care să vor aduna, sau să vor fi adunat la domnia-ta pînă acuma. Mă mir de mine cum de nu ț-am scris aceasta pînă acum! Apoi *semel pro semper*[1], asemenea vei face cu următoarele tomuri.

Mă rog, domnule, nu te prea grăbi cu trimisul tomului I, mai cu samă la București, pînă ce nu vei primi și tomul al II, că eu cu acesta voi să-ți trimit cîteva exemplare mai curese și pe hîrtie mai netedă, ca să le schimbi cu acelea ce-ți vor mai rămînea, pre care apoi mi le vei trimite înapoi. Numai să capăt cărăuș, trimit un car la Sibii cu vro 300 exemplare pentru legat, unde voi face rînduiala ca să se trimită tom. II cu mai mare acurăție ca cel dintîi. / Cînd voi trimite tom. II poate că voi scrie mai 354
multe, că doară atunci voi să fiu mai sănătos. Numai cît m-am sculat din pat.

Banii care se vor aduna să stea numai acolo, pînă ce vor ajunge suma carea o ai aici pentru gazete.

Apoi *Gazeta* o porniși de 2 ori pe săptămînă! Fie în ceas bun! Mie mi-ar fi mai plăcut cînd s-ar fi mai mărit hîrtia și s-ar fi împărțit și *Foaea* în doaă părți, ieșind, precum din una, așa din alta, numai cîte o jumătate coală, tipărindu-se amîndouă în 4 și cu literele *Foii.* Aceasta poate se putea face cu preț ceva mai mic, ce ar fi fost un mijloc a înmulți prenumărătorii din Transilvania. Oricum, domnule, mai buldește pe

domnul Gott să înnoiască slovele *Gazetei,* că le-au cam trecut timpul[2]. Hîrtia e destul de frumoasă. Acestea toate le-am scris numai în treacăt.

Foile domniei-tale au început anul cam fără rînd, precum vei vedea din scrisoarea d. Tipar, închisă aici. Eu sînt mulțămit că am căpătat toate numerele.

Episcopul e tot la *Dietă*[3]. Are nădejde că va da un pumn la sasi, pentru că i-au dat acea nădejde unii unguri, după ce i-au îndopat şi i-au adăpat. Eu nu cred să fie ceva din lucru, şi cînd ar da ungurii naționalitate rumânilor dintre sasi, i-aş socoti cei mai răi politici: au nu,' cu vreme, acei rumâni ar purta vorba pentru frații lor din comitaturi?
354* Aceste sînt / numai amelințături în contra saşilor, care vor rămînea amelințături. Episcopii mi să vede că sînt numai unealtă[4]. Apoi L[emeni] zice despre sine: *A fel lâbam magyar*[5], şi alții, carii îl cunosc, adaogă: *S a szive !*[6]

Rătunderea în contra art[icolului] de 4 *iO*[ber] din *V[asârnapi]* ***V[jsăg]*** nu mai iasă[7]. D[omnul] dr. [= Iosif Pop, n. ns.] au pus prea multe nătîngii în ea, şi nu voiesc să i-o primească. Poate că o va mai ciopli.

Tomul I l-am trimis în Transilvania în toate părțile, dară afară nici 1 exemplar.

Mă comînd, domnule, şi rămîi al p[rea] onor[atei] d[om]-niei tale plecat şerb,

/. Rus m.p.
355 prof. /

[Adresa:] *Franco. Rlasio.* Spectabili Domino D[omi]no Georgio Baritz Scholae Nationalis Coronensis Docenți, ejatumque Ephemeridum Valachicarum Redactori Meritissimo, singulariter colendo. *Coronae*

[1] „Odată pentru totdeauna".
[2] Litera *Foii pentru minte...* era înnoită încă din vara anului (vezi scris. XII, n. 3).
[3] Sesiunea dietaiă — care începuse în decembrie 1841 — a fost închisă prin rescriptul împărătesc din 1 noiembrie 1842 (vezi *Gazeta de Transilvania, V,* 1842^ nr. 48, p. 189), dar se vede că Lemeni mai zăbovea la Cluj.
[4] Confirmarea — din partea unuia dintre oamenii de mare probitate ai epocii (şi care va muri curînd, lăsînd în urmă o faimă morală copleşitoare) — a celor afirmate de noi despre episcopul Lemeni, în studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu din acest volum, în notele la aceleiaşi scrisori şi la scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3.
[5] „Un picior îmi e maghiar".
[6] „Şi inima-ți!"
[7] în scrisoarea anterioară Rusu pomenea despre o replică pe care ar pregăti-o anturajul lui Lemeni şi Rațiu, prin Iosif Pop, la articolul lui Bărnuțiu din *Vasârnapi tJjsâg* (scris. XX, n. 3). Publicația maghiară de la Cluj nu va mai găzdui o astfel de replică.

GLOSAR

* întocmit de Ioan Chindriş.

ABREVIERI

accept.	=	accepţiune	geogr.	=	geografică	mod.
arh.		arhaism	germ.	=	germană	neolat.
bis.	=	bisericesc	gr.	=	greacă	pop.
cat.		catolici	iron.		ironic	reg.
const.	=	constituţional	ital.	=	italiană	rom.
constr.		construcţie	lat.		latină	sl.
elect.	=	electoral	legisl.	=	legislaţie	soc.
fig.		figurat	med.		medicină	tipogr.
fin.	_	finanţe	medv.	=	medieval	trans.
fr.	=	franceză	mg.	=	maghiară	turc.

A

abderit, -ţi (lat. *abdere* = îndepărta, retrage) = capitulard

aclude (lat. *accludere)* — închide o scrisoare, adăuga la cele închise într-un plic

aclus, vezi *aclude*

actuariu (lat. *actuarius* = stenograf, contabil) == arhivar

admăna *(ad* -f lat. *manus* = mînă) = înmîna, da în mînă proprie

admănua, vezi *admăna*

admîna, vezi *admăna*

admonia (lat. *admoneo, -ere)* == atrage atenţia, admonesta

aforizat = afurisit, excomunicat

agendă, -e (lat. *agenda* = afacere, lucru făcut, de la *ago, -ere*=pune în mi şea re) = prospect, programă de lucru

agreda (lat. *aggredior, -gredi,——gressu-. sum)* — ataca

aiepta (lat. *abjectare* — ar
arunca cu putere)•= rip
reflecta

airea — alt loc

alian, -eni (mg. *ellen)* = d

alodial, -ă — referitor la
tatea feudală a senio
vreunei contribuţii

amintrine — altmintrelea

angarie (turc. *angara* — î
impozit, robotă) = sa

animadoersie (lat. *anima*
trare, critică

apert (lat. *apertus)* = desc

aplacida *(a* + lat. *placidere*
aproba o cerere

aplicat (lat. *applicatus* — p
încadrat într-o slujbă

priat (lat. *apertus)* — des

arhidiacon — protopop în

ăsecurare, *(a* -f lat. *secu*
griji, asigurare) = asig

asenat, -ă (lat. *signum* = semn) = însemnat, amintit
astruca = îngropa, înmormînta

B

benigniza (lat. *benigne* = cu binele; accept. *benigne respondere* ~ răspunde cu cinste) = interoga sub cuvînt de onoare, ancheta
bili (lat. *bilis)* — fiere, ură
boc (de la căruţă) = suportul osiei (germ. *Bock)*
boltă (lat. *voluta* ~ rotundă, it. *volta* = tavan zidit în formă de boltă) = prăvălie, dugheană
buldi = îmboldi
bulgermeister (germ. *biirgermeister)* = primar
bun (lat. *bonum, -i)* = avere, proprietate
buşdi = da buzna, năpădi

C

cafă — cafea
campanâ, -e (lat. *campana)* = clopot
campanator — clopotar
canapei (fr. *canape)* = canapea
canon (gr; *kanon* = regulă, lege) = pedeapsă religioasă, penitenţă pentru iertarea păcatelor
capitul (lat. *capitulum* ~. capitol) = corporaţie de clerici cu caracter%acerdotal, în biserica romană
căplan, paroh stagiar la catolici.
carmen (lat. *carmen)* =± cîntec, poezie
catar (lat. *catarrhus)* = inflamaţie a mucoaselor respiratorii, bronşita
catechizare (gr. *katechesis* == instrucţie, învăţătură) = cuprinderea elevilor în învăţămîntul religios
cenă (lat. coena) = cină.
chiar, -ă (lat. *clarus)* = clar, limpede
chinirui = chinui

cinosură (lat. *Cynosura* = Constelaţia Ursa Mică, se servea de îndreptar corăbierilor) = regulă de conduită, îndreptar
cinste (în) = pe gratis, fără plată
ci uf (mgh. *csuf* = glumă) = batjocură
ciumurli (mg. *csomorolni)* — intoxica, îngreuna la stomac
cîtăţiune = cantitate, număr
clâcan (lat. *clangor* = sunet, chemare) = clăcaş
coasten (germ. *Kasten)* = dulap
cognomen, -e (lat. *cognomen)* = poreclă, hume de familie *
coliga (lat. *colligo, -are)* = aduna, strînge
coarna (lat. *collimo, -are)* = îndrepta, orienta
columnă (lat. *columna)* •= coloană (tipogr.)
comanda, vezi *comenda*
comenda (lat. *commendo, -are* == încredinţa, *recomanda)* = recomanda
comes, s. = comite
comînda, vezi *comenda*
comoţie (lat. *commotio* = agitare, zdruncinare) = plimbare, mişcare
compagnion (fr. *compagnon)* = asociat
complana (lat. *complanare* = netezi, facilita)= amortiza (fin.)
complex (lat. *complexus* = legătură, îmbinare) =' cuprins, conţinut
complinit, -ă = împlinit, înfăptuit
compona (lat. *compono, -ere* = pune laolaltă, ordona) = compune, alcătui
concede (lat. *concedo* = ceda, pleca, retrage, renunţa) = aproba, acorda
conchema = convoca
concinat, -e (lat. *concinno, -are)* = compus, alcătuit
conclus (lat. *conclusio*= concluzie, încheiere
consecvenţie, -i (lat. *consequentia, -ae)* =' urmare, rezultat, efect
cooperator = preot secundar la catolici
corozie (it. *corrosione,* fr. *corrosion)* = vătămare, rănire prin eroziune (med.)
corteZ = gazdă, sălaş
cosorit = îmboldit
cos* (lat. *consto, -are* ^ rămîne neschimbat, menţine, costa, consta) = subzistenţă, mîncare

coterie (fr. *coterie)* = însoţire, tovărăşie
covertă (fr. *couverture,* din lat. *cooperio, ~ire*— acoperi) = învelitoarea unei scrisori, a unui pachet
credinţionale =. credenţiale, scrisori de acreditare
creditivă (lat. *creditare* — întări, împuternici = împuternicire
critizaţie = critică, refutare
ms£ = criză
crt2 = criză
crucer, -i = crăiţar, subdiviziunea florinului austriac
culină (lat. *culina)* — bucătărie
cumpăni — a chibzui
cures, -a (lat. ci^ro, -are = purta grijă, îngriji) = îngrijit
curund — curînd (vechi rom.)

D

debaca (lat. *debacchor, -ari, -atus*= înfuria, dezlănţui) = tăbărî, dezlănţui
debacaţie, vezi *debaca*
debui (lat. deoeo, -ere) = trebui
dechilin = separat, aparte
defensâ (lat. *defensio)* — apărare, defensivă
delaţie (lat. *delatio, -onis)* = denunţ, delaţiune
delegeanţ (fr. *diligence)* == diligentă, „carul iute" din sec. XIX
deliberat (lat. *deliberatio* — chibzuire, examinare) = hotărîre , rezoluţie
demănda (lat. *demandare)* — a ordona, a da dispoziţie
demandare, vezi *demănda*
denega — nega, renega
deploraver, -e = deplorabil
depura *(de* -f lat. *purus* = curat) = corecta
deregoare (lat. *derigo, -ere* — îndrepta, alinia, ordona) = dregătorie, conducere
deschilinit, -ă = deosebit
desinima *(dis* -f lat. *animo* = da viaţă, însufleţi) = descuraja
deslugire — desluşire
destru (lat. *dexter)* = dibaci, îndemînatic
detai, -uri (fr. *detail)* = mărunţiş, amănunt

dezvoltat *(des* -f lat. *volvere* — răsuci, învîrti) = explicat, dezvoltat
dicasteriu, -ri (gr. *dikasterion)* = oficiu, for
dieces, -e (lat. *dioecasis)* = episcopat
diplomatică (limbă) = oficială, a administraţiei
displicenţâ (lat. *displicentia)* = neplăcere, insatisfacţie, nemulţumire
diurnal (lat. *diurnus* — de fiecare zi) — jurnal, ziar
diurnist (lit. *diurnus* — de o zi) = conţopist plătit cu ziua
doizecer (germ. *Zwanziger)* ~ monedă austriacă de 20 florini

E

emplastru (lat. *emplastrum)* = bandaj cu unguent pentru răni
emporiu (lat. *emporium* = antrepozit, piaţă de mărfuri) =. centru economic
enara (lat. *enarro, -are)* — povesti, înfăţişa, expune
enchologic, -e (ritual), prescurt. de la *encomiologic* (gr. *encomion* — panegiric) = partea cîntată a ceremoniei de logodnă (accept, bis.)
ennuil (lat. *annuus)* = anual
erariu (lat. *aerarius* — tezaur public) = fondul statului
erui, ierui (mg. *er* = vînă, *eredni*— izvorî) = izvorî, deduce, rezulta
esperia = experimenta
espert, -e (lat. *expertus)* = probat, verificat, încercat
exactorat (lat. *exactor* == încasator, perceptor) = percepţie financiară
executiune (lat. *executio, -onis* — punere în lucrare, efectuare) = pedeapsă folosită de aristocraţia transilvăneană, constînd din trimiterea unei unităţi militare într-o localitate, ai cărei locuitori trebuiau să întreţină pentru o anumită perioadă soldaţii.
exequelui (lat. *exsequor* = urmări, urmat= executa, aduce la îndeplinire
exercere = exercitare

exercia (lat. *exerceo* — pune ari mişcare, exersa) = exercita
exhorta (lat. *exhortor, -ari, -atus*— îndemna, încuraja) = îndemna, sfătui, îmboldi
exprese (fr. *expres)* = expres, înadins

F

farbă (germ. *Farben)* = vopsea, culoare
fatigios, -oasâ (lat. *fatigo* = obosi) obositor, epuizant
falangă (lat. *phalanx* = falangă, trupă) = băţ, joardă, bătaie
fâscioară = fasciculă
/Yzw (gr. = natură) = medic, doctor
foaie (lat. *follis* = foaie, burduf) = burtă
fortunat, -ţi (lat. *fortunatus* = fericit, bogat) = norocit
franco (ital. /Wmco = liber, nesupus la taxe) = (scrisoare) cu taxa plătită
fruntariu = iconostas, peretele care desparte altarul de naosul unei biserici
frustă, -e (lat. *frustum)* == bucată
funoj *(mg.falnagy* = mai marele satului) = primar
/imd (lat. *fundus* = proprietate) = fond, lăsămînt

0

găvălie = căpăţînă, cutie craniană
gornic (sl. gor = munte) = paznic de pădure
gremiu (lat. *gremium* == piept, sîn, interior, fig. cuprinsul unei societăţi) = organizaţie, confrerie, breslă

1

impegia (it. *impiegare)* = prevedea cu funcţionari, organiza administrativ
indigita *(in* + lat. (fjgi'ms = deget) = arăta specifica, indica
iw/w-a = pune pe fir, înşira în ordine
influx (lat. *influo, influere, influxi* — a se vărsa, a se revărsa) = influenţă
inscripţionare (lat. *inscripţio* == înscrie pe o tablă) = conscriere, inventariere
insinua (lat. *insinua* = a vîrî, a introduce) = înscrie, prezenta
instanţie (lat. *instanţia* = apropiere, prezenţă, stăruinţă) = cerere, revendicare
intercalar (lat. *intercalatus* = intervenit ulterior) = suplimentar
interes (lat. *inter* -f- esse = a fi la mijloc) = dobîndă, camătă
intimare, intimat (lat. *intimatio, intimatus)* — notificare făcută cu autoritate, încunoştinţare
inviaţie *(in* -f lat. *via* = drum, cale) = îndrumare, instrucţiune
ipocondrie — ipohondrie

î

incelui (mg. *csalni)* — păcăli, înşela
îngăimăceală = încurcătură, confuzie
ingâlmâcială, vezi îngăimăceală
înscămba(în -f- lat. *scaimbare* — schimba) = împărtăşi, comunica, schimba
întraora = polei, auri
învinge *(în* -f- lat. cmco, -ere = învinge, întrece) = convinge

jelohă, -i = plîngere, jalbă

L

legelnice (lat. Zegis) = legal
lîngezire = îmbolnăvire

M

ma (lat. *magis,* prin contragere) = dar, însă
maja = sută de kilograme, chintal
malefâcătoriu = răufăcător
maletractare — maltratare
manufapt = produs de manufactură
mapă (lat. *mappa* — şervet, pînză) — hartă atlas
marcală (adunare) = comitatensă, a forului judeţean
mărturie (lat. *mercuria)* — tîrg săptămînal (trans. vechi)
medicină (lat. *medicina)* = medicament, doctorie
merui (mg. *merni* — cîntări) = cîştiga (trans).
mesă (lat. *mensa)* = masă
mînanţa *(a* = lat. *minatio)* — ameninţa
moZes* (lat. *molestus)* = greoi, neplăcut, chinuitor
moloh, -şi = uriaş
momentos, -oasâ (lat. *momentosus* = important, de ceva valoare) = urgent, oportun, important
momentuos, vezi *momentos*
montur (constr. *Fondul monturului)* — efecte de echipament (germ. *Montur)*
mortifica (lat. *mors, mortis* — moarte) = chinui, prigoni, sîcîi
mundină, -e (lat. *mundinae)* = tîrg săptămînal

N

naie (gr. *nays)* — navă, vas
nex (lat. *nexus, -us* = înlănţuire, legătură) = legătură, prietenie
novelă, -e (lat. *noveila,* fr. *nouvelle* = veste, ştire nouă) = ziar, gazetă
noviţiat (lat. *novitius, -a, -un* — nou, recent) = început de stagiatură în călugărie (cat.)

O

oblu — drept
obstrucţie (lat. *obstructio* = închisoare) = blocaj (med.)
octroaţ, -ă (germ. *octrovieren* = sili, impune, constrînge) = impus de stăpînire (const.)
oficwlat (lat. *officium)* = oficiu, birou, sediu administrativ
olian (lat. *olea)* == măslin
oj9 [1] (lat. op as) == lucrare, operă
op [2] (lat. *opus* — lucru trebuitor, necesar) = folos
opacii, -ă = împiedecat, oprit
operat, vezi op
opid (laţ. *opidum)* = tîrg
opidan (vezi o/nd) = orăşan
orbeca = orbecăi
ospetărie = han, circiumă

P

papistaş (de la *papa:* adept al papei) = romano catolic
parocă (lat. *perucca)* — perucă
pascvilent, -ţi (it. *pasquinante* — autor de versuri înjositoare, infamante) = calomniator, autor intrigant
pătrat, -ă (lat. j9a£ro = comite, săvîrşi, duce pînă fa capăt) = comis, săvîrşit
patrociniu (lat. *patrocinium)* = sprijin, părtinire, patronare
periferie (gr. *perifereia* = mersul primprejur) = sector, zonă (accept. N. Maniu)
perlege (lat. *prealegere* = citi înainte, explica) = expune
pertracta (lat. *pertracto)* = examina, studia
petrecanie = distracţie, petrecere
piac (lat. *piaculum* = jertfă ispăşitoare) — crucea, calvarul
piliguşit — spoliat
pixidă (germ. *Biichse)* = cutie
placă ! = poftim!, pofteşte! (pop. trans.)
plane (lat. *plane)* — chiar
plasă (lat. *plaga, -ae* = zonă, regiune) = parte, bucată ^
pleasă, vezi *plasă*
pleban (lat. pZeos — mulţime, lat. medv. *plebanus)* = preot catolic
poftorit — poftit
polumidă — pălămidă
pompos, -oasâ (lat. *pomposus)* — frumos, elegant
pond (lat. *pondus)* = greutate, pondere •
pondera (lat. *pondero, -are)*-= măsura, cîn~. tări
ponoslu (mg., *panasz)* = plîngere, nemulţumire

ponoslui (mg. *panaszkodni* = a se plînge de ceva) = reclama
popanduş = preot cu studii inferioare (iron.)
postulat (lat. *postulatum)* = cerere, pretenţie
prax (gr. mod. /?ra#w) = obicei, datină
premite (lat. *praemitto*, -ere = trimite înainte, face cunoscut) = specifica din capul locului, anticipa
preplini = împlini
prepozit (lat. *praeposiium* = cel din faţă) = vicar general, locţiitor al episcopului (arhiepiscopului) şi primul capitular în biserica romană
prepus = presupunere, bănuială
preturie, (lat. *praetorium)* = sediu juridic
previu, -e (lat. *praevius* = mergînd înainte) = prealabil, premergător
primatele = arhiepiscopul catolic al Ungariei
principal = şef
.prooa (lat: jorooo) == dovedi, demonstra
procurator (lat. *procurator* = administrator, procuror) = procuror juridic
proditoriu (lat. *proditor, -oris)* = trădător
produpt = product, produs
promemoria *(pro* + lat. *memoria* == ţinere de minte, amintire) = memoriu
propatra *(pro* -f lat. /?a^o, -are) = comite, săvîrşi
propuseciune (lat. *propositin)* = propunere
i?r^a (gr. jwfos = întîiul) = protopop
protocol (gr. *protokollon)* = proces verbal, registru
provedea (lat. *provideo, -ere*=vedea înainte)= prevedea, data
provent, -e (lat. *proventus* = producţii, recoltă) = venit
provocaţiune (lat. *provocatio* — apel, provocare) = adresă oficială prin care se indică o acţiune
prurit (lat. *pruritus)* — mîncărime
pidpit (lat. *pulpitum* = scenă, tribună, catedră) = sertar, pupitru
puriza (lat. />wras = curat) = corecta, redacta în formă definitivă
pusătură — poziţie (geogr.)
puseţiune (lat. *positione)* = poziţie (soc.)

R

rato (lat. *rabattere* = bate în jos, lăsa în jos) = scăzămînt
raţiociniu (lat. *ratiocinium,* de la ra^'o, -onw) = socoteală, inventar, calcul
răhnitoriu = rîvnitor (arh.)
rapsfc (lat. ra/uo, -ere, = a lua repede) = riposta, repezi
rătundere (ră -f lat. *tondeo, -ere* = tunde) = recenzie critică
răzbate = combate
rece/>*ă (lat. recepto = primi la sine) = „primită", legală, oficială (legisl.)
recercare (lat. *requirere)* = cerere repetată rechiziţie (lat. *requiro, -ere, quisivi,— quisitum* = căuta, cerceta) = recenzie critică
recvira == chestiona, întreba
ref/ecfa (lat. *reflecto, -ere)* = atrage atenţia, sesiza (vezi şi *reflecterui)*
reflecterui, vezi *reflecta*
refruntare = critică, înfruntare, refutaţie, respingere
regm (lat. *rex, regis)* = rege
reiepta (lat. *rejectare* = zvîrli înapoi cu putere) = respinge
reieşi = ieşi (dintr-o situaţie), reuşi
remustraţie (lat. *remonere* .= admonesta din nou, fr. *remontrance)* = răspuns acuzator, combatere, plîngere, reclamaţie
resigna (lat. *resigno, -are* = deschide rupînd pecetea, anula) = demisiona, renunţa
respect (lat. *respectus* = privire înapoi, luare în seamă) = privinţă
resta (lat. *restare* = sta, rămîne înapoi) = rămîne să, urma să
reverit, -ă (lat. *revere, -or, -vereri, -itum* — cinsti, onora) = stimat, onorat
revers (lat. *revers io* = reîntoarcere, revenire) = adeverinţă
rigorozitate (lat. *rigor, -oris* = înţepenire, rigiditate) = asprime, severitate

S

salutific, -â = salutar
sărâcustâ (gr. *sarakoste)* = slujbă şi praznic la 40 de^ zile după înmormîntare
sbeg = pădure tînără, deasă, cu mărăcini mulţi, crîng
scaimbare (constr. lat. *excambiare)* = schimbare
schedulâ (lat. *scheda,* dim. lat. *schedulla* = foaie de papirus) ~ ţidulă, fiţuică, foaie mică de hîrtie
schimosi — schimonosi
scopi — scuipa
sdruci = zdrobi, stîlci, stropşi
sec, -i (lat. *siccus)* = steril, stupid, inept
secătură = fleac, nimic, minciună, şicană
secular (lat. *saecularis* = secular) = mirean
secunda (lat. *secundus* = al doilea) = urma imediat
secur (lat. *securus* = fără grijă, fără teamă) = sigur
sferticat = sfîrtecat
sfeti = reuşi
sfirnariu — negustor mărunt, cămătar, zgîrcit
signat, -ă (lat. *signatus)* — semnat
solertie (lat. *sollertia)* == iscusinţă, îndemînare
sontic, -e (lat. *sonticus, -a, -um)* — îngreunător, dăunător
speduitor (lat. *expedio* = dezlega, descurca, pregăti) = expeditor, trimiţător
spontalia, -ale (lat. *spontalis, -le* = lucruri făcute de bună voie) = logodnă
stichinâ, -e (gr. *stoicheion* = principiu, element al naturii) = stihie, primejdie
strâforma = transforma
subscriitor, -i = abonat
subşterne (lat. *substerno, -ere* — aşterne de desupt, întinde sub ochi, pleda) =înainta (un act, cerere etc.)
subversant, -â (lat. *subversare)* = intervenit prin subversiune, în mod neplăcut surprinzător
sugară — ţigară
supunere *(su[b]* + lat. *pano, ponere -re*— pune, aşeza) = presupunere

Ş

şcătuică (mg. *skatulyka)* = cutioară
scolastic = referitor la şcoală, şcolar
şeală = şea
şerbi — servi
şeuâ = şa

şpagat (germ. *Şpagat)* — sfoară

T

ternariu = numărul de trei candidaţi care obţin cele mai multe voturi (bis. elect.)
tirociniu (lat. *tirocinium* = noviciat în arta militară) = ucenicie
tenor (lat. *tenor, -oris* = curs neîntrerupt, durată) = ton, tonalitate
tenta (lat. *tento* — pipăi, încerca) = încerca
tistie (mg. *tisztseg)* = oficiu, agenţie
tract (lat. *tradus* = întindere, loc, ţinut) = protopopiat la greco-catolici
tremă (lat. *tremo, -ere* = tremura) = tremur, teamă, teroare

Ţ

ţingar = ţigar

U

urbariu (neolat. *urbarium)* = lege medievală agrară
urgi (ger. (ger. *urgund), -ire* (lat. *urgeo, -ere, ursi* = presa, strînge de aproape) = grăbi, urgenta
ursie (lat. *urgeo, -ere, ursi* = presa, strînge, stărui, grăbi) = urgentare, adresă de solicitare a unui răspuns la o cerere anterioară

ursoriu, vezi *ursie*
uxorat (lat. *uxor* — soție) = însurat

vârsâtorie = turnătorie
verbua (germ. *Werbung* = înrolare, recrutare) == prinde cu forța, înrola cu arcanul
versie (lat. *verto, -ere, verti, versum* == întoarce, traduce) = traducere

vinărsar = țuicar
vilfâ == vîlvă (trans.)
vînât — albastru (reg. trans.)
voii (lat. voleo) := voi
volnic = îndreptățit, competent
votizare — votare

zâuita — uita (rar reg.)

INDICI*

* Referințele din textul scrisorilor şi textelor reproduse în studii şi note sînt indicate eu cifre *cursive.*

Indicii au fost întocmiți de Ioan Chmdriş.

INDICE DE NUME

A

C

D

E

G

H

L

M

N

O

R

T

U

V

W

INDICE DE MATERII

(Instituţii, scrieri, periodice, nume geografice, evenimente istorice)

A

B

D

E

F

H

Î

M

N

O

P

Q

B

U

W

Z

CUPRINS